

॥ श्रीगुरुराजो विज्यते ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादविरचित-

श्रीमदनुव्याख्यानसहिता

श्रीमज्जयतीर्थप्रणीता

श्रीमन्न्यायसुधा

द्वितीयाध्याये

अभिमान्यधिकरणतः रचनावुपपत्त्यधिकरणसमाप्त्यन्तः

सप्तमो भागः

कक्षाटिक भास्करा षोडश विभूषिता
विश्वनाथ संस्तुति

लैखकರು

ಕೇಶವಾಚಾರ್ಯ ಜಾಲೀಹಾಳ
ಅಗ್ರಹಾರ, ಗದಗ.

ಪ್ರಕಾಶಕರು—

ಕೇಶವಾಚಾರ್ಯ ಜಾಲೀಹಾಳ
ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥ್ಯಸುಧಾ ಪ್ರಕಾಶನ ಕಾರ್ಯಾಲಯ
ಅಗ್ರಹಾರ, ಗದಗ.

Publishers—

**Pandit Keshavacharya Jalihal
ShrimanNyaya Sudha Prakashana Karyalaya**

Agrahar, Gadag.

Dated 2nd November, 1971.

Price: Rs. 18-00

Printer—

R. S. Hombali, Printer; Gadag.

॥ श्री गुराजो विजयने ॥

Author's Note

We are extremely happy to place this seventh volume of our publication “श्रीमन्न्यायसुधा” in the hands of our esteemed readers. Of course this task of ours was met with several difficulties as per the saying “श्रेयांसि बहुविघ्नानि” Still with the grace of Shri Veera Narayan we have been able to bring this volume to light.

The very purpose of publishing श्रीमन्न्यायसुधा with Kannada translation and commentary has already been stated in the first volume That cherished desire of ours could not be fulfilled merely by planning, but the grace of the Almighty and the sympathetic co-operation and help from all sides are really needed This work of our publication gradually stepping forward with the support and assurances of public can make better progress only with the timely financial help from the pious people We request the public earnestly to extend their co-operation in substantial form to enable us to finish up this great task.

Sanskrit is a language possessed of grace, dignity and depth of meaning. Especially of scientific treatises written in this language being full of technical words are beyond the understanding of common man. The immortal saying of Shri Raghavendra Swamigal प्रत्यक्षं प्रतिदं अनेकाकृतगर्भिता is itself the proof on this behalf So we cannot claim the credit of successful translation of this unmatched superhuman work into Kannada due to our limited understanding. We however leave the judgement to our learned readers The task is undertaken in accordance with the saying “न न पतन्त्यात्मसमं पतत्रिण ”

To facilitate the easy understanding of this subject full of philosophical and logical technicalities, we have published the sum and substance of Adhikaranas in brief

in this volume in keeping with the popular saying “मंक्षेपविस्तगभ्या प्रशस्तिनीयिण ” We request the readers to refer elsewhere for the complete understanding of different technical words, since it is beyond the scope of our present work to deal with such matters. There might be several errors in the work naturally due to ignorance to which human beings like us are subjected. We however assure to correct them, including of course the un-noticed printing errors which the learned readers would be kind enough to bring to our notice.

In this context we extend our grateful gratitude to Hon. Sect. of S M S O Sabha Tiruchanur, whose substantial help enabled us to pull on the work. We are extremely under obligation of our patrons and donors without whose substantial aid, the work particularly this vol. would not see the light of publication. We are thank-fully giving their names at the last page of this volume. So we never fail to express our gratitude to all those who are the main cause to undertake this publication by their ~~mint~~ and might.

We express our heart-felt thanks to Shri S. S. Hombali who read with us the manuscripts and proofs.

Lastly we pray Shri Veera Narayana to bestow plenty of prosperity, good health and righteous behaviour combined with proper understanding upon all the people enabling them to co-operate in this pious undertaking with all their devotion and sense of duty.

Gadag

Pandit—Keshavacharya Jalihal. .

Date— 2-11-71

— ವಿಷಯಸಾರ —

ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೩.

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಸರಿ ಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಮೃದಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ 'ಮೃದಬ್ರವೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ, ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

॥ ೩ಂ ॥ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ ॥ ೩ಂ ॥

“ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ “ಅಭಿಮಾನಿ ವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು” ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನಗಳಿಗೇ ಉಕ್ತಿಯು, ಜಡಕ್ಕಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. “ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ”-ಶಕ್ತಿ, ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇವುಗಳು, ಆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ ಸದೇಹತ್ವವಿದ್ದರೂ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ೩ಂ ॥ ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ೩ಂ ॥

ಆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಸದಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೪.

ಆರು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸಂವಾದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಾಣಭಾವಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ವರಿಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

೩ಂ ॥ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ॥ ೩ಂ ॥

“ಅಸತ್” = ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವವ್ರಾಣಭಾವವು “ಇತಿ ಚೇತ್” ಜಗತ್ಕರ್ತೃವು, ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು “ನ”=ಯುಕ್ತನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- “ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್”- ಅಭಾವ ಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ನಿಷೇಧರೂಪವಾದುದರಿಂದ.

॥ ೩ಂ ॥ ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಮ್ ॥ ೩ಂ ॥

“ಅಪೀತೌ”- ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ, “ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್”=ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಅಸತ್ವವು (ಅಭಾವಮಾತ್ರತ್ವವು) ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, “ಅಸಮಂಜಸಂ” ಈ ಪ್ರಾಣಭಾವದ ಕರ್ತೃತ್ವವಾದವು ಅಸಮಂಜಸವಾದುದು.

|| ಓಂ || ನ ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್ || ಓಂ ||

“ನ”-ವ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯವು(ಅಭಾವಮಾತ್ರತ್ವವು) ಇಷ್ಟವಲ್ಲ ಏಕೆ?
“ದೃಷ್ಟಾಂತ-ಭಾವಾತ್”- ನಿಶ್ಚಿತವ್ಯಾಪ್ತಿಮೂಲಕ ಅನುಮಾನವಿರುವುದರಿಂದ

|| ಓಂ || ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಚ || ಓಂ ||

“ಸ್ವಪಕ್ಷೇ”- ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯವಕ್ಷದಲ್ಲ “ದೋಷಾಚ್ಚ”-
ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅದು ಅಯುಕ್ತವಾದುದು

|| ಓಂ || ತರ್ಕಾಪ್ರಸ್ತಾನಾದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಧಾನುಮೇಯಮಿತಿ ಚೇದೇವಮಪ್ಯ
ನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ || ಓಂ ||

“ತರ್ಕಾವೃತಿಷ್ಠಾನಾತ್” = ದೃಷ್ಟಾಂತಸದ್ಭಾವ, ಅಸದ್ಭಾವ ಮುಂತಾದ
ತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ “ಅನ್ಯಥಾಽಪಿ” = ಪ್ರತಿತರ್ಕದಿಂದ
ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ (ಅಭಾವವು ವಿಶ್ವಕಾರಣ, ಬಾವವು ವಿಶ್ವಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂಬ
ದಾಗಿ) “ಅನುಮೇಯಂ”- ಅನುಮಾನಮಾತಲು (ತರ್ಕಿಸಲು) ಶಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ
“ಇತಿ ಚೇನ್ನ”= ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಏವಮಪಿ”=
ಹೀಗೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದಾದರೂ “ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಸಂಗಃ” =
ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ

|| ಓಂ || ಏತೇನ ಶಿಷ್ಯ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ || ಓಂ ||

“ಏತೇನ”=ಸತ್(ಬ್ರಹ್ಮ) ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗು
ಜೀವಾದಿಗಳ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, “ಶಿಷ್ಯಾಃ”=ನಿಷೇಧಿ
ಸಲ್ಲದದೆ ಉಳಿದಿರುವ “ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ ಅಪಿ” ವರಿಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗದ
ಜೀವ, ಪ್ರಧಾನ-ಶೂನ್ಯ-ಕಾಲ-ಸ್ವಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಾರಣತ್ವ ವಾದಗಳೂ
“ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ”=ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವುಗಳು (ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು)

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ, ವಿಶ್ವವ್ರಾತಭಾವದ
ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು (೧) ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರತ್ವ, (೨) ವ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾ
ಸತ್ಯ ಪ್ರಸಂಗ, (೩) ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಸರಿತ್ಯಾಗ, (೪) ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಸ್ವೀಕಾರ,
ಈ ನಾಲ್ಕು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕಾರಣತ್ವದ
ಸಾಧನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಭಾದಕದ ಮೇಲೆಯೂ ಆಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ವಾದಗಳ ನಿರಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ಬಾಧಕಗಳ ಅತಿದೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜೀಯರೂ- (೧) “ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್”
ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ “ಏತೇನ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿರುವ ಎಂಟು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಒಂದೇ
ಅಧಿಕರಣ, ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಗಳು, ಉಳಿ

ದವುಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸೂತ್ರಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತರ್ಕವಿರೋಧವು ಸರಿ ಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- “ನ”= ಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಶ್ವಕಾರಣವಲ್ಲ ಏಕೆ? “ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್”= ಚೇತನ-ಅಚೇತನವೆಂಬುದಾಗಿರುವ ವರಸ್ಪರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (ವಿಲಕ್ಷಣ ಸ್ವಭಾವ)ವಿರುವುದರಿಂದ. “ತಥಾತ್ವಂ ಚ” ಆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಾದರೋ, “ಶಬ್ದಾತ್”= “ವಿಜ್ಞಾನಂ ಚಾವಿಜ್ಞಾನಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿ ಜಡಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು “ತು” ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- “ಅಭಿಮಾನಿ ವ್ಯಪದೇಶಃ”= ಮೃದಾದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೆಯಿದೆ ಜಡಗಳಿಗಲ್ಲ ಏಕೆ? “ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ”= “ತಾವಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಾಣೇ ನಿಶ್ರೇಯಸಂ ವಿಹತ್ವಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ದೇವತಾ” ಶಬ್ದ ವಿಶೇಷವೂ “ಅಗ್ನಿ ಭೂತಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾಪಿತತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗತಿ(ಪ್ರಾಪ್ತಿ)ಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆದುದರಿಂದ, ಜಗತ್ತು-ಬ್ರಹ್ಮ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವರಸ್ಪರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಶ್ವಕಾರಣವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ನೂರ್ವವಕ್ಷವು ಬರಲು ಸಿದ್ಧಾಂತವು—

“ದೃಶ್ಯತೇತು”- ಲೋಕದಲ್ಲಿ-ಚೇತನದಿಂದ, ಅಚೇತನ ಕೇಶಾದಿಗಳೂ ಅಚೇತನವಾದ ಗೋಮಯಾದಿಗಳಿಂದ ವೃತ್ತಿಕಾದಿ ಚೇತನಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದರಿಂದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಶ್ವದ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

“ಅಸದಿತಿಚೇತ್”- ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ಅಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವು ಬರುವುದೆಂಬುದು ‘ನ’=ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆ? “ವ್ರತೀಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್”=ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ, ಇರುವುದರಿಂದ, ‘ಅಸತ್ಕಾರ್ಯಂ’= ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ಶಬ್ದವಷ್ಟೇ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ-ಜಗತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಲಕ್ಷಣದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆಹೇಳುತ್ತಾರೆ

‘ಅಪೀತೌ’=ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ “ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್”- ಕಾರ್ಯ(ಜಗತ್ತು)ದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಜಾತಿ-ವಿಕಾರ ಮುಂತಾದುದೂ ಇರಬೇಕಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವವೇವಾಂತ ದರ್ಶನವು ಅಸಮಂಜಸವಾದುದು ಹೀಗೆ ಶಂಕಾಸೂತ್ರ- ಇದರ ಸಮಾಧಾನ-ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- “ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್”-ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ

ಕಾರ್ಯಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂಬಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ವೇದಾಂತ ದರ್ಶನವು ಸಮಂಜಸವೇ !

ರಾಮಾನುಜೀಯರು- ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತು ಶರೀರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವದಿಂದ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಗುಣದೋಷಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ- ಸಶರೀರನಾದ ಮನುಷ್ಯ-ಜೀವನಿಗೆ ಬಾಲ್ಯ ಮುಂತಾದುದು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಂತೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಶರೀರವಾದ ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನವಿಕಾರಮುಂತಾದುದೂ, ಶರೀರಿಯಾದ ಆತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿರವದೃಷ್ಟ, ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮುಂತಾದುದೂ ಇರುವುದೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ವೇದಾಂತದರ್ಶನವು ಸಮಂಜಸ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

‘ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಛ’- ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಾದ ಸಾಂಖ್ಯನ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಹೇಳಿದ, “(೧) ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, (೨) ಅಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಸಂಗ, (೩) ಕಾರ್ಯಗತದೋಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಬರಲಿ” ಈ ದೋಷಗಳು ಸಾಧಾರಣವಿರುತ್ತವೆ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು- ಪ್ರಧಾನಕಾರಣತ್ವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ವೇದಾಂತದರ್ಶನವೇ ಸಮಂಜಸ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್”= ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಕೇವಲ “ತರ್ಕದಿಂದ ದೂಷಿಸಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಅನ್ಯಧಾಪ್ಯನುಮೇಯಂ ಇತಿ ಚೇತ್”= ಅವತಿಷ್ಠಿತ ತರ್ಕದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ತರ್ಕದಿಂದ ದೂಷಿಸುವುದಾದರೆ “ಏವಮಸಿ”= ಯಾವದೋ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ) ಇದ್ದರೂ “ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಸಂಗಃ”= ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವವೆಂಬ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಕೇವಲ ತರ್ಕವು ಆಭಾಸವೇ ! ಅಥವಾ ಕೇವಲ ತರ್ಕದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗದು ಆದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ

‘ರಾಮಾನುಜೀಯರು- ಕುತರ್ಕ ಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಕ್ಲೃಪ್ತ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅನುಮಾನ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ (ತರ್ಕಿಸುವುದೆಂದರೆ) ಆಗಲೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕುತರ್ಕಗಳ ಸಂಭಾವನೆಯು ಇರುವುದರಿಂದ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಸಂಗವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ, ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಬ್ರಹ್ಮ-ಜಗತ್ತು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಶ್ವಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಲಕ್ಷಣವಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವು ವೃತ್ತಿಕೇಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾದುದರಿಂದ, ನೇದ ನಿಶೇಷೇಕ್ಷ

ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪಾಸವಾದುದರಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮವು ವಿಶ್ವದ ಕಾರಣವು, ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ಏತೇನ”=ವೃಥಾನದ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ, “ಶಿಷ್ಟಾಃ ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ ಅಪಿ”-
ಶಿಷ್ಟರಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಪಡೆಯದ ಉಳಿದ ಅಣ್ವಾದಿಗಳ ಕಾರಣತ್ವವಾದಗಳೂ
“ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ”=ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಭೋಕ್ತೃಪತ್ಯಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೩

ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಶ್ರುತಿ-ಸಿದ್ಧವಾದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

|| ಓಂ || ಭೋಕ್ತೃಪತ್ಯೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ಯಾಲೋಕನತ್ || ಓಂ ||

“ಭೋಕ್ತೃಃ”=ಜೀವನಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ಅಪತ್ನೀಃ’=ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು,
“ಕಾಂಕ್ಷಾನ್ವಯೇ ಸರ್ವವಿಕೀರ್ಭವಂತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ
“ಅವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್” ಏಕ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸರ್ವಕರ್ತೃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಂಕಿಸುವುದು- “ನ”-ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಸ್ಯಾತ್ಲೋಕ
ವತ್”=ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ “ವಿಕೀರ್ಭವಂತಿ” ಎಂಬ ವ್ರಯೋ
ಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ನೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಏಕೈಕವ್ರಯೋಗದಂತೆ
ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ ಮುಂತಾದ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ

ವ್ರಯೋಗವಾದಿಗಳು “ಭೋಕ್ತೃಪತ್ನೀಃ”=ಮೂಲಕಾರಣ(ಬ್ರಹ್ಮ) ದಿಂದ
ಅಭಿನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಭೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ
ಭೋಕ್ತೃವಿಗೆ ಭೋಗ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ “ಅವಿಭಾಗ”-
ಭೋಕ್ತೃ-ಭೋಗ್ಯವಿಭಾಗವು ಇಲ್ಲದಿರಲಿ! “ಇತಿ ಚೇತ್ನ”=ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು
ಏಕೆಂದರೆ- “ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವತ್”-ವೃತ್ತ-ಘಟ, ಸಮುದ್ರ-ತರಂಗ ಮುಂತಾ
ವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ- ಅವಿಭಾಗವು ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು-ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತು ಶರೀರವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಸಶರೀರತ್ವವನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ-ಜೀವನಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಶರೀರಸಂಬಂಧನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ
ಸುಖದುಃಖ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾಗು
ತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಾರ
ಮಧ್ಯ ಪತಿತನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಮಶಕದಂಶಾದಿಗಳ ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದಿರುವ ಹಾಗೆ
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯವಶತ್ವ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಗುವ ದುಃಖಾದಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು
ಅನನ್ಯವೆನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣಂ ೨ ೧-೬.

ಆರು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು = ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲ-೨ ಹು ಯುಕ್ತಿಯೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

|| ಓಂ || ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ || ಓಂ ||

‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’=ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು, ಹೊರತು ಇದು ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲ (ಬ್ರಹ್ಮವೇ, ಸ್ವತಂತ್ರ, - ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾಂತರ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನ ನಿರನೇಕ್ಷ ಕರ್ತೃವು) ಏಕೆ? “ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ”=ಕಿಂಸ್ವಿದಾಸೀಧಧಿಷ್ಠಾ ನಂ ಆರಂಭಣಂ ಕತಮತ್ಸತ್ಕಥಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮುಂತಾದುದನ್ನಾಪ್ತಪಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆಸಾರತಂತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾ ವ್ರದಾಯಕತ್ವವಿರುವುದು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದಕಾರಣಗಳಿಂದ

ಭಾವೇಚೋಪಲಬ್ಧೀಃ

‘ಭಾವೇ ಚ’= ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವು ಬೇರೆ ಇದ್ದರೆ “ಉಪಲಬ್ಧೀಃ” (ಪ್ರಸಂಗಃ)ವ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ (ಆದರೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗಿಲ್ಲ) ಆದುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನವಿಲ್ಲ

|| ಓಂ || ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ || ಓಂ ||

“ಅವರಸ್ಯ”=ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೆ “ಸತ್ವಾಚ್ಚ”=ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ಹೊರಟಿದೆ

|| ಓಂ || ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ || ಓಂ ||

“ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್”=ಸಾಧನಾಂತರಕ್ಕೆ “ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, “ನೇತಿ ಚೇನ್ನ”-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತನೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ “ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ”=ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ, ವ್ಯಕ್ತತ್ವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ (ಆ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ) ಆ ಅಸತ್ಯತ್ವವ್ಯಪದೇಶವು ಏಕೆಂದರೆ- “ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್” = “ತಮಃ ಆಸೀತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಸರ್ವಧಾ ಅಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೆ-ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

|| ಓಂ || ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ || ಓಂ ||

“ಯುಕ್ತೇಃ”= ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಲೀಲೆಯಿಂದ ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆಯುವವನಿಗೆ ಹೇಳುವತನವು ಬಾರದಿರುವಂತೆ, ಪೂರ್ಣತೆಯ ವಿರೋ

ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛ” = ಇಂಥ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಬೇರೆ ಶಬ್ದ ವಿಶೇಷವೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

॥ ಓಂ ॥ ಪಟವಚ್ಚ ॥ ಓಂ ॥

“ಪಟವಚ್ಚ” = ಪಟ ಮುಂತಾದುದರ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಹಾಗೆ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಸಾಧನಾಂತರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು (ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಭಿನ್ನ ಸಾಧನವಿದೆ)

॥ ಓಂ ॥ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಃ ॥ ಓಂ ॥

ವ್ರಾಣದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾಸಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರಗಳಲ್ಲ- ಇದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನವೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ (೧) ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣವು ಎಷ್ಟು ವೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನವಿದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ “ನಾಸದಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ನಾನಾಕಾಶವನ್ನೂ, ಪರತಂತ್ರ ಸಾಧನಸದ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ, ಸಾಧನಾಂತರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ವರಮಾತ್ಮಾಧೀನತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ, ಕ್ರಮದಿಂದ ೧-೨-೩-೪ ೫-೬ ೭ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು— “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” = ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದಿಂದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಭೇದವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಕೆಂದರ- “ಅರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” = ಏಕವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವ ವಿಜ್ಞಾನದ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ “ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ “ವಾಚಾರಂಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಮೃತ್ತಿಕೇತೋವ ಸತ್ಯಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ, “ಅರಂಭಣ” ಹಾಗೂ ‘ಏತದಾತ್ಮತ್ವ’ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದ “ಭಾವೇಚ್” = ಕಾರಣದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದ್ದರೆಯೇ “ಉಪಲಬ್ಧೇಃ” = ಕಾರ್ಯದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ “ಉಪಲಬ್ಧೇಃ” = ಕೇವಲ ಅರಂಭಣಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ

“ಅವರಸ್ಯ” = ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ “ಸತ್ವಾಚ್ಚ” - ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ “ಇದಂ ಸತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತ್ಪ್ರವಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವಿರುತ್ತದೆ

ಅಸದ್ವ್ಯಸದೇಶಾತ್” = “ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, “ನೇತಿಚೇತ್” ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು “ನ”- ಸಂಯುಕ್ತ ಏಕಂದರ” ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ” = ಕಾರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವವೆಂಬ ಧೃಷ್ಟದಿಂದ ಅಸತ್ತ್ವ- (ಇರುವುದಿಲ್ಲ)ವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ (೧) ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ “ತತ್ಸತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ

ದಧಿಘಟಿರುಚಕ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹಾಲು ಮಣ್ಣು ಬಂಗಾರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಕಂಡಿರುವುದೆಂಬ “ಯುಕ್ತೇ” = ಯುಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ‘ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛ’ - “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಸತ್ಯತೆಯೂ ಕಾರಣಾಭೇದವೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ

“ಪಟವಚ್ಛ”- ಸಂವೇಷ್ಟಿತ (ಸಂಕುಚಿತ) ವಾದಾಗ ಪ್ರಸಾರಿತವಾದಾಗ, ಒಂದೇ ಪಟಕ್ಕೆ (ಅರಿವೆಗೆ) ಪ್ರತೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅಭೇದವೇ ಇರುವಂತ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೇ !

“ಯಥಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾದೀಃ” = ಪ್ರಾಣಾನಾನಾದಿ ವಾಯು ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಿದಾಗ, ಹಾಗೂ ನಿರೋಧಿಸದಿರುವಾಗ ಆಕುಂಚನಾದಿ ಕಾರ್ಯದ ಆಗುವಿಕೆಯೂ ಆಗದಿರುವಿಕೆಯೂ ಕಂಡಿದೆ ಅದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಅದರಂತೆ ತಂತುಪಟ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ, ಜಗತ್ತು-ಬ್ರಹ್ಮಗಳೆಂಬ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ ! ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರಾಮಾನುಜೀಯರು—

(೧) “ಆರಂಭಣ” ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವು ಕಾರ್ಯವಾದ ಪ್ರವಂಚಕ್ಕೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. (೨) ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ “ಮೃದ್, ದ್ರವ್ಯಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರಣದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ, (೩) ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೇ ! (೪) ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಆಗ ಅಸತ್ಯತೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಾಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ಥೂಲತ್ವವಿರೋಧಿಯಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮಾಂತರವಿರುವುದರಿಂದ (ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ) ಅಸತ್ತ್ವವ್ಯಸದೇಶವಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ “ಸನ್ಮನೋಽಕುರುತ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನಸ್ಕಾರ (ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವುದು) ವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೪) ಹಾಗೂ ಅಸದ್ವ್ಯಸದೇಶದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯೂ “ತದ್ಭೇದಂ ತರ್ಹ್ಯವ್ಯಾಕೃತಮಾಸೀತ್” ಎಂಬ ಶಬ್ದಾಂತರವೂ ಇರುತ್ತದೆ (೫) ಸಂಯೋಗ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತಂತು

ಗಳೇ “ಪಟ”ವೆಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ವಡೆಯುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತೆಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ವಡೆದಿದೆ (೬) ಒಂದೇ ನಾಯುವು ವೃತ್ತಿಗಳ ಸ್ತರ್ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನಾದಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಪ್ರಸಂಜವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಇದೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಇತರವ್ಯವೇಶಾಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೭.

ಆರು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಅನುಭವಗಳ ಸಂವಾದವುಳ್ಳ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

“ಇತರವ್ಯವೇಶಾತ್”=“ಇತರಸ್ಯ”=ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಬೇರೆಯಾವ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ “ವ್ಯವೇಶಾತ್”-“ಜೀವಾದ್ ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ “ಚೇತ್”=ಜೀವನು ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃವೆಂದರೆ- “ತಹಿ”- ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಹಿತಾಕರಣಾದಿ ದೋಷವ್ರಸಕ್ತಿಃ”=ಹಿತಾಕರಣ, ಅಹಿತಕರಣಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಸಂಗವಿರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಇವುಗಳು ಅನ್ವಯಿಸಲಾರವಾದುದರಿಂದ, ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ

ಓಂ|| ಕೃತ್ಸು ಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ನಿರವಯವತ್ವ ಶಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ ||ಓಂ||

“ಕೃತ್ಸು ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ”-ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ- ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ “ತೃಣಾದಾನ” ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಭವವಿರುವುದಾದ ಸರ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ, “ನಿರವಯವತ್ವ ಶಬ್ದಕೋಪೋವಾ” - ಏಕದೇಶದಿಂದ (ಅಂಶದಿಂದ) ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಿರಂಶತ್ವ ಪ್ರತಿನಿಧಾನಕ “ನಿರವಯವಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಬರವೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ

೭. ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳಿದ್ದರೂ, ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರಗಳೆರಡನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥ ವಿಸ್ತರದ ಭೀತಿಯಿಂದ ಆ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಇತರ “ವ್ಯವೇಶಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರವೆಂದೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಇತರಸ್ಯ = ಶಾರೀರನಿಗೆ (ಜೀವನಿಗೆ) “ವ್ಯವೇಶಾತ್” = “ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ,

“ಹಿತಾಕರಣಾದಿ ದೋಷ ವ್ರಸಕ್ತಿಃ”- ಹಿತಾಕರಣ, ಅಹಿತಕರಣಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮವು ಕರ್ತೃವನ್ನಿ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ, ಔವಾಧಿಕಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ವವು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸುರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಲ್ಲು-ವಜ್ರ-ಮ್ರೀಹಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದರೂ ಭೂಮಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಜೀವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಅವರಿಗಾಗುವ ಹಿತಾಕರಣಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ರಾಮಾನುಜೀಯರೂ ಇದೇ ತರಹದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣಂ ೨ ೧-೮

ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚಿತ್ರ ಶಕ್ತ್ಯಧಿಕರಣವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಐದು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಆಣೀಯಸ್ತ್ವ’ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಿಗೆ “ಮಹೀಯಸ್ತ್ವ” ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದಾದರೂ ವ್ಯಾಘಾತನೆಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನಹೊಂದುವ ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

|| ಹಂ || ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ || ಹಂ ||

ಈಶ್ವರನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕೃತ್ಸನ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ ಏಕೆ? “ಶ್ರುತೇಸ್ತು”- “ಯೋನೌ ವಿರುದ್ಧೋ ವಿರುದ್ಧೋ ಮನುರಮನುಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದಲೇ! (ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ) ‘ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್’- ಪರಮಾತ್ಮ-ತದ್ಧರ್ಮಗಳು ಕೇವಲ ಆಗಮೈಕವೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

|| ಹಂ || ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ತದುತ್ತಂ || ಹಂ ||

‘ವಿಕರಣತ್ವಾತ್’- “ಅಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಂ ತದವಾಣಿವಾದಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಕರಣಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ “ನ ಇತಿ ಚೇನ್ನ”- ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ‘ತದುತ್ತಂ’- ‘ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ಕರಣಂ ಚಂ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ನ್ಯಾಯ ಸುವೇಯ್ಯ ಎರಡೇ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಇವುಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ (೧) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಆವಿ

ರೋಧಿಸಿದರು - ನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿವ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಹಾಗೂ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಆಗಮೈಕಗಮ್ಯಗಳು (೨) ವರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಚಿತ್ರಾನೇಕ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ (೨) ಜೀವವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವು ದೋಷವು ಅಶ್ವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವು ದೋಷವಲ್ಲ (೪) ವರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವವಿಷಯಕನಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಿರುವುದು (೫) ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ” ಈ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಹರಿಯ ಕರ್ತೃತ್ವದಮೇಲಿನ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು— “ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಾರಂಭಿಸಿದ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದರಲ್ಲಿ— “ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಾಗಿದೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಾಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ”- ಸಮಗ್ರ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತೆಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಏಕದೇಶ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ ನಿರವಯತ್ವ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವು ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತವು—

“ಶ್ರುತೇಷ್ಟು” = ಕಾರ್ಯವಾದ ವ್ರಪಂಚದಿಂದ ಮೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು (ವಿಕಾರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದೆಂಬ) ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ, ನಿತ್ಯತೆ, ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಶಬ್ದೈಕ ಸಮಧಿಗಮ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಜಗದುವಾದಾನತ್ವವೂ ನಿರವಯವತ್ವವೂ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಣಾಮವು ವಾಸ್ತವವಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮುಂದಿನ “ಸರ್ವೋವೇತುಷ ತದ್ವರ್ತನಾತ್” “ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಂ” ಇವೆರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅವರ ರೀತಿಯಿಂದ, - “ವಿಕರಣತ್ವಾತ್” ಕರಣರಹಿತವಾದುದರಿಂದ “ನೇತಿಚೇನ್ನ”- ಪರದೇವತೆಗೆ ಸರ್ವಕರ್ಮಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ರಾಮಾನುಜೇಯರು ಮಾತ್ರ-“ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿ” ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ “ವಿಕರಣತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಆರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ-ಅಧಿಕರಣನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ರಾಮಾನುಜೇಯರು ಪರಿಣಾಮವಾದಿಗಳು—ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವಾದಿಗಳೂ ಮಾಯಾಪರಿಣಾಮಕಾರಣತ್ವವಾದಿ ವಾದಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ

ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾಧಿಕರಣಂ ೨ ೧-೯.

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಫಲ ಮುಖ್ಯವುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

“ನ” = ಚಕ್ಷರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಕೆ ? “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” = ಪೂರ್ಣಾನಂದನಾದುದರಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮುಂಚೆಯೇ ಹೊಂದಿದವನಾದುದರಿಂದ,

|| ಓ || ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ || ಓ ||

“ಲೋಕವತ್ತು” - ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಜನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ “ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ” - ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಪಾರವು ಕೇವಲಲೀಲೆಯೇ! ಅದುದರಿಂದ ಸುಖೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ನಿಶ್ಚಿಸ್ಥಿತ್ಯು

ಮಾಯಾನಾದಿಗಳು- “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” = ಚೇತನನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದರಿಂದ “ನ” = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವವಕ್ಷ್ಯವು ಬರಲು, “ನ” = ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ “ಲೋಕವತ್” = ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮರಾದ ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೃಗಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ “ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ” = ಕೇವಲ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ೧ನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ವವಕ್ಷ್ಯವೆಂದೂ ಕೊನೆಯದನ್ನು ಸಿಂಗ್ಗಾಂತವೆಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ

ರಾಮಾನುಜೀಯರೂ - ಇದರಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ (ಶ್ರೀಡಾರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ) ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಂದುಕಾದ್ಯಾರಂಭದಂತೆ ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ವೈಷಮ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೧೦

ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ ದೃಢಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು

|| ಓ || ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೋಷೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಥಾಹಿ ದರ್ಶಯತಿ || ಓ ||

“ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೋಷೇ” = ಜೀವರಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೋಷಿಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳು, “ನ” - ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಕೆ ? “ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್” = ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸಿ ಫಲದಾತ್ಮತ್ವವಿರುವುದು

ರಿಂದ ಇದು ಏಕೆ ? ಎಂದರೆ “ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ” = ‘ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ

॥ ಓಂ ॥ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನನ್ನ-ದಿತ್ವಾತ್ ॥ ಓಂ ॥

“ಕರ್ಮ” = ವರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವು “ನ” - ಇಲ್ಲಿ ಏಕೆ ? - “ಅವಿಭಾಗಾತ್” = ಅಸ್ವತಂತ್ರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಅದು ಬೇರೆಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ = ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದರಿಂದ “ಇತಿ ಚೇನ್ನ” - ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆ ? ‘ಅನಾದಿತ್ವಾತ್’ = ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದು ದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಬೇಕಾದುದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ದೋಷವಿಲ್ಲ

॥ ಓಂ ॥ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚಾಪ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ ॥ ಓಂ ॥

ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸಿದರೂ “ಉಪಪದ್ಯತೇ” = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿದೆ “ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಚ” = ಇಂಥ ಕರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಗಳೂ ದೋಷಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ದೋಷವಲ್ಲ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜೀಯರೂ — (೧) ಈಶ್ವರನು ಜೀವಕೃತ ಪುಣ್ಯ ವಾವಾದಿ ಸಾವೇಕ್ಷವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುವನೆಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ, ಕರ್ಮ ಸಾವೇಕ್ಷವಾಗಿ ಫಲದಾನದಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲ (೨) ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮುಂಚೆ ಕರ್ಮವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಸಂಸಾರವು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇದ್ದೇ ಇದೆ (೩) ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದ ಅನಾದಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಆಗಿದೆ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಾನುಜೀಯರು ಮಾತ್ರ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಸರ್ವಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ೨-೧-೧೧.

॥ ಓಂ ॥ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ಓಂ ॥

ಇದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ-ನಿರ್ದೋಷತ್ವಗಳ ಮೇಲಿನ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

“ಸರ್ವಧರ್ಮಾಣಾಂ” = ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳೆನಿಸಿದ ಹಾಗೂ ದುಃಖ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ ಸಕಲಧರ್ಮಗಳೂ “ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ” ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವನಿಸುತ್ತವೆ ಅದುದರಿಂದ ಯಾವದೇ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು- “ಕಾರಣಗತವಾದ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿತು”

ರಾಮಾನುಜೀಯರು- ‘ಪ್ರಧಾನ ವರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಲಾರದ ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಪ್ರತಿವಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವು,’ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ರಚನಾನುಪವತ್ಸ್ಯಧಿಕರಣಂ ೨-೨-೧

॥ ಓಂ ॥ ರಚನಾನುಪವತ್ಸ್ಯೇತ್ಯ ನಾನುಮಾನಂ ॥ ಓಂ ॥

ಈ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ ಕಾರಣವಾದಿಯಾದ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ “ಅನುಮಾನಂ”=ಅನುಮಾನ ಕಲ್ಪಿತವಾದ, ಸ್ವಧಾನವು, “ನ=ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಏಕ? “ರಚನಾನುಪವತ್ಸ್ಯೇತ್ಯ”- ಜಡಕ್ಕು ರಚಯಿತ್ವವು (ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ) ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದರಿಂದ

॥ ಓಂ ॥ ಪ್ರವೃತ್ತೇತ್ಯ ॥ ಓಂ ॥

ಪಟಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಚೇತನನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನಕಲ್ಪಿತ ಜಡ-ಪ್ರಧಾನವು ಕರ್ತೃವಾಗಲಾರದು

॥ ಓಂ ॥ ಪಯೋಂಬುವಚ್ಛೇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ॥ ಓಂ ॥

“ಪಯೋಂಬುವಚ್ಛೇತ್ಯ”- ಅಚೇತನವಾದ ಹಾಲು ನೀರುಗಳಿಗೆ- ಸ್ವತಃ ಮೊಸರಾಗುವುದರಲ್ಲಿ, ಹರಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವಂತೆ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಲಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವದು “ನ”=ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- “ತತ್ರಾಪಿ”- ಪಯೋಂಬಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಚೇತನದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ

॥ ಓಂ ॥ ವೃತ್ತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ॥ ಓಂ ॥

‘ವೃತ್ತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಃ’- ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೂ ನಡೆಯಲಾರದಾದುದರಿಂದ, ‘ಅನವೇಕ್ಷತ್ವಾಚ್ಛ’- ಅದುದರಿಂದಲೇ ಕೇವಲ ಅಚೇತನಕ್ಕೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಅನಾದರಣೀಯವಾದುದರಿಂದ, ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಅದರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ರಾಮಾನುಜೀಯರೂ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಹತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಈ ಅಧಿಕರಣವೆಂದೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು—(೧) ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಅಚೇತನ-ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಶಿಲ್ಪವಾದಿ ಚೇತನರಿಗೇ ಪ್ರಸಾದಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡಿದೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು— ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲದ ಅಚೇತನ ಸ್ವಕೃತಿಗೆ-ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಿತ ದಾರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ರಚನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಹೀಗೆ ೧-೨ನೇಯ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ೨ನೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ವರಿಸುತ್ತಾರೆ

(೨) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು- ರಚನಾನುಕೂಲವಾದ, ಪ್ರಧಾನದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನಾ ಪ್ರಚ್ಯುತಿಯೆಂಬುದು, ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಚೇತನಾಧೀನವಾಗಿದ್ದು, ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಿತವೇ ಅದ ರಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಂಡಿದೆ ಹೀಗೆ ೨ನೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

(೩) ಕರುಗಳ ಮೋಷಣೆಗಾಗಿ ತಾನಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವ ಪಯಸ್ಸಿನಂತೆ, ತಾನಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನೀರುಗಳಂತೆ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಅಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರವರ್ತಕನು

(೪) ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಾದರೆ- ಸರ್ವದಾ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲಿ ! ಹೊರತಾಗಿ ಇದರ ವ್ಯತಿರೇಕವಾಗದಿರಲಿ! ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದರಿಂದ, ಚೇತನನಿರವೇಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಸದಾ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ರಾಮಾನುಜೀಯರು- ಇದರಂತೆಯೇ ಹೇಳಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವನ್ನು ಅನಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸರ್ವದಾ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅಧಿಕರಣಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

(೧)	ಅಭಿನವಾನುಕ್ರಮಣಿಕರಣಂ	೧-೪೧
(೨)	ಅಸನಧಿಕರಣಂ	೪೧-೧೫೬
(೩)	ಭೋಕ್ತೃವತ್ಯಧಿಕರಣಂ	೧೫೬-೧೭೪
(೪)	ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣಂ	೧೭೪-೨೫೦
(೫)	ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣಂ	೨೫೦-೨೭೧
(೬)	ಶ್ರುತೇಸ್ತುಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣಂ	೨೭೧-೨೯೪
(೭)	ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾಧಿಕರಣಂ	೨೯೪-೩೩೪
(೮)	ವೈಷಮ್ಯಾಧಿಕರಣಂ	೩೩೪-೩೩೯
(೯)	ಸರ್ವಧರ್ಮಾವವತ್ಯಧಿಕರಣಂ	೩೩೯-೩೪೫
(೧೦)	ರಚನಾನುಸವತ್ಯಧಿಕರಣಂ	೩೪೫-೫೦೨

ಸೂತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಓಂ	ಅಭಿನವಾನುಕ್ರಮಣಿಕರಣಂ ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭಾಷ್ಯಂ ಓಂ	೧
ಓಂ	ಅಸನಧಿಕರಣಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಓಂ	೪೧
ಓಂ	ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಮ್ ಓಂ	೪೯
ಓಂ	ತರ್ಕಾವೃತ್ತಿಷ್ಠಾನಾದವ್ಯವಸ್ಥಾನುಮೇಯಮಿತಿ ಚೇದೇವ— —ಮವ್ಯನಿರ್ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಸಂಗಃ ಓಂ	೧೩೧
ಓಂ	ಏತೇನ ಶಿಷ್ಟಾ ಅವರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ	೧೪೧
ಓಂ	ಭೋಕ್ತೃವತ್ತ್ವೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ಸ್ಯಾಲೋಕವತ್ ಓಂ	೧೫೯
ಓಂ	ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ	೧೭೪
ಓಂ	ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ ಓಂ	೨೦೪
ಓಂ	ಅಸದ್ವ್ಯವದೇಶಾನೇತಿಚೇನ್ನ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಓಂ	೨೦೪
ಓಂ	ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ ಓಂ	೨೧೪
ಓಂ	ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿ ತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಓಂ	೨೫೬
ಓಂ	ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ	೨೭೩

ಓಂ ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ನೇತಿಚೇತ್ಯದುಕ್ತಮ್ ಓಂ	೧೯೧
ಒಂ ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ ಒಂ	೨೯೮
ಒಂ ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಮ್ ಓಂ	೨೯೯
ಓಂ ವೈಷಮ್ಯನೈಘೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ	೩೩೭
ಓಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ	೩೪೦
ಓಂ ರಚನಾನುಸಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ ಓಂ	೪೨೬
ಓಂ ವಯೋಂಬುವಚ್ಚೇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಓಂ	೪೬೬

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

(೧) ಅಭಿಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣೇ

(೧) ಗತಾರ್ಥತಾಶಂಕಾಪರಿಹಾರಃ	೧
(೨) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನಿರೂಪಣಂ	೨
(೩) ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿರೂಪಣಂ	೧೨
(೪) ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಭಿಮಾನಿಸರತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾ	೧೫
(೫) ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ತತ್ರ ವಿದ್ವದ್ವಾಧಿಸಮರ್ಥನಂ	೨೦
(೬) ಸೂತ್ರಾಂಶವಿವರಣಂ	೨೧
(೭) ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಮಿತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಃ	೨೭
(೮) ಅಭಿಮಾನಿದೇವತಾನಾಂ ವಿಗ್ರಹಾದಿಸಮರ್ಥನಂ	೨೯
(೯) ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ನಿರೂಪಣಂ	೩೩
(೧೦) ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧೇ ಅನ್ಯಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರೇಣಾವಿರೋಧಃ	೩೮

(೨) ಅಸದಧಿಕರಣೇ

(೧೧) ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತ್ಯಾದಿ ಸಮರ್ಥನಂ	೪೧
(೧೨) ಸೂತ್ರೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುವಾದಃ	೪೨
(೧೩) ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ	೫೭
(೧೪) ಅಭಾವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವ ವ್ಯವಸ್ಥಾ	೬೨
(೧೫) ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರತ್ವಹೇತುಕ್ತಿಃ	೬೩

(೧೬)	ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣಂ	೬೪
(೧೭)	ಹೇತೋರವ್ರಯೋಜಕತ್ವ-ವೈಯರ್ಥ್ಯಯೋಃಪರಿಹಾರಃ	೬೮
(೧೮)	ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ಅಭಾವ ಭಾವಧರ್ಮಿತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥಾ	೮೧
(೧೯)	ಭಾವಾಭಾವಲಕ್ಷಣನಿರೂಪಣಂ	೮೫
(೨೦)	ಪ್ರಳಯೇ ಚತ್ವರ-ಜೀವ-ಅದೃಷ್ಟಾದಿ ಸದ್ಭಾವಸಮರ್ಥನಂ	೯೦
(೨೧)	ಪ್ರಳಯೇ ಮತಾಂತರ ನಿರೂಪಣಂ ತನ್ನಿರಾಕರಣಂ-ಚ	೧೦೭
(೨೨)	ಚೇತನಕರ್ತೃಕತ್ವೇ ಅನುಮಾನ ನಿರೂಪಣಂ	೧೨೬
(೨೩)	ಅತ್ರಾಕ್ಷೇಪನಿರಾಸತಯಾ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ	೧೩೦
(೨೪)	ಪರಮತನಿರಾಕರಣಂ ಸಾಧನವಾದಂ	೧೩೭
(೨೫)	ಶಿಷ್ಟಾಪರಿಗ್ರಹ ಸೂತ್ರನಿವರಣಂ	೧೪೧
(೨೬)	ಅತ್ರ ಪರೋಕ್ತಾರ್ಥನಿರಾಕರಣಂ	೧೪೨
(೨೭)	ಸ್ವಮತೇನಾನ್ಯಾರ್ಥಕಧನಂ	೧೪೪
(೨೮)	ಪುನರುಕ್ತಿಶಂಕಾಪರಿಹಾರಃ	೧೫೦

(೩) ಭೋಕ್ತೃಪತ್ಯಧಿಕರಣಂ

(೨೯)	ಅಧಿಕರಣೋಪಾಧಿನಿರೂಪಣಂ	೧೫೬
(೩೦)	ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯವಸ್ಥಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕಧನಂ ಚ	೧೫೭
(೩೧)	ಏಕೀಭಾವ ಶ್ರುತೇಃ ಪರೋಕ್ತಾರ್ಥನಿರಾಕರಣಂ	೧೬೦
(೩೨)	ವರೋಕ್ತ ಸೂತ್ರಾರ್ಥನಿರಾಕರಣಂ	೧೬೯

(೪) ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣೇ (೪೦೦ಭಣಾದಿಕರಣೇ)

(೩೩)	ಸಂಗತ್ಯಾದಿನಿರೂಪಣಂ	೧೭೪
(೩೪)	ಪರಮತಾನಾಂ ಸಾಧನವಾದಂ ನಿರಾಕರಣಂ	೧೭೫
(೩೫)	ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಾನನ್ಯತ್ವೇನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕಧನಂ	೧೯೫
(೩೬)	ವರತಂತ್ರನಾಥನಸದ್ಭಾವಪರತಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕಧನಂ	೨೦೩
(೩೭)	ಅಸದ್ಭಾವದೇಶಶ್ರುತೇರರ್ಥಾಂತರವ್ಯವಸ್ಥಾ	೨೦೫
(೩೮)	ಚತ್ವರ ಕರ್ತೃಕಸೃಷ್ಟೌ ಯುಕ್ತಿಸಮರ್ಥನಂ	೨೧೨
(೩೯)	ಪರೋಕ್ತಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಧನವಾದಂ ನಿರಾಕರಣಂ	೨೧೮
(೪೦)	ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಃ ಭೇದಾಭೇದವ್ಯವಸ್ಥಾ	೨೨೪
(೪೧)	ಸದಸತ್ಪ್ರಾಯವ್ಯವಸ್ಥಾ	೨೨೭
(೪೨)	ಭಾವೇಚೋಪಲಬ್ಧಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಪರೋಕ್ತಾರ್ಥನಿರಾಕರಣಂ	೨೪೪

- (೪೩) ಉವಾದಾನೇನ ಭೇದಾಭೇದಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತೇನ, ಭೇದಸ್ಯ ಚ
ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸಮರ್ಥನಂ ೨೪೯

(೫) ಇಶರನ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣೇ

- (೪೪) ಏತದಧಿಕರಣ ಭಾಷ್ಯಾಪ್ತೇಪಸಮಾಧಾನೇ ೨೫೦
(೪೫) ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವ ಸರ್ಯವಸಾನೇನ
ತರ್ಕವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಸೂತ್ರಯೋಜನಾ ಚ ೨೫೫
(೪೬) ಜೀವಸ್ಯ ಈಶ್ವರಾಧೀನಕರ್ತೃತ್ವಸಮರ್ಥನಂ ೨೫೮
(೪೭) ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಪಪರಿಹಾರಃ ೨೬೨

(೬) ಶ್ರುತೇಸ್ತುಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣೇ

- (೪೮) ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಅಕರ್ತೃತ್ವಶಂಕಾತತ್ಪರಿಹಾರಶ್ಚ ೨೬೧
(೪೯) ಪರಿಣಾಮವಾದಸ್ಯ ನಾನುವಾದಂ ನಿರಾಕರಣಂ ೨೬೬
(೫೦) ವಿವರ್ತ ವಾದಸ್ಯ , , ೨೮೦
(೫೧) ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಅಧ್ಯಾಯಾರ್ಥತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾ ೨೮೪
(೫೨) ವಿಕರಣತ್ವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ನಿರೂಪಣಂ ೨೯೦

(೭) ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾಧಿಕರಣೇ

- (೫೩) ಅಧಿಕರಣಾರಂಭಸಮರ್ಥನಂ ೨೯೪
(೫೪) ಲೋಕವತ್ಸೂತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಕಥನಂ ೨೯೮
(೫೫) ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾನುಮಾನ ನಿರಾಕರಣಂ ೨೯೯
(೫೬) ಈಶ್ವರ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವೋಪವರ್ಣನಂ ೩೦೦
(೫೭) ವರಮತನಿರಾಕರಣಂ ೩೦೨
(೫೮) ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥತ್ವ ವರ್ಣನಂ ೩೦೮
(೫೯) ಈಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಾಯಾಃ ಸಮರ್ಥನಂ ೩೧೪

(೮) ವೈಷಮ್ಯಾಧಿಕರಣೇ

- (೬೦) ಏತತ್ಸೂತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯದರ್ಶನಂ ೩೩೪

(೯) ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣೇ

- (೬೧) ಈಶ್ವರೇ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪಾದಕಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯುಕ್ತಿ ಕಥನಂ ೩೩೯

(೧೦) ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣೇ

(೬೨)	ಪಾದಾರಂಭಸ್ಯಕ್ಷೇಪಃ	೩೪೫
(೬೩)	ಅತ್ರ ಪರಮತಸ್ಯ ನಿರಾಸಃ	೩೪೭
(೬೪)	ಸ್ವಮತೇನ ಪಾದಾರಂಭಸಮರ್ಥನಂ	೩೫೦
(೬೫)	ನಿರೀಕ್ಷರ ಸಾಂಖ್ಯಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸುವಾದಃ	೩೬೨
(೬೬)	ತನ್ಮತಸರಾಕರಣಂ	೩೯೪
(೬೭)	ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ವೇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥತಯಾ ಕಶ್ಚರೇ ಽನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಕಧನಂ	೩೯೫
(೬೮)	ಚೇತನೇಚ್ಛಾಧೀನೋತ್ಪತ್ತಿಕತ್ವಸಮರ್ಥನಂ	೩೯೫
(೬೯)	ಸದಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಸಮರ್ಥನಂ	೪೦೧
(೭೦)	ಉಪಾದಾನೋಪಾದೇಯಯೋಃ ಭೇದಾಭೇದಃ	೪೦೪
(೭೧)	ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತಾರ್ಥೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವ್ಯವಸ್ಥಾ	೪೦೮
(೭೨)	ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾದ್ಯಭಾವ ವ್ಯವಸ್ಥಾ	೪೧೦
(೭೩)	ಅನುಮಾನೇನ ಪ್ರಕೃತಿಕಾರಣತ್ವಶಂಕಾ	೪೨೧
(೭೪)	ತನ್ನಿರಾಕರಣಂ	೪೨೬
(೭೫)	ಸಾಂಖ್ಯಂಪ್ರತಿ ಪ್ರತಿವಕ್ಷ್ಯಾನುಮಾನಪ್ರಯೋಗಃ	೪೨೮
(೭೬)	ಅಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವಸಮರ್ಥನಂ	೪೩೧
(೭೭)	ಅಚೇತನಸ್ಯೇಚ್ಛಾಭಾವಸಮರ್ಥನಂ	೪೩೪
(೭೮)	ಅತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಾವತ್ವ ಸಮರ್ಥನಂ	೪೩೬
(೭೯)	ಇಚ್ಛಾಮೀತ್ಯಸ್ಯ ಭೇದಾಗ್ರಹಮೂಲಕತ್ವಶಂಕಾನಿರಾಸಃ	೪೩೬
(೮೦)	ತತ್ರ ಯುಗಪಕ್ಷಾ ನಾನುವಪತ್ತಿರೂಪ ಮನೋಲಿಂಗಂ ನಿರಾಕರಣಂ	೪೪೩
(೮೧)	ಮನಸಃ ಸಾಕ್ಷೇದ್ಧತ್ವ ವ್ಯವಸ್ಥಾ	೪೪೩
(೮೨)	ಕಾಮಸ್ಯ ಅತ್ಮಮನ ಉಭಯಧರ್ಮತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾ	೪೫೭
(೮೩)	ಕಾಮದ್ವೈವಿಧ್ಯಸಮರ್ಥನಂ	೪೫೮
(೮೪)	ಸಾಂಖ್ಯಸಮಯ ನಿರಾಕರಣೋಪಸಂಹಾರಃ	೪೬೩
(೮೫)	ವಯೋಬುವದಿತಿ ಸೂತ್ರಾವತಾರಿಕಾ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂಚ	೪೬೪
(೮೬)	ಅತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಸಮರ್ಥನಂ	೪೭೫
(೮೭)	ಅತ್ರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಃ	೪೭೮
(೮೮)	ಪುರುಷಭೋಕ್ತೃತ್ವವಾದ ನಿರಾಸಃ	೪೯೬
(೮೯)	ಸಾಂಖ್ಯಮಾಯಾವಾದಿಮತಸಃ ಸ್ವೇನೋಪಸಂಹಾರಃ	೪೯೮

॥ श्रीगुरुराजो विजयते ॥

श्रीमदनुव्याख्यानसहिता

॥ श्रीमन्न्यायसुधा ॥

॥ ॐ अभिमानिव्यपदेशस्तु विशेषानुगतिभ्याम् ॐ ॥ युक्त्यन्त-
रविरोधं वेदस्य परिहर्तुमिदमारभ्यते । स्यादेतत् । युक्तिविरोधाः किं प्रत्येकं
परिहरणीयाः । उभोपलक्षणया । नाद्यः । निरसनीययुक्त्याभासानन्त्येन
शास्त्रापर्यवसानप्रसङ्गात् । सूत्रत्वव्याघाताच्च । द्वितीये त्वनारम्भ

— वेदादर्शद्विषयिका —

ॐ॥ अभिमानिव्यपदेशस्तु विशेषानुगतिभ्याम् ॐ॥

“वेदಕ್ಕೆ ಬೇರ (ಇನ್ನೊಂದು) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದು ಆಗಲಿ! ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ- ಒಂದೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಹಾಗೆ) ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ! ಅಥವಾ ಉಪಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೋ? ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ನೊಂದಲನೆಯ ಸ್ವಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿರೋಧಿ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಅನಂತಗಳಿರುವದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮುಗಿಯದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರತ್ವವ್ಯಾಘಾತವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ವಕ್ತವಲ್ಲ- ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹದು ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇದರ ಅವ್ಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗರ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು, ಬೇಕಾದ ವಿಷಯದ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾಡಲು “ಯುಕ್ತಾಂತರ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಗರ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನ್ಯಾದೇತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ”- ಸಂಗ್ರಹಕವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ

“ಸೂತ್ರತ್ವವ್ಯಾಘಾತಾಚ್ಚ” - ಬೇರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಲಭಿಸದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂಬ “ಸಾರವತ್ಯ”ವೆಂಬ ಸೂತ್ರದ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು

॥ ॐ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಮ್ ॐ ॥

ತಥಾಽಪಿ ಮೃಜ್ಜಲಾದೀನಾಂ ಬುದ್ಧಿವಾಗ ದಿವಾಚಕ ॥

ಎವಾಸ್ಯಾಧಿಕರಣಸ್ಯ । ನಿರಂತರಾತೀತಾಧಿಕರಣೈವೋಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಸಕಲಯುಕ್ತಿ-
ವಿರೋಧಾನಾಂ ಪರಿಹೃತವಾದಿತಿ । ಮೈವಮ್ । ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಕ್ತಾಸದ್ಭಾವೇನ ತದುಪ-
ಪತ್ತೀರಿಯಾಶಯವಾನ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಂ ತಾವದಾಹ ॥ ತಥಾಽಪಿತಿ ॥ ಯದಪಿ ಫಲವ್ಯಭಿ-

ವೇದಕ್ಕೆ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರ, ಅವನ್ನಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಗುಣಿಲ್ಲದಿ-
ರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಾದರೂ, ಮುಣ್ಣು,

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಹಿತ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ, ಉಪಲಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ, (ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿ)
ಸಕಲ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಗಳೂ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ ” ಹೀಗೆ ಅಶಂಕಿಸುವದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ “ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ = ಅಧಿಕರಣಾರಂ-
ಭವು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ” - ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನ-
ಕಾರರು ಮಾಡಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು “ತಥಾಸಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸದ್ಯ (ವಚನ)
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವೇದಕ್ಕೆಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದರೂ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ತಥಾಸಿ” ಈ ವದದ ಅರ್ಥ “ಮೃಜ್ಜ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ “ಸೂಚಕ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ
ಸೂಚಕತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲವೆ ಸರ್ವಶಾಖಾನಿರ್ಣಾಯ-
ಕತ್ವವೆಂಬ ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖತತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಸೂತ್ರಗಳು ವಿಶ್ವತೋಮುಖಗಳಾದುದರಿಂದ, ಉಪಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ
ವಿಷಯವಿಶೇಷವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಮಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು
ಜಾಲನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಯುಕ್ತಿ
ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕಗಳಾದರೆ ಸಮಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಸಂಚಾರಕತ್ವವು
ಇಲ್ಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಭಾವ ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿ
ಸಕಲಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧದ ನಿರಾಸವು ಲಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅದರ
ನಿರಾಕರಣಮಾಡಲು ಇನ್ನೊಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವದು ಯುಕ್ತವಾಗ
ಲಾರದು ಹೀಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ದೃಶ್ಯಾಸಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ತತ್ರ ಮಾನ ಕಥಂ ಭವೇನ್ ||

ಚಾರಾದಿವಿಗಂಧೋ ವದಸ್ಯ ಪರಿಹನಸ್ತಥಾಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಮೃಜ್ಜಲಾದಿನಾಮಿತಾದಿ-
ಪದೇನ ತೇಜಃಪ್ರಭೃतीನಾ ಗ್ರಹಣಮ್ । ಬುದ್ಧಿಜ್ಞಾನ ವಾಗ್ವಕ್ತೃತ್ವಮ್ । ಆದಿಗ್ರಹಣೇನ
ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಕಮ್ । ವೇದ ಇತ್ಯನುವರ್ತತೇ । ದೃಶ್ಯಾ ಪ್ರಮಿತಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ
ಯುಕ್ತೇಃ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ । ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಂ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಽಪ್ಯಾ ಅಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ ।
ಕ್ವಚಿತ್ತನ್ನಿವಿಶ್ಯಮಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ಸ್ವಶಬ್ದೇನಾಸಂಕ್ಷೇಪಿತಮ್ । ತಥಾ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ತತ್ರ

ನೀರು ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ, ವಕ್ತೃತ್ವ ಶ್ರೋತೃತ್ವ ಮುಂತಾದು
ದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ “ಮೃದಬ್ಜವೀತ್” ಈ ಮುಂತಾಗಿರುವ ವೇದವಾಕ್ಯವು,
ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಕ್ಷ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಎರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ‘ಮಂಣ್ಣು ನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ವಕ್ತೃತ್ವ
ಈ ಮುಂತಾದುದಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೇಗೆ ಆದೀತು ?

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಲಾದೀನಾಂ” ಇಲ್ಲಿಯ “ಆದಿ” ವದದಿಂದ, ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದುದರ ಗ್ರಹಣವಿದೆ.
“ಬುದ್ಧಿವಾಗಾದಿ ವಾಚಕಃ” ಇಲ್ಲಿ “ಬುದ್ಧಿ” ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವು, “ವಾಕ್” ಎಂದರೆ
ವಕ್ತೃತ್ವವು “ಆದಿ” ವದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ “ಶ್ರೋತೃತ್ವ” ಮುಂತಾದುದರ
ಗ್ರಹಣವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ‘ವೇದಃ’ ಎಂಬ ವದವು ಅನುವೃತ್ತಿಸ್ಪಷ್ಟಿರುತ್ತದ
‘ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಿ’ ಇಲ್ಲಿ “ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ” (ಯಾವುದರ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ದೃಷ್ಟ (ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು) ವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು
ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಿ) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ವ್ಯಾಪ್ತಿ” ಸದವು ‘ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯನ್ನೂ ಸಂಗ್ರ
ಹಿಸುತ್ತದೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯು ನಿಯಮೇನ ಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು
ಒಮ್ಮೆವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯನ್ನು ಅದರ ವಾಚಕ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಸಂಕೀರ್ತನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಇಂಥ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ
‘ದೃಷ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ “ತತ್ತ್ವ”- ಮೃತ್ವ-ಜಲ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿಃ” ಇಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರೋಕ್ಷತ್ವಗುಣವಿಲ್ಲದಿರು
ವಿಕೆಯೆಂಬ ವಿರೋಧವು, ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಬುದ್ಧಿಜ್ಞಾನಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಜ್ಞಾನ”
ವೆಂಬುದು “ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ “ಐಕ್ಷಣ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.
ಸ್ತೋತ್ರತ್ವಾದಿಕಂ” ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ, ವಿನಾದ, ಕಾಮ, ಸಂವಾದ (ಕಲಹ) ಮುಂತಾ
ದುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು “ವಾಚಕಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಯಾವದು ವಾಚಕವು’ ಎಂಬ

ಸೃಜಲಾದಿನಾ ಬುದ್ಧಿವಾಗಾದೌ । ಕಥಮಿನ್ಯಾಕ್ಷೇಪೇ । ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾಂತರಂ ತು
ನಾಸ್ಯಪ್ರತೀತೀರಿತಿ ಶೇಷಃ ।

ಏನದ್ಭುತಂ ಭವತಿ । ಸೃಷ್ಟವಾಗಾಪೋಽನ್ತುವನ್, ತತ್ತೇಜಃ ಏಕತನ, ತಾ ಆಪಃ
ಏಕತನ, ಶೃಣೋನ ಗ್ರಾಹಣೋ ವಿದುಷೋಽನುಪ್ರಾಣಾ, ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯುತ್ಥಿಃ ಆಪೌ ವಾ
ಅಕಾಮಯನ್ತೇತ್ಯಾದಿವೇದಸ್ತಾವನ್ನ ಪ್ರಮಾಣಮ್ । ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಿತ್ವಾನ್ ।
ನೀಲಂ ನಮ ಇತಿವನ್ । ಸೃಜಲಾದಿನಾಂ ಬುದ್ಧಿವಾಗಾದಿಮತ್ತಃ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ಯಾರ್ಥಃ ।

— ಸದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇವು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬುದ್ಧಿ, (ತೀವ್ರವು) ವಾಕ್ಯ (ಮಾತು) ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳ
ಬಗ್ಗೆ “=ಧಂ” ಎಂಬುದು ಅರ್ಥವಾದ್ದರಿಂದ (ವೇದವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣ
ವಾದೀತು ? ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಗಲಾರದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ) ಬೇರೆ ಪ್ರತಿ
ವಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಂತೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವು ಈ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ತೋರುವದಿಲ್ಲ ‘ಪ್ರತಿವಾದ್ಯಾಂತರಂ ತು ನಾಸ್ತಿ’ ಹೀಗೆ ಶೇಷವಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು-- “ಮೃದಬ್ರಹ್ಮೀತ್, ಅಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮವನ್, ತತ್ತೇಜಃ
ಏಕತ, ತಾ ಆಪಃ ಏಕತ, ಶೃಣೋನ ಗ್ರಾಹಣೋ ವಿದುಷೋಽನುಪ್ರಾಣಾ,
ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯುತ್ಥಿಃ, ಅಪೋ ವಾ ಅಕಾಮಯಂತ” ಈ ಮುಂತಾದ
ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತದೆ “ನೀಲಂ ನಭಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೇಗೆಂದರೆ-
“ಮಣ್ಣು, ಜಲ, ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗ,” ತೀವ್ರವಾದ ಅವು ಮಾತನ್ನಾಡು
ತ್ತವ ಈ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಯೇ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಈ ಅರ್ಥವು, “ಮಣ್ಣು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು “ವೇದಇತ್ಯನುವರ್ತತೇ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿ
ಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಮಾಣಂವೇದವೈಕೇ” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು “ಏತದುಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆದಿಕಾಲದ
ವೃದ್ಧವಾದಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಪ್ರಾಣಾಃ” ಇಂದ್ರಿಯಗಳು “ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯುತ್ಥಿಃ” ನಾನು ಶ್ರೇಷ್ಠ
ನೆಂಬಲ್ಲಿ ವಿನಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಇತ್ಯಾದಿವೇದಃ”(ದಾಃ) ಇಲ್ಲಿ
“ಅದಿ” ವದದಿಂದ “ಔಷಧಯಃ ಸಂವದಂತೇ, ಯಂ ನೃಧಿವೇ ನ ವೇದ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು “ಸರ್ವೋಪಮಾನಂ” (ಎಲ್ಲ ವೇದವೂ

ಸ ಚ, ವಿಮನಾ ಸೃಜ್ಞ ವಕ್ತೃ ಸೃತ್ವಾ-ಸಮ್ಪ್ರಾಪ್ತಮೃದ್ವಾದಿನ್ಯಾದಿಭುಕ್ತಿವಿರುಹಃ ।
ತಥಾ ಚ ವಚನಾಕರ್ತೃಽಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾಪ್ಯಮನುಮಾಸ್ಯತೆ । ನನು ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಿ-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಮಣ್ಣಾಗಿ (ಜಡವಾಗಿ) ರುತ್ನದೇ ಇದರಲ್ಲಿ
ಸಮೃತವಾದ ಮಣ್ಣು (ಘಟೆ ಮುಂತಾದುದು) ದೃಷ್ಟಾಂತವು ” ಈ ಮುಂತಾದ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವೇದವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ
ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- “ನ ನಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣ (ಸೂತ್ರ)ದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ ವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆವೆಂಬುದನ್ನು ‘ತಾವತ್’ ಶಬ್ದವು
ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಇತಿವತ್” “ಆಕಾಶವು ರೂಪರಹಿತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ವಿಭು
ವಾಗಿದೆ” ಎಂಬೀಯುಕ್ತಿಯಿಂದ “ಆಕಾಶವು ನಿಲವಣ್ಯವು ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು
ವಿರುದ್ಧವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ‘ಮೃತ್ಯು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮಣ್ಣಾಗಿ
ಇತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿಯಿಂದ “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು
ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ ಹೇತುವಿನ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು (ಹೇತುವು ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು)
“ಮೃಜ್ಜಲಾದೀನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ
‘ಮೃಜ್ಜಲಾದೀನಾಂ ಬುದ್ಧಿವಾಗಾದಿಸುತ್ತಂ” ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಮೃತ್ತಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಅದಿ
ವದದಿಂದ ಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅನ್ವಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿ
ಯಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ “ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ್” ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮೂಲವನ್ನನು
ಸರಿಸಿ ಟೀಕಾಕಾರರು ಹಾಗೆಯೇ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ

“ಇತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಃ” ಇಲ್ಲಿ ‘ಅದಿ’ ವದದಿಂದ, ಜಲತ್ವತೇಜ
ಸ್ವಯಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ‘ಜಡತ್ವಾತ್ ಘಟೆವತ್” (ಘಟೆದ
ಹಾಗೆ ಜಡವಾದುದರಿಂದ) ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ
(ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದೆಂಬ ಮಾತ್ರದಿಂದ) ವಿಷ್ಣುವಿನ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕೆಯುಬಂದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು “ತಥಾಚ್”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಒಂದು ವೇದಕ್ಕೆ (ವೇದದ ಏಕಪೀಠಕ್ಕೆ)
ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಬರಲು, “ಯತೋನಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ
“ತತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತರೇಷು ತಥಾತ್ವಂ” (ಆ ಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ
ಇತರವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅದರಂತೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು.) ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೈಮಿನಿಯ

ತ್ಯನೇವ ನ್ಯಾಯನಾಮಪಿ ವಿರೋಧಃ ಪರಿಹರಣೀಯಃ । ಮೈವಮ್ । ತನ್ಯಾಯ-
ಸಂಚಾರಾವಿಪಯತ್ವಾನ್ । ತತ್ರ ಹಿ ಯತ್ಯಾಕ್ತಾನ್ಯುಪಾನ್ಯಾಪಿ ಪಾಠ್ಯಾಭಿವಾಚಕಶ್ಚೇತು-
ಸ್ತದ್ವಾಪಾತತಮ್ನಾತ್ಮಸಂದ್ವಿಗ್ಧವಿಶೇಷಣಾಮಿಹ್ನುಃ । ಕರ್ತೃತ್ವಾದೈಗುಣ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭ-
ವಾನ್ । ನಿಯತೇನ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಥಿತೌ ತು ವಿಶೇಷಣಾಮಿಹ್ನುಃ ನಿಶ್ಚಯಃ ಏವ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ” ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಿ
ಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಾಧನದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಇದು
ವಿಷಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದರೆ- ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- “ವೇದೋಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನ
ವಿದ್ವರೂಢಭಿಚಾರವು ವೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದುದೆಂಬಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಈ ಯುಕ್ತಿಯು- ಅವತವಾಗಿ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿಶೇಷಣದ ಅಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ
ದ್ದಾಗುತ್ತದೆ (ಈ ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದದ “ಯದೋಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನೇಽಪಿ” (ವೇದದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನವಿದ್ವರೂಢ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ) ಏಕೆ
ಂದರೆ ಕರ್ತೃಮುಂತಾದುದರ ವೈಗುಣ್ಯವೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- ನಿತವಾಗಿರುವ
ದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರಂತೂ ವಿಶೇಷಣದ
ಅಸಿದ್ಧಿಯು (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು) ನಿಶ್ಚಿತವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಕೇವಲ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿ (ಮೀಮಾಂಸಾನ್ಯಾಯ) ಯಿಂದ, ವೇದವಾಕ್ಯತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಮೃದಾದಿ
ವಾಕ್ಯದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಉಹಿಸುತ್ತೇವೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಿ” ಎಂಬ ವಚನದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ ಅಭ್ಯಾಧಿ
ಕಾಶಂಕೆಯ ಸ್ವಕಾರವನ್ನು “ಮೈವಮ್” ಇಲ್ಲಿಂದ “ಸಿದ್ಧಿವ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆ ನ್ಯಾಯದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಇದು ವಿಷಯ
(ಅಪ್ಪದ)ವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೇ “ತತ್ರಹಿ” ಇತಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ
“ತತ್ರ” ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ. ಇದಕ್ಕೆ “ಪರಿಹೃತಃ” ಎಂಬ ವದದೊಡನೆ
ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಹೇತುಃ” ಇಲ್ಲಿ “ವೇದಾದ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ” ಎಂಬುದನ್ನು ವೇದಿಸಿ
ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಅವತತಃ”- ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ
“ನಿತ್ಯತ್ವೇನ”-ಸ್ವತಂತ್ರವು ರಚಿತವಾಗದಿರುವದರಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ
ಅಪವಾದಕದೋಷಗಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನ ಜನನಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಾ
ಜನನಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ, (ಅದನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ “ವಿಶೇಷಣಾಸಿದ್ಧಿನಿಶ್ಚಯವ”- “ಯದೋಕ್ತಾನುಷ್ಠಾನೇಽಪಿ” (ವೇದದಲ್ಲಿ

ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಮಾತ್ರಸ್ಯ हेतुत्वे त्वनैकान्तಿಕत्वमित्येवं व्याप्तिपक्षधर्मता-
 विरहव्युत्पादनेन युक्तिविरोधः परिहृतः । न चास्या युक्तेर्व्याप्त्याद्यङ्ग-
 वैकल्यं शक्यव्युत्पादनम् । व्याप्त्यादेः प्रमाणहृष्टत्वात् । न खलु

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಷ್ಟೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಾಧಕ ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದಾದರೆ ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವವೇ! ”
 ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಸ್ತಿ ವಕ್ಷ್ಯಧರ್ಮತೆಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿ
 ವಿರೋಧವು ಸರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಈ ಯುಕ್ತಿಗೆ ನ್ಯಾಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುದಿಲ್ಲ
 ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನ್ಯಾಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುದು
 ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಂಡುಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಮೃತ್ಯು (ಮಣ್ಣಾಗಿರುವುದು)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣನ ಅಸಿದ್ಧಿಯ
 ನಿಶ್ಚಯವೇ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವಮೇವ’ ಫಲದ ಕಾರಣವೆಂದು
 ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅದರ ವಿಗುಣವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಲೌಕಿಕ
 ಕ್ರಿಯಾಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ, ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರಿಸಿಯೇ
 ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಭೋಜನಂ ತೃಪ್ತಿಸಾಧನಂ’ ಃ ಮುಂತಾದ
 ಆವಶ್ಯಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದೂ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂಬ
 ಹೇತುವು (ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದಾಗ) ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ
 ಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ

ಪ್ರಮಾಣತಯಾಂಗೀಕೃತ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಶಿವಾದಿನಾಕೈಃ (ಪ್ರಮಾಣ
 ವೆಂದು ಪರಿಗ್ರಹಿತವಾದ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾದ ಶಿವಾದಿನಾಕೈಃಗಳಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದನ್ನು
 ಶೇಷವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶ್ರೀಸತ್ಯವ್ರತೀಯ ಟಿಪ್ಪಣಿ)

ಹೀಗೆ, ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯು ಸಾವಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಅಧಿಕರಣದ
 ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾದುದರಿಂದ ದೃಢವಾದುದೆಂಬುದಾಗಿ
 ನ ಚಾಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಕೈಃದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ವಕ್ಷ್ಯ
 ಧರ್ಮತೆಯನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
 ಸಾವಕಾಶವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಸರಿಹೃತವಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
 ನಿರವಕಾಶವಾದ ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಸರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಅದುದರಿಂದ
 ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನು
 ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ‘ನ್ಯಾಸ್ತಿದೇಃ’ - ನ್ಯಾಸ್ತಿ ವಕ್ಷ್ಯಧರ್ಮತೆ
 ಇವುಗಳಿಗೆ

ಸೃತ್ವಾದಿಕಮವಕ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ ನ ಸಮ್ಬದ್ಧಮ್ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಸೃಡಾದೌ ತಥೋಪಲಮ್ಬಾನ್ ।
 ನ ಚ ತತ್ರಾಪಿ ಬುದ್ಧಯಾದಿಸದ್ಭಾವಃ । ಕದಾಽಪಿ ತತ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾದರ್ಶನಾನ್ ।
 ನಾಪಿ ಸಮ್ಬದ್ಧಮಪಿ ವ್ಯಭಿಚೀರ್ಣಮ್ । ವ್ಯಭಿಚಾರಾನುಪಲಮ್ಬಾನ್ । ನ ಚಾನು-
 ಪಲಮ್ಯಮಾನವ್ಯಭಿಚಾರಮಪಿ ಸೋಪಾಧಿಕಮುಪಾಧೇರಿನಿರೂಪಣಾನ್ । ಬುದ್ಧಯಾದಿಮತ್ವೇ
 ಚ ಸೃಡಾದೀನಾಂ ಗರೀरेन्द्रಿಯವತ್ತಾಽಪಿ ಸ್ಯಾನ್ । ಅಕರಣಕಕ್ರಿಯಾದರ್ಶನಾನ್ ।
 ನ ಚ ತದ್ವಿಕ್ತಮಿन्द्रಿಯಾದೀನಾಮಪಿ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿವದ್ದರ್ಶನಾನ್ । ತತಃಽನುಕೂಲತರ್ಕ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದುದು ಮಾತನ್ನಾಡದಿರುವುದು ಮುಂತಾದುದರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ
 ದ್ದಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ- ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದೇ! ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ
 ಹಾಗೆ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿ
 ಮುಂತಾದುದು ಇರುವುದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಆ ಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುದರ
 ಕಾರ್ಯವು ಆಗಿರುವುದು ಎಂದೆಂದೂ (ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ) ಕಂಡಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ
 ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿತ (ಅಸಿಯತನಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದು)
 ವಾಗಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಕಂಡು
 ಬರದಿದ್ದರೂ ಸೋವಾಧಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಉಷಾಧಿಯನ್ನು
 ನಿರೂಪಿಸಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ, ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾ
 ದುದು ಶರೀರ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕರಣವಿಲ್ಲದೆ
 ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
 ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ವಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದರ ಹಾಗೆ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ
 ವಕ್ತೃತ್ವವು ಅವ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿವೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅನುಕೂಲ ತರ್ಕದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ, ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕತರ್ಕವನ್ನೂ ಅನು
 ಕೂಲತರ್ಕವನ್ನೂ “ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಮತ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
 ‘ಪಕ್ಷೇಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಅನುಕೂಲ
 ತರ್ಕವು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಾಹಕವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ
 ಆದರೆ ಯುಕ್ತಿಯ ದಾಢ್ಯವನ್ನು ಉಪಸಾದಿಸಲು ಅದನ್ನಿಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು
 ಆದುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಸಾ
 ದನಮಾಡಿ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯನ್ನೂ ‘ನ ಚ ಮೃದಾದಿಷು’ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದ

ಸನಾಥನೋಪಾಧಿವ್ಯಭಿಚಾರಾನುಪಲಬ್ಧಸಹಕೃತೇನ ಸಹಭಾವಗ್ರಾಹಕೇಣ ಪ್ರಮಾಣೇನ
ಸಿದ್ಧಾ ಸೃತ್ವಾದೀನಾಮವಕ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ । ನ ಚ ಸೃತ್ವಾದಿಷು ಸೃತ್ವಾದಿಕಂ
ನಾಸ್ತೀತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾನ್ । ಸೃದಬ್ರವೀದಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಗಾಯೋಗಾच्च ततः
पक्षधर्मताऽपि सिद्धैवेति ।

ನನು ಚ ನಿಯತನಯಾ ವೇದಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ತದ್ವಿರುದ್ಧಾಯಾ
ಯುಕ್ತೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಚಿನಮಿತಿ । ಮೈವಮ್ । ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಪೇತಾಯಾ ಯುಕ್ತೇ-
ರಪಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾನ್ । ತನಶ್ಚ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತಯಾ ನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಾಭಾವೇನಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕೂಡಿದ್ದು, (ಸಹಾಯ ವಡೆದ) ಉಪಾಧಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಗಳೆರಡರ ದರ್ಶನದಿಂದ ರಹಿತ
ವಾದ, (ಅದರ್ಶನದಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ, ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣ
ದಿಂದ, ಮೃತ್ವ (ಮಣ್ಣಾಗಿರುವುದು) ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಅವಕ್ತೃತ್ವ (ವಕ್ತೃತ್ವ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಮುಂತಾದುದರೂಡನೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು-
ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಮೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು (ಹೇಳುವುದು)
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಘಾತವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು “ಮೃದಬ್ರವೀತ್”
(ಮಣ್ಣು ಮಾತನ್ನಾಡಿತು) ಈ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುವುದೂ ಇಲ್ಲ
ಆದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯೂ (ವಕ್ತೃಕೃತವಾದ ಮೃತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮೃತ್ವವಿದೆಯೆಂ-
ಬುದೂ) ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- ‘ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ವೇದದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧ (ಮೃವಸ್ಥಿತ)
ವಿರಲು, ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಯುಕ್ತಿಗೇ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯವು (ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ
ದಿರುವುದು) ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.’ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯುಕ್ತಿಗೂ ನಿರವಕಾಶತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ವ್ಯಾಘಾತಾತ್”- ‘ಮೃದಾದಿಷು’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಮೃತ್ವ’
ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲಿ” ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ಮೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ
ಸ್ವವಚನವಿರೋಧರೂಪ ವ್ಯಾಘಾತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಕಥಂ ಮಾನಂ ಭವೇತ್” ಎಂಬ ಮೂಲವಚನದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು
ಶಂಕಾಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ “ನನುಚ” ಇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ
“ನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಾಭಾವೇನ”- ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯ ಸಂದೇಹವೇ

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವೇದಸ್ಯ । ನನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೃದಾದಿಪಕ್ಷೀಕಾರೇ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ।
 ಪಕ್ಷಸಪಕ್ಷಭೇದಾಭಾವಶ್ಚ । ಸಪಕ್ಷಾಂತರಸ್ವೀಕಾರೇ ತತ್ರ ಸೃತ್ವಾಘಭಾವಃ ।
 ಜಡತ್ವಸ್ಯ ಹೇತುಕರಣೇ ತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ । ಸ್ಯಾತ್ । ತಸ್ಮಾದಾದಿಕಾಲೀನಂ ಮೃದಾದಿಕಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರಿಂದ ಪ್ರತಿಸ್ಥಾನಮಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ನಿಶ್ಚಾಯಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ವೇದಕ್ಕೆ
 ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ವಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಿದ್ಧ
 ಸಾಧನವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವಕ್ಷ, ಸಪಕ್ಷ (ದೃಷ್ಟಾಂತ) ಗಳಲ್ಲಿ
 ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಬೇರೆ ಸಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೃತ್ವ ಮುಂತಾ
 ದುದು (ಹೇತುವು) ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ
 ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುವದು, ಅದುದರಿಂದ, ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಬರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಅರ್ಥ (ವಿಷಯ-ಸಾಧ್ಯ)ದ ನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವವು ಸಂಭ
 ವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥದ ಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವ)ದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುವದೆಂಬ
 ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ವೇದಕ್ಕೆ ಬರಲಾರದು ಹೀಗೆ ಭಾವ (ಶ್ರೀ ಸತ್ಯವ್ರತೀಯ
 ಟಿಪ್ಪಣೀ)

ಇನ್ನು “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವೇ
 ಹೊರತು ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ = ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ
 ನೇರಿಕೆಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ” ಈ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಶಂಕಾವ್ಯಾಜಿನಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಉದಯವಾಗದೆಂದು ಅಶಂಕಿಸಿ, ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ‘ನನು
 ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೃದಾದಿವಕ್ಷೇಕಾರೇ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸಿದ್ಧಸಾಧ
 ನತಾ”- ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ, ವಕ್ಷೃತ್ವದಬಗ್ಗೆ ವಿನಾದಿಸುವವನನ್ನು
 ಕುರಿತು ಸಿದ್ಧಸಾಧನತೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮೃದಾ
 ದಿಗಳೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದೆಯೋ? ಹೀಗೆ
 ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು
 “ವಕ್ಷ ಸಪಕ್ಷಯೋಃ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೃದಾದಿಗಳೇ
 ಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಸಪಕ್ಷವಾಗುವವು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾ
 ಗುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಹೇತುವಾದರೆ
 ಅಸಾಧಾರಣ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು “ಸಪಕ್ಷಾಂತರ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳು

ಪಕ್ಷಯಿತವ್ಯಮ್ । ನಚ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದ್ಧಿಮಿನಿ ವೇದ ಉಪಜೀವ್ಯಃ । ತಥಾ
 ಚ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಯುಕ್ತೀರತಿ ಚೇನ । ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಮ-
 ತ್ಯಾಸ್ತದಸಮ್ಮಭವಾನ್ । ಆದಿಕಾಲೀನಸೃದ್ಧಾದಿಮ್ಬರೂಪಪರವಾಕ್ಯಾನ್ತಗ್ಣೇಣ ಪರಿಹೃತ್ಯ-
 ಮಾನಕಾರ್ಯವಿಧೇನ ವಾ ಧರ್ಮಿಗ್ರಹೋಪಪತ್ತಃ । ಏತೇನ ವೈದಿಕೇಽರ್ಥೇ ಯುಕ್ತೇರವಕಾಶಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರುನ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ
 ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲ, ಅದುದರಿಂದ, ವೇದವನ್ನೇ
 ಉಪಜೀವಿಸತಕ್ಕ ಅಂತೂ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
 ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಗ ವ್ರಾತುಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ- (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು)
 ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಪ್ರಾ-
 ಮಾಣ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾ-
 ದುದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದ, ಇಲ್ಲವೆ, ಕಂಡು ಬರುವ
 ಕಾರ್ಯರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರ್ಮಿಯ (ವಕ್ಷದ) ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವು
 ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, “ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅವ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೈದೀಪಿಕಾ —

ತ್ತಾರೆ “ಮೃದಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಸ್ತಂಭ
 ಮುಂತಾದ ಸಪಕ್ಷಾಂತರ” ವೆಂದೂ ಅರ್ಥ (ಸತ್ಯವ್ರತೀಯ) ಜಡತ್ವವು
 ಹೇತುವೆಂದರೆ, ದೋಷವನ್ನು “ಜಡತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
 “ಅಸಿದ್ಧಿಃ”- ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ವೇದವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ
 ಅಂಗೀಕರಿಸುವನು, ಅಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಅವಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದರೂಪ ಜಡತ್ವವನ್ನು
 ಒಪ್ಪಲಾರನು ಹೀಗೆ ಭಾವ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೇತುವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು
 ಆದಿಕಾಲೀನವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೇ ! ಏಕೆಂದರೆ
 ಮೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಜಡತ್ವವನ್ನು ತರ್ಕಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗೆ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ
 ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

“ವೇದ ಏವೋಪಜೀವ್ಯಃ”- “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವೇದವೇ
 ಉಪಜೀವ್ಯವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ವಾಕ್ಯಾಂತರೇಣ” - “ಅದ್ವೈತಸ್ಯಧೀವೀ”
 ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಿಂದ ಈ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕದ
 ಸಜಾತೀಯವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಧರ್ಮಿ-
 ಗ್ರಾಹಕವಾದ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು “ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ

ತತಸ್ತತ್ರಾಮಕ: ಕಶ್ಚಿತ್ಪುಮಾನನ್ಯೋ ಭವೇದಿತಿ ||

ಭಾವಾನ್ ತದ್ವಿರೋಧಕವಮಿಯಪಾಸ್ತಮ್ । ತದೇವ ಸೃದ್ವಬ್ರವೀದಿತ್ಯಾದಿವೇದವಾಕ್ಯಾನಾಂ
ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ವೇದತ್ವಾಽನ್ಯೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನಾ-
ಮಪ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ ವೇದಸಮನ್ವಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಸಿದ್ಧಿರिति ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಹ || ತತಃ ಇತಿ || ವೇದಸ್ಯ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ತತಃ

ವೇದಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಗೆ ನಿರವಕಾಶತೆಯಿರುವುದರಿಂದ, “ಮೃತ್” ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳ, ನಮ್ಮಂಥವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ, ನಮ್ಮಂಥವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಚೇತನನು, “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವನೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ

— ಪದಾರ್ಥವಿರೋಧಿಕಾ —

ಕಾಶವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ವೇದಾರ್ಥವಿರೋಧಕತ್ವವು ಯುಕ್ತಿಗೆ ಬರಲಾರದು,” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಈ ಮುಂತಾದ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ, ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು, ವೇದತ್ವ (ವೇದವಾಗಿರುವುದೆಂಬ) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ “ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನ್ ಭೂತಾನ್” ಈ ಮುಂತಾದ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಅವ್ಯಮಾಣ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ, ವೇದಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು.

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು “ತತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತತಃ” ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವೇದದ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಯ ನಿರವಕಾಶತೆಯನ್ನು ವರಾಮರ್ಶಿಸಿದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಈಗಿರುವ ಮೃದಾದಿರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಸರ್ವಾತೀತಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ” ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆದಿಕಾಲೀನ ಮೃದಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ವಿಶೇಷ-ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಿಷಯವಾದ, ಆದಿಕಾಲೀನಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ- ಮೃದಾದಿಗಳು ವೈದಿಕ (ವೇದಪ್ರಾಪ್ತ) ವಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ ಅಥವಾ ವೇದದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಅನುಮಾನವೇ ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ವೇದಸ್ಯ” - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ

ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಾವಿರೋಧೇನ ಪ್ರಾತಮತ್ರಾಭಿಧೀಯತೇ ||

ಇತಿ ಪರಾಮೃಶತಿ । ತನ್ನಾಮಕೋ ಸೃದಾಧಿನಾಮಕಃ ಕಶ್ಚಿದಿತ್ಯಸ್ಸದಾಘತೀಂದ್ರಿಯ-
ತ್ವಮಭಿಪ್ರಾಣ । ಪುಮಾಂಶ್ವೇತನೋಽನ್ಯೋಽಸ್ಸದಾಘತೀಂದ್ರಿಯಾನ್ತರ್ವಾನಾದಿಶಕ್ತಿಮಾನ್
ಭವೇನ್ । ಅಸ್ಯಾಂ ಶ್ರುತೌ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ ಪ್ರತಿಪಾಘನ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಇತಿ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಾತಮಿತ್ಯನೇನಾನ್ವಯಃ । ಪ್ರಾತಂ ಪ್ರಮಿತಮ್ । ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಾವಿರೋಧೇ-
ತ್ಯರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಸೂಚಯತಿ । ತತಃಶ್ಚಾಯಮರ್ಥಃ । ನ ಸೃದಬ್ರವೀದಿತ్యాದಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ

ಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಯುಕ್ತಿ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ,
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಮಿತವಾದ ಈ ಸಂಗತಿಯು, “ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು
ವಿಶೇಷಾನುಗೃಹ್ಯಾಂ” ಎಂಬ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನುತ್ತರೇ “ತನ್ನಾಮಕಃ”- “ಮೃತ್” ಈ ಮುಂತಾದ ನಾಮವುಳ್ಳ “ಕಶ್ಚಿತ್”
ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ, ‘ನಮ್ಮಂಧವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದವನು’ ಎಂಬ
ಆರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಋಷಿರುತ್ತಾರೆ “ಪುಮಾನ್”- ಜೇತನನು
“ಅನ್ಯಃ”- ನಮ್ಮಂಧವರಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನು, ಅಂತರ್ಧಾನ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಸಕ್ತಿ
ಯುಳ್ಳವನು “ಭವೇತ್”- ಆಗಿರಬೇಕು “ಅನ್ಯಾಂ ಶ್ರುತೌ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ ಪ್ರತಿ
ವಾದ್ಯತೇ” (ಈ ‘ಮೃದಬ್ರವೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗುಣ
ಗಳುಳ್ಳವನೆಂಬುದಾಗಿ (ಮಾತನ್ನಾಡಿದನೆಂದು ಮುಂತಾಗಿ) ಪ್ರತಿವಾದಿಸಲ್ಪ
ಡುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದು ಶೇಷವಚನವು “ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಪ್ರಾಪ್ತಂ” ಎಂಬ ವದ
ದಿಂದ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ “ಪ್ರಾಪ್ತಂ”- ಪ್ರಮಿತವಾದುದು “ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಾ
ವಿರೋಧೇನ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ, ಆರ್ಥವತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ ಇದ
ರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ - “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನುಳ್ಳದೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ತಥಾಪಿ” ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ಸೂಚಿತವಾದ ವೇದದ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ”-
“ದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವವು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಭೂದೇವಿಯು ಸ್ತ್ರೀಯಾದುದರಿಂದ “ಪುಮಾನ್-ಜೇತನಃ”
ಎಂದು ಟೀಕಾಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ “ಅರ್ಥವತ್ತಿಂ” - ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿ
ಇವೆರಡರ ಅವಿರೋಧವು ಅನ್ಯಥಾ ಯುಕ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೆಂಬ

ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್। ಅತ್ರ ಸ್ಮದಾದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಚೇತನವಿಷಯತ್ವಾತ್ ।
ತಥಾ ಚ ತತ್ಪಕ್ಷೀಕಾರೇ ಹೇತೋರಸಿद्धः । ಶಬ್ದಮಾತ್ರೇಣ ಹೇತುತ್ವೇಽತಿಪ್ರಸङ್ಗಾತ್ ।
ಅಚೇತನಸ್ಮದಾದಿಪಕ್ಷೀಕಾರೇ ಚ ಪ್ರಕೃತಾವಿರೋಧಾನ್ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ” ಇಲ್ಲಿರುವ “ಮೃತ್”ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ-“ಚೇತನ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ (ವಿಷಯವಾಗಿದೆ) ಆದುದರಿಂದ, ಚೇತನವನ್ನು ವಕ್ಷೇಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಕೇವಲ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದೇ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಅಚೇತನವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳನ್ನು ವಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ (ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಗ ವೇದವ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರೋಧಕತ್ವವು ಬರಲಾರದು” ಆದುದರಿಂದ ವೇದವು ಅವ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ಪ್ರಮಾಣವೇ !)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧದ ಶಾಂತಿಯೇ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

“ಮೃತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಮೃತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ (ಜಡಗತ) “ಮೃತ್ವ” ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಿದ್ದ ಸಕ್ಷ ಹಾಗೂ “ಮೃತ್” ವಾಚ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದ ಸಕ್ಷ ಇವೆರಡನ್ನೂ “ತಥಾಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅತಿವ್ರಸಂಗಾತ್- ಸೃಷ್ಟಿಮುಂತಾದುದೂ “ಗೋ” ವದ ವಾಚ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ನಾಸ್ತಾದಿಮತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥ “ಪ್ರಕೃತಾವಿರೋಧಾತ್” - ಅಚೇತನ ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಕ್ಷತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ, ಮೃತ್ತಿಕೆಯು ನಾತನಾಡಿತೆಂದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನವೇ ನುಡಿಯಿತೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ವೇದವ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಇನ್ನು ಮೃತ್ವಮುಂತಾದುದು ಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಾದರೆ ‘ತನ್ನಾಮಕಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ಮೃತ್” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಇರುವದಿಲ್ಲ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವದೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯವಿರೋಧವು (ಮುಖ್ಯಮುಖ್ಯ

ನನು ಕಥಂ ಚೇತನೇಷು ಸ್ಮದಾಡಿಗಬ್ಧಪ್ರವೃತ್ತಿಃ । ಅಭಿಮಾನಗತ್ಯಂತಿ
ಬ್ರೂಮಃ ಸ್ಮದಾಡಿಗಭಿಮಾನಿತ್ವಾನ್ । ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ತದಭಿಮಾನತ್ವೇನ ಸ್ಮದಾಡಿಗಬ್ಧ-
ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ । ನನ್ವೇತೇಽಭಿಮಾನಿನಃ ಕಿಮಭಿಮಾನಾರ್ಥವ್ಯಾಪಿನಸ್ತದೇಕದೇಗವೃತ್ತಯೋ

— ಪದಾರ್ಥಾದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ “ಮೃತ್” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ವಾಗುವವು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ “ಅಭಿಧಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ “ಮೃತ್” ಮುಂತಾದುದರ ಮೇಲೆ ಆ ಚೇತನಗಳಿಗೆ
ಅಭಿಮಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಸೃಷ್ಟಿವೇ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಅದು ಅಭಿಮತ
ವಾದುದರಿಂದ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮೃದಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ‘ಈ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರು, ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತ (ಅಭಿಮಾನ ವಿಷಯ)
ಗಳಾದ ಅರ್ಥ (ವಸ್ತು) ಗಳನ್ನು ತುಂಬ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವರೋ ಅಥವಾ ಅವುಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು) ಬರುತ್ತದೆ. ಈ
ಅಭಿಮಾನಿಯಿಂದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸು
ತ್ತಾರ ಜಡವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ
ಅಭಿಧಾನ ಶಕ್ತಿ (ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ)ಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಮೃದಾದ್ಯಭಿಮಾನಿತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೃತ್ತಿನ
ಲ್ಲಿರುವ ಮೃತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮೃತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ “ಮೃತ್ವ”
ಧರ್ಮದಮೇಲೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ನಿಯಮನ) ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದೆಂದು
ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಪರಾರ್ಥನ ನಿಯಂತ್ರತ್ವವೇ ಅಭಿಮಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು
ಭಾವ ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುವರು. ಹಾಗಾದರೆ- ಜಡಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ
ವಾಗದಿರಲಿ, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು, “ಇದಕ್ಕೂಕಡಮೆಯಾದ ಮೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವದು, ಈ ಅಭಿಮಾನಿಯಿಂದ “ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಧಿಮು” ಈ ವಚನದಿಂದ
ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ತದಭಿಮತತ್ವೇನ”- ಮೃದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ದೇವತೆಗಳ
(ಚೇತನಗಳ) ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಅಂದರೆ ಅದರಿಂದಾದ
ಯೋಗ ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ಸಂಗತಿಯು “ಶರೀರರೂಪಕ
ವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- “ಅವ್ಯಕ್ತ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಿರುವದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತತತ್ವಾದಿ ಇತರ
ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾ । ಆದ್ಯಽಪಿ ಸದೇಹಾ ವಿದೇಹಾ ವಾ । ಆದ್ಯ ತದ್ವಿಪಲಸ್ಯಪ್ರಸಕ್ತಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ
 ತೇಷಾಮಿन्द्रಿಯಾಭಾವೇನ ವಕ್ತೃತ್ವಾದನುಪಪತ್ತೌ ಪುನರ್ಯುಕ್ತವಿರೋಧನಾದವಸ್ಥಯಮ್ ।
 ತೃತೀಯೇ ತದ್ವೈಯರ್ಥಮ್ । ತದನಧಿಷ್ಠಿತಪ್ರದೇಶವತ್ ಪ್ರದೇಶಾಂತರಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮ್ಮವಾ-
 ದಿತಿ । ಮೈವಮ್ । ವ್ಯಾಪಕಾನಾ ಸದೇಹಾನಾಮಪಿ ಪಿಣಾಚಾದಿವದನ್ಮಾನ-
 ಶಕ್ತಿಯೋಗಾದದೃಶ್ಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ನನ್ವೇವಂ ಸತಿ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಮಾಪದ್ಯತ ।
 ಕೇಶಾಶ್ಚಿತ್ತೇಜನಾನಾಂ ಮೃದಾಘಭಿಮಾನಿತವ್ ತತಸ್ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ತೇಷು ವೃತ್ತಿರ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ

— ಸದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವರೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯಾದರೋ
 ಅವರು ದೇಹವುಳ್ಳವರೋ? ದೇಹವಿಲ್ಲದವರೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
 ಮಾಡಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇಹವುಳ್ಳ ಅವರ ದರ್ಶನವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡ-
 ನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಲ್ಲದ ಆ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದ-
 ರಿಂದ ವಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅನುವಸ್ಥಿತಿಯು ಬರಲು, ಮತ್ತೆ ಯುಕ್ತಿ
 ವಿರೋಧವು ಅನಿವಾರ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ — ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಮೂರ-
 ನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂಬುದರ ಉಪಯೋಗವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ
 (ವೈಯ್ಯರ್ಥವು) ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಚೇತನರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹಾಗೆ ಇನ್ನುಳಿದ ಇಂಥ
 ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು ಸಮಂಜ-
 ಸವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ತಮ್ಮ ಅಭಿಮಾನ ವಿಷಯಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ
 ಸದೇಹರಾದ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರಿಗೂ ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಅಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತಿ
 ಯಿರುವುದರಿಂದ, ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಾಗಾದರೆ— “ಕಲ್ಪನಾಗೌರವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಏಕೆಂದರೆ ಕೆಲವು
 ಚೇತನರಿಗೆ ಮೃದಾದ್ಭಿಮಾನಿತ್ವವು, ಅನಂತರ ಈ ಅಭಿಮಾನ ವಿರುವುದರಿಂದ,
 ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಹಾಗೂ, ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಿಗೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕಶ್ಚಿದನ್ಯಃ” ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಾಸಮಾಧಾನ
 ಗಳ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ “ನನ್ನೇತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸು-
 ತ್ತಾರೆ ‘ತೃತೀಯೇಷಿ’ — ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರೂ, ಈ
 ಪಕ್ಷವು ಎರಡನೆಯದಾಗಿದ್ದರೂ ಮಾಡಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಎರಡು
 ವಿಕಲ್ಪಗಳ ಅವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮೂರನೆಯದೆನಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
 ‘ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಾವಿರೋಧೇನ’ ಎಂಬ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು “ನನ್ನೇವಂ”

ಸದೇಹತ್ವಮಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಸ್ತನ್ಪರತಾ ಚ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯನೇಕಸ್ಯ ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನತ್ವಾನ್ ।
ಮೈವಮ್ । ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿನಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ । ಶ್ರುತಿರ್ಹಿ ಮೃದಾದೀನಾಂ
ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಕಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ ಯುಕ್ತಿಶ್ಚ ತದಭಾವಮ್ । ನ ಚ ವಾಸ್ತವೋ
ವಿರೋಧಃ ಸಮ್ಮವತಿ । ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಾಪತ್ತೇಃ । ನ ಚಾಯಂ ವಿರೋಧೋ ವಿನೈತ-
ತ್ಕಲ್ಪನಯಾ ಶಾಮ್ಯತಿ । ಜಡಸ್ವೀಕಾರೇ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾನ್ । ಅನಭಿಮಾನಿ-
ಸ್ವೀಕಾರೇ ಚ ಪೃಥಕ್ ಗರ್ಭಶಕ್ತೌ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾನ್ । ಅವ್ಯಾಪಕತ್ವಾಘಟ್ಟೀಕಾರೇ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥವ್ಯಾಪಕತ್ವವು, ಸದೇಹತ್ವವು, ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಯು, ಹಾಗೂ
ಶ್ರುತಿಯು ಇಂಥ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನವರವಾಗುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ
ಸಂಗ-ಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವರು ” ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಇದೆ
ಲ್ಲವೂ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- “ಶ್ರುತಿಯು, ಮತ್ತು
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು
ಯುಕ್ತಿಯು, ವಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ವಿರೋಧವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿರುವುದು (ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ-
ಇರುವುದು) ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವು (ವಿರುದ್ಧಾಕಾರಗಳೆರಡು)
ಯುಕ್ತವಾಗದು ಮತ್ತು ವಿರೋಧವು, ಇದೆಲ್ಲದರ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ
ಶಾಂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ವಿರಹಾರಮೂಂದುವುದಿಲ್ಲ) ಹೇಗೆಂದರೆ- ಜಡಗಳನ್ನು
(ಮೃದಾದಿಗಳನ್ನು ಜಡಗಳೆಂದ) ಒಪ್ಪಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಬರು
ತ್ತದೆ ಅಭಿಮಾನಿ ಚೇತನರಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಶಬ್ದ
ಶಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾಗುವದು ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶಂಕಾಸಮಾಧಾನಗಳ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ವಿಶದವಡಿ
ಸುತ್ತಾರೆ “ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಾಪತ್ತೇಃ”- ಮೃದಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ವಿರುದ್ಧಾಕಾರಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಅನಭಿಮಾನಿಸ್ಪೀಕಾರೇ” - ಸೃಧಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ
ಯಾವದೋ ಒಂದು ಚೇತನವನ್ನು, ಮೃದಬ್ರವೀದಿತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ
ವಾದ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, “ವೃಥಾ” - ಮೃತ್ಯು ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮವು

ಚೋಕ್ತಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತೋರನ್ಯತರಗ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನಾಪ್ಯೇತದ್ವುಪಪದ್ಯತ
ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ದ್ವಯೋರಪಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾನ್ । ನ ಹಿ ಪರೇಣಾಪಿ
ವಿಧೇಷಣೈವಾಗ್ರಾಮಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಭಿಧಾತುಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಕಿನ್ನಾಮಾಪಪತ್ತಿಮಾಶ್ರಿತೈವ ।
ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಽಪಿ ನ ದೀಯತ ದೃಷ್ಟಿಃ । ತದೇವಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾಗ್ರಾಮಾ-
ವಿರೋಧೇನಾಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ ಕಿञ್ಚಿತ್ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಮಿತಿ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುವಸತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದ ಇನ್ನು-
ಶ್ರುತಿ-ಯುಕ್ತಿಗಳೆರಡಲ್ಲೊಂದರ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದಲೂ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಯುಕ್ತ
ವೆನಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ,
ಎರಡೂ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಪರವಾದಿಗಾದರೂ ಕೇವಲ ವಿದ್ವೇಷ
ದಿಂದಲೇ ಆಗಮಗಳ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದರೆ
ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ! (ಆಗಮಗಳ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳು
ವುದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಿತು) ಆದುದರಿಂದ, ವೇದದ ಅವ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆಯೂ
ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪರಮ ಹೇಗೆ ಹಾಕಲಾರನು ? ಈ ರೀತಿಯಿಂದ, ಯುಕ್ತಿ
ಆಗಮಗಳ ಅವಿರೋಧದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ, ಯಾವದೇ
ಕಲ್ಪನಾ ಗೌರವದೋಷವು ಇಲ್ಲ ”- ಹೀಗೆ (ತಿಳಿಯಬೇಕು)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಳ್ಳದಾಗಿರುವುದು, ಅದರಮೇಲೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಈ ಎರಡು ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
“ಶಬ್ದಶಕ್ತಾ”ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಶಕ್ತಿಯಬಗ್ಗೆ “ಅವ್ಯಾವಕತ್ವಾದ್ಯಂಕಾರೇ”-
ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಸದದಿಂದ, ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು “ಉಕ್ತಾ-
ನುಪಪತ್ತೀಃ ಅವ್ಯಾವಕ (ವ್ಯಾವಕವಲ್ಲ)ವೆಂಬ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಆ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನ
ಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾನಮಾಡದ ಪ್ರದೇಶದಹಾಗೆ ಪ್ರದೇಶಾಂತರಕ್ಕೂ (ಅಧಿಷ್ಠಿತಪ್ರದೇ
ಶಕ್ಕೂ) ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಯಾದುದರಿಂದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬುದು
ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲವಾ
ದುದರಿಂದ ವಕ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗದಿರುವದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು
ಅನಿವಾರ್ಯ, ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ
“ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ”- ಪ್ರಮಿತನಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ
ಯುಕ್ತಿಯ ನಿರವಕಾಶತೆ ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ
ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ ನಿರವಕಾಶ, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಉಪಪತ್ತಿಂ”- ಮೃತ್ಯು

ನನ್ವೇತದ್ವತ್ಸೂತ್ರೀತಂ ಕಥಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯತ ಆಹ || ಅತ್ರೇತಿ । ಡ್ಯುಕ್ತ-
ಮೇತಸರ್ವಮತ್ರಾಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಗೋಪಾನುಗತಿಭ್ಯಾಮಿತಿ ಸೂತ್ರೇಽಭಿಧೀಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ; ಯದ್ವಾಽತ್ರಾಭಿಧೀಯತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯೈವಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಸಮಾಧಾನಮಭಿಧೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । एवं ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ತತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಇದೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ್ದು (ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿ-ಅಡಕವಾಗಿ-ನೇರದಿದ್ದದು) ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಈ ಅಶಂ
ಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ಅತ್ರ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಇದೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯು, “ಅತ್ರ”- “ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯವದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ;” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಥವಾ ‘ಅತ್ರಾಭಿಧೀ
ಯತೇ” ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಉಪಕ್ರಮ (ಸುರುವಿನಲ್ಲಿರುವ) ವಾಕ್ಯವು.
ಇದಕ್ಕೆ, “ಹೀಗೆ ವ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ,” ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ, “ತತಃ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ’ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, “ವೇದವ್ರಾಪ್ತಮಾಣ್ಯೇಪಿ”-ವೇದವ್ರಾಪ್ತಮಾಣ್ಯವು, ವೇದದ
ನಿರ್ದೋಷತ್ವ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ
ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ ‘ಇತಿ’ ಸದಕ್ಕೆ “ವ್ರಾಪ್ತಂ” ಎಂಬ
ಅನಂತರವದಿಂದ ಅನ್ವಯವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಅನು
ವಾದಮಾಡಿ, ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಇತ್ಯುಕ್ತಮೇತತ್ ಸರ್ವಂ” ಎಂಬ ವಚನ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ “ವ್ರಾಪ್ತಂ” ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ಇದು
ಶೇಷವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು “ಅತ್ರ” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದ ಅದರ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ “ಅಭಿ ಮಿತಿ ಸೂತ್ರೀ” ಎಂಬುದು ಇದು ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ
ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ “ಅತ್ರ”- ಈ ಮುಂತಾದುದನ್ನು “ತತಃ”
ಇದರ ಹಿಂದೆ (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಎಳೆದು ಹಚ್ಚಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಬೇರೆ
ಯೋಜನೆಯನ್ನು “ಯದ್ವಾ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತಸ್ಯ”
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಇತ್ಯರ್ಥಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಅತ್ರ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
“ಏವಂ ವ್ರಾಪ್ತೇ” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬಾಲರೂಢಿಂ ವಿನ್ವಾಪಿ ವಿಢ್ಢರೂಢಿಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ ॥

ಯದ್ವಾಕ್ತಂ ತನ್ನಾಮಕ ಇತಿ ಸ್ಮದಾಶಿಸಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ದೇವತಾಯಾಸ್ತದನುಪ-
ಪನ್ನಮ್ । ಅಯೋಗಾದನುಪಯೋಗಾಚ್ಚ । ಸ್ಮದಾಶಿಸಬ್ದಾಃ ಖಲ್ವವೇತನೇಷವೇವ ರೂಢಾಃ ।
ನ ದೇವತಾಯಾಮ್ । ಲಕ್ಷಣಾಶ್ರಯಣೇನಾಪಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಯಿರೋಧಶಾಂತಿರಭಿವಿಷ್ಯತಿ ।
ನಾಪಿ ವಚನವೃತ್ತಿ ಸೂತ್ರಕೂಡಾಹೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಬಾಲರೂಢಿಮಿತಿ । ಏತೇ

ಅಜ್ಞರ (ಬಾಲ) ರೂಢಿಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿಯೇ ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ
ಅಶ್ರಯಿಸುವುದರಿಂದ (ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಯಿಂದಲೇ) ಈ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು—“ತನ್ನಾಮಕಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ, ಮೃದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಮೃದಾ
ದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು
ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ
ತೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅದರ ಉಪಯೋಗವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗಂ
ದರೆ—“ಮೃತ್” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢಿಯುಳ್ಳವು
ಗಳೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂವೇದವಿಲ್ಲ ಆದರೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಾ
ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿರೋಧದ
ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಚನವೃತ್ತಿ (ಶಕ್ತಿ) ಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ,” ಈ ರೀತಿಯಾದ
ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ‘ಬಾಲರೂಢಿಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಚನದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೂ ಅನುಪಯುಕ್ತವೂ
ಆಗದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ
ವಿಶದವಡಿಸುತ್ತಾರೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಬಾಹುಲ್ಯ
ವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಲಕ್ಷಣಾಶ್ರ
ಯಣೇನಾಪಿ”—ಮೃದಬೃವೀತ್, ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗೂ ಮಣ್ಣಾದುದರಿಂದ ಮಾತ
ನ್ನಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಗೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, ಬೇಕಾಗುವ
“ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತಾ (ಚೇತನ) ಪರ” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯು, ಮೃದಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆಂದು
ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ

ತತ್ತನ್ನಾಮಾನ ಏವೈತೇ ತತ್ತದ್ವಸ್ವಭಿಮಾನಿನ: || ಸಂತಿ

ಪೃಥಿವೀವರುಣಾದಯಸ್ತತ್ತನ್ನಾಮಾನ ಏವ ಸಂತಿ । ತಾನಿ ತಾನಿ ಸೃದಾದೀನಿ
ನಾಮಾನಿ ವಾಚಕಾನಿ ಯೇಷಾ ತೇ ತಥಾಕ್ತಾಃ । ನ ತು ತಾನಿ ಲಕ್ಷಕಾಣೀತ್ಯೇ-
ವಾರ್ಥಃ । ಸಂತಿ ಭವಂತಿ । ಅಯೋಗಪರಿಹಾರಾಯೋಕ್ತಂ ಬಾಲೇತಿ । ಅವಿದ್ವದ್ವ್ಯ-
ಭಾವೇಽಪಿ ವಿದ್ವದ್ವ್ಯಾಪಿವಾದ್ವಾನ್ । ಸೃದಾದಿಶಬ್ದಾಸ್ತಾವದೇವತಾವಿಷಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಾ-
ಪತ್ತಿಸಿದ್ಧಮ್ । ಮುಖ್ಯಾಸಮ್ಮಭವ ಏವ ಚ ಜಘನ್ಯವೃತ್ತಿರಾಶ್ರಯಣೀಯಾ । ನ

“ಮೃತ್” ಮುಂತಾದ ಆಯಾಯ ನಾಮಗಳು ವಾಚಕಗಳುಳ್ಳವರೇ ಹಾಗೂ
ಆಯಾಯ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಏತೇ”- ಸೃಧಿವೀ, ವರುಣ, ಮೊದಲಾದವರು, “ಮೃತ್”
ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೇ ಆದವರಿರುತ್ತಾರೆ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದ
ರೂಪಗಳಾದ “ಆಯಾಯ ನಾಮಗಳು, ಯಾರಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾಗಿರುವವೋ
ಅವರು,” ಹೀಗೆ “ತತ್ತನ್ನಾಮಾನಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ “ಹೊರತಾಗಿ ಆ
ಶಬ್ದಗಳು ಲಾಕ್ಷಣಿಕ (ಲಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು) ಗಳಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಏವ
ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ‘ಸಂತಿ’ ಎಂದರೆ ‘ಭವಂತಿ’ (ಆಗುತ್ತಾರೆ) ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಅಭಿಮಾನಿನಿವೇಶನದಿಂದ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅಯೋಗವನ್ನು
(ಸೇವಿಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು) ತಪ್ಪಿಸಲು, “ಬಾಲರೂಢಿಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು
ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅಜ್ಞರ (ಬಾಲರ) ರೂಢಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ಪ್ರಾಜ್ಞರ ರೂಢಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಂತೂ ಮೃದಾ-
ದ್ಯಭಿಮಾನಿನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿರುವವೆಂಬುದು ಅರ್ಥಾವತ್ತಿಯಿಂದ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೆನಿಸದಿರುವಾಗಲೇ (ಮುಖ್ಯಾ-
ರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೇನೇ) ಅಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಸದ್ಭಾವಾತ್”- ಅಜ್ಞರೂಢಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂಢಿ, ಯೆಂಬ
ಅನಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು (ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ) ಸಮಾಕರ್ಷಾರ್ಥಕವಾದಲ್ಲಿ ಸಮ-
ರ್ಥಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ನಚಾತ್ರ ಬಾಧಕಂ”- ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ
ಬಾಧಕವೆಂದು ತಂಕಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾನವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಅಕ್ಷ-ಅಜ

ಚಾತ್ರ ಬಾಧಕಮಸ್ತೀತಿ ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗಾದೇವ ಬಾಧಕಾಭಾವಸಹಿತಾದ್ವಿವಿಧದ್ವಿವಿಧ-
ಗಮ್ಯತೆ । ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ವಚನವೃತ್ತಯङ्ಗೀಕಾರಃ ಪ್ರಕೃತಾನುಪಯೋಗೀತಿ ತತ್ಪರಿಹಾರಾ-
ಯಾಕ್ತಂ ತತ್ತನ್ಮೃದಾದಿವಸ್ತುವಿಮಾನಿ ನ ಇತಿ । ಅಯಮರ್ಥಃ : ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ
ಚೇನಾವಿಷಯನಾಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರಕೃತವಿರೋಧಶಾಂತಾವಪಿ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ವಿಜಿಜ್ಞಾಪಯಿ-
ಷನಾ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ವ್ಯಪದೃಶಸ್ತಿವತಿ ತುಶಬ್ದೇನ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಃ ಸೂಚಿತಾ ।

— ಸದಾಧರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಬಾಧಕದಿಂದ
ರಹಿತವಾದ ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯು (ವ್ರಾಜ್ಞ
ರೂಢಿಯು) ಇದೆಯೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- ವಚನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು
(ಶಕ್ತಿಯನ್ನು) ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದುದರ ವರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ “ತತ್ತನ್ಮೃದಾದಿ ವಸ್ತುವಿಮಾನಿನಃ” ಎಂಬು
ದಾಗಿ (ಮೃತ್ತು ಮುಂತಾದ ಆಯಾಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವರೆಂಬು
ದಾಗಿ) ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ” ಹೀಗೆ

ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವು ಇದು— “ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಚೇತನರು
ವಿಷಯರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ವಿರೋಧದ ಶಾಂತಿಯು ಆಗು
ತ್ತಿದ್ದರೂ, ವಸ್ತುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ “ವ್ಯವ
ದೇಶಸ್ತು” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ “ತು” ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದೇ ಅನ್ಯಾಯವು
ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾನಾಧಿಕೃತವಿದೆ ಸಮಾನತೆಯಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ
ದೋಷವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ತುಶಬ್ದೇನ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಃ ಸೂಚಿತಾ” — “ತು” ಶಬ್ದವು ಅನಧಾರ
ಣಾರ್ಥಕವಾದುದು ಯೋಗ್ಯತೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ, “ಅಭಿಮಾನಿ” ಪದದಿಂದ
ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ “ಅಭಿಮಾನಿನ ಏವ ವ್ಯವದೇಶಃ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯವ
ದೇಶಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವು ‘ಮೃದಬ್ರವೀತ್’, ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ ತಾ
ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೋ ‘ಮೃತ್ತೇಜ’ ಮುಂತಾದ
ಅಭಿಮಾನಿಗಳಷ್ಟೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು ಹಾಗೇ ಅಭಿಮಾನಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವದೆಂದರೆ
(ಶ್ರುತಿಯು) ಇದರ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ “ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತ್ರಿವೃತಮೇಕೈ

ತತ್ರೋಪಪತ್ತಿಜ್ಞಾಪನಾಯಾಭಿಮಾನೀತಿ ಚೋಕ್ತಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಚೇತನವ್ಯಪದೇಶ
ಇತ್ಯವಕ್ಷ್ಯನ್ । ಅಭಿಮಾನಿ ಖಲ್ವಭಿಮಾನಸ್ಯ ಸತ್ತಾದೇಃ ಪ್ರಯೋಜಕಃ । ತತಶ್ಚ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ “ಅಭಿಮಾನಿ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ “ಚೇತನವ್ಯಪದೇಶಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿ
ದ್ದರು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಭಿಮಾನಿಯು, ತನ್ನ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ವಸ್ತು
ವಿನ ಸತ್ತಾ (ಸ್ಥಿತಿ) ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ನೈರೋಜಕನು ಆದುದರಿಂದ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಮಕರೋತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಅಚೇತನಗಳಿಗೆ
ತ್ರಿವೃತ್ತರಣ ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಆದುದರಿಂದ ಮೃದಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಅಚೇತನಗಳಾದ ಮೃದಾದಿಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವೆಂಬದನ್ನು
ಅಸಲಾಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಸರಮು ಅಸ್ತತಮರಾದ ಬಾದ
ರಾಯಣರು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ “ಅಭಿಮಾನಿನ ಏವ ವ್ಯಪದೇಶಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇವೆರಡರ ಬಲದಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ
ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿದೆ ಅಜಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಮೃದಾದಿ ಜಡಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ
ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ತೀದು ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಸರಮಮು
ಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗೇ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವದೇಶವು,
ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಲೋಕಸಿದ್ಧ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರ
ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ ತುಶಬ್ದವು ಯುಕ್ತವಾಗುವದು “ತತ್ತೇಜ
ಏಕ್ಷತ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ “ಶರೀರರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತ ಗೃಹೀತೇಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ರೀತಿಯಿಂದ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಜಡಗಳಲ್ಲಿ ವಿನ್ಯಸ್ತವಾದ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೇ
“ಅಭಿಮಾನಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ ಕೇವಲಕ್ಕಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ತ್ರಿವೃತ್ತ್ಯ
ರಣಾದಿಗಳು ಸಂಗತವಾಗುವವು ಕರ್ಮ, ದೇವತೆ ಮುಂತಾದು, ವೇದದ
ಅರ್ಥವಾದರೂ “ತದೇವ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ” (ಅದೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು) ಎಂದು, ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿಯ “ತು” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಗೆ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲಿ
ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವವು ‘ತತ್ತ್ವೋಪಪತ್ತಿಜ್ಞಾನನಾಯ’— ಇಲ್ಲಿ
ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತ
ವಿರುವದು ಉಪಪತ್ತಿಯು ಅದನ್ನು ‘ಅಭಿಮಾನಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ

ತದಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಸ ಏವ ತನ್ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ । ತದೇತದಸ್ಮಾಭಿಃ
ಸೂತ್ರಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವಾಙ್ಮಿಹಿತಮಿತಿ ।

ನನ್ವತ್ರ ತನ್ನಾಮಕ ಇತ್ಯೇಕವಚನಂ ಪ್ರಕ್ರಮ್ಯ ತತ್ತನ್ನಾಮಾನ ಇತಿ ಬಹುವಚನ-
ಪ್ರಯೋಗೇ ಕಿನ್ನಿಮಿತ್ತಮ್ । ತಥಾ ಭಾಷ್ಯೇಪಿ- ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯವತಾ ತತ್ರ
ವ್ಯಪದಿಷ್ಯತೇ, ತಾಸಾಂ ಚೇತ್ಯಾದಿ । ಉಚ್ಯತೇ । ಅತ್ರಾಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ತದಧೀನತ್ವಾತ್” ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ “ಅಭಿಮಾನಿಯೇ
ಆಯಾಯ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು” ಹೀಗೆ ಇದೆಲ್ಲ ವಿಷಯವು, ಸೂತ್ರವನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ನಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ “ತತ್ತನ್ನಾಮಕಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸುರುವು
ಮಾಡಿ (ಪ್ರಕ್ರಮಿಸಿ) ‘ತತ್ತನ್ನಾಮಾನಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಹು ವಚನದ
ವ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಯಾವದು? ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
“ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತಾ ಅತ್ರ ವ್ಯವದಿಶ್ಯತೇ | ತಾನಾಂ ಚ” (ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ
ದೇವತೆಯೇ ಈ ಮೃದಬ್ರವೀದಿತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಭಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಸದಾರ್ಥಿನವಾದುದನ್ನು ನಿಜಮನ ಮಾಡುವವನೆಂದು,
ಅಭಿಮಾನಿ”ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಆದುದರಿಂದ “ಅಭಿಮಾನೀ” ಈ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ
“ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡುವುದು” ಎಂಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸೂಚಿತ
ವಾದರೂ, ಆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂಬುದು ಏಕೆ? ಈ
ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ತತ್ತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ
ತದ್ಗತತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದವೃತ್ತೇರ್ಹಿಕಾರಣಂ || ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ತತ್ರ ಮುಖ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್
ಕುತೋ ರಾಜ್ಞಃ ಜಯೋಽನ್ಯಥಾ || ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ,
“ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್” ಎಂಬೀಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು, ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಯ
ಕಾರಣವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅವ್ಯಕ್ತಮುಂತಾದುದು
ಈಶನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ, “ಅವ್ಯಕ್ತ” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಈಶನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು, ಇದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಮೃದಾದಿಗಳು ಅಭಿಮಾನಿ
ದೇವತೆಗಳ ಅಧೀನವಾಗಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಭಿಮಾನಿ
ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಂಭವಿಸುವದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ,
“ತದಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

इत्यभिमानशब्दो ह्येकवचनान्तः समस्तः । व्यपदेशशब्दस्यैकवचनान्त-
त्वात् । न हि बहूनामेको व्यपदेश इति सम्भवति । उत्तरसूत्रे चैक-
वचनमेव । अतो यथा सूत्रं प्रथमं व्याख्यातम् । अथेदानीं प्राण-
संवादादिघटनाय जाताविदमेकवचनमित्याशयवता बहुवचनं प्रयुक्त-
मिति । अभिमानिनां प्रादेशिकत्वविदेहत्वयोर्वैयर्थ्यवक्तृत्वाद्यनुप-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾದರೂ) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಏಕ ವಚನದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ, ಬಹು ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಇದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಾವುದು ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಇದರ ಉತ್ತರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ— “ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯವದೇಶಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಅಭಿಮಾನಿ” ಶಬ್ದವು ಏಕವಚನಾಂತವಾದುದು ಹಾಗೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೇರಿದುದು ಏಕೆಂದರೆ “ವ್ಯವದೇಶಃ” ಈ ಶಬ್ದವು ಏಕವಚನಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಬಹಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯವದೇಶವು (ನಾಮವು, ಹೆಸರು) ಇರುವುದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮೊದಲು “ತತ್ತನ್ನಾಮಕಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನಾಂತವಾಗಿ ವ್ಯಾಯಾಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈಗ ಮಾತ್ರ- ಪ್ರಾಣ (ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡನೆ) ಸಂವಾದ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು, ಇದು ಜಾತ್ಯೇಕವಚನವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ” ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು- “ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಭಿಮಾನದ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು, ದೇಹರಹಿತರಾಗಿರುವುದು ಈ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವೈಯುರ್ಭ್ಯವೂ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳ ಅಸಂಭವವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಉತ್ತರಸೂತ್ರೇ” - “ದೃಶ್ಯತೇ ಚ” ಎಂಬುದು ಮುಂದಿನಸೂತ್ರವು “ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದಿ ಘಟನಾಯ” - ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಃ ಆಹಂಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯೂಹಿರೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಪ್ರಾಣ” ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಣಮಾಡಿದರೆ ಅವುಗಳು ಮಾಡಿದ ಪರಸ್ಪರ ಸಂವಾದವಿವಾದಾದಿಗಳು ಸರಿಹೊಂದುವವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಹುವಚನವು ಪ್ರಯೋಗ

तेषां विशेषेण शक्तिरन्येभ्य उच्यते ॥
व्याप्तिश्चोक्तानुसारेण दृश्यन्ते चाधिकारिभिः ॥

पत्नी, व्याप्तानां सदेहत्वेऽनुपलम्भबाध इत्येतत्परिहाराय विशेषानु-
गतिभ्यामिति सूत्रखण्डं कश्चिदन्य इति तात्पर्यतो व्याख्यातम् ।
तत्प्रपञ्चयति ॥ तेषामिति । विशेषेणातिशयेन । अन्येभ्योऽस्मदा-
दिभ्यः । व्याप्तिश्चोच्यत इति सम्बन्धः । देहवत्त्वस्याप्युपलक्षण-
मेतत् । यद्यप्येतत्सर्वमर्थापत्तयैव लब्धम् । अन्यथा विरोधशान्तरे-
वापर्यवसानात् । तथाऽप्युच्यत इति पृथिव्याद्यभिमानिन्य इत्याग-

ಇವರುಗಳಿಗೆ, ನಮ್ಮಂಥವರಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ “ಅತ್ಯನಿ ಚೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾ
ಶ್ಚಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ದೇಹವತ್ತ್ವವೂ
ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಗಳಿಂದ ಆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ನೋಡಲ್ಪಡುವರು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತುಂಬ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ದೇಹವಿದ್ದ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲಂಭ
(ಕಾಣದಿರುವುದು) ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾ-
ರಕ್ಕಾಗಿ “ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು “ಕಕ್ಷಿದನ್ಯಃ”
ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು
“ತೇಷಾಂ” ಈ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವಿಶೇಷೇಣ”- ಅತಿಶಯದಿಂದ
“ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ”- ಅನ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಇಲ್ಲಿ “ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ ಉಚ್ಯತೇ”
(ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದರ ಯೋಜನೆಯಿದೆ ಇದು “ದೇಹ
ವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- ಇದೆಲ್ಲವು
ಆಧಾರವತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಲಭಿಸಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧದ
ಶಾಂತಿಯೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೂ “ಉಚ್ಯತೇ”
ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ, “ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿನಃ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸಂವಾದಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಇದಂ” - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ (ದೃಶ್ಯತೇ ಚ”
ಎಂಬಲ್ಲಿ) “ವ್ರಾದೇಶಿಕತ್ವಂ” ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವದು “ವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯಂ”--
“ತದನಧಿಸ್ಥಿತ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯವು

ಮಮಪ್ಯತ್ರ ಸಂವಾ (ದಯ) ದಿನಂ ದರ್ಶಯತಿ । ಯಥಪ್ಯತ್ರಾಕಾಡ್ಭಾನುಸಾರೇಣ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾಧಾವುಕ್ತ್ವಾ ಗತವಿಶೇಷೋಽನಂತರ್ಮಭಿಧಾತವ್ಯಃ । ತಥಾಽಪ್ಯಲ್ಪಾ-
ಚರತಸ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಪಾನಮನುಸ್ಮೃತ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಸೂತ್ರಮನುಗच्छತಾ ಕ್ರಮೋ ಭಗ್ನಃ ।

ನನು ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಭಿಮಾನಿನ್ಯ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಕಥಮುಪಾದೇಯಂ
ಆತ್ಮನಿ ಚೈವ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ । ಉಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಮಿತ್ಯಾಽಗಾಮಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯಾದ ಆಗಮವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ
ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಶಕ್ತಿವಿಶೇ-
ಷವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಸ್ವರಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ
ನಿಪಾತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಟಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀ
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಂದ, ಕ್ರಮವು ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಇನ್ನು “ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಭಿಮಾನಿನಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸ-
ಲರ್ಹವಾಗುವದು? ಏಕೆಂದರೆ- “ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ-
ಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ” ಈ ಮುಂತಾದ, ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ಕ್ರಮೇಣ”- ‘ಅಭಿಮಾನಿನಃ ಪ್ರಾದೇಶಿಕತ್ವೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ. (ಪೂರ್ವಾವರ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾನು-
ಸಾರ) “ಅದಾವುಕ್ತ್ವಾ”= ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಅಲ್ಪಾಚಾರಸ್ಯ”- ಅಲ್ಪವಾದ ಸ್ವರಗಳುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ “ಪೂರ್ವನಿಪಾತಂ”=
ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದನ್ನು

“ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ”- ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಅಘಟಿತ ಘಟಕವಾದ ಆಚಿಂತ್ಯ
ವಿಚಿತ್ರಗಳು, ಜೀವನಲ್ಲಿವೆಂದು, ಇದೇ ವಾದದಲ್ಲಿಯೇ “ಶ್ರುತೇಷ್ಟು ಶಬ್ದ-
ಮೂಲತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳುವರು ಮುಂದೆ ವಿಯತ್ವಾ-
ದದಲ್ಲಿ “ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿಯೆಯಿರುವ
ದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಅಣುತ್ತವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಜೀವರಿಗೆ ಆಚಿಂತ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ
ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ, “ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಭಿ-
ಮಾನಿನಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು? ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರೇಣಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತೋ: ಸರ್ವಗತವತ್ಸ್ಯ ಚ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ || ಉಕ್ತಾನು-
ಸಾರೇಣೇತಿ | ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಮಿತ್ಯಾಶ್ಚುಕ್ತಾನುಸಾರೇಣ ಶಕ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚೋಚ್ಯತ
ಇತ್ಯನ್ವಯ: | ಸ್ಯಾದಯಂ ವಿರೋಧೋ ಯದಿ ಶಕ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ ನಿರವಧಿಕಾಽಶ್ಚೋಚ್ಯತೇ |
ನ ಚೈವಮ್ | ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾನುಸಾರೇಣಾಂತರ್ಧಾನಾದಿಗತೇರಭಿಮತಾರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚ
ಪ್ರತಿಪಾಘನಾಙ್ಗಿಕಾರಾದಿತಿ |

ಎವಮಸದಾಪೇಕ್ಷಯಾಽಭಿಮಾನಿನಾಮನುಪಲಬ್ಧಮಪ್ಪಾಕೃತ್ಯ ತದ್ವಾಧ: ಪರಿ-
ಹತ: | ಇದಾನಿಮಸಿದ್ಧಶ್ವಾಸಾವಿತ್ಯಾಹ || ದೃಶ್ಯಂತೇ ಚೇತಿ | ಅಧಿಕಾರಿ-
ಭಿರಂತರ್ಹಿತಾರ್ಥದರ್ಶನಸಮರ್ಥೈರ್ಯೋಗಿಭಿ: | ಏತच्च ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತಸ್ಮೃತಿ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸರ್ವಗತತ್ವವೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು 'ಉಕ್ತಾನುಸಾರೇಣ' ಈ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ "ಶಕ್ತಿಶ್ಚ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ ಉಚ್ಯತೇ "ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚಹಿ" ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾನು
ಸಾರೇಣ"- "ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ" ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
ಶಕ್ತಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯ ವಿರುದ್ಧವೆ ಈ
ವಿರೋಧವು. ನಿರವಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದು
ದಾದರೆ ಎರಬಹುದು ಅದರ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ
ಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅಂತರ್ಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅಭಿಮತವಾದ
ಪದಾರ್ಥದ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತದೆ "
ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರ

ಹೀಗೆ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಅಭಿಮಾನದೇವತಗಳಿಗೆ ಅನು
ಪಲಂಭವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅದರ ಬಾಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು ಈಗ
ಈ ಅನುಪಲಂಭಬಾಧವು ಅಸಿದ್ಧವೆಂಬುದಾಗಿ "ದೃಶ್ಯಂತೇ" ಎಂಬ ವಚನ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ "ಅಧಿಕಾರಿಭಿ:"- ಅಂತರ್ಹಿತ (ಕಾಣಿಸಲಾರದ) ವಸ್ತು
ಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿನಾಮಧ್ಯವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಗಳಿಂದ ಇದು ಭಾಷ್ಯೋ
ದಾಹೃತಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಇದರಿಂದ "ದೃಶ್ಯಂತೇ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಅನೌ"= ಅನುಪಲಂಭವು (ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು) "ಉದಾಹೃತ"-
"ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿನೈಃ" ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತಸ್ಮೃತಿ

ಸಿದ್ಧಮ್ । एतेन दृश्यते चेति सूत्रं व्याख्यातं भवति । ये तु मीमांसकमन्या विग्रहवतीं देवतां न सहन्ते तेऽप्यनेनैव निरस्ता भवन्ति । अर्थापत्त्या प्रत्यक्षेण च तत्सिद्धेः । समर्थितं चागमानां सिद्धार्थे प्रामाण्यम् । अनुपलम्भोऽनेकत्र युगपत्सन्निधानं च शक्ति-विशेषादुपपद्यते पिशाचादिवत् । न च पिशाचादयोऽपि न सन्ति । मन्त्रौषधादिनाऽस्मदादिभिरप्युपलभ्यमानत्वात् । अर्थक्रियया संवादेन च प्रामाण्योपपत्तेः । वक्ष्यति च सूत्रकारो देवादिवदित्युक्त्वा तत्र

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಮೀಮಾಂಸಕರೆಂದು ಬಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವರು ಯಾರು ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ದೇವತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ- (ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ-ದ್ವೇಷಿಸುವರೋ) ಅವರೂ ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗುತ್ತಾರೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಇವುಗಳಿಂದ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ದೇವತೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅನುವಲಂಭವು (ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು) ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು, ಇವೆರಡೂ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ-ಔಷಧ-ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಸಂವಾದದಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸಹ ಮುಂದೆ “ದೇವಾದಿವದ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಮರ್ಥತಂ”- “ಕಾರ್ಯತಾ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವದ್ಯಗಳಿಂದ, ಸಮರ್ಥತೆವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಯಾ ಸಂವಾದೇನ ಚ”- ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಔಷಧಾದಿ ಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸಂವಾದವೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸುವುದು ಭ್ರಮವೆಂದು ಬಗೆದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವ “ಅಪಿಲೋಕೇ”- “ಲೋಕೇಪಿ ಪಿಶಾಚಾದಿ

ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಪ್ರತಪಿ ಲೋಕ ಇತಿ । ಕಿञ್ಚೇಂದ್ರಾಗ್ನಿವರುಣಾದಿಪದಂ ಕಸ್ಯಚಿद्
 ವ್ರಾಚಕಂ ಪದತ್ವಾನ್ । ಗೋಪದವನ್ । ನ ಚಾಚೇತನಮಾತ್ರೇ ತತ್ಪ್ರಯೋಗೋಽಸ್ತಿ ।
 ನ ಚ ಚೇತನೋ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರಲೀನೋ ವಾ ತದ್ವಾಚ್ಯಃ । ಜಗದ್ವಾಪಾರಸಮ್ಬಂಧಿನ್ಯಪಿ
 ಪ್ರಯೋಗಾನ್ । ನ ಚಾಸೌ ವಿಗ್ರಹವಿಧುರಃ ಸಮ್ಭವತೀತ್ಯಲಮ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಡುವವನನ್ನೂ ಕುರಿತು, “ಅಪಿ ಲೋಕೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವರು
 ಹಾಗೂ ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಮುಂತಾದ ಪದವು, ಒಂದು ಅರ್ಥದ
 ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಗೋಪದವು ದೃಷ್ಟಾಂ
 ತವು. ಮತ್ತು ಅಚೇತನ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ- ಕೇವಲ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿಯೇ ಇವುಗಳ
 ಪ್ರಯೋಗವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತು- ಮುಕ್ತ ಇಲ್ಲವೆ ಪ್ರಲೀನನಾದ ಚೇತನನು
 ಇಂದ್ರಾದಿಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಜಗದ್ವಾಪಾರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವ
 ನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಚೇತನನು
 ವಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದವನೆಂಬುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ, ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಸ್ತರವು ಸಾಕು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಲೋಕಾಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತ್ಯಾ ನೋಪಲಭ್ಯಂತೇ ಕಿಮು ಈಶ್ವರಃ” (ಲೋಕದಲ್ಲಿ
 ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳು ಅಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನು ಹಾಗೆ
 ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದಿನ್ನೇನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ?) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳು
 ವರೆಂದು ಭಾವ

“ಅಚೇತನ ಮಾತ್ರೇ” ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ, ಅಗ್ನಾದಿ ಪದಗಳು
 ಅಗ್ನಾದಿ ಅಚೇತನಗಳಿಗೂ ವಾಚಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ “ಪ್ರಲೀನ”-
 ದೇಹಲಯ ಹೊಂದಿದವನು ಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಜಗ
 ದ್ವಾಪಾರಸಂಬಂಧಿನೃಪಿ” — ಇಂದ್ರಸ್ಯನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರವೋಚಂ,
 ಯಾನಿ ಚಕಾರ ಪ್ರಥಮಾನಿ ವಜ್ರೇ! ಅಗ್ನೇಯಂ ಯಜ್ಞಮಧ್ವರಂ ವಿಶ್ವತಃ
 ಪರಿಭೂರಸಿ ! ಉರುಂ ಹಿ ರಾಜಾ ವರುಣಶ್ಚಕಾರ, ಸೂರ್ಯಾಯ ಪಂಥಾಂ ”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಜಗದ್ವಾಪಾರವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ ಹೀಗೆ
 ಭಾವ “ಇತ್ಯಲಂ” — “ಮತ್ತಿಸೋಮ ವರುಣಮತ್ತಿ ಮಿತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಕ್ಕೆ ವರುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷ (ಮಾದ)ವನ್ನುಂಟು
 ಮಾಡೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಜಡಕ್ಕಾಗಲೀ ದೇಹವಿಲ್ಲದ ಚೇತನಕ್ಕಾ
 ಗಲೀ ಸೋಮಫಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವದೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ನನು ತಠಾಽಪಿ ಸ್ತದ್ಬ್ರವೀದಿನ್ಯಾದಿವೇದಸ್ಯಾಬೋಧಕತ್ವಲಕ್ಷಣಸಪ್ರಾಢಾಣ್ಯಂ
ದುರ್ನಿವಾರಣಢ್ । ತಠಾ ಹಿ । ಯಘಪಿ ವಾಕ್ಯತಾಪನ್ನಾನಿ ಪಢ್ನಾನಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ
ಪಢ್ನಾರ್ಥಾನಾಢ್ನ್ಯೋನ್ಯಸಂಸರ್ಗವಿಶೇಪರೂಪಢ್ಪೂರ್ವಢ್ವೇವಾವಗಢ್ನಯಂತಿ । ತಠಾಽಪಿ
ಪಢ್ನಾರ್ಥೇರ್ವಾಚ್ಯವಾಚಕಢ್ವಾಭಾವರೂಪಸಢ್ವಬ್ಧಪ್ರಢ್ವಿತೀಲಕ್ಷಣಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಪೇಕ್ಷಂತೇ ।
ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ತಠಾಽವಧಾರಣಾನ್ । ನ ಚ ಸ್ತದಾದಿಗಬ್ಧಾನಾಂ
ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ದೇವತಾಸು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಢ್ವಢ್ವಭವತಿ । ಸಢ್ವಬ್ಧಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಢ್ವಬ್ಧಿ-
ಜ್ಞಾನಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾನ್ । ಪ್ರತಿಸಢ್ವಬ್ಧಿರೂಪಾಯಾಶ್ಚ ದೇವತಾಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ದುರಧಿ-
ಗಢ್ನತ್ವಾನ್ । ಲಿಙ್ಗಾಭಾವೇನಾನುಢ್ನಾನಾಯೋಗಾನ್ । ನ ಚ ಶಬ್ದತಸ್ತದವಗಢ್ನಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಷ್ಟಾದರೂ “ವೃದ್ಬವೀತ್” ಀ ಢ್ನುಂತಾದ ರೂಪ ವೇದಕ್ಕೆ, ಬೋಧ
ಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ ಅಪ್ರಾಢ್ವಾಣ್ಯವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂ
ದರೆ- ವಾಕ್ಯರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪದಗಳು, ವದಾರ್ಥಗಳ ವರಸ್ಪರ
ಸಂಸರ್ಗರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೆಸಸಿದ ಅವೂರ್ವವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿ
ಸುತ್ತವೆಯೆಂಬುದು ನಿಜವೇ! ಆದರೂ ಪದಗಳು, ವದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ಇರುವ
ವಾಚ್ಯವಾಚಕ ಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ವೃತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ
ಹಾಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ತಿಳಿದು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು
“ವೃತ್” ವೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸೃಧಿವ್ಯಾಧ್ಯಭಿಢ್ವಾನಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ವೃತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಬಂಧದ ಬಗೆಗಿನ
ಜ್ಞಾನವು ಸಂಬಂಧಿ (ಸಂಬಂಭವುಳ್ಳ) ವದಾರ್ಥವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವೇ
ಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗು ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯೆಸಸಿದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ
ತಿಳಿಯುವುದು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವು ಲಿಂಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅದರ
ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮತ್ತು ‘ತೇಷಾಂ ಪಾಹಿ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾನಸ್ತೋತ್ರ, ಶ್ರವ
ಣಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಇದುವೂ ಅರ್ಚತನಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೆ ವಿಗ್ರಹರಹಿತ
ರ್ಚತನಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಀ ಢ್ನುಂತಾದುದನ್ನು ಊಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ
ಭಾವ ‘ವಾಕ್ಯತಾಪನ್ನಾನಿ’- ಆಕಾಂಕ್ಷಾಸನ್ನಿಧಿ ಯೋಗ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದವುಗಳು

शास्त्रोक्तवस्तुनश्चैव व्युत्पत्तिः शास्त्रलिङ्गतः ॥

सत्यां व्युत्पत्तौ शब्दतो देवतावगमः सति च तस्मिन्व्युत्पत्तिरिति परस्पराश्रयत्वात् । न च शब्दविशेषस्यागृहीतसङ्गतिकस्यैव बोध-
कत्वम् । अदृष्टकल्पनाप्रसङ्गात् । यद्यापि दृश्यते चेत्युक्तम् । तथाऽ-
प्यस्मदादीना व्युत्पत्त्यनुपपत्तिरेव । देवनादर्शनं च योगिनां वेदार्थ-
ज्ञानोत्तरभावनाजन्यमङ्गीक्रियत इति न व्युत्पत्तिहेतुः । लक्षणाऽपि
वाच्यार्थदर्शनं विनाऽनुपपन्नैवेत्यत आह ॥ शास्त्रोक्तेति ॥ चशब्दोऽ

ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳಿಗೂ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ವ್ಯುತ್ಪ-
ತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅದರ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದರೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ದೇವತೆಯ ಬಗೆಗಿನ
ಜ್ಞಾನವು, ಆ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದರೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಸಂಬಂಧ
ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗದಿದ್ದ ಯಾವದೋ ಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೋಧಕತ್ವವೆಂದು
ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ
ಯದೃಪಿ, “ದೃಶ್ಯತೇಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೂ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೆ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ ದೇವತೆಯ ದರ್ಶನವಾದರೂ ಯೋಗಿ
ಗಳಿಗೆ ವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹದೆಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಾರಣವಲ್ಲ
ಮತ್ತು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೂ ಸಂಭವಿಸು-
ವುದೇ ಇಲ್ಲ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ‘ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯೋಗಿಗಳ ದೇವತಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಇಂದ್ರಾದಿ ವದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಾರಣವಲ್ಲ
ಎಂಬುದಾಗಿ “ ದೇವತಾದರ್ಶನಂ ಚ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳು-
ತ್ತಾರೆ. “ನ ತದ್ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಹೇತುಃ” ಇಲ್ಲಿ “ಯೋಗಿನಾಮಪಿ” ಎಂಬುದನ್ನು
ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಅದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು
ಅರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಪ್ರಥಮಃ । ಏವಶಬ್ದಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಂಧೇನ ಸಮ್ಬಂಧನೀಯಃ । ಶಾಸ್ತ್ರೈಕ-
ಸಮಧಿಗಮ್ಯವಸ್ತುನ ಇತಿ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಧ್ಯಗಮ್ಯಾಯಾ ಅಪಿ ದೇವತಾಯಾ ಇತಿ
ಯಾವು । ವಸ್ತುನೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರिति ಸೃದಾದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಿವಾಚಕತ್ವ-
ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರित್ಯರ್ಥಃ । ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಅನೇನ ಚೈವಶಬ್ದಸ್ಯ
ಸಮ್ಬಂಧಃ । ಶಾಸ್ತ್ರಾಲಿङ್ಗತಸ್ತಜ್ಞಾನಸಮ್ಭವಾದಿನಿ ಶೇಷಃ ।

ಯದ್ವಾ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನೋಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಲಿङ್ಗತೋಽಧಿಗತಿಸಮ್ಭವಾತ್ತತ್ರ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಯೋಜನಾ । ದೇವತಾಯಾ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ
ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನಶ್ಚೇತಿ ವಚನಂ ಶಿಕ್ಷಾನುವಾದರೂಪಮ್ । ಶಾಸ್ತ್ರಮೇವ ಲಿङ್ಗಂ ಶಾಸ್ತ್ರ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಚ” ಶಬ್ದವು ‘ಅಪಿ’ (ಹಾಗೂ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಇರುತ್ತದೆ “ಎವ” ಶಬ್ದವನ್ನು, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಶಬ್ದದಿಂದ
ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು “ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನೋವಾದ ವಸ್ತುವಿಗ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ “ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಲುವಾದ ದೇವತೆಗೂ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ವಸ್ತುನೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ವ್ಯವಾದಿಶಬ್ದಗಳ” ಅದರ ಸಂಬಂಧ
ವುಳ್ಳದ್ದರ ವಾಚಕತ್ವದ ಜ್ಞಾನವು,” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಯುಜ್ಯತೇ” ಎಂಬುದು
ಶೇಷವು ಇದರಿಂದಲೂ ‘ಎವ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಯುಜ್ಯತೇ ಎವ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗತಃ” — ಇಲ್ಲ “ತಜ್ಞಾನಸಂಭವಾತ್” ಎಂಬುದು
ಶೇಷವು ಅಥವಾ ‘ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನೋಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗತೋಽಧಿಗತಿ
ಸಂಭವಾತ್ತ್ರ ಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಯುಜ್ಯತೇ” (ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವಿನ
ಜ್ಞಾನವೂ ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗದಿಂದ ಬರುವುದರಿಂದ, ಅಂಥ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ವಸ್ತುವಿನ
ಬಗ್ಗೆ ಶಬ್ದವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜನೆಯು
ಇಲ್ಲ— “ದೇವತಾಯಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದಿರುವಾಗ
“ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನಶ್ಚ” ಎಂಬ ವಚನವು ಶಂಕಾನುವಾದ ರೂಪವಾಗಿ
ಹೊರಟಿದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಲಿಂಗವು— ಹೀಗೆ “ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ಯದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್” — ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತಾಬಲದಿಂದ ‘ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ’
“ವಾಚಕ” ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾದ (ಉಪರರ್ಪನವಾದ) “ವಾಚ-
ಕತ್ವ” ದೊಡನೆ “ವಸ್ತುನಃ” ಎಂಬ ಪದದ ಅನ್ವಯವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ವಸ್ತುನೋ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಲಿङ್ಗಮ್ । ಮೃದ್ರವೀದಿನ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಾದೇವೋಪಪತ್ತಿವಿರಂಧಸಹಿತಾನ್ಮೃಡಾದಿಗಂಧ-
ವಾಚ್ಯತಯೈವ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಮವಗಮ್ಯತ ಇತಿ । ಯದ್ವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ನೈಸ್ತೈಃ ಪ್ರಣೀತಂ
ತತ್ಸಂಜ್ಞಾವೇ ಲಿङ್ಗಮ್ । ನ ಹಿ ವೇದಾದನ್ಯದ್ವಾಕಯಂ ವಕ್ತಾರಮನ್ತರಣೋಪಪದ್ಯತೇ ।
ತನಶ್ಚ ವಚನಲಿङ್ಗಾನುಮಿತೇ ವಕ್ತಾರಿ ವೃದ್ಧೈರನ್ಯಾನ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮೃದ್ರಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಶಕ್ಯ-
ವ್ಯುತ್ಪಾದನಾಃ । ಯದ್ವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶಾಸನಮ್ । ವರ್ಷಣಾಶ್ರುಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ನ ಹಿ
ವರ್ಷಣಾದಿಕ್ರಿಯಾ ವಿಕರ್ತೃಕಾ ಸಮ್ಮಭವತಿ । ತಥಾ ಚ ತಯಾಽನುಮಿತೇ ಕರ್ತಾರಿ
ಶಕ್ಯತ ಏವ ವೃದ್ಧೈಃ ಶಬ್ದೋ ವ್ಯುತ್ಪಾದಯಿತುಮ್ । ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಂ ಲಿङ್ಗ-
ಮವ್ಯಭಿಚಾರಿತೋ ಧರ್ಮಃ ಶಾಸ್ತ್ರಲಿङ್ಗಮ್ । ಪಾಶಹಸ್ತತ್ವಸಹಸ್ರಾಕ್ಷತ್ವಾದಿ-
ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತತದ್ವೇವತಾಲಕ್ಷಣಾನ್ಯುಪಾಧಾಯ ವ್ಯುತ್ಪಾದನಂ ಶಕ್ಯಮೇವ । ಯಥಾ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಗ್ರಹವು “ಮೃದ್ರವೀದಿ” ಇತ್ಯಾದಿ, ಉಪನತ್ತಿ ವಿರೋಧ ಸಹಿತವಾದ
ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ, ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯು
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಅಧವಾ— “ಶಾಸ್ತ್ರಂ”— ಅವರವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ
ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳಿರುವುದೆಂಬಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಏಕೆಂದರೆ ವೇದದಿಂದ
ಭಿನ್ನವಾದ ವಾಕ್ಯವು, ವಕ್ತೃವಿನನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಲಾರದು
ಆದುದರಿಂದ, ವಚನವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಕ್ತೃವಿನಲ್ಲಿ, ವೃದ್ಧರು
ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ
ಅಧವಾ “ಶಾಸ್ತ್ರಂ” ಎಂದರೆ ಶಾಸನವು ಇದು “ವರ್ಷಣ” ಮುಂತಾದುದರ
ಸಂಗ್ರಹವು ಮತ್ತು ವರ್ಷಣ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕರ್ತೃ
ವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಆಗುವಂತಹದಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅದರಿಂದ (ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ) ಊಹಿ
ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರಿಂದ ಶಬ್ದವು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾಗು
ತ್ತದೆ ಅಧವಾ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ, ಅವ್ಯಭಿಚರಿತ ಧರ್ಮವು “ಶಾಸ್ತ್ರ
ಲಿಂಗವು” ವಾಶಹಸ್ತತ್ವ, ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷತ್ವ, ಈ ಮುಂತಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ
ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, (ಗ್ರಹಿಸಿ) ಶಬ್ದಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

‘ಶಂಕಾನುವಾದರೂಪಂ’ — ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ,
ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು, ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದೆಂದು
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದುದರ ಅನುವಾದರೂಪವಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಖಲು ಲೋಕೆ ಯಥಾ ಮುಕ್ತಯಾ ಮುಕ್ತಪಣಿ ಯಥಾ ಮಾಪಸ್ತಯಾ ಮಾಪಪಣಿ
ದೀರ್ಘಗ್ರಿವಾದಿಮಾನ್ಪಶುರ್ಮು ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯುಪಾಧಾಯ ಮುಕ್ತಪರ್ಯಾದಿಗದ್ವಾ ವ್ಯುತ್ಪಾ-
ದಂತೆ ತಥಾ ಯಃ ಪಾಘಹಸ್ತತ್ವಾದಿಮಾನ್ಸೋಽರ್ವಾದಿಗದ್ವಾರ್ಥ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದನಂ
ಸುಕರಮೇವ । ಪಾಘಾದಿಗದ್ವಾಸ್ತು ಲೋಕತಃ ಏವ ಗೃಹೀತಮಜ್ಞನಯಃ । ಸಮಾಸಸ್ಯ
ವಾಕ್ಯತ್ವೇನ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿನಾಪೇಕ್ಷತ್ವಮಿತಿ ನ ಕಾಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧಃ । ನ ಕೇವಲಂ ಮೃದಾದಿ-
ಶಬ್ದಾನಾಮಯಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಕಾರಃ । ಕಿಂಚಾಮಾನಿನ್ದ್ರಿಯೇ ಭರ್ಮಾದಾವಪಿ । ತತಶ್ಚೈವಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವೃತ್ತಾದನವು ಶಕ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುದ್ದವು ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ ಮುದ್ದ ಪರ್ಣಿಯು, ಮಾಷವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಮಾಷ ಪರ್ಣಿಯು, ದೀರ್ಘ
ವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ ಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳದ್ದು ಒಂಟಿಯು, ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, “ಮುದ್ದ ಪರ್ಣಿ” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಹೀಗೆ ವೃತ್ತಾದಿಸಲ್ಪಡುವವೋ
ಹಾಗೆ— “ಯಾವನು “ನಾಶಹಸ್ತ” (ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದು)
ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ‘ಆವು’ (ನೀರು-ವರುಣ) ಮುಂತಾದ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು,” ಎಂಬುದಾಗಿ ವೃತ್ತಾದಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವೇ । “ನಾಶ”
ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಎಂಬಂಥ ಜ್ಞಾನವಂತೂ ಲೋಕ
ದಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುತ್ತದ ಸಮಾಸವು ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ
ವೃತ್ಪತ್ತಿಯು ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಯಾವದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ಕೇವಲ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೇನೇ ಈ ವೃತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಕಾರವಲ್ಲ ಅದರ
ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವೃತ್ಪತ್ತಿಯ
ಪ್ರಕಾರವು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ವೇದ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ಮುದ್ದ ಪರ್ಣಿ, ಮಾಷ ಪರ್ಣಿ’ ಶಬ್ದಗಳು ಧಾನ್ಯವಿಶೇಷದ ಹೆಸರುಗಳು
“ಯಾವನು ನಾಶಹಸ್ತನೋ ಅವನು ವರುಣನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ
‘ನಾಶಹಸ್ತ’ ಮುಂತಾದ ಸಮುದಾಯಶಬ್ದಗಳ ವೃತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ,
ಅದರ ಜ್ಞಾನವು ಅದರಿಂದ ಹೇಗೆ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ಸಮಾನಾಚ್ಯ”
ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ‘ವಾಕ್ಯತ್ವೇನ’— ವಾಕ್ಯದ ಅವಯವಗಳಾದ
ಪದಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ
ಸಮುದಾಯ ವೃತ್ಪತ್ತಿಯು ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ದೇವತಾಯಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳದೆ “ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನಃ”

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಾ ಬಲವತೀ ಮೂರ್ಖವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿತೋ ಹಿ ಯತ್ ॥

ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾಕ್ಷಿಪತೋಽನಿन्द्रಿಯಾರ್ಥವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರವಿಲಯಪ್ರಸङ್ಗ ಇತಿ ಸೂಚ-
ಯಿತುಂ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುನಶ್ಚೇನಿ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಮ್ ।

ಎವಂ ತರ್ಹಿ ಕುಡಲಿಕೇಯಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ಬಲಾ । ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತೇ ತು ಸೃಜಾದಾವೇವ
ಪ್ರಲಾ । ತತಶ್ಚ ದೇವತಾನಾಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಮಿತ್ಯಯುಕ್ತಮ್ । ಕಿಂತು
ಸೃಜಾದೀನಾಮೇವ । ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯನುಸಾರಿತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಪಾದನಸ್ಯೇವ್ಯತ ಆಹ ॥ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವರಾದ ವೃದ್ಧರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗ
ಗಿಂದ ಸಂವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು (ದೂರಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟು) ಆ ವಾಚ್ಯವಾಚ್ಯಕಥಾವ ಸಂಬಂಧ
ಜ್ಞಾನರೂಪ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನರಿಯದ ಮೂರ್ಖರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದೋ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಯಾಯ
ನಾಸುಗಳೇ ವಾಚಕವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಆಯಾಯ ಅಭಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನದೇವತೆಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

— ಸದರ್ಭದೀಪಿಕಾ —

ಅಕ್ಷೇಪಿಸುವವನಿಗೆ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತುವಿಷಯಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವೇ
ಇಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು “ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ
ವಸ್ತುನಶ್ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಹಾಗಾದರೆ ಈ
ಕುಟಲಿಕ (ದೇವತಾದರ್ಶನಮೂಲಕವಾಗದ) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾದುದು
ಮೃದಾದಿಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೇನೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುವದು ಆದುದರಿಂದ,
ದೇವತೆಗಳು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತಿನಾಡ್ಯರೆಂಬುವುದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಮೃದಾದಿಗಳೇ
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂಬುದೇ ಸರಿಯಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಾದನವು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಸಾ” ಇತ್ಯಾದಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ‘ನ ಕೇವಲಂ’
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ‘ಧರ್ಮದಾವಸಿ’—ಚೋದನಾ ಲಕ್ಷ
ಣಾರ್ಥೋ ಧರ್ಮಃ”ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚೋದನಾ (ವಿಧಿ) ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು ಧರ್ಮವು,
ಇನ್ನುಳಿದ ಶೈಲನಾದಿಗಳು ಅಧರ್ಮಗಳು, ಹೀಗೆ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲಿ “ತ್ರಿವೃತ್ಪಂಚದಶಃ ಸಪ್ತದಶಏಕವಿಂಶಃ ಏತಾನಿ ವಾವ ಜ್ಯೋತಿಂ
ಷು ಯ ಏತಸ್ಯ ಸ್ತೋಮಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಬಲದಿಂದ “ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಸ್ತೋಮೋ
ಯಸ್ಮಿನ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷೋಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ

ಗಿರಿ ಸೇತಿ । ಯಾ ವಿದಿನಶಬ್ದಶಕ್ತಿಭಿವೃದ್ಧೈಃ ಗಾತ್ರಲಿङ्ಗತಃ ಸಂಪಾದಿತಾ ।
ಮುಖೈರವಿದಿನಗತಿಭಿವೃದ್ಧ್ಯಾದಿತಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮುಖೈವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ । ಹಿಗಬ್ದೋ ಹೇತು-
ಮುಖಕಃ । ನ ಹಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯಸ್ಯ ಪರೋಕ್ಷತ್ವಮಪರೋಕ್ಷತ್ವಂ ಚ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-
ದೌರ್ಬಲ್ಯೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇ ಚ ಕಾರಣಮ್ । ಅಪಿ ತರ್ಹಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದಕಸ್ಯ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ-
ತ್ವಜ್ಞತವಮ್ । ತದನುಸಾರೇಣ ವ್ಯುತ್ಪಾದನಂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯೇ । ಅನ್ಯತ್ತು ದೌರ್ಬಲ್ಯೇ ।
ಅನ್ಯಥಾ ಏರಣ್ಡೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತೇ ಚಂದನಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಪ್ರಬಲಾ; ಲಿङ್ಗತೋ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಸಾ”- ಶಬ್ದ ಶಕ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತನವುಳ್ಳ, ವೃದ್ಧರಿಂದ
ಶಾಸ್ತ್ರಲಿಂಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಯಾವದೋ ಅದು
“ಮೂರ್ಖತೆ”- ಶಬ್ದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಿಂದ, ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು
ಮೂರ್ಖವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು “ಹಿ” ಶಬ್ದವು ಕಾರಣತ್ವ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-
ತ್ತಿಯ ವಿಷಯವು ಪರೋಕ್ಷ (ಇಂದ್ರಿಯಾಗೋಚರವಾಗಿರುವುದು) ಅಪರೋಕ್ಷ
(ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರ) ವಾಗಿರುವುದು, ಇದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಅದರೆ ವ್ಯುತ್ಪಾದಕನ ಶಬ್ದ-ಶಕ್ತಿತ್ವದ
ಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣವು ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ-
ಣವು ಇನ್ನುಳಿದುದು ದೌರ್ಬಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಏರಂಢ) ಔಡ್ಢಲ್ಯ
ವ್ಯಕ್ತದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿರಲು, ಅದರಲ್ಲಿ ಚಂದನಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು
ಪ್ರಬಲವಾಗಲಿ! ಲಿಂಗದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ ‘ಅಕ್ಷಿಪತಃ’ — ಬಾಧ್ಯ ಮುಂತಾ
ದವರಿಗೆ ಮೂರ್ಖತೆ ಎಂಬುದು ಅನುನಾದ “ಅವಿದಿತಶಕ್ತಿಭಿಃ” ಎಂಬುದು
ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಂದರೆ “ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು
ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೋ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅದರ ಅರ್ಥ

“ಇದಂ” - ಶಕ್ತಿತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಶಕ್ತಿವ್ಯುತ್ಪಾದನರೂಪ
ಕಾರಣವು ದೇವತೆ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದನಮಾಡುವ
ಸೂತ್ರಕಾರರು ಶಕ್ತಿತ್ವದ ಅಭಿಜ್ಞರು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಇತಿಹಿ” ಶಬ್ದ ಸೂಚಿತ ಹೇತೋಃ” (ಹೀಗೆ ಹಿ ಶಬ್ದ ಸೂ-
ಚಿತವಾದ ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇ ತು ಸರ್ವತ್ರ ನ್ಯಾಯ ಇದೃಶ ॥ ೨-೧-೩ ॥

ಜ್ಞಾಪಿತಚಂದನೇ ದುರ್ಬಲೇತಿ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಸ್ತಿ ಚೇದ್ ಕಾರಣಂ ಪ್ರಕೃತ ಇತಿ ಇಯಮೇವ
ಪ್ರಬಲಾ ನೇತರೇತಿ । ಯಥಾಸ್ಮಾದೇವ ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ತನ್ನಾಮಾನ ಏವೈತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಣ
ಸಮ್ಬಂಧಃ ।

ನನ್ವೇತದಯುಕ್ತಮ್ । ಯದ್ವುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನ ವೇದಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರಚ್ಯಾವನಮ್ ।
ತಸ್ಯ ಸಕಲಪ್ರಮಾಣಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ಯತ್ಕವಿತ್ಸ್ವಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರಚ್ಯಾವನಂ
ತದಪಜ್ಞಾವಿವಿರೋಧ ಏವ । ನ ಚಾತ್ರ ತಥೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ದೃಢೇತಿ । ವಿರೋಧೇ

ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಢ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ, ಬೇರೆ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಹಿಪ್ಪಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದೆಂಬ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು
“೨-೧-೩”

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ತಿಯು ದುರ್ಬಲವೆಂದಾಗಲಿ ! ಮತ್ತು ಇದೆಲ್ಲ ಕಾರಣವು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇರುವು
ದರಿಂದ ಈ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವು, ” ಉಳಿದುದಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಯತ್”- ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ,
“ತತ್ತನ್ನಾಮಾನ ಏವೈತೇ” (ಆಯಾಯ ನಾಮದಿಂದ ವಾಚ್ಯರಾಗಿರುವವರೇ
ಇವರು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳೊಡನೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ

ಇನ್ನು- “ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧದಿಂದ, ವೇದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವು
ದೆಂಬ ಈ ಸಂಗತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ವೇದಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಪ್ರಮಾ
ಣಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವು
ದಿದ್ದರೆ ಅದು ಉಪಜೀವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವಾಗಲೇ ! ಆದರೆ
ಇಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ”, ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ದೃಢ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್”-ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಾಗಮಸ್ಯೈವ ಜಾತ್ಯಾತೇಷು ತ್ರಿಷುಸ್ತೃತಂ”
ಎಂಬ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದಪ್ರಾಬಲ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಯತ್ಕ್ಷಚಿತ್”-
“ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯಾಂತಸ್ತಮಸಿ ವಿಲೀನಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ.

ವೇದಸ್ಯೇತಿ ಶೇಷಃ । ಅಯಂ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತೇರರ್ಥಪ್ರಚ್ಛಾವನಸ್ಯಾಯುಕ್ತತಾಂ ವದತಃ
 ಕೋಽಭಿಸಂಧಿಃ । ಕಿಂ ವಿರುದ್ಧಯೋರೇವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುತಾಗಮವಿರುದ್ಧಾಽಯಾ ಯುಕ್ತೇರ-
 ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ । ನಾನ್ಯಃ । ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಪ್ರಸಂಗಾನ್ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ವ್ಯಾಪ್ತಿ-
 ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೋಪೇತಾಯಾಸ್ತದಯೋಗಾನ್ । ಕಥಂ ತದ್ವೈಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧೇ ತ್ವಿತೀಯಾಽಯುಕ್ತ-
 ಮಿತಿ चेನ್ । ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನೇನಿ ಬ್ರೂಮಃ । ಉಪಜೀವ್ಯಂ ಖಲ್ವು ನೋಪಜೀವ್ಯ-
 ಮಿತ್ಯೇವ ಬಾಧಕಮ್ । ಕಿಂತು ಪ್ರಬಲತ್ವೇನ । ತದ್ಯದಿ ಯುಕ್ತಯಂತರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ
 ಕ್ರುತೋ ನ ಬಾಧಕತೇತಿ । ಯದ್ವಾಽಧಿಕರಣೋಪಾಧಿಮಾನೇನಾಹ । ನ ಕೇವಲಮತ್ರೋದಾ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವಿರೋಧೇ” ಇಲ್ಲಿ, ‘ವೇದಸ್ಯ’ ಎಂಬುದು ಶೇಷವಾಗಿದೆ
 ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವವು— “ಶ್ರುತಿಗೆ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು ಆಯುಕ್ತವೆಂದು
 ಹೇಳುವವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾವದು” ವಿರುದ್ಧಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
 ಎಂಬುದೋ? ಇಲ್ಲವೇ ಆಗಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
 ಎಂಬುದೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ
 ದ್ವೈವಿಧ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಾದುದು
 ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಮತಿಯುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು
 ಯುಕ್ತವಾಗದು ಹಾಗಾದರೆ “ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧೇ ತು” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
 ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ— “ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರ
 ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದರೋ ಕೇವಲ ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂಬ ಕಾರಣ
 ದಿಂದಲೇ ಬಾಧಕವಲ್ಲ ಆದರೆ ಪ್ರಬಲವಾದುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ! ಅದು
 ಬೇರೆ ಯುಕ್ತಿಗೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕತ್ವವು ಏಕೆ ಬರಲಾರದು”
 ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ ಅಧವಾ ಇದರಿಂದ, ಅಧಿಕರಣದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

‘ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಂ’ — ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧೇ
 ತು” ವೇದಸ್ಯಾನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾ” ಈ ಮುಂತಾದುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು,
 ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಉಪಲಕ್ಷಣತಯಾ” ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧದ ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿ
 “ಇತ್ಯೇವ ಬಾಧಕಂ” — ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಬಾಧಕ
 ವಾಗುವುದಾದರೆ “ಇದಂ ರಜತಂ” “ಎಂಬ ಭ್ರಮವು, “ಇದು ರಜತವಲ್ಲ”
 ಎಂಬ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವೆಂದೆನಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ

ಹರಣೇ । ಕಿನ್ತು ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ವೇದವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಮಿತವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾವಶ್ಯುಕ್ತಿ-
ವಿರೋಧೇ ಸತೀದೃಶ ಏವಾನ್ಯಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರೇಣ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋ ನ್ಯಾಯಃ ಪ್ರಕಾರೋ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ ॥ ೨-೧ ೩ ॥

॥ ೐ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾನ್ ೐ ॥ ನನು ಚಾನಾ-
ರಘ್ನಣೀಯಮೇವೇದಮಧಿಕರಣಮ್ । ನ ವೀಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಿನ್ಯನೇನೈವ ವೇದಸ್ಯ
ಸಕಲಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾನಾಂ ಪರಿಹರತತ್ವಾನ್ । ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಚಾಘಿ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಉದಾಹರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಲ್ಪ, ಆದರೆ
ಸರ್ವತ್ರ ವೇದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲ— ಪ್ರಮಿತವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯುಳ್ಳ
ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಂಥದೇ ಆದ ಅನಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ
ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವೆಂಬ ನ್ಯಾಯ— ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ॥ ೨-೧-೩ ॥

— ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿದುದು —

॥ ೬ಂ ॥ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ॥ ೬ಂ ॥ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
ಅನಾರಂಭಣೀಯವೇ! ಏಕೆಂದರೆ “ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್” ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ
ವೇದಕ್ಕೆ (ತೋರುವ) ಸಕಲ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ
ಹಾಗೂ ದೃಢವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವ ವಿರೋಧದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನೇನ” — ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇತು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
‘ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ’ — ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತಿಮುಂತಾದುದುಳ್ಳ
ವುಗಳಾದುದರಿಂದ, ಅವತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ತೋರಿದ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು, ಈ ಅಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
“ನ್ಯಾಯಃ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು ‘ಪ್ರಕಾರಃ’ ಎಂಬುದು ॥ ೨ ೧ ೩ ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು “ನನು ಚ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಪರಿಹಾರಸ್ಯ” — ಶ್ರುತಿಗೆ ಮೇಲೆ
(ಅವತವಾಗಿ) ತೋರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರ
ಕಲ್ಪನರೂಪವಾದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ

ॐ ಅಸದಿತಿ ಚತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ॐ

ಅಲ್ಪವಾಕ್ಯಯುತಾ ಯುಕ್ತಿರ್ವಿಹುಲೈವ ವಿರೋಧಿನಿ ॥

ಯತ್ರ ತತ್ರ ಕಥಂ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯ ಸ್ಯಾದಿತಿರೀತೆ ॥

ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿವಾಹುಲ್ಯಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೋ ವಿನಿಶ್ಚಿತಃ ॥

ಮಾನ್ಯವಿಕರಣನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯತಃ ಗತಾರ್ಥತಾಂ ಪರಿಹರಣಾದಿವಿಕರಣಸ್ಯೋ-
ಪಾಧಿಸಮ್ಯಾಹ ॥ ಅಲ್ಪವಾಕ್ಯೇತಿ ॥ ಯತ್ರ ಷಡಾ ವೇದಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಯುತಾ
ಯುಕ್ತಿರ್ವಿರೋಧಿನಿ ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ರ ತದ್ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯಃ ಕಥಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಇತಿ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣೇರಿತೆ ಸತಿ ತದ್ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿನಾಂ ವಾಹುಲ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದ್ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯೋ

ಯಾವಾಗ್ಗೆ, ಅಲ್ಪ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ
ವಿರೋಧಿಯಾಗುವದೋ ಅವಾಗ್ಗೆ ವಸ್ತುವಿನ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಆದೀತು ? ಹೀಗೆ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿ-
ಗಿಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಣಯವು
ಆಗುವದು. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹಾರವು ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ
ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಗತಾರ್ಥತೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು “ಅಲ್ಪವಾಕ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಯತ್ರ”-ಯಾವಾಗ ವೇದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯ ಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು
ವಿರೋಧಿಯಾಗುವದೋ “ತತ್ರ”-ಅವಾಗ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆ ಆದೀತು ?
ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು, ಅದರ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ
ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ) ವಸ್ತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅಲ್ಪವಾಕ್ಯಯುತಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಅಲ್ಪ” ಪದದ ಕೃತ್ಯ (ಪ್ರಯೋಜನ) ವನ್ನು
ಮುಂದೆ ಹೇಳುವವರಿಡ್ದುದರಿಂದ, “ವಾಕ್ಯಯುತಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ
ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ “ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು
“ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್” ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯ” ಪದದ
ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಇದೆಯೆಂದು ಬಗೆದು “ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯೋ ಭವೇದಿತಿ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ಯತ್ರ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಅದರ

ಭವೇದಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ: । ಇತ್ಯೇಷಾಽನ್ವಾಧಿಕರಣೇ ನ್ಯಾಯೋ ವಿनिಶ್ಚಿತ: ।

एतदुक्तं भवति । पूर्वाधिकरणे प्रत्यक्षादिगृहीतव्याप्त्यादि-
मत्त्वेन दृढया युक्त्या विरुद्धत्वाद्देकदेशस्याप्रामाण्ये सति तद्वृष्टान्तेन
ब्रह्मणो जगत्कारणत्वाभिधायकस्यापि वेदस्य वेदत्वादप्रामाण्ये तद-
सिद्धिरिति पूर्वः पक्षः । सिद्धान्तस्तु युक्तिवद्वेदस्याप्यपौरुषेयत्वेन
दृढत्वाद्वास्तवविरोधस्यानुपपत्तेरविरुद्धार्थकल्पनोपपत्तेर्नाप्रामाण्यमिति ।
इह पुनर्वेदवाक्यान्तरसंवादेन सुदृढया युक्त्या विरुद्धत्वब्रह्मणो जग-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು “ಇತಿ”- ಹೀಗೆ, ಈ ನ್ಯಾಯವು
“ಅತ್ರ”- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

“ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- “ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ದೃಢವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ
ವೇದದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ (ಕೆಲವಾಕೃತಿಗೆ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲು, ಆ
ವೇದೈಕದೇಶ ವಾಕ್ಯದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳುವ ವೇದಕ್ಕೂ ವೇದತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರುತ್ತಿರಲು,
ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು” ಹೀಗೆ ಸೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ಆದರೆ “ಯುಕ್ತಿಯ ಹಾಗೆ, ಅವಾರುಣೀಯವಾದುದರಿಂದ ವೇದವೂ ದೃಢ
ವಾದುದರಿಂದ, ವಾಸ್ತವವಿರೋಧವು ಸಂಭವಿಸುವು (ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವು) ದಿಲ್ಲ
ವಾದುದರಿಂದ, ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ,
ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ,” ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಆದರೆ ಈ
ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯಾದರೋ, “ವೇದವಾಕ್ಯಾಂತರಸಂವಾದದಿಂದ ಅತ್ಯಂತದೃಢವಾದ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥವು “ಅಧಿಕರಣೇ” (ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದು ಇಷ್ಟವಾತ್ರದಿಂದ
ಗತಾರ್ಥತೆಯ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು “ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ”
ಇತ್ಯಾದಿ ನಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತದಸಿದ್ಧಿಃ” - ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ
ಅಸಿದ್ಧಿಯು. “ಸುದೃಢಯಾ” - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು, ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ದೃಢವಾದುದು ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ

ತ್ಕಾರಣತ್ವಾಭಿಧಾತ್ರಿಣಾಂ ಶ್ರುತಿನಾಮೇವ ತತ್ರ ಗ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನುಪಪತ್ತೌ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾ-
ಯೋಕ್ತವಸ್ತುನಿರ್ಣಯೋ ನ ಭವೇದಿತಿ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣೋ-
ತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತಾಭ್ಯಃ ಶ್ರುತಿಸಹಿತಯುಕ್ತಿಭ್ಯೋಽಪಿ ಪ್ರಬಲಾನಾಂ ತದ್ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿನಾಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೇನೇ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಂಭವಿಸದಿರಲು, ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದು,” ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು ಅದರ “ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸಿ (ಕಲ್ಪಿಸಿ-ಊಹಿಸಿ) ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅದರ ವಿರೋಧಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ರಹಿತವಾದುದರಿಂದ ದೃಢವಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಅಸ್ಯತ್ರ ಅನುಪಕ್ಷೇಣತ್ವೇ ಸತಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಯುಕ್ತಿಯು, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಸಹಿತವಾದರೂ ವಿರೋಧಿಯು ಆಗುವದಿಲ್ಲ ವಿರೋಧಿಯಾದ “ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿ,” ಪರಿಶೇಷ ರೂಪಯುಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೃಢವಾಗಲಾರದು ಅದುದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಯು ಸುದೃಢವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಏನುತ್ಪದ್ಧಿ ಇದು ನಿಜ ಅದರೂ - ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಸಂವಾದವಿರುವುದು, ಸಂವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಇವುಗಳಿಂದ, ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳ ಯುಕ್ತಿಗಳು-ಅದೃಢ, ದೃಢಗಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದವಿರುವದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದುದು ಅವಶ್ಯವಾದುದು, ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, ಸೋವಾನಾ ರೋಹಣನ್ಯಾಯದಿಂದ (೧) ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ (೨) ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ (೩) ಸುದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ “ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಸವಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು

“ಶ್ರುತಿಸಹಿತಯುಕ್ತಿಭ್ಯಃ” — ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಯದಾದಿ (ಆಕಾಶಾದಿ) ಗಳಿಗೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ “ಭಾವತ್ವ” ಯುಕ್ತಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ “ಪರಿಶೇಷ” ರೂಪಯುಕ್ತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ‘ಯುಕ್ತಿಭ್ಯಃ’

ಸದ್ಭಾವಾತ್ತದ್ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿನಾಮಗ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದುಪಪನ್ನರಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತೋಽ
 ಥೈ ಇತಿ । ಅತಃ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷನಿರ್ವಾಚನಯೋರಗತತ್ವೇನ ಯುಕ್ತೋಽಧಿಕರಣಾರಂಭಃ
 ಇತಿ । ಏತಚ್ಚಾನುಪದಮೇವೋದಾಹರಣೇನ ಪ್ರಪಂಚಯಿಷ್ಯಾಮಃ । ನನ್ವೇವಂ ಸತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಈ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಶ್ರುತಿ
 ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿವಾದವಿಲ್ಲವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಮ
 ಸ್ವಯಾಧ್ಯಾಯಾರ್ಥ (ವಸ್ತು) ನಿರ್ಣಯವು ಅತ್ಯಂತ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸಂಭ
 ವಿಸುತ್ತದೆ,” ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಆದುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯ
 (ಹೇಳಲ್ಪಡುವ) ನ್ಯಾಯಗಳು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಅಧಿ
 ಕರಣದ ಆರಂಭವು ಯುಕ್ತವಾದುದು ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
 ಇದನ್ನು, ಕೂಡಲೇ (ನೇರ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ) ಉದಾಹರಣದೊಂದಿಗೆ
 ವಿಶದಪಡಿಸುವೆವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಅಕರ್ತೃಕತ್ವ, ಜೀವಕರ್ತೃ
 ಕತ್ವ ಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಸಂವಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯು
 ಮುಂದೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು ‘ತದ್ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತೀನಾಂ-’- ನಿಷೇಧೈಕ
 ಸ್ವರೂಪತ್ವ, ಕಾರ್ಯತ್ವ, ವಿನಾಶತ್ವ, ಈ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ
 ‘‘ಅವಿವಾದವಿಲ್ಲವು’’- ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಆಪಾತವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥ
 ದಲ್ಲಿ, ಅವಿವಾದವಿಲ್ಲ (ವಿವಾದವಿಲ್ಲ) ವೆಂದೂ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಧಾ
 ಅವಿವಾದವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ,
 ‘‘ಸತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಶ್ರುತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ, ಇವುಗಳಿಗೆ
 ಅನ್ಯಧಾ ಅನುಪಪತ್ತಿ (ಸಂಭವ) ಇಲ್ಲವೆಂಬ (-ಅನ್ಯಧಾನುಪಪತ್ತಿ) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
 ‘ಸ ತ್ರೇಧಾ ಒಭೂವೈಷಾಂ ಗುಣಾನಾಮುಪಾದಾನಾಯ ವಿಷ್ಣುವಾವ ಸತ್ತ್ವಸ್ಯ
 ರಜಸೋ ಬ್ರಹ್ಮೇಶಾನೋ ನಾಮ ತಮಸಃ’ ಎಂಬ ವೇದವಾಕ್ಯಾಂತರಸಂವಾ
 ದವುಳ್ಳ ವಿರಿಂಚಿ ಬ್ರಹ್ಮ (ವಿಷ್ಣು)ರ ಅಭೇದವೆಂಬ ಆಪಾತವಾಗಿ ತೋರಿದ
 ಅರ್ಥವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ (ಶ್ರುತಿಗೆ) ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತ್ಯಾಗಿ
 ಬಲದಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
 ‘ಏತಚ್ಚ’= ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೇದ
 ವಾಕ್ಯಸಂವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಿವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು-‘‘ಪ್ರಸಂ

ಶ್ರುತಿನಾ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋಽಸ್ಯಾಧಿಕರಣಸ್ಯಾರ್ಥ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।
ಸಾಽಯಂ ಚತುರ್ಥಪಾದಾರ್ಥ ಏವೇತಿ ತತ್ರೈವಾಸ್ಯಾಧಿಕರಣಸ್ಯೋಪಸಮ್ಬಂಧನಮುಚಿ-
ತಮ್ । ನಾತ್ರೇತನ್ಮತೋಽಸ್ಯ ತತೋಽಪಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ದರ್ಶಯಿತುಮುಕ್ತಮಲ್ಪೇತಿ ಬಹುಲೇತಿ
ಚ । ಅತ್ರಾಲಪತ್ವಮುಪಸರ್ಜನತ್ವಮ್ । ಬಹುಲತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಧಾನತ್ವಮಿತಿ ಜ್ಞಾತ-
ವ್ಯಮ್ । ಏವಂಶಬ್ದಮ್ನು ನ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವವ್ಯತ್ಯಾಸಶ್ಚತುರ್ಥಪಾದ ಇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ- “ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ, ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ತೋರುವ
ವಿರೋಧದ ಸರಿಹಾರವು, ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ” ಎಂದು ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ವಿರೋಧಸರಿಹಾರವು ಚತುರ್ಥಪಾದದ ವಿಷಯವೇ
ಆಗಿದೆ ಅದರಿಂದ, ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಮಾಡು
ವುದು ಉಚಿತವಾದುದು ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ಅದು ಉಚಿತವಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು
ಒರುವುದರಿಂದ, (ಅದನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಲು) ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ
ವನ್ನು ತೋರಿಸಲು “ಅಲ್ಪ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ “ಬಹುಲ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ಅಲ್ಪತ್ವ” ವೆಂದರೆ “ಅಮುಖ್ಯ-ಅಪ್ರಧಾನ” ವಾಗಿರು
ವುದು “ಬಹುಲತ್ವ” ವೆಂದರೆ “ವ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಎವ” ಶಬ್ದವು, “ನ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವವ್ಯತ್ಯಾಸಃ ಚತು
ರ್ಥವಾದ ಇವ” (ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಚತುರ್ಥಪಾದದಲ್ಲಿರುವ
ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಚಯಿಷ್ಯಾಮಃ”- “ಅಯಮಸ್ಯಾರ್ಥಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುವೆವು
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗುಣಯುಕ್ತಯೋ ಬಹುಯುಕ್ತಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ,
ಮುಂದಿನ ವಾದದ ಉನಕ್ರಮ (ವ್ರಾರಂಭ)ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು “ಅಲ್ಪತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಬಾಹುಲ್ಯಂ”
ಎಂಬ ಎರಡೂ ಪದಗಳಿಗೆ “ವ್ರಾಬಲ್ಯ”ವೆಂದು ಅರ್ಥವು “ಇತಿ” ಶಬ್ದವು
ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಇತ್ಯತಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
“ಎವಶಬ್ದಸ್ತು”-ಚತುರ್ಥವಾದದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅವ್ರಾಧಾನ್ಯವು, ಶ್ರುತಿಗೆ
ವ್ರಾಧಾನ್ಯವು, ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಪ್ರಧಾನ ಭಾವವಿದೆ ಅದರ
ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವವಿಲ್ಲ ಅದರಿಂದ

ಯುಕ್ತೇಸ್ತು ಯುಕ್ತಿವಾಹುಲ್ಯಮಾಗಮಾದಾಗಮಸ್ಯ ಚ ॥
ಕಥಂ ನ ನಿರ್ಣಯಂ ಕುರ್ಯಾದिति

ನನು ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿತೇ ಕಥಂ ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರಾಶ್ರಯಣೇನ
ಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ಕಥञ್ಚಿತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತಾಮಾತ್ರಸಮ್ಮವಾದಿತೃತಃ ಉಕ್ತಃ ವಿವೃಣ್ವನ್ನಾಹ ॥
ಯುಕ್ತೇಸ್ತಿವತಿ ॥ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಪಕ್ಷಯಾ ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತೇರ್ವಾಹುಲ್ಯಂ ತಥಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾ
ಗಮಾಪಕ್ಷಯಾ ವಿರೋಧ್ಯಾಗಮಸ್ಯ ಚ ವಾಹುಲ್ಯಂ ಕಥಂ ನಿರ್ಣಯಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ ।
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತಯುಕ್ತಾಗಮಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಬಲೌ ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಾಗಮೌ ತದ್ವಾಧಯಾ
ವಸ್ತುವ್ಯವಸ್ಥಾಂ ಕುರುತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಕುರ್ಯಾದिति ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸಂಬಂಧಃ । ನ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಬಾಹು
ಲ್ಯವು (ಪ್ರಬಲತ್ವ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ) ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಆಗ
ಮಗಳಿಗಿಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೆ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವು, ವಸ್ತುವಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ
ಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಾರವು ? ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅಂಶ
ಭವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡರಲು, ಕೇವಲ
ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ?
ಏಕೆಂದರೆ ಹೇಗಾದರೂ (ಯಾವದೋ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ) ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ
ತ್ವವೇ ಬರಬಹುದು ಈ ಅಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಇದನ್ನು ವರಿಹರಿಸಲು,
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು, ವಿವರಿಸುತ್ತಲೇ “ಯುಕ್ತೇಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಯುಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿಗೆ
ಬಾಹುಲ್ಯವು, (ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು) ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಆಗಮಕ್ಕಿಂತ ವಿರೋ
ಧಿಯಾದ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಬಾಹುಲ್ಯವು, ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಾರದು ?
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಉತ್ತೇಜನದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ ಯುಕ್ತಿಆಗಮಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲ
ವಾದ ವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿ ಆಗಮಗಳು, ಅವುಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ವಸ್ತು
ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಕುರ್ಯಾತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಚತುರ್ಥಪಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ತೋರಿಸಲು “ಏವ” ಕಾರವನ್ನು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಭಾವ

ಕೇವಲಂ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಪ್ರವಲಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಕಿಂನಾಮ ಪ್ರವಲಾಗಮೋಽಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ ।
 ಇತ್ಯನೋಽಧಿಕರಣಾಽಗಮಃ ಸಮ್ಭವತೀತಿ ಶೇಷಃ । ಅಧಿಕರಣೋಪಾಧಿವ್ಯುತ್ಪಾ-
 ದನಸಮಾಪ್ತಿಯಂತಿಕಾ ವಿನಿಶ್ಚಯಃ । ತದಿದಮುದಾಹರಣನಿಶ್ಚಯಂ ವ್ಯುತ್ಪಾದಯಿತುಂ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮನುವದತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಃ । ಅಸದ್ವಿವರ್ಣನಾಂ ಚೇದಿತಿ । ಅಯಮಸ್ಯಾರ್ಥಃ ।
 ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ । ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ-
 ದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ತೀತೇಜೋಽಸೃಜತೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿರಸ್ತೀತಿ ಚೇತ್ತಿ । ತಸ್ಯಾ ಯುಕ್ತಿ-
 ವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ ಭವದಭಿಮತಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಮಹಾಪ್ರಲಯೇ

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣಾ —

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿಧಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿ
 ಮೊಂದೇ ಎಂದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಗಮವೂ ಇದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಇತ್ಯ-
 ತೋಽಧಿಕರಣಾರಂಭಃ ಸಂಭವತಿ” (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಧಿಕರಣದ ಆರಂ-
 ಭವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ) ಹೀಗೆ ಶೇಷವು ಅಥವಾ ಅಧಿಕರಣದ ಉಪಾಧಿ-
 ಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಈ “ಇತಿ” ಶಬ್ದವು
 ಇದನ್ನು ಉದಾಹರಣದಲ್ಲಿ ಬರುವಹಾಗೆ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-
 ವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು “ಅಸದ್ವಿವರ್ಣನಾಂ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅನುವಾದಿಸಿ-
 ದ್ದಾರೆ ಇದರ ಅರ್ಥವು ಇದು- “ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತಿ-
 ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು “ಸದೇವ
 ಸೌಮ್ಯೋದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ತೇಜೋಽಸೃಜತ” ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯು
 ಇದೆ” ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ, ಯುಕ್ತಿ-
 ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ನೀವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣ್ಯ
 ವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಲಿರುವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ” - ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಅಸತ್ತ್ವ (ಇಲ್ಲದಿರು-
 ವಿಕೆಯನ್ನು) ವನ್ನು ಸಾಧನವಾಡುವ “ಭಾವತ್ವ” ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ,
 ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ ಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಹಾಗೂ-ಕಾರ್ಯವು ಸಕರ್ತೃಕ
 ವೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಭಾವವಾವದೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ
 ಭಾವವವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ವಿಶೇಷದಿಂದ ಅಭಾವಕ್ಕೆ
 ಕರ್ತೃತ್ವವು, ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷರೂಪಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

ತಾವದ್ವುತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನಕಾರ್ಯಪ್ರಾಗಭಾವೋಽವಶ್ಯಮङ್ಗೀಕರಣೀಯಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ಗಾದೌ
ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದಾಯೋಗಾನ್ । ನ ಚಾಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರ ಚರಿತಾರ್ಥತೋಪಲಭ್ಯತೇ । ತತಶ್ಚ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರ್ಯಗಳ ವ್ರಾಗಭಾವವು, ಇದೆಯೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪಾದವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು. ಈ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪಾದವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಚರಿತಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅರ್ಥ (ವ್ರಾಗಭಾವವೇ)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ತತ್ಸತ್ವಾಭಾವಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥದಿಂದ, ಮುಂದೆ “ಪರಿಶೇಷ” ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಿದ್ದು ಈಗ ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧನಮಾಡಲು ಮುಂದೆ ಹೇಳ್ವಡಲಿರುವ ಹೇತುವಿನ ವಿಶೇಷ್ಯದ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು “ಮಹಾಪ್ರಲಯೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದವು ಭಾಂದಸವಿದ್ದು ಭಾವಸಾಧನಾಂತವಿದ್ದು, ಅಭಾವವರವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನ ಕಾರ್ಯವ್ರಾಗಭಾವಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಏಕವಚನವು, ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಕವು ಆದುದರಿಂದ “ತತ್ಸತ್ವಾರ್ಯವ್ರಾಗಭಾವಃ” (ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯದ ವ್ರಾಗಭಾವಗಳು)ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ವ್ರಾಗಭಾವಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾಗಿವೆ, ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಮಿತನಾಗದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಮಿತನಾದ ವ್ರಾಗಭಾವಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ(ಕಾರಣತ್ವ) ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲಾಘವವಿದೆಯೆಂಬುದು ಭಾವವು “ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನ ಕಾರ್ಯವ್ರಾಗಭಾವ” ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನಕಾರ್ಯ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು, ನಷ್ಟ (ನಾಶಹೊಂದಿದ) ಕಾರ್ಯದ ವ್ರಾಗಭಾವವು ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬರುವ ಬಾಧದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ನೇರಿಸಿದ್ದು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಮುಂತಾದವು ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬರುವ ಬಾಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ವ್ರಾಗಭಾವ” ವದವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. “ಅವಶ್ಯಂ” = ನಿಯಮದಿಂದ ಇದರಿಂದ ಆಶ್ರಯದ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ವಿಶೇಷಣದ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ನಚಾಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ

ಸ ಏವ ಸಕಲಕಾರ್ಯಕಾರಣಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ಅಯಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಃ । ಮಹಾಪ್ರಲಯ-
ವರ್ತೀ ಕಾರ್ಯಪ್ರಾಗಭಾವೋ ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಕಾರಣಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಅನ್ಯತ್ರಾನು-
ಪಕ್ಷೀಣತ್ವೇ ಸತಿ ನಿಯಮೇನ ತತ್ಪೂರ್ವಭಾವಿತ್ವಾತ್ । ಯೋಽನ್ಯತ್ರಾನುಪಕ್ಷೀಣತ್ವೇ
ಸತಿ ನಿಯಮೇನ ಯತಃ ಪೂರ್ವಭಾವೀ ಸ ತಸ್ಯ ಕಾರಣಮ್ । ಯಥಾ ಕುವಿನ್ದಃ
ಪಠಸ್ಯೇತಿ । ಮಹದಾದಿಕಂ ವಾ ಪ್ರಾಗಭಾವಕಾರ್ಯಮ್ । ಅನ್ಯತ್ರಾಸಿದ್ಧಿನಿಯತ-
ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವಿತ್ವಾತ್ । ಯದ್ವದನ್ಯತ್ರಾಸಿದ್ಧಿನಿಯತಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವಿ ತತ್ತತ್ಕಾರ್ಯಮ್ ।
ಯಥಾ ಪಠಃ ಕುವಿನ್ದಸ್ಯೇತಿ ।

ನನ್ವತ್ರ ಜಗತ್ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ವಾ ಸಾಧ್ಯಮನ್ಯ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾರಣವಾಗುವದು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೀಗೆ—
ಮಹಾ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯವ್ರಾಗಭಾವವು, ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳ
ಕಾರಣವಾಗುವದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಹ್ರಾಸವಾದಿಕ್ಕೊಳ್ಳದಿದ್ದು,
ನಿಯಮದಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಯಾವದು ಇನ್ನೊಂದ
ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದು, ನಿಯಮದಿಂದ ಒಂದು (ಯಾವ)
ವಸ್ತುವಿನ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದೋ ಅದು ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಕಾರಣವು,
ನೇಕಾರಣು ಪಟದ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣವು ” ಹೀಗೆ,
ಇಲ್ಲವೆ “ಮಹದಾದಿ ವಿಶ್ವವು ವ್ರಾಗಭಾವದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹದು ಏಕೆಂಥರೆ
ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ್ದು, ನಿಯಮದಿಂದ ವ್ರಾಗಭಾವದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ
ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ಯಾವದು, ಯಾವದಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ
ಅನಂತರ ಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದೋ, ಅದು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹದು,”
ಹೀಗೆ ನಿಯಮವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೇಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಪಟವು
ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು- ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ
ವಷ್ಟೇ ಸಾಧ್ಯವೋ? ಅಥವಾ- ಇತರರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ವ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿಯೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ “ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಕಾರಣಂ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಮಹದಾ
ದಿಕಾರ್ಯಗಳ ಜನನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳದ್ದು” ಎಂದು ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ
ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದೇನ ವಾ । ಆದ್ಯೇಽರ್ಥಾಂತರತಾ । ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತಾಸಮ್ಮಭಾವಾತ್ । ದ್ವಿತೀಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಭಾವಃ । ನ ಹಿ ಯೋ ಯದಪೇಕ್ಷಯಾ
 ಪೂರ್ವಭಾವಿ ಸ ಏವ ತತ್ಕಾರಣಂ ನಾನ್ಯ ಇತಿ ನಿಯಮೋಽಸ್ತಿ । ತತಃ ಪ್ರಾಗ-
 ಭಾವಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಸಮಾನನ್ಯಾಯಾನಾಮೀಶ್ವರಾದೀನಾಮಪಿ ತತ್ಕಾ-
 ರಣತ್ವಮङ್ಗೀಕಾರ್ಯಮಿತಿ । ಮೈವಮ್ । ಸ್ಯಾದೇನದೇವಮ್ । ಯದೀಶ್ವರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ
 ಸತ್ತ್ವಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚೈತದಸ್ತಿ । ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ ಕಾರಣತ್ವೇನಾಶಾಸ್ಯ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು, ಎಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
 ಅರ್ಥಾಂತರತೆಯು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವ
 ವಿದ್ವ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಎರಡ
 ನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದು ಯಾವು
 ದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯೋ ಅದೊಂದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಮತ್ತೊಂದು
 ಕಾರಣವಲ್ಲ” ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾ
 ರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಅಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯಾಯವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೂ ಜಗ
 ತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ’ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಾದ
 ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದ್ದರ ಇದು (ಹೀಗೆ
 ಹೇಳಿದುದು) ಸರಿಯೆನಿಸಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ
 ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಕಾರಣವೆಂದು ಅಶಿಸಿದ

ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧನಿಯತಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವಿತ್ವಾತ್” - ಇಲ್ಲಿ ‘ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧಿಯಿ
 ಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಪ್ರಾಗಭಾವದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಯಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದ
 ರಿಂದ” ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧೀ ನಿಯತಃ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವಃ
 ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತ್ವೇತಿ ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧನಿಯತಪಶ್ಚಾದ್ಭಾವೀ ತಸ್ಯ ಭಾವ, ಹೀಗೆ ವಿಗ್ರಹವು
 “ತತ್ಸಮಾನನ್ಯಾಯಾನಾಂ”=ಅನ್ಯತ್ರಕ್ಷೇಣವಾಗದ, (ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ
 ರಹಿತವಾದ) ನಿಯತ ಕಾರ್ಯಭಾವಿತ್ವವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಸ್ಯಾದೇತತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಏತತ್” — ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು,
 ‘ಏವಂ’ - ಪ್ರಾಗಭಾವದ ಹಾಗೆ, ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧ ನಿಯತಪೂರ್ವಭಾವತ್ವವಿರು
 ವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಮಾನಮೀಶ್ವರಾದಿಕಂ ಪ್ರಲಯಃ ಸಂಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಭಾವತ್ವಾನ್ಮಹಾದಾಧಿಕಾರ್ಯವದಿತಿ
ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾನ್ । ಏವಂಶ್ಚೇ(ದಿ)ಶ್ವರಾದೀನಾಂ ಪ್ರಲಯಃ ಸತ್ತ್ವಸಿದ್ಧೌ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ
ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಸಾಧನೇಽಪಿ ತಸ್ಯೈವ ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಯಿತಿ ।

ನನು ಚ ಯತ್ಕಾರ್ಯ ತತ್ಸಕರ್ತೃಕಮಿತಿ ನಿಯಮಾನ್ಮಹಾದಾಧಿಕರ್ತೃತ್ವೇನೇಶ್ವರೋಽ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತು- ಇಲ್ಲದ್ದು ಆಗಿದೆ (ಇಲ್ಲದಿರು
ವುದು ಯೋಗ್ಯವು) ಏಕೆಂದರೆ ಭಾವವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಹದಾದಿ
ಕಾರ್ಯಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ೨ ರೀತಿಯಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
ಅಸತ್ತುವು (ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು) ಸಿದ್ಧವಾಗಲು, ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರ
ಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧನ ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ, ಕೇವಲ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೇನೇ ಜಗ
ತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- “ಯಾವದು ಕಾರ್ಯವೋ (ಹುಟ್ಟುವಂತಹವೋ) ಅದಿಲ್ಲವೂ
ಕರ್ತೃವುಳ್ಳದ್ದೇ” ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಮಹದಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃವೆಂದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ಅಸತ್ ಶಬ್ದವು, ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥಕ ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾ
ಗಿದ್ದು, “ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಪರವಾಗಿದೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾ
ಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಾಂತರದ ಸೂಚಕವಾಗುವಂತೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ವೃತ್ತಿ)
ವನ್ನೂ ‘ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಈಶ್ವರನಸಿದ್ಧಿ
ಈಶ್ವರನ ಅಸಿದ್ಧಿ” ಇವೆರಡೂ ವಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ “ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲಿ-ಅಸತ್ತು
ಎಂದು ಸಾಧನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ‘ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ ಅಶಾಸ್ತ್ರಮಾನಂ’,
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ (ಇಷ್ಟರಿಂದ) “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವವಕ್ಷದ ಪರಿಹಾರವು ಯಾವದು? ಎಂಬ
ಆಶಂಕೆಯು ಒರುವುದರಿಂದ “ಭಾವತ್ವ” (ಭಾವವಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ
ಸಹಿತವಾದ, ಪ್ರಾಚೀನಯುಕ್ತಿಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರೋಧಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಕೃತ
ಪೂರ್ವವಕ್ಷದ ಸಾಧಕವೆಂಬುದಾಗಿ “ಎವಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ. “ತನ್ಮೈವ ಕಾರಣತ್ವಂ” - ಕರ್ತೃತ್ವ, ಉಪದಾನತ್ವ, ಮುಂತಾದ
ಎಲ್ಲರೂಪದ ಕಾರಣತ್ವವೂ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೇ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು
ಶಂಕಾಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸು

ವಶ್ಯಮङ್ಗೀಕರಣೀಯ' । ನ । ಪ್ರಲಯೇ ತತ್ಸ (ತಾಢಾ) ತ್ವಾಢಾವಸ್ಯ ಪ್ರಢಿ-
ತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಗಢಾವಸ್ಯೈವ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚೈತಢ್ಢುಢಾಢಜಾಢಢುಢಾಹಢ
ಶ್ರುತಿವಿರುಢ್ಢತ್ವೇಢಾಪ್ರಢಾಣಢಿತಿ ಸಾಢ್ಢಪ್ರತಢ್ಢು । ಅಸಢ್ಢೇಢಸಢ್ಢ ಆಸೀಢ್ಢು ।
ತಢ್ಢಸಢ್ಢೇವ ಸಢ್ಢಢಢೋಽಕುರತ । ಅಸತಃ ಸಢ್ಢಜಾಯಢೇಢ್ಯಾಢಿಶ್ರುತಿಸಂವಾಢಿತ್ವೇಢ

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

ಈಶ್ವರಢಢ್ಢು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು ” ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರಢು
ಏಕೆಢ್ಢರೆ- ಪ್ರಲಯಢಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಢ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುಢು ಪ್ರಢಾಣಸಿದ್ಧವಾ
ಢುಢರಿಢ್ಢ ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋಸ್ತಿತ್ವವೆಸಿಸುತ್ತಢೆ
ಢುತ್ತು ಇಢೆಲ್ಲಿ ಅಢುಢಾಢವು, ಹಿಢ್ಢೆ ಉಢಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯಿಢ್ಢೆ ವಿರು
ಢ್ಢವಾಢುಢರಿಢ್ಢ ಪ್ರಢಾಣವಲ್ಲವೆಂಬುವುಢು ಸಢುಂಜಸವಲ್ಲ ಏಕೆಢ್ಢರೆ-
‘ಅಸಢೇವೇಢಸಢ್ಢು ಅಸೀತ್ | ತಢ್ಢಸಢೇವ ಸಢ್ಢ್ಢೋಕುರತ | ಅಸತಃ
ಸಢ್ಢಜಾಯತ” ಈ ಢುಂತಾಢ ಶ್ರುತಿಗಲ ಸಂವಾಢವುಳ್ಳಢ್ಢಿರುವುಢರಿಢ್ಢ, ಆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

ತ್ತಾರೆ ಸಢಾಧಾಢವಢ್ಢು “ಢ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚಢಢಿಢ್ಢ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ತತ್ಪ್ರತ್ವಾಭಾವಸ್ಯ” - ಈಶ್ವರಾಢಿಗಲ ಸ್ಥಿತಿ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ಇಲ್ಲವೆಂಬುಢು
ಇಢು ಇತರ ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾಗಿಢೆ “ಯಾವುಢು ಕಾರ್ಯವೋ ಅಢು ಉಪಾ
ಢಾಢಪೂರ್ವಕವೇ ಆಢುಢು,” ಎಂಬ ಢಿಯಢವಿರುವಢರಿಢ್ಢ, ಢಹಢಾಢಿಗಲ
ಉಪಾಢಾಢವವಾಗಿ ಪ್ರಧಾಢವಢ್ಢು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಢು
ಶಂಕಿಸಿಢರೆ ಅಢು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಢ್ಢರೆ ಪ್ರಲಯಢಲ್ಲಿ, ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಢ್ಢ
ಈಶ್ವರಾಢಿ-ಗಲ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂಬುಢು ಪ್ರಢಾಣಸಿದ್ಧವಾಢುಢರಿಢ್ಢ ಢಾಯಾ
ವಾಢಿಗಲು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಢ ಬ್ರಹ್ಮಢ ಹಾಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾಢೆ ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ
ಉಪಾಢಾಢತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಢೆ ಹೀಗೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು

‘ಉಢಾಹೃತ ಶ್ರುತಿವಿರುಢ್ಢತ್ವೇಢ’ - ‘ಸಢೇವ ಸೋಢ್ಯು” ಈ ಢುಂತಾಢ
ಶ್ರುತಿಗಲಿಢ್ಢ ವಿರುಢ್ಢವಾಢುಢರಿಢ್ಢ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅಸಢೇವೇಢ ಸಢ್ಢು
ಅಸೀತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಢಿಯತಪೂರ್ವವೃತ್ತಿತ್ವವೆಂಬ
ಯುಕ್ತಿಯ ಸಂವಾಢಿಯಾಗಿಢೆ. “ತಢ್ಢಸಢೇವ” - ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವ್ರಾಗ
ಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಢ್ಢು ಸಾಢಿಸುವ “ಸರಶೇಷ” ಯುಕ್ತಿಯ ಸಂವಾಢಿಯಾಗಿಢೆ
ಢೂರಢೆಯಢು ಢಾತ್ರ (ಅಸತಃ ಸಢ್ಢಜಾಯತ ಎಂಬುಢು) ಕಾರ್ಯವು
ವ್ರಾಗಭಾವಢಾತ್ರಢಿಢ್ಢ ಜಢಿಸುವಂತಹಢೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಂವಾಢಿಯಾಗಿಢೆ.

ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾನ್ । ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧಾಢಾಶ್ಚ ಶ್ರುತಃ ಸ್ವಾರ್ಥಪರಿಯಾಗ-
ಸ್ಥಾತೀತಾಧಿಕರಣಃ ಸ್ಥಿತತಲ್ವಾನ್ । ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವರೂಪಸತ್ತ್ವಾದಿನಾ
ಸದೇವೇತಾದಿಪ್ರಯೋಗವಿಷಯತ್ವೋಪಪತ್ತಃ । ನನ್ವೇತೇನ ಸರ್ವ ಇತ್ಯಸದಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ
ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತತ್ಕಿಂ ಶಬ್ದಾನಾಮನ್ಯತ್ರ ಶಕ್ತಿರೇವ ನಾಸ್ತಿ । ಕಿಂ ವಾ

— ಪೂರ್ವಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅನುಮಾನವು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ, ತನ್ನ ಅಸಾತವಾದ ಅರ್ಥಪರತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವದೆಂಬ
ವಿಷಯವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕಾದರೋ
ಸ್ವರೂಪಸತ್ತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಇರುವದರಿಂದ, “ಸದೇವ” ಈ ಮುಂತಾದ
ಪ್ರಯೋಗದ ವಿಷಯವಾಗುವಿಕೆಯು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು “ಏತೇನ ಸರ್ವೇ” ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
“ಅಸತ್” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ,
“ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಂಕಿಸಬಹುದು ಆದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ (ವಿಷ್ಣು)
ವನ್ನು ಜಿಟ್ಟು, ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ? ಇಲ್ಲವೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯ ಅಸಚ್ಚಿದ್ರವು “ತುಚ್ಛ” ವರವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.
ಏಕೆಂದರೆ “ಅಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ
ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಸ್ವಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗನ್ಯಾತೀತಾಧಿಕರಣೇ ಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್” - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದ
ರಿಂದ, ಪೂರ್ವದ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ಹೊರಟಿರುವದರಿಂದ “ಅವವಾದಿಕೇ” ಸಂಗತಿಯು” ಎಂಬುದೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ
‘ಸ್ವರೂಪಸತ್ತ್ವಾದಿನಾ’ - ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖತ್ವ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ,
“ಮನೋಽಕುರುತ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ ‘ಯೋಗವು’ “ಅದಿ” ವದದ
ಅರ್ಥವು

“ಏತೇನ ಸರ್ವೇ” - “ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ”
ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಅಂತಿಮ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ನೈವ ಸಾಧಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ, ಅಸತ್ತ್ವದವಾಚ್ಯವಾದ ತುಚ್ಛವು ಈಶ್ವರಾರ್ಥಿನವಾದುದ
ದರಿಂದ, ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯದಿಂದ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದುದರಿಂದ, ಆ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದದಿಂದ, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು

ಶ್ರುತೇಸ್ತತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಾಭಾವಃ । ನಾಥಃ । ಸಮಾಕರ್ಷಾಙ್ಗೀಕಾರಾನ್ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ ।
ಯುಕ್ತಯುಪೇತಾಯಾಸ್ತತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ತಥಾಽಪಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯೇವ ಕಾರಣತ್ವಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ - ಮೊದಲ ನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಕರ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಆ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೂ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೇ, ಕಾರಣತ್ವವು ಕರ್ತೃತ್ವವು, ಇವರಡೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

(ಪ್ರಾಗಭಾವವನ್ನು) ಹೇಗೆ ಗ್ರಹಿಸುವುದು? ಹೀಗೆ ಭಾವವು 'ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ವೃತ್ತಿಂಗೀಕಾರಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಂತೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು "ತತ್ ಕಿಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ "ಅನ್ಯತ್ರ" - ಅಭಾವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವ ವೃತ್ತಿಪ್ರತಿಯಿಂದ, "ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ, "ಅಸತ್" ಪದವು ತುಚ್ಛಸರವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ವಿಚಾರವು ಹೊರಟಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಭಾವವೃತ್ತಿಪ್ರತಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯೋಗದಿಂದ ಅಭಾವಾರ್ಥಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು "ತತ್ರ" - ಅಭಾವ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ "ಸಮಾಕರ್ಷಾಂಗೀಕಾರಾತ್" - ಭಗವಂತನ ವಾಚಕಗಳೇ ಆದರೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜೇರ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನ (ಅಮುಖ್ಯ - ಕಡಿಮೆಯ) ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚಕವಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ 'ಯುಕ್ತಿಸೇತಾಯಾಃ' ಇನ್ನು - ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು, ತನ್ನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸರತ್ವವು (ತಾತ್ಪರ್ಯವು) ಬರುವುದಕ್ಕೋಸುಗ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಯುಕ್ತಿಯಾದರೂ ತನ್ನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಸಂವಾದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, 'ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ'ವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ "ಸದೇವ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಾಧಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿಸಂವಾದವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಗಳ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ

"ತಥಾಪಿ" - "ಕಾರಣತ್ವಂ" = ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವು ಘಟದ ಪ್ರಾಗ

ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ನ ಕ್ಷಾಪ್ಯುಪಲಬ್ಧಮಿತಿ चेन्न । अलौकिकार्थस्य यथागमं
ग्राह्यत्वात् । सन्ततोत्पत्तिप्रसङ्गस्तु ब्रह्मवादिनोऽपि समानः ।
इच्छादि (कारणानां) कादाचित्कत्वेन तत्समाधानं ममापि समानम् ।
अत एव श्रुतिराह । मनोऽकुरुतेति । तस्मात्तत्तत्प्रागभावस्यैव तत्तत्कर्तृ
त्वादुक्तमयुक्तमिति ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಂಡಿರುವು ನಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಅಲೌಕಿಕ (ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಕಂಡು ಬಾರದ) ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಗಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗ್ರಹಿಸ (ಸ್ವೀಕ
ರಿಸ) ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- ಸಂತತ (ಯಾವಾಗಲೂ) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲೆಂಬ
ಪ್ರಸಂಗವು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಚ್ಛಮುಂತಾದುದು
ಕಾದಾಚಿತ್ಯವಾದುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳುವ ಆ ಸಮಾಧಾನವು ನನಗೂ
ಸಮಾನವಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು, “ತನ್ಮನೋಽಕುರುತ” ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ಆಯಾಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭಾವವು ಘಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿರುವುದೂ ಕರ್ತೃವಾಗಿ
ರುವುದೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ
ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಮಹದಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವೂ
ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಇವೆರಡೂ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರವು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥಸ್ಯ”
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಶರೀರನಿಗೆ (ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ) ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡಿರದಿದ್ದರೂ
ಆಗಮಬಲದಿಂದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ
ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಕಂಡಿರದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ- ಮಹದಾದಿ ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಮಹದಾದಿಗಳನ್ನು
ಕುರಿತು ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಆಗಮಬಲದಿಂದ ಒಪ್ಪುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು,
ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋಽಪಿ” - ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು ಹಾಗೂ
ಕರ್ತೃವು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವವನ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ, ಕರ್ತೃ, ಉಪಾದಾನಗಳೆರಡೂ
ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂತತವಾಗಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು,
ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

“ಮಮಾಪಿ ಸಮಾನಂ” - ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಿರುವುದು

ತದಿದಮುಕ್ತಮಸದಭಾವಃ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ । ಅನುಮೀಯತೇ
 ಚ ತಥಾ । ತಸ್ಮಾತ್ಸ ಏವ ಜಗತ್ಕರ್ತೇತಿ । ಅತ್ರಾಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೋ ಭಾವಸಾಧನಃ
 ಶ್ರುತ್ಯನುಗಮಾರ್ಥಮಭಾವೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ । ಅಪರಾಽಪಿ ವೃತ್ತಿಃ । ಭಾವತ್ವಹೇತುನಾ ಕಾರ್ಯ-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಸ್ತುವಿನ ಕರ್ತೃವಾಗುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು
 ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು “ಅಸತ್” = ಅಭಾವವು, ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ
 ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಊಹಿಸ
 ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವು, ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಸೂತ್ರಭಾಗದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದವು, ಭಾವ
 ಸಾಧನವು ಅದು, ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮದ ಸಲುವಾಗಿ ಅಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
 ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವೃತ್ತಿಯೂ ಇದೆ- “ಭಾವತ್ವ (ಭಾವ
 ಪಾಗಿರುವುದೆಂಬ) ವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕಾರ್ಯವದಾರ್ಥದ ದಾಗ ಈಶ್ವರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಇರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ
 ಸಮಾನವೆಂದು ಭಾವವು ಎಲ್ಲವೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ “ತದಿದಮುಕ್ತಂ”
 ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಸದಿತಿ ಸೂತ್ರಖಂಡೇನ” (ಅಸದಿತಿ
 ಚೇತ್) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದಿಂದ) ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

“ಅತ್ರ”- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವಿದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ,
 ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅಸತ್ ಶಬ್ದ”-ನಂಜ ಎಂಬ ಉಪಪದಯುಕ್ತವಾದ “ಸತ್”
 ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ‘ಅಸ-ಭುವಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ “ಅಸ” ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ
 ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರಲಾಗಿ, ನಂಜ ಸಮಾಸವಾಗಿ
 “ಅಸತ್” ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಮಾಡುವಾಗಲೂ
 ಇದೇ ರೀತಿಯು

ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಸುಲಭವಾದುದರಿಂದ “ಅಭಾವಃ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ
 ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ? ಈ ಶಂಕೆಯನ್ನು
 “ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಾನುಗಮಾರ್ಥಂ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಸದೇ
 ವೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದ
 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದವು ಭಾವಸಾಧನವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್ಕಾರಣಂ ನ ಹಿ || ಶ್ರುತೃಣಾಂ ಭವತಿ ಕ್ಷಾಪಿ

ವದೀಶ್ವರಾದಿಕಮಪಿ ಪ್ರಲಯಽಸದ್ವಿವರ್ತನಾ ಇತಿ || ಅತ್ರಾಸತ್ಕಾರಣಃ ಕರ್ತೃ-
ಸಾಧನಃ || ಇಹ ಪ್ರಥಮಾಂ ಕೃತ್ತಿಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ನತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿತಿ ||
ಅಸದ್ವಿವರ್ತನಾ ||

ಅಭಾವಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕಾರಣಮಿತಿ ತದ್ವಿಶೇಷಃ ಕರ್ತೃವಿವರ್ತನಾ || ಹೀನೀ-
ನೇದಮಾಹ || ಉಪಪತ್ತಿವಿರುದ್ಧಸ್ತಾವನ್ನ ವೇದಾರ್ಥಃ ಸಂಭವತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಽಪಿ ||

ಅಸತ್ತು (ಅಭಾವವು) ವಿಶ್ವದ ಕರ್ತೃವು; ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾಗು-
ವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಗಭಾವವು ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ಮುಂತಾದುದೂ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ “ಅಸತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತುತ್ತದೆ,
ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ — “ಅಸತ್” ಶಬ್ದವು, ಕರ್ತೃಸಾಧನವಾಗಿದ್ದ ಇವೆರಡು
ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಂಡು, “ನ”
ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶವನ್ನು “ಅಸತ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಸತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಅಭಾವ” ಎಂದರ್ಥ,
“ಕಾರಣ” ಎಂಬ ಪದದಿಂದ, ಕಾರಣದಲ್ಲಿ — ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ,
“ಕರ್ತೃ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ “ಹಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ, “ಉಪಪತ್ತಿ-
ಯಿಂದ (ಯುಕ್ತಿ) ವಿರುದ್ಧವಾಗದ ಅರ್ಥವು ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಉಪಪತ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರವೀಣಿಕಾ —

“ಅಪರಾಧವಿ ವೃತ್ತಿಃ- ಈ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಅರ್ಥವು, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಅ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಭಾವತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ಅಸತ್” - ಅವಿದ್ಯಮಾನವು — ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ
ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋ-
ಗಿಸಿದುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅತ್ರ” ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಕರ್ತೃಸಾಧನಃ” — “ಆಸ್ತಿ-
ಸತ್, ನ ಸತ್ ಅಸತ್” ಹೀಗೆ ಕರ್ತೃಸಾಧನಾಂತರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
ಇಲ್ಲಿ “ಅಭಾವ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಗಭಾವವೆಂದು ಅರ್ಥ “ತದ್ವಿಶೇಷಃ ಕರ್ತೃ” —
ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
“ಉಪಾದಾನಮುಚ್ಯತೇ” (ಉಪಾದಾನವು “ಅಭಾವ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡು

ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಯೋಗಪತ್ತಿभिः ॥ अविरोधश्चतुर्थे तु पादे सम्यक् समर्थ्यते ॥

ಸಮ್ಮವತೀತುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರಕೃತಶ್ಚೋಪಪತ್ತಿವಿರುದ್ಧಃ । ತಥಾ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ।
ಶ್ರುತಾರ್ಥೋ ನ ಭವತೀತುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅನುಮಾನಪ್ರಮೇಯಮಪಿಂ ನ ಭವತುಪಪತ್ತಿ-
ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿತುಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ಕಿಂಚ ಸಮ್ಮಾವಿತ ಏವ ಶ್ರುತಾರ್ಥೋ ವಕ್ತವ್ಯೋಽ
ನುಮಾತವ್ಯಶ್ಚ । ನ ಚೈವ ಪ್ರಕೃತಃ । ಕ್ಷಾಪ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಲಮ್ಭಾದಿತುಹ ॥

ಶ್ರುತಿಪ್ರಧಾನಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರೋಧವು ಚತುರ್ಥ
ಪಾದದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ವೇದಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ” ಎಂದು “ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋ-
ಧೇತು ಸರ್ವತ್ರ ನ್ಯಾಯ ಈದೃಶಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಪ್ರಕೃತ
ವಾದ— ಪ್ರಾಗಭಾವವು ಜಗತ್ಪರ್ತ್ವವೆಂಬ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯ-
ರ್ಥವು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವೆವು” ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥೋ ನ ಭವತಿ”
(ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ವಚನವು ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾಗಿದೆ ಅನು-
ಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತಹದೂ ಇದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂ-
ದರೆ ಯುಕ್ತಿ (ಉಪಪತ್ತಿ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು (ಸಂಗ್ರ-
ಹಿಸಿದೆಯೆಂದೂ) ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಮತ್ತು-- ಸಂಭಾವಿತವಾದುದನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳ-
ಬೇಕು ಹಾಗೂ ಅದನ್ನೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ತರ್ಕಿಸಬೇಕು ಪ್ರಕೃತದ ಅರ್ಥ
ವಾದರೋ ಅಂತಹದಲ್ಲಿ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಯೂ
ಕಂಡಿಲ್ಲ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು “ಕ್ವಾಸಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ತದೆ) ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಪ್ರಕೃತಶ್ಚ”- ಪ್ರಾಗಭಾವವು
ವಿಶ್ವಕರ್ತೃವೆಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.
‘ವಕ್ಷ್ಯಾಮಃ’ — “ನಿಷೇಧೈಕಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ನ ಕರ್ತೃತಾ”- ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗ-
ಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಸಂಭಾವಿತಃ” — “ಸಂಭಾವಿತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯಾಃ ಅರ್ಥಃ ಸಾಧ್ಯೇತ

ಕ್ರಾಪೀತಿ । ಅಸತ್ಕಾರಣಂ ನ ಹ್ಯುಪಲಬ್ಧಮಿತ್ಯನುವರ್ತತೆ । ಚತುರ್ಥಪಾಢಾಢಸ್ಯಾಧಿ-
ಕರಣಸ್ಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಢರ್ಶಯಿತುಮಲ್ಪೇತ್ಯಾಢ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಢವಿಶಢಮ್ । ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ-
ಜ್ಞಾನಸ್ಯೋಭಯಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಾಧೀನತ್ವಾನ್ । ಅತಶ್ಚತುರ್ಥಪಾಢಾರ್ಥ ಢರ್ಶಯತಿ ॥
ಶ್ರುತೀತಿ ॥ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಪ್ರಾಯೋ ಬಾಹುಲ್ಯಮ್ । ತತ್ಸಹಿತಾಭಿರೂಪಪತ್ತಿಭಿಃ ।
ಶ್ರುತಿಪ್ರಧಾನಕೋಪಪತ್ತಿಭಿರೀತಿ ಯಾವತ್ । ಅವಿರೋಧೋ ವಿರೋಧಾಭಾವಃ ।
ಶ್ರುತೀನಾಮೀತಿ ಶೇಷಃ । ಯಢ್ನಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಯಶಢ್ಢೇನ ಶ್ರುತಿಕಲ್ಪತ್ವಮುಚ್ಯತೆ ।

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

“ ಅಸತ್ ಕಾರಣಂ ನ ಹ್ಯುಪಲಬ್ಧಂ ” (ವ್ರಾಗಭಾವವು ಕಾರಣವಾಢುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ವಚನವು ಅನುವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಢ್ಢೆ

ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಾಢಢಿಢ್ಢೆ, ಀ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು, “ಅಲ್ಪ” ಀ ಮುಂತಾಢ ವಚನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಢ್ಢೆ ಇಢರ ಅರ್ಥವು ವಿಶಢವಾಗಿಲ್ಲ ಏಕೆಢ್ಢರೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಜ್ಞಾನವು (ಇಢು ಇಢರಿಢ್ಢೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿಢ್ಢೆ ಇಢರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಲ್ಲ-ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಲ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನಢ ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತಢ್ಢೆ ಇಢುಢರಿಢ್ಢೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಾಢಢೆ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಶ್ರುತಿವ್ರಾಯೋಪಪತ್ತಿಭಿಃ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚನಢಿಢ್ಢೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಶ್ರುತಿವ್ರಾಯೋಪಪತ್ತಿಭಿಃ”— ಇಲ್ಲಿ “ಶ್ರುತಿನಾಂ ವ್ರಾಯಂ ಬಾಹುಲ್ಯಂ” (ಶ್ರುತಿಗಲ ಬಹುತ್ವವು) “ತತ್ಸಹಿತಾಭಿ ರೂಪಪತ್ತಿಭಿಃ ” (ಅಢರಿಢ್ಢೆ ಸಹಿತವಾಢ ಉಪಪತ್ತಿಗಲಿಢ್ಢೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿಢ್ಢೆ ಅಢ್ಢರೆ “ಶ್ರುತೀ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗಲಿಢ್ಢೆ” ಎಂಬುದಾಗಿ ತಾಪ್ತರ್ಯ “ಅವಿರೋಧಃ” ವಿರೋಧಢ ಇಲ್ಲಿಢಿರುವಿಕೆಯು ಇಲ್ಲಿ ‘ಶ್ರುತೀನಾಂ’ (ಶ್ರುತಿಗಲಿಗೆ) ಎಂಬುದು ಶೇಷವಾಗಿಢ್ಢೆ ಅಢನಾ— “ಶ್ರುತಿವ್ರಾಯೋಪಪತ್ತಿಭಿಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯು “ಶ್ರುತಿವ್ರಾಯ” ಶಬ್ಢಢಿಢ್ಢೆ, “ಶ್ರುತಿಕಲ್ಪ” (ಶ್ರುತಿಯನ್ನುನುಸರಿಸಿಢ್ಢೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಢ್ಢೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

ಹೇತುನಾ”, ಎಂಬುದಾಗಿ ವಚನಗಲಿರುವಢರಿಢ್ಢೆ ಸಂಭಾವಿತವಾಢುದುನ್ನೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕಢ್ಢು; ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಶ್ರುತಿವ್ರಾಯೋಪಪತ್ತಿಭಿಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ “ವ್ರಾಯಃ” ಶಬ್ಢವು ಬಾಹುಲ್ಯನಾಚಕವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಭಾನ್ಯಾರ್ಥಕವು ಆಗಿಢಯೆಂಬುದಾಗಿ “ವ್ರಾಯೋ ಬಾಹುಲ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚನಢಿಢ್ಢೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಶ್ರುತಿಗೃಹೀತಾಭಿರೂಪಪತ್ತಿಭಿರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತ್ರ ತು ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಭಿರೀತಿ ಸ್ಫುಟಮೇವ ।
ಅಥವಾಽತ್ರೋಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯೇವ ತತ್ರ ಪ್ರಪञ್ಚನಾನ್ ದೋಷಃ । ಯಥಾ ಪ್ರಥಮಪಾದಾರ್ಥ-
ಪ್ರಪञ್ಚನಾ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯೇತ್ಯಾಸಂಶ್ಲೇಷೋಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗೀತಿ । ಯದ್ವಾ ಕ್ಷಾಪೀತ್ಯತ್ರ ಸಮ್ಬ-
ಧ್ಯತೇ । ತೇನ ಕ್ಷಾಪ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಲಕ್ಷಣೇ ತ್ರಿವಿಧೇಽತ್ರ ತ್ವನ್ಯತ್ರೇತಿ ಭೇದಃ ಸೂಚಿತೋ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಂದರೆ “ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಗಳುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ” ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ “ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅವಿರೋಧವು” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಇದೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದ ಅರ್ಥದ ವಿವರಣೆ ರೂಪವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಸಮ್ಯಕ್” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಥವಾ “ಕ್ಷಾಪಿ” ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, (ಅದುದರಿಂದ) “ಕ್ಷಾಪಿ”— ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಶ್ರುತಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ-ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ-ಅಧ್ಯಾತ್ಮೀತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಭೇದವು ಸೂಚಿಸ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಥಮಪಾದಾರ್ಥಪ್ರಸಂಚೇನ” - ಈ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧ (ಅಶ್ರುತ) ಗಳಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಮಾಡುವರೋ ಹಾಗೆ “ಇತರೇಷಾಂ ಕಾನುಪಲಭ್ಯೇರಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರಾಕರಣಂ ಸಮಯಾನಾಂಕೃತಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಶದ ಪಡಿಸುವರು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಅಧ್ಯಾತ್ಮಲಕ್ಷಣೇ” - ಉಪಾಸನಾಪಾದದಲ್ಲಿ - “ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರವರ್ಣೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವತಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಚತುರ್ಥಪಾದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಚತುರ್ಥಪಾದದ ಅರ್ಥವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಾಹರ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಅಸತ್ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾ ದೃಶ್ಯಂ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕಾರಣಂ ತಥಾ ॥

ಭವತಿ । ಯದಪ್ಯನುಪ್ರಾगेವ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪ್ಯಸತ್ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯಾದೇವೈಷ್ಯ-
ಮಾಣಸ್ಯ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರತ್ವದ್ವಿತೀಯಾ ವ್ಯವಧಾನೇನೋಕ್ತಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ
ಪೂರ್ವಮೇವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇಮಿದಂ ತು ತದ್ವಿಪಪಾದನಾಯೋಪಯೋಗೀತಿ ವಿಜ್ಞಾयेತ ।

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ವೃತ್ತಿಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯಾಸದಿತಿ ಚೇತ್ತೇತೇತಾವತ್ಸೂತ್ರಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥
ಅಸದಿತಿ ॥ ಕಾರ್ಯಂ ಮಹದಾದಿಕಮ್ । ಯಥಾ ಪ್ರಲಯಽಸತ್ಪ್ರಮಿತಂ ತಥಾ
ವಸ್ತುತ್ವಾದ್ಭಾವತ್ವಾತ್ಕಾರಣಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾಽಙ್ಗೀಕೃತಮಿಶ್ವರಾದಿಕಮಪಿ

ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲದಿರು-
ವವು) ಗಳೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಭಾವರೂಪ ಪದಾರ್ಥಗಳು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಛೇದುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೂ
“ಅಸತ್ ಕಾರ್ಯಂ” ಈ ಮುಂತಾದ, ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಚನವು,
ಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿ
ಸಿಕೊಡಲು, ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ— ಹಿಂದಿನದೇ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮಾತ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿದೆಯೆಂಬು-
ದಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿತು !

ಇನ್ನು— ಎರಡನೆಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, “ಅಸ-
ದಿತಿ ಚೇನ್ನ” ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು “ಅಸತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾರ್ಯಂ”— ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯವು, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
“ಯಥಾ”= ಹೇಗೆ “ಅಸತ್” (ಇಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿ-
ದೆಯೋ “ತಥಾ”= ಹಾಗೆ “ವಸ್ತುತ್ವಾತ್”— ಭಾವವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ,
“ಕಾರಣಂ”= ಕಾರಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶ್ವರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಾಗೇವ” — “ಇತಿ ನ್ಯಾಯೋ ವಿನಿಶ್ಚಿತಃ” ಈ ಪದ್ಯದ ಅನಂತರ
ಇಲ್ಲವೆ “ಕಥಂ ನ ನಿರ್ಣಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್” ಈ ಪದ್ಯದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ
“ಅಸತ್ ಪ್ರಮಿತಂ”— ಇಲ್ಲಿ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಅವಿದ್ಯಮಾನಂ”
(ಇಲ್ಲದಿದ್ದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ ಇದರಂತೆ ಮುಂದೆಯೂ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದದ

इति चेन्न निषेधैकस्वरूपस्य न कर्तृता ॥

प्रलयेऽसद्भवितुमर्हतीत्यर्थः । कुतो नेति चेत् । न तावदस्मादेवानु-
मानादभावस्य विश्वकर्तृत्वसिद्धिः । किन्त्वेनेन प्रलयावस्थायामीश्व-
राद्यभावसिद्धौ कार्यस्य सकर्तृकत्वनियमे स्थिते प्रागभावस्य
नियतपूर्वभावित्वेन विश्वकारणत्वं सिध्यत्कर्तृतयैव सेत्स्यतीति

ದೂದರಿಂದ, ಕಾರಣರಿಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾ
ದವುಗಳು, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲದಿರುವವು) ಗಳು; ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ನಿಷೇಧವೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಂ
ಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದುದೂ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ (ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದು) ಆಗಿರಲರ್ಹ
ವಿದೆ “ಇತಿ” — ಹೀಗೆ “ನ” ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆ? ಎಂದರೆ— ಇದೇ
ಅನುಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಂಭಾವಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವು
ದಿಲ್ಲ ಆದರೆ “ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಪ್ರಲಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲು, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃವಿರಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯ
ಮವಿದ್ದದರಿಂದ (ಒಪ್ಪಬೇಕಾದುದರಿಂದ) ಪ್ರಾಂಭಾವವು ನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವ
ಭಾವಿಯಾದುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವವು, ಕರ್ತೃವಾಗುವುದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ನಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತುವು ಲಯದಲ್ಲಿರುವ
ವಿಶ್ವಪ್ರಾಂಭಾವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅಸತ್ವವು (ಅವಿದ್ಯಮಾನತ್ವವು) ಇಲ್ಲ
ವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು
“ನಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಭಾವತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ
“ಈಶ್ವರಾದಿಕಂ” — ಈಶ್ವರ, ಪ್ರಧಾನ, ಅದೃಷ್ಟ ಮುಂತಾದುದು — “ಕರ್ತೃತ್ವ
ಯೈವ” — ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನತ್ವಾದಿನಾ” (ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವ ಮುಂತಾದ
ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ) ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು “ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ” — ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಶೇಷ
ದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಕಾರಣತ್ವವು
ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ತದಿದಂ ಪ್ರತಿನುಮಾನಪರಾಹತಮಿತ್ಯಾಶಯವಾನಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರವಾದಿತಿ
ಸೌತ್ರಂ ಹೇತುಂ ವ್ಯಾಕುರ್ವನ್ಸಾಧ್ಯಮಧ್ಯಾಹರತಿ ॥ ನಿಪೇಧೇತಿ । ನಿಪೇಧೈಕಸ್ವರೂಪಸ್ಯೇತಿ
ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣಮ್ ।

ಅಯಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಃ । ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೋಽಭಾವೋ ನ ಕರ್ತಾ ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರ-

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು “ ಈ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರತಿ
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗುತ್ತದೆ ” ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದವರಾಗಿ, (ಶ್ರೀ
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು) “ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ
ಯುಕ್ತಿ (ಹೇತು) ಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ‘ನಿಪೇಧೈಕ ಸ್ವರೂ
ಪಸ್ಯ’ ಈ ಮುಂತಾದ ವಚನದಿಂದ, ಅಧ್ಯಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ನಿಪೇಧೈಕ ಸ್ವರೂ
ಪಸ್ಯ” ಇದು ಹೇತುಗರ್ಭ ವಿಶೇಷಣವು

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದು— “ವಿನಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಾಗಭಾವವು,
ಕರ್ತೃವು ಅಲ್ಲ ಏಕ ? ” ಎಂದರೆ— “ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್”— ಕೇವಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣಂ” — ಹೇತುಗರ್ಭಗರ್ಭತವಾದ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು
ಅರ್ಥ. “ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೋಽಭಾವಃ” — “ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾಗಭಾವವು
ಆಯಾಯ (ತನ್ನ) ಕಾರ್ಯದ ಕರ್ತೃವಾಗಲಾರದು” ಹೀಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ
ಅಧವಾ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನದ ಹಾಗೆ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಗಭಾವವೂ ಲಾಘವಯುಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಒಂದೇ
ವಿಶ್ವದ ಕರ್ತೃವೂ ಉಪಾದಾನವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಪರಮ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು
ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೋಽಭಾವಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಕ್ಷವನ್ನು
ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ “ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಅಭಾವದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದಿರು
ವಾಗ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವಂತೂ ದೂರದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ
ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯದ ಕರ್ತೃತ್ವವಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವದರಿಂದ
ಅಪ್ರಸಕ್ತ (ಅನ್ವಾನವಾದ) ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವದ ನಿರಾಕರಣವು ಸರಿಯೆನಿಸಲಾರದು
ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು
‘ಅನೇಕತ್ವಾದೇಃ ಪರೇಣಾಪಿ ತ್ಯಾಜ್ಯತ್ವಾತ್’ (ಅನೇಕತ್ವ ಮುಂತಾದುದನ್ನು
ಪರನೂ ಬಿಡಬೇಕು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವರು ಇನ್ನು “ತಸ್ಮಾತ್”

ತ್ವಾತ್ । ನಿಷೇಧೈಕಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ । ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನಘಟಾಭಾವವದಿತಿ । ಕರ್ತೃತ್ವ-
ಮಾತ್ರಸ್ಯಾಭಾವೇ विश्वकर्तृत्वं दूरोत्सारितम् । न च दृष्टान्तः साध्यविकलः ।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां कुलालादेः कर्तृत्वनिश्चयेऽभावस्य तत्करूपका-
भावात् ।

नन्वस्तु निषेधैकस्वरूपत्वं कर्तृत्वं च । को विरोधः । तथा
च घटाद्यभावस्याकर्तृत्वेऽपि प्रलयकालीनोऽभावः कर्ता भविष्यतीत्यतः
कर्तृत्वनिषेधैकस्वरूपत्वयोर्विरोधं स्फोरयितुं कर्तृत्वस्वरूपमाह ॥
बुद्धीति । प्रवृत्तिरिच्छाप्रयत्नादिका । निश्चितं सर्वैरपि परीक्षकैः ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ! ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನ ಘಟಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ
ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು,” ಹೀಗೆ, ಕರ್ತೃತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾದಾಗ, ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ
ತ್ವವು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯ
ವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ಅನ್ವಯ-ವ್ಯತಿರೇಕಗಳೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕುಲಾ
ಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವ
ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ

ಇನ್ನು— “ಕೇವಲ ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪವೂ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ (ಎರಡೂ ಒಂಥಕ್ಕೇ)
ಇರಲಿ ! ವಿರೋಧವು ಯಾವದು ? ಅದುದರಿಂದ, ಘಟಮುಂತಾದುದರ
ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವವ್ರಾಗ
ಭಾವವು ಕರ್ತೃತ್ವವು ಆಗುವದು. ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ,-- ಅದನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು, ಕರ್ತೃತ್ವ. ನಿಷೇಧೈಕ ಸ್ವರೂಪತ್ವ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು
ಸ್ಫುಟಪಡಿಸಲು, ಕರ್ತೃತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು “ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ” ಈ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ” ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನ ಮುಂತಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತತ್ತತ್ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯೈವ ತತ್ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವತ್ವಾತ್” (ಆದುದರಿಂದ - ಅಯಾಯ-
ವ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯದ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ) ಎಂಬ
ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿಗಮನಮಾಡಿದುದು ಭಿಕ್ಷುಸಾದ ಪ್ರಸರಣನ್ಯಾಯ
ವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ. ಅದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ “ಉಪಾಧಾನಂ ಚನ”
(ಉಪಾಧಾನವೂ ಅಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಧ್ಯಾಂತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಮ್ ॥

ವೃಕ್ಷೇಣ ಸ್ಥಾಯಿತ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಮ್ । ನ ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-

ಎಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ (ಜ್ಞಾನ) ಪೂರ್ವಕವಾದ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷಕರಿಂದಲೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು “ನಿಶ್ಚಿತಂ”= ಎಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷಕರಿಂದಲೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ “ವೃಕ್ಷೇಣ ಸ್ಥಾಯಿತೇ” (ಮರವು ನಿಂತಿದೆ- ಇರುತ್ತದೆ) ಈ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾದುದು ಆದರೆ ಅದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿಕಾ”- “ಇಚ್ಛಾ” - ಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲವಾದ ಇಚ್ಛಾ “ಪ್ರಯತ್ನಾ”-ಅಂಥ ಪ್ರಯತ್ನ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯ ಮುಂತಾದುದು “ಅದಿ” ಪದದ ಅರ್ಥವು

ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದಿಂದಲ್ಲಿ “ವೃಕ್ಷೇಣ ಸ್ಥಾಯಿತೇ” (ಮರದಿಂದ ನಿಂತದ್ದಾಗುವದು) ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಕರ್ತೃಕರಣಯೋಃ ತೃತೀಯಾ (ಕರ್ತೃಕರಣಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಲಾರದು ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು “ವೃಕ್ಷೇಣ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸ್ಥಾ-ತಿಷ್ಠ” ಧಾತುವು ಅಕರ್ಮಕವು ಆದುದರಿಂದ, “ಲಃಕರ್ಮಣಿ ಷ ಭಾವೇ ಚಾಕರ್ಮಕೇಭ್ಯಃ”(ಸಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಲಕಾರಗಳು ಕರ್ಮ-ಕರ್ತೃರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವವು ಅಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥ ಕರ್ತೃರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಭಾವಾರ್ಥಕ ಲಕಾರವು ಬರಲು, ಭಾವಾರ್ಥಕ ಆಖ್ಯಾತ ಹಾಗೂ ಆ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಪಾರಿಭಾಷಿಕಮ್” ‘ಸ್ವತಂತ್ರಃಕರ್ತಾ’ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ-ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರೇತ(ವಿವಕ್ಷಿತ)ವಾದುದು ಕರ್ತೃವು)ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಯು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪಾಣಿನಿಯ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭಾವ.

ಮಿತಿ ಹಿ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ । ಅತ್ರ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತ್ಯೇತದ್ಬುದ್ಧಯಾ
 ವಿವಿಚ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಸ್ಯಾತ್ಕರ್ತೃತ್ವನಿಷೇಧೈಕಸ್ವರೂಪತ್ವಯೋರ-
 ವಿರೋಧಃ । ಯಾದಿ ತೃತೀಯಾದೇವಿಷಯತ್ವಮೇವ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚೈತದಸ್ತಿ ।
 ಅಪಿ ತಹಿಂಚ್ಚಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂಪಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೇವ । ಸರ್ವೇರಪಿ ಪರೀಕ್ಷಕೈಸ್ತಸ್ಯಾ ಎವ
 ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಾನ್ । ಪ್ರಕರಣಾಚೈತದೇವ ನಿಶ್ಚಿತಮ್ । ಅತ್ರೈವ ಹಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ಬಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ, “ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ” ಎಂಬುದನ್ನು, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎವೇಚಿಸಿ (ಬಿಡಿಸಿ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ
 ಬೇಕು ಹೇಗೆಂದರೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿರು
 ವುದೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದಾದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ-ನಿಷೇಧೈಕ ಸ್ವರೂಪತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿರೋ
 ಧವು ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ- ಹಾಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಇಚ್ಛಾ,
 ಪ್ರಯತ್ನ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ
 ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷಕರಿಂದಲೂ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿ ರೂಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ
 ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕರಣವು ಇರುವುದರಿಂದ,
 ಅದೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇಂಥ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿವಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿವಿಚ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ” - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಸಹ ಇಚ್ಛಾ
 ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಇಚ್ಛೆ ಮುಂತಾದುದರ ಇಲ್ಲದಿರುವಿ
 ಕೆಯು ಬುದ್ಧಿಯ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ, “ಪ್ರವೃತ್ತಿ
 ಹಿಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಾ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿ
 (ಬಿಡಿಸಿ- ವಾಕ್ಯಭೇದವನ್ನು ಮಾಡಿ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ
 ಅರ್ಥ

“ತೃತೀಯಾದಿವಿಷಯತ್ವನೇವ” - ಇಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ,
 “ಕರ್ತೃಕರಣಯೋಃ ಕೃತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಷಷ್ಟೀ
 ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತದೆ

“ಪ್ರಕರಣಾಚ್ಛ” - ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವದ
 ಬಗ್ಗೆಯೇ ಹಿಂದುಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದ
 ರಿಂದ “ಪ್ರಕರಣಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು “ಅತ್ರೈವಹಿ”

ವಿಪ್ರನಿಪತ್ತಿನಾನ್ಯತ್ರ । ಸಾ चेयं प्रवृत्तिर्बुद्धिपूर्वा बुद्धिव्याप्ता । कार्यायाः
प्रवृत्तेर्बुद्धिकारणकत्वात् । अकार्यायाश्च बुद्धिव्यभिचाराद्यदर्शनात् ।
न च कर्तृत्वापरपर्यायाः प्रवृत्तेर्व्यापिका बुद्धिरभावे सम्भवति ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದವು, ಬೇರೆಯದರಲ್ಲಿ ವಿನಾದವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಂಥ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದರೂ
“ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ”= ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬುದ್ಧಿಯು ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಕಾರ್ಯ
ವಾಗದೇ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬುದ್ಧಿವ್ಯಭಿಚಾರ ಮುಂತಾದುದು
ಕಂಡಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನ್ಯಾಪಕ
ವೆನಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿಯು, ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ವಿನಾದದಲ್ಲಿ ವಿಸಯವಾ
ದುದರಿಂದ ಅದೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಬೇರೆಯದನ್ನಲ್ಲವೆಂದು
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಅತ್ರೈವ ಹಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಹಾಗಾದರೆ-ಮುಂದೇನು? ಅಂಥ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು (ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯನ್ನು) ನಾನೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇನೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸಾ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವೆಂದರೆ “ಬುದ್ಧಿಯೇ ಕಾರಣ
ವಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೆಲವುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಕೆಲವುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ-
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತ (ರಹಿತವಾಗದಿರುವುದು) ವಾಗಿರುವುದು; ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥವು ಅಥವಾ-ಬುದ್ಧಿಯು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ
‘ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕತ್ವವನ್ನು
“ಕಾರ್ಯಾಯಾಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಜನ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಅಜನ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಹೀಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ತರಹಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯದರ ಬಗ್ಗೆ “ಕಾರ್ಯಾಯಾಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಅಸ್ಮ
ದಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾರ್ಯ (ಜನ್ಯ) ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾದಿಗಳ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಕಾರ್ಯ-ಅಜನ್ಯವೆನಿಸಿದೆ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು,
ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಇರುವು
ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.
ಅದುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಪಿ ನ ಸಮ್ಮವತ್ಯೇವೇತಿ ಕಥಂ ಕರ್ತೃತ್ವನಿಫೇದೈಕಸ್ವರೂಪತ್ವ-
ಯೋರ್ನ ವಿರೋಧ ಇತಿ । ಅತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುವಾದೇನ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರिति ವ್ಯಾಖ್ಯಾ-
ನಾನ್ನಿಶ್ಚಿತಮिति ನಪುಂಸಕ್ರೋಪಪತ್ತಿಃ । ಭಾವೇ ವಾ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ।

ನನು ಮಾ ಭೂದಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಂ ಹೇತುಃ । ತಥಾಽಪಿ ವೈಯರ್ಥ್ಯಮಪರಿ-
ಹಾರ್ಯಮ್ । ಅಭಾವಪರ್ಯಾಯೋ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಶಬ್ದಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಯನು-
ಕೂಲೇಚ್ಛಾದಿಯೋಗ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ನ ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಂ ಕರ್ತೃರಿ ವರ್ತತೇ । ಯೇನಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಅದು
ದರಿಂದ, ಕರ್ತೃತ್ವ-ನಿಷೇಧೈಕ ಸ್ವರೂಪತ್ವ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ? ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅನುವದಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದುದರಿಂದ “ನಿಶ್ಚಿತಂ” ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಿ
ತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಕ್ತ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಇನ್ನು- ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು
(ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವು) ಬಾರದಿರಲಿ ! ಅದರೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು-
ವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ- “ಪ್ರತಿಷೇಧ” ಶಬ್ದವು, ಅಭಾವವೆಂಬ ಪರ್ಯಾ-
ಯಾರ್ಥಕವು ಮತ್ತು ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ- ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲ
ವಾಗಿರುವ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳ ಯೋಗವು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕರ್ತೃವಿ-
ನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಇರುವುದಾದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಾಪಿಕೆಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಇದನ್ನು
“ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯಮೇವ ತತ್” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪ-
ಸಾದನ ಮಾಡಲಾಗುವುದು ಹೀಗೆ ಭಾವವು

‘ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್’ - “ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಂ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. “ಭಾವೇ ವಾ” - “ಭಾವೇಕ್ತಃ”
(ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಕ್ತ” ಪ್ರತ್ಯಯವು) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ತ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ, “ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ”
(ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸಿದುದರಿಂದ ಯಾವದೇ
ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ತು ಭಾವಸ್ಯಾಭಾವಧರ್ಮತಃ ॥

ಕರ್ತೃತ್ವಂ ವ್ಯಭಿಚರೇತ್ । ತನ್ನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ಚ ವಿಶೇಷಣಂ ಸಾರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಅತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಾದಿತೀತಾವತಾಽಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವತ್ಸೂತ್ರೇ ಮಾತ್ರಗ್ರಹಣಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಅಪ್ಯೇಕಗ್ರಹಣಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಪ್ರತಿಷೇಧೇತಿ ॥ ಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಕುಲಾಲಾದೇಃ ಕರ್ತುಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ವಿಧತೇ । ಅತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಾದಿತೀತಾವತಾಽಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವತ್ಸೂತ್ರೇ ಮಾತ್ರಗ್ರಹಣಮ್ । ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಚೈಕಗ್ರಹಣಂ ಚ ಸಾರ್ಥಕಮಿತಿ । ನನು ಕುಲಾಲಾದೇರ್ಭಾವಸ್ಯ ಕಥಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಅಭಾವೇತಿ ॥ ಅಭಾವೋಽತ್ರಾನ್ಯोन्याಭಾವೋ ವಿವಕ್ಷಿತಃ । ಸ ಧರ್ಮೋಽಸ್ಯೇತದ್ಭಾವಧರ್ಮಾಃ । ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಮ್ । ತತಃ

ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಹ, ಭೇದ ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅನ್ಯೋನ್ಯಭಾವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಸ್ವರೂಪತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಿಷೇಧ ಸ್ವರೂಪತೆಯು ವ್ಯಭಿಚರಿಸಬಹುದಾಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬಹುದಿತ್ತು ಆದುದರಿಂದ, “ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಾತ್” (ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪವಾದುದರಿಂದ) ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ, “ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ” (ಅಕರ್ತೃತ್ವ) ವೆಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಮಾತ್ರ” ಪದದ ಗ್ರಹಣವೂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ “ಏಕ” ಪದದ ಗ್ರಹಣವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ! ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ, ಭಾವರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃ ವಿಗೂ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವು ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, “ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಾತ್” ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ, ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವವು, ಅಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬಂದೀತು. ಅದರ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ, “ಮಾತ್ರ” ಪದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದು ಮತ್ತು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ “ಏಕ”ಪದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದುದು ಸಾರ್ಥಕವು; ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ

ಇನ್ನು- ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ ಭಾವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತೆಯು ಹೇಗೆ? ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, ‘ಅಭಾವ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ- ಇಲ್ಲಿ- “ಅಭಾವ”ವೆಂದರೆ. ‘ಅನ್ಯೋನ್ಯಭಾವ’ (ಭೇದ) ವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಪ್ರೇಕ್ಷನಾಗಿದೆ ಅಂಥ ಅಭಾವವು ಇದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವಾಮುದರಿಂದ, “ಅಭಾವ

ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕ್ಯತಶ್ಚೈವ

ಇತಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನೋ ನಿರ್ದೇಶ: । ಅಸ್ತಿ ಖಲು ಕುಲಾಲಾದಿಭಾವಸ್ಯ ಭೇದಾಪರ-
ಪರ್ಯಾಯ: ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾभावೋ ಧರ್ಮ ಇತಿ ।

ನನ್ವಿದಮಸಂಕ್ಷತಮ್ । ಯ: ಕರ್ತಾ ಧರ್ಮಿ ಕುಲಾಲಾದಿರ್ನ ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಾತ್ಮತ್ವಮ್ । ಯಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾभावೋ ನ ತಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯತ
ಆಹ ॥ ಧರ್ಮೇತಿ । ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋ: ಕುಲಾಲಾನ್ಯೋನ್ಯಾभावಯೋರೇಕತ್ವತ: ।

ಧರ್ಮ (ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ) ಧರ್ಮ (ಕುಲಾಲ) ಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವಿದ್ದು
ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಾವ (ಭೇದ) ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಕುಲಾಲ
ಮುಂತಾದ ಭಾವಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಧರ್ಮ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯು ಭಾವ(ಧರ್ಮ)ವು “ಅಭಾವ
ಧರ್ಮತಾ” (ಅಂದರೆ “ಅಭಾವವೆಂಬ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು” ಎಂದು ಅರ್ಥ.)
ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ನಿರ್ದೇಶವಿರುತ್ತದೆ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ ಭಾವ
ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ, ಭೇದವೆಂಬ ನಾಮಾಂತರವುಳ್ಳ, ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಅಭಾವವೆಂಬ
ಧರ್ಮವು ಇರುತ್ತದೆ’ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು

ಇನ್ನು— ಇದು ಅಸಂಗತವು ಏಕೆಂದರೆ— ಕರ್ತೃವೆನಿಸಿದ ಕುಲಾಲಾದಿ
ಧರ್ಮಿಯು ಯಾವದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧರೂಪತೆಯು ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು
ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವವು ಯಾವದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲ.
ಹೀಗೆ ಅಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕ್ಯ
ತಶ್ಚೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ನಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋಃ”= ಕುಲಾಲ
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ, “ಏಕ್ಯತಃ”— “ಏಕತ್ವತಃ”—ಏಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಏಕ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ “ಅಭಾವೋಽತ್ರಾನ್ಯೋನ್ಯಾ
ಭಾವಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ಅನ್ಯೋನ್ಯಾ
ಭಾವಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಿಯೊಡನೆ ಏಕ್ಯ (ಅಭೇದ) ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಧರ್ಮ
ಯೊಡನೆ ಏಕ್ಯವಿಲ್ಲನೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಸಾದಿಸಲಾಗಿದೆ

ಹೇತುವಿನ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು (ಭಾವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು)
“ಅಸ್ತಿ ಖಲು” ಇತ್ಯಾದಿ ನಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕ್ಯತಶ್ಚೈವ” ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ

ಚಶಬ್ದೋ ಹೇತುಸಮುಚ್ಚಯೇ । ಅಭಾವಧರ್ಮತೋ ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕಯತಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ
ಭಾವಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯನ್ವಯಃ । ಏವಶಬ್ದೋ ಭೇದವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥಃ । ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವೋ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಚ” ಶಬ್ದವು ಹೇತು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ‘ ‘ಅಭಾವಧರ್ಮತಃ’
ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕೈಕತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಭಾವಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ” (ಅಭಾವರೂಪ
ಧರ್ಮವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಏಕೈಕವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಭಾವಕ್ಕೆ
ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತೆಯು ಇದೆ) ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ “ಏವ” ಶಬ್ದವು,
ಏದದ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವವು ಧರ್ಮಿಯಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಉತ್ಥಾಪನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ಚಶಬ್ದಃ ಹೇತುಸಮುಚ್ಚಯೇ” — ಇಲ್ಲಿ “ಸಮುಚ್ಚಯೇ” ಶಬ್ದವು
“ಇತರೇತರಯೋಗೇ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ
ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ, ಅಭಾವ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಗಳ ಏಕೈಕಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಾವೇಕ್ಷೆಗಳು ಅವುಗಳ
ಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತುವು ಇದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವರು ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ
ವುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮುಚ್ಚಯ
ವೆಂಬ ನಿಯಮವೆಂಬುದನ್ನು ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ “ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕೈಕತ್ವಂ” ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ
ಕುಂಬಾರ-ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೈಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾ ಗುವುದರಿಂದ,
ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾ ಗುತ್ತದೆ. ಆದುದ
ರಿಂದ “ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕೈಕತ್ವಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಏವ” ಶಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು, — ಕುಲಾಲ-ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾ
ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಅಭೇದಮೂಲಕವಾಗಿ ಕುಲಾಲನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ ರೂಪತ್ವಕ್ಕೆ
ವ್ಯಭಿಚಾರವು (ಅಕರ್ತೃತ್ವದೊಡನೆ) ಬರುವುದರ ಹಾಗೆ ಭೇದವಿರುವುದೆಂಬ
ಕಾರಣದಿಂದ ಅದರ ಪರಿಹಾರವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ, ಭೇದ ನಿರಾಸದ
ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದದ
ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ “ಏವ” ಶಬ್ದವೆಂಬುದಾಗಿ ‘ಏವಶಬ್ದಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ನ ತು ತನ್ಮಾತ್ರತಾ ಭವೇತ್ ॥

ಹಿ ಧರ್ಮಿಣಾಽತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನೋಽಭ್ಯುಪಯತೇ । ನ ತ್ವಯಾವದ್ವ್ಯಭಾವೀ ಧರ್ಮ ಓವ
ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಃ । ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಸ್ಯ ಕುಲಾಲಾದೌ ವ್ಯಭಿಚಾರಸ್ತಥಾಽಪಿ
ಕಥಂ ಸಾತ್ರಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕ್ಯಮ್ । ನ ಹ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಭಿಚಾರ ಏವ ವಿಶೇಷಣಂ
ಪ್ರಯೋಜಯತಿ । ತಥಾತ್ವೇ ವಿಶೇಷಣಾನಿವಮಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ಕಿಂನಾಮ ವಿಶೇಷಣಸ್ಯ
ವ್ಯಭಿಚಾರನಿರಾಸೌಪಯಿಕತ್ವೇ ಸತಿ । ತದತ್ರ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ೧೧
ತ್ವಿತಿ । ಕುಲಾಲಾದೇಃ ಕರ್ತುರ್ಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ತನ್ಮಾತ್ರತಾ
ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತಾ ನ ಭವೇತ್ । ಅತೋಽಸ್ತಿ ಮಾತ್ರಗ್ರಹಣಸ್ಯ ವ್ಯಭಿಚಾರಪರಿಹಾರೈ-
ಪಯಿಕತ್ವಮ್ । ತುಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣೇ । ಸಂದಿಗ್ಧವ್ಯಭಿಚಾರಪರಿಹಾರಾರ್ಥಃ ।

ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಕುಲಾಲಾದಿ ಭಾವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ನಿಷೇಧ
ಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

— ಪದಾರ್ಥವೀಸಿಕಾ —

ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಅಯಾವದ್ವ್ಯಭಾವಿ
(ದ್ರವ್ಯವಿರುವವರೆಗೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ) ಧರ್ಮದಂತೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ
ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವಕ್ಕೆ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕರ್ತೃತ್ವ
ದೊಡನೆ (ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೊಡನೆ) ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಇರಲಿ ! ಆದರೂ
“ಮಾತ್ರ” ಪದಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವು ಹೇಗೆ ? ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿಶಿಷ್ಟವಾದ
(ಕೇವಲವಾದ) ಹೇತುವಿನ ವ್ಯಭಿಚಾರ (ಸಾಧ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗವು) ವಷ್ಟೇ
ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷಣದ ನಿಯಮವು ಆಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಆದರೆ ವಿಶೇಷಣವು ವ್ಯಭಿಚಾರ
ವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಉಪಾಯವಾಗಿರುವುದಾದರೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಬೇಕಾಗು
ತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಪರಿಹಾರದ ಉಪಾಯವಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಸಂಗತಿಯು ಹೇಗೆ ? ಈ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಆದರೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು
“ನತು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ, ಭಾವ
ರೂಪ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ “ತನ್ಮಾತ್ರತಾ” ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಷೇಧ
ಸ್ವರೂಪತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, “ಮಾತ್ರ” ಪದಗ್ರಹಣವು, ವ್ಯಭಿ
ಚಾರ ಪರಿಹಾರದ ಉಪಾಯವಾಗಿದೆ “ತು” ಶಬ್ದವು, ಅವಧಾರಣಾರ್ಥ
ದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸಂಧಿಗ್ಧ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

ನನ್ವೇವಮೇಕಂ ಸ (ನ್ವಿ) ನ್ದಿತ್ಸತೋಽನ್ಯತ್ಪ್ರಚ್ಯವತೇ ಯತೋ ವ್ಯರ್ಥ-
ವಿಶೇಷಣತಾಪರಿಹಾರೇ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರಾಪನ್ನಾ । ತಥಾ ಹಿ । ಪಕ್ಷೀಕೃತೇಽಭಾವೇ
ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಃ ಸಂತಿ ನ ವಾ । ನೇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಅಪ್ರಮಿತಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಕೈ
ಹೇತೋಃ । ಆದೈ ನ ತಾವತೇಽಪ್ಯಭಾವಾಃ । ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವಾತ್ । ಪ್ರತಿ-
ಯೋಗ್ಯನಿರೂಪ್ಯತ್ವಾच्च । ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಾತಿರಿಕ್ತತವಮಭಾವತ್ವಮಿತಿ चेನ್ನ ।
ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪರಿಕಲ್ಪನಾಯಾ ಅನುಪಾದೇಯತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಪಶ್ಚೇವ ಭಾವಾಸ್ತದತಿ-
ರಿಕ್ತೋಽಭಾವ ಇತಿ ಕಲ್ಪನಾಯಾಂ ಸಮವಾಯಾದೇರಪಿ ಭಾವತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ತೇ ಚ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಒಂದನ್ನು ಸಂಧಾನ ಮಾಡಲು (ಕೂಡಿಸಲು) ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಿಗೆ
ಇನ್ನೊಂದು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶೇಷಣವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬುದರ
ಪರಿಹಾರವಾದರೆ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ವಸ್ತುಕೃತವಾದ
ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆಯೋ ? ಇಲ್ಲವೋ ?
ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧತ್ವ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು
ಬರುತ್ತವೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮ
ಗಳಂತೂ ಅಭಾವರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿವೆ
ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಿಂದ ನಿರೂಪ್ಯ(ಘಟಿತ)ವಾಗಿಲ್ಲ ಇನ್ನು- ಆರು ಪದಾರ್ಥ
ಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವದು ಅಭಾವದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹ
ವಾಗಲಾರವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ “ಐದೇ ಭಾವ ವಸ್ತುಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಆತಿರಿಕ್ತ
ವಾದುದು ಅಭಾವವು,” ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೂ
ಭಾವತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಾದರೋ ಧರ್ಮಿಯಾದ ಅಭಾವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅಪ್ರಮಿತಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಕಂ” — ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ, ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ, ಮುಂತಾ
ದುದು ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಬರುವ ದೋಷ
ವನ್ನು “ಆದ್ಯೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮ
ಗಳು ಅಭಾವರೂಪಗಳೇಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು “ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವಾತ್”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ಅಭಾವತ್ವವೂ ಅಭಾವರೂಪವೆಂಬುದಾಗಿ “ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಾತಿರಿಕ್ತತ್ವಂ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ ಭಾವಧರ್ಮಗಳು ಅಭಾವದಲ್ಲಿ

ನಾಭಾವಾಢ್ಮಿಣಿಂ ಭಿನ್ನಾಃ । ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸಮಾನನ್ಯಾಯತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಚ
ಯಥಾ ಕುಲಾಲಾದೇವಿಪಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಧಿನಿಫೇಧಾತ್ಮಕತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಫೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾಭಾವ-
ಸ್ತಥಾ ಪಕ್ಷೀಕೃತಾಭಾವಸ್ಯಾಪಿ (ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ವಿಧಿರೂಪಸ್ಯ) ಪ್ರತಿಫೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾ-
ಭಾವಾತ್ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಃ ಹೇತುಃ ಸ್ಯಾತ್ । ದೃಶ್ಯಾಂತಶ್ಚ ಸಾಧನವಿಕಲಃ । ಘಟಾ-
ಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ವಿಧಿರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರತಿಫೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾಭಾವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ ||
ಅಭಾವಸ್ಯ ಚೇತಿ । ಪ್ರಥಮಾಪಿಶಬ್ದಾತ್ಪೂರ್ವ ಯದೀತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರ್ಯಮ್ । ಯದಪ್ಯ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಕ್ಕೆ ಇರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ, ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದ ಭಾವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಿಧಿನಿಫೇಧ ರೂಪತೆಗೆಕೆರಡೂ ಇರುವದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಫೇಧ ರೂಪತೆಯು ಹೇಗೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಾವಕ್ಕೂ (ಪ್ರಾಣಭಾವಕ್ಕೂ) ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಫೇಧರೂಪತೆಯು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ವರೂಪಾ ಸಿದ್ಧವು ಹೇತುವು ಆಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧನರಹಿತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ವಿಧಿ(ಭಾಷ)ರೂಪವಾಗಿ ರುವ ಘಟಾಭಾವಕ್ಕೂ ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಫೇಧರೂಪತೆಯು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, “ಅಭಾವಸ್ಯ ಚ” ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ “ಅಪಿ” ಶಬ್ದದ ಮುಂಚೆ “ಯದಿ” ಶಬ್ದವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇರಲಿ ಆದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇತುವಿಗೆ ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ತೇ ಚ” ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಸಮಾನನ್ಯಾಯತ್ವಾತ್” - ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವವು ಯಾವದ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿ (ತನ್ನ ಆಶ್ರಯ ವಾದುದು (ದ್ರವ್ಯವು) ಇರುವವರೆಗೂ ಇರುವಂತಹದು) ಯಾದುದರಿಂದ, ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದುದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಯಾವದ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನಗಳೇ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬುದನ್ನು “ತಥಾಚ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯೊಂದೇ ಅಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ “ದೃಷ್ಟಾಂತಶ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು “ಘಟಾಭಾವಸ್ಯಾಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅಭಾವಸ್ಯ ಚ ಭಾವೋಽಪಿ ಧರ್ಮೋಽಥಾಪಿ ಹಿ ಧರ್ಮಿಣ. ||
ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮಾತ್ರತೇಹೋಕ್ತಾ

ಭಾವಸ್ಯ ಪಕ್ಷೀಕೃತಸ್ಯ ದೃಶ್ಯಾಂತೀಕೃತಸ್ಯ ಚ ಭಾವಃ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಧರ್ಮೋಽಸ್ತಿ ।
ಚಗದ್ವಾದ್ಧರ್ಮಿಣಾಽಭಿನ್ನಶ್ಚ । ಭಾವಸ್ಯಾಭಾವಧರ್ಮ ಇವೇತಿ ವಾ । ಅಥಾಽಪಿ
ನ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಗಾಢೀತಿ ಶೇಷಃ । ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ || ಹಿ ಧರ್ಮಿಣ
ಇತಿ । ಹಿಶಬ್ದೋ ಹೇತುಃ । ತಾತ್ಪರ್ಯವ್ಯಕ್ತವ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಮಕತ್ವಮ್ । ಮಾತ್ರತಾ ಪ್ರತಿ-
ಪೇಧಮಾತ್ರತಾ । ಇಹ ಸೂತ್ರೇ ।

ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮೇಯತ್ವ
ಮುಂತಾದ ಭಾವಧರ್ಮಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಅಭಿನ್ನ
ಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಆದರೂ ಧರ್ಮಿಗೇನೇ, ಧರ್ಮದ್ವಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ (ಧರ್ಮಗಳ
ಮುಖಾಂತರವಾಗದೆಯೇ) ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪವಿರುವುದೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ-
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಧ್ಯಾಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಾವಕ್ಕೆ
ಭಾವರೂಪವಾದ ಪ್ರಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮವು ಇರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದೇ
ನೋಡಿ ನಿಜ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅದು ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿದೆ.
ಅಥವಾ "ಭಾವಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅಭಾವ ಧರ್ಮದ ಹಾಗೆ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಪಮಾರ್ಥ
ದಲ್ಲಿಯೂ "ಚ" ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು "ಆದರೂ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ
ದೋಷವಿಲ್ಲ"(ಅಥಾಪಿ ನ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ್ಯಾದಿ ದೋಷಃ" ಇತಿಶೇಷಃ) ಎಂಬುದು
ಶೇಷವಾಗಿದೆ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು "ಹ ಧರ್ಮಿಣಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
"ಹ" ಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ "ತಾದೃಕ್ತ್ವಂ"- ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತೆಯು.
"ಮಾತ್ರತಾ"- ಕೇವಲ ನಿಷೇಧರೂಪತೆಯು "ಇಹ" ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ"-ಪ್ರಮೇಯತ್ವಮುಂತಾದ ಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮಗಳ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ
ನಿಸ್ತತಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ 'ಚ' ಶಬ್ದವು,
"ಇವ"(ಸದೃಶ)ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ "ಭಾವಸ್ಯ ಅಭಾವಧರ್ಮ ಇವ"
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. "ಅಥಾಪಿ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಂಕ್ಷತೆಯನ್ನು

एतदुक्तं भवति । स्यादयं स्वरूपासिद्ध्यादिदोषो यद्यत्र प्रतिषेधमात्रशब्देन केवलप्रतिषेधत्वं विवक्षितं स्यात् । न चैवम् । किन्तु धर्मद्वारगमन्तरेण धर्मिण एव प्रतिषेधत्वम् । तच्च पक्षदृष्टान्तयो-
रस्येव । नयोर्धर्मद्वारेण विधित्वेऽपि धर्मिणोः प्रतिषेधत्वस्योभय-
सिद्धत्वात् । व्यावृत्तं च विपक्षात्कुलालादेः । तस्य धर्मतो
निषेधत्वेऽपि धर्मि (णो विधित्वा) णोऽनिषेधत्वादिति । ननु कथमेतल्ल-
भ्यते । उच्यते । मात्रशब्दो हि साकल्ये वर्तते । न च तत्कापि

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು- “ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರ” ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಕೇವಲ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷವು ಬರಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಿಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ದ್ವಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರವಿಲ್ಲದೆ) ಧರ್ಮಿಯೇ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ ಇಂಥ ಧರ್ಮ ದ್ವಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಧರ್ಮಿಯೇ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಪ್ರತಿಷೇಧ ರೂಪತ್ವವು ಸಕ್ಷ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎಕೆಂದರೆ ಆ ಭಾವ-
ಅಭಾವಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ವಿಧಿರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದು ಉಭಯತರಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ವಿಸಕ್ಷವಾದ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳು ಧರ್ಮರೂಪದಿಂದ ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮರೂಪದಿಂದ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವವಿಲ್ಲ” ಎಂಬುದು

ಇದು ಹೇಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ-“ಮಾತ್ರ” ಶಬ್ದವು ಸಾಕಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಎಲ್ಲೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಇರುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ (ಸಾಕ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹರಿಸಲು, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಶೇಷವನ್ನು “ನೇ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ್ಯಾದಿದೋಷಃ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರೈಸುತ್ತಾರೆ
“ಉಭಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್”-ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಉಭಯತರಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಕಥಮೇತತ್”-ಧರ್ಮಿಯೇ ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದು ಹೇಗೆ?

ಸಮ್ಭವತಿ । ಪ್ರತಿಷೇಧಃಪಿ ವಿಧಿಸದ್ಭಾವಸ್ಯ ಪರೇಣೈವೋಕ್ತತ್ವಾತ್ । ತತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರಶಬ್ದೋ ವಿಧೇರಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಲಕ್ಷಯತಿ । ಅನ್ವಮಾತ್ರಂ ಭುಕ್ತಮಿತಿ ಯಥಾ । ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋಶ್ಚಾಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಧರ್ಮಿಣಃ । ತೇನ ಧರ್ಮಿಣಃ ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಯತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಲೈನ) ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಭಾವವೆಂಬ ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭಾವಧರ್ಮಗಳಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಪರನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ, “ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರ” ಶಬ್ದವು, ನಿಷೇಧಕ್ಕಿಂತ ವಿಧಿಗೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ “ಅನ್ವ ಮಾತ್ರಂ ಭುಕ್ತಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಧರ್ಮಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, “ಧರ್ಮಿಗೆ—“ಪ್ರತಿಷೇಧತ್ವಂ”— ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಷೇಧರೂಪತ್ವವು” ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಸಾಕಲೈಃ ವರ್ತತೇ”—ಧರ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ, ಆಕಾರದಿಂದಧರ್ಮ ರೂಪ ಆಕಾರದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಆಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, (ಹೀಗೆ “ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ) ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಭಾವ “ಕೃಪಿ”-ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ‘ಪ್ರತಿಷೇಧೇಽಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ವಿಧಿರೂಪತ್ವವು ಇರುವುದೆಂದು ಪರನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವ “ಅನ್ವಮಾತ್ರಂ ಭುಕ್ತಮಿತಿ ಯಥಾ” — ಇಲ್ಲಿ “ಮಾತ್ರ” ಶಬ್ದವು “ಸಕಲ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಅದರೆ ಭುಕ್ತ (ಉಂಡದ್ದು) ಯೆಲ್ಲವೂ ಅನ್ವವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಂಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ “ಅನ್ವಮಾತ್ರಂ” ಶಬ್ದವು ಅನ್ವದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನೂ ವ್ಯಂಜನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ಅದರ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ — “ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ವಿಧಿರೂಪತ್ವವೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯಮೇವ ತತ್ ॥

ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕರ್ತೃತಾಪರನಾಮಿಕಾಃ ವ್ಯಾಪಿಕಾ
ಬುದ್ಧಿರಭಾವಾಽವೃತ್ತಾ ತಾಮಪಿ ವ್ಯಾವರ್ತಯತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರಾಭಾವಾಽಬುದ್ಧಿವ್ಯಾ-
ವೃತ್ತಿರೇವ ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಬುದ್ಧೀತಿ । ತತ್ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರವಾದೇವ
ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯಮಭಾವಸ್ಯ ಘಟಾಭಾವವತ್ಸಿದ್ಧಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ದ್ವಿವಿಧಂ ಹಿ ಪ್ರಮೇಯಮ್ ।
ಸ್ವತನ್ತ್ರಂ ಪರತನ್ತ್ರಂ ಚ । ಪರತನ್ತ್ರಮಪಿ ದ್ವಿವಿಧಮ್ । ಭಾವೋಽಭಾವಶ್ಚ । ಭಾವೋಽಪಿ
ದ್ವೇಷಾ । ಚेतನೋಽಚೇತನಶ್ಚ । ಏವಂ ಯದಾ ಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಕಸ್ಯಚಿನ್ನ ಚೈತನ್ಯಂ
ಕಾ ವಾರ್ತಾ ತದಾಽಭಾವೇ ಚೈತನ್ಯಸ್ಯ । ಕश्ಚಿದಭಾವೋ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಕಿನ್ನ

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕೇವಲ ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪವಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಗ
ಭಾವಕ್ಕೆ ಪಟದ ಅಭಾವದ ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು— ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂಪವಾದ ‘ಕರ್ತೃತಾ’ ಎಂಬ ಬೇರೆ
ಹೆಸರಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ವ್ಯಾಪಿಕೆಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ
ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದಾಗಿದ್ದು, ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೆಂದು
ಹೇಳಲಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಏಕೆ? ಈ
ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ಬುದ್ಧಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತತ್”— ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರ ರೂಪವಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅಭಾವಕ್ಕೆ (ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ) ಘಟಾಭಾವದ ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿರಾಹಿ
ತ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಪ್ರಮೇಯವು ಸ್ವತಂತ್ರಪರತಂತ್ರವೆಂಬುದಾಗಿ
ಎರಡು ತರಹವುಳ್ಳದ್ದು ಪರತಂತ್ರ ಪ್ರಮೇಯವಾದರೋ ಭಾವ ಅಭಾವವೆಂದು
ಎರಡು ವಿಧವುಳ್ಳದ್ದು ಭಾವವೂ ಚೇತನಾಚೇತನವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು
ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವದೋ ಒಂದು ಭಾವಕ್ಕೂ ಸಹ ಚೈತನ್ಯ (ಬುದ್ಧಿ) ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇತುವಿಗೆ (ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಎಂಬ) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ
ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ, ಸಾಧ್ಯಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವೆಂಬುದನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು ಹೇಳಿದ “ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯ” ಎಂಬುದನ್ನು “ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂ
ಪಾಯಾಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದನಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ಸ್ಯಾದಿತಿ चेन्न । निरुपाधिकसम्बन्धमनादृत्य निर्निमित्तायाः शङ्काया
अतिप्रसङ्गित्वान् । तन्मनोऽकुरुतेति श्रुतेरिति चेन्न । अन्यथासिद्ध-
त्वान् । अथ प्रतिषेधमात्रत्वमपि पक्षे नाभ्युपेयान् । तदाऽसदिति
ब्रह्मेति च संज्ञाभेदमात्रम् । अनेकत्वादेः परेणापि त्याज्यत्वात् ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯದ ಸುದ್ದಿಯು (ವಾರ್ತೆಯು) ಯಾವುದು? ಇನ್ನು ಯಾವದೋ
ಒಂದು (ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದ) ಅಭಾವವು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಬಾರದೇಕೆ ?
ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅನಾದರಿಸಿ
ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಆಶಂಕೆಯು ಅತಿಪ್ರಸಂಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ “ತನ್ಮನೋಽಕು-
ರುತ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿರುವದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಶಂಕಿಸುವದು
ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಇನ್ನು, ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ
ಮಾತ್ರವನ್ನೂ ಒಪ್ಪದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗ, “ಅಸತ್” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ
“ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಷ್ಟೇ ಆಗುವವು
ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕತ್ವ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಪರಮ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸ್ಯದೀಪಿಕಾ —

“ಕಕ್ಷಿತ್” - ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಗಭಾವವು “ನಿರುಪಾಧಿಕ
ಸಂಬಂಧ” - ನಿಷೇಧೈಕಸ್ವರೂಪಸ್ಯ- ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತೃಷ್ಯ (ನಿಷೇಧೈಕ ಸ್ವರೂಪ
ವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ಬುದ್ಧಿರಹಿತವಾಗಿರುವುದು, ಇವೆರಡಕ್ಕೂ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ
ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಅತಿಪ್ರಸಂಗಿತ್ವಾತ್” - “ಧೂಮವು ಇರಲಿ, ಅಗ್ನಿಯು
ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಂಕಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವದರಿಂದ ಸದನುಮಾನ
ಗಳೇ ಇಲ್ಲ (ಭಂಗ)ವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.
ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವು ಅಸಿದ್ಧವೆಂಬುದಾಗಿ “ತನ್ಮನೋಽಕುರುತ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್”- ಕಾರ್ಯದ ಉನ್ಮುಖವಾಗಿದೆಯೆಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ- ಅಥವಾ ಈ ವಾಕ್ಯವು
ಭಗವತ್ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವೆಂದು ಭಾವ

“ಸಂಜ್ಞಾಭೇದಮಾತ್ರಂ, - ಕೇವಲ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಭೇದವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಇನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಗಭಾವಗಳು ಅನೇಕಗ-
ಳೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ನಾಶಹೊಂದು-
ತ್ತವೆ ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಒಂದೇ, ಅನೇಕಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ “ಏಕಮೇವ”

अनेकस्वातन्त्र्ये कार्योदयायोगात् । नन्विदं तत्रैव वक्तव्यम् ।
सत्यम् । प्रतिषेधमात्रत्वे विदिते ततो बुद्धिराहित्यप्रतीतिः सौलभ्यादि -

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾಗು ಅನೇಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸರಿಯೆನಿಸುವದಿಲ್ಲ (ಅಗುವದಿಲ್ಲ)

ಇನ್ನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಇದು ನಿಜ ! ಆದರೂ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನಂತರ, ಅದರಿಂದ, ಬುದ್ಧಿ ರಾಹಿತ್ಯದ (ಬುದ್ಧಿ ರಹಿತವಾದುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸೌಲಭ್ಯವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಗಳು ಅನೇಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಲು (ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು) ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸಂಜ್ಞಾಭೇದವು ಹೇಗೆ ? ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವಿದೆ, ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅನೇಕತ್ವಾದೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಅಚೇತನಪ್ರಭೇದವಾಗಿರುವುದು” ಇದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಅನೇಕತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು “ಅನೇಕಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ”, ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅನೇಕಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ-ಒಂದೇ ತರಹದ ಜ್ಞಾನ-ಚಿಕೀರ್ಷಾಕೃತಿಗಳಿರುವವೆಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾಕೃತಿಗಳಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಕೃತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕೃತಿಯ ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಕೃತಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದೂ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವ ಇನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉದಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ, ಆದರೂ “ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೋಽಭಾವಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು (ಪ್ರಾಗಭಾವವೊಂದೇ ವಿಶ್ವದ ಕರ್ತೃ ಹಾಗು ಉಪಾದಾನ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು) ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ಇದಂ-“ಬುದ್ಧಿರಾಹಿತ್ಯಮೇವ ತತ್” ಎಂಬುದನ್ನು “ತತ್ತ್ವವ”-“ಕರ್ತೃತ್ವ ಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಂ” ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

ಹೋಕ್ತುಮ್ । ಟೀಕಾಕಾರಾಸ್ತು ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಭಾವಧರ್ಮಾಂಗೀಕಾರೇ ಬುದ್ಧಿರಪಿ ತಥಾ
ಕಿನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶङ್ಕಾವಕಾಶಾದಿಹೋಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹುಃ ॥

ಭಾವಸ್ಯಾಭಾವಧರ್ಮತೋಽಭಾವಸ್ಯ ಚ ಭಾವೋಽಪಿ ಧರ್ಮ ಇತ್ಯನುಪಪನ್ನಮ್ ।
ಭಾವಾಭಾವಯೋರಭಾವಭಾವಧರ್ಮಿತ್ವೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾನ್ತ । ಸಮ್ಬಂಧಾಭಾವಾನ್ತ ।
ಸಮ್ಬಂಧಯೋರೇವ ಹಿ ಶೌಕಲ್ಯಪಟಯೋರ್ದರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವೋ ದೃಶ್ಯೋ ನಾಸಮ್ಬಂಧಯೋರ್ಮು-
ಖಾನ್ದರಯೋಃ । ನ ಚ ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ಸಮ್ಬಂಧೋಽಸ್ತಿ । ಸಂಯೋಗಸಮವಾಯ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಬರುತ್ತದೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು. ಟೀಕಾಕಾರರಾದರೋ-
“ಪ್ರಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಭಾವಧರ್ಮಗಳನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ ಅದರಂತೆಯೇ
ಬುದ್ಧಿಯೂ ಏಕೆ ಇರಬಾರದು? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯ ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

ಭಾವಕ್ಕೆ ಅಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಭಾವರೂಪ
ಧರ್ಮವೂ ಇದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಭಾವ ಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ಹಾಗೂ ಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಿವೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ
ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಬಂಧವಿ
ದ್ದವುಗಳೇ ಆದ ಶೌಕ್ಲ್ಯ (ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ) ಪಟ (ವಸ್ತ್ರ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ
ಧರ್ಮಿಭಾವವು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆಯೇ ವಿನಾ ಸಂಬಂಧರಹಿತಗಳಾದ ಮೇರು
ಮಂದರಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಭಾವಅಭಾವಗಳಿಗಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನಾಲ್ಕು ಹೇತು (ಯುಕ್ತಿ) ಗಳಿಂದ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ಭಾವಾಭಾವ
ಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವ ಅರ್ಥಪರವಾಗಿ
ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ‘ಭಾವಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಭಾವಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಭಾವ, ಭಾವರೂಪಗಳು
ಇವೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ “ಭಾವಾ
ಭಾವಯೋಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಅನುಮಾನಬಾಧವೂ ಉಂಟೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಭಾವಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾವ-ಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು,
ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು “ಸಂಬಂಧಾಭಾವಾಚ್ಚ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ವಿಶೇಷ್ಯತೈವ ಧರ್ಮಿತ್ವ

ಯೋರ್ಭಾವನಿಯತತ್ವಾತ್ । ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವತ್ವಾच्च । ಯಾವಿರಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೌ ಗುಣ-
ಗುಣಿನೌ ತಾವೇವ ಹಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣಾವುಪಲಬ್ಧೌ । ನ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವಾವಶ್ಚಮಹಿಷೌ ।
ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೌ ಚ ಭಾವಾಭಾವೌ । ವಿಧಿನಿವೇಧರೂಪತ್ವಾತ್ । ಅಭೇದಾच्च ।
ನ ಹಿ ಘಟಃ ಸ್ವಯಂ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮೋ ಭವನಿ । ಉಕ್ತಂ ಚ ಧರ್ಮಧರ್ಮೈಕ್ಯ
ಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ವಿಶೇಷ್ಯತೈವೇತಿ ॥ ವಿಶೇಷಣತೈವ ಚ ಧರ್ಮತ್ವಮಿತ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟ-
ವ್ಯಮ್ । ಯೋ ಹಿ ಯೇನ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ವ್ಯವಚ್ಛಿಜ್ಯತೇ ಸ ತಸ್ಯ ಧರ್ಮಿ । ಧರ್ಮಶ್ಚಾ-

ವಿಶೇಷ್ಯನಾಗಿರುವುದೇ ಧರ್ಮಿತ್ವವು

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದರೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಯೋಗ ಸಮನಾಯಗಗಳಂತೂ
ಭಾವಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿಯತನಾಗಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳೂ
ಆಗಿವೆ ಯಾವ ಗುಣಗುಣಿಗಳು ಅವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳೋ ಅಂಥ ಗುಣ
ಗುಣಿಗಳೇ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಗಳಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾ-
ವವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಮಹಿಷಗಳು ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಗಳಾಗಿಲ್ಲ ಭಾವಅಭಾವಗಳಾದರೋ
ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ವಿಧಿನಿವೇಧರೂಪವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೂ
ಅಭೇದವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಘಟವು ತನಗೆ ತಾನೇ ಧರ್ಮನಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ಮತ್ತು ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೈಕವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು
ಬರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ವಿಶೇಷ್ಯತೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ವಿಶೇಷಣತ್ವವೇ ಧರ್ಮನಾಗಿರುವುದು” (ಧರ್ಮತ್ವ) ಎಂಬು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಭಾವನಿಯತತ್ವಾತ್” — ಸಂಯೋಗವು ಯುತಸಿದ್ಧ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ
ಇರುತ್ತದೆ ಸಮನಾಯವು ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿರೂಪ ಅಯುತಸಿದ್ಧ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ
ಇರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಭಾವಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಯೋಗಸಮ-
ನಾಯಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ

ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದು ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವ ಸಂಬಂಧದ
ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳನ್ನು “ಯೌ
ಅವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೌ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪರಃ । ಪ್ರಕಾರಾಂತರಸ್ಯ ನಿರ್ವಕತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ಪ್ರತೀಯತೇ ಚ ವಿಶೇಷ್ಯ-
ವಿಶೇಷಣಭಾಷಾ ಭಾವಾಭಾವಯೋಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಘಟಃ ಪಟೋ ನ ಭವತೀತ್ಯಭಾವಃ
ಪ್ರಮೇಯ ಇತಿ ಚ ವ್ಯವಹಾರಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ತತ್ಕಥಂ ಭಾವಾಭಾವಯೋರ್ನ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿ-
ಭಾವಃ । ಪಟಗೌಕ್ವಲಯಯೋಶ್ಚ ನ ಸಮ್ಬಂಧಪ್ರಯುಕ್ತೋ ಧರ್ಮಿಧರ್ಮಭಾವಃ । ನಾಪಿ
ಮೇರುಮಂದರಯೋಸ್ತದಭಾವಃ ಸಮ್ಬಂಧಾಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತಃ । ಕಿಂತು ಸ್ವಭಾವಾದೇವ
ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣತ್ವತದಭಾವರೂಪಃ । ಸಮ್ಬಂಧಯೋರಪಿ ಘಟಪಟಯೋಸ್ತದಭಾವಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ (ಒಂದು) ಯಾವದು (ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ)
ಯಾವುದರಿಂದ, 'ವಿಶೇಷ್ಯತೇ' = ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು ಅದರ
ಧರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇನ್ನೊಂದು ಧರ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ
ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಭಾವ-ಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯ
ವಿಶೇಷಣಭಾವವು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ) ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ
ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣ ಭಾವವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂಬ,
ಹಾಗೂ "ಅಭಾವವು ಪ್ರಮೇಯವು" ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡಲಾರದು
ಆದುದರಿಂದ, ಭಾವಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ?
ಪಟ, ಶೌಕ್ಲ್ಯ (ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿ ಧರ್ಮವು ಧರ್ಮಿಭಾವವೆಂದಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೇರುಮಂದರಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ
ಧರ್ಮಿಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರ ಮೂಲಕವಲ್ಲ ಆದರೆ
ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣ ಭಾವವಿರುವುದಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಾ
ಗಲೀ ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಘಟ- ಪಟ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಧರ್ಮಶ್ಚ ಅಪರಃ"— ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವುದು ಧರ್ಮವು ಪ್ರಮಾಣವಿ
ಲ್ಲವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಪ್ರತೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ 'ಪಟೋ ನ ಭವತಿ'— ಪಟದಿಂದ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು,
'ಪ್ರಮೇಯಃ'— ಪ್ರಮೇಯತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಒರಡನೆಯ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬುದರ ಪ್ರಯೋ
ಜಕವಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ "ಪಟಶೌಕ್ಲ್ಯಯೋಶ್ಚ" ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
"ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣತ್ವ ತದ ಭಾವರೂಪಃ" ಪಟ, ಶೌಕ್ಲ್ಯ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

ಕ್ಷುಣ್ಣಲಘಟಾಭಾವಯೋಸ್ತದ್ಭಾವಾಚ್ಚ । ಏವಮೇವ ವಿರೋಧಿಸ್ವಭಾವಾಭೇದಾವಪಿ
ನಿರಸ್ತೌ । ಸಗುಣನಿರ್ಗುಣತ್ವೇನ ನಿಯತಾನಿಯತತ್ವೇನ ವಾ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವಯೋರಪಿ
ಗುಣಗುಣಿನೋರ್ಧರ್ಮ್ಯಾದಿತ್ವಸ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್ । ಅದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಪಟತ್ವಶೌಖ್ಯಯೋಃ ।
ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾಭೇದೇಽಪಿ ತದ್ಭಾವಃ । ಅಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಧೇಯತ್ವಾದಿನಾಂ ಧರ್ಮಾಣಾಂ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣ ಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಭೂತಲ-ಘಟಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವವು ಇರುತ್ತದೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ವಿರೋಧಿ
ಸ್ವಭಾವ ಹಾಗೂ ಅಭೇದಗಳೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸಗುಣ
ನಿರ್ಗುಣ ಭಾವದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ನಿತ್ಯತ್ವ ಅನಿತ್ಯತ್ವಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು
ಗಳು ಅದ ಗುಣಗುಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವು ಕಂಡು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ
ಮತ್ತು ಪಟತ್ವ ಶೌಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮ
ಭಾವವು ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣಭಾವವು
ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅಸ್ತಿತ್ವ- ಅಭಿಧೇಯತ್ವ (ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವ, ವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವು. ಮೇರುಮಂದರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವ ವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವಿಲ್ಲದಿರು
ವುದು ಸಂಬಂಧ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವು ಬಂದುದಲ್ಲ
ವೆಂಬಲ್ಲಿ, ಹೇತುವಿನ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದೋಷವನ್ನು “ಸಂಬಂಧಯೋರಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸಂಯೋಗ, ಸಮನಾಯಗಳೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವು ಕಂಡಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ‘ಭೂತಲ ಘಟಾಭಾ
ವಯೋಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಧರ್ಮಧರ್ಮಭಾವವಿಲ್ಲದಿರು
ವುದರಲ್ಲಿ, ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದು, ಅಭೇದವಿರುವುದು, ಎಂಬ ಎರಡು
ಯುಕ್ತಿಗಳು (ಓನೇ ಹಾಗೂ ಏನೇ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲವೆಂದೇ ನಿರಾಕರ
ಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ “ಅವು ಅಪ್ರಯೋ
ಜಕಗಳು” ಎಂಬುದನ್ನು “ಏವಮೇವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ತೋರಿಸು
ತ್ತಾರೆ “ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವೇನ”- ಗಗನವು ನಿತ್ಯವಾದುದು ಶಬ್ದವು ಅನಿತ್ಯವಾ
ದುದು. ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯನು, ಜ್ಞಾನವು ಅನಿತ್ಯವು, ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ-ಅನಿತ್ಯತ್ವ
ವೆಂಬ ವಿರೋಧಿ ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣ ಭಾವರೂಪ ಧರ್ಮ
ಧರ್ಮಭಾವವು ಕಂಡಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ. “ಪಟತ್ವ ಶೌಖ್ಯಯೋಃ” —

ಪರೈರ್ಮ್ಯಭೇದಸ್ಯಾಙ್ಗೀಕೃತತ್ವಾತ್ । ಚಿತ್ತಾನಾಮಪಿ ತದ್ಭಾವೋ ನೊಪಲಭ್ಯತೇ ।
ತದೇವಮಸಮ್ಬದ್ಧಯोरपि विलक्षणस्वभावयोरपि भावाभावयोरभेदेऽपि
विशेषशक्त्या विशेष्यविशेषणतालक्षणो धर्मिधर्मभावो युक्त एवेति ।

ಯದ್ವೇವಂ ಭಾವಾಭಾವಯೋರಭಾವಭಾವಧರ್ಮಿತ್ವಂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋಶ್ಚಾಭೇದಃ
ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾ ಭಾವಸ್ವಾಪ್ಯಭಾವತ್ವೇನಾಭಾವಸ್ಯ ಚ ಭಾವತ್ವೇನ ಘಟಾದಿನಾಂ
ಭಾವತ್ವಮೇವ ಶ್ರಾವ್ಯಪ್ರಪಂಚಸಾಲ್ಪಂತಾಭಾವಾನಾಮಭಾವತ್ವಮೇವೇತಿ ನಿಯಮೋ ನಿರ್ನಿ-
ಬಂಧನಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚೈವಮಸ್ತಿವೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸಕಲಲೋಕಸಿದ್ಧಸ್ಯ
ತಥಾಭಾವಾನರ್ಹತ್ವಾದಿತೃತ ಆಹ ॥ ಪ್ರಥಮೇತಿ ॥ ರೂಪಶಬ್ದೋ ಧರ್ಮಿವಚನಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವುಡು) ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪರಮ ಧರ್ಮಿಯೊಡನೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀ-
ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಭಿನ್ನವಾದವುಗಳಿಗೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ಕಂಡುಬರುವು-
ದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ (ಹೀಗೆ) ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವುಗಳಾಗ-
ದಿದ್ದರೂ, ವಿರುದ್ಧ (ವಿಲಕ್ಷಣ) ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಭಾವ ಅಭಾವ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪವಾದ
ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು ಭಾವ ಅಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾವಭಾವರೂಪಧರ್ಮಗಳು ಹಾಗೂ ಧರ್ಮ-
ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಇರುವುದಾದರೆ ಭಾವಕ್ಕೂ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವಿರುವದರಿಂದ
ಹಾಗೂ ಅಭಾವಕ್ಕೂ ಭಾವತ್ವವಿರುವದರಿಂದ, ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಾವತ್ವವೇ ಹಾಗೂ
ಪ್ರಾಗಭಾವ-ಪ್ರಪಂಚಾಭಾವ-ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಅಭಾವತ್ವವೇ ಇರುವದೆಂತ-
ನಿಯಮವು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಲಿ! ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವದಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲಲೋಕ-ಸಿದ್ಧವಾದ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ, ಭಾವಾಭಾವ-
ರೂಪತ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದ-
ರಿಂದ ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ಪ್ರಥಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

(ಶೌಕ್ಲ್ಯವು) ಗುಣವಾದುದರಿಂದ, ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ
ಅವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ‘ಭಿನ್ನಾನಾಮಸಿ’- ಮೇರು-
ಮಂದರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ

ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪತ್ತಿಷು ॥

ನಿವೇಧವಿಧಿರೂಪತ್ವ ಭಾವಾಭಾವತ್ವಮತ್ರ ಹಿ ॥

ಭಾವಾಭಾವತ್ವಮಿತಿ ಯಥಾಯೋಗಂ ಸಮ್ಬಂಧಃ । ಅತ್ರೈವಂ ಸನ್ಯಪಿ । ಹಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ।

ಅಯಮರ್ಥಃ । ಕಿಂ ಭಾವಾಭಾವನಿಬಂಧನಂ ಪ್ರಮೇಯರೂಪಮನ್ವಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ವಾ । ಆದ್ಯಸ್ಯೋತ್ತರಾರ್ಥಮುಕ್ತರಮ್ । ಯದಪಿ ಭಾವಾಭಾವಾತ್ಮಕಾ ವೃತ್ತಾದಯಃ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಯಶ್ಚ । ತಥಾಽಪ್ಯತ್ರ ಪದಾರ್ಥಸಾರ್ಥೇ ಯಃ ಪಿಂಙ್ಡೋ ವಿವಿಧಿಧರ್ಮಿಕೋ

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿರೂಪದಿಂದ ಹಾಗೂ ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದ ತೋರಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಭಾವ ಅಭಾವ ಗಳಿಸುವವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ರಿಸಿತವಾಗಿದೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ರೂಪ” ಶಬ್ದವು “ಧರ್ಮ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ, “ಭಾವಾಭಾವತ್ವಂ” ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು “ಅತ್ರ”-ಎವಂ ಸತ್ಯಪಿ (ಹೀಗೆ ಇದ್ದರೂ) “ಹಿ” ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವಿದು-ಭಾವಾಭಾವ ನಿಬಂಧನವಾದ ಪ್ರಮೇಯದ ರೂಪವನ್ನು ಹುಡುಕುವದೋ? ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹುಡುಕುವದೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ನೊದಲನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಹೊರಟಿದೆ ಘಟಾದಿಗಳೂ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಗಳೂ ಭಾವಅಭಾವರೂಪಗಳೇನೋ ನಿಜ ಆದರೂ- “ಅತ್ರ”=ಸದಾರ್ಥ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ವಿಧಿರೂಪವಾದ ಘಟಮುಂತಾದ ಯಾವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಭಾವಾನರ್ಹತ್ವಾತ್”- ನಿರ್ನಿಬಂಧನತ್ವವನ್ನು (ಭಾವಾಭಾವರೂಪತ್ವ ನಿಯಮವು ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು) ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

“ಅತ್ರ” ಇದು ಅನುವಾದ “ಎವಂ ಸತ್ಯಪಿ” ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ಅತ್ರ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥಾನುವಾದವಾಗಿ “ತಥಾಪಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ “ಯದ್ಯಪಿ” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವು “ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭಾವಾಭಾವರೂಪತಯಾ ದ್ವಿರೂಪತ್ವೇಽಪಿ” (ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗೂ ಭಾವಾಭಾವತ್ವಗಳೆಂಬ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿದ್ದರೂ) ಹೀಗೆ ಅದರ ಅರ್ಥ. “ಅತ್ರ” ಎಂಬುದರ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಗೆದು “ಅತ್ರ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ “ಸದಾರ್ಥಸಾರ್ಥೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಸಾರ್ಥಃ”-

ಘಟಾದಿಃ ಸ ಭಾವೋ ಯಸ್ತು ನಿಷೇಧಧರ್ಮಿಕಃ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಃ ಸೋಽಭಾವ ಇತಿ
ವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅಭೇದೇಽಪಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವೋ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಾ ಸಂಕ್ಷುಚ್ಛತ
ಇತ್ಯುಕ್ತಮೇವ । ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯೋತ್ತರಂ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ವಿತಿ । ಯಃ ಪ್ರಥಮಂ
ವಿಧಿತಯಾ ಪರಪ್ರತೀಕ್ಷೇಪರೂಪತಾಂ ವಿನ್ಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ ಸ ಘಟಾದಿರ್ಭಾವಃ । ಯಸ್ತು
ನಿಷೇಧತಯಾ ಪರಪ್ರತೀಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರತೀಯತೇ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಃ ಸೋಽಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತರಾ-
ಧೇನೈಕವಾಕ್ಯತಯಾ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಘಟೋ ಹಿ ಪ್ರಥಮಂ ವಿಧಿತವೇನ ಧರ್ಮಿರೂಪೇಣ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಿಂಡ(ವಸ್ತು)ವೋ ಅದು ಭಾವವು. ಹಾಗು (ಆದರೆ)ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಿಯಾಗಿರುವ
ಪ್ರಾಗಭಾವಮುಂತಾದುದು ಯಾವದೋ ಅದು ಅಭಾವವು, ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು
ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿ
ಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ
ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಷು” ಎಂಬ ವಚನವು ಹೊರಟಿದೆ “ಯಃ
ಪ್ರಥಮಂ ವಿಧಿತಯಾ— ಸರಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪರೂಪತಾಂ ವಿನ್ಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ
ಸಃ ಘಟಾದಿಃ ಭಾವಃ ಯಸ್ತುನಿಷೇಧತಯಾ ಸರಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರತೀಯತೇ
ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಃ ಸಃ ಅಭಾವಃ” ನೊದಲು ವಿಧಿರೂಪವಾಗಿ-ಇನ್ನೊಂದರ ನಿಷೇಧ
ರೂಪವಾಗಿದೇ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯಾವದುತೋರುವದು ಅಂಥ ಘಟಮುಂತಾದುದು
ಭಾವವು ಆದರೆ ನೊದಲು-ಯಾವದು ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದರ
ನಿರಾಕರಣರೂಪದಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದೋ ಪ್ರಾಗಭಾವ ಮುಂತಾದುದು,
ಅದು ಅಭಾವವು) ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಾರ್ಥದೊಡನೆ ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ
ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಘಟವು ನೊದಲು ವಿಧಿರೂಪದಿಂದ— ಧರ್ಮ
ಯಾಗಿ ಪ್ರತೀತವಾಗಿದ್ದು, ಅನಂತರ ಅದು ಪಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ” ವೆಂಬುದಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಮೂಹವು “ವಿಧಿಧರ್ಮಿಕಃ”— ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ವಿಧಿಯಾದುದು
ಹೊರತಾಗಿ ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರ ವಿಧಿಯಾಗಿಲ್ಲ “ವಿಧಿಯನ್ನು ಕುರಿತು
ಧರ್ಮಿಯಾದುದು” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಂದರೆ ವಿಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಿಯಾಗಿ
ತೋರಿದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ. ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ
ಧರ್ಮಿಯು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ? ಈಚಲಂಕೆಯನ್ನು “ಅಭೇದೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಉಕ್ತಮೇವ”— “ತದೇವಂ” ಎಂಬ ಅನ್ಯವ
ಹಿತವಾದ ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಪ್ರತೀತೋಽನಂತರಂ ಪಠೋ ನ ಭವತೀತಿ ಪಠನಿಷೇಧಾತ್ಮತಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ । ಪ್ರಾಮ-
ಭಾವಾದಿಗಪಿ ಪ್ರಥಮಂ ನಿಷೇಧತ್ವೇನ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪೇಣಾವಗತೋಽನನ್ತರಂ ಪ್ರಮೇಯ ಇತಿ
ವಿಧಿತಯಾ ಪ್ರತೀಯತ ಇತಿ ಸಕಲಪ್ರತಿಪತ್ತೃಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಬಹುವಚನಹಿಗದ್ಭಾಷ್ಯಾಂ
ದ್ವಾತಯತಿ । ವಿಷಯಿವಿಷಯಯೋರಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವಮಾಭೇದೇತ್ಯ ಸ್ತತಸ್ತಮಿಪ್ರಯೋಗಃ ।

ಕಾರಕೇಷು ಗೌಣಮುಖ್ಯತ್ವವಿವಕ್ಷಾಭಾವಸ್ಯ ಸ್ಥಿತತ್ವಾದಿತಿ । एवं

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಟದ ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾಗಭಾವ ಮುಂತಾದುದೂ
ಮೊದಲು ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದ ಧರ್ಮಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ, ಅನಂತರ
ದಲ್ಲಿ “ಪ್ರಮೇಯವು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾವ ವಿಧಿರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ
ಎಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು, ಬಹುವಚನ ಹಾಗೂ
ಹಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷಯಿ-ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರ-ಅಧೇಯ
ಭಾವವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಪ್ತಮೀ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ ಏಕೆಂದರೆ
ಕಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣತ್ವ ಮುಖ್ಯತೆಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯು (ಹೇಳುವ ಇಚ್ಛೆಯು)
ಇರುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಬಹುವಚನ”- “ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಷು” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಬಹುವಚನ, ‘ಪ್ರತಿ
ಪತ್ತಿಷು’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು “ವಿಷಯಿ
ವಿಷಯಯೋಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಿ
(ವಿಷಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನು)ಯನ್ನು ಆಧಾರವೆಂದು ಕರೆದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಿಷಯಿಯು
ಆಧಾರವಾಗಲೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು
ಸರಿಯಾದುದೆಂದು ಭಾವವು ಇನ್ನು- “ಆಧಾರೋಽಧಿಕರಣ”ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
“ಆಧಾರವು, ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕ, ಸಾಮೀಪಿಕ, ವಿಷಯ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು
ವಿಧ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರತ್ವವು ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಆ
ಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕಾರಕೇಷು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾರ
ಕೇಷು”- ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಆರು ಕಾರಕಗಳಲ್ಲಿ “ಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್”-
“ಸಾಧಕತಮಂ ಕರಣಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ- ಕೈಯಿಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆಯೋ ಅದು ಆಗ ಕಾರಕವಾಗುವದು, “ಸ್ಥೂಲಾಂ ಪಚ್ಯತೇ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, ಕಾರಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣ, ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ವಿವಕ್ಷೆಯು ಇರುವು
ದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ

ॐ ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಾದಸಢ್ಞಸಢ್ಞ ॐ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಪ್ರೇಕ್ಷಿತಪ್ರಢಾಣಸಢ್ಞುಢ್ಞಾಯಲಬ್ಧಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಢಾಣವಿರೂಢೌ ಢ್ಞಶಿತಃ ।

ಇಢ್ಞಾನೀಢ್ಞಸತ್ಕಾರ್ಯ ಯಥಾ ದೃಶ್ಯಢ್ಞಿತೃಢ್ಞುಢ್ಞಾನಂ ವಿಶೇಷತೌ ನಿರಾಚಿಕೀ-
ಛುಃ ತತ್ಪ್ರಸ್ತಾವನಾಢ್ಞಾಸೂತ್ರಯತ್ಸೂತ್ರಕಾರಃ ॥ ॐ ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಙ್ಗಾದಸಢ್ಞಸಢ್ಞ-
ಢ್ಞಿತಿ ॐ ॥ ಅಸಢ್ಞಸಢ್ಞಸಢ್ಞತದ್ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಭಾವಕರ್ತೃಕತ್ವಢ್ಞತಢ್ಞ ॥ ಕೃತಃ ।

— ಸದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ ಸೂರ್ವಸಕ್ಷೆಯು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿದ (ಕೇವಲ ಉಚಿಸಿದ) ಪ್ರಢಾಣ ಸಢ್ಞುಢ್ಞದಾಯಗಳಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಅರ್ಥದ ಢ್ಞೇಲೆ ಪ್ರಢಾಣ ವಿರೂಢ್ಞವು ತೋರಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಃಗ “ಅಸತ್ ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾ ದೃಶ್ಯಂ” ಃ ಅಢ್ಞುಢ್ಞಾನ ವಢ್ಞು ವಿಶೇಷತಃ ನಿರಾಕರಿಸಲವೇಕ್ಷಿಸಿದ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಅದರ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಗಾಗಿ “ಓಂ-ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಢ್ಞುಢ್ಞಜಸಢ್ಞ- ಓಂ- ಢ್ಞಂಬ ಸೂತ್ರ ವಢ್ಞು ಢ್ಞಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಃ ಅಭಾವ (ಪ್ರಾಙಭಾವ)ವು ಕರ್ತೃವೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಆಧಾರಾದೇಯಭಾವವೆಢ್ಞು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. “ವಿವಕ್ಷಾಭಾವಸ್ಯ” “ವಿವಕ್ಷಾಸ ದ್ಭಾವ ಪೂರ್ವಕ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ”- ವಿವಕ್ಷೆಯು ಇರುತ್ತಿದ್ದು, ಅದರಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆಯೆಂಬುದರ

“ಪ್ರಢಾಣ ಸಢ್ಞುಢ್ಞದಾಯ ಲಬ್ಧಸ್ಯ” - ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆಯೆ ಢ್ಞಿಯ ಢ್ಞದಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದು, ಅಂತಹದೆ ಆಗಿದ್ದು ಢ್ಞಿಯ ಢ್ಞದಿಂದ ಃನಂತರಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದು, ಭಾವತ್ವ, ಕಾರ್ಯತ್ವ, ಸಕರ್ತೃಕ ತ್ವಢ್ಞಿಯಢ್ಞು, ಪರಿಶೇಷ, ಃ ಪ್ರಢಾಣಗಳ (ಯುಕ್ತಿಗಳ) ಸಢ್ಞುಢ್ಞದಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಪ್ರಢಾಣವಿರೂಢಃ ನಿಷೇಧೈಕಸ್ವ ರೂಪತ್ವ” ವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಢಾಣದಿಂದ ವಿರೂಢ್ಞವು,

‘ಇತ್ಯಾಢ್ಞುಢ್ಞಾನಂ - ಃಶ್ಚರ ಢ್ಞುಢ್ಞತಾದುದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ವವಢ್ಞು ಸಾಧನ ಢ್ಞಾಡುವ “ಭಾವತ್ವ” ಯುಕ್ತಿಯಢ್ಞು, ಚಾಢ್ಞಿತ ವಿಷಯವೆಂಬುದಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಢ್ಞೋಷದಿಂದ, “ಢ್ಞ ತು ದೃಶ್ಯಾಂತಭಾವಾತ್” ಃ ಢ್ಞುಢ್ಞತಾದ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲವೇಕ್ಷಿಸಿ’ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಗಾಗಿ ಢ್ಞೋಷದ ಹೇಳಿಕೆಯು ಪ್ರಸಕ್ತಿಗಾಗಿ, ಃಶ್ಚರಾದಿಗಳ ಭಾವವಢ್ಞು ಒಪ್ಪುವ ಪ್ರಸಂಗವಢ್ಞು ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿ ನಿಬಂಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಭಾಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿಯ

ಅಭಾವಸ್ಯೈವ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೇಽಪೀತೌ ಪ್ರಲಯೇ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಭಾವವತ್ವ-
ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ईश्वरादेः सर्वस्याप्यभावाभ्युपगमप्रसङ्गादिति यावत् ।
न हीश्वरादौ सति तत्परित्यागेनाभावस्य जगत्कर्तृत्वमवधारयितुं
शक्यमिति ।

ನನು ನೇದಮನಿಷ್ಠಮೀಶ್ವರಾದಿಕಂ ಪ್ರಲಯೇಽಸದ್ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಭಾವತ್ವಾ-
ದ್ಭವದಿತ್ಯನುಮಾನೇನೇಶ್ವರಾದೇಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಲಯೇಽಭಾವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ
ಸೂತ್ರಕೃತಾ ನ ತು ದೃಶ್ಯಾಂತಭಾವಾದಿತಿ । ನೈವ ಪ್ರಲಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾಸತ್ವಮಙ್ಗೀಕರ್ತು-
ಮುಚಿತಮ್ । ಕಸ್ಮಾತ್ ದೃಶ್ಯಾಂತಭಾವಾನ್ । ದೃಶ್ಯಾಂತ ಇತಿ ತತ್ರಾವधारितव्याप्ति

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಗತಿಯು ಅಸಮಂಜಸವು ಏಕೆ? ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ
'ದರೆ ಅಸೀತಾ-ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ, 'ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್'- ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವು
ದೇಂಬ (ಅಭಾವವಿರಲೇಂಬ) ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ "ಈಶ್ವರನನ್ನು
ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಎಲ್ಲದರ ಅಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರು
ವುದರಿಂದ," ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದು ಇರುತ್ತಿರಲು,
ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ"
ಹೀಗೆ ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- "ಇದು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ "ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಲ
ಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ (ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದು) ಆಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಭಾವವಾಗಿದೆ.
ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು" ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದೆಲ್ಲ
ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಭಾವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ "ಹೀಗೆ
ಆಶಂಕೆಯು ಬಂದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ "ನತುದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್"
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸೂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು " ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಅಸತ್ವವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆ? ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದರಿಂದ "ದೃಷ್ಟಾಂತ"ವೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೇಲೆ ತರ್ಕಪರಾಹತವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಪರವಾಗಿ ಸೂತ್ರ
ವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ

"ತು" ಶಬ್ದವು "ಎವ" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದೆಂದು ಒಪ್ಪಿ "ನೈವಪ್ರ
ಲಯೇ" ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಸರ್ವನಾಶೇಷವಪಿ ಸದಾ ಶಿಷ್ಟತ್ವಾದ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ನು ||
ನಾಶೋಽಯಂ ವಿಮತೋಽಪಿ ಸ್ಯಾನ್ನಾಶತ್ವಾತ್ಕರ್ತೃಶೇಷವಾನ್ ||

ಮೂಲಮನುಮಾನಮುಚ್ಯತೇ । ದೃಷ್ಟಾಂತಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಾಧನಬಾಧನಾನಿರ್ದೃತ್ವಾತ್ । ತಥಾ
ಚ ಪ್ರಲಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರಾದಿಸಿದ್ಧಾವಸ್ಯ ಸಾಧಕಾನುಮಾನಸಂಭವಾದಿತೀರ್ಥಃ ।
ಕಿಂ ತದನುಮಾನಮಿತ್ಯತ ಆಹ ಭಾಷ್ಯಕಾರಃ ॥ ಸರ್ವನಾಶೇಷವಿತಿ ॥ ಅಪಿರಮಿ-
ವ್ಯಾಪ್ತೌ । ಸರ್ವಶಬ್ದೋ ವರ್ತಮಾನಮಾತ್ರವಿವಕ್ಷಯಾಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತೀರ್ಥತಃ ಸದೇತುಕ್ತಮ್ ।
ತದಿದಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಪರಿಹಾರಾಯಾಭಿಹಿತಮ್ । ನುಃ ಪುರುಷಸ್ಯ । ಅಯಮಿತ್ಯಸ್ಯೈವ

ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳ ನಾಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ (ನಾಶಗಳಾದಾಗ) ನಾಶದ
ಕರ್ತೃವಾಗಲಿ, ಕರ್ತೃವಾಗದಿರಲಿ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ, ಅವಶೇಷ
(ಉಳಿವು) ಇರುವುದರಿಂದ, ಈ ವಿನಾದ ವಿಷಯವಾದ ಮಹಾ ಪ್ರಳಯರೂಪ
ವಿನಾಶವೂ ಸಹ ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವದು.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಚನದಿಂದ, “ಅದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ
ಅನುಮಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧನ
ಬಾಧನಗಳಿಗೆ ಅಂಗ (ಉಪಯುಕ್ತ)ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ “ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
ಪರಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದಾದರೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನವು
ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ”(ಇರುವುದರಿಂದ)ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಆ ಅನುಮಾನವು ಯಾವದು?
ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
“ಸರ್ವನಾಶೇಷವಿತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅಪಿ”ಶಬ್ದವು
ಅಭಿವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ‘ಸರ್ವ’ ಶಬ್ದವು, ಕೇವಲ ವರ್ತಮಾನಕಾಲ
ದಲ್ಲಿರುವಂಥವುಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು
ಬರುವುದರಿಂದ, “ಸದಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ವ್ಯಭಿಚಾರ
ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು “ನುಃ”= ಪುರುಷನಿಗೆ (ಪುರುಷನ)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಪಿರಮಿವ್ಯಾಪ್ತೌ” - “ಸರ್ವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅರ್ಥ ಹಾಗಾದರೆ “ಸದಾ”, ಎಂಬುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸರ್ವ
ಶಬ್ದಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವರ್ತಮಾನವಾದುದೆ
ಲ್ಲವು” ಹೀಗೆ ಸರ್ವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ,

ವಿವರಣೆ ವಿಮತ ಇತಿ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಹತಾ । उत्तरार्थेन प्रतिज्ञाहेतु ।

एतदुक्तं भवति । महाप्रलयलक्षणो नाशः पुरुषशेषवान्भवितु-
मर्हति । नाशत्वात्सम्मतनाशवदिति । अत्र पुरुषावशेषमात्रं साध्यम् ।
न तु नाशकर्तुः पुरुषस्यावशिष्टता । अन एवोक्तं यस्य कस्येति ।
नाशस्य कर्तुरकर्तुर्वैत्यर्थः । तथाऽपि कर्तृशेषवानिति वदतेदमभि-
प्रेतम् । प्रलये पुरुषसङ्गावमात्रसाधने सति भग्नं तावत्परस्यानुमानम् ।
यदपि परस्याभावकर्तृत्वं जगतोऽभिमतम् । तदप्यत एवापास्तम् ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಅಯಂ” ಎಂಬುದರ ವಿವರಣವೇ “ವಿಮತಃ” ಎಂಬುದು (ವಚನವು) ಇಲ್ಲಿ-
ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ
ಹೇತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಇಲ್ಲಿ “ಮಹಾ ಪ್ರಲಯರೂಪ ನಾಶವು, ಪುರುಷ ಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು-
ತ್ತದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ನಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಮೃತ್ತ ನಾಶವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ”
ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ (ಪುರುಷಾವಶೇಷವಷ್ಟೇ ಕೇವಲ ಪುರುಷರ
ಅವಶೇಷವಷ್ಟೇ) ಸಾಧ್ಯವು ಹೊರತಾಗಿ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅವಶಿಷ್ಟ
(ಪ್ರಲಯದಿಂದ ಉಳಿದವ)ನಾಗಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ‘ಯಸ್ಯ
ಕಸ್ಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗಾಗಲೀ ಮಾಡ
ದವನಿಗಾಗಲೀ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಆದರೂ “ಕರ್ತೃಶೇಷವಾನಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದುದು “ಮಹಾ
ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರರ
ಅನುಮಾನವು ಭಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.” ಎಂಬುದು

ಇನ್ನು ಪರನಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ, “ಜಗತ್ತನ್ನು ಕುರಿತು ಅಭಾವವೇ
ಕರ್ತೃವು,” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಾದರೋ ಇದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಭಗ್ನಂ ತಾವಜ್ಞಾ ಪರಸ್ಯಾನುಮಾನಂ” — ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಅಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ) ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವು
ಬರುವುದರಿಂದ, ಪರರ ಅನುಮಾನವು ಭಗ್ನವಾಗುವದೆಂದು ಭಾವ. “ಆತಃಪಿವ”

ಅವಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಪುರುಷವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಸಂಭವೋಽಭಾವಸ್ಯ ತತ್ಕಲ್ಪನಾಽ-
ನವಕಾಶಾತ್ । ದೃಶಾನುಸಾರಿಣಿ ಹಿ ಕಲ್ಪನಾ । ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಃ
ಕುಲಾಲಾಭಾವಯೋಃ ಸತೋರಭಾವೋ ಘಟಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ದೃಢಃ । ಕಿನ್ನಾಮ ಕುಲಾಲ
ಏವೇತಿ । ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಜ್ಞಾನಾನಃ ಕರ್ತೃಶೇಷವಾನಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ ವಿಶ್ರಾಂತಶ್ಚೋದಯತಿ ।
ಯತ್ರ ಸುಂದೋಪಸುಂದನ್ಯಾಯೇನಾಶೇಷಾ ಅಪಿ ಪುರುಷಾ ನಶಾಸ್ತತ್ರ ನಾಶತ್ವಹೇತೋರನೈ-
ಕಾಂತಿಕತೇತಿ । ತತ್ರಾಹ ॥ ನ ಚೇತಿ । ಚಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣೇ । ಅಶೇಷವನಾಶಸ್ತು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಪುರುಷವಿಶೇಷನೊಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಅವನಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿ-
ರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನೋಡಿದುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಲ್ಪನೆಯು ಹೊರಡುತ್ತದೆ.
ಹಾಗೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಘಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಕುಂಬಾರ, ಹಾಗೂ
ವ್ರಾತಭಾವಗಣರಡೂ ಇರುವಾಗ ವ್ರಾತಭಾವಕ್ಕೆ ಘಟಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡಿರುವು-
ದಿಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಕುಂಬಾರನೇ ಘಟದ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ
ಹೀಗೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ (ಶಿಷ್ಯನು) “ಕರ್ತೃಶೇಷವಾನ್” ಎಂಬ
ಮಾತಿನಿಂದ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, “ಸುಂದೋಪಸುಂದನ್ಯಾಯದಿಂದ ಎಲ್ಲ
ಪುರುಷರೂ ಯಾವ ನಾಶದಲ್ಲಿ ನಾಶಹೊಂದಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥ ನಾಶದಲ್ಲಿ ನಾಶತ್ವ
ಯುಕ್ತಿಯು, ಪುರುಷಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.
ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅದರ ಉತ್ತರವನ್ನು “ನಚಾಶೇಷ”
ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ”
ಇರುತ್ತದೆ “ಅಶೇಷವನಾಶಸ್ತು ನೈವ ಕ್ವಚಿತ್ ದೃಷ್ಟಃ” (ಎಲ್ಲ ಪುರುಷರ ನಾಶವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪುರುಷನಿರುವದೆಂಬುದನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ! ಅದನ್ನು
“ಅವಶಿಷ್ಟಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ವಿಭ್ರಾಂತಃ”-
ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪುರುಷನು ಉಳಿದಿರಬೇಕೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಸುಂದೋಪಸುಂದನ್ಯಾಯೇನ” - ಸುಂದ, ಉಪಸುಂದ, ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು
ದೈತ್ಯರು ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯಳನ್ನು ಕಾಮಿಸಿ, ಪರಸ್ಪರ
ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಇದು ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು

ನ ಚಾಶೇಷನೃನಾಶಸ್ತು ದೃಶ್ಯೋ ದೃಶ್ಯೋಽಸ್ತಿ ವಾ ಕ್ವಚಿತ್ ॥

ನೈವ ಕ್ವಚಿತ್ ದೃಶ್ಯ ಇತ್ಯತಿತನಿಷೇಧೋ ದೃಶ್ಯೋ ವಾ ನೈವೇತ್ಯನಾಗತಸ್ಯ ನೈವಾಸ್ತಿ
'ವಾ ದೃಶ್ಯಮಾನ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ । ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವಂ
ಹಿ ಪ್ರಮಿತೇ ವಿಪಕ್ಷೇ ಹೇತುವೃತ್ತಯಾ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ನಾಪ್ರಮಿತೇ । ತಥಾ ಸತ್ಯನುಮಾನ-
ಮಾತ್ರೋಚ್ಛೇದಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನ ಚಾಶೇಷಪುರುಷನಾಶಃ ಕಾಲತ್ರಯೇಽಪಿ ಪ್ರಮಿತೋ ಯೇನ

ಯಾವತ್ಕೂ ಪುರುಷರ ನಾಶವಾದರೋ ಎಲ್ಲಿಯೂ (ಹಿಂದೆ) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿ-
ಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಕಾಣಲ್ಪಡುವಂತಹದೂ ಅಲ್ಲ ಈಗಲೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಿಲ್ಲ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎಲ್ಲಿಯೂಕಂಡಿರುವದೇ (ಇಲ್ಲ) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಅಂಧನಾಶವು ಕಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅತೀತ ನಾಶವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಕಾಣುವಂತಹದಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ
ನಾಶವನ್ನೂ ಈಗ ಕಾಣುವಂತಹದಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ತಮಾನನಾಶವನ್ನೂ ನಿಷೇ-
ಧಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಪ್ರಮಿತವಾದ ವಿಷಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇರುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ
“ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವ” (ವೈಭಿಚಾರ ದೋಷ)ವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಹೊರತಾಗಿ
ಪ್ರಾಧ್ಯದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದೆಂದು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಮಿತವಾಗದ ವಿಷಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತು
ವಿನ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ವೈಭಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಎಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ
ಹೇಳುವದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುಮಾನಗಳ ಉಚ್ಛೇದವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದ
ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಪುರುಷರ ನಾಶವು ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅವಧಾರಣೇ”-ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ
ಚಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿಷಕ್ಷವು
ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಈ
ಕಾರಣದಿಂದ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹಾಗಾದರೆ ಒಂದೇ
ಅವಧಾರಣವೇ ಸಾಕು ಮೂರು ಸಲ ಅವಧಾರಣವೇಕೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ
ಯನ್ನು “ಅತೀಷ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ
ವೈಭಿಚಾರದ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು “ಇದಮುಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾಶತ್ವಸ್ಯ ತತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಪ್ರಮಿತತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೇ ಚ ಪ್ರಮಾತುರೇ-
ವೋವರಿತತ್ವೇನ ವ್ಯಾಘಾತಶ್ಚ ಸ್ಯಾನ್ । ನ ಚ ನಾಶಕರ್ತುಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾವಶಿಷ್ಟತಾ-
ಸಾಧ್ಯತ್ವೇನೇಷಾ । ಯೇನ ಸುಂದೋಪಸುಂದಾಙ್ಗಿನಾಃ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹ್ರಿಯೇನ । ಕಿನ್ತು
ಪುರುಷಾವಶೇಪದತ್ವಮಾತ್ರಮಿತಿ । ಅನೇನ ಪ್ರಲಯಕಾಲಃ ಪುರುಷವಾನ್ಕಾಲತ್ವಾದಿ-
ದಾನೀಂತನಕಾಲವದಿತ್ಯಪ್ಯನುಮಾನಂ ಸೂಚಿತಮ್ । ನ ಚ ತದಾ ಕಾಲಾಭಾವಾದಾ-
ಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ತಥಾ ಸತಿ ತದೇತೇವ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ಪರಕೀಯಾನುಮಾನೇ
ಚ ಪ್ರಲಯವಿಶೇಷಣಾನುಪಪತ್ತೇಃ ।

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ಹಾಗೆ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾಶತ್ವಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬಂದೀತು ಸರ್ವ
ಪುರುಷನಾಶವು ಪ್ರಮಿತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಮಾತೃವೇ (ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನೇ)
ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಘಾತವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ~~ನಾಶಕತ್ವವೂ~~ ಪ್ರಮಾತೃವು
ಪುರುಷನು ಉಳಿದಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂಂದೋಪ-
ಸುಂದನ್ಯಾಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ~~ಅದರಲ್ಲಿ~~ ಪುರುಷರು ಉಳಿದಿರುವ
ದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. “ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
ಇದರಿಂದ “ಪ್ರಲಯಕಾಲವು ಪುರುಷವುಳ್ಳದ್ದು, ~~ಅದರಲ್ಲಿ~~ ಕಾಲವಾಗಿದೆ
ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಗನ ಕಾಲವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಅನುಮಾನವೂ
ಸೂಚಿತವಾಯಿತು- ಇನ್ನು ಅವಾಗ ಕಾಲವು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಆಶ್ರಯವು ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು
ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ “ತದಾ” (ಅವಾಗ) ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲು
ಶಕ್ಯವೇ ಆಗಲಾರದು ಮತ್ತು ಪರರ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ “ಪ್ರಲಯ” ವಿಶೇಷಣವು
ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರತ್ಯುದಾಹ್ರಿಯೇತ” - ವ್ಯಭಿಚಾರಸ್ಥಲ (ವಿವಕ್ಷ)ರೂಪವಾಗಿ ಸುಂದೋಪ
ಸುಂದಾದಿನಾಶವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು “ತದೇತೇವ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯ
ತ್ವಾತ್” - ಸರ್ವೈಕಾನ್ಯಕಿಯುತ್ಪದಃ ಕಾಲೇದಾ,, ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಗಲಾದ ಕಾಲಾ
ರ್ಥಕಗಳ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ದಾ,, ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವದು ಉದಾ—“ಸರ್ವ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಸದಾ, ಸರ್ವದಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದರಂತೆ “ಕದಾ
ಅನ್ಯದಾ, ಕದಾ ಯದಾ, ತದಾ” ಇವುಗಳು) ಈ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ, “ತದಾ”
ಎಂಬುದು ‘ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ’ (ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ

ಯಥ್ಯತ್ರ ಕಾಲೋಽದ್ಭಿಕ್ರಿಯತೇ ನ ವಾ । ಆದ್ಯೇ ತತ್ರೈವ ಭಾವತ್ವಹೇತೋ-
ರ್ಯಮಿಚಾರಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಪ್ರಲಯವಿಶೇಷಣಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಸಕಲಕಾರ್ಯವಿನಾಶ-
ವಿಶಿಷ್ಟಕಾಲಸ್ಯ ಪ್ರಲಯತ್ವಾತ್ । ಅಥ ಕಾರ್ಯವಿನಾಶ ಏವ ಪ್ರಲಯಸ್ತಥಾಪಿ-
ಶ್ವರಾಭಾವಸ್ಯ ತೇನ ಸಂಬಂಧಾಭಾವಾದೀಶ್ವರಾದಿಕಂ ಪ್ರಲಯೇಽಸದಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯದ್ಯಪಿ—“ಇಲ್ಲಿ (ಆಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ-)ಕಾಲವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವಿರೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಭಾವತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿಗೇ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಪ್ರಲಯ”, ವಿಶೇಷಣವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಾಶವುಳ್ಳ ಕಾಲವೇ ಪ್ರಲಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು-ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಾಶವೇ ಪ್ರಲಯವು’ ಅದರೂ, ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದಿರುತ್ತದೇ ಆ ಕಾರ್ಯವಿನಾಶರೂಪ ಪ್ರಲಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, “ಈಶ್ವರಾದಿಗಳು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಆದುದರಿಂದ “ತದಾ,” ಎಂಬುದರಿಂದ,ಕಾಲದ ಅಸ್ತಿತ್ವವು (ಕಾಲವಿದೆಯೆಂಬುದು ಲಭಿಸಿದುದರಿಂದ, “ತದಾ ಕಾಲೋ ನಾಸ್ತಿ” ಎಂದಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ

“ಪರಕೀಯಾನುಮಾನೇ ಚ”—ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಭಾವ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದು” ಇದು ಪರಕೀಯಾನುಮಾನವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲವೇ ಪ್ರಲಯವೆನಿಸಿದುದರಿಂದ, ಕಾಲವೇ (ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ) ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಲಯವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಪರಕೀಯರ ಅನುಮಾನದ ಪಕ್ಷವು ಸಾಧ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ್ದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಸಂಭಾವಿತನಾದ, ಮುಂದೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸಾಧ್ಯಾಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮುಂತಾದ ರೂಪ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಸೂತ್ರ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಚಾತುರ್ಯ, ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತ, ಅದನ್ನು ಇದಿರುನಿಲ್ಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, “ಯದ್ಯಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಸಂಬಂಧಾಭಾವಾತ್”—ಸಮವಾಯು, ಸಂಯೋಗ, ಈ ಸಂಬಂಧಗಳು, ಸಕಲಕಾರ್ಯ ನಾಶವೆಂಬ ಪ್ರಲಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೊಡನೆ ಸಂಭ

ನುಪಪತ್ತಿ: । ದೇಶಾದಿಧ್ವಾರಾ ಸಮ್ಬಂಧಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತತ್ರೈವ ಭಾವತ್ವಸ್ಯ ವ್ಯभि-
ಚಾರ: । ಪ್ರಲಯವಿಶೇಷಣಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಚೇಶ್ವರಗಾದೇ: ಸರ್ವದಾಽಪ್ಯಭಾವ: ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತ:
ಸ್ಯಾನ್ । ತಥಾ ಚ ಸ್ಫುಟೋ ದೋಷ ಇತಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ತಥಾಽಪಿ ತತ್
ಗಿಣ್ಯೈರೇವೋಹ್ಯತಾಮಿತಿ ನ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕಾರಾಭ್ಯಾಮಭಿಹಿತಮ್ । ಸೂಚಿತಂ ಚಾಪೀತಾ-
ವಿತಿ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ॥ ಲಯೇ ಮಾನಂ ಚ ಕಿಂ ಭವೇದಿತಿ ಭಾಷ್ಯಕೃತಾಽಪಿ ।

— ಪದಾರ್ಥವಿದೀಪಿಕಾ —

ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. (ಯುಕ್ತನಾಗುವದಿಲ್ಲ) ದೇಶ ಮುಂತಾದುದರ
ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭಾವತ್ವಹೇತುವಿಗೆ
ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಲಯದ ಆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದರೆ
ಉತ್ತರ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಾವವನ್ನು ನಾರಿದ್ವಾ ಗುತ್ತದೆ
ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೂ

ದೋಷವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೇ ಊಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರ
ರಾಗಲೀ ಶ್ರೀ ಸೂತ್ರಕಾರರಾಗಲೀ ಕಂಠತಃ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ “ಽಸೇತಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ “ಲಯೇ ಮಾನಂ ಚ ಕಿಂ
ಭವೇತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿದೀಪಿಕಾ —

ವಿಷಯವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ ಇನ್ನು ಕಾಲವಿಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೂ, ಉತ್ತರನ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗೂ ಪ್ರಲಯಕ್ಕೂ (ಕಾರ್ಯನಾಶಕ್ಕೂ)
ನಡುವೆ “ ಸಮಾನದೇಶತ್ವ ” (ಸಮಾನದೇಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ
ಸಂಬಂಧವು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ದೇಶಾದಿದ್ವಾರಾ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ, ತತ್ಕಾಲೇನವಾದ ಪ್ರಾಗ
ಭಾವ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಕಾಲನಾಶ, ಉತ್ತರಾದ್ಯ ಭಾವ
ಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ತತ್ತ್ವವ”- ಸಕಲನಾಶದ ಅಧಿಕರಣವಾದ, ದೇಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಭಾವತ್ವ
ಹೇತುವು ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ
ತಿಳಿಯಬೇಕು

‘ಸ್ವಪಿಣೀದೋಷಃ’ - ಬಾಧವು ದೃಶ್ಯಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ,
ಈ ದೋಷಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಿರುವವು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಭಾಷ್ಯಕೃತಾ” - ಅನು
ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ “ರಚಿತಂ ಚ” - ಭಾವ

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವೇನ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯೋಽಪಿ ನರೋ ಲಯೇ ||

ತದ್ವಿಧಂ ಜೀವೇಶ್ವರಸಾಧಾರಣಮನುಮಾನಮುಕ್ತಮ್ । ಇದಾನಿಂ ಪ್ರಲಯೇ ಜೀವ-
ಸದ್ಭಾವಸಾಧಕಮನುಮಾನಮಾಹ || ಧರ್ಮೋತಿ । ನ ಕೇವಲಮುಕ್ತಾನುಮಾನೇನ । ಕಿಂತ್ರಾಮ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವೇನಾಪೀತಿ ಸಮ್ಬಂಧಃ । ನರೋ ಜೀವಾತ್ಮಾ । ಅಯಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಃ ।
ಪ್ರಲಯಕಾಲವರ್ತಿನಿ ಧರ್ಮಃ ಸಾಶ್ರಯಃ । ಧರ್ಮತ್ವಾದಿದಾನೀಂತನಧರ್ಮವತ್ । ಏವಮ-
ಧರ್ಮಮಪಿ ಪಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮ್ । ನ ಚ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯೋ ಜೀವಾತ್ಮನೋಽನ್ಯಃ

ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ವರಿಗಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರ ಒಗ್ಗಿ
ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನುಮಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಜೀವರರಿ
ರುವರಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು “ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವೇನ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ
“ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವೇನಾಪಿ”(ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಕಾರಣದಿಂದಲೂ) ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ನರಃ”=ಜೀವಾತ್ಮನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು-
“ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವು ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಧರ್ಮ
ವಾಗಿದೆ. ಈ ಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ
ಇದರಂತೆ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿಯೂ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಅಸತ್ವವನ್ನು (ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು) ಸಾಧನ
ಮಾಡಿದರೆ ಅಪೀತಿ (ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುವುದರಿಂದ,
ಅದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಕಾಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) ಸಾಧ್ಯದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು
ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ

“ಅನುಮಾನಂ” - ನಾಶತ್ವಾತ್ (ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಕಾಲತ್ವಾತ್
(ಕಾಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಎಂಬ ಎರಡು ಅನುಮಾನಗಳು. ಮಹಾಪ್ರಲಯ
ರೂಪನಾಶವು, ಪುರುಷಶೇಷಯುಕ್ತವಾದುದು, ಏಕೆಂದರೆ ನಾಶವಾಗಿದೆ
ಪ್ರಲಯಕಾಲವು ಪುರುಷವುಳ್ಳದ್ದು, ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲವಾಗಿದೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ
ಸಮ್ಮತವಾದುದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳು.

ಸಮ್ಮಭವತಿ । एवञ्च प्रलये जीवात्मसद्भावात् भावमात्रासत्त्वसाधनमनुप-
पन्नमिति । यद्वेश्वरसद्भावसाधनमिदम् । आश्रयशब्दस्याधिष्ठातृपर-
त्वान् । तत्रैवं प्रयोगः । प्रलयकालवर्तिनौ धर्माधर्मौ केनचिदधिष्ठितौ ।
कारणत्वे सत्यचेतनत्वान् । वाश्यादिवदिति । न चातीन्द्रिययोर्धर्मा-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ಆಶ್ರಯನು ಜೀವಾತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಋವ(ಭಿನ್ನ) ನಾಗಿರುವುಮ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಇರುವದರಿಂದ, ಯಾವದೇ ಭಾವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವದು ಯುಕ್ತವಾಗ ಲಾರದು” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಧವಾ- ಈಶ್ವರನಾಧಕವಾಗಿ ಈ ಅನುಮಾ ನವು ಹೊರಟಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ಆಶ್ರಯ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯ” ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗವು- “ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಒಳಪಟ್ಟಿವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಕಾರಣಗಳಾಗಿದ್ದು ಅಚೇತನಗಳಾಗುವೆ ವಾಶ್ಯಾದಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಗಳು” ಎಂಬುದಾಗಿ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನಚಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯೋ ಜೀವಾತ್ಮನೋಽನ್ಯಃ” - ಸ್ವಸ್ವಾಮಿ ಭಾವ ರೂಪ ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಜೀವನೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಶ್ರಯನಾಗಿರುವದರಿಂದ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು “ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯಸರತ್ವಾತ್” - ‘ಕಾರ್ಯೋನ್ಮು ಖನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು’ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಯಥೇಚ್ಛ ವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗ (ಬಳಕೆ) ಮಾಡುವವನು ಇಲ್ಲವೇ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು ಹೀಗೆ “ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ‘ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರ್ತೃ’ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ “ಕಾರಣತ್ವೇ ಸತಿ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್” - ಇಲ್ಲಿ ಅಚೇತನತ್ವವು ಧ್ವಂಸ, ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ‘ಕೇನಚಿದಧಿಷ್ಠಿತತ್ವ’ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, ‘ಕಾರ ಣತ್ವೇ ಸತಿ’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರ “ವಾಶ್ಯಾದಿವತ್” - ಕುರಾರದಂತೆ, “ವಾಶೀ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಕುರಾರ-ವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ “ವಾಶೀಮೇಕೋ ಹಸ್ತೇವಿರತಿ ಆಯಸೀಂ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು “ವಾಶ್ಯಾದಾರುವಿದಾರಣೇ” ಎಂಬ ಕೋಶವೂ ಇದೆ (೨) ತಕ್ಷಣ (ಬಡಗನ) ಆಯುಧವು “ವಾಶೀ” (ಬಾಚಿ- ಉಳಿ) ಆದು ಅವನಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿಯಮ

ಧರ್ಮಯೋರಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವಮಿಶ್ವರಾದ್ವಯಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅನೌ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವೇನಾಪಿ
ನರಃ ಪರಮಪುರುಷೋ ಲಯೇ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯ ಇತಿ ।

ನನು ಪ್ರಲಯೇ ಭಾವಮಾತ್ರಸ್ಯಾಸತ್ತವಮಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತೋ ಮಮ ತದಾ ಧರ್ಮಾ-
ಧರ್ಮಾವಿಪಿ ನ ಸ್ತ ಏವೇತ್ಯಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿರिति । ಇದಮಿಹ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಕಿಂ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸಂಜಿತಮದೃಶಮಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಕಾರಣಂ ಚ ಭವತೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ
ಪ್ರಲಯೇ ತದಭಾವೋಽಭಿವಿಧೀಯತೇ । ಉತ ಸದಪಿ ತದಕಾರಣಮಿತ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ।
ಅಥ ತದೇವ ನಾಸ್ತೀತ್ಯङ್ಗೀಕೃಯ । ಆದ್ಯಂ ದ್ವಯನಿ ॥ ಅನಾದಿತ್ವಮिति ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದವನು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃನಾ||ರುವದೆಂಬುದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃನಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಕಾರಣದಿಂದಲೂ “ನರಃ”-ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇರು
ವವನೆಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ, ಯಾವದೇ ಭಾವಕ್ಕೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
ನನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, “ಪ್ರಲಯಕಾ
ಲದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು” ಎಂಬ ಪಕ್ಷವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ”
ಯೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು-
“ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅದೃಷ್ಟವು ಇದೆ ಅದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾರ
ಣವಾದುದೂ ಇದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅಭಾವವನ್ನು
ಹೇಳುವಿಯೋ? ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅದೃಷ್ಟವಿದ್ದರೂ ಅದು
ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಿಯೋ?
ಇಲ್ಲವೆ ಆ ಅದೃಷ್ಟವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುವಿಯೋ? ಹೀಗೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೋ ಹಾಗೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನಿಂದ
ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಆದಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ “ಕುಲಶ” ಮುಂತಾದು
ದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸದೇಕು ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದರೀತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ, ಪರರೀತಿಯಿಂದ
ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬಹೇತುವು (ವಿಶೇಷಣ)ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ “ಕೇನಚಿದಧಿ
ಷ್ಠಿತತ್ವ” ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು “ಅಚೇತನತ್ವಾತ್”
ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಶೇಷ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಇದರಿಂದ, ಈಶ್ವರ ಸಿದ್ಧಿಯು
ಹೇಗೆ ಆಯಿತೆಂಬುದನ್ನು “ನ ಚ”ಇತ್ಯಾದಿನಾಕೃದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಾದಿತ್ವಂ ವಿನಾಽದೃಶ್ಯಂ ಕಥಂ ಸ್ವಾತ್ಕಾರಣಂ ಕವಿತ್ ॥

ಅನಾದಿತ್ವಮಿವಾನಾದಿತ್ವಂ ಪ್ರಲಯೇ ಸತ್ತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಕವಿದಿತಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೆ ।
ಯದೃಶ್ಯಂ ಪ್ರಲಯೇ ನ ಸ್ವಾತ್ಕಾರಾಽಽದಿಕಾಲೀನಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಂ ನ ಸ್ವಾತ್ ।
ಅಸತ: ಕಾರಣತ್ವಾಽಯೋಗಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಮತಾ ನಿಮಿತ್ತಮಿತ್ಯಭ್ಯು-
ಪಗಮೋ ಭಗ್ನ ಇತ್ಯರ್ಥ: । ಸ್ವಾತೀತತ್ । ಅಧುನಾತನಕಾರ್ಯಮದೃಶ್ಯಕಾರಣಕಂ ನ
ತ್ವಾದಿಕಾಲೀನಮಿತಿ ಮಮಾಭ್ಯುಪಗಮ: । ತತ್ಕಿಮದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಲಯೇ ಸದ್ಭಾವೇನೀತ್ಯತ
ಆಹ ॥ ಅನಾದಿತ್ವಮಿತಿ । ಅನಾದಿತ್ವಂ ವಿನಾ ತತ ಏವಾದಿಕಾಲೀನಕಾರ್ಯ-

ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದೃಷ್ಟವು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಈಗಿನ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ) ಕಾರಣವು ಹೇಗೆ ಆದೀತು ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಶ್ನೆ ನೋದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು “ಅನಾದಿತ್ವಂ” ಈ ಪದ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸು
ತ್ತಾರೆ “ಅನಾದಿತ್ವದ” ಹಾಗೆ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅನಾದಿತ್ವ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ
ಆದರೆ “ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ” ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಕೃಚಿತ್” ಎಂದರೆ ‘ಸೃಷ್ಟಿ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಅದಿ (ಸೃಷ್ಟಿ)
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ
ಎಕೆಂದರೆ ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ (ಇಲ್ಲದಕ್ಕೆ, ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಅದು
ರಿಂದ, ಹುಟ್ಟುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಲ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ಅಲ್ಲಗಳೆದುದಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು-ಇದಾಗಲಿ! ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ
ಅದೃಷ್ಟವು ಕಾರಣವು ಆದರೆ ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟವು
ಕಾರಣವಲ್ಲ,” ಹೀಗೆ ನಾನು ಅಂಗಿಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ಅದುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು
ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಏಕೆ ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅನಾದಿತ್ವಂ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನಾದಿತ್ವಂ ವಿನಾ” ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದೆಯೆ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅದಿಕಾಲದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅದೃಷ್ಟಂ ಕಾರಣಂ ನೋಚೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ೨-೩ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸಲಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ನೋದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದ ನಿರಾಸವೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಅದೃಷ್ಟಂ ದೂಷಯತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.
“ಅನಾದಿತ್ವಂ ವಿನಾ” - ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಕಾರಣತ್ವಂ ಚ ವಿನಾಽದೃಶ್ಯಂ ಕ್ವಚಿದ್ಭುನಾತನೇಽಪಿ ಕಾರ್ಯೇ ಕಾರಣಂ ಕಥಂ ಸ್ಯಾತ್ ।
 ನ ಕಥ್ಯಶ್ಚಿತ್ । ಅಭುನಾತನಂ ಕಾರ್ಯಮದೃಶ್ಯಕಾರಣಕಂ ನ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದಾದಿಕಾಲೀನ-
 ಕಾರ್ಯವದित್ಯನುಮಾನಸಮ್ಮಭವಾತ್ । ನ चेದಿದಮಿವ ತದ್ವ್ಯವದೃಶ್ಯಕಾರ್ಯಮಿವಾಙ್ಗೀ-
 ಕಾರ್ಯಮिति । ಯದ್ವಾ ಮಾ ಭೂದಾದಿಕಾಲೀನಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾದೃಶ್ಯಂ ಕಾರಣಮ್ ।
 ತಥಾಽಪಿ ಪ್ರಲಯೇ ತದ್ಭಾವೋಽಙ್ಗೀಕರಣೀಯಃ । ಕೃತಃ ॥ ಅನಾದಿತ್ವಂ ಪ್ರಲಯೇ
 ಸತ್ತ್ವಂ ವಿನಾಽದೃಶ್ಯಂ ಕ್ವಚಿದಿದಾನೀಂತನೇಽಪಿ ಕಾರ್ಯೇ ಕಾರಣಂ ಕಥಂ ಸ್ಯಾತ್ ।
 ಅಂತರಾಲ ಏವಾದೃಶ್ಯೋನ್ಮತ್ತಯೋಗಾದिति ಯೋಜ್ಯಮ್ ।

ನಂದದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಮನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇಽಪಿ ನ ಪ್ರಲಯೇ ಸದ್ಭಾವೋಽಭ್ಯುಪ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಯೇ, ಅದೃಷ್ಟವು, “ಕ್ಷಚಿತ್” ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣವು ಹೇಗೆ ಆದೀತು? ಯಾವದೇ
 ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ “ಈಗ ಉಂಟಾದ ಕಾರ್ಯವು ಅದೃಷ್ಟ
 ರೂಪ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಆದಿಕಾ
 ದಲ್ಲಾದ ಕಾರ್ಯವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ.
 ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಕಾರ್ಯದಂತೆ ಆದಿಕಾಲದ ಕಾರ್ಯವೂ ಅದೃಷ್ಟ
 ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದುದೆಂಬುದನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಅರ್ಥವಾ- ಆದಿಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟವು ಕಾರಣವಾಗದೆ ಇರಲಿ !
 ಅದರೂ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಆ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು.
 ಏಕೆಂದರೆ “ಅನಾದಿತ್ವಂ ವಿನಾ”= ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅದೃಷ್ಟವು
 “ಕ್ಷಚಿತ್” ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತಾದರೂ ಕಾರಣವು ಹೇಗೆ
 ಆದೀತು ? ಏಕೆಂದರೆ- “ಅಂತರಾಲ ಏವಾದೃಶ್ಯೋನ್ಮತ್ತಯೋಗಾತ್” (ನಡು
 ವಯೇ ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಯೋಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು
 ಇನ್ನು ಅದೃಷ್ಟವು, ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತತ ಏವ” - ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ತರ್ಕವನ್ನೂ “ನಚೇತ್”
 “ನೆಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದೃಷ್ಟಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ
 ಅರ್ಥ ‘ತದಪಿ’ - ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಅದೃಷ್ಟವು “ಉಪಾದತ್ತೇ” - ದೂಷಿಸಲು
 ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. “ಯದಿ” ಇದರ ಅನಂತರ, ಶೇಷ

ಪೂರ್ವಾಢಾತ್ಪರಾಢಾಢ್ತಂ ಯದಿ ನೈವೋತ್ತರಂ ಕುತ' ॥

ಗಂತವ್ಯ: । ಆದಿಕಾಲ ಏವೋತ್ಪನ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಮಹದಾದಿಕಾರಣತ್ವೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ।
ಇದಮತ್ರ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ತದಾದಿಕಾಲೇ ಜನಿಮದದೃಶ್ಯಂ ತತಃ ಪೂರ್ವಾಢಾಢ್ತುತ್ಪದ್ಯತೇ ನ
ತ್ರೇನಿ । ಆಢ್ಯಮುಪಾದತ್ತೇ ॥ ಪೂರ್ವೇತಿ । ಜಾಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಪರಿಹರತಿ ॥
ನೈವೇತಿ ॥ ಁವಂ ತಹಿ ತದುತ್ತರಮಾದಿಕಾಲೇ ಜನಿಮದದೃಶ್ಯಂ ನೈವಾಸ್ಸಾಢಿಃ

(೧) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹರ (ಮುಂದಿನ) ಅದೃಷ್ಟವು ಒಂದು
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯಾದರೆ ಆಗ ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆ ಅದೃಷ್ಟ
ವನ್ನು ನಾವು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಅದರೆ ಅದರ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟವನ್ನೇ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಶ್ರಯಾ
ಸಿದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲಿಂದ (ಹೇಗೆ) ? *

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂ
ದರೆ— ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಆ ಅದೃಷ್ಟವು ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರ
ಣವಾಗುವುದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ " ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲಿ— "ಆ ಅದಿಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅದೃಷ್ಟವು ಮುಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ,
ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಮೊದಲನೆಯವನ್ನು "ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟಾತ್" ಇತ್ಯಾದಿ
ಪದ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ "ಜಾಯತೇ" ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಅದರ
ಪರಿಹಾರವನ್ನು "ನೈವ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಹಾಗಾದರೆ—
"ಉತ್ತರಂ" = ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನನ ವುಳ್ಳ ಆ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ನಾವು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು "ಜಾಯತೇ ಇತಿಶೇಷಃ" ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ "ಏವಂ
ತರ್ಹಿ, ತತ್, ಈ ಮೂರು ವದನಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲು ಬಳಸಿರುತ್ತಾರೆ

(೨)* ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟವು ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಆ ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಷ್ಟವು
ಯಾವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ? (ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದೇ ಇರಲಿ.)

(೩) ಸೃಷ್ಟಿಯ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಆ ಅದೃಷ್ಟವು ಪೂರ್ವದ ಅದೃಷ್ಟ
ದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಅದು ಅದೃಷ್ಟನಿರಪೇಕ್ಷವು; ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ
ಹುಟ್ಟುವ ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವೆಂಬುದನ್ನು
ಏಕ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು

ಪಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ । ಕಿಂತು ತತ್ಕಾರಣಂ ಪ್ರಲಯಕಾಲಿನಂ ಪೂರ್ವಾಢ್ವಮೇವೇತಿ ಕುತ
 ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿರೀತಿ । ದ್ವಿತೀಯಮುಪಾದತ್ತೇ ॥ ಪೂರ್ವೇತಿ । ನೈವೋತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ
 ಶೇಷಃ । ದೂಷಯತಿ ॥ ಉತ್ತರಮೀತಿ । ತರ್ಹಿ ತದುತ್ತರಮಾದಿಕಾಲಿನಮದೃಶಂ ಕುತೋ
 ಜಾಯತೇ । ನ ಕುತಶ್ಚಿನ್ । ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಮತ್ತಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾದೃಶಸ್ಯಾಭಾವಾದಾದಿಕಾಲೀ
 ನಾದೃಶೋತ್ಪತ್ತಿರೇವ ನ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಬ್ರೂಮೋ ವಯಂ ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯಮದೃಶಜನ್ಯ-
 ಮೀತಿ । ಕಿಂ ತರ್ಹ್ಯಾದಿಕಾಲೇ ಜನಿಮತೋ ಮಹಾದಾದಿಕಾರಣಾದೃಶಾದನ್ಯದೇವಾತೋ
 ನೋಕ್ತದೋಷ ಇತ್ಯಾಶङ್ಕಾಮುತ್ಥಾಪ್ಯ ದೂಷಯತಿ ॥ ಪೂರ್ವೇತಿ । ಯದಿ ಪರಾದೃಶಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವುದೇ ಇಲ್ಲ ಆದರೆ ಅದರ ಕಾರಣವಾದ ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟವನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದು.
 ಅದುದರಿಂದ ಅಶ್ರಯದ (ಪಕ್ಷದ) ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಂದ? ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ಎರಡ
 ನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು “ ಪೂರ್ವ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ
 “ ನೈವೋತ್ಪದ್ಯತೇ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೇಷವು, ಅದನ್ನು “ ಉತ್ತರಂ ”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ “ ತರ್ಹಿ ”- ಹಾಗಾದರೆ-
 “ ಉತ್ತರಂ ”= ಆ ಆದಿಕಾಲೀನವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು “ ಕುತಃ ”= ಎಲ್ಲಿಂದ (ಯಾವು
 ದರಿಂದ) ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ? ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವು
 ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಅದೃಷ್ಟವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಆದಿಕಾಲ
 ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದ ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಆಗಲಾರದು ? ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
 ಇನ್ನು ಹುಟ್ಟುವುದೆಲ್ಲ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.
 ಆದರೆ- ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮಹದಾದಿಗಳ ಕಾರಣವಾದ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ
 ಬೇರೆಯಾದುದೇ (ಆದಿಕಾಲೀನ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದುದೆಲ್ಲ) ಅದೃಷ್ಟ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ನೈವ ಆಸ್ಮಾಭಿಃ ಪಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ ” - ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನನವುಳ್ಳ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು
 ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವಿರುವನೆಂದು ಸಾಧನ ಮಾಡಿದರೂ, ಅಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ
 ದೋಷವಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಆದರೂ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
 ಆ ಈಶ್ವರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು.
 ತರ್ಹಿ-ತತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಿಷ್ಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ
 ಅನುವಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ ಉತ್ತರಂ ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು “ ಆದಿಕಾಲೀನಂ ”
 ಎಂಬುದು

ಸೃಷ್ಟ್ಯುಪಕ್ರಮೇ ಜನಿಮತ್ಪೂರ್ವಾಽದೃಶ್ಯವೈವೋತ್ಪದ್ಯತೇ । ಅಪಿ ತ್ವದೃಶ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷಮೇವ ।
ತದ್ವೃತ್ತಿರಂ ಮಹಾದಿಕಾರ್ಯಮಪಿ ಕುತೋಽದೃಶ್ಯಾದುತ್ಪದ್ಯತ ಇತ್ಯङ್ಗೀಕರಣೀಯಮ್ । ಅದೃ-
ಶ್ಯವತ್ಸರ್ವಾಪ್ಯದೃಶ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷತ್ವಸಮ್ಮವಾನ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದದೃಶ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯ-
ದೃಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾಽಙ್ಗೀಕಾರ್ಯೇತಿ ।

ಅಸ್ತು ತದ್ವೃತ್ತಿ ಕಾರಣಮೇವ ನ ಭವತೀತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ । ಅದೃಶ್ಯ-
ಮೇವ ನಾಸ್ತೀತಿ ತೃತೀಯೋ ವಾ । ಉಭಯಸ್ಯಾಪ್ಯನುಪಲಮ್ಬಾನ್ । ತಥಾ ಚಾಶ್ರ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ
ವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು, ಹುಟ್ಟಿಸಿ, “ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯ
ದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟಂ”- ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದ ಅದೃಷ್ಟವು, ತನಗಿಂತ ಪೂರ್ವದ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಾದರೆ,
ಅಂದರೆ ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯಾದರೆ “ಉತ್ತರಂ”- ಮುಂದೆ
ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯವೂ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು
ದನ್ನಾದರೂ ಏಕೆ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದು ? ಆದಿಕಾಲೀನ ಅದೃಷ್ಟದ ಹಾಗೆ ಮಹ
ದಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಹ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನವಲಂಬಿಸದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು
ಸರಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಆದಿಕಾಲೀನ ಅದೃಷ್ಟವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದು
ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು (ಅವಲಂಬನವು) ಇದೆಯೆಂಬುದನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಹಾಗಾದರೆ- ಇನ್ನು “ಅದೃಷ್ಟವು ಕಾರ್ಯದ ಕಾರಣವು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ”,
ವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಇರಲಿ ! ಅಥವಾ ‘ಅದೃಷ್ಟವೇ ಇಲ್ಲ,’ ಎಂಬ
ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವಾದರೂ ಇರಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ಅದೃಷ್ಟವಾಗಲೀ ಅದೃಷ್ಟವು
ಕಾರ್ಯದ ಕಾರಣವೆಂದಾಗಲೀ ಇವೆರಡೂ ಸಂಗತಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡು
ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಪಕ್ಷಕ ಅನುಮಾನದ ಪಕ್ಷವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ನೋಕ್ಷದೋಷಃ’ - ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯಾಗ
ದಿರಲೆಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ “ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟಂ” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದ
ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು- ‘ಸೃಷ್ಟ್ಯುಪಕ್ರಮೇ ಜನಿಮತ್’ ಎಂಬುದು “ಕುತಃ”
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅಂಗೀಕರಣೀಯಂ’ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ, “ಕುತಃ
ಅಂಗೀಕರಣೀಯಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಅದೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ”=
ಆದಿಕಾಲೀನ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೂ

ಅದೃಶ್ಯ ಕಾರಣ ನೋ ಚೆಲ್ಲವೇ ಮಾನಂ ಚ ಕಿಂ ಭವೇತ್ ॥

ಯಾಸಿದ್ಧಿರಪರಿಹಾರ್ಯೇತ್ಯಾಶङ್ಕಾಹ ॥ ಅದೃಶ್ಯಮಿತಿ । "ಯದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾನುಪಲಕ್ಷ್ಯ-
ದೃಶ್ಯ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಸದಪಿ ವಾ ಕಾರಣ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾ ಲಬ್ಧೇ ಚ ಕಿಂ ಮಾನಂ
ಭವೇತ್ । ಪ್ರಲಯೋಽಪ್ಯಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾನ್ತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಹ್ಯಸಾವಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೋಪ-
ಲಬ್ಧಯೇತೇ । ತಥಾ ಚೈಶ್ವರಾದಿಕಂ ಪ್ರಲಯೋಽಸದ್ಭವಿತುಮರ್ಹತೀತ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಃ
ಪಕ್ಷಃ ಪರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಯಾತ್ ।

ಅದೃಷ್ಟವೇ ಇಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಇದ್ದರೂ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ
ಆಗ ಪ್ರಳಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವುದು ಆಗುವದು?

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ದೋಷವು ತಪ್ಪಿದುದಲ್ಲ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ
“ಅದೃಷ್ಟಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯ-
ಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ--
ಹಾಗೂ ಇದ್ದರೂ ಅದು ಕಾರಣವಾಗಲಾರದೆಂದಾದರೆ, ಆಗ ಲಯದ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವದು ಆಗುತ್ತದೆ ? (ಆದೀತು). ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
ಸಿದ್ಧಿಸಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಲ-
ಯವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ. “ಈಶ್ವರಾ-
ದಿಕಂ ಪ್ರಲಯೇ ಅಸದ್ ಭವಿತು ಮರ್ಹತಿ” (ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಲ-
ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದು) ಎಂಬ ಘರನ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇ-
ಷಣವು (ಸಾಧ್ಯವು) ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬ ದೋಷವು ಸರನಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನುಪಲಂಭಾತ್” - ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು
“ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿರಪರಿಹಾರ್ಯಾ” - ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇದನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ “ಕಾರಣತ್ವೇ ಸತಿ” ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣದ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ-
ಕಾರಣವಾದ ಅದೃಷ್ಟವೇ ಪಕ್ಷೀಕಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಈದೋಷವು
(ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯು) ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.
“ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಃ ಸ್ವಲ್ಪಃ” ಪಕ್ಷದ ವಿಶೇಷಣವಾದ “ಪ್ರಲಯೇ ಅಸದ್ ಭವಿತು
ಮರ್ಹತಿ” - ಎಂಬುದರ, ವಿಶೇಷಣವಾದ “ಪ್ರಲಯವು” ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥ

ಅಥ ಮತಮ್ । ಕಾಲವಿಪ್ರಕರ್ಷಾದ್‌ನುಪಲಭ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಪ್ರಲಯೋಽನುಮಾನ-
ಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್‌ದ್ವೀಕರಣೀಯಃ । ತಥಾ ಹಿ । ವಿಶ್ವಸಂತಾನೋಽಯಂ ದೃಶ್ಯಸಂತಾನ-
ಶूनೈಃ ಸಂತಾನಿಭಿರಾರಬ್ಧಃ । ಸಂತಾನತ್ವೇತ್ । ಆರಣ್ಯಸಂತಾನವತ್ ।
ವರ್ತಮಾನಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಪರಮಾಣವಃ ಪೂರ್ವಮುತ್ಪಾದಿತಸಜಾತೀಯಸಂತಾನಾನ್ತರಾಃ । ನಿಯತ್ವೇ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- “ಕಾಲವು ದೂರವಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಲಯವನ್ನು ಅನುಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಈ ವಿಶ್ವಸಂತಾನವು, ಕಾಣಿಸುವ ಸಂತಾನದಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಸಂತಾನಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವಂತಹದು ಏಕೆಂದರೆ ಸಂತಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರಣ್ಯ ಸಂತಾನವು, ದೃಷ್ಟಾಂತವು (೧) ಈಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಪರಮಾಣುಗಳು, ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂತಾನಗಳಿಗೆ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಸಂತಾನಗಳುಳ್ಳವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ನಿತ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಆರಂಭಕ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎರಡೂ ಅನುಮಾನಗಳು ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮವಾಗುವುದರಿಂದ, ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

‘ಆರಣ್ಯಸಂತಾನವತ್’-ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂತಾನದ ಹಾಗೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಸಂತಾನವೆಂದರೆ ಪರಂಪರೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ ಈಗ; ಘಟಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಸಮೂಹವು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಆನೇಕಕಾಲದಿಂದ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಆ ಕಾರ್ಯಸಂತಾನವು, ಅದರಿಂದ ಹೀಗನವಾದ ಆರಂಭಕವಾದ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು, ಹೀಗೆ ಸಾಧನವಾಡುವುದರಿಂದ, ವಿಶ್ವಸಂತಾನದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯವಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವ. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಸಂತಾನಿಗಳೇ ದೃಶ್ಯ (ಕಾಣುವ) ಸಂತಾನಗಳಲ್ಲದವುಗಳು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂತಾನವು, ದೃಶ್ಯಸಂತಾನಗಳಲ್ಲದಿರುವ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು, ಹೀಗೆ ತೀರ್ಥಯಜೇಶ್ವರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ, ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿರುವ, ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ಸಂತಾನವೆನಿಸುವುದು ಇಂಥ ಸಂತಾನತ್ವವು, ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಅಂತ್ಯಾವಯವ (ಘಟ)ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಲೀಲಾವತೀ ವರ್ಧಮಾನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. “ಸಂತನೋತಿ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರವು ಸಂತಾನವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ತರ್ಕಜಂದ್ರಿಕಾ

ಸತಿ ತದಾರಮ್ಭಕತ್ವಾತ್ । ಪ್ರದೀಪಪರಮಾಣುವತ್ । सर्वे सन्तानाः कदा-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಲಗಿರುತ್ತವೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರದೀಪದ ಪರಮಾಣುಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು.
(೨) ಎಲ್ಲ ಸಂತಾನಗಳು, ಕದಾಚಿತ್ತಾಗಿ (ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಪರಮಾಣುವು ಯಾವಾಗಲೂ ದೃಶ್ಯಶೂನ್ಯವೇ ಆದುದರಿಂದ “ಸಂತಾನ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
“ಪೂರ್ವಮುತ್ಪಾದಿತಸಜಾತೀಯ ಸಂತಾನಾಂತರಾಃ” - ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬರುವ ಬಾಧಾಭೋಷವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು “ವರ್ತಮಾನ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು “ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂತಾನಗಳಿಗೆ ಸಜಾತೀಯಗಳಾದ ಬೇರೆ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವುಗಳು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಸಂತಾನವಂತಃ” ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ, ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದೆ, “ಸಂತಾನಾಂತರಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸಂತಾನಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ, ಒಂದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಂತಾನಗಳು ಸಂಭವಿಸಲಾರವು, ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕೆ ನಾಶವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಲಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ- ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಎರಡು ಮೂರ್ತಪದಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದುದರಿಂದ, ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಇರುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಾರದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಪ್ರಳಯವು ಆಗಿದೆಯೆಂದು, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಆರಂಭದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ (ಅದರ) ಆರಂಭಕವಾಗಿರುವುದೆಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳುವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದ ಎಳೆ (ತಂತು)ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಸಜಾತೀಯಗಳಾದ ಬೇರೆ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವುಗಳೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬರುವ ವ್ಯಾಭಿಚಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, ‘ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ ಅನಿತ್ಯವಾದ, ಹಿಂದೆ ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದ ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಭಿಚಾರದೋಷವಿಲ್ಲ ಕೇವಲ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಬರುವ ವ್ಯಾಭಿಚಾರದೋಷವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, ‘ತದಾರಂಭ

ವಿತ್ತಸಹೋಚ್ಛಿಛಂತೇ । ಸಂತಾನತ್ವಾತ್ । ಪ್ರದೀಪಸಂತಾನವನ್ । ಸರ್ವ ಏವ ಪರ-
ಮಾಣವಃ ಕದಾವಿತ್ತಸಮಗ್ರೋಪಾದೇಯಪ್ರವಚಶ್ಚುನ್ಯಾಃ । ಆರಮ್ಭಕತ್ವಾನ್ । ನಶ್ಚ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಚ್ಛೇದ (ನಾಶ) ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂತಾನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರದೀಪ ಸಂತಾನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು (೩) ಯಾವತ್ತೂ ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ, ಯಾವತ್ತೂ ತಂತಮ್ಮ ಉಪಾದೇಯ (ಕಾರ್ಯ) ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲದಿರುವವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ಆರಂಭಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಇದರಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕತ್ವ" ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು ವ್ರದೀಪದ ಪರಮಾಣುಗಳು ತೈಜಸದ್ರವ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕರ್ಗ ಹೊಂದುವ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ ತೇಜೋಜಾತೀಯಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆಯಾದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು "ಸರ್ವೇ ಸಂತಾನಾಃ"- ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯವ್ರವಾಹಗಳು ಪ್ರದೀಪವು, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಪರಿಮಾಣದ ಭಿನ್ನತೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರದೀಪದ ಸಂತತಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಉಚ್ಛೇದ (ನಾಶ) ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ "ನಷ್ಟ" ಎಂಬುದು "ಪವನ" (ಗಾಳಿಯ) ವಿಶೇಷಣವು

"ಸರ್ವವಿವ ಪರಮಾಣವಃ"- ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳವುಗಳೆಂಬ (ಸ್ಪರ್ಶವಂತಃ) ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ಪರಮಾಣುಗಳೆಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯ, ಜಲದ, ತೇಜಸ್ಸಿನ, ಗಾಳಿಯ ಪರಮಾಣುಗಳೆಂದು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ "ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ" ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ- "ಕದಾಚಿತ್ ಸಮಗ್ರೋಪಾದೇಯ ಪ್ರಬಂಧಶೂನ್ಯತ್ವ"ವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಂತೇ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ಯಾವದೋ ಒಂದು ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವದೋ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಪರ್ಯವಸಾನವಾಗಿ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು "ಸರ್ವೇ" ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ "ಉಪಾದೇಯ" ಪದಕ್ಕೆ "ತಮ್ಮ ಉಪಾದೇಯ" ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ- ಅವಾಂತರ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, 'ಸಮಗ್ರ ಉಪಾದೇಯಶೂನ್ಯತ್ವ' ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆಯದರ ಉಪಾದೇಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನದೋಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಶೂನ್ಯವೆಂದರೆ ಯಾವಾಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಅದರ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು

ಪವನಾರಮ್ಭಕಪರಮಾಣುವತ್ । ಭೂಗೋಲಕಸಂತಾನಃ ಕದಾಚಿತ್ಸಾಕಲಯೇನೋಚ್ಚಿಛತೇ ।
ಸಂತಾನತ್ವಾಢ್ವೀಪಸಂತಾನವತ್ । ಇಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಸ್ವಾನ್ಯಾವಯವಿಕಾಲೀನತ್ವಾನಧಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಾಳಿಯ ಅರಂಭಕ (ಉತ್ಪಾದಕ) ಪರಮಾಣುಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು (೪)
ಭೂಗೋಲ ಸಂತಾನವು ಒಮ್ಮೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಏಕೆಂ
ಧರೆ- ಸಂತಾನವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದೀಪಸಂತಾನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು (೫) ಈ
ಕ್ರಿಯೆಯು, ತನ್ನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಅವಯವಿಯ ಕಾಲೀನವಾಗದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕದಾಚಿತ್” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅರಂಭಕವಾದುದೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯದ ಸಮವಾ
ಯಿಕಾರಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಇಯಂ ಕ್ರಿಯಾ”- ಘಟ
ಮುಂತಾದುದರ ಕ್ರಿಯೆಯೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಅನ್ಯ
ಕ್ರಿಯಾವತ್” ಎಂದರೆ ಪಟ ಮುಂತಾದುದರ ಕ್ರಿಯೆಯು, ಅದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು.
“ಸ್ವಾನ್ಯಾವಯವಿಕಾಲೀನತ್ವಾನಧಿಕರಣ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲೀನ ಕ್ರಿಯಾನ್ಯಾ”- “ಸ್ವಂ”-
ಪಕ್ಷವೆನಿಸಿದ ಘಟಾದಿಕ್ರಿಯೆಯು “ಸ್ವಾನ್ಯತ್” ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ, ಅವಯ
ವಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಇರುವುದೋ ಅಂತಹದು, ಅದರ ಕಾಲೀನತ್ವವಿಲ್ಲದ್ದು,
ಯಾವದೋ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತಹದು ಇಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಂದರೆ ಅದರ ಭೇದಯುಕ್ತವಾದ (ಸ್ವಾನ್ಯತ್ವ ಸಹಿತವಾದ)
ಅವಯವಿಕಾಲೀನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದ, ಯಾವದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ
ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂದು ಸಾಧ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಪಟ
ಕ್ರಿಯೆಯು, ಘಟದ ಭೇದಸಹಿತವಾದ ಅವಯವಿ ಕಾಲೀನತ್ವವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೂ
ಯಾವದೋ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ಘಟಕ್ರಿಯೆ, ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನ
ವಾಗಿದೆ, ಅದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಪಕ್ಷವಾದ
ಘಟಕ್ರಿಯೆಯಾದರೋ- ಅದರ ಭೇದಸಹಿತವಾದ ಅವಯವಿಕಾಲೀನತೆಯಿಲ್ಲದ
ಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ಪರಮಾಣು ರೂಪ ಕ್ರಿಯೆ, ಅದರಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ
ಸಾಧ್ಯದ ಸರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ “ಇಯಂ
ಕ್ರಿಯಾ” ಎಂದರೆ ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆ ‘ಸ್ವಂ’ ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆ ಅದರ
ಭೇದಸಹಿತವಾದ ಅವಯವಿಕಾಲೀನತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯದ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ಪ್ರಳಯ
ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾಣು ಕ್ರಿಯೆಯೇ! ಅದರ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಸಾಧ್ಯದ ಸರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಾದ ಅತೀತ ಅನಾಗತ

ಕರಣಕಿಚ್ಚಿತಕಾಲಿನಕ್ರಿಯಾನ್ಯಾ ಕ್ರಿಯಾತ್ವಾದನ್ಯಕ್ರಿಯಾವದಿತಿ । एवं तर्हि धर्माधर्मावपि स्वरूपतो विप्रकृष्टत्वादनುपलभ्यमानावपि देवदत्तशरीरादिकं देवदत्तविशेषगुणजन्यं कार्यत्वे सति देवदत्तभोगहेतुत्वात् । देव-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಕಾಲೀನತೆಯಿಲ್ಲದ) ಯಾವದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಒಂದು ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಕ್ರಿಯೆಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವು " (೬) ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದಾದರೆ- ಇದರ ಹಾಗೆ- ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ದೂರವಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ, "ದೇವದತ್ತನ ಶರೀರ ಮುಂತಾದುದು, ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಕಾರ್ಯ (ಹುಟ್ಟಿದ್ದು) ವಾಗಿದ್ದು, ದೇವದತ್ತನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಲಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ- " ಸ್ವಂ " ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆ, ಅದರ ಭೇದಸಹಿತವಾದ ಅವಯವಿಕಾಲೀನತೆಯಿಲ್ಲದ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ವರ್ತಮಾನಕ್ರಿಯೆಯೇ ! ಅದರಿಂದ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ, ಸಾಧ್ಯಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವಯವಿಯ ಕಾಲೀನತೆಯಿಲ್ಲದ ಯಾವದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲು, ಎಲ್ಲಿ ಅವಯವಿಗಳ ನಾಶಯುಕ್ತವಾದ ಕಾಲವೊಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ; ಅದೇ ಪ್ರಲಯವು ಹೀಗೆ ಭಾವವು. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಳಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು " ಇತಿ " ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ

" ದೇವದತ್ತಶರೀರಾದಿಕಂ " ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಅದಿ" ಪದದಿಂದ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಗೃಹ, ಆರಾಮ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಅಂತೇಬಾಧ, ಭಾಗಾ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ "ದೇವದತ್ತ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಗುಣದಿಂದ ಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, ವಿಶೇಷ ಪದವನ್ನು ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಿಂದ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣವೆಂದರೆ- ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುದೇ ! ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ ಕಾಲ ಆಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಗುಣ ಜನ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ದೇವದತ್ತ ಭೋಗಹೇತುತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವು ಇರುವುದರಿಂದ ಬರುವ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು "ಕಾರ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ" ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಚೈತ್ರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ (ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷಗುಣಜನ್ಯತ್ವ) ಬರುವ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು

ದತ್ತಪ್ರಯತ್ನಜನ್ಯಸ್ತಗಾದಿವದಿತಾಽನುಮಾನೇನ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಾನ್ಯಥಾಽನುಪಪತ್ಯಾ
ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರೇಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾವಗುರೇತ್ತಂ ಶತೇನ ಯಾನಯೇ-
ದಿತಾಽದಿಶ್ರುತಸಾಧ್ಯಸಾಧನಭಾವಾನ್ಯಥಾಽನುಪಪತ್ಯಾ ವಾ ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಭ್ಯುಪ-
ಗಂತವ್ಯಾವಿತಿ ಸಮಂ ಸಮಾಧಾನಮ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಭೋಗಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮುಂತಾದುದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು.” ಈ ಮುಂತಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ, ವಿಚಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಸಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, “ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋ ಮೇನ ಯಜೇತ, ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾವಗುರೇತ್ತಂ ಶತಯೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಭಾವದ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಸಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಸಮಾಧಾನವು ಸಮಾನವಿರುತ್ತದೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ದೇವದತ್ತ ಭೋಗ ಹೇತುತ್ವ”ವೆಂಬ ವಿಶೇಷಾಂಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ “ವಿಚಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಸಪತ್ತಾ”= ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಅದೃಷ್ಟದ ಲ್ಲಿಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಸಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿರೂಪ ಅದೃಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವ “ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ”- ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಯಾಗವು ಸ್ವರ್ಗದ ಸಾಧನವೆಂದು ಭಾವವು ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು (ಲಿಜ್ ಯುಕ್ತವಾದುದು) ಹೇಳುತ್ತದೆ “ಅವಗುರೇತ್” ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾನಾಗುತ್ತಾನೋ! “ಶತೇನ ಯತಯೇತ್”- ಶತಯಾ ತನವೆಂಬ ನರಕದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಬೇಕು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಧೋದ್ಯೋಗವು ನರಕ ಸಾಧನವೆಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು “ಶ್ರುತವಾದ್ಯಸಾಧನಭಾವಾನ್ಯಥಾನುಸಪತ್ತಾ”- ಬೇಗನೇ ನಾಶ ಹೊಂದುವ ಯಾಗ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಧೋದ್ಯೋಗ, ಮುಂತಾದುದು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಾಗಬೇಕಾದ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಮುಂತಾದುದರ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಫಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಬೇಕು ಅವುಗಳಲ್ಲದೇ ಅವು ಕಾರಣವಾಗಲಾರವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನ ಭಾವವು ಆ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನ ಮಾಡಿಸು (ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡು)ತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ.

ಅಥ ಮನ್ಯಸೇ ನಾನುಮಾನಾದಿನಾ ಧರ್ಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ । ತಸ್ಯಾಭಾಸತ್ವಾತ್ ।
ತಥಾ ಹಿ । ದೇವದತ್ತಶರೀರಾದೇವದತ್ತವಿಶೇಷಗುಣಜನ್ಯತ್ವಂ ಕಿಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಾಧ್ಯಮುತ
ಪರಮ್ಪರಯಾ ವಾ । ನಾಥಃ । ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಯೋರಪ್ಯಾರಮ್ಭಕಪ್ರೇರಣಾದಿರೂಪೇಣೈವೋಪಯೋಗಾ-
ಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ । ದೇವದತ್ತಶರೀರಂ ನ ಸಾಕ್ಷಾದೇವದತ್ತವಿಶೇಷಗುಣಜನ್ಯಂ ಶರೀರತ್ವಾಽಪ್ಯ-
ದತ್ತಶರೀರವದಿತಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಾಚ್ಚ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಜನ್ಮಾಂತರೀಯಪ್ರಯತ್ನಾಽ-
ಧಿತದೇವತಾದ್ವಾರೇಣೋಪಪತ್ತೇರ್ಥಾಂತರತಾ । ದೇವದತ್ತವಿಶೇಷಗುಣಜನ್ಯತಯಾ ವಿನ್ಯಾ-
ಪ್ಯಕಾಶಾದೇರಿವಿಶ್ವೇರೇಚ್ಛಯಾ ದೇವದತ್ತಭೋಗಹೇತುತಾ ಸಮ್ಭವತೀತ್ಯಪ್ರಯೋಜಕತಾ ಚ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು “ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ-ಅನುಮಾನಾದಿಗಳು ದೋಷದುಷ್ಟವಾಗಿವೆ ಹೇಗೆಂದರೆ-“ದೇವದತ್ತನ ಶರೀರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವನ ವಿಶೇಷಗುಣದಿಂದ ಜನ್ಮವಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬುದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೋ ? ನೋದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೂ ಆರಂಭಕಗಳೆ (ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದುದರ) ಪ್ರೇರಣೆ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. “ದೇವದತ್ತನ ಶರೀರಮುಂತಾದುದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತಾಗಿ ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷಗುಣದಿಂದ ಜನ್ಮವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶರೀರವಾಗಿದೆ ಯಜ್ಞದತ್ತನ ಶರೀರವು ಇದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಹೀಗೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಅನುಮಾನವು ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಸಾದದ ದ್ವಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೂ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಆರಂಭಕಪ್ರೇರಣಾದಿರೂಪೇಣೈವ”-- ಅದೃಷ್ಟವಾದಿಯೂ ಸಹ ದೃಷ್ಟವಾದಸಾಮಗ್ರಿಯ ಮುಖಾಂತರದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದು “ಯಜ್ಞ ಷತ್ತ ಶರೀರವತ್”- ಯಜ್ಞದತ್ತನ ಶರೀರಾದಿಗಳು ದೇವದತ್ತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಂದ ಜನ್ಮವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ಕರ್ಮವಸಾನವಾಗುವುದು

ಕಾರ್ಯವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ಚ ದೃಷ್ಟಕಾರಣವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದೇವೋಪಪद्यते । आदिकालीनं च तत्तत्प्रागभाव एव वैचिತ್ರ್ಯಾದङ्गीकारेण । स्वर्गयागादेः साध्यसाधनभाव-
श्रवणं त्वसिद्धमेव । योग्यताविरहात् । अन्यथाख्यातिमाश्रित्याभ्यु-
पगमेऽप्यन्यथासिद्धम् । यागाद्याराधितावज्ञातदेवताद्वारेण स्वर्गाद्युप-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದೇವದತ್ತನ ಭೋಗಕಾರಣತ್ವವು ದೇವದತ್ತ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇತುವಿಗ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವು ಇದೆ) ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಾದರೋ ದೃಷ್ಟ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ, ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ ಸರಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಆಯಾಯಕಾರ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಗಭಾವಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ವರ್ಗ, ಯಾಗ, ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಭಾವವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗೂ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದೃಷ್ಟಾರ್ಥಪತ್ತಿಯನ್ನು 'ಕಾರ್ಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದಿಕಾಲದ ಕಾರ್ಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು "ಅದಿಕಾಲೀನಂ ಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಕಾರ್ಯವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ' ಎಂಬುದರ ಅನುಕರ್ಷಣವಿದೆ "ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂಗೀಕಾರೇಣ" - ಇಲ್ಲಿ "ಉಪಪದ್ಯತೇ" ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಕರ್ಷಣಮಾಡಬೇಕು "ಯೋಗ್ಯತಾ ವಿರಹಾತ್" - ನಶಿಸಿ ಹೋಗುವ ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಗುವ ಫಲದ ಕಾರಣತ್ವವು ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ "ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯ" - ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಭ್ರಮೆಯು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನ ಭಾವದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಯೋಗ್ಯತಾಭ್ರಮದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದರೂ ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನ ಭಾವವನ್ನು ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬಾರದು; ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಹಿಸ ಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ "ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಂ" ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು "ಯಾಗಾದಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದ

ಪತ್ತೇರಿತಿ । ಂಁ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಲಯಸಾಧಕಾನುಢಾನಾನಾಢ್ಢಾಭಾಸತ್ವಾನ್ ತೈಸ್ತನ್ಸಿ-
ದ್ಧೀರಿತಿ ತುಲಯಢುತ್ತರಢ್ । ತಢಾ ಹಿ । ವಿಢತಃ ಕಾಲೋಽವಯವಿಯುಕ್ತಃ ಕಾಲತ್ವಾ-
ದಿಶಾನಿನ್ತನಕಾಲವತ್ । ವಿಢತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂರ್ವಕೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾತ್ಸ-
ಢ್ಢತವದಿತಾಢಿನಾ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಂ ತಾವದುಕ್ತಾನುಢಾನಜಾತಢ್ ।

ನನು ಪ್ರಲಯಕಾಲಪಕ್ಷೀಕೃತಾಱಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಅನ್ಯಢಾ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಢ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಲ ಢುಖಾಂತರದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಲಾಗುವುದು ಯುಕ್ತವೆನಿ
ಸುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಬಗೆಯುವಿಯಾದರೆ- ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಸಾಧಕ ಅನು
ಢಾನಗಲೂ ಅಭಾಸ (ದುಷ್ಠ) ಗಲಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಲಿಂದ ಪ್ರಲಯದ
ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಉತ್ತರವು ಸಢಾನವಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- “ ಸಂದಿಗ್ಧನಾದ
ಕಾಲವು ಅವಯವಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಕಾಲವಾಗಿದೆ ಀಗಿ
ರುವ ಕಾಲವು ಇದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಂದಿಗ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮ
ಣನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂರ್ವಕನ. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು) ಏಕೆಂದರೆ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಀಗಿನ ಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದೃಷ್ಟಾಂತ”
ಀ ಢುಂತಾದ ಅನುಢಾನಗಲಿಂದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಬಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಲದ
ಅನುಢಾನಗಲು ದುಷ್ಠವಾಗುತ್ತವೆ

ಇನ್ನು “ಪ್ರಲಯ ಕಾಲವನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ದೋಷ
ವು ವರ್ತಢಾನಕಾಲವನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವೆಂಬ ದೋಷವು ಇದರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. “ ಅದಿ ” ಪದದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾವಗೋರಣ ಢುಂತಾದುದನ್ನು
ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು “ ಆರಾಧಿತಾವಜ್ಞಾತ ದೇವತಾದ್ವಾರೇಣ ” - ಯಾಗದಿಂದ
ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗು “ ಅದಿ ” ಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಗೋರಣ
(ವಧೋದ್ಯೋಗ) ದಿಂದ ಅವಜ್ಞೆಗೊಳಢಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಕ್ರಢವಾಗಿ
ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಇಂಧ ದೇವತೆಗಲ ಪ್ರೀತಿ ಹಾಗು ಕೋಪಗಲ ಢುಖಾಂತ
ರದಿಂದ, ‘ ಸ್ವರ್ಗದ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ” - ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಢುಂತಾದುದು ಸಂಭ
ವಿಸುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ವಿಢತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ”- ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ಗಾದಿಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು
ಅರ್ಥಢಾಡಬೇಕು. “ ಏವಂ ” - ಅಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯು ‘ ಅನ್ಯಧಾ ಚ ದೋಷಃ ”

ಎವಮಾद्यಬ್ರಾಹ್ಮಣವಕ್ಷೀಕಾರೇ । अन्यथा च दोष इति चेन्न । पर्वतोऽग्निमानित्यादावप्याग्निमदनाग्निमत्पक्षदूषणसम्भवेन सर्वानुमानोच्छेदप्रसङ्गात् । नन्वग्निमत्त्वादिव्यतिरेकेणाप्यस्ति पर्वतादेः स्वरूपं शक्यं च विशेषान्तरेणावधारयितुम् । तत्कथं दोषावकाश इति चेत् । तत्किमवयविसम्बन्धासम्बन्धौ विहाय कालविशेषस्य स्वरूपमेव नास्ति । ब्राह್ಮणव्यक्तेर्वाऽऽद्यत्वानाद्यत्वे विहाय । अवधारणं च कालादेर्हिरेण्यगर्भापव-
(गौत्तर) गौन्तरभावित्वादिना भविष्यति ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾಗೆ ಅದೈಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸುವ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯೂ ಈಗಿನಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವೂ ಬರುತ್ತದೆ.” ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ “ಪರ್ವತವು ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದ್ದು, ಎಂಬ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ದೂಷಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಉಚ್ಛೇದವು ಖರಲೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು— “ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಹ ಪರ್ವತ ಮುಂತಾದುದರ ಸ್ವರೂಪವು ಇದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಧರ್ಮಾಂತರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಅವಧರಿಸುವುದೂ ಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ದೂಷಣವು ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ, ” ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದಾದರೆ— ಹಾಗಾದರೆ ಅವಯವಿಯ, ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು, ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೇನು ? ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮೊದಲಿನವನಾಗಿರುವುದು, ಆಗದಿರುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾದ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲವೇನು ? ಕಾಲ ಮುಂತಾದುದರ ಪಕ್ಷತ್ವದ ಅವಧಾರಣವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋತ್ತರಕಾಲಭಾವಿತ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಆಗುವದು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನದೋಷವು ಹೀಗೆ ಆರ್ಥ “ದೂಷಣಸಂಭವೇನ” - ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ರೂಪದೂಷಣಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ

“ವಿಶೇಷಾಂತರೇಣ” - “ಏಷ ಪರ್ವತಃ” (ಇದು ಪರ್ವತ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರ್ವತತ್ವರೂಪದಿಂದ “ಅದೈತ್ಯಾನಾದೈತ್ಯೇ ವಿಹಾಯೆ”- ಇಲ್ಲಿ “ಸ್ವರೂಪಮೇವ

ಕಿञ्ಚ ಪ್ರಥಮಪ್ರಯೋಗೇ ವಿಶ್ವಶಬ್ದೇನ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ्डಮಭಿಪ್ರೇಯತೇ ಸಕಲ-
ಕಾರ್ಯಾಣಿ ವಾ । ನಾಥಃ । ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಪ್ರಲಯಮನಭ್ಯುಪಗच्छता ब्रह्मा-
ण्डस्यानङ्गीकृतत्वात् । ब्रह्माण्डाभावेऽपि कार्यान्तरावस्थितिसम्भवेन

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ “ಏತ್ಯ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ಹುಟ್ಟಿದುವು ಯಾವದು? ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೋ? ಅಥವಾ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳೋ?
ಮೊದಲನೆಯ ಹಕ್ಕವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಶ್ವಯಾಸಿದ್ಧಿಯು ಏಕೆಂ-
ಡರೆ ಪ್ರಲಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದವನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ
ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು (ಉ-
ದಾಹರಣ-ಇರುವಿಕೆ) ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನಾಸ್ತಿ” ಎಂಬುದರ ಅನುಕರ್ಷವಿದೆ ಸ್ವರೂಪವಿದೆ; ಆದರೆ ಅವಧಿ ರಣವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅವಧಾರಣಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ
“ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಪವರ್ಗೋತ್ತರಭಾವಿತ್ವಾದಿನಾ” - ಇಲ್ಲಿ “ಅದಿ” ಪದದಿಂದ,
ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೋ, ಗೊಬ್ಬರ ಮುಂತಾದ ವಿಜಾತೀಯದಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳಿಗೂ ಸಹ ಹೇಗೆ ವೃತ್ತಿಕೃತ್ವತ್ವಾದಿ ಜಾತಿಯು ಹೇಗೆ ಬರುವುದೋ
ಹಾಗೆಯೇ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವ) ನಿಂದ ಸರ್ಗದ ಕಾಲದ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ. ವಿಶಿಷ್ಟತರಹದ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಒದಗಿದ ಪರಮಾಣು
ಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ (ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ) ಬ್ರಾಹ್ಮ-
ಣತ್ವವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಿಯಮ)ಯು ಇಲ್ಲವೆ-
ದುದರಿಂದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂರ್ವಕತ್ವವನ್ನು
ಸಾಧನಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಅಸುಚಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ದೂಷಣವನ್ನು
“ಕಿಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ‘ಕಾರ್ಯಾಂತರಾವಸ್ಥಿತ
ಸಂಭವೇನ”- “ದೃಶ್ಯಸಂತಾನಶೂನ್ಯೈರಾಬ್ಧಃ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ದೃಶ್ಯ (ಕಾಣುವ)
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ”, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ್ಯೂ
ಇದರಿಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ “ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಹಾಗೂ
ನಾಶಹೊಂದದ ಕಾರ್ಯಾಂತರ (ಬೇರೆಕಾರ್ಯ) ವುಳ್ಳವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು”
ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಲಯವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗು

ಪ್ರಲಯಾಸಿद्धೇಶ್ಚ । ಕಪಿಕಪಿಲಾಂತರ್ಗನೈದುಂಬರೋದರವರ್ತಿಮಶಕಶರೀರಾದಿವತ್

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ ಮಂಗಳನ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣಿನೊಳಗಿರುವ ಮಶಕ (ಕ್ರಿಮಿ-ಹುಳ) ದ ಶರೀರದ ಹಾಗೆ ಕಾರ್ಯಾಂತರವು ಉಳಿಯುವುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವದಿ ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಾಶಕಾಲವು ಪ್ರಲಯವೆನಿಸಿದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವವು “ಕಾರ್ಯಾಂತರಸ್ಯ” - ಗಿರಿ, ಸಾಗರ ಮುಂತಾದರೂಪ ಕಾರ್ಯಾಂತರದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾಗಲು ಕಾರ್ಯಾಂತರದ (ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದ) ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಇನ್ನು- ಕಾರ್ಯಾಂತರದ ಅಸ್ತಿತ್ವವು (ಸ್ಥಿತಿಯು-ಉಳಿವು) ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಆಗಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಯಾವಾಗಲೂ, ಸ್ಥಿತಿಯು ಇರಬೇಕಾಗುವದು ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಕಾರಣವಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕ ಕಾದಾಚಿತ್ಕತೆಯು ಬರಲಾರದು ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಎರಡೂ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಸಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿದ “ಅನಿತ್ಯವಾದ ಕಾರಣದ ಮೂಲಕವಾಗಿರುವುದು ಕಾರ್ಯಾಂತರ ಸ್ಥಿತಿಯು” ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾದರೆ ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದ (ನಾಶ)ವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಯಾವುದರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅಳಿದರೆ ಆ ಕಾರ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಳಿಯುವುದೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತ ಇಲ್ಲಿಯ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗಗಳು — “ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಂತರ್ಗತವಾದ ಗಿರಿಸಾಗರ ಮುಂತಾದುದು ವಿನಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದ ಏಕೆಂದರೆ (೧) ಮಹತ್ತಾದ ವ್ಯವ್ಯಾಂತರದಿಂದ ನಾಶಹೊಂದುವ ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (೨) ಮಹಾಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಡುವ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (೩) ಮಹಾ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಕ್ಷೋಭಹೊಂದುವ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವ ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ” ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು “ಕಪಿಕಪಿಲ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಕುಂಡಬದರವತ್” - ಕುಂಡದ ನಾಶವಾದರೂ ಅದರೊಳಗೆ ಇರುವ (ಬೋರೆ) ಹಣ್ಣುಗಳು ಉಳಿಯಬಹುದು ಇದರ ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾದರೂ ಅದರೊಳಗಿನ ಕಾರ್ಯಾಂತರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿತಿಯು (ಇರುವಿಕೆಯು) ಸಂಭವಿಸು

ಕಾರ್ಯಾಂತರಾವಸ್ಥಾನಮಸಮ್ಮಾವಿನಮಿತಿ ಚೇನ । ಕುण्डबदरवदुपपत्तेः । काला-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಸಂಭಾವಿತವೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಕುಂಡದಲ್ಲಿಯೆ ಬದರಗಳ ಹಾಗೆ ಕಾರ್ಯಾಂತರವಿರುವುದು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ರುದ್ರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು- ಹನ್ನೆರಡು ಆದಿತ್ಯರೊಡನೆ ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಯ ಹೊಂದಿದ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ರುದ್ರನಿಂದ ಸಂಕರ್ಷಣನಜ್ಞಾಲೆಯಿಂದ ಭಾಗವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಒಳಗೆ ಅಂತರ್ಗತ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಭಸ್ಮೀಭೂತವಾಗುವಾಗ, ಕಾರ್ಯಾಂತರಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕಾಲಾಗ್ನಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಲಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವಾದಹೊಂದಿದ ಮೀಮಾಂಸಕನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದರೂ ಇದು ಪರನಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ನಾಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾದರೂ ಕಾರ್ಯಾಂತರವಿರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಅಥವಾ ಕಾಲಾಗ್ನಿ ರುದ್ರ ಆದಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಜವನ ಪತಿಯಾದ ಮಹೇಶ್ವರನ ಸಂಹಾರೇಚ್ಛೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಮಹಾಭೂತಗಳ ಅರಂಭಕಗಳಾದ ಆತ್ಮರಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಆದ್ಯಷ್ಟಗಳ ವೃತ್ತಿಯು ನಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಮಹೇಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ, ಆತ್ಮ, ಅಣುಸಂಯೋಗದಿಂದಂಟಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ಕಾರಣವಾದ ಅಣುಗಳ ವಿಭಾಗವಾಗುತ್ತದೆ ಆ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಂಯೋಗದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನವರೆಗೆ ವಿನಾಶವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಪೃಥ್ವಿ, ಜಲ, ಅನಲ, ಈ ಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಹ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನಂತರದ ಭೂತಗಳ ವಿನಾಶವಾಗಲು ಪೂರ್ವದ ವಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ವಿಭಾಗಹೊಂದಿದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದನ ಪ್ರಳಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಇದರಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವು ಇತರ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳ ನಾಶವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾದರೂ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯವಿರಬಹುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕಾಲಾಗ್ನಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದರಂತೆ- ವಾತ ಸಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಪ್ರಕೋಪ, ಪ್ರಶಮನಗಳ

ಮಿಶ್ರಾದಿಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಆಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ದ್ವಿತೀಯೇಽಪಿ ನ ಪ್ರಲಯಸಿದ್ಧಿಃ ।
ಯಥಾ ಹೀದಾನೀಂತನಾನಾಂ ದಹನಪವನಸಂತಾನಾನಾಂ ಕ್ರಮೇಣಾಸ್ತಮಯೇಽಪಿ ನ ಪ್ರಲಯ-
ಸ್ತಥಾ ತರುಗಿರಿಶರೀರಾದಿಸಂತಾನಾನಾಮಪಿ ಕ್ರಮಾರಂಭಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯವಯವಿಶೂನ್ಯ-
ಸಮಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಅಶೈಕದೈವೇತಿ ವಿಶೇಷಣಮುಪಾದೀಯತ ತದಾ ಕ್ರಮಾರಂಭದಹನ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಈಗಿರುವ ಅಗ್ನಿ, ಗಾಳಿ, ಇವುಗಳ ಸಂತಾನಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಸ್ತಮಯವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಪ್ರಲಯವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ, ತರು, ಗಿರಿ, ಶರೀರ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂತಾನಗಳಿಗೆ ಸಹ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭವು ಸಿದ್ಧವಾದರೂ (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವು ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ) ಅವಯವಿಯಿಲ್ಲದ ಸಮಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು “ಏಕದೈವ” (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅಗ್ನಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ (ಆರಂಭ)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಸನ್ನಿವೃತ್ತ (ಮೇಲನ) ವಾಗಲು ದೇಹದ ಸಂಹಾರವು ಹೇಗೋ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳ ಸಮನದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಡಾಚಿತ್ತಾಗಿ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದವುಗಳಿಗೆ ಉಪರಾಗವು (ಗ್ರಹಣವು) ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕಾಲಾಕ್ಷರ ಪವನ ಸಮುದ್ರಗಳ ಸನ್ನಿವೃತ್ತ (ಸಮೋಚನ) ದಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾರ್ಯನಾಶವಾಗುವುದೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕಾಲಾಗ್ನಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. “ಅಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್” - ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅವುಗಳೆಂಬವು ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಾಗ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ.

“ಕ್ರಮಾರಂಭಸಿದ್ಧಾವಪಿ” - ಮುಂಚೆ ತ್ವರಿಸಂತಾನವು, ಅನಂತರ ಗಿರಿ ಸಂತಾನವು, ಅನಂತರ ಶರೀರಜನ್ಮವು, ಹೀಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭವು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೂ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. “ಅವಯವಿಶೂನ್ಯ ಸಮಯಾಸಿದ್ಧಿಃ” (ಅವಯವಿಯಿಲ್ಲದ ಸಮಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಪ್ರಲಯಾಸಿದ್ಧಿಃ” (ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ) ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅನ್ವಯವಿವರಿಸಬಹುದು. ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ” - “ಏಕದೈವ ದೃಶ್ಯ ಸಂತಾನಶಾಸ್ತ್ರೈರಾಶಂಭುಃ” ಎಂಬುದು

ಪವನಾದಿಸಂತಾನೈರ್ವ್ಯभिचारः स्यात् । एकदारम्भकहेतुसाकल्ये सतीति हेतुविशेषणे विशेषणासिद्धिः । व्यणुकादिक್ರमेणारम्भस्वीकारेण बाधादि प्रसङ्गश्च । एतेन द्वितीयಾನुमानमपि निरस्तम् । ब्रह्माण्डानभ्युप-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾದ) ದಹನ ವವನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧನಿ ಪರಿತ್ಯಾಗ (ವ್ಯಭಿಚಾರ) ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ “ಏಕದಾರಂಭಕ ಹೇತುಸಾಕಲೈ ಸತಿ” (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಕ ಕಾರಣಗಳೆಲ್ಲ ಕೂಡಿರುವುದು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷಣದ ಅಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ದ್ವೈಣುಕ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭ (ಉತ್ಪತ್ತಿ) ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧ (ಬಾಧವು) ಮುಂತಾದುದರ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅನುಮಾನವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಾಗಿ ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ “ಏಕದೈವ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾಷೆ “ಕ್ರಮಾರಂಭ ದಹನ ಸವನಾದಿ ಸಂತಾನೈಃ” - ಪಕ್ಷದವ ಆರಂಭವಾದ ನಂತರ ಪವನದ ಆರಂಭವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಇತಿವಿಶೇಷಣೇ” - “ಏಕದಾರ ಆರಂಭಕದೇತು ಸಾಕಲೈವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂತಾನ ತ್ವಾತ್” (ಒಂಜೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆರಂಭಕಗಳಾದ ಕಾರಣಗಳೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂತಾನವಾದುದರಿಂದ) ಹೀಗೆ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ವಿಶೇಷಣಾಸಿದ್ಧಿಃ” - ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಹೇತುವಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬದೋಷವು. “ದ್ವೈಣುಕಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಆರಂಭ ಸ್ವೀಕಾರೇಣ” (ದ್ವೈಣುಕ ಮುಂತಾದುದರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆರಂಭವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ) ಈ ಮಾತನ್ನು ಹಿಂದಿನ ತಾಳ್ಮೆ ಮುಂದಿನ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧಿ ಬಾಧಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ವಿಶ್ವ ಸಂತಾನೋದಯಂ ದೃಶ್ಯ ಸಂತಾನೋನ್ಮೇಃ ಸಂತಾನಿಭಿಃ ಆರಂಭಃ ಸಂತಾನತ್ವಾತ್ ಆರಣ್ಯೇನ ಸಂತಾನವತ್” ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ-“ಏಕದಾರ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರೆ- (ಏಕದಾರದೃಶ್ಯ ಸಂತಾನತೋನ್ಮೇಃ ಸಂತಾನ

ಗಮಾತ್ । ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯವಯವಾನಾಮಾವಾಪೋಕ್ಷಾರಾಭ್ಯಾಮೇದೋತ್ಪಾದವಿನಾಶಯೋ-
 ರುಪಪತ್ತೇಃ । ಕಾರ್ಯಾಂತರಾವಸ್ಥಾನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ । ತೃತೀಯೇಽಪ್ಯಪಸಿद्ಧಾಂತಃ ।
 ಕ್ರಮೇಣಾಂಶಿದ್ರವ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮತವಾನ್ । ಚತುर्थೇಽಪಿ ಪಟಾದಿಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವವಿನಿಶ್ಚಯ-
 ನ್ವಾದಿಭಿರ್ವ್ಯभिಚಾರಃ । ಪರಮಾಣುತ್ವೇನ ಹೇತುವಿಶೇಷಣೇಽಪಿ ಖ್ಯಾತಕಾಯವಸ್ಥಾನ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಡವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವಯವಗಳ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ (ಇಡೋಣ-
 ಬರೋಣ) ಹಾಗೂ ಉದ್ಧಾರ (ತೆಗೆದು ಹಾಕೋಣ) ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ-
 ವಿನಾಶಗಳು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಾಂತರಗಳ ಇರುವಿಕೆಯೂ
 ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಮೂರನೆಯ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರು-
 ತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಚ್ಚೇದ (ನಾಶ) ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿ-
 ರುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಪಟ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗಿಂತ
 ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಶಹೊಂದಿದ ತಂತು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯ
 ವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿರುತ್ತದೆಂಬ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ (“ಪರಮಾಣು-
 ವಾಗಿದ್ದು” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರೂ ದ್ವೈತವಾದಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನಿಭಿಃ ಆರಬ್ಧಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ) ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ “ಆದಿ” ಪದ-
 ದಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತೇ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ, ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ, ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿ-
 ಸಬೇಕು

“ದ್ವಿತೀಯಾನುಮಾನವಸಿ” - “ವರ್ತಮಾನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪರಮಾಣವಃ”
 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವೂ “ಅನಾವೋದ್ಧಾರಾಭ್ಯಾಂ” - ಒಂದು
 ಅವಯವವನ್ನು ಹಾಕು (ಇಡು)ವುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು
 ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದರಿಂದ ವಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ
 ಸಾಧ್ಯದ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಭಾವ. ‘ಕಾರ್ಯಾಂತರಾವಸ್ಥಾ ನೋಪಪತ್ತೀತ್ಯ’ - ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ನಾಶವಾದರೂ
 ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಗಿರುವ ಕಾರ್ಯಾಂತರದ
 ಸ್ಥಿತಿಯು ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ ಎಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾದ
 ತಂತುವಿನ ನಾಶದಿಂದ ಪಟದ ನಾಶವಾಗಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಆರಂಭಕತ್ವವಿದ್ದರೂ
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು “ಪಟಾದಿಭ್ಯಃ”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಸಮ್ಮವೇನ ದೃಢಾಂತಮ್ಯ ಸಂದಿಗ್ಧಸಾಧ್ಯತಾ । ಪಶ್ಚಮೇಽಪಿ ಕಿಂ ಭೂಗೋಲಕಾ ಏವ
ಸಂತಾನಶಬ್ದನೋಚ್ಯಂತೇ ತದತಿರಿಕ್ತೋ ವಾ ಕಶ್ಚಿನ್ । ಆದ್ಯೇ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಮ್ ।
ಅವಯವಾನಾಮಾವಾಪ್ತಾಧಾರಾಭ್ಯಾಂ ಸಂತತೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಸಿದ್ಧಿಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ
ತ್ವಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಷಷ್ಠಂ ತ್ವಾಭಾಸಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮತ್ವಾದುಪೇಕ್ಷಣೀಯಮಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಲ ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಳಿಯುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು
ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಏದನೆಯ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಗೋಲಕಗಳನ್ನೇ
“ ಸಂತಾನ ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯುವಿರೋ ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ
ಇನ್ನಾವದನ್ನೋ ಹೇಳುವಿರೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನವು
ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅವಯವಗಳ ಆವಾಸ- ಉದ್ಧಾರ (ಇಡೋಣ- ತೆಗೆ
ಯೋಣ) ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂತತ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.
ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಆರನೆಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಸಂವಿಗ್ಧಸಾಧ್ಯತಾ ” - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಅನುಪಲಂಭ (ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ)
ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ ತ್ರೈಣುಕದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಯುಕ್ತ
ವೆನಿಸದಿದ್ದರೂ, ದ್ವೈಣುಕದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇದ್ದರೂ ಅದು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ್ದು
ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನುಪಲಂಭಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಬಾಧಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ, ಪಕ್ಷದ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ನಷ್ಟಪವನಾ
ರಂಭಕ ಪರಮಾಣುವು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಲಾರದು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ ಸಂತತೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಸಿದ್ಧಿಃ ” - ಪೀಲುಪಾಕಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಲಯದ ಗಾಳಿ ಬೆಂಕಿಗಳ ಉಪಘಾತ
(ಹೊಡೆತ) ಬೀಳುವದರಿಂದ (ಅವುಗಳು ಹಾರಿಹೋಗಲು) ಉದ್ಧಾರವಾಗಲು ಸಂತಾನ
ಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ದೃಶ್ಯವಾದ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ
ಮತ್ತೆ ದ್ವೈಣುಕಾದಿಕ್ರಮದಿಂದ ಅವಯವಗಳ ಆಗಮನವಾಗಲು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳು ಸಂಭವಿಸುವದರಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಜಾತೀಯ ವಾದ
ಬೇರೆ ಸಂತಾನವಿರುವದೆಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯು ಈ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸು
ವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ,
ಹೀಗೆ ಭಾವ (ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೀಗೆಯೇ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ)

अथ मा भूदनुमानैः प्रलयसिद्धिस्तथाऽप्यागमैर्भविष्यति

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅನುಮಾನವಾದರೋ ಆಭಾಸಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವೇ ಸರಿ!" ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು -- "ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಲಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗದಿರಲಿ! ಅದರೂ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಅದರ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ದ್ವಿತೀಯೇತು" = ಭೂಗೋಲಕದಿಂದ ಬೇರೆ ಯಾವದೋ ಒಂದನ್ನು ಸಂತಾನ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಂತಹ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಂತಾನವು ಸಿದ್ಧಿ ಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯು, ಹೀಗೆತಿಳಿಯಬೇಕು

"ಆಭಾಸಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮತ್ವಾತ್" -- "ಆಯಂ ಪಟಃ ಏತತ್ಪಟಾನ್ಯಾವಯವಿಕಾಲೀನತ್ವರಹಿತ ಕಿಂಚಿತ ಕಾಲೀನ ಪಟಾನ್ಯಃ ಪಟತ್ವಾತ್ ಪಟಾಂತರವತ್" (ಈ ಪಟವು ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಚಿ ಅವಯವವಿಷಯ ಸಮಾನಕಾಲೀನತೆಯಿಲ್ಲದ ಯಾವದೋ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಪಟದಿಂದ ಜೀರಿಯದು ಏಕೆಂದರೆ ಪಟವಾಗದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪಟಾಂತರವು ವೃಷ್ಟಾಂತವು.) ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿ ಅನುಮಾನವು ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದ ಪಟದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ಉಗ್ಗಿ ಪೂಜುವ ಪ್ರತೀಕಾರವು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ ಕೆಲವರು -- "ಈ ಕ್ರಿಯೆಯು ತನ್ನ ಪ್ರಾಗಭಾವದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿಜೆ" ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸಾಧನಮಾಡಬರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಭಾವವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

"ಆಗಮೈಃ" - ಶ್ರುತಿಮುಂತಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ, "ಅಪ್ರಕೃತಮಪ್ಯಯೇ, ಯಸು ಪ್ರೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರ್ಥಯೇ, ಯತ್ಪ್ರಯಂತಿ" ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು "ಮರ್ಗಾವಾಪ್ಯನರಾ ತತಃ, ಸರ್ವಸಂಹಾರಕತ್ವಾತ್" ಇತ್ಯಾದಿ ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತೂತಿಗಳು; "ಸ್ರಷ್ಟಾ ಪಾತಾ ಚ ಸಂಹರ್ತಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳು. "ಅಪ್ಯಕಾ ದ್ವ್ಯಕ್ತೇಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಭವಂತ್ಯಹಠಾಗಮೇ || ಧಾತ್ವ್ಯಾಗಮೇ ಕ್ರಲೀಸುತೆ ತತ್ತ್ವವಾವ್ಯಕ್ತ ಸಂಜ್ಞಕಾಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ಇತಿಹಾಸ ವಾಕ್ಯಗಳು; ಇವುಗಳನ್ನು ಆಗಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತೇಷಾಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥೇಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ತತಃ ನಾಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣ-
ತೇತಿ ಬ್ರೂಷ ತರ್ಹ್ಯಸ್ಮಾಕಮಪಿ ಧರ್ಮಾದಿಸಿದ್ಧಿರಾಗಮಾಙ್ಗವಿಷ್ಯತೀತಿ ಕಥಮಾಶ್ರಯಾ-
ಸಿದ್ಧಿರिति । एवं ಪ್ರಲಯೇ ಜೀವೇಶ್ವರಸದ್ಭಾವಂ ಸಾಧಯತಾ ಧರ್ಮಾದಿಸತ್ತ್ವಮಪಿ
ಸಾಧಿತಮिति ನ ಪ್ರಲಯೇ ಭಾವಮಾತ್ರಾಸತ್ತ್ವಸಾಧನಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಏವಮಾದಿಕಾರ್ಥ-
ಪಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಸೋಪಾದಾನತ್ವಸಾಧನೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿರಪಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯೇತಿ ।

ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೇಽಭಾವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವನಿರಾಸಾಯಾನುಮಾನಮುಕ್ತಮ್ । ಇದಾನಿ-
ಮಿತೋಽಪಿ ನಾಭಾವಕರ್ತೃಕಂ ಜಗತ್ಪ್ರಪಂಚಕರ್ತೃತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬಗೆಗೂ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ
ಸಾಧ್ಯದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ ” ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳುವಿಯಾದರೆ. ಹಾಗಾದರೆ
ನಮಗೂ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯು ಅಗಮಗಳಿಂದ ಅಗುವದು ಅದುದ-
ರಿಂದ ಅಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ದೋಷವು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಹೀಗೆ ಸಮಾನವಿ-
ರುತ್ತದೆ ಇದರ ಹಾಗೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಈಶ್ವರರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿ-
ಸುವುದರಿಂದ, ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನ ಮಾಡಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.
ಅದುದರಿಂದ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ಭಾವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧನಮಾಡುವದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸೋಪಾದಾನತ್ವ
(ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣಜನ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು) ವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-
ದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಅಗುವದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಾವ(ಪ್ರಗರ್ಭಾವ)ಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದ-
ನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಈಗ, ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ
“ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಭಾವವು ಕರ್ತೃವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜೀತನವೇ ಕರ್ತೃ
ವಾಗುವದೆಂಬಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುತ್ತದೆ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆಯಾದ ವೃತ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್”-“ಕಾರ್ಯತಾ ಜ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧನಮಾ-
ಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಅಗಮಾತ್”-“ಯಜೇತ್” ಈಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, “ಸುಷ್ಯೇನ
ಪುಣ್ಯಲೋಕಾನ್ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯದ
ಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

उत्पत्तिनाशकारी च बुद्धिमान्दृश्यते क्वचित् ॥
तद्वद्विज्ञानेन सर्वत्र कर्ता किं नानुमीयते ॥

वृत्त्यन्तरमभिप्रेत्य चतनकर्तृत्वेऽनुमानमाह ॥ उत्पत्तीति । बुद्धिमानु-
त्पत्तिनाशकारीति बुद्धिपूर्वं तत्कर्तेत्यर्थः । क्वचित्पटादौ । सर्वत्र विप्र-
तिपन्ने कार्ये । महदादिकार्यं इत्येवोक्तेऽङ्कुरादौ व्यभिचारः शङ्क्यते ।
तदर्थं तस्यापि पक्षनिक्षेपार्थं सर्वत्रेत्युक्तम् । कर्ता बुद्धिमानिति शेषः ।
अन्यथाऽभावकर्तृत्ववादिनं प्रति सिद्धसाधनताप्रसङ्गात् । किमाक्षेपे ।

ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ) ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ
ಕರ್ತೃವು, ಹಟಾದಿ ಕೆಲವು ಸದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾನೆ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತ
ದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕರ್ತೃವು ಏಕೆ ಊಹಿಸಲ್ಪಡ
ಬಾರದು ? (ತರ್ಕದಿಂದ ಏಕೆ ಊಹಿಸಬಾರದು ?)

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ) ಯನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಗತ್ತು ಜೀತನಕರ್ತೃಕ
ವೆಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು “ಉತ್ಪತ್ತಿ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಕಾರೀ” ಎಂದರೆ “ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ನಾಶಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು” ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಕ್ಷುಚಿತ್”- ಪಟ ಮುಂತಾ
ದವುಗಳಲ್ಲಿ “ಸರ್ವತ್ರ”= ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ “ಮಹದಾದಿ
ಕಾರ್ಯೇ” (ಮಹತ್ತು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ
ಹೇಳಿದ್ದರೆ, ಅಂಕುರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಸರಿತ್ಯಾಗವೆಂಬ
ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಶಂಕಿಸಬಹುದು ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು)
ಅದಕ್ಕೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೇರವಾದವುಗಳು, “ಸರ್ವತ್ರ”= ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
“ಕರ್ತಾ” ಇಲ್ಲಿ “ಬುದ್ಧಿಮಾನ್” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಬುದ್ಧಿ
ಮಾನ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷವಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ) ಅಭಾವವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃ
ವೆಂದು ಹೇಳುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದೆಂಬ
ದೋಷವು ಬಂದೀತು “ಕಿಮ್” ಶಬ್ದವು ಅಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಅನುಮಾನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಅನುಮಾನಂ”- ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವರೂಪಯುಕ್ತಿಯು “ಸೂತ್ರಸ್ಯ”-
“ನತು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ

ಅನುಮಾನೇನ ಕಿಮಪಿ ಕಾರಣಮ್ । ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವೇನ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾಸಂಭವಾದಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ । ಏತೇನ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಛೇತಿ ಸೂತ್ರಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಭವತಿ ।

ಅಯಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮಃ । ವಿಮತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಚೇತನೋತ್ಪಾದ್ಯಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದ್ಭಟ-
ವತ್ । ಚೇತನವಿನಾಶ್ಯಂ ಚ ತತಃ ಏವ ತದ್ಭೇದಃ । ವಿಮತೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚೇತನಕರ್ತೃಕಾ
ಉತ್ಪತ್ತಿತ್ವಾತ್ಪಟೋತ್ಪತ್ತಿವತ್ । ವಿಮತೋ ವಿನಾಶಶ್ಚೇತನಕರ್ತೃಕೋ ವಿನಾಶತ್ವಾ-
ತ್ಸಮ್ಮತವದಿತಿ । ಅತ್ರ ವಿನಾಶಸ್ಯ ಚೇತನಕರ್ತೃಕತ್ವಸಾಧನಂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಮ್ ।
ಯದ್ವಾ ಕೇचित್ಕಾರಣಸ್ಯ ಬೀಜಾದೇಃ ಪ್ರಥಮೇನಾಡ್ಕುರಾದೇರ್ಜನನದರ್ಶನಾತ್ತನ್ತ್ವಾದಿ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಯಾವದೋ ಕಾರಣವನ್ನು ಏಕೆ ಸಾಧಿಸಬಾರದು ? ಏಕೆಂದರೆ
ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ “ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಛೇ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿ-
ಸಿದ್ಧಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಮವು - “ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಚೇತನ
ಕರ್ತೃಕವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು.
ಇದೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಇದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ ಚೇತನದಿಂದ ವಿನಾಶ
ಹೊಂದುವಂತಹದೂ ಆಗಿದೆ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಚೇತನ
ಕರ್ತೃಕವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ ಪಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ
ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹಾಗೂ ವಿವಾದಾಸ್ಪದ ನಾಶವು ಚೇತನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು.
ಏಕೆಂದರೆ ವಿನಾಶವಾಗಿದೆ ಪಟದ ವಿನಾಶವು ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ” ಹೀಗೆ.
ಇಲ್ಲಿ ವಿನಾಶವು ಚೇತನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು
ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದುದು ಅಥವಾ- ಕೆಲವರು- “ಬೀಜ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಧ್ವಂಸ
(ನಾಶ) ವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂಕುರ ಮುಂತಾದುದರ ಜನನವು ಕಂಡಿರುವುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಿಮತಂ-ಅದಿಕಾಲದಲ್ಲಿರುವುದು ಇದರಿಂದ ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ಪ್ರಾಸಂಗಿಕಂ” - ಈ ಅನುಮಾನವು (ವಿಮತೋ ನಾಶಃ ಎಂಬುದು)
ಪ್ರಲಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಚೇತನನಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುತ್ತದೆ ಆಮ-
ದರಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೇತನನಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ
ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಚೇತನ ಕರ್ತೃಕವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ

ಕಾಶೇನ ಪಟಾದಿನಾಶದರ್ಶನಾನ್ವ ಪ್ರಥಂಸಾಭಾವಸ್ಯೈವ ಜಗಜ್ಜನ್ಮವಿನಾಶಕರ್ತೃತ್ವ-
 ಮಾಸ್ಥಿತಾ: । ಯಥೋಕ್ತಮ್ । ನಾನುಪಮೃಶ ಪ್ರಾಡುರ್ಮಾವಾದಿತಿ । ತನ್ಮತಂ
 ವಾಽಪ್ರಾಸದಿತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೈರ್ನಿರಾಕೃತಮಿತಿ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಮ್ । ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಸ್ತು
 ಉಪಮೂಹನೀಯ: ।

ನನ್ವಿದಮನುಮಾನೇನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧನಂ ಸೂತ್ರಕಾರಸ್ಯೋಕ್ತವಿರು-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರಿಂದ, ಹಾಗು ತಂತು ಮುಂತಾದುದರ ನಾಶದಿಂದ ಪಟಾದಿಗಳ ನಾಶವೂ
 ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಧ್ವಂಸರೂಪ ಅಭಾವವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಜನನ ವಿನಾಶಗಳ
 ಕರ್ತೃ" ವೆಂದು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ "ನಾನುಪಮೃಶ್ಯಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿ" (ಕಾರ
 ಣವನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಅವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಮತವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ "ಅಸದಿತಿಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧ
 ಮಾತ್ರತ್ವಾತ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿರುವುದೆಂಬುದರ ಜ್ಞಾಪ
 ನಾರ್ಥಕವಾಗಿ, ವಿನಾಶದ ಚೇತನಕರ್ತೃಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ದೃಷ್ಟಾಂ
 ತವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನಂತೂ ಸ್ವಯಂ ನೀವೇ ಊಹಿಸಬೇಕು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಸಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿನಾಶವೂ ಚೇತನಕರ್ತೃಕವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ
 "ನಾನುಪಮೃಶ್ಯಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾದಿ"— ಕಾರಣದ ನಾಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕಾರ್ಯದ
 ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ," ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು ಪ್ರಧ್ವಂಸವು ಕರ್ತೃವು, ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ನಿರಾಸಕವಾದ
 ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್, ಅಸೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಂ, ನತು
 ದೃಷ್ಟಾಂತ ಭಾವಾತ್," ಈ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಮೂಲ
 ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಆದರೆ 'ಸ್ವಪಕ್ಷ
 ದೋಷಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ತಿಳಿಯು
 ವುದಿಲ್ಲ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು "ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಸ್ತು" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
 ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿನಾಶ ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಬೀಜಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಅಂಕುರಾ
 ದಿಗಳ ಜನನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಹೊಂದುದ ತಂತುಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಪಟದ
 ನಾಶವು ನಿನ್ನ ಮತದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದಿದ ತಂತುಗಳ ನಾಶವನ್ನು
 ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪಟದ ನಾಶವೇ ಇಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲವೆಂ
 ಬುದನ್ನು ಸ್ವಯಂ ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತಾ ತು ಮಾನಮ್

ಕ್ಷಮ್ । ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾದಿತಿಶ್ವರೇಽನುಮಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಯಮೇವ ನಿರಾಕೃತ-
ತ್ವಾದಿತೃತ ಆಹ ॥ ಆಗಮೇತಿ । १ ಅನುಮೇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮತ್ರಾಪಿ ಸಮ್ಬ-
ಧತೇ । ನ ಸರ್ವಥಾಽಪಿಶ್ವರೇಽನುಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ನಿರಾಕೃತಮ್ ।
ಕಿಂಚಾಮಾಗಮಾನುಗೃಹೀತಸ್ಯ । ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತಾ ತ್ವನುಮೇಶ್ವರೇ ಮಾನಮೇವಾಭಿ-
ಮತಾ । ಅನ್ಯಥಾ ವೇದವಾಕ್ಯಾರ್ಥೇ ಯುಕ್ತಯನುಸಂಧಾನರೂಪಜಿಜ್ಞಾಸಾಂ ನಾರಭೇತೇತಿ ।

ಆಗಮದ ಅನುಗ್ರಹಪಡೆದ ಅನುಮಾನವಾದರೋ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು— ಇದು— ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಈ ಕಾರ್ಯವು, ತಮ್ಮ ವಚನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ— “ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಬಗ್ಗೆ ಅನುಮಾನದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ” ಹೀಗೆ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ಅನುಮಾ’ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪದವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಗಳಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ನಿರಾಕರಿಸಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹ (ಸಹಾಯ) ಹೊಂದಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಅನುಮಾನವು ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿಯಿರುತ್ತದೆ ಥಾಗ್ಲಿದಿದ್ದಲ್ಲಿ— ಸೂತ್ರಕಾರರು, ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದೆಂಬ ಛಿಷ್ಟಾಸೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವಿಷಾ” ಈ ಮುಂತಾದುದು ವಾಕ್ಯಾಂತರವೆಂದು ತಿಳಿದು ‘ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣಮತ್ರಾಪಿ ಸಂಬಂಧತೆ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ತು’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಪಕ್ಷಾಂತರದ ನಿರಾಸವನ್ನು “ನಸರ್ವಥಾಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತಾ” ವೆಂದರೆ ‘ಆಗಮಸಂವಾದಿಯಾಗಿರುವುದು,’ (ಆಗಮದಿಂದತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು,) (ಆಗಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿರುವುದು,) ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಏಷಾಽನುಮಾಽಪಿ ತು ॥

ಕ್ರಿಸಿತೋ ಯಥೇವಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಏಷೇತಿ । ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತೇತ್ಯನುವರ್ತತೇ ।
ಮಾನಮಿತಿ ಚ । ಏಷಾ ಸಮ್ಪ್ರತ್ಯುಪನ್ಯಸ್ತಾಽಪ್ಯನುಮಾ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾ-
ನೀತ್ಯಾಗಮಾನುಗೃಹೀತಾ । ತತೋ ಭವತೀಶ್ವರೇ ಮಾನಮಿತಿ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧ ಇತಿ ।

ಏವಮನುಮಾನೇನಾಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಶಕ್ತ್ಯಾನುಮಾನೇನೈವೇಶ್ವರಕರ್ತೃಕತ್ವಂ
ಸಮರ್ಥಿತಮ್ । ತದೇತನ್ಮತಾಂತರೇಣಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾದಧತ್ಸೂತ್ರಮ್ । ॥ ೐ ತರ್ಕಾ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದನ್ಯಥಾಽಪ್ಯನುಮೇಯಮಿತಿ ಚೇದೇವಮಪ್ಯನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಕ್ತಃ ೐ ॥ ತತ್ರಾ-

ಈಗ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವಾದರೂ ಆಗಮದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾದುದರಿಂದ
ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಇದರಿಂದ- (ಹೀಗಾದರೆ) ಆದುದೇನು ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಏಷಾ” ಈ ವಚನದಿಂದ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ಆಗಮಾನುಗ್ರಹೀತಾ’ ಎಂಬ
ಪದವು ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಹಾಗೂ “ಮಾನಂ” ಎಂಬ ಪದವೂ ಮುಂದುವರೆ
ದಿದೆ “ಏಷಾ”= ಈಗ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನವು, “ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ
ಭೂತಾನಿ” ಈ ಮುಂತಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದಂತಹದು
ಆದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ
ಯಾವದೇ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.” ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ

ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ “ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಅಭಾವವು ಕರ್ತೃವು” ಎಂದು ಆಶಂ
ಕಿಸಿ, “ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಕರ್ತೃವು” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಅನುಮಾನ
ದಿಂದಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದುದಾಯಿತು ಇದೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮತಾಂತರದಿಂದ
ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಸೂತ್ರವು “ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದನ್ಯಥಾಽಪ್ಯನು
ಮೇಯಮಿತಿಚೇದೇವಮಪ್ಯನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ” ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗ ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇಕೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು “ಅನ್ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಆಗಮದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು”
ಕೆಲವು ಆಗಮ ಸಂವಾದಿಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೂ ನಿರಾ
ಕರಿಸಿದರೆ ಮೀಮಾಂಸೆಯೇ ಯುಕ್ತವಾಗದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ॐ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದನ್ಯಥಾಽಪ್ಯನುಮೇಯಮಿತಿ

ಚೇದೇವಮಪ್ಯನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಜ್ಞಃ

ॐ

ಕ್ಷೇಪಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ । ನಾಯಮನುಮಾನಾವಶ್ಯಮೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೋ ವಾ
ಯುಜ್ಯತೇ । ಯತಃ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಚ ಸಿದ್ಧಾಂತೋ ಭವತಿ ।
ನ ಚಾನುಮಾನಂ ನಾಮ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ । ಕುತಃ । ಅನ್ಯಥಾಽಪ್ಯನುಮೇಯಮ್ । ಅಮ-
ತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ ಹ್ಯನುಮಾನಪ್ರಾಪ್ತಾಣ್ಯವಾದಿಭಿರನುಮಾನಾಙ್ಗಮङ್ಗೀಕರಣೀಯಮ್ । ಪ್ರತಿ-
ರುದ್ಧಸ್ಯ ಕರಣಸ್ಯ ಕ್ವಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವಾದರ್ಶನಾನ್ । ಅನುಮಾನಪ್ರತಿಪಕ್ಷಂ
ಚಾನ್ಯಥಾಽಪ್ಯನುಮೇಯಮನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಕಸ್ಮಾನ್ । ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾನ್ ।
ಎವಮೇವಾನುಮಾತವ್ಯಮ್ । ನ ಪುನಃಪುನಃತೇತಿ ತರ್ಕಸ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥಾಭಾವಾನ್ । ತಥಾ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಂಶದ ಅರ್ಥವು ಇದು— “ಅನುಮಾನದ ಅವಲಂಬನೆಯಿಂದಾದ ಈ ಪೂರ್ವ
ಪಕ್ಷವಾಗಲೀ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಲೀ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಮಾ
ಣಾಭಾಸದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಆಗುತ್ತದೆ
ಆದರೆ ಅನುಮಾನವೆಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ ಏಕೆ ? “ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನು
ಮೇಯಂ ”— ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ ಅನುಮಾನಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ ಅನು
ಮಾನದ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರು, ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವಿರಬಾರೆ
ದೆಂಬ ಅಂಗವನ್ನು ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿರೋಧ
ಹೊಂದಿರುವ ಕರಣವು, ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಉಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಿಳಿದ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ
ಉಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವು ಏಕೆ ? “ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್ ”— ಹೀಗೆಯೇ ಅನು
ಮಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅನುಮಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ತರ್ಕಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪಾಧಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಂಪ್ರತ್ಯುಪನ್ಯಸ್ತಾಪಿ”—“ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಕಾರೀ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ
ಅನುಮಾನವು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಯತ್ಪ್ರಯಂತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಯತೇನಾ’
ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅದು ಆಗಮಾನುಗೃಹೀತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
“ಮತಾಂತರೇಣ”—ತರ್ಕದ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಾದಿಸುವರ ಮತದಿಂದ

ಚೋಕ್ತಮ್ । ಉಪಾಧಿಪ್ರತಿಪಕ್ಷೌ ತು ಕ್ಕ ನಾಮಾಂತೀವ್ದುರ್ವಾಪ್ತೀತಿ । ನನ್ವಿದಂ
ವ್ಯಾಧಿಕರಣಂ ತರ್ಕಸ್ಯಾಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತತ್ವಾದನ್ಯಥಾಽನುಮೇಯಮಿತಿ । ಮೈವಮ್ । ಉತದನೇನ
ಜ್ಞಾಪಯತಿ ಸೂತ್ರಕಾರಃ । ನ ತರ್ಕೋಽನುಮಾನಾದ್ವಿಜಿತ ಇತಿ । ಅಥವಾ ತರ್ಕಸ್ಯಾನು-
ಮಾನಸ್ಯಾಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನಾದಪ್ರಮಾಣತ್ವಾನಾನುಮಾನೇನ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷೌ ಯುಕ್ತೌ । ಕಥಮ-
ಪ್ರಮಾಣತ್ವಮ್ । ಯತೋಽನ್ಯಥಾಽನುಮೇಯಮಿತಿ ಯೋಜನಾ । ತತ್ರ ಸಮಾಧಾನಸೂತ್ರಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತು ಕ್ವ ನಾಮಾಂತೀವ ದುರ್ವಾಚ್ಛಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನರ ವಚನವಿದೆ ” ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಇನ್ನು ‘ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮೇಯವನ್ನು ವಿಪ-
ರೀತನಾಗಿಯೂ ಊಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು” ಹೀಗೆ ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತತ್ವ, ಅನುಮಾನ
ದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಮೇಯತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿ-
ಕರಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ, “ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲ ತರ್ಕವು ”
ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ— “ತರ್ಕಸ್ಯ— ಅನು-
ಮಾನಕ್ಕೆ, “ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್”= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಅನುಮಾನ
ದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ತರ್ಕಕ್ಕೆ
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ? ” ಎಂದರೆ— “ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನುಮೇಯಂ”— “ವಿಪರೀತ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಚೋಕ್ತಂ”—ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿ
ದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಇದಂ ಸ್ವಾಧಿಕರಣಂ”—“ಅನುಮಾನಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್,” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಯಾಗಲೀ “ಅನ್ಯಥಾತರ್ಕ್ಯಂ” ಎಂಬುದಾಗಿಯಾಗಲೀ ವಾಕ್ಯವಿನ್ಯಾಸವಿರಬೇ-
ಕೆಂದು ಭಾವ ಏಕೆಂದರೆ— “ತರ್ಕಪ್ರತಿಷ್ಠಾನತ್ವ”, ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನುಮೇಯತ್ವಗಳೆ-
ರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ
ಅನುಮೇಯವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಿ “ ಇದಂ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನುಮೇಯಂ ಅನು-
ಮಾನಾವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು ಹಿಂದೆ ಅನುಮಾನದ
ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ “ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನುಮೇಯಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವು-
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈಗ ಬೇರೆ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು “ತರ್ಕಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್”
ಎಂಬುದು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವು “ ಅನ್ಯಥಾಪ್ಯನು-
ಮೇಯಂ ” ಎಂಬುದು, ಹೀಗೆ “ಅಥವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆಗಮಾನುಗ್ರಹಾಭಾವೇ ನ ತರ್ಕ. ಸ್ಯಾನ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ: ॥

ಅಕ್ಷಜಾಗಮಮೂಲಸ್ಯ ಸ್ಯಾದೇವಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ: ॥

ಸङ್ಗಮಯಿತುಮ್ಸೂತ್ರಮೇವ ಭಾಷ್ಯಕಾರಸ್ತಾವದುತ್ತರಮಾಹ ॥ ಆಗಮೇತಿ । ಆಗಮ-
ಗ್ರಹಣಂ ಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅನ ಏವೋತ್ತರಾರ್ಥೇಽಕ್ಷಜಮಪಿ ಸङ್ಗ್ರಹೀ-
ತಮ್ । ಪ್ರಮಾಣಾನುಗ್ರಹಪ್ರಮಾಣಮೂಲಶಬ್ದಾಭ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾ-
ವಧೃತಪಕ್ಷಾಲಿङ್ಗವ್ಯಾಪ್ತಿಮತ್ವಂ ತತ್ಸಂವಾದಿತ್ವಂ ಚೋಚ್ಯತೇ । ತತ್ರಾಘಯೋಜನಾಯಾ-
ಮಸ್ಯಾಯಮರ್ಥ: । ಯದುತ್ತಮಾನುಮಾನಸ್ಯಾವ್ಯವಸ್ಥಿತತ್ವೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನ-

ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತರ್ಕವು (ಅನುಮಾನವು) ಪ್ರಮಾಣ-
ವಾಗಲಾರದು. (ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವಾದ ತರ್ಕವೇ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು.)

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಗಮ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವಾದ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ
ಪ್ರಮಾಣವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಾಗಯಾ ಉಹಿಸಬರುತ್ತದೆ” (ಅನುಮಾನದಿಂದ) ಹೀಗೆ ಯೋಜನೆಯನ್ನು
ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇದರ ಮೇಲೆ ಸಮಾಧಾನ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು
ಹೊಂದಿಸಲು, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದತಃ) ಅನುಕ್ತವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
“ಆಗಮಾನುಗ್ರಹಾಭಾವೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ
“ಅಗಮ” ಪದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದುದು, ಯಾವತ್ತೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಂಗ್ರಾಹಕ
ವಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ, ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಅಕ್ಷಜ” ಎಂಬುದಾಗಿ (ಅಕ್ಷ)
ಇಂದ್ರಿಯ ಜನಿತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತರ್ಕದ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ
ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗ್ರಹ, ಪ್ರಮಾಣಮೂಲ, ಈ ಶಬ್ದಗಳೆರ
ಡರಿಂದ, “ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯ
ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಕ್ಷ, ಹೇತು, ಹಾಗೂ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯದೂಡನೆ ಇರಬೇಕಾದ
ಅವಿನಾಭಾವವೆಂಬ ನಿಯತಸಂಬಂಧ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು, ಹಾಗೂ
ಇಂಥ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಂವಾದವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಈ ಎರಡು
ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ
ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವು— “ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸೂತ್ರಂ”-ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು “ಅಸ್ಯ”-ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರಕ್ಕೆ

ಸಮ್ಮಭವ ಇತಿ ತದನುಪಪನ್ನಮ್ । ಯತಃ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗ್ರಹಾಭಾವೇ ತರ್ಕೋ ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸ्याತ್ । ಕಿಂತು ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಸ್ಯೈವಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಏತದ್ವುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನಂ ಭವತ್ಕಿಂ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗ್ರಹರಹಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಉತ ತನ್ಮೂಲಮ್ । ಆದ್ಯಂ ತು ಕಥಂ ಸ್ವಯಮದೃಢಭೂಮಿಕಂ ಪರಂ ಪ್ರತಿರುಂಧ್ಯಾತ್ । ನ ಹಿ ಭವತಿ ತರಕ್ಷೋಃ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋ ಹರಿಣಿಶಾವಃ । ಕಿಂತವಾಚೇನೈವ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲೇನ ಬಾಧ್ಯತೇ । ದ್ವಿತೀಯಂ ತು ಸ್ಯಾದೇವ ಪ್ರಮಾಣಮ್ । ಆದ್ಯಂ ಚಾಪಬಾಧೇತ । ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್ । ಯದಾ ತುಭಯोरಪಿ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲತ್ವ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಗ್ರಹವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ತರ್ಕವು (ಅನುಮಾನವು) ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸಲಾರದು ಆದರೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದೇ ಆದ ತರ್ಕಕ್ಕೇ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ- ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದುದಾಗುತ್ತದೆ— “ಪ್ರತಿಪಕ್ಷರೂಪವಾಗಿ ಬರುವ ಅನುಮಾನವು ಯಾವದು ? ಎಂತಹದು ? ಅದು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯದಿದ್ದದೋ ? ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದ ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹದೋ ? ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಅನುಮಾನವಂತೂ ತಾನೇ ನಿಲ್ಲಲು ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದುದಾಗಿದ್ದು, ಎರಡನೆಯದನ್ನು (ಪ್ರಕೃತಾನುಮಾನವನ್ನು) ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿತು ? ಏಕೆಂದರೆ ತರಕ್ಷುವಿಗೆ ಮರಿ ಎರಳೆಯು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವಿಸರೀತವಾಗಿ, ಪ್ರಮಾಣವೇ ಮೂಲವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ಬಾಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯದು (ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅನುಮಾನವು) ಪ್ರಮಾಣವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿಯೇ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ತರಹಗಳಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಸಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ಎರಡೂ ಅನುಮಾನಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕಿಂತು” ಎಂಬುದನ್ನು ಅಭ್ಯಾಹರಿಸಿ ಯೋಜನವನ್ನು “ಕಿಂತು ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಸ್ಯ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇದು “ಅಕ್ಷಜಾಗಮಮೂಲಸ್ಯ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ “ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ”-ಪ್ರಮಾಣ್ಯವು. ಇನ್ನು- ಎರಡೂ

ಸಂದೇಹಸ್ತದಾಽಸ್ತು ಪ್ರತಿರೋಧ: । ಕಿಂತು ನೈವ ಸರ್ವತ್ರ । ಅವಧಾರಣಾयां तु
 ಪೂರ್ವೇ ಗತಿरिति ।

ದ್ವಿತೀಯಯೋಜನಾयां तु प्रष्टव्यम् । किं प्रमाणानुग्रहरहितमनुमानं
 प्रत्यनुमानपराहृतत्वादप्रमाणम् । उत तन्मूलम् । आद्ये सम्प्रतिपत्ति-
 मुत्तरमाह ॥ आगमेति ॥ तथाऽपि नैवं सर्वत्रेति भावः । प्रतिष्ठितः

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬಗ್ಗೆಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಮೂಲಕಗಳೆಂಬ ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ ಆಗ ಪರಸ್ಪರ
 ಪ್ರತಿರೋಧವಾಗಲಿ ! ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕತ್ವ ಸಂದೇಹವು
 ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡರಲ್ಲಿಂದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲವೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವಿಡ್ಡ
 ರಂತೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದೇ ಗತಿಯು” ಹೀಗೆ ಭಾವ, ಎಂಬುದು

ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ— “ ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ
 ಅನುಮಾನವು, ವಿರುದ್ಧ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ,
 ಅಪ್ರಮಾಣವೋ ? ಇಲ್ಲನೆ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನವು ಅಪ್ರಮಾ
 ಣವೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮತಿಯೇ ಎಂಬ
 ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಅಗಮಾನುಗ್ರಹಾಭಾವೇ ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
 ಆದರೂ ಎಲ್ಲ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ‘ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ’=

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅನುಮಾನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲತ್ವವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯ
 ವಿಡ್ಡರೆ(ನಿರ್ಣಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) ಸರ್ವಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬಂದೇ
 ಏರುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ‘ಯದಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಠ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 “ಕಿಂತು”—ಎಲ್ಲ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲತ್ವ ಸಂಶಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ
 ಹಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಬರುತ್ತಿತ್ತು, ಹೀಗೆಭಾವ

“ಅವಧಾರಣಾಯಾಂ ತು” - ಎರಡರಲ್ಲಿಂದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ
 ಮೂಲತ್ವವು ಇದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾದರೆ, ಪ್ರಮಾಣಮೂಲವುಳ್ಳ ಆ ಅನು
 ಮಾನದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ
 ಸರ್ವಾನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು

‘ತಥಾಪಿ’ - ಆಗಮದ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತರ್ಕವು
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ (ಪ್ರಮಾಣ) ವಾಗದು ಆಗಮದ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಲ್ಲ

ಅನ್ಯಥಾಽಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಚ ಸ್ವವಾಚಾ ವ್ಯಾಹತೇವ ಹಿ ॥

ಪ್ರಮಾಣಭೂತಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತ್ವಾಹ ॥ ಅಕ್ಷಜೇತಿ ।^೧ ಪ್ರನಿಷ್ಠಿತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಃ; ತೇನೈವ ಪ್ರನಿಯೋಗಸ್ಯ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ಉಭಯೋರ್ವಾಸ್ತವಪ್ರಮಾಣಮೂಲತ್ವಾಸಮ್ಮಭವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಯಸ್ತೇತಾಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಮನಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ಪ್ರನಿಪಕ್ಷಸ್ಯಾಸ್ತವಕಾಶಃ ಇತಿ ಸರ್ವಮನುಮಾನಮಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಚ ಮನ್ಯೇನ ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರಾರೂಢಮುತ್ತರಮಾಹ । ಅನ್ಯಥೇತಿ ॥ ಏನೇನೈವಮುಪಪಾದಿತೇಽಪಿ ಯೋ ನೈವ ಮನ್ಯೇತ ತಸ್ಯ ಸ್ವವಚನ-
ವ್ಯಾಘಾತಾದನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸङ್ಗ ಇತಿ ಸೂತ್ರಯೋಜನಾ ಸೂಚಿತಾ । ತಥಾ ಹಿ ।

ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಮೂಲಕವಾದ ಎಲ್ಲ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಸ್ವವಚನದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದೀತು !

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ

ಪ್ರಮಾಣವಾದುದು ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪದ ಮೇಲೆ “ ಅಕ್ಷಜಾಗಮ ಮೂಲಸ್ಯ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಿಃ ”= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಗಮಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಈ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾದ ಪ್ರಮಾಣಾಧಾರವಿರುವುದು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇನ್ನು-ಯಾವನು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಅವಕಾಶವಿದೆಯೆಂದೂ ಅನುಮಾನಗಳೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಬಗೆಯುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ಸೂತ್ರಾರೂಢವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಅನ್ಯಥಾ ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದರಿಂದ, “ ಯಾವನು ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವವಚನ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಗಮದ ಅನುಗ್ರಹವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷವು (ನೋಕ್ಷದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು) ಏಕೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಸ್ವವಚನವ್ಯಾಘಾತಾತ್ ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಇದು ಸೂತ್ರದ ಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮಾತು ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುವುದೆಂದು ಫಲಿತಾರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯ ಟೀಕಾಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾ

ಸರ್ವಮನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಪ್ರತಿಹತತ್ವಾದಿತಿ ತ್ವದೀಯಮನುಮಾನಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೇ
ಪರಾಹಂತಂ ಚಾಪ್ರಮಾಣಂ ಚ ಭವತಿ ನ ವಾ । ಆದಿ ನಾನೇನ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಯೋ
ಸಿದ್ಧಿಃ । ದ್ವಿನೀಯೇ ತ್ವತ್ರೈವ ವಾಧಾದೀತಿ । ಅನ್ಯಥೋಕ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾಂ ವಿಹಾಯಾಸ್ಯ
ಸರ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮಾನಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾಽಪ್ರಮಾಣತಾ ಸ್ವಾವಾಚೈವ ವ್ಯಾಹತಾ ಹೀತಿ ।

ಅಪರೇ ತು ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಿಸ್ಯಾದೀನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗದ್
ಪಾದಾನತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಾನಾರ್ಥತಯಾ ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ತತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ ಏಕ

— ಪದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ವ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.
ಹೇಗೆಂದರೆ - ಅನುಮಾನವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವು, ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಪರಾ
ಹತವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಪರಾಹತವೂ
ಅಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುಮಾ
ನದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಅನುಮಾನಗಳ ಅಪ್ರಮಾಣವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಎರಡನೆಯ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಬಾಧೆ ಮುಂತಾದುದು ಬರುತ್ತದೆ. “ಅನ್ಯಥಾ” - (ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ)
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸಕಲ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ “ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಾ”-
ಅಪ್ರಮಾಣವು ತನ್ನ ವಚನದಿಂದಲೇ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ .

ಇನ್ನು ಕಲವರಾದರೋ- “ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ” ಈ ಮುಂತಾದ
ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು, ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗದುವಾದಾನತ್ವದ ಮೇಲಿನ ಅಕ್ಷೇಪದ ನಿರಾಕರಣದ
ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದುವಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಸಂಗ
ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ “ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಪ್ರಸಂಗಃ ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷ
ಪ್ರಸಂಗಃ” ಎಂಬುದುರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ

ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮೂಲವಾಕ್ಯದ ಯೋಜನೆಯನ್ನು
“ಅನ್ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇದರ ಅರ್ಥವೇ “ಉಕ್ತ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಂ ವಿಹಾಯ” (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಎಂಬುದು.

ಪರರ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ಅಪರೇ ತು ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾ
ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ತತ್”- ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗದುವಾದಾನವೆಂಬುದು. ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
ನದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ದೂಷಣವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಿರಾಕೃತಮ್ । ಯಚ್ಚಾತ್ರ ಸೂತ್ರೇ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದಿತಿ ವಾಕ್ಯಂ भित्त्वा
 सिद्धान्ततयैव वर्णयन्ति तद्वाऽनेन सार्धश्लोकेन निराचष्टे । तथा
 हि । तर्कस्याप्रतिष्ठां वदन्वक्तव्यः । किं प्रमाणानुग्रहरहितस्योत
 तन्मूलस्य । आद्ये गूढाभिसन्धिरुत्तरमाह ॥ आगमेति । अयमाशयः ।
 स्वत्यमेतत् । तथाऽपि न साङ्ख्यः स्वतर्कस्यागमाद्यनुग्रहाभावं मन्यते ।
 स्वमतेनेदमुच्यते चेत्पौनरुक्त्यम् । शास्त्रयोनित्वात् । ईक्षतेनाशब्दम् ।
 आनुमानिकमित्यादिनाऽस्यार्थस्योक्तत्वादिति । द्वितीयं दूषयति ॥

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪೂತ್ರದಲ್ಲಿ, “ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ,
 ಸಿದ್ಧಾಂತಸರವಾಗಿಯೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು ಈ ಒಂದುವರೆ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ
 ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ- ತರ್ಕದ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು)
 ಹೇಳುವವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ‘ ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಗ್ರಹ (ಸಹಾಯ)
 ವಿಲ್ಲದ ಅನುಮಾನ (ತರ್ಕ)ಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೋ ? ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣದ
 ಅನುಗ್ರಹವಿರುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೋ ? ಹೀಗೆ ವೊದಲನೆಯ
 ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಗೂಢಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು “ಆಗಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು- “ಪ್ರಮಾಣಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ ಅನುಮಾ
 ನವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುದು ನಿಜ ! ಅದರೂ ಸಾಂಖ್ಯನು ತನ್ನ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಆಗಮ
 ಋಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವಮತದಿಂದ
 ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪೌನರುಕ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್,
 ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಅನುಮಾನಿಕಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು
 ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ” ಎಂಬುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಿದ್ಧಾಂತತಯಾ” — ಸಾಂಖ್ಯನು ಕಲ್ಪಿಸಿಹೇಳಿದ “ವಿಲಕ್ಷಣ ತ್ವಾತ್” ಈ
 ಋಂತಾದ ತರ್ಕಗಳಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಜಗತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನ-ಉಪಾದೇಯ
 ಳಾವದ ಖಂಡನವು ಆಯುಕ್ತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾ
 ಣ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಹೀಗೆ ಭಾವ.

“ಗೂಢಾಭಿಸಂಧಿಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಗೂಢ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
 “ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಃ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಕ್ಷಜೇತಿ । ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಕರಣಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗೃಹೀತವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಮತ್ವೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ-
ಕಾರಣವ್ಯभिಚಾರಾದಿಶङ್ಕಾಕಲङ್ಕವಿಕಲಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಾಸ್तीತಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ತಿ-
ಭಾವಃ । ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕ ಚಾಹ ॥ ಅನ್ಯಥೇತಿ । ಅನ್ಯಥೋಕ್ತಾನಭ್ಯುಪಗಮೇ-
ನಾಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಸ್ಯಾಪ್ಯನುಮಾನಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸ್ವವಾಚಾ ವ್ಯಾಹತೈವ ಸೂತ್ರ-
ಕೃತಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಸ್ವಯಮೇವ ಹಿ ಯುಕ್ತಯನುಸಂಧಾನರೂಪಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಮಾರಂಭ-
ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಸ್ಯಾಪಿ ತರ್ಕಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಭಿಧಾನಃ ಸೂತ್ರಕಾರೋ ನ ವ್ಯಾಹತಭಾಷಿ-
ಕಥಂ ಸ್ಯಾತ್ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು “ಅಕ್ಷಜಾಗಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕ-
ರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ,
ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮುಂತಾದುದರ ಶಂಕೆಯ ಕಲಂಕದ
ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೀಗೆ
ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಮತ್ತು ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು “ಅನ್ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯಥಾ”= ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು
ಒಪ್ಪದಿದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವಾದ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು,
ಸೂತ್ರಕಾರರ, ತಮ್ಮ ವಚನದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಕೆಂದರೆ ಯುಕ್ತವೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸ್ವಮತೇನ” - ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅಪ್ರಾ-
ರ್ಥಸ್ಯ” - ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ “ಶಾಸ್ತ್ರಯೋಽಽತ್ಯಾತ್” ಈ ಮುಂತಾದ
ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ “ಪ್ರಧಾನದಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಆಗಮದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲಾರವಲ್ಲ.
ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಆಗಮದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ,” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಸಾಂಖ್ಯರ ತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಆಗಮಸಂವಾದವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ-
ದುದರಿಂದ ನಾನರುಕ್ತವೆಂಬ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೂಲಕವಾದ ಹಾಗೂ ಆಗಮ ಮೂಲಕವಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ
ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು,
“ವಿಹಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಂ ಚಾಹ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ

ಸ್ವವಚನದಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು “ಸ್ವಯಮೇವ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಯದಪಿ ವೃತ್ತಿಕಾರೈರುಕ್ತಮ್ । एकेन तार्किकेणोत्प्रेक्षितं तर्कमपरो
 हूयति । तेनोत्प्रेक्षितमप्यपर इत्यतः पुरुषमनिवै (श्व) रूप्यजन्मा
 तर्कः स्यादप्रतिष्ठित इति । तच्चायुक्तम् । यतोऽस्यापि तर्कस्य
 प्रामाण्येऽप्रामाण्ये चास्याप्रतिष्ठा च स्ववाचा व्याहृतैवेति नायं
 वाक्यभेदो युक्त इत्युक्त एव सूत्रार्थः ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಧಾನರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನು ತಾವೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣ
 ಮೂಲಕವಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಸೂತ್ರಕಾರರು
 ಖಿರುದ್ಧ(ವ್ಯಾಹತ) ಭಾಷಿಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರರು ?

ಇನ್ನು- “ ಒಬ್ಬ ತಾರ್ಕಿಕನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿದ ತರ್ಕವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ
 ತಾರ್ಕಿಕನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಅವನು ಕಲ್ಪಿಸಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ದೂಷಿ
 ಸುತ್ತಾನೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪುರುಷರ ವಿಚಿತ್ರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಉದಯಿಸಿದ
 ತರ್ಕವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ(ಪ್ರಮಾಣ)ವಾಗಲಾರದು ” ಹೀಗೆ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಹೇಳಿದುದೂ
 ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಈ ತರ್ಕಕ್ಕೂ ಸಹ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾ
 ಣ್ಯಗಳಿರುವ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಈ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಸ್ವವಚನ
 ಖಿರುದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈ ವಾಕ್ಯಭೇದವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಾದುದು
 ದರಿಂದ, ನಾವು ಹೇಳಿದುದೇ ಸೂತ್ರದ ನಿಜಾರ್ಥವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವೈರೂಪ್ಯಜನ್ಮಾ” - ಪುರುಷರ ಮತಿಯ ವಿಚಿತ್ರ (ವಿಲಕ್ಷಣ) ತೆಯಿಂದ
 ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು . ಅಂದರೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪುರುಷಮತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ
 ವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಪುರುಷರ ಮತವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ತರ್ಕಗಳೂ
 ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು” ಎಂಬ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸಹ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿರುವುದಾದರೆ “ಸರ್ವ
 ತರ್ಕಃ ಅಪ್ರಮಾಣಂ” (ತರ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಅಪ್ರಮಾಣ) ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪ
 ವಾದ ಸ್ವವಚನದಿಂದ ವ್ಯಾಹತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಈ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
 ವಿರುವುದಾದರೆ ಸರ್ವತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಾದುದೂ
 ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ “ಸರ್ವತರ್ಕಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ” ವೆಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಾಯಿತು;
 ಹೀಗೆ ‘ವ್ಯಾಹತೈವ’- ಈ ವ್ಯಾಹತ ಭಾವ

೐ ಂತನ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ೐

ನ ಚ ಶಿಷ್ಠಾಗೃಹೀತವ್ವಂ ನಿರೀಶಾಢೀಶವಾಢಿನಃ ॥

ಅತ್ರ ಸೂತ್ರಮ್ ॥ ೐ ಂತನ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ೐ ॥ ತತ್ಕೇಚಿಢ್ಢಾಚಕ್ಷತೇ । ಂತನ ನ ವಲಕ್ಷಣತ್ವಾಢಲ್ಪಲ್ಪಾಢಿನಾ ಪ್ರಕೃತೇಷ್ಠ ಶಿಷ್ಠಃ ಕೇನಚಿಢ್ಢೇನ ಪರಿಗೃಹೀತಸ್ಯ ಪ್ರಢಾನ್ಕಾರಣವಾಢ್ಢಸ್ಯ ನಿರಾಕರಣೇನ ಶಿಷ್ಠರ್ಮನುವ್ಯಾಸಪ್ರಭೃತಿಢಿಃ ಕೇನಚಿಢ್ಢೇನಾಪರಿಗೃಹೀತಾ ಯೆಢ್ಢವಾಢಿಕಾರಣವಾಢಾಸ್ತೇಢ್ಢಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಢ್ಢೃಷ್ಠವ್ಯಾ ಇತಿ । ತಢಿಢ್ಢಂ ಢ್ಢೃಷಯತಿ ॥ ನ ಚೇತಿ । ಆಸ್ತಾಢ್ಢ ತಾವಢ್ಢಭ್ಯಾಢಿಕಾಶಢ್ಢಾಪ್ರಕಾರಃ । ಪರಿಹಾರಾತಿಢೇಶಪ್ರಕಾರಶ್ಚ । ಯತ್ನಃ

ನಿರೀಶ್ವರವಾಢಿ (ಸಾಂಖ್ಯನಿ)ಗಿಂತ ಈಶ್ವರವಾಢಿ (ವೈಶೇಷಿಕರು) ಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಠಾಗೃಹೀತತ್ವವು (ಶಿಷ್ಠರಿಂದ ಪರಿಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂಬುದು) ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

ಓಂ ॥ ಏತೇನ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ॥ ಓಂ ॥ ಇಢು ಈ ಅಢಿಕರಣಢಲ್ಲಿ ಕೇನೇಯ ಸೂತ್ರವು ಇಢನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ— “ಏತೇನ”= “ನನಿಲಕ್ಷಣತ್ವ” ಮುಂತಾಢ ಸೂತ್ರಗಳಿಢ್ಢೆ ಪ್ರಕೃತವಾಢ, ಶಿಷ್ಠರಿಂದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳಿಢ್ಢೆ ಪರಿಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಢಾನಢ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಾಢೆ ನಿರಾಕರಣಢಿಂದ, ಶಿಷ್ಠರಾಢ ಮನುವ್ಯಾಸ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಿಢ್ಢೆ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳಿಢ್ಢೆ ಪರಿಗೃಹಿಸಲ್ಪಡಢ್ಢೆ ಅಣು ಮುಂತಾಢುದರ ಕಾರಣತ್ವವಾಢ ಗಳು ಯಾವವೇ ಅವುಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಿಢ್ಢೆ ತಿಳಿಯತಕ್ಕಢ್ಢೆ.” ಹೀಗೆ ಅವರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚನಗಳಿಢ್ಢೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಭ್ಯಾಢಿಕಾಶಂಕೆಯ ರೀತಿಯೂ ಪರಿಹಾರಢ್ಢೆ ಅತಿಢೇಶಢ ರೀತಿಯೂ ಒಢ್ಢು ಬಢಿಗೆ ಇರಲಿ! ಆಢರೆ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ವೈಶೇಷಿಕ ಮುಂತಾಢೆವರ

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

“ಅತ್ರ” — ಈ ಅಢಿಕರಣಢಲ್ಲಿ

ಅಢಿಕಾಶಂಕಾಪ್ರಕಾರ ಮುಂತಾಢುದರ ಢೂಷಣಪಲ್ಲವಾಢ್ಢೆಢ್ಢೆ, ಅಢು ಸಮೃತವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು “ಅಸ್ತಂ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಢ್ಢೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ತಾವತ”ಈ ಶಬ್ಢಢಿಂದ, ಅಭ್ಯಾಢಿಕಾಶಂಕಾಪ್ರಕಾರ, ಪರಿಹಾರಾ

ವದುತ್ತಮ್ । ಸಾಡ್ಘ್ಯಾದಪಿ ವೈಶೇಷಿಕಾದೇ: ಅತಿಶಯೇನ ಶಿಷ್ಯಾಗೃಹೀತವ್ಯಮ್ ।
ತದಂತಿವಿರಿರ್ದಮ್ । ಸಾಙ್ಖ್ಯಸ್ಯ ನಿರೀಶ್ವರತ್ವಾತ್ । ವೈಶೇಷಿಕಾದೇಸ್ತು ಸೇಶ್ವರ-
ತ್ವಾತ್ । ವೈಪರೀತ್ಯಸ್ಯೈವೋಚಿತತ್ವಾತ್ । ಇಹ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ವಿಪ್ರ-
ತಿಪತ್ತಯೋ ನಿರಸ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ ಸಾಡ್ಘ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನಾಭ್ಯೈಪತಿ । ಕುತಸ್ತದೀಯಂ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಿತ್ಯತಿಶಯೇನ ವೇದಾಂತವಾದವಿರೋಧಿತ್ವಾಚ್ಛಿಷ್ಯಾಪರಿಗೃಹೀತ: ।
ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ತಸ್ಯ ಜಗನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ಚಾಙ್ಗೀಕೃತ್ಯೋಪಾಧಾನತಾಮಾತ್ರಂ

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮತಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಅಪರಿಗೃಹೀತ (ಶಿಷ್ಯ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ-ಶಿಷ್ಯ
ವಿರುದ್ಧ)ಗಳೆಂಬ ಸಂಗತಿಯಂತೂ ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ
ಸಾಂಖ್ಯನಾದರೋ ನಿರೀಶ್ವರನಾದಿಯು, ವೈಶೇಷಿಕ ಮುಂತಾದವರಾದರೋ
ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರು ಆದುದರಿಂದ, ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳಿಗಿಂತ
ಸಾಂಖ್ಯನೇ ಹೆಚ್ಚು ಶಿಷ್ಯವಿರುದ್ಧನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೇ ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ
ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಮೇಲಣ ವಿನಾದ
ಗಳನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಸಾಂಖ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಮೇಲೆ ಅವನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಂತೂ ಅವನು
ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ? ಹೀಗ (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ) ವೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ
ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯನು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತನಲ್ಲ- ಶಿಷ್ಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶಿರ್ದೇಶಪ್ರಕಾರ, ಇವೆರಡೂ ಅಯುಕ್ತಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ
ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅದು ಸ್ಪಷ್ಟಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದ, ಮಹದಾದಿ ತತ್ತ್ವಸಮುದಾಯ, ಈ ಮುಂತಾದ,
ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ
ವೈಶೇಷಿಕ ಮೊದಲಾದವರ ಮತಗಳು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಅಪರಿಗೃಹೀತ (ಪರಿಗೃಹೀ
ತಗಳಲ್ಲ) ವಾಗುವೆಯೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, “ಅವರು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದು ಶಿಷ್ಯರ ಅಪರಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಪ್ರಧಾನ (ಮುಖ್ಯ) ಪ್ರಮೇಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ
ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ವೈಶೇಷಿಕನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ” ಈ ಅಭಿಪ್ರಾ
ದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗಿಂತ ವೈಶೇಷಿಕರಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು “ಇಹ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ನಾಙ್ಗೀಕುರತ ಇನೀಷದ್ವಿಗೋಧಿವಾದೀಪಿಚ್ಛಿಷ್ಠಾಪರಿಗೃಹಿತ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಿವಾದಿಕಂ ತು ಪ್ರಕೃತಾಸಙ್ಗತಮೇವ । ಅನ್ಯಥಾ ಯಾಗೀಯಹಿಂಸಾನಿಪೇಧಾದಿನಾ ವಿಪರಿವರ್ತಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಅಥ ವೇದಸಂವಾದಬಾಹುಲ್ಯಾಬಾಹುಲ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಮಿದಮ್ । ತನ್ನ । ತತ್ವಾನಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾನಾಮಪರಿಸಂಖ್ಯಾತವಾದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿರುದ್ಧನು ಅದರಿ ವೈಶೇಷಿಕ ಮುಂತಾದವರು, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಅವನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, “ಕೇವಲ ಉವಾದಾತ್ಮಕ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ” ಹೀಗೆ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದಾಂತಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಸಮ್ಮತ ರೇಂಬುದು ಯುಕ್ತವು “ಸಾಂಖ್ಯನು ಸತ್ತ್ವಾರ್ಯವಾದಿ”ಯು, ಈ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ (ಸಂಬಂಧಿಸಿಲ್ಲ—ಸಂಗತಗಳಲ್ಲ) ಅಸಂಗತಗಳೇ ! ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಯಾಗೀಯ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವನು, ಈ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಆಗಲಿ ! ಇನ್ನು— ವೇದಗಳ ಸಂವಾದವು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದು-ಇಲ್ಲವಾಗಿರುವುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ಶಿಷ್ಯಾಪರಿಗೃಹದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತತ್ವಗಳಿಗೆ ಎಣಿಕೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನಿರಾಕರಣವು ಮುಗಿದುದು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಕೃತಾಸಂಗತಂ” — ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅಸಂಗತವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಯಾಗೀಯಹಿಂಸಾಯಾಃ” — ಸಾಂಖ್ಯನು, ಯಾಗದಲ್ಲಿಯ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ನಿಷಿದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ವೈಶೇಷಿಕ ಮುಂತಾದವರು ಹಾಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಾಂಖ್ಯನು ಬಹುಶಿಷ್ಯಾಪರಿಗೃಹೀತನೂ ವೈಶೇಷಿಕರು ಸ್ವಲ್ಪಶಿಷ್ಯಾಪರಿಗೃಹೀತರೂ ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

‘ಅಪರಿಸಂಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್’ — ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವೈಶೇಷಿಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯ ತತ್ತ್ವಗಳು ನಿರವಧಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಎಣಿಕೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಏಕೆಂದರೆ “ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತತ್ತ್ವಗಳು ಇಂತಿಷ್ಟು” ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವಿದ್ದರೆ, ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ವೇದ ಸಂವಾದವಿದೆಯೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯ ವೇದಸಂವಾದವು ವೈಶೇಷಿಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಇದೆಯೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯವಾಗಬಹುದು ಮತ್ತು ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹಿಂದೆ

ಅತೋಽವಶಿಷ್ಟಜೀವಾದಿಕರ್ತೃತಾಽತ್ರ ನಿವಿಧ್ಯತೇ ॥

किं तर्ह्यस्य सूत्रस्याभिधेयमित्यत आह ॥ अत इति ॥ अर्था-
न्तरस्य निराकृतत्वादित्यर्थः । अपव्याख्याननिराकरण स्वव्याख्यान-
दाढ्यार्थत्वान्नासङ्गतमिति सूचयितुमन इत्युक्तम् । अवशिष्टा निरा-
कृता या अभावकर्तृताया जीवादिकर्तृता जगत इति शेषः । अनेन
निराकृतादवशिष्टा वेदापरिगृहीता जीवप्रधानासत्कालस्वभावादिवादा
निराकृता इति व्याख्यातं भवति । तत्र शिष्टा इत्येवोक्ते ब्रह्मकारण

ಅದುದರಿಂದ, (ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ) ಅಭಾವ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ
ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಳಿದ, ಜೀವಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥವೀಸಿಕಾ —

ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಯಾವದು ? ಎಂದರೆ “ಅತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಅತಃ”= ‘ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದು
ದರಿಂದ,’ ಎಂದು ಅರ್ಥ “ತಾವು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರರ (ಅವ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ನಿರಾಕರಣವು ಹೊರಟಿದುದರಿಂದ
ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಅಸಂಗತವಾಗಿಲ್ಲ” ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು “ಅತಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅವಶಿಷ್ಟ ಜೀವಾದಿಕರ್ತೃತಾ”- ಬಾಕಿಯಾಗಿ ಉಳಿದ,
ಅಭಾವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಹಾಗೂ ಜೀವಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ “ಜಗತಃ” (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಇದರಿಂದ,
ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಮತಗಳಲ್ಲಿ, ನಿರಾಕೃತವಾಗದೆ, ಹಾಗೇ ಉಳಿದ,
ಹಾಗೂ ವೇದಪರಿಗೃಹಿತವಾಗದೆ, ಜೀವ, ಪ್ರಧಾನ, ಅಸತ್ತು, ಕಾಲ, ಸ್ವಭಾವ,
ಇವುಗಳ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವಾದಿಸುವವರ ಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರಾಕೃತವಾದವು,
ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ, ಇಲ್ಲಿ “ಶಿಷ್ಟಾ” ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದ ವಿಭಾಗವೂ ಸಿದ್ಧಿಸಬಹುದು ಆದರೆ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ
“ಇಂತಿಷ್ಟೇ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಇದ್ದ ತ್ತಾ ನಿಶ್ಚಯವು ಶಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳು ಅನಂತರವೂ ವೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ವಾದೋಽಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ । ತದರ್ಥಮಪರಿಗ್ರಹಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತನ್ಮಾತ್ರೇ ತುಕ್ತೇಽಭಾವ-
ಕರ್ತೃತ್ವವಾದೋಽಪಿ ಗೃಹ್ಯತ । ತಥಾ ಚ ಪುನಃಕಿರತಿದೇಶಾನುಪಪತ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ ।
ಅತಃ ಶಿಷ್ಠಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಙ್ಕಾಸದ್ಭಾವಮೃಚನೇನ ಸ್ವಾರಾಂಭೋಪ-
ಪಾದನಾರ್ಥ ಚ ಶಿಷ್ಠಾಃ ಶಿಷ್ಠತಯಾ ಪ್ರಣೀತಾಃ । ನ ತು ತತ ಏವ ನಿಗಾಹಿತತ-
ಯೇತಿ । ನನು ಜೀವಾದೀತ್ಯಾದಿಗ್ರಹಣೇನಾಸತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಗೃಹೀತಮ್ । ತದಸತ್ ।
ತಸ್ಯಾಸದಿತೆ ಚೇದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಿರಸ್ತವೇನ ಪೌನಃಕತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಂಗಾದಿತ್ಯತ
ಆಹ ॥ ತನ್ಮನ ಇತಿ । ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪ್ರಮಾಣಾತ್ । ಆಶಾಙ್ಕಿತೇತಿ ಶೇಷಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವವಾದವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಲು “ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ” ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ ಎಂದಿಷ್ಟೇ
ಹೇಳಿದರೆ ಅಭಾವ ಕರ್ತೃತ್ವವಾದವನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
ಇದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲದೆ ಅತಿದೇಶವು ಅಯುಕ್ತವಾ
ಗುವುದೆಂಬ ದೋಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ (ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು)
“ಶಿಷ್ಟಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿ
ಸುವುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಾರಂಭವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ “ ಶಿಷ್ಟಾಃ ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಂದರೆ ಅವಶಿಷ್ಟವೆಂದು ತೋರುತ್ತಿರುವವುಗಳು
ಆದರೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗದಂತೆ ತೋರುವಂಥವುಗಳು ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಇನ್ನು- “ಜೀವಾದಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಪದಗ್ರಹಣದಿಂದ, ಅಸತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಾ
ದವು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ “ಅಸದಿತಿಚೇನ್ನಪ್ರತಿಷೇಧ
ಮಾತ್ರತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಪುನರುಕ್ತಿ
ಮುಂತಾದ ದೋಷದ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ತನ್ಮನೋ
ಕುರುತ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ “ ಇತ್ಯಾದೇಃ ” ಈ
ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ “ ಆಶಂಕಿತಾ ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅತಿದೇಶಾನುಪಪತ್ತಿಃ” - ಅಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅತಿದೇಶವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು
ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ, “ಪೌನರುಕ್ತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಂಗಃ” = ಇಲ್ಲಿ ಅದಿಪದದಿಂದ “ಅತಿದೇ
ಶಾನುಪಪತ್ತಿ” ಯನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು

ತನ್ಮನೋಽಕುರುತೇತ್ಯಾದೇಸತೋ ಮನಸೋ ಜನಿ: ॥

ನಿವಾರಿತಾ ತು ಪೂರ್ವತ್ರ ಹ್ಯಕಸ್ಮಾದಿತಿ ತದ್ವಿನಾ ॥

ಅಸತೋ ವಿಶ್ವಜನನಮಾಶಕ್ತ್ಯಾತ್ರ ನಿವಿಧ್ಯತೇ ॥

ಆದಿಪದೇನೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಗೃಹ್ಯತೇ । ಅಸತೋಽಭಾವಸ್ಯ ಮನಸ ಇತಿ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾ-
ಪ್ರಯತ್ನೇಭ್ಯೋ ಜನಿರ್ಜಗತ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಪೂರ್ವತ್ರ ತ್ವಿತಿ ಸಮ್ಬಂಧಃ । ತच्च
ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾದಿತ्याದಿನಾ ಸ್ಫುಟಮವಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಹಿಶಬ್ದಃ । ಅಕಸ್ಮಾದ್ವಿ-
ದಮಾವಿರಾಸೀದಿತ्याದಿಶ್ರುತ್ಯಾ । ತನ್ಮನೋ ವಿನಾ । ಅಸತಃ ಶೂನ್ಯಾತ್ ।

एतदुक्तं भवति । पूर्वमभावस्य जगत्कारणत्वं निराकृतमिदानीं

ಅಭಾವದ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು “ತನ್ಮನೋಽಸ-
ಕುರುತೇ” ಈ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ
ಆತಂಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಅದು ನೋಡಲಿಗೆ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಇದು ವ್ಯಸಿದ್ಧವೇ!
“ಅಕಸ್ಮಾದ್ವಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳಿ-
ಲ್ಲದೆಯೇ, ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ವಿಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆತಂ-
ಕಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿ ಅದು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬಂದಿದೆ “ಅದಿ” ಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
“ಅಸತಃ”= ಅಭಾವದ “ಮನಸಃ” ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ, ಜನಿಃ=
ಜನನವು. ಇಲ್ಲಿ “ಜಗತಃ” ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು
“ಪೂರ್ವತ್ರ ತು” (ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯಾದರೋ) ಎಂಬ ವದದೊಡನೆ
ಅನ್ವಯವಿದೆ ಈ ಸಂಗತಿಯು (ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ನಿರಾಕೃತವೆಂಬುದು) “ಪ್ರತಿಪೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದಿಂದ
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ಹಿ” ಶಬ್ದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ “ಅಕ-
ಸ್ಮಾದ್ವಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್” ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ,
“ತದ್ವಿನಾ”- ಮನಸ್ಸು ಇಲ್ಲದೆ, “ಅಸತಃ”= ಶೂನ್ಯದದೇಶಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಉಕ್ತಯುಕ್ತಿಃ” - ಅಭಾವ ಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿ “ತದ್ವಿನಾ”
ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು, “ಮನೋವಿನಾ” ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.
ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಅದರ ಅರ್ಥ.

ತು ಶೂನ್ಯಸ್ಯ । ಕಿञ್ಚ ಪೂರ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವೇನಾಧುನಾ ಕರ್ತೃತಾಂ ವಿನೈವೇತಿ ನ ಪೌನರುಕ್ತಯಾ-
ದೀತಿ । ಯದ್ವಾ ಭಾಷ್ಯದಿಶಾ ನಿಷ್ಕಾರಣೈವಾತ್ರ ಜಗಜ್ಜನಿರಾಶಿಙ್ಕಿತೇತಿ ನ
ಪೌನರುಕ್ತಯಾದಿಕಮ್ । ಅತ್ರ ಶಿಕ್ಷಾಪ್ರಾಪಕಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸಸ್ತ್ವಸ್ಯೈವ ಪ್ರಮೇಯಭೇದ-
ಸ್ಯೋಪಪಾದನಾರ್ಥಮ್ । एतेनाभ्यधिका शिಕ್ಷाऽपि सूचिता । तथा हि ।
मा भूदभावकर्तृकं जगत् तथाऽपि जीवादिभ्यो जनिमद्भविव्याति ।
जीवाद्भवन्ति भूतानि । प्रधानादिदमुत्पन्नम् । अकस्माद्दीदमाविरासी-
दित्यादिश्रुत्यनुगृहीतेभ्यो घटदधिकण्टकतैक्षण्यादिदृष्टान्तेभ्यः । न हि

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ “ಹಿಂದೆ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದರೆ
ಈಗ ಶೂನ್ಯದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ-
ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದ್ದು, ಈಗ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಬೇರೆಯಾದ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಮನರುಕ್ತಿ
ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ” ಈ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗ
ತದೇ ಅಧವಾ- ಭಾಷ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಜನನವು
ಇಲ್ಲಿ ಆಶಂಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ ಮನರುಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ
ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಾಪ್ರಾಪಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದುದು ಇದೇ
ಪ್ರಮೇಯವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಉಪಸಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂ
ಕೆಯೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜಗತ್ತು ಅಭಾವಕರ್ತೃಕವಾಗಿದೆ
ಇರಲಿ ಆದರೂ ಜೀವ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಜನನವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂ-
ದರೆ— “ಜೀವಾದ್ ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ, ಪ್ರಧಾನಾದಿದಮುತ್ಪನ್ನಂ, ಅಕಸ್ಮಾದ್ಧೀದ
ಮಾವಿರಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಡೆದ, ಘಟ, ದಧಿ, ಕಂಟಕ
ತೈಷ್ಣ್ಯ, ಮುಂತಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, “ಜಗತ್ತು ಜೀವಕರ್ತೃಕ
ವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ, ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, ಕೇವಲ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳ
ಬೇಕಿಷ್ಟರೂ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಅತಂಕೆಯನ್ನು “ಅತ್ರ
ಶಂಕಾಪ್ರಾಪಕ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ದೃಷ್ಟಾಂತೇಭ್ಯಃ”— ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಜೀವಾದೀನಾಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರವಮಸ್ತಿ । ಯೇನೋಕ್ತಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಃ ಸ्याತ್ । ಅಸತ್ತ್ವಾ
 ಚೇತನತ್ವಾದೀರೂಪಲಕ್ಷಣಮೇತದಿತಿ चेत् । ಕಿಮತ್ರಾಸದಾದೇಃ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ನೇತ್ಯು-
 ಚ್ಯತೇ । ಕಿಂವಾ ಕರ್ತೃತ್ವಂ । ನಾಥಃ । ಉಕ್ತದೃಶಾಂತೇಷು ವ್ಯभिಚಾರಾತ್ । ನ
 ದ್ವಿತೀಯಃ । ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಸ್ಮಾಭಿರನङ್ಗೀಕೃತತ್ವಾದಿತಿ । ಅತ एवात्र सर्वत्र
 कर्तृशब्दः कारणत्वमात्रपरो द्रष्टव्यः ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಳಿಂದ ಜೀವಾದಿಕರ್ತೃವಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ
 ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಸ್ವರೂಪವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿ
 ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಇದು ಅಸತ್ಯ ಅಜೇತನತ್ವ ಮುಂತಾದುದನ್ನೂ
 ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ— ಅಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ
 ಜಗತ್ತನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದೋ ? ಅಥವಾ
 ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲನೆಯ
 ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು
 ಹೇತುವು ವ್ಯಭಿಚರಿಸುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ—

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಆ ಅನುಮಾನಗಳು
 ಹೀಗೆ— (೧) ಜಗತ್ತು ಜೀವಕರ್ತೃಕವು, ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಘಟವು
 ದೃಷ್ಟಾಂತವು (೨) ಜಗತ್ತು ಅಜೇತನ ಕರ್ತೃಕವಾಗಿದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯ
 ವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದಧಿ (ಮೊಸರು) ದೃಷ್ಟಾಂತವು (೩) ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ತಾರ
 ಣಕವಾದುದು ಇಲ್ಲವೆ ನಿಷ್ಕಾರಣಕವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ
 ಕಂಟಕದ (ಮುಳ್ಳಿನ) ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಉಕ್ತಯುಕ್ತಿ” — ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಮಾ
 ತೃತ್ವಯುಕ್ತಿ

“ಉಕ್ತದೃಷ್ಟಾಂತೇಷು”— ಘಟ ಮುಂತಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವ
 ಜ್ಞತೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಅಸರ್ವಜ್ಞತೆಯಿದ್ದರೂ) ಕಾರಣತ್ವದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು
 ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾರಣತ್ವವೇ ಇದೆ) ಇನ್ನು “ಜೇತನವಾಗಿದ್ದು” ಎಂಬ
 ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೇರಿಸಿದರೆ (ಜೀವನು ಕಾರಣನಲ್ಲ- ಜೇತನನಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವ
 ಜ್ಞನಾಗಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ) ಕುಲಾಲ (ಕುಂಬಾರ)ನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು
 ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ನನ್ವತ್ರ ಜೀವಾದೇವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರಂ ಶङ್ಕಯತೇ । ತಸ್ಯೈವ ವಾ । ಆದ್ಯೇ
ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರೋಧಃ । ಜೀವಸ್ಯ ಹ್ಯದೃಶಾಧಾರತಯಾ ನಿಮಿತತ್ವಂ प्रधानಸ್ಯೋ-
ಪಾದಾನತ್ವಮङ್ಗೀಕೃತಮೇವ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । 'ಪ್ರಾಪಕಾಭಾವಾನ್ । ಕಾರ್ಯಸ್ಯ 'ಸಕರ್ತೃ-
ಕತ್ವನಿಯಮದರ್ಶನಾಚ್ಚೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಪ್ರಾಪಕಮಿತಿ । ದ್ವಿತೀಯ 'ಎವಾಶङ್ಕಯತೇ ।
ತಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಪಕಂ-ನ ಜೀವಾತ್ಕಾರಣಂ' ಪರ, ನ 'ಹ್ಯನ್ಯತ್ಕಾರಣಂ' ಮತ್ತೆಮಿತ್ಯಾದಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಾವು ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ" ಹೀಗೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿನ "ಕರ್ತೃ" ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತೃತಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ? ಇಲ್ಲವೆ ಜೀವಾದಿಗಳಿಗೇ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬುದು ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನೆಯ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಜೀವನಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಶ್ರಯನಾಗಿ (ಅದೃಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ರುವುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬುದನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನರೂಪವಾದ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬುದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಸಕ್ಷವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಜೀವಾದಿಗಳಿಗೇ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯ ವ್ರಾಸಕವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯವು ಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು "ವ್ರಾಸಕಂ" ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎರಡನೆಯ ಸಕ್ಷವೇ ಆಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯ ವ್ರಾಸಕಗಳು "ಜೀವನಿಂದ ಬೇರೆ ಕಾರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಅನರಗೇಕೃತತ್ವಾತ್" - ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ, ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಸತ್ಕೃತಸಕ್ಷಾನುಮಾನವಾಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವ "ಅತಃಏವ" - ಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಪೂರ್ವಸಕ್ಷವಿಷಯವಾದುದು, ಜೀವಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪೂರ್ವಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

'ಸರ್ವತ್ರ' - ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ,

"ವ್ರಾಸಕಾಭಾವಾತ್ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನೊಬ್ಬನೇ "ಕಾರಣನೆಂಬುದರ ವ್ರಾಸಕ (ಸ್ಥಾಪಕ) ಯುಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಲ್ಲದೆಯೇ ಕರ್ತೃವೆಂಬ ಬೇರೆಕಾರಣದ ವ್ರಾಸಕವೂ ಇರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ "ಕಾರ್ಯಸ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ "ದ್ವಿತೀಯಃ ಏವ" - ಜೀವನಿಗೆನೇ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಸಕ್ಷವೇ!

ಪ್ರಾಪಕಂ ವಾಕ್ಯಮಾತ್ರ ತು परिहारोऽविशेषतः ॥

वाक्यम् । न च लोकविरोधः । वाक्यमात्रसिद्धेऽर्थे तत्प्रतिपक्षमेव गृह्यते न तु लोकोऽनुगम्यत इति पूर्वपक्षी मन्यत इति ।

ननु च प्रधानकारणत्वादिमनानि द्वितीयपादे निराकारिष्यन्ते । तेषामत्रापि निराकरणे पुनरुक्तिदोषः स्यादित्यतो वाऽऽह ॥ प्रापकमिति । अत्र शङ्काप्रापकं वाक्यमात्रं न तु समय इत्यर्थः ।

“ನ ಜೀವಾತ್ ಕಾರಣಂ ಪರಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಕೇವಲ ವಾಕ್ಯವಾದರೋ ಜೀವಾದಿಗಳೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹದೂ ಪರಿಹಾರವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಣವಿಲ್ಲ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ! ಹಾಗಾದರೂ ಲೋಕವಿರೋಧವೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ—“ಕೇವಲ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರುವ ಅರ್ಥವೇ ಗೃಹಿಸಲ್ಪಡುವುದೇ ವಿನಃ ಲೋಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಬಗೆಯುತ್ತಾನೆ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು “ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವು” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮತಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯ ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುವರು ಆ ಮತಗಳನ್ನು ಈ ವಾದದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಅಶಂಕೆಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ಪ್ರಾಪಕಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಾವ್ರಾಪಕವು ಕೇವಲ ವಾಕ್ಯವೇ ವಿನಃ ಸಮಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ಲೋಕವಿರೋಧಃ’ - ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಕರ್ತೃಕತ್ವನಿಯಮವು ಕಂಡುಬಂದುದರಿಂದ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿವಿರೋಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ದ್ವಿತೀಯ ವಾದೇ” - “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಚ್ಛ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕಾರಣತ್ವಮತವೂ, “ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಸ್ಮಾರ್ಥಭಾವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಕಾರಣತ್ವಮತವೂ, “ಅನ್ಯಧಾನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವಕಾರಣತ್ವಮತವೂ “ನಾಸತೋ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಮತವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಅತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯನುಗೃಹೀತಾಭಿರ್ಯುಕ್ತಿभिः प्राप्तं प्रधानादि-
कारणत्वं निराक्रियते । उत्तरत्र तु साङ्ख्यादिसमयप्राप्तम् । अतो
नोक्तदोष इति । नन्वेवं तर्ह्येतेनेत्यतिदेशः कथम् । उक्तपरिहारस्य
पूर्वपक्षिणा परिहृतत्वादित्यन आह ॥ परिहार इति । यद्यपि
प्रतिषेधमात्रत्वं प्रधानादिष्वसिद्धम् । अचेतनत्वादिकं च कारणमात्र-
वादेऽनैकान्तिकम् । तथाऽपि पूर्वपक्षाणां युक्तिविरुद्धत्वं यत्प्रतिषेध-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಮತ)ವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ 'ಇಲ್ಲಿ- ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯುಕ್ತಿ
ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂಬ ಮತವು ನಿರಾಕರಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮುಂದಿನ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಮಯ ವ್ರಾಪ್ತವಾದ
ಅಸತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ
ದೋಷವಿಲ್ಲ " ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ "ಏತೇನ"
ಎಂಬ ಅತಿದೇಶವು ಹೇಗೆ ? ಏಕೆಂದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅಲ್ಲಗಳೆದಿರುತ್ತಾನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದರ
ಪರಿಹಾರರೂಪವಾಗಿ "ಪರಿಹಾರೇ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

ಕೇವಲ ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧ ಸ್ವರೂಪತೆಯು ಪ್ರಧಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾ
ಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಚೇತನತ್ವ (ಚೇತನವಾಗದಿರುವುದು) ಮುಂತಾದುದು, ಕೇವಲ
ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು (ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು)
ವ್ಯಭಿಚರಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ನಿಜ ಆದರೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು, ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಮಾತ್ರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಾವ್ರಾಪಕವು ಕೇವಲ ವಾಕ್ಯವೇ ಅದಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿ
ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ
ಮೂರನೆಯವಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಬೇಕಾಗುವುದು, ಆ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು "ಇದಮುಕ್ತಂ"
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ "ಯುಕ್ತಿಭಿಃ"- ದೃಷ್ಟಾಂತೇಭ್ಯಃ"
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಸರ್ಜನವಾಗಿ (ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಯುಕ್ತ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧ
ವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿವೇಶವು ಯುಕ್ತವೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು " ಪರಿಹಾರಃ "— ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವರೂಪ ಪರಿಹಾರವು
ಸಮಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಕಚಿಜ್ಜಿವಾಕೃತ ದೃಷ್ಟಾಽಚೇತನಾತ್ಮೇವ ಚಾಕೃತಮ್ ।

ಮಾತ್ರನ್ಯಾನ್ ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾದಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸೂಚಿತಮ್ । ಯच्च ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಪಾ-
ಚ್ಛೇತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಂ ಸ ಪರಿಹಾರೋಽತ್ರಾಪ್ಯವಿಶೇಷಿತಃ ಸಮಾನ ಇತ್ಯತಿदेशो
युज्यत इत्यर्थः ।

ನನು ಕಥಂ ಜಗತೋ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿವಾದಸ್ಯ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಮಿತ್ಯತ
आह ॥ कचिदिति ॥ कचिदेशादौ । यद्वा कचिज्जीवादौ । अकृतमिति
च भावप्रधानो निर्देशः । कारणत्वमात्रमत्र पूर्वपक्षो न कर्तृत्वमित्य-
तोऽचेतनादिति पञ्चमीप्रयोगः । अचेतनादकृतं च दृष्ट्वा । एवशब्देन

ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಕೃತತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅಜೇತನಕೃತತ್ವವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದನ್ನೂ ನೋಡಿ ಅವುಗಳ ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನುಳಿದ (ಮಕ್ಕದಾದಿ) ವಸ್ತು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಿ
ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹಾಗೂ “ಸ್ವಪಕ್ಷ
ದೋಷಾಚ್ಛ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
ಆ ಪರಿಹಾರವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವು (ಅವಿಶೇಷತಃ) ಈ ಕಾರಣದಿಂದ,
“ಏತೇನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅತಿದೇಶವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಜೀವಾದಿಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಗಳು ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧ
ಗಳೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕ್ಷಚಿತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕ್ಷಚಿತ್” ದೇಶಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಅಧವಾ “ಕ್ಷಚಿತ್” =
ಜೀವ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ “ಅಕೃತಂ” ಇದು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶವು ಕೇವಲ
ಕಾರಣತ್ವವಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ಕರ್ತೃತ್ವವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅಶಂಕೆಯು
ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ಅಜೇತನಾದೇವ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ
ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ “ಅಜೇತನಾದಕೃತಂ ಚ ದೃಷ್ಟ್ವಾ” =
(ಅಜೇತನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದನ್ನೂ ನೋಡಿ) ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ “ಏವ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕ್ಷಚಿದೇಶಾದೌ” - ಅವ್ಯಕ್ತ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ನಿತ್ಯವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ
“ಪಂಚಮೀಪ್ರಯೋಗಃ” - ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಕರ್ತೃ

ತದ್ವೇವಾನುಮಾನವ್ಯತ್ರ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಶ್ರುತೇ: || ೨-೧೮೪ ||

ದೃಶ್ಯಾಂತಾನಾಮಸಂದ್ವಿಗ್ಧಸಾಧ್ಯತಾಮಾಹ | ಅನುಮಾನಮಿತಿ: | ಅನ್ಯಥಾ ವಸ್ತು-
ತ್ವಸ್ಯೇವಾನುಮಾನವಾತ್ಪಶ್ಯಮಿ ನ ಸ್ಯಾನ್ | ಜೀವಾಕೃತತ್ವಾದೀರಿತಿ ಶೇಷ: |
ಅನ್ಯತ್ರ ಮಹದಾದೌ | ಅತ್ರೈತೇ ಪ್ರಯೋಗಾ: | ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯ ನ ಜೀವಕೃತಂ
ವಸ್ತುತ್ವಾಜ್ಜೀವವನ್ | ವಿಮತಂ ನ ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಪ್ರಧಾನವನ್ | ವಿಮತಂ
ನಾಸತ್ಕಾರ್ಯ ವಸ್ತುತ್ವಾಛೇದವದಿತಿ | ಯದ್ಯಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಧಾನ-

ಗಲಲ್ಲಿಯೂ ವಸ್ತುತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ “ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ
ಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ, ಜೀವಾಕೃತತ್ವ ಮುಂತಾದುದರ ಅನುಮಿತಿಯು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥವಿವರಣೆ —

ಶಬ್ದದಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಅಸಂದಿಗ್ಧ (ಸಿದ್ಧ) ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅನುಮಾನ” = ಅನುಮಿತಿಯು ಹಾಗಿದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ- ವಸ್ತುತ್ವವೇ
ಅನುಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ವಾದುದರಿಂದ ಸಂಚರ್ಮಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗ
ಲಾರದು ಇಲ್ಲಿ “ಜೀವಾಕೃತತ್ವಾದೇ:” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ‘ಅಸೃಜತ’ =
ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗಗಳು- “ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯ
ಗಳು ಜೀವಾಕೃತಗಳಲ್ಲಿ, ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಜೀವವು
ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿನಾದಾಸ್ಪದವಾದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ
ಈ ಪ್ರಸಂಚವು ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ
ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೀಗೆ ಇನ್ನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಕುರಿತು ಜೀವನಿಗ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕರಣಾರ್ಥೋಪ್ಪತ್ತೀಯಾ’ ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ತೃತೀಯಾ
ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅನ್ಯಥಾ” - ಕರ್ತೃತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿದ್ದರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅಚೇತನಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಚರ್ಮಿವಿಭ
ಕ್ತಿಯು, ‘ಅಚೇತನತ್ವಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ಪರವಾಗಿ
ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ವಸ್ತುತ್ವಸ್ಯೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾಪಿಭಕ್ತಿಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಸಂಚರ್ಮಿ
ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರಲಾರದು, ಹೀಗೆಭಾವ

ಸ್ಯೋಪಾದಾನತ್ವೇನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮङ್ಗೀಕೃತಮೇವ ತಥಾಽಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಭಾವಾಭಿ-
ಪ್ರಾಯೇಣೇದಂ ವಚನಮಿತಿ ನ ವಿರೋಧಃ ।

ನನ್ವೇವಂ ಸತ್ಯತಿಪ್ರಸङ್ಗಃ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿಮತಮೀಶ್ವರಕೃತಂ ನ ಭವತಿ
ವಸ್ತುತ್ವಾದೀಶ್ವರವಾದೀತ್ಯಪಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾದೀತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಶ್ರುತೇರಿತಿ ।
ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರ್ಮಹದಾದೇಗೀಶ್ವರಕೃತವಾವಧಾರಣಾದತಿಪ್ರಸङ್ಗಾನು-
ಮಾನಸ್ಯ ಬಾಧಿತತ್ವೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ । ಸಮಂ ತಹೀದಂ ಭವದನುಮಾನೇಷು ।
ಜೀವಾಙ್ಗವಂತಿ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಶ್ರುತೇರಿತಿ । ಭಾವಪ್ರಧಾನೋ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವವೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಂಥ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು) ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಈ ವಚನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ, ಅದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ “ಈ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು (ರಚಿತವು) ಆಗಿಲ್ಲ! ಏಕೆಂದರೆ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ” ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಪ್ರತಿಸತ್ವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಲು “ಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ” ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮಹಾದಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರಕೃತಗಳೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಸತ್ವಾನುಮಾನಗಳು ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ “ಈ ಸಂಗತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವು ಏಕೆಂದರೆ ‘ಜೀವಾದ್ಭವಂತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ ” ಈ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಸರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ “ಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನಾಸತ್ಕಾರ್ಯಂ” ಶೂನ್ಯಕಾರಣಕವಲ್ಲ ಅಥವಾ ಅಕಾರಣಕಾರ್ಯ (ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಇರುವ ಕಾರ್ಯ) ವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇನ” ಹಿಂದೆ, ಅದೃಷ್ಟಾಧಾರನಾಗಿ ಜೀವನು ಘಟಾದಿಗಳ ನಿಮಿತ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನಿಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು

ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸಂಮತಂ ತರ್ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ದೇಶಃ । ಜೀವಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮತ್ವಾನ್ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಶ್ರುತೇರಿತಿ । ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ಯಮಾವಿಗಂತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಃ । ಶೇಷಂ ಭಾಷ್ಯೇ । ನನು ಜೀವಾದಿಕಾರಣಕತ್ವೇಽಪಿ
ಘಟಾದಿಹೃಷ್ಯಾನ್ವವಶ್ಯಮ್ಭೇನಾನುಮಾನಸಮ್ಮಭವಾತ್ಕಥಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥
ಶ್ರುತೇರಿತಿ । ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ಕರ್ತೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇರ್ಬಾಧಿತಾವಿಷಯತ್ವಾನ್ ಹೃಷ್ಯಾನ್ವಾನಾಂ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿದೆ ಜೀವಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ “ಶ್ರುತೇಃ”= ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ (ಬ್ರಹ್ಮನಾಮ) ರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದು ಏಕೆ? ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು “ಶ್ರುತೇಃ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಗಂತ್ಯಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಉಳಿದ ಸಂಗತಿಯು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ

ಇನ್ನು — ಜಗತ್ತು ಜೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಘಟಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನುವಲಂಬಿಸಿ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಾಮಾಣಿಕತ್ವವು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ನಾನ್ಯೋಽತೋಽಸ್ತಿ ಕರ್ತಾ’ ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಸಾಧ್ಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಜೀವಾದಿಶ್ರುತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಗಳೆಂಬುದು ಹೇಗೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಶೇಷಂ ಭಾಷ್ಯೇ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ “ಪ್ರಾಣಾಧಾರಕತ್ವ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಿದ್ದುದರಿಂದ, “ಜೀವೋ ವಿನಯಿತಾ ಸಾಕ್ಷೀ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ (ಸಹಸ್ರನಾಮ) ಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವಶ್ರುತಿ (ಶಬ್ದ) ಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಾಮರೂಪಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿಗಳಾದಲ್ಲಿ “ಪ್ರಾಸಕ್ತಂ ವಾಕ್ಯಮಾತ್ರಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಶೇಷಂ ಭಾಷ್ಯೇ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಾಚಕಗಳಾದರೂ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇತರವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹೊರಡುವುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಭಾವವು

ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಾಚ್ಚ ನಾನುಮಾನಾನಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್ । एतेनास्मदनुमानेऽकार्यत्व-
मुपाधिरित्यपि निरस्तम् । स्वातन्त्र्येण जीवाद्यकृतेऽपि घटादाव-
कार्यत्वाभावात् । प्रतिपक्ष बाधादिदोषानुपपन्नाच्चेति सर्वं सुस्थम् ॥ ೨-೧-೪ ॥

॥ ॐ भोक्त्रापत्तेरविभागश्चेत्स्याल्लोकवत् ॐ ॥ अतीताधि-
करणे ब्रह्मणो जगज्जन्मादिकारणत्वे श्रुतिसंवादित्वेन प्रबलया युक्त्या
विरोधः परिहृतः । इदानीं तु श्रुतिसिद्धलिङ्गत्वेन प्रबलया युक्त्या

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀನವಾಗುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಸಪ್ತ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ವ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರ
ಲಾರದು. ಇದರಿಂದ, “ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವು (ಕಾರ್ಯ
(ಹುಟ್ಟಿದುದು) ಪಾಗದಿರುವುದು) ಉಪಾಧಿಯು”, ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ನಿರಾ
ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಯಿತು ಏಕೆಂದರೆ- ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪ
ಡದಿದ್ದರೂ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ
ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಸಪ್ತಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧ-ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಹತ್ತುತ್ತವೆ
ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ೨-೧-೪

॥ ಹಿಂ ॥ ಭೋಕ್ತೃಪತ್ನೀರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ ಸ್ಯಾಲೋಕವತ್ ॥ ಹಿಂ ॥
ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರುತಿ ಸಂವಾದಿ
ಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು
ಈಗ ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಲಿಂಗರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದೊಡನೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಆದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
“ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು
“ಅತೀತಾಧಿಕರಣೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಲಿಂಗ
ತ್ವೇನ” - ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಲಿಂಗ (ಯುಕ್ತಿ)ರೂಪವಾದುದ
ರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಏಕೆಂದರೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿಬ
ಂದು “ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕಿ
ಭವಂತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಿರುತ್ತಾರೆ ಇದ
ರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದು ಯುಕ್ತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವು

ವಿರೋಧ: ಪರಿಹ್ರಿಯತೇ । ತಥಾ ಹಿ । ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗನ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಾಸ್ತವಂ
ಸಮ್ಭವತಿ । ಅಸರ್ವಕಾರಣೇನ ಮುಕ್ತಜೀವೀನಾತ್ಯನ್ತಾಭಿನ್ನತ್ವಾನ್ । ನ ಹಿ ಯೋ
ಯೇನಾನ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಃ ಸ ತದ್ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೋ ವಸ್ತುತಃ ಔತಿ ಕ್ವಚಿದುಪಲಬ್ಧಮ್ ।
ನ ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಮಸಿದ್ಧಮ್ । ಸಂಸಾರೇಽನುಪಲಬ್ಧಮ್ । ಸಂಸಾರೇ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ವರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಸರ್ವಕಾರಣನಾಗದೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆತ್ಮಾಂತ ಆಭಿನ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಯಾವನು ಯಾವನಿಂದ ಆತ್ಮಾಂತ ಆಭಿನ್ನನೋ ಅವನು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅವನ ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲೆಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಸಿದ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವಾನೈಕ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಖಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಯು ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಸಂಗತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ “ಶ್ರುತಿಗಣಯುಕ್ತಯಃ” ಎಂಬ ಅನುಷ್ಠಾಪನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಸರ್ಜನವುಳ್ಳಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ—ಶ್ರುತಿಯ ಸಂವಾದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ಶ್ರುತಿಸಂವಾದವುಳ್ಳ ಲಿಂಗನಾಗಿರುವುದು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ತರಹಗಳಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ವಿರೋಧದ ರೀತಿಯನ್ನಂತೂ “ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಮುಕ್ತಜೀವರೂಪನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು “ಆತ್ಮಾಂತಾಭಿನ್ನತ್ವಾತ್” ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಭೇದಾಭೇದದ ನಿರಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರವು “ಆತವಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿರುತ್ತದೆ ರೂಪವಿಲ್ಲದ ಇಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕವಾದ (ಕಲ್ಪಿತ) ನೀಲವರ್ಣವು ತೋರುವಹಾಗೆ ಕಷ್ಟವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವರಿಹರಿಸಲು ವಸ್ತುತಃ” ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಸಿದ್ಧವೆಂಬುದನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರತೀಯಮಾನಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದಾಕಾರಸ್ಯೈವಾಪಗಮೋ ಹಿ ಮಾಕ್ಷೋ ನ ತ್ವಪೂರ್ವಾಕಾರೋ-
ತ್ಪಾದಃ । ಅನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನ ಚಾನಂದಾದೇರಿವ ವಿद्यಮಾನಸ್ಯೈವಾವಿವಿಧಯಾ
ತಿರೋಹಿತತ್ವಾತ್ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ।
ಆನಂದಾದೇಃ ಪರಮಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದತ್ವಾದಿನೇಷದ್ವುಪಲಬ್ಧಶ್ಚ । ನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾ-
ರಣತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ಸರ್ವಥಾಽನುಪಲಬ್ಧಮಾನಮಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಸಂಸಾರೇ ಕಲ್ಪ-
ಮಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಶ್ರುತೇಃ ಕಾಲ್ಪನಿಕಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾನುವಾದಿತೇನಾಪಿ ಸಾವ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬಂದಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ (ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ) ತೋರುವ ಯಾವದೋ ಒಂದು
'ಆಕಾರದ ಹೋಗುವಿಕೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವು' ಹೊರತು- ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹೊಸ
'ಆಕಾರದ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯಲ್ಲ (ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ) ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ
ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಆನಂದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಾಗೆ,
ಇದ್ದೇ ಇರುವುದಾದರೂ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾರ-
ಣತ್ವವು ಸಂಸಾರದೇಶದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ-
ಹಾಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಆನಂದ ಮುಂತಾದುದು ಸರನು
ಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಡೂ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು
ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವದೇ
(ಸರ್ವಧಾ) ರೀತಿಯಿಂದ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ
ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು,
ಕಲ್ಪನಿಕವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಲೆಕ್ಕವಾದ ಮಾಡುವುದೆಂಬ ಕಾರಣ
ದಿಂದಲೂ ಅದು ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಅಂತಹದೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗಲೆಂದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಂಗಾತ್” - ಇಲ್ಲಿ “ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ” ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊ-
ಳ್ಳಬೇಕು ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಜ್ಞಾನಮುಂತಾದುದೂ ಜೀವರ ಸ್ವಭಾವವಾ-
ಗದಿರಲಿ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಆಶಂ-
ಕೆಯನ್ನು “ಆನಂದಾದೇರಸಿ” ಎತ್ತಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಮುಕ್ತ-
ರಿಗೆ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಅದು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತಿರೋಹಿತ”
ವೆಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ, ಈ ಸಂಗತಿಯು ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು “ನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸಂಸಾರೇ” - ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ

ॐ ಭೋಕ್ತೃಪ್ರಾಪ್ತೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ಸ್ಯಾಲೋಕವತ್ ॐ

ಕಾಶತ್ವಾನ್ । ನ ಚ ತಥಾಭೂತಮೇವ ಲಕ್ಷಣಮಸ್ತಿವತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅನङ್ಗಿ-
ಕಾರಾನ್ । ಕಾಶಪನಿಕಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಾದಿಷ್ಟವಿ ಸಮ್ಮವನಾತಿ-
ಪ್ರಸङ್ಗಾಚ್ಚ । ಸ್ಯಾದೇನತ್ । ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೈಕ್ಯಮವಾಸಿದ್ವಮಿತಿ । ಮೈವಮ್ ।
ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚಾತ್ಮಾ ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿ-
ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ । ನದಿದಮುಕ್ತಂ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಭೋಕ್ತುರ್ಜೀವಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಪತ್ತಿ-
ಶ್ರವಣಾತ್ತಯೋರವಿಭಾಗೋ ಭೇದಾಭಾವಃ । ತತಶ್ಚ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಪನಿಕ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೂ
ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇವರಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೂಡನೆ ಏಕೈಕ (ಅಭೇದವು
ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗದೆಯೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಇವರಲ್ಲಿ
ಏಕೈಕವು ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ ನರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀ
ಭವಂತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ “ ಹೀಗೆ ಈ ಪೂರ್ವ
ಪಕ್ಷವನ್ನು “ಭೋಕ್ತುಃ”= ಜೀವನಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು ಶ್ರುತವಾಗು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನಂಗೀಕಾರಾತ್”- ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಕಾಲ್ಪನಿಕವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ
ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇತುವಿನ ವಿಶೇಷಣದ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು
(ಅಸರ್ವಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು) ಪರಿಹರಿಸಿ, ಮುಕ್ತರಿಂದ ಅಭೇದವೆಂಬ
ವಿಶೇಷ್ಯದ ಅಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಶಂಕಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ “ಸ್ಯಾದೇತತ್” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಸರ್ವೇ’ ಎಂಬ ಬಹುವಚನದ ಹೊಂದಾ
ಣಿಕೆಗಾಗಿ “ಕರ್ಮಾಣಿ” ಎಂಬ ಅವಚನವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅಥವಾ
ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಿಸರವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲೂ “ಕರ್ಮಾಣಿ” ಎಂಬ
ದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕರ್ಮ
ಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ “ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಆತ್ಮಾ”ಎಂದರೆ ಜೀವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ವರೆಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸೂತ್ರ ಬರಹಭೂತವೆಂಬುದನ್ನು
ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಅದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಾರಾಧತೆಯನ್ನು ‘ತದಿದಮುಕ್ತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ

ವಾಸ್ತವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । एवं ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಮ್ । ಭವೇದತದ್ವಿಲಂ ಯದಿ
 ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಽಭೇದ ಏವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಃ ಸ್ಯಾನ್ । ನ ಚೈನದಸ್ತಿ । ಶ್ರೀತ-
 ಸ್ತ್ವೇಕೀಭಾವಪ್ರಯೋಗಃ ಸ್ಯಾಽಛೋಕವತ್ । ಯಥಾ ಲೋಕೇ ತದೇಕೇ ತದೇಕಸ್ಯೈಕೀಭಾವ-
 ವ್ಯವಹಾರಃ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯನಿಬಂಧನಃ । ಯಥಾ ವಾ ಪ್ರಾಗ್ವಿಭಿನ್ನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ
 ಸಾಮ್ಪ್ರತಮೇಕೀಭೂತಾ ಇತಿ ಮತ್ಯೈಕ್ಯನಿಬಂಧನಃ । ತಥಾ ಪ್ರಾಗ್ವಿಭಿನ್ನಸ್ಥಾನಾ
 ಭಿನ್ನಮನಯಶ್ಚ ಜೀವಾ ಮುಕ್ತೌ ಬ್ರಹ್ಮಣೈಕೀಭವಂತಿ । ಏಕಸ್ಥಾನಾ ಏಕಮತಯಶ್ಚ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವುದರಿಂದ, ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ “ಅವಿಭಾಗಃ”= ಐಕ್ಯವು (ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು)
 ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಲ್ಲು
 ವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
 ಬರುತ್ತಿರಲು-- ‘ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದರೇ ಇದೆಲ್ಲ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಾಗಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಆದ ವ್ರಾಮಾಣಿಕವಲ್ಲ.
 ಏಕೆಂದರೆ- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ‘ಏಕೀಭವಂತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಏಕೀಭಾವ
 ಪ್ರಯೋಗವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
 ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಮೂಲಕ (ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾ
 ವೇಶವಿರುವುದು ಮೂಲಕವಾಗಿ)ವಾದ ಏಕೀಭಾವ ವ್ಯವಹಾರವು ಆಗುವುದೋ,
 ಹಾಗೂ “ ಹಿಂದೆ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈಗ ಏಕೀಭೂತರಾದರು ”
 ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ಯೈಕ್ಯಮೂಲಕವಾದ ಏಕೀಭಾವ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ
 ಆಗುವುದೋ ಹಾಗೂ, ‘ಹಿಂದೆ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾದ ಸ್ಥಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನಮತಿ
 ಗಳುಳ್ಳ ಜೀವರು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಏಕೀಭೂತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಅಂದರೆ
 ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವರು ಹಾಗೂ ಒಂದೇ (ಸಮಾನ ವಿಷಯಕ) ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಚನಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಂ” - ಇಲ್ಲಿ “ಸೂತ್ರಕೃತಾ”
 ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಲೋಕವತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ವತುಪಾ”
 ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಬಂದಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
 “ಸುಧಾಲೋಕೇ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ಥಾನಾಃ ’
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ರೂಪವಿಷಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ ಏಕ
 ಮತಯಃ’ - ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದ ಮತಿಯುಳ್ಳವರು, ಹೀಗೆ

ಭವಂತೀತ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ । ತಸ್ಮಾದ್‌ಸಿದ್ಧೇನಾಸಿದ್ಧಸಾಧನಮೇತದಿತಿ । ತದೇತದ-
ಯುಕ್ತಮ್ । ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ । ವಿನಾ ಬಾಧಕೇನ ಜಘನ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ-
ಶ್ರಯಣೇ ಚಾತಿಪ್ರಸಂಗಾದೀತ್ಯತೋ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ ಬಾಧಕಯುಕ್ತಿಯುತ್ಪಾದನಪರತ್ವೇನಾಪಿ
ಸ್ಯಾಹ್ಲೋಕವದಿತಿ ಸೂತ್ರಖಂಡಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನಾನ್ಯದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅಸಿದ್ಧವಾದ
ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧನ ಮಾಡಿದ್ದು ಇದರಿಂದ
ಆಗುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ
ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರು
ತ್ತದೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವು
ದೆಂಬ ವಿಷಯದ ಪರವಾಗಿ “ ಸ್ಯಾಲ್ಪೋಕವತ್ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು
“ನಾನ್ಯದ್” ಈ ವಚದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥ “ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅನ್ವಯ
“ಜಘನ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ” = ಮೊದಲನೆಯ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು, ಕೊನೆಯ
ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ”- ಇಲ್ಲಿ “ಗತಾಃ ಕಲಾಃ ಪಂಚದಶ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
ದೇವಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿದೇವತಾಸು ॥ ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ
ಪರೇವ್ಯಯೇ ಸರ್ವವಿಕೀ ಭವಂತಿ ॥ ಮು. ೩-೨-೨ । ಇದರ ಸಮಗ್ರಾರ್ಥ-
(ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ) ‘ಗತಾಃ’= ಮುಕ್ತರಾದ ‘ಪಂಚದಶ’=ಹದಿನೈದು “ಕಲಾಃ”=
ಕಲಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾಸ ಪ್ರಜೆರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣ
ರಾದ, “ಸರ್ವೇ ದೇವಾ”= ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳೂ “ಕರ್ಮಾಣಿ”= ಕರ್ಮಾಭಿಮಾನಿ
ಪುಷ್ಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು “ತಥಾ”= ಹಾಗೂ ‘ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶ್ಚ ಆತ್ಮಾ’= ಮುಕ್ತ
ಜೀವನು, “ಸರ್ವೇ”= ಇವರೆಲ್ಲರೂ “ಅವ್ಯಯೇ”= ದೇಹದಿಂದಲೂ ನಾಶರಹಿತ
ನಾದ “ಪರೇ”= ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ‘ವಿಕೀ ಭವಂತಿ’= ಐಕ್ಯ (ಐಕ
ಮತ್ಯವನ್ನು)ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವರು, ಈಗ ಶ್ರೇತದ್ವೀಪವೆಂಬ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ

ನಾನ್ಯದನ್ಯತ್ವಮಾಪन्नं कचिद्दृष्टं कथञ्चन ॥

अतो जीवस्य न ब्रह्मभाव स्याद्वि कदाचन ॥

अत्र मुख्यमेवार्थमङ्गीकुर्वाणः प्रष्टव्यः । किं प्रागभिन्नस्यैव जीवस्य मुक्तौ ब्रह्मणैक्यमनेनोच्यते उत भिन्नस्य । अथवा भिन्ना-भिन्नस्य । नाद्यः । अभूततद्भावार्थस्यैकीभवन्तीति चिप्रत्ययस्यानु-पपत्तेः । अत एव न तृतीयः । ऐक्यस्य प्राक् सिद्धत्वात् । भेद-

ಒಂದು ಬೇರೆಯಾದ ಪದಾರ್ಥವು ತನ್ನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು ಖಿನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು ಎಂದಿಗೂ ಯಾವದೇ ಉಪಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜೀವನಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಭಾವವು (ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ-ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು) ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ- ಮುಖ್ಯವೇ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು ಮೊದಲು (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಅಭಿನ್ನನೇ ಆದ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಐಕ್ಯವು ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ? ಅಥವಾ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದೋ? ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನಾದವನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದೋ? ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಭೂತತದ್ಭಾವಾರ್ಥಕವಾದ (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಆ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವ) “ ಏಕೀಭವಂತಿ ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ ಚ್ಚಿ ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಕಲ್ಪವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಐಕ್ಯವು ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ “ ಭೇದದ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಅಭೂತತದ್ಭಾವಾರ್ಥಸ್ಯ ” - (ವಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೦) (ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲದ) ವಿಕಾರರೂಪತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಾಗ, ‘ಕರೋತಿ, ಭವತಿ, ಅಸ್ತಿ’ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ, ವರ್ತಮಾನವಾದ ವಿಕಾರವಾಚಕ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ “ಚ್ಚಿ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿಯು “ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದದಿದ್ದವರು ಈಗ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ ಈ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ “ಚ್ಚಿ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಐಕ್ಯವಿರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ “ಏಕೀಭವಂತಿ”

ನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವೇ ತು ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಾಪತ್ತೇ: । ದ್ವಿತೀಯನಿರಾಕರಣೇನ ನಿರಸ್ತತ್ವಾच्च ।
ದ್ವಿತೀಯೇ ತ್ವಿದಮುಪತಿಷ್ಠತೇ । ನಾನ್ಯಾದಿತಿ । ಹಿಂಶದೋ ಹೇತೌ । ಯತೋ ಲೋಕಽನ್ಯ-
ದ್ವಸ್ತವನ್ಯತ್ವಂ ವಸ್ತವಂತರೇಣಾಭೇದಮಾಪನ್ನಮ್ । ಕ್ವಚಿತ್ಕಾಲೇ । ಕಥञ್ಚನೋಪಾಯೇನ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ
ಕಲ್ಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಆಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ನಾನ್ಯತ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಈ ದೋಷವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ
“ಹಿ” ಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಅನ್ಯದ್” ವಸ್ತು-ಬೇರೆಯಾದ
ಒಂದು ವಸ್ತುವು, “ಅನ್ಯತ್ವಂ”= ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಐಕ್ಯ-ಅಭೇದ
ವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವದೇ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೈಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಏಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಾಪತ್ತೇ” - ಭೇದದ ನಿವೃತ್ತಿಯು, “ಏಕೀಭವಂತಿ” ಎಂಬ
ದರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಅದು “ಅಭೂತತದ್ಭಾವ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದ
ಗುಣವಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ದ್ವಿತೀಯನಿರಾಸೇನ ನಿರಾಕೃತತ್ವಾತ್”-
“ಉತಭಿನ್ನಸ್ಯ” ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ಮುಂದೆ ಮಾಡಲಿರುವ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವಾದುದಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಅಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಯೂ
ಕಂಡಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆಭಾವ.

“ದ್ವಿತೀಯೇ ತ್ವಿದಮುಪತಿಷ್ಠತೇ” - (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನನೇ
ಆಗಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವೆಂಬೀಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, “ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಲು, “ನಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಭಾಷ್ಯವು
ಹೊರಟಿದೆ “ಜೈ” ಪ್ರತ್ಯಯವು, “ಅಭೂತತದ್ಭಾವ”ಕ್ಕೆ “ಭೇದಭ್ರಮದನಿವೃ
ತ್ತಿಯೇ” ಅರ್ಥ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
“ಜೈ” ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, “ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭೇದವು,
ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು “ನಹ್ಯನ್ಯಸ್ಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಯುಕ್ತಿಯು “ಜೈ” ಪ್ರತ್ಯಯವೆಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದುದು” ಈ

ನ ದೃಶ್ಯಮ್ । ಅತಸ್ತದ್ವಿಶ್ವಾಂತೇನ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಕದಾಚನ ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವೋ
 ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಯಮತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಃ । ಜೀವೋ ನ ಕಾಲಾಂತರೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ-
 ಣೈಕ್ಯಮಾಪತ್ಸ್ಯತೇ । ಪ್ರಾಕ್ ತತೋಽಪ್ಯಂತರಿಹಿತವಾತ್ । ಯಃ ಕದಾಚಿದ್ವಿಶ್ವತೋಽಪ್ಯಂತಂ
 ಭಿಷ್ಯತೇ ನಾಸೌ ಕದಾಚಿತ್ತದೈಕ್ಯಮಾಪದ್ಯತೇ । ಯಥಾ ಘಟಃ ಪಟೇನಿತಿ । ಅಥವಾ
 ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದಃ ಸತೋರ್ಮೇದಿನೋನ್ ನಿವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಭೇದತ್ವಾತ್ಸಮಭಕ್ತುಮಭಾದಿಭೇದ-
 ವದಿತಿ । ಆಗಮಬಾಧಿತಮೇತದಿತಿ चेन्न । ಆಗಮಾನಾಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾಸಮ್ಮಭೇ-
 ಽನುಮಾನಬಾಧಕತ್ವಂ ಬಾಧಿತೇ ಚಾನುಮಾನೇ ತेषಾಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತೇತಿ ಪರಸ್ಪರಾಶ್ರಯತ್ವ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಹ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೂ ಸಹ ಆ
 ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು— ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು, ಬಾರದಿರಲಿ ।

ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೀಗೆ— “ಜೀವನು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ
 ನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ
 ಭಿನ್ನನಿರುತ್ತಾನೆ ಒಬ್ಬನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ತಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾಗಿರುವು
 ದಾದರೆ— ಅವನು ಅವನಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರನು ಇದ
 ರಲ್ಲಿ ವಟದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಘಟವು ಹೊಂದದಿರುವುದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಥವಾ
 ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವು, ಭೇದವುಳ್ಳವರಿರುವಾಗ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು
 ವಂತಹದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭ ಕುಂಭಗಳಲ್ಲಿಯ
 ಭೇದವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಹೀಗೆ ಇನ್ನು ಈ ಅನುಮಾನವು ಆಗಮಬಾಧಿತ
 ವಾದುದೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು
 ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಅನುಮಾನಬಾಧಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಅನುಮಾನಗಳು
 ಬಾಧಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಬರಬೇಕು ಹೀಗೆ
 ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯತೀಪಕ್ಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು, ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧವಾದ ಭೇದದಿಂದ ಅನಂತರದ
 ಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು “ನಾನ್ಯದನ್ಯತ್ವಮಾಪನ್ನಂ” ಈ ಮುಂತಾದ
 ಸಿದ್ಧಾಂತಾನುಷ್ಠಾನವು ಹೊರಟಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಭಾಷ್ಯಅನುಷ್ಠಾನ
 ಕೆಳಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಯಥೋಕ್ತದಕಂ” — “ಯಥೋಕ್ತದಕಂ ಶುದ್ಧೇ ಶುದ್ಧಮಾಸ್ತಿಕಂ ತಾದೃ

ಪ್ರಸಜ್ಞಾನ್ । ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಾच्च । तथा हि श्रुतिः । यथोदकमित्यादि ।
प्रल्हादोऽपि परमात्मात्मनोर्योगः परमार्थ इतीष्यताम् ॥ (ते) मिथ्यैत-
दन्यद्द्रव्यं हि नैति तद्द्रव्यतां यत इति ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಗೆಂದರೆ- “ಯಥೋದಕಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಪ್ರಹ್ಲಾ-
ದನೂ “ಪರಮಾತ್ಮಾತ್ಮನೋರ್ಯೋಗಃ ಪರಮಾರ್ಥ ಇತಿಷ್ಯತಾಂ || ಮಧ್ಯೈ-
ತದನ್ಯದಾದ್ರವ್ಯಂ ಹಿ ನೈತಿ ತದ್ವ್ಯತಾಂ ಯತಃ” || ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗೀವ ಭವತಿ ಏವಂ ಮುನೀರ್ವಿಜಾನತ ಆತ್ಮಾಭವತಿ ಗೌತಮ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ
ನಚಿಕೇತನನ್ನು ಕುರಿತು ಯಮನು ಹೇಳಿದ್ದು-

“ ಹೇ ಗೌತಮ ”- ಗೌತಮಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ನಚಿಕೇತನನೇ ।
“ಯಥಾ”= ಹೇಗೆ, “ಶುದ್ಧೇ”= ಒಂದು ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ, “ಆಸಿಕ್ತಂ
ಶುದ್ಧಂ ಉದಕಂ”= ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಕಿದ (ಬೆರೆಯಿಸಿದ) ನೀರು “ತಾದೃಗೇವ
ಭವತಿ”= ಅದರ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ (ಹೊರತು ಅದೇ ನೀರೇ ಅದು
ಆಗುವುದಿಲ್ಲ) ‘ಏವಂ’= ಹೀಗೆ- “ವಿಜಾನತಃ ಮುನೇಃ”= ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ
ಮುನಿಗಳಿಗೆ “ಆತ್ಮಾ”= ಅಧಿವತಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೂ ಸಹ, ಪರಮಾತ್ಮ-
ನನ್ನು ಹೊಂದಿ, “ತಾದೃಗೇವ”= ಪರಮಾತ್ಮನ ಸದೃಶನೇ ಆಗುವನು ಹೊರತಾಗಿ
ಪರಮಾತ್ಮನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮರಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದನ್ನೇನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು? ಅಥವಾ- ಮನನಾದಿ ಶೀಲರಾದ ಅವರೋಕ್ಷ-
ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಹೊಂದಿದುದು ಆಗುತ್ತದೆ
ಹೊರತು ಐಕ್ಯ (ಅಭೇದ) ವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ
“ಪರಮಾತ್ಮಾ” ಎಂಬ ವದ್ಯವು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾದದ್ದು. ಇದು
ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಹೇಳಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರಹ್ಲಾದೋಽಪಿ” ಇದರ ಮುಂದೆ ‘ಆಹ’
(ಹೇಳುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ
ಸಂಘಂಧವು (ಸಾಯುಜ್ಯವು ಐಕ್ಯವು) ಪರಮಾರ್ಥವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಮಿಥ್ಯಾ
ಭೂತವಾದುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯವು
ಇನ್ನೊಂದು ದ್ರವ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರದು (ಪರಮಾತ್ಮನು
ಜೀವಾತ್ಮನಃ ಯೋಗಃ ಪರಮಾರ್ಥಃ ಇತ್ಯೇತನ್ನಿಧ್ಯಾ ಇತಿಷ್ಯತಾಂ (ಹಿಯತಃ)

ಅಥ ಮತಮ್ । ನಾಯಮಸ್ತಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಃ । ಪ್ರಾಗ್ವ್ಯभिन्न एव
ब्रह्मणा जीव इत्यङ्गीकारात् । न च च्विप्रत्ययानुपपत्तिः । प्रतीत्य-
पेक्षया तदुपपत्तेः । प्राग्विभिन्नतया दृष्टोऽयं जीवो ब्रह्मणः ।
अथेदानीं मुक्तावभिन्नतया दृश्यत इत्यत एकीभवन्तीत्युच्यत इति ।
अत्रेदं वक्तव्यम् । किं प्राक्तनी जीवब्रह्मणोर्भेददृष्टिर्भ्रान्तिरुत प्रमेति ।
नाद्यः । बाधकाभावात् । श्रुतयस्त्वद्याप्यव्यवस्थितार्था न बाधकता-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- “ಈ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ “ಮುಂಚೆಯೂ
ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನು ಅಭಿನ್ನನೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತೇವೆ ಹಾಗಾ
ದರೆ ಚೈ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಲಾರದಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂ
ದರೆ ಪ್ರತೀತಿಯ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಚೈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ “ಮೊದಲು
ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಕಂಡಿದ್ದನು ಈಗ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನ
ನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ” ಈ ಕಾರಣದಿಂದ “ಏಕೀಭವಂತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ,” ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಮುಂಚೆ
ಉಂಟಾಗಿರುವ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲಿಯ ಭೇದದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು (ಜ್ಞಾನವು)
ಭ್ರಾಂತಿಯೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ವಕ್ತವು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗಾದರೋ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೂ
ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವು, ಬಾಧಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅನ್ಯದ್ ದ್ರವ್ಯಂ ತದ್ವ್ಯವ್ಯತಾಂ ನ ಏತಿ” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ.) ಹೀಗೆ
ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ

“ಜೀವರ ಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದದ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯು ಏಕೆಂದರೆ
ಐಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ, ಈ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು “ಶ್ರುತಯಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಭೇದ
ಬೋಧಕವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ (ಅಭೇದ) ಅರ್ಥವು ಸರಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೇ,
ಅವು ಭೇದ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯು
ಬಾಧಿತವಾದರೇ ಅಭೇದಾಗಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದು
ದರಿಂದ ಅನೋನ್ಯಾನ್ಯಶ್ರಯವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕಚಿದ್ಭಿನ್ನತಯಾ ದೃಷ್ಟಂ ತದಭಿನ್ನತಯಾ ಕಥಮ್ ॥

ದೃಶ್ಯೇನ್ನೋ ದೃಶ್ಯಪೂರ್ವಂ ಹಿ ತಾದೃಶಂ ನ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ॥

ಮಶ್ರುವತೇ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತ್ವಾಹ ॥ ಕಚಿದಿತಿ । ಕಚಿತ್ಕಾಲೇ ಯದ್ವಸ್ತು ಯತೋ
ಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮಿತಂ ತತ್ಕಾಲಾಂತರೇಽಪಿ ಕಥಂ ತದಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ । ನ
ಕಥಾಶ್ಚಿದಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಕುನ ಇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ನೋ ದೃಶ್ಯಪೂರ್ವಂ ಹೀತಿ । ತಾದೃಶಂ
ಪ್ರಾರಂಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮಿತಂ ಕಾಲಾಂತರೇಽಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮೀಯಮಾಣಮ್ । ಅಯಮಿಹ
ಪ್ರಯೋಗಃ । ಜೀವೋ ನ ಕದಾಚಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮಾವಿಷಯಃ । ತತೋಽತ್ಯಂತ-
ಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮಿತತ್ವಾತ್ । ಯದೇವಂ ತದೇವಂ ಯಥಾ ಘಟಃ ಪಟಾದ್ಭಿನ್ನತಯೇತಿ ।

ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ (ಒಂದು) ವಸ್ತುವು (ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ)
ಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಆ ವಸ್ತುವು ಕಾಲಾಂತರ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪ
ಟ್ಟೀತು ? ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾದ ವಸ್ತುವು ಕಾಲಾಂ
ತರದಲ್ಲಿ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾದುದು, ಹಿಂದೆ ಎಂದೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ
ಎಂದಿಗೂ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಬಾಧಕಗಳಾಗಲಾರವು) ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಚಿತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ 'ಕ್ಷಚಿತ್' = ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ- ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಇನ್ನೊಂದು
ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದ್ದರೆ, ಕಾಲಾಂತರ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಗೆ
ತೋರುತ್ತದೆ ? ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತೋರ
ಲಾರದು ಏಕೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉತ್ತರವನ್ನು
"ನೋದೃಷ್ಟ್ಯ ಪೂರ್ವಂ ಹಿ" ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ 'ತಾದೃಶಂ' =
ಮುಂಚೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತೋರಿದ್ದು, ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ
ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತೋರುವ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು
ಇದು- 'ಜೀವನು ಕದಾಚಿತ್ತಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ
ದಲ್ಲಿ ತೋರ (ವಿಷಯನಾಗಿ) ಲಾರನು ಏಕೆಂದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು
ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ದ ನಾಗಿದ್ದಾನೆ 'ಯಾವದು ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿ
ತವಾದುದೋ ಅದು ಅಭಿನ್ನವಾಗಲಾರದು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಟದಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು
ಪ್ರಮಿತವಾದ ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು "

ಯಸ್ತು ಕ್ವಚಿದಪಿ ಭೇದಪ್ರಮಾಂ ನ ಮನ್ಯತೇ । ತಂ ಪ್ರತ್ಯಾರೋಪಿತಭೇದಮೇಕಂ ವಸ್ತು-
ವ್ಯತಿರೇಕೋದಾಹರಣಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । एवञ्च प्रतीतिमुपादायापि न त्विप्रत्ययो-
पपत्तिः । एतदर्थत्वेनापि स्याल्लोकवदिति योज्यम् । तदेवं ग्राह-
प्लवनादिश्रुतिवदुपपत्तिविरुद्धत्वेन श्रुतेर्मुಖ्यार्थासम्भवादमुख्यार्थ एव

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆದರೆ— ಯಾವನು ಎಂದಿಗೂ (ಎಲ್ಲಿಯೂ) ಭೇದವಿಷಯಕ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು, ಆರೋಪಿತ ಭೇದವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗೆ ಪ್ರತೀತಿ ಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಚಿತ್ರಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸರಿಹೊಂದಲಾರದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವು ಬರುವಂತೆಯೂ ‘ ಸ್ಯಾಲೋಕವತ್ ’ ಎಂಬುದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗೆ- “ ಕಲ್ಲುಗಳು ಈಜುತ್ತವೆ”, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ಹಾಗೆ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧಗಳಾದುದರಿಂದ, “ ಏಕೀಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯವೇ ಆದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

“ಯಸ್ತು” — ಯಾವನು ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವೋ ಅದು ಎಂದಿಗೂ (ಒಮ್ಮೆಯೂ ಸಹ) ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತೋರಲಾರದು’ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮೇಯ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಎಂದಿಗೂ ಅವನಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೀಗೆ ಆರೋಪಿತ ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದೂ ಇದೆ ಹೀಗೆ “ಅಭಿನ್ನತಯಾ ಪ್ರಮಿತತ್ವಾಭಾವವು ಇರುತ್ತದೆ” ಎಂಬ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

ಆರೋಪಿತಭೇದಮೇಕಂ ವಸ್ತು” — ಅಂಗುಲ್ಯವಸ್ಥಬ್ಧನೇತ್ರದಿಂದ (ಬೆರಳಿನಿಂದ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ) ತೋರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಮುಂತಾದುದು ಚಂದ್ರಮುಂತಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಭೇದವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳೆರಡರ ಅಭಾವವು ಇರುತ್ತದೆ

“ಏತದರ್ಥತ್ವೇನಾಪಿ” — “ಸ್ಯಾಲೋಕವತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶಕ್ಕೆ “ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪಟದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಲ್ಲ-ಪಟದಿಂದ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು

ಸ್ವೀಕರಣೀಯೇ ಪರಕೀಯಹೇತೋರಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ
ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥ ೬ ॥

ಕೇಚಿದಿದಿಂ ಸೂತ್ರಮಾನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಚಕ್ಷಣೇ । ಪೂರ್ವ ಕಿಲ ಚೇನನಾಚೇನನಾ-
ತ್ಮಕಸ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತದಾಕ್ಷಿಪ್ಯ
ಸಮಾಧಾತುಮಿಡಂ ಸೂತ್ರಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಯದಿ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಜಗತೋ
ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಚೇತನೋ ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗ್ಯಾಶ್ಚಾಚೇತನಾ ವಿಷಯಾ ಇತ್ಯಯಂ
ವಿಭಾಗೋ ನ ಸ್ಯಾನ್ । ಕುತಃ । ಭೋಗ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಭೋಕ್ತೃಪ್ರಾಪ್ತೇಃ । ಭೋಕ್ತುರಪಿ
ಭೋಗ್ಯತ್ವಾಪ್ತೇಃ । ಅವಿತವ್ಯಂ ಚಾನೇನ ವಿಭಾಗೇನ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗಿರುವಾಗ ವರರು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು
(ಹೇತುವು) ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ (ವಿಷ್ಣುವಿನ) ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ
ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿತು”

ಕೆಲವರು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಜೇತನಾ ಜೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವು
ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ-
ತಷ್ಟೇ ! ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲು ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೊರ-
ಟಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- “ಜೇತನಾಜೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನ-
ವಾದುದಾದರೆ- ಆಗ ಜೇತನನು ಭೋಕ್ತೃವು, ಅಜೇತನಗಳು ವಿಷಯಗಳು
ಹೀಗಿರುವ ಈ ವಿಭಾಗವು ಆಗದಿರಲಿ ! ಏಕೆ ? ಭೋಗ್ಯವೂ (ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡು-
ವಂತಹದೂ) ಭೋಕ್ತೃವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಭೋಕ್ತೃವೂ ಭೋಗ್ಯವಾಗ-
ಬೇಕಾದೀತು ! ಮತ್ತು ಈ ವಿಭಾಗವು ಇರಲೇಬೇಕು. (ಇದ್ದೇ ಇದೆ) ಏಕೆಂದರೆ
ವ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ” ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸಿದರೆ- “ಹೇಗೆ ಲೋಕ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಜೀವನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಭೇದವುಳ್ಳವನು
ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು

“ಪರಕೀಯಹೇತೋಃ” - ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾಗದ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಂದ ಅಭೇದ
ವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು, “ಕೇಚಿತ್” - ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳುವವರು
“ಪೂರ್ವಂ”-ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಯತ್” ಎಂಬುದು ಮೂಲಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ

ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತಿ ಇತಿ ಯನ್ಮತಂ ತತ್ಕುತೋ ಹರಿ ||

ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತಿ ಪ್ರಾಹ || ೨-೧-೪ ||

ಚೇತ್ । ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ । ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸಮುದ್ರಾತ್ಮನಾಮಪಿ ಫೇನತರಂಗಾದೀನಾಂ
ನೆತರೇತರಭಾವಾಪತ್ಯಾ ವಿಭಾಗಭಿನ್ನಃ । ಯಥಾ ವಾ ಮಹಾಕಾಶಾತ್ಮನಾಮಪಿ
ಘಟಮಠಾಢ್ಯಾಕಾಶಾನಾಂ ತಥಾ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ತದಿದಂ ದೂಷಯತಿ ||
ಭೋಕ್ತೃತ್ವೇತಿ । ಯದ್ಯದಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತ್ಯತ್ರ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ
ಸೂತ್ರಕಾರಸ್ಯಾಭಿಮತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ತರ್ಹಿ ಕುತೋ ಹರಿಃ ಸೂತ್ರಕೃತ್ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತಿ
ಪ್ರಾಹ । ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರಿತ್ಯೇವ ಬ್ರೂಯಾತ್ । ನ ಚೈವಮಬ್ರವೀತ್ । ತತೋ ನಾಯಮಭಿ-
ಪ್ರಾಯಃ ಸೂತ್ರಕಾರಸ್ಯೇತಿ ।

“ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ (“ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ)
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಿದ್ದರೆ, “ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು ? ೨-೧-೪ (ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ)

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಾತ್ಮಕವಾದವುಗಳಾದರೂ ಫೇನ (ಬುರುಗು) ತರಂಗ (ತೆರೆ) ಗಳಿಗೆ
ಪರಸ್ಪರ ಭಾವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಭಂಗವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ
ಹಾಗೂ ಮಹಾಕಾಶದಿಂದ ಅಭಿನ್ನಗಳಾದರೂ ಘಟ ಮಠಾದ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ಪರ-
ಸ್ಪರ ಭಾವವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಭಾಗಭಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರ ಹಾಗೆಯೇ
ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಲಿ, “ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ”ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅವರ ಈ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತಿತ ಇತಿ ”- ಈ ಪದ್ಯದಿಂದ ದೂಷಿಸು-
ತ್ತಾರೆ “ಯತ್”-ಯದಿ-ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
“ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ-
ವಿದ್ದರೆ- “ತತ್”-ತರ್ಹಿ- ಆಗ ಸೂತ್ರಕಾರನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು (ವೇದವ್ಯಾಸನು)
“ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು ? “ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇಃ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅನುವಾದ “ಯದಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು,
ಇದರಂತೆ “ತತ್” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದ, “ತರ್ಹಿ” ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-
ವು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಯದಪ್ಯತ್ರ ಪರೇಷಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಚಾಧ್ಯಾಹಾರಸಾಮ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ಭಾವ-
ಪ್ರತ್ಯಯಾಭಾವಃ ಪರಸ್ಯಾಧಿಕಃ । ಯೇ ತು ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುಶರೀರತ್ವೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜೀವವತ್ಸುಖದುಃಖಾದಿಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತೇರ್ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವವಿಭಾಗೋ ನ
ಸ್ಯಾದಿತಿ चेನ್ನ । ಯಥಾ ಕಾಂತಾರನಿಪತ್ತಿತಸ್ಯಾಪಿ ನೃಪಸ್ಯ ನ ದಂಶಮಶಕಾ-
ಶ್ಚುಪದ್ರವಸ್ತಥಾಽತ್ರಾಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ತೇಷಾಮಪ್ಯಯಂ ಗಂಢದೋಷಃ ಸಮಾನಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ
ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದು (ಈ ಅರ್ಥವು)
ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣ (ಸಮ್ಮತ) ವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ದೂಷಣ.

ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ ಪರನಿಗೂ ನಮಗೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಸಮಾನವಿದೆ ಆದರೂ
ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಪರನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ
ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- “ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತುಗಳು ಶರೀರವಾದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ,
ಜೀವಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಿಭಾಗವು ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸಮಂಜ
ಸವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಕಾಂತಾರ(ಅರಣ್ಯ)ದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದರೂ ರಾಜನಿಗೆ ದಂಶ
ಮಶಕ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಉಪದ್ರವವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖಾದಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಬರಲೆಂಬ ಅಪತ್ತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ”
ಹೀಗೆ ಯಾರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವರೋ ಅವರಿಗೂ ಈ ಶಬ್ದದೋಷವು ಸಮಾ
ನವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅಧ್ಯಾಹಾರಸಾಮ್ಯಂ” - ಮಾಯಾನಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ “ಭೋಕ್ತೃನಿಗೆ
ಭೋಗ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ; ಭೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಬರಬೇಕಾ
ದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ “ಭೋಗ್ಯಸ್ಯ” ಎಂಬುದರ ಅಧ್ಯಾಹಾರವೂ, ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ
“ಮೋಕ್ಷೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ” ಎಂಬುದರ ಅಧ್ಯಾಹಾರವೂ ಇದೆ ಆದುದರಿಂದ
ಸಾಮ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಭೋಗ್ಯಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಪತ್ತಿಃ” ಎಂಬುದು
ಸರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಯೇತು” - ಇಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜೀಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. “ಅಯಂ ಶಬ್ದ
ದೋಷಃ” ಭೋಕ್ತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೆಂದು (ಭೋಕ್ತೃ

ನನು ಭಾವಪ್ರಧಾನಾ ನಿರ್ದೇಶಾಸ್ತತ್ರ ತತ್ರ ಬಹುಲಮುಪಲಭ್ಯಂತೆ । ತತ್ಕಥ-
ಮಯಂ ದೋಷಽಭಿಧೀಯತೆ । ಅಯಮಭಿಸಂಧಿರ್ಮಾಙ್ಕಾರಸ್ಯ । ಪ್ರತಿಪಾಢೇ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತೆ ತದ್ವಿಲಾಚ್ಛಾಬ್ದೀ ಗೌಣತಾ ಕಥಾಶ್ಚಿದನುಸರತವ್ಯಾ । ನ ಚಾಸ್ಯ
ಸೂತ್ರಸ್ಯೇದಂ ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಮ್ । ಜಗದುಪಾಧಾನತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಗನುಕ್ತವೇನಾ-
ನುಕ್ತೋಪಾಲಂಭಪ್ರಸಕ್ತಾನ್ । ಜಗच्छರೀರತ್ವಸ್ಯಾಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣೆ ಪ್ರಸಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ
ಸಮ್ಮುಖಪ್ರಾಪ್ತೀರೀತ್ಯನೇವ ಪರಿಹೃತತ್ವಾತ್ । ತತ್ರ ಜೀವಶರೀರಗತತ್ವೇನ ಪ್ರಸಕ್ತಂ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಅಲ್ಲಿ (ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶಗಳು
ಬಹಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈ ಶಬ್ದದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು
ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ— ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದು. ಪ್ರತಿನಾದ್ಯವು
(ಪ್ರಮೇಯವು) ಸಿದ್ಧವಾದುದಾದರೆ ಅದರ ಬಲದಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣತೆಯನ್ನು
ಹೇಗೋ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೆ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರರು ತೋರಿಸಿದ ಈ
ಅರ್ಥವು (ಪ್ರತಿನಾದ್ಯವು) ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನ
ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು
ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ “ಅನುಕ್ರೋಷಾಲಂಭ”ವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ
“ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸಕ್ತವಾದರೂ ಅದು “ ಸಂಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ
ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ “ ಅಲ್ಲಿ ಜೀವವೆಂಬ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು) ದೋಷವು “ತತ್ರ ತತ್ರ” - “ಮುಕ್ತೋ
ಪಸ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಪದೇಶಾತ್, ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ “ಮುಕ್ತೋಪಸ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಪದೇಶಾತ್, ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರ
ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನವೆಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿ
ಸಿದುದುಂಟು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಅನುಕ್ರೋಷೇನ” - ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗದುಪಾದಾನ ಕಾರ
ಣತ್ವ ಪರತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ ಅದುದರಿಂದ; ಹೀಗೆ
ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

ರಾಮಾನುಜೀಯರ ಮತದ ಮೇಲೆಯೂ ದೋಷವನ್ನು “ಜ-ಚ್ಛರೀರ
ತ್ವಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಭೋಕ್ಷತೃತ್ವಮಪಾಸ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತು ಜಗಚ್ಛಗೀರತ್ವೇನಿತಿ चेन्न । पूर्वोत्तरपक्ष-
योन्यायाविशेषे सूत्रारम्भानुपपत्तेः । अतो निर्निमित्तः शाब्ददोषोऽपि
नानुसरणार्ह इति । यद्वैतदर्थप्रतिपादनाय कथं चेत्याद्युत्तरवाक्यमत्रापि

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸುಖದುಃಖ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಜಗತ್ತೆಂಬ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಭೋಗವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ
ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ
ಒಂದೇ (ಸಮಾನ) ನ್ಯಾಯವಿದ್ದರೆ ಯುಕ್ತಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೂತ್ರಾರಂಭವೇ
ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಶಬ್ದದೋಷವನ್ನು
ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ” ಹೀಗೆ, ಅಥವಾ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು, “ಕಥಂ
ಚ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಜನ ಮಾಡಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಜೀವಶರೀರಗತಸ್ಯ” -- ಶರೀರಾರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದುಮಾತ್ರದಿಂದ
ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸಂಭೋಗಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸ
ಲಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ
ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡಲಾಗುವುದು, ಹೀಗೆ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು
“ನ್ಯಾಯಾವಿಶೇಷೇ” - ಸಂಭೋಗಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ
ಸುಖದುಃಖಕಾರಣವಲ್ಲ ಆದರೆ ಪುಣ್ಯವಾಪ ರೂಪಕರ್ಮವಶವಾಗಿರುವುದು
ಸುಖದುಃಖಕಾರಣವು ಮತ್ತು ಅಪಹತಪಾಪ್ಯನಾದವನಿಗೆ (ವಾಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆದು
ಕೊಂಡವನಿಗೆ ಕಳೆಯವನಿಗೆ) ಇಂಥ ಪುಣ್ಯವಾಪರೂಪ ಕರ್ಮವಶತ್ವವು
ಸಂಭವಿಸಲಾರದು ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅದರಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣ
ದಲ್ಲಿ “ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಧಾತು ವೈಷಮ್ಯಮೂಲಕವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಭೋಕ್ತೃ
ತ್ವವು ಶರೀರತ್ವಕ್ಕಿಂತವಲ್ಲ ಆದರೆ ಪುಣ್ಯವಾಪರೂಪಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತವಾದುದು
ವಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತ
ಜಗತ್ತೇ ಶರೀರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕರ್ಮಬಂಧದ ಗಂಧವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾ
ಗುತ್ತದೆ- ಆದುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವು (ಯುಕ್ತಿಯು)
ಸಮಾನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎರಡೂ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ “ಶರೀರ
ದೊಳಗಿರುವುದು” ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದು (ಆದರಿಂದ
ದುಃಖಭೋಗ ಪರಿಹಾರವು) ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯ

ಸಂಯೋಜ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತ ಏವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಇತಿ ॥ ೨-೧-೪ ॥

೐ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ೐ ॥ ಪ್ರಾಕ್ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲತ್ವ-
ತ್ವತ್ಸಂವಾದಿತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಬಲಯಾ ಯುಕ್ತಯೋಕ್ತಾರ್ಥೇ ವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ತಃ । ಬಾಹುಲ್ಯ-
ಕ್ಷಣಬಲವದ್ವ್ಯಕ್ತಿವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾಯೇದಮಧಿಕರಣಮಾರಂಭಯತೇ । ತದಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಾಚ್ಯಾನ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಅನುನ್ಯಾಚ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದೇ ಸೂತ್ರದ
ಪರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ ೨ | ೧ | ೪ |

ಹಿಂದೆ, ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಂವಾದಿ
ಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಬಾಹುಲ್ಯ (ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು
ವುದು) ವೆಂಬ ಬಲವುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು
ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಏತದರ್ಥಪ್ರತಿನಾದನಾಯ”-ಅನುಕ್ರೋವಾಲಂಭಪ್ರಸಂಗದ ಉಪಪಾದನ
ಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಅಥವಾ-“ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗದುಪಾದಾನತ್ವವು ಈ ಅಧಿ
ಕರಣದ ಪ್ರತಿನಾದ್ಯವೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಲ್ಲ” ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾ
ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಸಂಯೋಜ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ”-ಜಗತಃ ಅವಿ
ಕಾರಿತ್ವೇ ಸಾಧಿತೇ(ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ) ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರತಿ
ಫಾದ್ಯಾನ್ಯಾತ್? (ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಗ
ಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾ
ದಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದೀತು?) ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಆದು
ದರಿಂದ ಪ್ರತಿನಾದ್ಯಪ್ರಮೇಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಭಾವಪ್ರಧಾ
ನತ್ವ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬ
ಅರ್ಥವು ಈಗ ಮೂಲದಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುವುದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ೨-೧-೪

ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಅಧಿಕರಣದ
ಉಪಾಧಿಯನ್ನು “ಪ್ರಾಕ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಮಾಣ
ಮೂಲತ್ವ” ವೆಂದರೆ “ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು
ವುದು, ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು” ಎಂದು ಅರ್ಥ “ತತ್ಸಂವಾದಿತ್ವ”
ವೆಂದರೆ “ಶ್ರುತಿ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿರುವುದು” ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪರಿಣಾಮವಾದೀ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ । अनन्तराधिकरणे भोग्यवर्गस्य परिणामतः सिद्धप्रानिस्विकरूपभेदानपह्लवेन लोकसिद्धं कारणाभेदमङ्गीकृत्य साङ्ख्यसिद्धान्तेन शास्त्रतो भोक्तृवर्गस्य स्वाभाविकरूपब्रह्माविभागे भोग्यस्यापि ब्रह्मैक्यवद्भोक्तृत्वापत्तिमाशङ्क्यानैकान्तिकत्वेन निरासो विहितः । सम्प्रति वैशेषिकादिमतेन स्वरूपकार्यव्यपदेशादिभेदेन

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವರಿಣಾಮವಾದಿಯು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- “ಭೋಗ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾತಿಸ್ಥಿಕ (ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ) ರೂಪಭೇದವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯದೆ ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದ ‘ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದ’ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, “ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವಸ್ತುವಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವುಳ್ಳ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಬರಲೆಂಬುದಾಗಿ ಆವತ್ತಿಯನ್ನು ನಾಂಖ್ಯ ಮತದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿ, ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆ ಆಪತ್ತಿ ಆಶಂಕೆಗಳ ನಿರಾಕರಣವು ” ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಈಗ, ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನಿರಾಕರಣಪರವಾಗಿ ಉತ್ತರಭಾಷ್ಯವನ್ನು (ಮುಂದಿನ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು) ಯೋಚಿಸಲು, “ತದಿದಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ಅನಂತರಾಧಿಕರಣೇ” - ಅವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ (ಭೋಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) “ಭೋಗ್ಯವರ್ಗಸ್ಯ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಲೋಕಸಿದ್ಧ ಕಾರಣಾಭೇದಮಂಗೀಕೃತ್ಯ” ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ ಮೃತ್ತಕೆ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ “ಲೋಕಸಿದ್ಧ” ನೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ನಾಂಖ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತೇನ” “ಆಶಂಕ್ಯ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ. “ಶಾಸ್ತ್ರತಃ” - ತತ್ತ್ವಮುಸಿ” ಈ ಮುಂತಾದ ವೇದರೂಪಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವತಃ’ ಎಂಬುದು ಮತುವಾ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಭೋಗ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ, ಆಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಭೋಕ್ತೃವಿನ ಸ್ವರೂಪವು (ಅವನೊಡನೆ ಏಕ್ಯವು-ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು) ಬರುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವೇನ” - ಘೇನ

ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಾತ್ಮಕತ್ವಾಸಿದ್ಧಯಾ ಪ್ರಪञ्चस्य ब्रह्माद्वैतमाक्षिप्य समाधी-
यते । तथा हि । तदनन्यत्वं तेन ब्रह्मणाऽनन्यत्वं कार्यस्य । कुतः ।
आरम्भणशब्दादिभ्यः । यथा सोम्यैकेन मृत्पिण्डेन सर्वं मृण्मयं

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮತದಿಂದ, ಸ್ವರೂಪ, ಕಾರ್ಯ, ವ್ಯವದೇಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ (ಹೆಸರು) ಭೇದಗಳಿಂದ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾ ಭೇದವು ಇಲ್ಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದ ನಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ— “ತದನನ್ಯತ್ವಂ”—ತೇನ- ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ. “ಅನನ್ಯತ್ವಂ”—ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಅಭೇದವು, ಏಕೆ ? ‘ಆರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ’— ಯಥಾ “ಸೋಮ್ಯೇಕೇನ ಮೃತ್ಪಿಂಡೇನ ಸರ್ವಂ ಮೃಣ್ಮಯಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ನ್ಯಾದ್ ವಾಚಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

(ಬುರುಗು) ತರಂಗಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಸಮುದ್ರವೇ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸೌಕರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನೈಕಾಂಶಿಕವು (ಕಾರಣಾಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅಭೇದವೆಂಬ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು) ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥತೀಳಿಯಬೇಕು

“ವೈಶೇಷಿಕಾದಿ ಮತೇನ”—ದೂಷಣದ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ “ಸ್ವರೂಪ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ “ಸ್ವರೂಪಕಾರ್ಯವ್ಯವದೇಶಭೇದೇನ”— ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಕಾರ್ಯಭೇದ, ವ್ಯವದೇಶಭೇದ, ಈ ಮುಂದಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಆದಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ, ಆಕಾರಭೇದ, ಸಂಖ್ಯಾಭೇದ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ತಂತುತ್ವ ಪಟತ್ವ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದು, ಜಲಾಹರಣ ಮುಂತಾದರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ ಭೇದವಿರುವುದು, ಶೀತನಿವಾರಣ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಭೇದ ವಿರುವುದು, “ಇವು ತಂತುಗಳು ಇದು ಪಟವು” ಈ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಭೇದವಿರುವುದು, ತಂತು ಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾರಭೇದವಿರುವುದು, ಹಾಗೂ ಇವು ತಂತುಗಳೆಂಬುದಾಗಿ ಬಹುತ್ವವೂ ಇದು ಪಟವೆಂಬುದಾಗಿ ಏಕತ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾಭೇದವಿರುವುದು, ಈ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ

“ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು “ತೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಹೇತು (ಯುಕ್ತಿ) ವಿಷಯಕವಾದ ಸೂತ್ರಭಾಗವನ್ನು “ಆರಂಭಣಶಬ್ದಾ

ವಿಜ್ಞಾತಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾಚಾರಮ್ಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಸೃತ್ತಿಕೇತೇವ ಸತ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿ
ಶಬ್ದಾನ್ । ಆದಿಗ್ರಹಣಾದೈತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಯಮಾತ್ಮಾ । ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ
ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿತಾದಾತ್ಮ್ಯಾವೇದಕಶ್ರುತಿಪರಿಗ್ರಹ ಇತಿ । ವಿವರತವಾದೀ ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ ।
ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಚಮಂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಂ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ವಿಭಾಗಂ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರಂಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಮೃತ್ತಿಕೇತೇವ ಸತ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದ
ಗಳಿರುವುದರಿಂದ “ಆದಿ ” ಶಬ್ದಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ, “ ಐತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ
ಸರ್ವಂ ಯದಯಮಾತ್ಮಾ, ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ತಾದಾ
ತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ” ಹೀಗೆ (ಅವರ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು)

ಆದರೆ ವಿವರತವಾದಿಯು “ ಈ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ಭೋಕ್ತೃ, ಭೋಗ್ಯ,
ರೂಪ ವಿಭಾಗ (ಭೇದ) ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ “ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭ್ಯಾಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೆಳಗಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಆರಂಭಣಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು
“ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾತ್”—
ವಾಚಾರಂಭಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ “ವಾಚಾರಂಭಣಂ ವಿಕಾರೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಮೃತ್ತಿ
ಕೇತೇವ ಸತ್ಯಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ವಿಕಾರೋ ಘಟಾದಿಃ ಆರಂಭಣಂ
ಉಪಾದಾನಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ.

“ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ” ಇದರ ಮುಂದೆ “ಅನಂತರಾಧಿಕರಣೇ” ಎಂಬುದನ್ನು ಅನ್ವ
ಯಿಸಬೇಕು “ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್”— ಫೇನ ತರಂಗಗಳ ಹಾಗೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು “ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಭೇದಗ್ರಾಹ
ಕಪ್ರಮಾಣಗಳ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ರೂಪಭೇದದಿಂದ ಭೇದಾ
ಭೇದಗಳ್ಳಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.
ಈಗ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ತತ್ತ್ವವೇದಕವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ
ವ್ಯವಹಾರಿಕವೆಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಎರಡೂ
ಅಧಿಕರಣಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷಕ್ಕೆ
ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು

॥ ॐ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರम्ಭಣಶಬ್ದಾದಿभ्यः ॐ ॥

कथं च तदनन्यता ॥

जगत्स्त्वविकार (रि) त्व उक्तन्यायेन साधिते ॥

वदिति परिहारोऽभिहितः । न त्वयं विभागः पारमार्थिकोऽस्ति । यस्मात्तदनन्यत्वं कारणाद्ब्रह्मणः कार्यस्याकाशदेः परमार्थतोऽनन्यत्वं व्यतिरेकेणाभावोऽवगम्यते । कुतः । आरम्भणशब्दादिभ्य इति ।

नत्राद्यं व्याख्यानं तावन्निराकरोति ॥ कथं चेति ॥ कथमित्या-
क्षेप । चशब्दः पूर्वसूत्रापव्याख्यानाक्षेपेणास्य समुच्चयार्थः । जगत
इति वक्ष्यमाणमत्रापि सम्बध्यते । अत्र प्रतिपाद्या स्यादिति शेषः ।

ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಹಾರತೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹಿಂದೆ “ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಲು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ
ಅಭೇದವು ಹೇಗೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹದಾಗುತ್ತದೆ ?

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸರಿಹಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದರೆ ಈ ವಿಭಾಗವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದಲ್ಲ
ಏಕೆ — “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” — ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ
ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ “ಅನನ್ಯತ್ವಂ” = ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವು
ದೆಂಬ ಅಭೇದವು, ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ, ಏಕೆ? ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿ
ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ” ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇವೆರಡೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನಂತೂ ಮುಂಚೆ
“ಕಥಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಥಂ”
ಎಂಬುದು ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಚ” ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ
ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪವೆಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ
“ಜಗತಃ” ಎಂಬ ವದವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ “ಆತ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾ
ಸ್ಯಾತ್” ಎಂಬುದು ಶೇಷವಾಗಿದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕಥಮಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪೇ” — “ನ ಕಥಮಪಿ” (ಹೇಗೆಯೂ ಇಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ
ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಸರಿಹಾರವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥವು
ಯುಕ್ತವಾಗದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಅಯಮಾಶಯಃ । ಯೋ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತಾಂ ಜಗತೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಾಪಿ
ತದನ್ಯತಾಂ ಮನ್ಯತೇ ಸೋಽತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೀ ಕರಣೀಯಃ । ನ ಚ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಃ
ಏತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಭಾವಾನನ್ ತದನನ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರವಸರೋಽಸ್ತಿ । ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತಾಂ ಮನಙ್ಗೀ-
ಕುರ್ವಾಣಂ ಪ್ರತಿ ತು ಸೇವ ಸಮರ್ಥನೀಯಾ । ನ ತು ತದನನ್ಯತಾ । ತದಧೀನಸಿದ್ಧಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇದು— “ಯಾವನು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಬಗೆಯುತ್ತಾನೋ ಅವನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೆ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳು ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪತಕ್ಕವರಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ (ಪ್ರಸಕ್ತಿ)ಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತದನನ್ಯತ್ವ (ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನತ್ವ)ವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದುಪಾದಾನವೆಂಬುದನ್ನಂಗೀಕರಿಸದವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಹೊರತು ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದ (ತದನನ್ಯತ್ವ)ವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾಭೇದವು ಸೂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದರ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕ ಶೇಷವನ್ನು “ಅತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾಪ್ಯಾತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರೈಸುತ್ತಾ “ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ” ಎಂಬ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಕ ‘ಕಥಂ’ ಶಬ್ದದಿಂದ “ನ ಕಥಂಚಿದಪಿ” (ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾಭೇದವು ಸೂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಸಂಭವದ ಕಾರಣವನ್ನು “ಅಯಮಾಶಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವೈಶೇಷಿಕ ರೀತಿಯಿಂದ, ಸ್ವರೂಪಕಾರ್ಯವ್ಯವಧೇಶಭೇದಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಗುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಸಂಭವವು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, “ಇಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸಂಭವಿಸಿತು ಆದರೆ ಅವರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಾಗಲಾರರು, ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು “ಯಾಹೀ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವೈಶೇಷಿಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತು ಎಂತಹದಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ‘ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

(೧) “ತದಧೀನಸಿದ್ಧಿತ್ವಾದಪ್ಯಾತ್”—ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು (ತದನನ್ಯ

ತ್ವಾದಸ್ಯಾ: । ಅಥ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತಾಽಪ್ಯತ್ರ ಸಮರ್ಥತ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ ।
 ತಥಾ ಸತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪತ್ತೇ: । ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯೋಪ-
 ಪಾದಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತ್ವಮಭ್ಯುಪೇತ್ಯಾಪಿ ತದನ್ಯತಾ ಮನ್ಯಮಾನೋಽತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೀತಿ
 ಚೇತ್ । ಕಿಮಿಡಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಮವಾಯಿತ್ವಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಣಾಮತ್ವಂ ವಾ
 ಯತ್ಪರೇಣಾಙ್ಗೀಕಾರಿತಮ್ । ನಾಥ್ಯ: ಕಲ್ಪ: । ತಸ್ಯಾನನ್ಯತ್ವವಿರೋಧಾತ್ । ಸಮ-
 ವಾಯಸ್ಯ ನಿರಾಕರಿಸ್ಯಮಾಣತ್ವಾच्च । ದ್ವಿತೀಯೇ ಪ್ರಯತ್ನವೈಯರ್ಥ್ಯಮೇವ । ನ ಹಿ

— ಸಮಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದಸಿದ್ಧಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದುವಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಸಂಗ-
 ತಿಯ ಅಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದುವಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ
 ದನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-
 ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಯುಕ್ತಿ-
 ಯಿಂದ ಉಪವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪವಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ
 ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು ಬಗಯುವವನು ಇಲ್ಲಿ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ- ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪವಾದಾನಕಾರ-
 ಣವೆಂದರೇನು ? ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂದು ಅರ್ಥವೋ ? ಅಥವಾ
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರರು ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವೆಂದು
 ಅರ್ಥವೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರ-
 ಣವು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಅಭೇದದ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸಮವಾ-
 ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೂ ಆಗುವುದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನವು
 ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಅಧಿಕರಣವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವವು) ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪವಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ
 ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಾದಾನತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೆ- ಉಪವಾದಾನ-ಉಪಾದೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ
 (ಅಭೇದ)ವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಆದುದು ಸಿದ್ಧಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು,
 ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ.

(೨)“ಅಂಗೀಕಾರಿತಂ” ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ” (ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-
 ದಿಕರಣನ್ಯಾಯೇನ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಕೋಽಪಿ ಪರಿಣಾಮವಾದಮङ್ಗೀಕೃತ್ಯ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರನ್ಯಂತರಭೇದಮङ್ಗೀಕುರುತೇ । ಯಂ ಪ್ರತೀದಮಾರಭ್ಯೇತೇತಿ ।

ಯದ್ವಾ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ ಜಗತೋ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ಅನನ್ಯತ್ವಂ ಹಿ ಭೇದಾಭಾವಃ । ಅನ್ಯಂತಾಭೇದ ಇತಿ ಯಾವತ್ । ಭೇದಾಭೇದೌ ಚ ಪರೇಣಾङ್ಗೀ-
ಕೃತೌ । ಅತಸ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ನೈಷ ದೋಷಃ । ಯಾವತಾ
ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣೇನಾಭೇದ ಏವ । ಕಾರಣಸ್ಯ ತು ಕಾರ್ಯಾದ್ಭೇದ ಏವೇತ್ಯೇವಂ ಭೇದಾ-
ಭೇದಾವಾङ್ಗೀಕೃತಾವಿತಿ ಚೇನ್ನ । ಯದಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಗತೋಽನ್ಯದೇವ ತದಾ ಕಥಂ ಚ
ತದನನ್ಯತಾ ಜಗತಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಹಿ ಯದೃತೋಽನ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಂ ತತ್ತ್ವೇನಾನ್ಯಂತಾ-
ಭಿನ್ನಮಿತಿ ಸಂಭವತಿ । ಅತಿಪ್ರಸङ್ಗಾದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆರಂಭಿಸರ್ವೇಕಾಗಿದೆಯೋ, ಯಾವನು ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿಣಾಮವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ
ರುವವನೋ ಅಂಥವನು ಯಾವನೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವನ್ನು
ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ

ಅಥವಾ- “ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು (ತದನನ್ಯತ್ವವನ್ನು)
ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಅನನ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ಭೇದದ ಅಭಾ-
ವವು ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಮತ್ತು ಪರಮ ಭೇದಾ
ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೆಂದು ಹೇಳ
ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- “ಇದು ದೋಷವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ದಿಂದ ಅಭೇದವೇ ಇದೆ ಕಾರಣಕ್ಕಾದರೋ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಭೇದವೇ ಇದೆ”
ಹೀಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ- ಒಂದು ವೇಳೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವೇ ಆದರೆ ಆಗ ಜಗತ್ತಿಗೆ
ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಒಂದು ವಸ್ತುವಿ-
ನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಅದೇ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗುವುದು
ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

(೩) “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಎಂಬ ಪದವು, ಭೇದಾಭೇದಾಂಗೀಕಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವದು; ಹೀಗೆ “ನೈಷದೋಷಃ” ಎಂಬವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ
“ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ

ಅಥವಾ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತುಂ ಯುಕ್ತಾ । ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತಿ
 ಶೇಷಃ । ನನು ಚಾರಮ್ಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಥಂ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ ಇತಿ
 चेत् । ಅತ್ರ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಆರಮ್ಭಣಶಬ್ದಸ್ತಾವತ್ಕಿಂ ಸಾಕ್ಷಾಜ್ಜಗತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾನ-
 ನ್ಯತ್ವಮಾಚಕ್ಷೀತ । ಉತ ವಿಕಾರಸ್ಯ ವಿಕಾರ್ಯನನ್ಯತ್ವಮ್ । ಆದ್ಯೇ ಕಥಂ ಚ
 ತದನನ್ಯತಾ ಜಗತೋಽಸ್ಯಾರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಯಥಾ ಸೌಮ್ಯೇತಿ ಸ್ಮೃತಿಪಿಂಡಾದೇಃ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲವೆ-“ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು (ತದನನ್ಯತೆಯನ್ನು) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ
 ಸಾರುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವು ? ಏಕೆಂದರೆ- ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ
 (ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತುಂ ಯುಕ್ತಾ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್) ಶೇಷ
 ವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನು- “ ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ” (ಆರಂಭಣ
 ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ
 ವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ- ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು- “ ಆರಂಭಣ ”
 ಶಬ್ದವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೇಳುವುದೋ ?
 ಇಲ್ಲವೆ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದೋ ? ಮೊದಲನೆಯ
 ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- “ ಈ ಆರಂಭಣಾಶ್ರುತಿಗೆ “ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದ” ವೆಂಬ
 ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ‘ಯಥಾ ಸೌಮ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅತಿವ್ರಸಂಗಾತ್”-ಅತ್ಯಂತಭಿನ್ನ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವಿರಲೆಂಬ
 ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಖಂಡದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದುದ
 ರಿಂದ, ನರರು ಹೇಳಿದ ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದ ನಿರಾಸಕವಾಗು
 ವಂತೆ ಈ ಅನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಜನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಮೊದಲು,
 ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದ(ತದನನ್ಯತ್ವ)ದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದುದ
 ರಿಂದ ಆಯುಕ್ತವೆಂಬ ಅರ್ಥಬರುವಹಾಗೆ ಅನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು
 “ಅಧವಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ವಿಕಾರ್ಯನನ್ಯತ್ವಂ” - ವಿಕಾರಿಯೆನಿಸಿದ ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಅಭೇದವು
 “ಆದ್ಯೇ”- ಪ್ರಕೃತ ಘಟಮುಂತಾದುದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಆರಂಭಣ
 ಶಬ್ದವು ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇ
 ದವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪ್ರಕೃತವಾದಿತುತ್ತರಮ್ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಭವತು ನಾಮ ವಿಕಾರಸ್ಯ ವಿಕಾರ್ಯನನ್ಯತ್ವಮ್ ।
ಜಗತಸ್ತು ಕಥಂ ತದನನ್ಯತೇತಿ ।

ನನು ವಿಕಾರಸ್ಯ ವಿಕಾರ್ಯನನ್ಯತ್ವೇ ತೇನೋಕ್ತೇ ಜಗತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವಂ
ಸಿದ್ಧಯತ್ಯೇವ । ತಸ್ಯಾಪಿ ತದ್ವಿಕಾರವಾದಿತುತ ಆಹ ॥ ಜಗತಸ್ತ್ವಿತಿ ।
ಅವಿಕಾರಿತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾವಿಕಾರಿತ್ವಾಭಾವೇ । ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ನ ಚ ಪ್ರಕೃತೀತ್ಯಾದಿ-
ನೇತಿ ಶೇಷಃ । ಸಾಧಿತೇ ಸತಿ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತೇತ್ಯನ್ವಯಃ । ಯದ್ವಾ ಜಗತ
ಇತಿ ಪೂರ್ವೇನೈವ ಸಮ್ಬಂಧಯತೇ । ಅವಿಕಾರತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ನ ವಿವೃತೇ
ವಿಕಾರೋಽಸ್ಯೇತ್ಯವಿಕಾರಮ್ । ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಮಿನ್ । ನನ್ವವಾರಂಭಣ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮೃತ್ಪಿಂಡಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರ ಎರಡನೆಯ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು
ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ?” ಹೀಗೆ.

ಇನ್ನು— “ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವು ಇದೆಯೆಂದು ಅವನು
ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಕೆಂ
ದರೆ ಜಗತ್ತೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ” ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಜಗತ್ಸು” ಇತ್ಯಾದಿ ನಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅವಿಕಾರತ್ವೇ”—
ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕಾರವಲ್ಲವೆಂಬುದು (ಸತಿಸಪ್ತಮಿ) “ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ”—
ಇದಕ್ಕೆ “ನಚ ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾ” ಎಂಬುದು ಶೇಷ, (‘ನಚ ಪ್ರಕೃತಿ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು) ವು “ಸಾಧಿತೇ ಸತಿ ಕಥಂ
ತದನನ್ಯತಾ” (ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಲೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹೇಗೆ) ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಅನ್ವಯವು ಅಧವಾ— ‘ಜಗತಃ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪದ್ಯದೊಡ
ನೆಯೇ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಅವಿಕಾರತ್ವೇ” ಇಲ್ಲಿ “ಬ್ರಹ್ಮಣಃ” ಶೇಷವು ವಿಕಾ
ರವು ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ‘ಅವಿಕಾರ’ ವೆನಿ
ಸುತ್ತದೆ “ಅವಿಕಾರ” ದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವ (ಧರ್ಮ) ವು “ಅವಿಕಾರತ್ವವು ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿನಾ’ — ‘ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೇನ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾದಾನ
ಮುಕ್ತತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಶಬ್ದೇನ ತು ತಮಾಡೇಶಮಿತ್ಯಾಥಾ ಶ್ರುತಿರಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ । ತತ್ತಾತ್ಪರ್ಯಪರ್ಯಾಛೇದನಾಽಯಾಂ
ಜಗನೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿಹಾರತ್ವಂ ತದನನ್ಯತ್ವಂ ಚಾವಗಮ್ಯತೇ ಇತಿ चेನ್ನ । ಮಾವಾಕಯಾ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ “ಆರಂಭಣ” ಶಬ್ದದಿಂದ, “ಉತ್ತಮಾದೇಶಂ” ಈ ಮುಂತಾಗಿರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆ ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ವರ್ಯಾಲೋಚನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಕಾರವತ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ” ಯೆಂದು ಶಂಕಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಮಹಾವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮತ್ವ, ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮತ್ವ, ಪ್ರಧಾನವಾಚತ್ವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರುತಿಃ” - ಉತ್ತಮಾದೇಶಮವ್ರಾಕ್ಷ್ಯೋ ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತ್ಯಮತಂ ಮತಮವಿಜ್ಞಾತಂ ವಿಜ್ಞಾತಮಿತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು (ಛಾ ೬ ೧ ೪) ಈ ವಾಕ್ಯವು “ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ ಶ್ವೇತುಕೇತುವಿನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನ ತಂದೆಯು, “ಯೇನ” ಯಾವುದನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ, ಮನನಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ “ಅಶ್ರುತಂ” ಕೇಳದಿದ್ದು “ಶ್ರುತಂ” ಕೇಳಿದ್ದು “ಭವತಿ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ, ‘ಅಮತಂ’ - ಮನನ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿದ್ದದೂ “ಮತಂ” ಮನನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು “ಭವತಿ” ಆಗುತ್ತದೆಯೋ ‘ಅವಿಜ್ಞಾತಂ’ ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿದ್ದದೂ “ವಿಜ್ಞಾತಂ” ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು “ಭವತಿ” ಆಗುತ್ತದೆಯೋ ‘ತಂ’-ಅಂಧ- “ಆದೇಶಂ” ಸಕಲವೇದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾದ) ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಅವ್ರಾಕ್ಷ್ಯಃ - ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುವಿಯಾ” ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥ. “ತಾತ್ಪರ್ಯವರ್ಯಾಲೋಚನಯಾ”- ಬ್ರಹ್ಮ (ವಿಕ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿದೆಯೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ಮಹಾವಾಕ್ಯವಾಂತರವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮತ್ವಪ್ರಧಾನವಾಚಿತ್ವಾದ್ಯಭಾವೇನ”- ಮಹಾವಾಕ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು, ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು, ಪ್ರಧಾನ, ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಾದಿಸರಿಗ್ಯಹೀತವಾಗಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇದ್ದರೇನೇ ಆ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ರುತಿಯ ಉಪಲಕ್ಷಕ(ಸಂಗ್ರಾಹಕ)ವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಆರಂಭಣಶಬ್ದವು ಹಾಗೆ

ವಾಂತರವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮತ್ವಪ್ರಧಾನವಾಚಿತ್ವಾಘಭಾವೇನಾಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಯೋಪಾದಾನೇ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾತ್ । ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯಾಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣತ್ವಮಾಹ ॥ ಅವಿಕಾರತ್ವ ಇತಿ । ವಿಕಾರತ್ವಾದನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಸಾಹಶ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತೃರ್ಯತಯಾ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸಾಧಿತೇ ಸತಿ ಶ್ರುತಿತಾತ್ಪರ್ಯಪರ್ಯಾಲೋಚನಯಾ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ ಸಿದ್ಧಿಃಽದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದುದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಅರಂಭಣ ಶ್ರುತಿಗೆ “ಉತತಮಾ ದೇಶಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ತವಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು— ಈ “ಅರಂಭಣ” ಶಬ್ದವು, “ಉತತಮಾ ದೇಶಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣ (ಸಂಗ್ರಹ) ಮಾಡುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ದೋಷವನ್ನು “ಅವಿಕಾರತ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಿಕಾರತ್ವ (ವಿಕಾರವಾಗಿರುವುದು) ಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನ (ಬೇರೆ) ವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಮುಂತಾದುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಶ್ರುತಿತಾತ್ಪರ್ಯದ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯಾವುದೇ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನಪ್ರಮೇಯವಾಚಕವೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಾದಿಸರಿಗ್ರಹೀತವೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅರಂಭಣಶಬ್ದದಿಂದ “ಉತತಮಾದೇಶಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ “ತಚ್ಚ ಬೋಧೇತತ್ತ್ವ, (ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು) “ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವ” (ಆಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು) “ಫಲ ವಿಶೇಷ” (ವಿಶಿಷ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದು) ಈ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತದೆ.

“ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ” — “ಅತಃ ಸಾದೃಶ್ಯವಚಃ | ವಿವಕ್ಷಾತ್ರ ತು ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ಚೋಕ್ತವರ್ತ್ಮನಾ ” ಈ ಮುಂತಾದ ಪೂರ್ವಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅವಿಕಾರತ್ವೇ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸಾಧಿತೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ - ‘ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಅವಿಕಾರಃ ಸದಾಶುದ್ಧಃ ನಿತ್ಯ ಆತ್ಮ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಮಾದಿಪದಗೃಹೀನಾನ್ ಏತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ ಸರ್ವಮಿತೀದಿವಾಕ್ಯಾತ್ತದ-
ನ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಗಿತಿ । ತದ್ವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಆದಿಪದೇನ ವಾಕ್ಯಾನ್ತರಗ್ರಹಣಸ್ಯಾನು-
ಪಪತ್ತಿಃ । ತಥಾ ಸತ್ಯತೇಷಾಮಪಿ ಶಬ್ದತ್ವೇನಾರಂಭಣಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗ-
ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅಸ್ತು ವಾ ಕಥಾಶ್ಚಿದಾದಿಪದೋಪಾತ್ತತ್ವಂ ತेषಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಮ್
ತಥಾಽಪಿ ನೈತೇಭ್ಯಸ್ತದನ್ಯತಾ ಸಿದ್ಧಯಿತಿ । ಉಪಪತ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿತೀಶಯೇನ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು— “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ “ಐತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ
ಸರ್ವಂ,” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, “ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥೇದ” ವು ಸಿದ್ಧಿ ಸು-
ತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಬೇರೆ
ವಾಕ್ಯಗಳ ಗ್ರಹಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳೂ
ಶಬ್ದಗಳಾದುದರಿಂದ, “ಆರಂಭಣಾದಿ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು—ಹೇಗೋ ಒಂದು ತರಹದಿಂದ, ಆ ವಾಕ್ಯ
ಗಳು “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿತಗಳಾಗಬಹುದು ಆದರೂ ಈ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ “ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥೇದ” ವೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನುಪಪತ್ತೇಃ” - “ವಶಿಷ್ಠಾದ್ಯಾಃ ಸಮಾಗತಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ
ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ (ವಶಿಷ್ಠರಿಗೆ) ಸಜಾತೀಯರಾದ ಋಷಿಗಳನ್ನೇ “ಆದಿ” ಪದ
ದಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ, “ಆರಂಭಣಾ
ಶಬ್ದ ಸಜಾತೀಯಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ವಿನಾ ವಾಕ್ಯ
(ಐತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ಎಂಬ) ವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಾರದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ತಥಾಸತಿ”- “ವಿಶೇಷಾಂ” - “ಆದಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ “ಇದಂ
ಸರ್ವಂ” ಈ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ, “ಇತ್ಯಪ್ರಯೋಗಃ” “ಆರಂಭಣಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಬೇಕೇ ವಿನಾ “ಆರಂಭಣಾಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬು-
ದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗದಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಆರಂ-
ಭಣಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವುದಾದರೆ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೇ “ಆದಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ
ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ (ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ) “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಲಾರದು,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಪೃच्छತಿ || ಕಥಂ चेति । या सूत्रकृता प्रतिज्ञाता श्रुतिभिश्च प्रति-
पादिता सा जगतस्तदनन्यता कथं किंप्रकारा । किं पिकः कोकिल
इतिवदेकत्वलक्षणा किं वा मृद्वट इतिवद्विकारिविकारत्वलक्षणेति
प्रश्नार्थः । आद्यमाक्षिपति || कथं चेति । एकत्वलक्षणा जगत-
स्तदनन्यता तु कथं सूत्रकृता प्रतिज्ञायेत । कथं च श्रुतिभिः
प्रतिपाद्येत न कथाञ्चिदित्यर्थः । अत्र हेतुमाह || अविकारत्व इति ।
ब्रह्मणोऽविकारत्वे उक्तन्यायेन साधिते सति जगतस्तु विकारात्मकत्वे
प्रत्यक्षादिप्रमिते सति विरुद्धसामधिकरणत्वादिति भावः । द्वितीयमा-
क्षिपति || कथं चेति । विकारिविकारत्वरूप इति शेषः । आक्षेपे
युक्तिमाह || जगतस्त्विति । व्याख्यानं पूर्ववत् ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅದು ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ” ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, “ ಕಥಂ ಚ ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಿಸುತ್ತಾರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಸಾಧಿತವೂ ಆದ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು
ಯಾವದೋ ಅದು (ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು-ತದನನ್ಯತಾ) “ಕಥಂ”- ಯಾವ ತರ
ಹದ್ದು ? “ಪಿಕ ಕೋಕಿಲಃ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಏಕತ್ವ (ಏಕೈ-
ಕಮತನ) ರೂಪವಾದುದೋ ? ಅಥವಾ “ಮೃದ್ ಘಟಃ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಕಾರಿ ವಿಕಾರತ್ವ ರೂಪವಾದುದೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅರ್ಥ
ಮೊದಲನೆಯದರ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ ಕಥಂ ಚ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಏಕತ್ವ (ಏಕೈ) ರೂಪವಾದ ತದನನ್ಯತೆಯಾದರೋ
ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ? ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ
ಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ? ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಸಾಧಿ
ಸಲ್ಪಡಲಾರದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ಅವಿಕಾರತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲ ವೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇ
ಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಾಧನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಜಗತ್ತಿಗಾದರೂ ವಿಕಾರ ರೂಪ
ತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿರಲು, ಜಗತ್ತು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮ
ವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ
ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ಕಥಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ವಿಕಾರ

ನವೇವಮುಪಪತ್ತಿವಿರುದ್ಧಾಽಪಿ ಜಗತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತಾಽಙ್ಗೀಕರಣೀಯಾ ।
 ಅನ್ಯಥಾ ಏತದಾತ್ಮ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೀನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಸಂಗಾದಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಕಥಂ
 चेति । अविकारत्वे विकारत्वादन्यस्मिन्स्तदधीनत्वादौ श्रुत्यर्थे
 “स्वातन्त्र्ये च विशिष्टत्वे” इत्युक्तन्यायेन साधिते सति कथं तदनन्यता-
 ङ्गीकर्तुमुचिता । सावकाशश्रुतिप्रतीतोऽप्यर्थो निरवकाशोपपत्ति-
 विरोधात्याज्य एव । यथोक्तमभिमान्यधिकरण इति भावः ॥ छ ॥

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಕಾರತ್ವರೂಪ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವಾಗಿದೆ ಆಕ್ಷೇಪದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು
 “ಜಗತ್ಸು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ- ಮೊದಲಿನ ಹಾಗೆ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು

ಇನ್ನು-“ಹೀಗೆ ಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧವಾದರೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು
 ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ“ಐತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂ”ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವ್ಯಾ-
 ಮಾಣ್ಯವು ಬರುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.” ಆ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವರಿಹರಿಸಲು
 “ಕಥಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಅವಿಕಾರತ್ವೇ”- ವಿಕಾರತ್ವ
 ದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ತದಧೀನತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವೆಂದು “ಸ್ವಾತಂ-
 ತ್ರ್ಯೇಚ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥನ
 ಮಾಡಿರಲು, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲು ಹೇಗೆ ಉಚಿತ
 ವಾದೀತು? ಸಾವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ (ಅವಾತದಾಗಿ) ಕಂಡು ಬಂದರೂ
 ಆ ಅರ್ಥವು, ನಿರವಕಾಶವಾದ ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪರಿತ್ಯಾ-
 ಜ್ಯವೇ! ಈ ವಿಷಯವು ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಪೂರ್ವವತ್” - ‘ಜಗತಃ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವಭಾವೇ
 (ಅವಿಕಾರತ್ವೇ) “ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೇನ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಸಾಧಿತೇ
 ಸತಿ ವಿಕಾರಿವಿಕಾರತ್ವರೂಪಾ ತದನನ್ಯಥಾ ಕಥಂ? ನ ಕಥಮಪಿ”(ಜಗತ್ತಿಗೆ
 ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು “ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದೇನ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮ
 ನಿಂದ ವಿಕಾರಿ ವಿಕಾರಭಾವ ರೂಪವಾದ ಅಭೇದವು ಹೇಗೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಭ್ಯ-
 ವಿಸೀತು? ಹೇಗೆಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

ಅಪರಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ದೂಷಯತಿ || ಕಥಂ चेति । इति प्राहेत्यनु-
वर्तते । यद्यत्र कार्यप्रपञ्चस्यानृतत्वं सूत्रकृतोऽभिमतं स्यात् । तदाऽनृ-
तत्वमित्येव ब्रूयात् । तदनन्यत्वमिति कथं प्राह । न हि ब्रह्मानन्यत्व-
शब्दोऽनृतत्ववाची । तथा सति ब्रह्मणोऽप्यनृतत्वप्रसङ्गात् । ननु च
तदनन्यत्वं तद्व्यतिरेकेणाभाव इति व्याख्यातम् । सत्यम् । न तथाऽ-
प्यनृतत्वलाभः । तद्व्यतिरेकेण नास्तीत्युक्ते तदात्मनाऽस्मीति लभ्यते ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ಕಥಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೂಷಿ-
ಸುತ್ತಾರೆ “ಇತಿ ಪ್ರಾಹ” ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ
ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಅನೃತತ್ವವು (ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು) ಅಭಿಪ್ರೇತವಿದ್ದರೆ
ಆಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಅನೃತತ್ವಂ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು “ತದನನ್ಯತ್ವಂ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಏಕೆಂದರೆ “ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವ” (ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ
ಅಭಿನ್ನತೆ) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಾಚಕವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗೆ
ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದ ವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು,
ಇನ್ನು “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆ (ಭಿನ್ನ)ಯಾಗಿ
ಇಲ್ಲದಿರುವುದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದರೆ— ನಿಜ!
ಆದರೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದ ಲಾಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ
ಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತದ್ರೂಪವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ” — ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ನಿರವಾಕಾಶೋಪಪತ್ತಿವಿರೋಧಾತ್” — ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವು
ದೆಂಬ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ

“ಯಥೋಕ್ತಂ” = ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಜಡತ್ವ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿ
ವಿರೋಧದಿಂದ, “ಮೃದಬ್ರವೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪಾತವಾಗಿ
ತೋರಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಅಪರಮಪಿ” ವಿವರವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ
ಅಪಾದಕವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹರಿಸಿ ಯೋಜನವನ್ನು ‘ಯದ್ಯತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ

ನ ಛುನ: ಸರ್ವಥಾಽಪ್ಯನೃತತ್ವಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರೇಕೇಣಾಸತೋ ಜೀವಚೈತನ್ಯ-
ಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವಥಾಽನೃತತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚೈತನ್ । ಯದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಃ
ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ವಿಶೇಷಣಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತೀತಿ ।

ಸತ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತಾಜ್ಞಾಪನಾಽವಮುಕ್ತಾಮಿತಿ चेನ್ನ ।
ತಥಾ ಸತಿ ತತ್ರಾರೂಪಿತವಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಶುಕ್ತಿಕಾಶಕಲೇ
ಕಲ್ಯಾಣತಮಾರೂಪಿತಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ತತೋಽನನ್ಯಾದಿತಿ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ । ಅಥ ಬ್ರಹ್ಮ-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವಸೆ, ಹೊರತು ಸರ್ವರೀತಿಗಳಿಂದ ಅಸತ್ಯ(ಸುಳ್ಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ದೊರೆ
ಯುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಜೀವಚೈತನ್ಯಕ್ಕೂ
ಸಹ ಸರ್ವಥಾ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವದು ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನು
ವಿಷಯೀಕರಿಸಿ ಹೊರಬೆ ಸರ್ವೇಧವು ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ- ವ್ರಾಷ್ಟ
ಪಾಗುತ್ತದೆ” ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ (ದೂಷಣ)

“ಇದು ನಿಜ ಆದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೀಗೆ ಹೇಳ
ಲಾಗಿದೆ”ಯೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ-
“ತತ್ರಾರೋಪಿತಂ” (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾ
ಗುವದು ಏಕೆಂದರೆ ಶುಕ್ತಿಶಕಲ (ಕನ್ನಡಿಪುಟ್ಟ)ದಲ್ಲಿ ರಜತವು” ಆರೋಪಿತ
ಹಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದಾಗ “ತತೋಽನನ್ಯತ್” (ಶುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ
ಯಾಗಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಜ್ಞಾಕೃಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚೈತನ್” “ನ ಜೀರ್ಣಮಲವ
ದ್ವಾಸಾಃ ಸ್ನಾತಕಃ ಸ್ನಾಯಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಸಂಚವು ಇರುವುದಿಲ್ಲನೆಂಬ ನಿಷೇಧವು
“ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಸತ್ಯತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ” ಈ ವಿಶಿಷ್ಟನಿಷೇ
ಧವು, ಸತ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಸಂಚದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ದವಾದುದರಿಂದ
ನಿಷೇಧಿಸಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ, ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಸಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನತ್ವವೆಂಬ
ವಿಶೇಷಣವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಇದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ
ರೂಪದಿಂದ ಸತ್ಯ (ಇರುವಂತಹದು) ಎಂದು ಹೇಳಿಹಾಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ
ಭಾವ. “ಸತ್ಯಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸತ್ತಯೈವದಂ ಸತ್ । ನಾಪರಾ ಸತ್ತಾಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾಪನಮೇತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ
 ಚೇತ್ । ತರ್ಹಿ ಪರಮಾರ್ಥಸದೇವದಮಿತ್ಯಾಪಾದಮಿತಿ ಕಥಮನ್ವತವಮ್ । ಅಥ ಯೇಯ
 ಪ್ರಪಂಚೇ ಸತ್ತಾಽವಭಾಸತೇ ಸಾಽಧಿಷ್ಠಾನಬ್ರಹ್ಮಗತೈವಾರೋಪಿತೇತೇನ ಜ್ಞಾಪ್ಯತ ಇತಿ
 ಚೇತ್ । ತತ್ಕಿಮನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿವದ್ನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿವಾದಿನೋಽಪ್ಯಾರೋ-
 ಪಿತಾಕಾರಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರ ಪಾರಮಾರ್ಥ್ಯಮಾವಶ್ಯಕಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಚಾಕಾಶತ್ವಾದಿ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು-ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವ-ಸ್ಥಿತಿ) ದಿಂದಲೇ ಇದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ
 ಬೇರೆಯಾದ ಸತ್ತ್ವವು (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ಇದಕ್ಕು ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
 ತಿಳಿಸುವುದು “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ-
 ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಇದು (ಜಗತ್ತು) ನರಮಾರ್ಥ ಸತ್ಯವೇ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾ-
 ಗುವದು, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಇದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗುವದು? ಇನ್ನು-
 “ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸತ್ಯತೆಯು ತೋರುತ್ತಿದೆಯೋ ಅದು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆನಿ-
 ಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯದೇ! ಅದು ಆರೋಪಿತವಾದುದು” (ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ) ಈ
 ವಿಷಯವು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ಪ್ರಶ್ನೆ- ಹಾಗಾದರೆ
 ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಗಳವಾದಿ ಹಾಗೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗೂ ಆರೋಪಿತವಾದ
 ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತ್ರ (ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ) ನಾರಮಾರ್ಥಿಕತ್ವವು (ಸತ್ಯತ್ವವು),

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕಲಧೌತಂ” - ಬೆಳ್ಳಿ (ರಜತವು)

“ತತ್ಕಾರಿಂ” - ಆರೋಪಿತವಾದ ಆಕಾರವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರ
 ಬೇಕೆಂಬುದು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳ ಮತ ಇನ್ನು ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
 ಅನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿವಾದಿಯೂ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವನು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು
 ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ತಥಾತ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ-
 ದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾ-
 ದುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆರೋಪಿತವಾದುದರಲ್ಲಿ ತೋರಿರುವ ಅಧಿಷ್ಠಾ-
 ನದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಿದುದರಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಆಕಾಶತ್ವ
 ಮುಂತಾದುದೂ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ರಜತದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ರಜತತ್ವವೂ
 ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತಹದೇ!
 ಅದು ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು
 ಬರುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆಭಾವ

ಕಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಮಙ್ಗೀಕರಣೀಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ರಜತತ್ವಾದಿಕಂ ಚ
ಶುಕ್ತಿಕಾಯಾಮಿತಿ । ಯದ್ವಾ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವದಿತಿ ಖೋಕ್ತುರ್ಮೋಗ್ಯಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಸತ್ಯ-
ತಾಮಭಿಧಾಯೇದಾನಿ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತೇತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಮನೃತತ್ವಂ ಪ್ರಾಹೇತಿ
ಯೋಜನಾ । ನನು ಸೂತ್ರಕಾರಃ ಪರಮಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಾಹ । ವ್ಯವ-
ಹಾರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತು ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವದಿತಿ । ತತ್ಕುತೋ ವಿರೋಧ ಇತಿ चेನ್ನ ।
ಪ್ರತಾರಕತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯಾಚಕ್ಷೀತ । ಅಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯೈವ ಕಾರ್ಯ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅವಶ್ಯಕವೇನು ? ಹಾಗಾದ ಸತ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶತ್ವ ಮುಂತಾದುದೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮ-
ನಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು । ಮತ್ತು ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
ರಜತತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಸತ್ಯವೆನಿಸಬೇಕಾದೀತು । ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಧವಾ-
“ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಖಂಡದಿಂದ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯ
ಪ್ರಸಂಚದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” (ಬ್ರಹ್ಮಾವ್ಯತಿರೇಕೇಣ
ಅಸತ್ಯತೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ಸತ್ಯತೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳು-
ತ್ತಾನೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ (“ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವದಿತಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಪ್ರಸಂಚಸ್ಯ
ಸತ್ಯತಾಮಭಿಧಾಯೇದಾನೀಂ ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತೇತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ಮನೃತತ್ವಂ
ಪ್ರಾಹ ” ಎಂಬುದಾಗಿ) ಯೋಜನೆಯು ಇರುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು- ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಮಾರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’
(ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದ) ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧ
ವೆಲ್ಲಿಯದು? ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ-ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ
ಪ್ರತಾರಕತ್ವದ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತಾರಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನರಾಕರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸತ್ಯತಾಮಭಿದಾಯ” - ಫೇನ (ಬುರುಗು) ತರಂಗಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ
ಭೋಕ್ತೃ ಹಾಗೂ ಭೋಗ್ಯ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಂಕರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ
ಮೇಲೆ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು “ಪ್ರತಾರಕತ್ವಪ್ರಸಂ-
ಗಾತ್” ಇಲ್ಲಿ “ಭೋಕ್ತೃಪತ್ನೀಃ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಅನ್ಯಥಾ” - ಸತ್ಯತ್ವದಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ,

प्रपञ्चपरिणामप्रक्रियामाश्रयति । सगुणेषूपಾಸनेषूपयोक्ष्यते इतीति चेत्-
किं सगुणोपासनविषयप्रयोजने प्रकृतविषयप्रयोजनानुकूले । उत
तद्विरुद्धे । अथोदासीने । नाद्यः । भेदविषयत्वात् । सांसारिकफल-
त्वाच्च । भेदवासना हि सुदृढा तामेवोपोद्धलयेत् । अत एव न तृती-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ! ಇನ್ನು— “ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡದೇ,
ತತ್ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ ಏಕೆಂದರೆ
ಅದು ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವದು ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುವು
ದಾದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ— ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಪ್ರಕೃತವಾದ
ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳೋ ?
ಅಥವಾ ಉದಾಸೀನವಾದವುಗಳೋ ? ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಉಪಾಸನೆಗಳು ಭೇದವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದವುಗಳು ಹಾಗು
ಸಾಂಸಾರಿಕ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದವಾಸನೆಯು ಸುದೃಢ ಅದನ್ನೇ
ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾರ್ಯ
ಪ್ರಪಂಚಂ ಅಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯೈವ” = ‘ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು
ನಿಷೇಧಿಸದೆಯೇ, “ತತ್ಪರಿಣಾಮಪ್ರಕ್ರಿಯಾಮೇವ” ಜಗತ್ತು- ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಣಾಮ
ವೆಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು “ಆಶ್ರಯತಿ” ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ
(ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವಾದ ನಿರ್ಗುಣೋ
ಪಾಸನೆಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ “ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯ
ಪ್ರಯೋಜನಾನುಕೂಲೇ” — ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಿಷಯ, ಅದರ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ
ಪ್ರಯೋಜನ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ “ಉಪೋದ್ಬಲಯೇತ್”
ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚಪರಿಣಾಮಪ್ರಕ್ರಿಯಾ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ “ಸಗು
ಣೋಪಾಸನಂ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆನ್ವಯವಿದೆ ಅಂದರೆಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಪರಿಣಾಮ
ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಅಥವಾ ಸಗುಣೋಪನೆಯು ಸುದೃಢಗೊಳಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ
“ಅತಃವ”- “ಭೇದವಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪೋದ್ಬಲಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೇ,
ಅಥವಾ-ಪ್ರಕೃತ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಿಷಯ, ಅದರ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನ

ಯೋಽಪಿ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ಅನಾಸತ್ವಾಪರಿಹಾರಾದಿತಿ । ಅಥವಾಽಽಸ್ತಾಂ
 ತಾನ್ನದ್ವಯಂ ಗ್ರನ್ಥಾರ್ಜವಚಿಂತಾ । ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾಽನ್ವನತ್ವಲಕ್ಷಣಾ ಜಗತೋ
 ಯುಕ್ತಾ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಕಥञ್ಚಿದಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಅತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ ॥ ಜಗತ
 ಇತಿ । ಅವಿಕಾರತ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾವಿವರ್ತವಾಭಾವೇ । ಯಚ್ಚಾವಿಕೃತಮಿತ್ಯಾಶ್ರುಕ್ತನ್ಯಾ-
 ಯೇನ । एवं ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಪರತ್ವೇನಾಪಿ ಪೂರ್ವಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಾಯಮಿತಿ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅನಾ
 ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ದೂಷಣ - ಸಮ - ಗ್ರಂಥದ
 ಸರಳತೆಯ ಬಗ್ಗಿನ ವಿಚಾರವು ಇರಲಿ! “ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ, ಅನ್ಯತತ್ತ್ವ
 ಲಕ್ಷಣಾ ಜಗತೋ ಯುಕ್ತಾ ಸ್ಯಾತ್, ನ ಕಥಂ ಚಿತ್” (ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯತ್ವ
 ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತೆಯು (ತದನನ್ಯತೆಯು) ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವದು?
 ಹೇಗೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಯೋಜನೆಯು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇತುಭೂತ
 ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ‘ಜಗತಃ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರ ‘ಅವಿಕಾರತ್ವೇ”=
 ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವು ಜಗತ್ತು ಆಗದಿದ್ದರೆ-(‘ಯಚ್ಚಾವಿಕೃತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
 ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ) ಇದರಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದ ಪರವಾಗಿಯೂ
 ಹಿಂದಿನಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಭಾವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಳಿಗೆ ಸಗುಣೋಪಾಸನವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಅನಾನುಕೂಲವಾದುದ
 ರಿಂದಲೇ,” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ ಆದುದರಿಂದ ಔದಾಸೀನ್ಯಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಾ
 ದುದಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ

“ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ”-‘ಯಚ್ಚಾವಿಕೃತಂ’ ಎಂಬ, ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ
 ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ

“ಏವಂ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ ಪರತ್ವೇನಾಪಿ”-ಕಥಂ ಚ ತದನನ್ಯತಾ”-
 ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತೆಯು(ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ
 ಯಕ ಭ್ರಮದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದೆಂಬುದು) ಹೇಗೆ? ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ
 ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು-“ಆರಂಭಣ
 ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು (ಹೇತು ಭೂತ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು)
 ಹೇಳಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸರಿ? ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಶಂಕಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-“ಆರಂಭಣ” ಈ ಶಬ್ದವು ಜಗತ್ತಿಗೆ

स्वतन्त्रकारणान्यत्वं तेन ह्यत्र निषिध्यते ॥

एवं तर्हि कोऽस्यार्थ इत्यत आह ॥ स्वतन्त्रेति । यत एवं जगतो ब्रह्मानन्यत्वमनेकविधमपि नात्र प्रतिपाद्यं तेनेत्यर्थः । अनेनाप-

ಯಾವದೇ ತರಹದ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವೂ (ಇಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾಗಾದರೆ ಇದರ ಅರ್ಥವೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವೇನ” ಇತ್ಯಾವಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವವು (ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು) ಅನೇಕ ತರಹದ್ದಾದರೂ (ಒಂದು ತರಹದಿಂದಲೂ) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಕಾರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೇ ಹೇಳುವುದೋ ? ವಿಕಾರದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಒಂದನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ- “ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತಾ ಜಗತಃ” (ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತೆಯು ಹೇಗೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಮುಂತಾದುದರ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸರಿಯಲ್ಲ, ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು ? (ಕಥಂ ಜಗತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತತಾ ಪ್ರಮಾಣವತೇ) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಇನ್ನು- ವಿಕಾರವಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಧನಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಸುಳ್ಳು (ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು) ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಯಚ್ಚಾವಿಕ್ಯತಮೇವೈಕಂ” ಇತ್ಯಾನಿ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ (ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ) “ಅವಿಕಾರತ್ವೇ”- (ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು) “ಸಾಧಿತೇ” - ಸಾಧನಮಾಡಿರಲು, ‘ಕಥಂ ತದನನ್ಯತಾ’ - ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅಸ್ಯ” - ಈ ಸೂತ್ರದ

“ತೇನ” - ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವವು (ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು-ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರೇಕ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಿರಾಕರಣಂ ಸ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನದೃಢೀಕರಣಾರ್ಥತ್ವಾನಾಸङ्ಗತಾಮಾತ್ರ ಸ್ಮಾರಯತಿ
 ಕರ್ತೃನಧೀನವತ್ತಾ ಶಕ್ತಿಯಾದಿಮತ್ಕಾರಣಾಂತರಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ ಖಲು ಘಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿರ್ದೃಢಾ ।
 ತತಃ ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿರಪಿ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷಾ । ಸೃಷ್ಟಿ-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ,” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನಿರಾಕರಣವು ತಮ್ಮ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ದೃಢೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮರ
 ಣಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ತ್ತಾರೆ ಕರ್ತೃವಿನ ಅಧೀನವಾಗದ ಸತ್ತಾ (ಅಸ್ತಿತ್ವ)
 ಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳ ಕಾರಣಾಂತರ ಸಾವೇಕ್ಷವಾದುದಾಗಿಯೇ ಘಟಾದಿಗಳ
 ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ ಅದುದರಿಂದ “ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕರ್ತೃ
 ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನ (ಕಾರಣ) ಸಾವೇಕ್ಷವಾಗದು ಏಕೆಂದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿ ಅಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಮುಂತಾ
 ದುದು) ಎಲ್ಲ (ಯಾವದೇ) ತರಹಗಳಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಆ
 ಕಾರಣದಿಂದ,

“ಅತೋ ಯಥಾರ್ಥಬಂಧಸ್ಯ ವಿನಾ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದತಃ | ಅನಿವೃತ್ತೇ
 ಸ್ತದರ್ಥಂ ಹಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾತ್ರ ವಿಧೀಯತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
 ಈ ಎ-ಯವು ಅನೇಕ ತರಹಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾದರಿಂದ “ಸ್ಮಾರಯತಿ”
 ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನ” ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ, ವಿರೋಧಿಯಾದ
 ಯುಕ್ತಿಗಳು ಹೇಗೆ ಬಹಳವಿರುವವೆಂಬುದನ್ನು “ಕರ್ತೃನಧೀನ ಸತ್ತಾಶಕ್ತ್ಯಾದಿ
 ಮತ್ಕಾರಣಾಂತರಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
 “ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ” ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗದ ಸತ್ತಾ-ಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾ
 ದುದುಳ್ಳ ಕಾರಣ”ವೆಂದು ಅರ್ಥ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ
 ಗಾಗಿ (ಬ್ರಹ್ಮನು- (ಕರ್ತೃ) ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಾಂತರ ಸಾವೇಕ್ಷ” ನೆಂಬುದರ
 ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ) “ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಸೃಷ್ಟಿ”
 ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಕಾರ್ಯ ವಿಷಯಕವಾಗಿರುವ ಕರ್ತೃವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂದು ಅರ್ಥ.
 ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಸಾವೇಕ್ಷೋತ್ಪತ್ತಿಕಂ”, ಇಲ್ಲಿ “ಉತ್ಪತ್ತಿ”
 ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಗತವಾದ ಧರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥ ಅದುದರಿಂದ, “ಸೃಷ್ಟಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ”
 ಈ ಎರಡೂ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಇತಿ

ತ್ವಾಢ್ಢಟಢ್ಢಿವತ್ । ಢಹಢಾಢಿಕಂ ವಾ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಸಾಪೇಶೋ
ತ್ಪಾತಿಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾಢ್ಢಟವತ್ । ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಢಿಕಂ ವಾ ಸ್ವತನ್ತ್ರಂ ಕಾರಣತ್ವಾನ್ಢ್ಢದಾ-
ದಿವತ್ । ಇಶ್ವರೋ ವಾ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಾನ್ತರಸಾಪೇಶಃ । ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಕುಲಾಲಾದಿವ-
ದಿತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುಢ್ಢತ್ವಾಜ್ಞಢ್ಢಾದಿಸೂತ್ರೇಽಢಿಪ್ರೇತಂ ಯತ್ಪರಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಂ
ತನ್ಢೋಪಪಢ್ಯತೆ । ನ ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಢಃ । ಶ್ರುತೀಢ್ಢಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಧವಾ ಢಹದಾ
ದಿಗಲು ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷನಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು
ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಘಟಾದಿಗಳಿದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಧವಾ ಪ್ರಕೃತಿ
ಢುಂತಾದುದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ
ಮೃದಾದಿಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಀಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾಂತರ
ಸಾಪೇಕ್ಷನು ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳು
ದೃಷ್ಟಾಂತರು ” ಀ ರೀತಿಯಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುಢ್ಢವಾದುದರಿಂದ,
ಜನ್ಢಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ರೇತವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ
ವಿಷಯವು ಯಾವದೆಃ ಅದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ಶ್ರುತಿವಿರೋಢವೂ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿಳಿಸಲುದ್ದೇಶವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿ-ವಿರುಢ್ಢತ್ವಾತ್” ಇಲ್ಲಿರುವ “ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಀ ಪ್ರಕಾರ” (ಹೀಗೆ)
ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಕಾರಣಾಂತರ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಕಾರಣಾಂತರ”, ಪದವನ್ನು ತೆಗೆದು
ಹಾಕಿ “ಅಧಿಷ್ಠಾನ” ಪದವನ್ನು ಇಡುವುದರಿಂದ, ಹಾಗು ಢುಂದೆಯೂ ಕಾರಣಾಂ
ತರ ಢುಂತಾದ ಪದಗಳ ಬದಲಾಗಿ “ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪದವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದ, “ಕಾರ
ಣಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇರುವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿ
ವಿರುಢ್ಢವಾಗಿದೆ ಹಾಗು “ಸೃಷ್ಟಿ” ಢುಂತಾದ ಪದಗಳ (ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಬದ
ಲಾಗಿ “ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ” ಢುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಇಡುವುದರಿಂದ, “ಪ್ರಮೇ
ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ (ಭೇದ) ವಾಗಿ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುಢ್ಢವಾಗುತ್ತದೆ
ಆದುದರಿಂದ”, ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇದರಿಂದ, ಪ್ರಯೋ
ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಢಾತ್ರದಿಂದ, ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಾಗುವುದು ಬೇರೆ
ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ” ವೆಂಬ ಅತಂಕೆಯು ನಿರಾಸ
ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

ಮಾತ್ರಪರತ್ವಾನ್ । ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಾಂತರನಿರಾಸೆ ಶ್ರುತೇರಭಾವಾತ್ । ಭಾವೇಽಪ್ಯ-
ಪೌರೂಪಯತಯಾ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಬಲ್ಯವದ್ವಾಹುಲ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಬಲ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಮ್ಮಭವಾನ್ ।
ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾಽಭಿಪ್ರೇತಾವಧಾರಣಾನುಪಪತ್ತೇರित್ಯೇವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಸ್ವತನ್ತ್ರ-
ಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಯಾವತ್ । ಅತ್ರಾಧಿ-
ಕರಣೇ । ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯನೇನ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ । ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟೌ ಯತ್ಸ್ವತನ್ತ್ರ-
ಕಾರಣಂ ತಸ್ಯ ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತಿ । ಯದ್ವತ್ರ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಾಭಾವ ಇತ್ಯೇವ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

೪೪೫, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣಾಂತರದ ನಿರಾಸವಾದುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇದ್ದರೂ ಅಮಾರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗ
ವ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಹುಲ್ಯ (ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು)ವಿರುವುದ
ರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯ ವ್ರಾಬಲ್ಯವೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಸತ್ಪ್ರತಿವಕ್ಷ ರೂಪವಾದ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಅವಧಾರಣವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದೆಂದು ಸಿದ್ಧ
(ವ್ರಾಪ್ತ) ವಾಗುತ್ತದೆ “ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವಂ ” ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ
ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವವು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅತ್ರ”=ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
“ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಇದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ-ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ
ಯಾವದೋ ಕಾರಣವು ಅದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅನನ್ಯವಾದುದು,” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನ ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ”, - “ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ, ಸದೇವ
ನೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ”, ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ ಅರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ” ಎಂಬ ಹೇತು ಭಾಗದಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥವನ್ನು “ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಾಂತರ ನಿರಾಸೇ ” ಎಂಬ
ವದದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯ “ಅದಿ” ವದದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡ
ಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು “ ಸಾವೇಷಸಿ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯನಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಮೂಲ ಅನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ ತೇನ ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು
ಅರ್ಥವು “ತದನನ್ಯತ್ವ ಮಿತ್ಯನೇನ” (ತದನನ್ಯತ್ವಂ ಎಂಬ ವದದಿಂದ) ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವದು? ಈ ಅಶಂಕೆ
ಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು, ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶಕ್ಕೆ ‘ ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟೌ ’

ಬ್ರೂಯಾತ್ । ತದಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂ ಸ್ಯಾತ್ । ತದನನ್ಯತ್ವಂ
ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಹಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಂ ತದೇವ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಲಭ್ಯತೇ ।
ತದ್ವಪಪಾದನಾಯ ಯದಾರಮ್ಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಸ್ವಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಮಾಣಮುಕ್ತಮ್ ।
ಯಶ್ಚ ಭಾವೇ ಚೋಪಲವ್ಯೇಗಿತಿ ವಿಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಸ್ತದ್ವಿಪಕ್ಷಂ ಹಿಶಬ್ದೇನ
ಸೂಚಯತಿ ।

ನನ್ವಾರಮ್ಭಣಾಧ್ಯಾಕ್ಷೇಪಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಸತ್ಯಮ್ ।
ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣಯೈಷ ಏವಾರ್ಥಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ ಇತ್ಯದೋಷಃ । ತಥಾಽಪಿ ಕಿಂಸಿದಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಾಂತರವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮ
ನಿಗೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗುವುದು “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” “ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರ
ಣಸ್ಯ” (ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ
ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣವು ನಿಷ್ಪನ್ನವೇ, ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಲಭಿಸುವದು.
ಇದರ ಉಪಪಾದನಕ್ಕಾಗಿ “ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು, ಹಾಗೂ “ಭಾವೇ ಚೋಪಲವ್ಯೇ” (ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು) ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು,
ಇವೆರಡೂ ವಿಷಯಗಳನ್ನು “ಹಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ

ಇನ್ನು- ‘ಆರಂಭಣಾದ್ಯಾಕ್ಷೇಪಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ’ (ಆರಂಭಣ ಮುಂತಾದ
ಅಕ್ಷೇಪ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ) ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಇದು ನಿಜ
ಆದರೂ “ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣಾ” ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ
ಆದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಆದರೂ “ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅರ್ಥ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತದುಭಯಂ” ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ, ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ, ಈ ಎರಡೂ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು “ಹಿ”
ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಮುಂದೆ ಮೂಲ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ
ಈ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

‘ಲಕ್ಷಿತ ಲಕ್ಷಣಯಾ’-ಪ್ರಧಾನವಾದ ಉಪಪಾದನವೆಂಬ ಅರ್ಥದ ವಾಚಕ
ವಾದ ‘ಆರಂಭಣ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ ಸಮೂಹ”
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ ‘ಆ ಸಾಧನಗಳ

ಸಿದ್ಧಿಧಿಷ್ಠಾನಮಿತಿ' ಶ್ರೀತನಿರ್ದೇಶಾನುಸಾರೇಣಾಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯೋಪಾಧಾನಮುಚಿತಮಿತಿ
 चेन्न । शाब्दादप्यर्थप्राधान्यस्य बलवत्त्वात् साधकतमं करणमिति

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿರ್ದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ “ಅಧಿಷ್ಠಾನ”ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಬ್ದಲಭ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅರ್ಥ (ಅರ್ಥಲಭ್ಯ) ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧಕತಮವಾದುದು ಕರಣವೆಂದು ನಾಣಿನಿಯ ವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು- ಸ್ವತಂತ್ರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಆಕ್ಷೇಪ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ “ಲಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥದ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ”, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಒಂದು ನದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವು ಸಂಭವಿಸದಿರುವಾಗ, ಅದಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು “ಲಕ್ಷಿತ ಲಕ್ಷಣಾ” ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವು ಸಂಭವಿಸದಿರುವಾಗ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ವೃತ್ತಿಯು “ಲಕ್ಷಣಾ”, ಹೀಗೆ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಕೆಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ) “ಅಧಿಷ್ಠಾನ” ವನ್ನು “ಆರಂಭಣ” ಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ, “ಆರಂಭಣ” ಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಹೇತುವಾಚಕ ವದವನ್ನಿಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ “ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇಷ್ಟು ಹೇಳಬಾರದುದನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ತಥಾಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿ, “ಶಾಬ್ದಾದಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಅಧಿಷ್ಠಾನ” ಕ್ಕೆ “ಆರಂಭಣ” ಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. (ನೋಡಲು ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ) ಆದರೆ “ಆರಂಭಣ” ಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಅರ್ಥಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ- ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ “ಆರಂಭಣ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಅರ್ಥ “ಆರಂಭಣ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನವು (ಸಾಧನ) ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೋರಿದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅರ್ಥ

ಸ್ಮರಣಾತ್ । ನನು ಚ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯ ಕಾರಣಾ-
ಂತರಾಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸೋಽಸಂಜ್ಞತಃ । ಮೈವಮ್ । ಅಸ್ಯತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ।
ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಾರಣಸಂಜ್ಞಾವಃ । ಆರಮ್ಭಣಶಬ್ದಾ-
ದಿಭ್ಯಸ್ತದಭಾವೋಽವಗಮ್ಯತೇ । ತತೋಽರ್ಥಾತ್ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಾಂತರಾಭಾವ ಏವ
ಸಿದ್ಧಿರಪೇಕ್ಷಿತೀತಿ । ನನು ಚ ಯುಕ್ತೀರೂಪಲಭಮಾನೋಽಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರಃ ಕಥಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ
ಹೇಳಿ, ಕಾರಣಾಂತರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವುದು
ಅಸಂಗತವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು
ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ, ಅದೇನೆಂದರೆ— “ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿ
ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು.
ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾರಣದ ಅಭಾವ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ,
ಅರ್ಥಾತ್ತಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ”
ಎಂಬುದು

ಇನ್ನು— ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ (ಅರ್ಥಮೂಲಕ) ಬರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ “ಆರಂ-
ಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಾದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ.
ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಾನವು ಕಾರಣವು, ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರದ ಸಂವಾದವನ್ನು “ಸಾಧಕತಮಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಆರಂಭ್ಯತೇ ಅನೇನ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿಂದ, “ಆರಂ-
ಭಣ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯರೂಪ ಕರಣವೆಂದು ಅರ್ಥ ಇದು “ಅಧಿಷ್ಠಾನ” ಶಬ್ದದ
“ಅಧಿಕರಣ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾದುದು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

“ಅಸಂಗತಃ” = ಕಾರಣಾಂತರವಿಲ್ಲವೆಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ
ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಂ-
ಗತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ)

“ವಕ್ಷ್ಯತೇ” = ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿರು-
ವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ‘ಸತ್ವಾಚ್ಛೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು;
ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಕಾರಣಾಂತರಭಾವೇ ಚ ಪ್ರಮಾಣೈರಪಲಬ್ಧಿಃ ಪ್ರಸಕ್ತಃ ಔತಿ ವದನ್ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಮಾಹ ।
 एवं मन्यते । शुष्काभ्यो बहुयुक्तिभ्योऽपि श्रुत्यनुगृहीतानां बन्हीनां
 युक्तीनां प्राबल्यात्तद्विरुद्धानां पूर्वपक्षयुक्तीनामप्रामाण्यमिति ।

ಸ್ಯಾದೇತನ್ । ಅದ್ಭಯಃ ಸಮ್ಭೂತ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನಿರಿಕ್ತಸ್ಯ
 ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಸ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಿಃ । ನ ಚಾತ್ರ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರಯಂ ನ ಶ್ರಯತ ಇತಿ
 ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪಾರತನ್ತ್ರಯಾನುಕ್ತೌ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರಯಸ್ಯ ಲೌಕಾನುಗೌಢಾದೇವ ಸಿದ್ಧೇರಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಂತರವಿರುವುದಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಲೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಂಗ
 ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಎಂದರೆ--
 “ಶುಷ್ಕವಾದ ಬಹು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದ ಬಹಳ
 ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ವ್ರಾಪಕ
 ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ”ವೆಂಬುದಾಗಿ ಭಾವಿಸಿಯೇ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು
 ಸಮಾಧಾನವು

ಇದು ಇರಲಿ! “ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ,
 ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು
 ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವದು? ಇನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ-ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಲೋಕವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ (ಲೋಕರೂಢಿಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆಯೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ,
 ಸಮಾಧಾನವನ್ನು “ನನು ಚ ಯುಕ್ತೀಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
 “ಬಹ್ವೇನಾಂ ಯುಕ್ತೀನಾಂ”= ಪರತಂತ್ರವಾಗದಿರುವುದು, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು,
 ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ಬಹಳ
 ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇವೆಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿಗಳು, “ಆರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ”
 ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ

“ಲೋಕಾನುರೋಧಾದೇವ”= “ಜೈತ್ರನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಮೈತ್ರನು
 ಉಣ್ಣುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು (ಜೈತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಗಮನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ)
 ಹೇಗೆ ತೋರುವದೋ ಹಾಗೆ ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ

एतत्परिहाराय सूत्रम् । ॐ सत्त्वाच्चावरस्येति ॐ ॥ तस्यायमर्थः ।
स्यादयं दोषो यदि वयं ब्रह्मानिरिक्तं कारणमेव नास्तीति वदामः ।
न चैवम् । अवरस्य तदधीनस्य प्रकृत्यादेः कारणस्य सत्त्वादिति ।
तदिदं परिहाराय न पर्याप्तम् । यावता पूर्वपक्षिणा पारतन्त्र्यानुक्तौ
स्वातन्त्र्यमेव सेत्स्यतीत्युक्तम् । अन्यथा पूर्वपक्षस्य निर्दलत्वापत्ते-
रित्यतः प्रकृत्यादेः कारणजानस्येश्वराधीनसत्ताकत्वे प्रमाणं दर्शयन्सूत्रं
व्याचष्टे ॥ द्रव्यमिति । चेतना जीवाः । धृतिश्चित्प्रकृतिः । धारकत्वा-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ
“ಓಂ ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ ॥ ಓಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ-“ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ
ದೋಷವು ಬರಬಹುದಿತ್ತು! ಆದರೆ ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆ? “ಅವರಸ್ಯ”
=ಅದರ (ಬ್ರಹ್ಮನ) ಅಧೀನವಾದ ವ್ರಹ್ಮತೆ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ, “ಸತ್ತ್ವಾತ್”=
ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ” ಹೀಗೆ ಆದರ ಇದಿಷ್ಟೇ ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದ ಆಶಂಕೆಯ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು “ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ನಿರ್ಬಲವಾಗಬೇಕಾದೀತು! ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ
ಕಾರಣ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಈ ಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವ (ಸ್ಥಿತಿ-ಸತ್ತ್ವ) ವಿರುವು
ದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಸೂತ್ರವನ್ನು “ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಬಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ತೋರುವುದೆಂದು ಭಾವವು

“ಅನ್ಯಥಾ” — ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂಬ
ಅರ್ಥದವರೆಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

“ಈಶ್ವರಾಧೀನಸತ್ತ್ವಾಕತ್ವೇ” = ವ್ರಹ್ಮತೆ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಗೆಲ್ಲ
“ಅಧ್ಯುಃಸಂಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರದಿದ್ದರೂ
ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ‘ಅಧ್ಯುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಸಾಧನಪ್ರತಿನಾಧಕ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರತಂತ್ರಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವ

॥ ॐ ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ ॐ ॥

ॐ असद्यपदेशान्नेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात् ॐ ॥

द्रव्यं कर्म च कालश्च स्वभावश्चेतना धृतिः

यत्प्रसादादिमे सन्ति न सन्ति यदुपेक्षया ॥

ದಿದಿತಿ ಶ್ರುತೇ: ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೇಸ್ತದ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಭಾವೋಽಙ್ಗೀಕೃತೀಯತೇ । ಅತೋಽದ್ವಯಃ ಸಮ್ಭೂತ
ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಸಿದ್ಧೇರ್ನಾನುಪಲಬ್ಧಿರಯುಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಪ್ಯಾರಮ್ಭಣ-
ಶಬ್ದಾದೇರದ್ವಯಃ ಸಮ್ಭೂತ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಾದರ್ಥಾಪತ್ಯೈವೈವೋಽರ್ಥೋ
ಲಭ್ಯತೇ । ತಥಾಽಪಿ ಮಂದಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಸ್ಪಷ್ಟಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣಮ್ । ಯದ್ವಾ ಸ್ವತನ್ತ್ರ-
ಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವಂ ನಿಷಿಧ್ಯತ ಇತ್ಯनेನ ಪರತನ್ತ್ರಕಾರಣಾಂತರಸದ್ಭಾವಃ ಸೂಚಿತಃ ।

*ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳು ಕಾಲವು ಪ್ರಕೃತಿ
ತ್ಯಾದಿಗಳ ಪರಿಣಾಮರೂಪ ಸ್ವಭಾವವು, ಹಾಗೂ ಜೀವರು ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯು (ಮಹಾ
ಛಿತ್ತದೇವಿಯು) ಇವುಗಳು, ಯಾವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇರುವವುಗಳೋ
ಯಾವನ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವ, "ದ್ರವ್ಯಂ"

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ "ಚೇತನಾಃ" =ಜೀವರು "ಧೃತಿಃ"
ಚಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯು. ಏಕೆ? ಧಾರಕವಾದುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದ
ರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದ ಕಾರಣಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವು (ಇರು
ವಿಕೆಯು) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, "ಅಧ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ"
ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಯುಕ್ತವೇ! ಇನ್ನು ಆರಂಭಣ ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದು
ದಕ್ಕೂ "ಅಧ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ" ಈ ಶ್ರುತಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ,
ಆರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಮಂದಜನರ
ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಥವಾ "ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಬೇರೆ
ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವದು" ಈ ಮಾತಿನಿಂದ, ಪರತಂತ್ರ ಕಾರಣಾಂತರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಏಷೋಽಧಃ"—"ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾ
ಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಅರ್ಥವು, (ನಾರತಂತ್ರವು)

ಜ್ಞಾತ ಶ್ರುತೇಸ್ತದ್ವಯಸ್ಯ ಭಾವೋ

ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರಣಾನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯೇವ ಬ್ರೂಯಾನ್ । ಸ ಪರತನ್ತ್ರಕಾರಣಸದ್ಭಾವಃ ಕುತ
ಇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ । ಭಾವೋ ಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಅತ್ರ ತದ್ವಶತ್ವಂ
ವಿಧೇಯಮ್ । ಕಾರಣಸದ್ಭಾವಸ್ಯ ಪರೇಣಾಪ್ಯङ್ಗೀಕೃತತ್ವಾತ್ ।

ॐ असद्व्यपदेशान्नेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात् ॐ ॥
इति सूत्रम् । तत्राक्षेपस्यायमर्थः । नासदासीन्नोसदासीत्तदानीमिति
महाप्रलये मूर्तामूर्तादेरशेषस्यासत्त्वव्यपदेशात्कारणोपलब्धिपरिचोदना ।

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಆ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತೆಯೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿದೆಯೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ “ಕಾರಣಾನನ್ಯತ್ವಂ”
(ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು ಇನ್ನು
ಆ ಪರತಂತ್ರ ಕಾರಣವಿದೆಯೆಂಬುದು ಏಕೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ
“ದ್ರವ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಭಾವಃ, ಗಮ್ಯತೇ” (ತದ್ವಶ
ವಾದ ಕಾರಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುರುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೇಷವಾಗಿದೆ
ಇಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಶವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದು ವಿಧೇಯವು ಏಕೆಂದರೆ
ಕಾರಣವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಪರನೂ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆ

ॐ॥ असद्व्यपदेशान्ನೇति ಚೇನ್ನ धर्मान्तरेण ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್
॥ॐ॥ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರವು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೇಪಾಂಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ-“ನಾಸ
ದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
ಮೂರ್ತಾ ಮೂರ್ತಾತ್ಮಕ ಅಶೇಷ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಸತ್ತ್ವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ವನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಕಾರಣವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಪೂರ್ವವಕ್ಷ್ಯವೂ, ಆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಮೂರ್ತಂ ಸದಿತಿ ಸಂವ್ರೇಕ್ಷಂ ಅಮೂರ್ತಂ ಅಸದುಚ್ಯತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ, “ನಾಸದಾಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು “ಮೂರ್ತಾ ಮೂರ್ತಾದೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭೂಮಿ)
ಪೃಥ್ವೀ, ಜಲ, ಅಗ್ನಿ, ಇವು ಮೂರು ಮೂರ್ತಪದಾರ್ಥಗಳು ನಾಯು ಅಂತ

ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಶಸ್ಯಾङ್ಗೀಕಾರೇಣ ಸಮಾಧಾನಂ ಚ ನೊಪಪದ್ಯತೇ । ನ चायं पक्षोऽस-
 दिति चेत्यादिनैव निराकृतः । तत्रेश्वरस्याप्यनङ्गीकारात् । इह पुनरी-
 श्वश्मङ्गीकृत्य कारणान्तरनिरಾकरणात् । न चाद्भ्यः सम्भूत इत्यादि-
 विरोधः । अत्र महाप्रलये कारणान्तरसद्भावस्याश्रवणात् । ईश्वरा-
 तिरिक्तकर्तृकासु सृष्टिष्वबादिकारणसद्भावपरत्वाच्च । एवञ्चारम्भण-
 शब्दादयोऽपि समञ्जसा भवन्तीति । अत्र नेति सिद्धान्ताशं
 व्याचष्टे ॥ द्रव्यमिति । न महाप्रलये कारणान्तरस्याभावो वाच्यः ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂಬುದನ್ನುಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವೂ ಯುಕ್ತ
 ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು ಈ ಪಕ್ಷವು, “ಅಸದಿತಿ ಚೇತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ
 ಲೇ ನಿರಾಕೃತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವಾರ್ತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
 ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಮತ್ತೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿ
 ಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು “ಅದ್ಭುತಃ
 ಸಂಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
 —ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರ ವಿದೆಯೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ
 ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವರು ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಬಾದಿ (ಜಲ
 ಮುಂತಾದವು) ಗಳು ಕಾರಣವಾಗುವೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥಪರವಾಗಿಯೂ “ಅದ್ಭುತಃ
 ಸಂಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಆರಂ
 ಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗುವವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ “ನ” ಇತ್ಯಾ
 ದಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂತವನ್ನು “ದ್ರವ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

೦ಕ್ಷ (ಆಕಾಶ) ಇವುಗಳು ಅಮೂರ್ತಪದಾರ್ಥಗಳು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು
 “ಏವಂ ಚ”=ಸಾಧನವೆಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಅಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಮೇಲೆ,
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅಕ್ಷೇಪದ ಪರ್ಯಂತರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ,
 ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದೆಂಬುದಾಗಿ (ಸಾಧನಗಳ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇ
 ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಸಾಧನಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಸ್ವರೂ
 ಪವನ್ನಷ್ಟೇ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತದೆ ಕಿಂಸ್ತಿದಾಸೀದಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು) ಶ್ರುತಿಯನ್ನು
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ

किन्तु तद्वशस्य भाव एव । तस्य तद्वशत्वं कुत इति चेत् । द्रव्य-
मिति श्रुतेरिति ।

ನನು ನಾಸದಾಸೀದಿತಿ ಸರ್ವಮ್ಯಾಸತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಕಥಂ ನೇತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ
ಧರ್ಮಾಂತರೇಣೇತಿ । ತದ್ವಾಚಶ್ಚ ॥ ತದ್ವಶಸ್ಯೇತಿ । ಸಾವಧಾರಣಂ ಚೇದಮ್ ।
ತದ್ವಶಸ್ಯೈವ ಭಾವಃ ಪ್ರಲಯೇ ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸ್ಯ । ತತಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರಯಲಕ್ಷಣಧರ್ಮ-
ವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣಾಸತ್ವವ್ಯಪದೇಶೋ ಯುಜ್ಯತೇ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಯಥೋಕ್ತಂ
ಭಾಷ್ಯೇ । ಯತ್ಪ್ರಕೃತೃ ಪರತನ್ತ್ರಮವ್ಯಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಾನಭಿಮುಖಂ ತದಸದಿತಿ ವ್ಯಪ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸುತ್ತಾರೆ ಮಹಾ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.
ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಕಾರಣಾಂತರವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಆ ಕಾರ
ಣಾಂತರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೇಕೆ ಎಂದರೆ “ ದ್ರವ್ಯಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಇನ್ನು- “ ನಾಸದಾಸೀತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಸರ್ವಕ್ಕೂ
ಅಸತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣಾಂತರದ ಅಭಾವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು
ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ ತದ್ವಶಸ್ಯ ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಇದು ಅವಧಾರಣ ಸಹಿತವಾದುದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೇ
ಆದ ಕಾರಣವು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೇ ವಿನಾ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದಿಲ್ಲ. ಅದುದ
ರಿಂದ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿಶೇಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಸಂಗ್ರಹಕವು ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ— “ಯಾವದು ಪರತಂತ್ರವೋ ಅವ್ಯಕ್ತವೋ ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯಾಭಿ
ಮುಖವಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನು “ಅಸತ್” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ- ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಯಥೋಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯೇ” = “ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಪರತಂತ್ರತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ
ಹಿ ತದ್ವಶಸ್ಯೇ” (ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕಾರ
ಣವು ಅಸತ್ಯವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾ
ಗಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ ಧರ್ಮಾಂತರಮಪ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ - ವ್ಯಕ್ತತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಾಂತರವೂ
ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ದಿಶ್ಯತೇ । ಕುತಃ ಶ್ರುತೆರ್ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರিত್ಯಾಗೇನಾಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋಽङ್ಗೀक्रियते । तम आसीदित्यादिवाक्यशेषात् । न च तमो ब्रह्म आनीदवानमिति तस्य पृथगवस्थानोक्तेः । न चानन्तप्रकाशस्य तमस्त्वमुपपद्यते । किन्तु प्रकृतेरेवाच्छादकत्वादेरिति । ननु च प्रलयेऽवस्थितं चेत्प्रकृत्यादि तस्य स्वातन्त्र्यादिधर्माभावः कुतो येनैव व्याख्यायत इति चेत् । वाक्योपक्रमतच्छेषयोर्विरोधादर्थापत्त्यैवेति ब्रूमः । श्रूयते च स्पष्ट-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಂಗೀಕರಿಸಬ್ಬ ಟ್ಟಿದೆ? ಎಂದರೆ, “ತಮ ಆಸೀತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಆನೀದವಾತಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅನಂತವ್ರಕಾಶ ಸ್ವರೂಪನಾದವನಿಗೆ ತಮಸ್ವರೂಪವು ಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ತಮಸ್ಸು ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಕ ಮುಂತಾದುದು ಆಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಏಕೆ? ಅದನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದಾದರೂ ಏಕೆ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ— ವಾಕ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮ, ವಾಕ್ಯಶೇಷ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದು ಉತ್ತರಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸೂತ್ರಾಂಶದ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು “ಕುತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಆಚ್ಛಾದಕತ್ವಾದೇಃ”= ಗ್ಲಾನಿಯನ್ನು (ದುಃಖ-ಕಳವಳವನ್ನು) ಉಂಟು ಮಾಡುವುದು, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತಡೆಮಾಡುವುದು, ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

“ವಾಕ್ಯೋಪಕ್ರಮ-ತಚ್ಛೇಷಯೋಃ” — “ನಾಸದಾಸೀತ್” ಎಂಬುದು ವಾಕ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮವು, “ತಮಃ ಆಸೀತ್” ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಶೇಷವು ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಇತಿಬ್ರೂಮಃ”= ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದು,

ನ ಪರ ಇತ್ಯತಃ ॥

ಮಿತ್ಯಾಶಯವಾನ್ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಿತ್ಯೇತಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವ್ಯಾಚಢ್ಢೆ ॥ ನ ಪರ ಇತಿ ।
ತಸ್ಮಾಢ್ಢಾನ್ಯನ್ಢ ಪರಃ ಕಿಢ್ಢ ನಾಸೇತ್ಯತೌ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಢೀನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ
ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಢ್ಢಭಾವೌಽವಗಮ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಇಹ ಹಿ ತಸ್ಮಾಢ್ಢ್ರಹ್ಯಣೌಽನ್ಯತ್ಪ್ರ-
ಕೃತ್ಯಾಢಿಕಂ ಪರಃ ಪರಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಢಿಢ್ಢರ್ಮಾಪೇನ ನಾಸೇತಿ ತತ್ಸಢ್ಢಾಢಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ
ಪರತ್ವಂ ನಿಢಿಢ್ಯತೇ । ಅನ್ಯಥಾ ಪರಶಢ್ಢ್ವೈತ್ಯರ್ಥಾಢಿತಿ ।

“ತಸ್ಮಾಢ್ಢ್ಯಾನ್ಯನ್ಢ ಪರಃ ಕಿಂ ಚ ನಾಸ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿಢ್ಢುಢರಿಂದ ಪ್ರಲಯ
ಢಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಢಿಗಲಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾಢುಢರ ಅಭಾವವು ತಿಲಿಢುಬರುತ್ತಢ

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಢೆ ಀ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ “ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್” ಎಂಬ
ವಚನವನ್ನು ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರಢಿಂದ “ನ ಪರಃ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚನಢಿಂದ ವಿವರಿ
ಸುತ್ತಾರೆ “ತಸ್ಮಾಢ್ಢ್ ಹಾನ್ಯನ್ಢ ಪರಃ ಕಿಂ ಚ ನಾಸ” ಀ ವಾಕ್ಯಶೇಷಢಿಂದ,
ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾಢವುಗಲಿಗ ವ್ರಲಯಢಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾಢವುಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಸಂಗತಿಯು ತಿಲಿಢು ಬರುತ್ತಢೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ
ಬೇರೆಯಾಢ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾಢುಢು ‘ಪರಃ’— ಪರಂ— ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾಢ
ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಢುಢು “ನಾಸ”= ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ” ಹೀಗೆ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಢಿಗಲ ಇರುವಿ
ಕಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ಪರತ್ವ)ವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುಢರಿಂದ, ಭಾಷ್ಯಢಲ್ಲಿ ಹೇಲಿಢ ಅರ್ಥಢ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ
ವನ್ನು ಮಾಡಿಢ್ಢಾಯಿತೆಢು ತಿಲಿಯಬೇಕು

“ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ” = “ವಾಕ್ಯಶೇಷಢಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸುಮುಂತಾಢ ಸಾಧನ
ಗಲವೆಯೆಢು ಹೇಲಿರುವುಢು, ಅವುಗಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಢಿಸಿಢುಢು, ಪರತಂ
ತ್ರತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಢಿಪ್ಪ ಪಕ್ಷಢಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೆನಿಸಲಾರಢು, ಅನ್ಯಥಾಅನುಪಪತ್ತಿ
ಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲಿ ಅಢರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಢಿಸುವ
ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿರುವುಢರಿಂದಲೂ! ಎಂಬುಢಾಗಿ “ವಾಕ್ಯಶೇಷತಯಾ” ಎಂಬುಢಕ್ಕೆ
ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಢು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ

“ಪರಃ” ಎಂಬುಢು ಸಕಾರಾಂತನವುಂಸಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಢಿಂದ
“ಪರಃ=ಪರಂ” ಎಂಬುಢಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಢುಢು

ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಕಾರಣಾಂತರಸದ್ಭಾವಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ತಸ್ಯೇಶ್ವರಾಧೀನತಾಂ
ವದತಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನೇದಂ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಕಿಮಿಶ್ವರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿನಾಽಪಿ
ಕದಾಚಿತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಂ ಕರೋತ್ಯುತ ತೇವೇತಿ ನಿಯಮಃ । ಆद्यೇ ತेषಾಂ ಕಥಂ
ಕಾರಣತ್ವಮನಿಯತತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ರಾಸಭನ್ಯಾಪಿ ಘಟಕಾರಣತಾಪತ್ತೇಃ ।
ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಕಥಂ ತತ್ಪರিত್ಯಾಗೇನ ಕದಾಽಪ್ಯಕುರ್ವಾಣಸ್ಯೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮ್ ।
ಕಥಂ ಚ ನಿಯಮೇನಾಪೇಕ್ಷಣೀಯಾನಾಂ ತेषಾಂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಮ್ । एवं ಪ್ರಕೃತ್ಯೈವ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ “ ಪರ ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯರ್ಥತೆಯು ಎರಬೇಕಾಗುವದು ”
(ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು)

ಇದು ಇರಲಿ ! ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
(ಅವುಗಳಿಲ್ಲದೆಯೂ) ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವನೋ
ಇಲ್ಲವೆ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಮಾಡುವನೆಂಬ ನಿಯಮವೋ ? ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳ
ತಕ್ಕದ್ದು (೧) ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು
ಹೇಗೆ ? ಎಕೆಂದರೆ (ನೈಯತ್ಯ) ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ ರಾಸಭವೂ ಘಟದ ಕಾರಣವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕಾರ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ)ವನ್ನು ಮಾಡದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು
ಹೇಗೆ ? ಮತ್ತು ನಿಯಮದಿಂದ ಅವಶ್ಯ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ
ಸಾರತಂತ್ರ್ಯನಾದರೋ ಹೇಗೆ ? ಇದರಂತೆ— (೨) ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯಾವದೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾರಣಾಂತರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುವುದಂಬ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು “ ಅನ್ಯಥಾ ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ ಬ್ರಹ್ಮ
ಣೋಽನ್ಯನ್ನಾಸ ” ಎಂಬ ವಚನವಿನ್ಯಾಸಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ “ ಕಾರಣಾಂತರದ
ಸ್ವರೂಪ ನಿಷೇಧ ”ವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ “ ಪರಃ ” ಈ ಶಬ್ದವು
ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವ

“ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ” ಈ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು
“ಸ್ಯಾದೇತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ “ಉಕ್ತದೋಷಾನು

ಮಹಾಂತಂ ಮಹತೈವಾಹङ್ಕಾರಮಿತ्याದಿನಿಯಮಂ ಕದಾಚಿದಪಹಾಯ ಸೃಜತ್ಯುತಾನೇನ
ನಿಯಮೇನೈವ । ಆಞ್ಞೇ ತ್ವನಿಯತತ್ವೇನಾಕಾರಣತ್ವಪ್ರಸङ್ಗಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಪುನರೀಶ್ವ-
ರಾದೇಃ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಞ್ಞನುಪಪತ್ತಿಃ । ತಥಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಮುಪಾದಾನೀಕೃತ್ಯ ಕಾಲಾದಿಕಂ
ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ಸೃಜತೀತಿ ನಿಯಮೇ ವ್ಯನ್ಯಾಸೇ ಚೋಕ್ತದೋಷಾನುಪङ್ಗಃ । ಅನೌ ಯುಕ್ತಿ
ಬಾಧಿತತ್ವಾದಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಾರಣಾಂತರನಿರಪೇಕ್ಷ ಏವ ಭಗವಾನ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಂ ಕಗೇತೀ-
ತ್ಯೇವ ಜ್ಞಾಯಃ । ಏವಂಚ ನಿರರ್ಗಲಮೈಶ್ವರ್ಯಮಸ್ಯ ಸಮರ್ಥಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಮಾಣ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಈ ಮುಂತಾಗಿರುವ
ನಿಯಮವನ್ನು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಬಿಟ್ಟು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ? ಅಥವಾ ಅದೇ ನಿಯಮ
ದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯಾದರೋ
ನೈಯತ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ — ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ
ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಹಾಗೂ (೩) ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದು
ದನ್ನು ಉಪಾದಾನವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ,
ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ನಿಯಮ ಹಾಗೂ ಅದರ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ, ಕಾರಣಾಂತರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಭಗವಾನ್ ನಾರಾ
ಯಣನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು
ಇದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನ ನಿರವಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ(ಪ್ರಭುತ್ವ)ವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ದ್ದಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವೂ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಅದ್ಭುತಃ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಷಂಗಃ: --“ಪ್ರಕೃತಿಮುಂತಾದುದನ್ನು ಉಪಾದಾನವಾಗಿಯೂ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು
ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕ
ರಿಸದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ನಿಯ
ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ,”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಭಾವ.

ವಾಚಃ । ಅದ್ಭವಃ ಸಮ್ಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಛೇತ್ಯಾದೀರನಿಶ್ವರಕರ್ತೃಕಾವಾಂತರಸೃಷ್ಟಿ-
ವಿಷಯತ್ವಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ । ತಮ ಆಸೀದಿತ್ಯಾದೌ ತಮಃಪ್ರಭೃತಿನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ ಸತ್ತ್ವಶ್ರವ-
ಣೇಽಪಿಶ್ವರಕರ್ತೃಕಾयां ಸೃಷ್ಟೌ ಕಾರಣತ್ವಾಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯಾಶङ್ಕಾಪನೋದನಾರ್ಥ ಸೂತ್ರಮ್ ॥
ॐ ಯುಕ್ತಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ ॐ ॥ ಇತಿ । ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ । ನೋಕ್ತಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನ ಭಗ-
ವತಃ ಕಾರಣಾಂತರಗವಿಧುರತ್ವಮುರಗೀಕರ್ತವ್ಯಮ್ । ಕಾರಣಾಂತರಸದ್ಭಾವಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ
ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೇಃ ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರಾದಿಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಾದಿಕಸ್ಯ ಚ ಯುಕ್ತಃ । ನ ಚೈವಂ
ತರ್ಹಿ ವಿನಿಗಮನೇ ಕಾರಣಾಭಾವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅದ್ಭವಃ ಸಮ್ಭೂತೌ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಭೂತಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಕರ್ತೃಗಳು
ಮಾಡದ, ಅವಾಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
ಹಾಗೂ “ತಮಃ ಅಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ
ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವ (ಇರುವಿಕೆ)ವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುವ
ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು “ ಓಂ || ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ ” ಓಂ || ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು
ಹೊರಟಿದೆ ಅದರ ಅರ್ಥವು ಇದು— ” ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ
ವಿರೋಧವು ಬರುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಕಾರಣ
ಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿವೆಯೆಂಬು
ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೂ (ಈಶ್ವರಾದಿ
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ) (ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನತೆಯೂ) ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ
ವಿನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ “ ಅದ್ಭವಃ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಈಶ್ವರಾದಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಕಸ್ಯ”=ಇಲ್ಲಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ‘ಆದಿ’ ಪದ
ದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನೂ, ಎರಡನೆ ಆದಿ ಪದದಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ
ಮುಂತಾದುದನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ

“ವಿನಿಗಮನೇ” - ಕಾರಣಾಂತರವು ಇರುವುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಪ್ರಕೃತಿ
ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವು, ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮುಂತಾದುದು, ಈ
ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಕಾರಣಾಂತರವಿರುವುದೆಂಬ

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾಂತರಾತ್ । ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತಶಬ್ದವಿಲಕ್ಷಣಶಬ್ದಃ ಶಬ್ದಾ-
ಂತರಮ್ । ತೇನದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಯದಪಿ ಪ್ರಾಗುದಾಹೃತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಕಥञ್ಚಿ-
ದನ್ಯಥಾ ನೇತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ । ತಥಾಽಪ್ಯಯಂ ನ ತಥಾ । ಅತ್ರೇಶ್ವರಕರ್ತೃಕಾಯಾಮೇವ
ಸೃಷ್ಟೌ ಕಾರಣಾಂತರಸದ್ಭಾವಶ್ರವಣಾನ್ । ನ ಹಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸೃಷ್ಟಿರನೇಶ್ವರ-
ಕರ್ತೃಕಾ । ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಥಮಜತ್ವಾದಿತಿ । ಅತ್ರ ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಯಾ ಸ್ವಪಕ್ಷೇ ಕಾರಣ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಭೂತಃ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ,” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ ಹಿಂದೆ
ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಶಬ್ದವು “ಶಬ್ದಾಂತರ”ವು ಇದರಿಂದ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವಿದು— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ “ತಮಃ ಆಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಗೋ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು
ಶಕ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಅದರೂ ಇದು— ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವು ಹಾಗೆ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಕರ್ತೃಕ (ಈಶ್ವರನು ಮಾಡಿದ)
ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾರಣಾಂತರವಿರುವುದೆಂಬುದು ಹೇಳಬರುತ್ತದೆ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ)
ಏಕೆಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಈಶ್ವರನು ಆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು, ಹಾಗೂ ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಸಂಘಟಿಸುವವು, ಎಂಬ
ಈ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರತೇಷದಿಂದ
ಕಾರಣ (ಪ್ರಮಾಣ)ವನ್ನು ಹೇಳಿದುದೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯು ಬರು
ವುದರಿಂದ, ಕಾರಣಾಂತರವಿರುವುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ — ಕಾರಣವಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನಂತೂ
ಮೊದಲು, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ “ಅದ್ಭುತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಶಬ್ದಾಚ್ಚ” ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ ಬದಲಾಗಿ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ” ಎಂಬು
ದಾಗಿ “ಅಂತರ” ಪದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು — ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಉತ್ತರವನ್ನು
ತೋರಿಸಲು “ಶಬ್ದಾಂತರ” ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನಾದರೂ “ಸೂರ್ವೋದಾಹೃತ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಏಕೆ ತೋರಿಸು
ವುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು “ತೇನೇದಮುಕ್ತಂ
ಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

॥ ॐ ಯುಕ್ತಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ ॐ ॥

ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಹ್ಯನ್ಯಥಾ ಕರ್ತು ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಯಮತೋ ಹರಿಃ ॥
ಕಾರಣೈರ್ನಿಯತೈರೇವ ಕರಂತೀದಂ ಜಗತ್ಸದಾ ॥

ತ್ವಾದೇರ್ಧತನೋಕ್ತಾ ಸಾ ಕಥಮಿತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ ॥ ಶಕ್ತೋಽಪಿತಿ ॥ १ ॥ ಅನ್ಯಥಾ
ಕಾರಣೈರ್ವಿನಾ ಕರ್ತು ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಹರಿಃ ಕಾರಣಾಂತರಾಽಯುಪಾದಾಯೈವ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿತಿ

ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾದರೂ ಹರಿಯು, ತನ್ನ
ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾದ ಶಕ್ತಿ-ಸತ್ಯಮುಂತಾದ
ದನ್ನೆಲ್ಲ ಕ್ರಮಗಳೇ ಆಗಿರುವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ
ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲಿ) ಏಕೆಂದರೆ ಅವನೇ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು,"
ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಅಕಾಂಕ್ಷೆ
ಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು "ಶಕ್ತೋಽಪಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ
"ಅನ್ಯಥಾ" = ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದೆ, "ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತೋಽಪಿ" = ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು
ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಹರಿಯು, "ಕಾರಣಾಂತರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ತಸ್ಯೈವ" - ಅಹಮಸ್ಮಿ ಪ್ರಥಮಜಾ ಋತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು
ಇರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

"ಕಾರಣತ್ವಾದೇಃ" ಇಲ್ಲಿ 'ಅದಿ' ಪದದಿಂದ, "ಈಶ್ವರನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ
ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಾಂತರಗಳ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ", ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ
'ಇತ್ಯವೇಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ' - "ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶಕ್ಕೆ,
"ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದಲೂ'
(ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾಚ್ಛ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿದೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ,
ಆ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ ಬೇರೆಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಂದೆ
ಹೇಳಲವೇಕ್ಷಿಸಿ, (ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ) ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ

"ಕಿಮೇಶ್ವರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿನಾ" - ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ

ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯಮತಃ ಕಾರಣೈವೇದಂ ಜಗತ್ಸದಾ ಸೃಜತಿ । ಏವಮನ್ಯಥಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಽಹ-
 ಙ್ಕಾರಮಹಂಕಾರೇಣ ಮಹಾಂತಮಿತ್ಯೇವಮ್ । ತಥಾ ಪ್ರಕೃತಿಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ಕಾಲಾದಿಂಕಂ
 ಚೋಪಾದಾನೀಕೃತ್ಯ ಕರ್ತು ಶಕ್ತೌಽಪ್ಯೇತೇನೈವೇದಮೇತದ್ಉಪಾದಾನೀಕೃತ್ಯೈವೇದಂ ಸ್ಪಷ್ಟಯಾಮಿತಿ
 ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯಮತೋ ನಿಯತೈಃ ಕೃತೈರೇವ ತಥಾ ನಿಯತೈಃ ಸ್ವನಿಯತಸತ್ತಾಶಕ್ತಯಾ-
 ದಿಮದ್ವಿರೇವ ಕಾರಣೈರಿದಂ ಜಗತ್ಸದಾ ಕರೋತಿತಿ ಯೋಜನಾ ।

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಯದುಕ್ತಮಿಶ್ವರಸ್ಯ ಕಾರಣೋಪಾದಾನಾದಿನಿಯಮೋಽಸ್ತಿ
 ನ ವೇತಿ । ತತ್ರಾಸ್ತೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದೀನಾ ಕಾರಣತ್ವಂ
 ಯುಕ್ತಮ್ । ಸ ಚ ನಿಯಮೋ ನ ಕುಲಾಲಾದೀರಿವ ತಾನ್ಯಪಹಾಯ ವ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ವಾ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾಡುವೆನು' ಎಂಬ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯಮದಿಂದ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತನ್ನು
 ಸದಾ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ “ಅನ್ಯಥಾ”= “ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ
 ಅಹಂಕಾರವನ್ನು, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು,” ಹೀಗೆ—ಹಾಗೂ,
 ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ, ಕಾಲ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಉಪಾದಾನವನ್ನಾಗಿ
 ಮಾಡಿ, ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು, ಶಕ್ತನಾದರೂ, ಇದರಿಂದಲೇ ಇವನ್ನು,
 ಉಪಾದಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ಇದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು,” ಎಂಬ ತನ್ನ
 ಇಚ್ಛೆಯ ನಿಯಮದಿಂದಲೇ ನಿಯತವಾದ ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದವುಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ
 “ನಿಯತೈಃ”— ತನ್ನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ತಾ, ಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳ
 ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಯೋಜನೆಯು

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಇದು— “ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ
 ಕಾರಣ- ಉಪಾದಾನಗಳ ನಿಯಮವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ?” ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿತ್ತಷ್ಟೇ ! ಇದಕ್ಕೆ “ಇದೆ” ಯೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.
 ಇದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆ ನಿಯಮ
 ವಾದರೋ ಕುಂಬಾರಾದಿಗಳ ಹಾಗೆ, ಆ ಕಾರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲವೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೂರು ಅಕ್ಷೇಪಗಳ ನಿವಾರಕವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು “ಅನ್ಯಥಾ,”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ಶ್ಲೋಕದ ಯೋಜನವನ್ನು
 ತೋರಿಸಿತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಇದಮುಕ್ತಂಭವತಿ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಕರಣಂ ಚ ತತ್ರ ಭಾವನಿಬಂಧನಃ । ಯೇನ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ । ತेषಾಂ ಚ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಕಿನ್ನಾಮ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಯತಃ ಏವ । ತತಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಕಮಪಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ನ ಚ ತಾನಿ ಸ್ವಾಧೀನಸತ್ತಾಶಕ್ತಿಯಾದಿಮನ್ತಿ । ಯೇನೈಶ್ವರ್ಯಂ ನಿರಗಲಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಕಿಂತು ಭಗವತ್ಯೇವ ತದೀಯಂ ಸತ್ತಾದಿಕಮಾಯತತಃ । ತವಸ್ತತ್ಸಾಚಿವ್ಯಮತಿಶಯೇನೈಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ದ್ಯೋತಕಮೇವ । ಯಥೋಕ್ತಮ್ । ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಾಧನತ್ವಂ ಯದಾಽಽತ್ಮಾಧೀನಮಿಧ್ಯತೇ । ತದಾ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿರೈಶ್ವರ್ಯದ್ಯೋತಿಕಾ ಭವೇದಿತಿ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಆಗಿದ್ದರೆ— ಈಶ್ವರನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಆ ಕಾರಣಗಳ ವಾರತಂತ್ರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಆದರೆ ಆ ನಿಯಮವು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ನಿಯತವಾಗಿ ಬಂದುದುದಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮುಂತಾದುದೂ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಆ ಕಾರಣಗಳಾದರೋ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಶಕ್ತಿಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕೈದ್ದಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕೈದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ನಿರರ್ಗಲವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಕಾರಣಗಳ ಸತ್ತಾ ಮುಂತಾದುದು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಅವನ ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದ ದ್ಯೋತಕವೇ ಆಗಿದೆ ಇದನ್ನೇ “ ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಾಧನತ್ವಂ ಯದಾತ್ಮಾಧೀನಮಿಷ್ಯತೇ || ತದಾ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿರೈಶ್ವರ್ಯದ್ಯೋತಿಕಾ ಭವೇತ್ ” (ಸಾಧನಗಳ ಸಾಧನತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಾಗ, ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯದ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತದೆ ” ಎಂಬುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಭಗವತ್ಯೇವ ಆಯತಶೇ”= ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೆಂದು ಅರ್ಥ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಚನವು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂವಾದವೆಂಬುದಾಗಿ “ಸಾಧನಾನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಶಕ್ತೋಪಿ ಹ್ಯನ್ಯಥಾ ಕರ್ತುಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ “ಏ” ಶಬ್ದವು, ಆ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಸಂಗ್ರಾ

ನನು ಗತಕರ್ಮಾಪಿಶ್ವರಸ್ಯ ತನ್ನಿಯಮಾನುಸರಣೇಚ್ಛಾ ಕುತ ಇತಿ ಚೇತ್ ।
 ಕಿಂ ಕಾರಣ ಪುನಃ ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಕಮ್ । ಆದ್ಯೇ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಿತಿ ಬ್ರೂಮಃ ।
 ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಶ್ರುತಿಗ್ರಾಹಣೇತಿತಿ । ತದಿದಮುಕ್ತಂ ಹಿಶಬ್ದೇನ । ಶ್ರುತಿಂ ಚೋದಾ-
 ಹರಿಸ್ಯತಿ । ಅನೇನ ಗಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛೇತಿ ಸೂತ್ರಂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೇ
 ಜ್ಞಾತವ್ಯಮ್ । ಗಬ್ದಾಂತರಂ ಚ ಗಬ್ದವಿಶೇಷೋ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಃ ಶಬ್ದ
 ಇತಿ ಯಾಚನ್ । ಪಠ್ಯಾಚ್ಛ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿರिति ಸೂತ್ರೇ ಭಾಷ್ಯ ಏವ ವ್ಯಕ್ತಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಕರ್ಮಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಏಕೆ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ- ಕಾರಣವನ್ನು ಕೇಳುವಿಯೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ಇಲ್ಲಾಪಕವನ್ನು ಕೇಳುವಿಯೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಇದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾದರೋ “ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದ, ” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಇದೆಲ್ಲ ವಿಷಯವು “ಹಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಿಸುವರು ಇದರಿಂದ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಆ ಶಬ್ದಾಂತರವೆಂದರೆ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವು ಅಂದರೆ ಹೇಳಲವೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮತ್ತು “ಪಟಿವಚ್ಛ, ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು, ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಚ್ಛೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧೀಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆ “ಶ್ರುತಿಂ ಚ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನೇನ”=“ಹಿ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಉದಾಹರಣದಿಂದ

“ಭಾಷ್ಯೇ ಏವ ವ್ಯಕ್ತೇ”- ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ ಅದರಿಂದ, ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ನ್ಯೂನತೆಯೆಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಪರರ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ಅನ್ಯೇ ಪುನರನ್ಯಥೈತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ವರ್ಣಯಂತಿ । ತಥಾ ಹಿ । ಭಾವೇ
 ಛೋಪಲಭ್ಯಃ । ಸೃದಾಡೇ: ಕಾರಣಸ್ಯ ಭಾವ ಏವ ಘಟಾಡೇ: ಕಾರ್ಯಸೋಪಲಭ್ಯಶ್ಚಾ-
 ನನ್ಯತ್ವಂ ಕಾರಣಾತ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯ । ನ ಹಿ ಯದ್ವತೋ ಮಿಶ್ರಂ ತತ್ತದ್ಭಾವ ಏವೋಪಲಭ್ಯತೇ ।
 ನ ಹ್ಯಶ್ವೋ ಗೋಽನೋಽನ್ಯೋ ಗೋಭಾವಿ ಏವೋಪಲಭ್ಯತೇ । ಕಿಂಚ ಭಾವೇ ತಿಲಾದೌ
 ಕಾರಣೇ ತೈಲಾದ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ । ಕಾರ್ಯೇ ಚ ಭಾವೇ ಕುण्डलाದೌ ಸುವರ್ಣಾದಿಕಮ್ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತರರು ಮಾತ್ರ ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ (ವಿಪರೀತವಾಗಿ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಭಾವೇ ಜೋವಲಭ್ಯಃ"-ವೃತ್ತ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣದ ಇರುವಿಕೆಯು (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ಇದ್ದರೇ ಘಟ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ- ಯಾವದು ಯಾವುದರಿಂದ ಭಿನ್ನವೋ ಅದು ಅದರ (ಭಿನ್ನವಾದ ಇನ್ನೊಂದರ) ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದ್ದಾಗಲೇ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ) ಹೇಗೆಂದರೆ- ಗೋವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಅಶ್ವವು ಗೋವಿನ ಇರುವಿಕೆಯಿದ್ದಾಗಲೇ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದೆಂಬುದಿಲ್ಲ

ಮತ್ತು- "ಭಾವೇ"- ತಿಲಮುಂತಾದ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ತೈಲ ಮುಂತಾದುದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು "ಭಾವೇ"- ಕುಂಡಲ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮುಂತಾದುದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಿಗುತ್ತದೆ-ದೊರೆಯುತ್ತದೆ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂಚೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಸೂತ್ರಗಳ ಮೇಲಣ ಪರಾಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು "ಭಾವೇ ಚ" ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಅತ್ರಸೂತ್ರ" ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ "ಭಾವ" ವದಕ್ಕೆ, "ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯ," ಗಳೆಂಬ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಬೇರೆಯಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು "ಕಿಂಚ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಭಾವೇ" ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು "ಸುವರ್ಣಾದಿಕಂ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ "ಉಪಲಭ್ಯತೇ" ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವಿದೆ ವರಸ್ಪರ (ಒಂದಕ್ಕೊಂದರಲ್ಲಿ) ಸ್ವಭಾವದ ಅನುಗತಿಯು ಕಂಡಿರುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕಾರಣಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೆಂಬ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ, ವನ್ನು "ಕಿಂಚ" ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುವ ಈ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭೇದವೆಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಯೆಂಬ

ಅತಶ್ಚ ತದ್ಭೇದಸಿದ್ಧಿಃ । ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ । ಅवरकालीनस्य कार्यस्य प्रागुत्पत्तेः सदेव सोम्येदमग्र आसीदिति सत्त्वावधारणाच्चानन्यत्वं कारणात्कार्यस्य । असद्व्यपदेशान्नेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात् । असदेवेदमग्र आसीदसद्वा इदमग्र आसीदिति प्रागुत्पत्तेः कार्यस्या-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಣುತ್ತದೆ) ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. “ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ”-ಅವರ (ಕಡಮೆಯ) ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವ (ಸತ್ತ್ವ) ದ ಅವಧಾರಣ (ನಿರ್ಣಯ) ವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ “ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್”= “ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯತೆಯನ್ನು (ಅಸ್ತಿತ್ವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ “ಸತ್ವಾಚ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಅವರಕಾಲೀನಸ್ಯ”= ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ “ಆಗ್ರೇ”= ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೊದಲು “ಇದಂ” ಈಗ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ “ಸದೇವ”= ಸತ್ಯವೇ “ಆಸೀತ್ ಇದ್ವಿತ್” ಹೀಗೆ-“ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆಯ ಅವಧಾರಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಇದಂ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು “ಸದೇವ” ಎಂಬುದಾಗಿ (ಸಚ್ಚಿದ್ವಾಚ್ಯವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು) ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪದದಿಂದ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಇದು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆ, ಸರಿಹೊಂದಲಾರದಾದುದರಿಂದ ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ “ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ “ಅಸದೇವ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಇದಂ” ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವು “ಅಸದೇವ” ಅಸತ್ತೇ “ಆಸೀತ್” ಆಗಿದ್ದಿತು, ಎಂಬುದಾಗಿ “ಇದಂ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು “ಅಸದೇವ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪದದಿಂದ

ಸತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ चेन्न । भवेदेतद्यदि कार्यस्वरूपाभिप्रायेणायं व्यप-
देशः स्यात्किन्तु व्यक्तत्वलक्षणधर्मान्तराभिप्रायेण । कुनः । वाक्य-
शेषात् । असदेवेदमग्र आसीदित्यसच्छब्देनोपक्रमे निर्दिष्टं पुनस्तत्स-
दासीदिति वाक्यशेषे निर्दिशति । असद्वेत्यत्रापि तदात्मानं स्वयम-
कुरुतेति । तेन ज्ञायते नासत्कार्य धर्मान्तरेणैवासत्त्वव्यपदेश इति ।
युक्तेः शब्दान्तराच्च । युक्तेश्च कार्यस्य प्रागुत्पत्तेः सत्त्वं कारणादन-
न्यत्वं च गम्यते । शब्दान्तराच्च । युक्तिस्तावदसदकरणादित्यादिका

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು) ಹೇಳಿದದೆಂದು ಶಂಕಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪ
ವಿಷಯಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಈ ಅಸತ್ತ್ವವ್ಯಪದೇಶವು ಹೊರಟಿದ್ದರೆ
ಕಾರ್ಯವು ಅಸತ್ತ್ವವಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು ಆದರೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಂಬ ಬೇರೆ
ಧರ್ಮದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಈ ವ್ಯಪದೇಶವಾಗಿದೆ ಏಕೆ? “ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್”=
“ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮ
ದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದನ್ನು “ತತ್ಸದಾಸೀತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ
ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತದೆ (ಶ್ರುತ್ತಿಯು) “ಅಸದ್ವಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ “ತದಾತ್ಮಾನಂ
ಸ್ವಯಮಕುರುತ” ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯವು
ಅಸತ್ತ್ವವಲ್ಲ ಬೇರೆ ಧರ್ಮದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ತ್ವವ್ಯಪದೇಶ
ವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ “ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ”= ಯುಕ್ತ
ಯಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ಸತ್ಯ
ತೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಶಬ್ದಾಂತರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು. “ಅಸದಕರಣಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದುದು ಹಾಗೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಅಭೇದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವು (ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿ
ಯುಳ್ಳ ಪದದಿಂದ ಸಹ ವ್ರಯೋಗವು) ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ
ಕಾರ್ಯವು ಅಸತ್ಯ (ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ) ವಾದುದರಿಂದ, ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ
ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಕಾರಣದಿಂದ
ಭೇದವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ಅಸದಕರಣಾತ್”

ಸಾಡ್ವ್ಯೋಕ್ತಾ । ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತಾದಿಕಾ ಚ ಸೌಗತೋಕ್ತಾ । ಶಬ್ದಾಂತರಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸೌಗತರು ಹೇಳಿದ ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತಿಯು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಅಸದಕರಣಾತ್ ಉವಾದಾನಗ್ರಹಣಾತ್ ಸರ್ವಸಂಭವಾಭಾವಾತ್ || ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ತಕರಣಾತ್ ಕಾರಣಭಾವಾಚ್ಚ ಸತ್ಯಾರ್ಯಮ್ ಇದು ನಾಂಖ್ಯನು ಹೇಳಿದ ಕಾರಿಕೆಯು ಕಾರ್ಯಂ=ಕಾರ್ಯವು “ಪ್ರಾಕ್” ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ “ಸದೇವ”=ಸತ್ಯವೇ ಇರುವಂತಹದೇ! ಏಕೆಂದರೆ? ಅಸದಕರಣಾತ್=ಅಸತ್ಯ(ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ) ಕೈ ಕ್ರಿಯೆಯು (ಉತ್ಪತ್ತಿಯು) ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ! ಮತ್ತು ಉವಾದಾನಗ್ರಹಣಾತ್” ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆ? “ಸರ್ವಸಂಭವಾಭಾವಾತ್” ಸರ್ವವೂ ಸರ್ವದಿಂದ (ಬೇಕಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲದರಿಂದ) ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ! ಅಂದರೆ ಒಂದೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಒಂದೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷದ ನಿಯಮದ ಸಲುವಾಗಿ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಹ “ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ತಕರಣಾತ್” ಆ ಕಾರಣಗತವಾದ ಶಕ್ತಿಯು (ಆಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳಕಾರಣವು) ಶಕ್ಯ(ಕಾರ್ಯ) ವಾದ ಘಟಾದಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದರೇ ಘಟಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬಲ್ಲದು ಆಸಂಬಂಧವು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಸತ್ಯತೆಇದ್ದರೇನೇ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ. ಮತ್ತು “ಕಾರಣಭಾವಾಚ್ಚ” — ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಸ್ವರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಕಾರಣವು ಇರುವುದೆಂದಾಗ ಆಗ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತೆಯು ತಪ್ಪಿದುದಲ್ಲ ಅವರ್ಜನೀಯ ಆದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಸತ್ಯವೇ ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ಇದನ್ನು ಶ್ರೀಸುಧಾಕಾರರೇ ಸಾಂಖ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸುವರು

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತಿ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಸ್ಥಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ತೋರಿಸಿದ ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ” ಈ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಧ್ವಂಸ, ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಾಶ್ರಿತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕಾರ್ಯವು ತಂತುಮುಂತಾದ

चासञ्चपदेशादन्यः सदेव सोम्येदमग्र आसीदित्यादिसञ्चपदेशः ।
पठवच्च । संवेष्टितप्रसारितपठन्यायेनेदं कारणात्कार्यस्यानन्यत्वं प्रागु-
त्पत्तेः च प्रतिपत्तव्यम् । यथा प्राणादिः । प्राणायामेन निरुद्धा-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮತ್ತು ಶಬ್ದಾಂತರವೆಂದರೆ- ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದಾದ 'ಸದೇವ
ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುವ ಸದ್ವ್ಯಪದೇಶವು "ಪಟ
ವಚ್ಚ"= ಸಂವೇಷ್ಟಿತ ಪ್ರಸಾರಿತ ಪಟನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ
ಅಭೇದವೆಂಬ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು "ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಃ"-
ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಮುಂತಾದುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶ (ಒಂದುಭಾಗ)ದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹದೋ? ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ
ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಎಲ್ಲಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ) ಇರುವಂತಹದೋ? ನೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪ
ದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಏಕದೇಶವಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸರಿಯಲ್ಲ
ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -ಒಂದೊಂದು ತಂತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯ(ವಟಿ)ವು ಇರು
ವುದಾದರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತೆಯ(ಅನೇಕಕಾರ್ಯ(ವಟಿ)ಗಳಾಗುವ)ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ತಂತು(ಎಳೆ)ವು ಚಲಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ತಂತುವು
ಚಲಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಲತ್ವವು ಬಂದು, ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

"ಸಂವೇಷ್ಟಿತ -ಪ್ರಸಾರಿತಪಟನ್ಯಾಯೇನ" -ಸಂವೇಷ್ಟಿತ(ಮಡಿಚಲ್ಪಟ್ಟ)ವಾ
ದಾಗ ಪಟವು(ಬಟ್ಟೆಯು) ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರಸಾರಣವಾದಿದಮೇಲೆ
ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ -ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೊದಲು
ಸತ್ಯವೇ(ಇದ್ದುದೇ) ಆದರೂ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಕರ್ತೃವಿನ ವ್ಯಾವಾರದ ಅನಂ
ತರ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದ
ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

"ಪ್ರಾಣಾಯಾಮೇನ"-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ, ಪ್ರಾಣ(ಗಾಳಿ)ದ
ಅಪಾನಂತರಭೇದಗಳಾದ ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣ(ಗಾಳಿ)ವನ್ನು ನಿರೋ
ಧಿಸಿದಾಗ ಆ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಕೇವಲ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಾಣ
(ಗಾಳಿ) ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಇದ್ದು ಜೀವನವನ್ನಷ್ಟೇ (ಬದುಕಿಸುವಕೆಲಸವನ್ನಷ್ಟೇ)
ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಆಕುಂಚನ ಪ್ರಸಾರಣ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು

ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಯೋ ಯಥಾ ತಥಾ ಚೇತಿ । ಅತ್ರ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಾಣಾಮಾರ್ಜವಾನಾರ್ಜವಾದಿ-
ದಿಚಿಂತಾ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಕ್ರಿಯತಾಮಿತ್ಯಾಶಯವಾನ್ಯದುಕ್ತಂ ಕಾರಣಾತ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾನನ್ಯತ್ವಂ
ತತ್ತಾವನ್ನಿಗಾಕರ್ಷಿಷ್ಯನ್ಕಿಮನೇನ ಪ್ರಬಂಧೇನ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಾನನ್ಯತ್ವಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಯೋ-
ಪಪಾದಿತಮ್ । ಉಪಾಪಾದಾನಕಾರಣಾನನ್ಯತ್ವಮಿತಿ ವಿಕಲ್ಪಂ ಚೇತಸಿ ನಿಧಾ-
ಯಾಥಂ ನಿರಾಕರೋತಿ ॥ ನಿಯಮೇತ್ ಇತಿ ॥

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ” ಹೀಗೆ ಸರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳೆ
ಸ್ವಪರಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸರಲವಾಗುವುದು ಸರಲವಾಗದಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದುದರ
ವಿಷಯಕವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೇ ಮಾಡಲಿ ! ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವ
ರಾಗಿ “ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭೇದ” ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತ, ಈಗ ಈ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತ
ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೀರೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ
ದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೀರೋ ? ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು
ಕೊಂಡು, ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು “ನಿತ್ಯಭೇದೋ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವದಿಲ್ಲ ಅದರೆ ನಿರೋಧವು ತಪ್ಪಿದನಂತರ (ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಿಲ್ಲದಾಗ) ಅವೇ
ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಬದುಕಿಸುವದನ್ನಲ್ಲದೆ ಹೆಚ್ಚಿನವಾದ ಅಕುಂಚನಪ್ರಸಾರ
ಣಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತವೆ ಇಲ್ಲಿ-ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೂ ಭೇದ
ವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮೀರಣ(ಬೀಸೋಣ)ಸ್ವಭಾವವೊಂದೇ ಆಗಿದೆ ಅದರಂತೆ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದ ಸ್ವರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವೇ ವಿನಾ ಭೇದವಿಲ್ಲ
ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ “ಆರ್ಜವಾನಾರ್ಜವಚಿಂತಾ” - ನಮ್ಮ (ಸ್ವ) ಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ಆರ್ಜವವನ್ನೂ (ಸಾರಲ್ಯವನ್ನೂ), ಸರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಾರ್ಜವವನ್ನೂ
(ಸರಲತೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ) ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾ
ಕಾರರು ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ; ಅಲ್ಲಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿಯೂ
ಮುಂದೆ ಮಾಡಲಿರುವರು (ಅನವಸ್ಥಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ)

“ಪ್ರಬಂಧೇನ”- “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರಸಂದರ್ಭದಿಂದ!

ನಿತ್ಯಭೇದೋ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಹೃದಾದಾನೇನ ತು ದ್ವಯಮ್ ||

ನಿತ್ಯಶಬ್ದೋ ನಿಯಮಾರ್ಥಃ । ಭೇದ ಏವೇತಿ । ಕಾರ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಶೇಷಃ ।
ಹೀತಿ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸೂಚಯತಿ । ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಮಿದಂ ಬಾಧಿತವಿಷಯ-
ಮಿತಿ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ಪ್ರಕೃತಾನುಪಯೋಗಾತ್ । ವಿಯದಾದಿಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾ-
ನನ್ಯತ್ವಮುಪಪಾದಯಿತುಂ ಖಲ್ವಸ್ಯೋಪನ್ಯಾಸಃ । ತದ್ವಾದಿ ನಾಮೋಪಾದಾನಾನನ್ಯತ್ವಂ
ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ತದಾ ಕಿಮಾಯಾತಂ ಪ್ರಕೃತೇ । ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಪಂಚೋಪಾದಾನಮಿತ್ಯೇದದ್ವಿ-
ಪ್ರಾಯಮಿತಿ ಮನ್ವಾನೋ ದ್ವುಪಾಂತರಮಾಹ । ಉಪಾದಾನೇನೇತಿ । ಹೀತ್ಯನುವರ್ತಯತೇ ।

ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಯಮವೇನು ಭೇದವೇ ! ಇದು
ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣದಿಂದಾದರೂ ಭೇದಾಭೇದ
ಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಇವು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳು ಕಾರಣ (ವೈದಾದಿ) ರೂಪವಾಗಿ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ ನಿತ್ಯ ’ ಶಬ್ದವು, “ ಭೇದ ಏವ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೇದದ ನಿಯಮವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ “ಕಾರ್ಯಸ್ಯ” (ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ) ಎಂಬುದರ ಶೇಷವಾಗಿದೆ “ಹಿ”
ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದುದ-
ರಿಂದ, ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭೇದವೆಂಬೇ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವು
ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-
ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ- ‘ವಿದಾದಾದಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮ
ಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನಮಾಡಲು ಇದನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಒಂದು ವೇಳೆ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಿಂದ ಅಭೇದವಿರುವುದಾದರೆ- ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು
ದೇನು ? ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಪಂಚದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಲ್ಲ ” ಈ ವಿಷ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಭೇದವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಉಪಾದಾನವಾಗಿದೆ. ಈ
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಪಂಚೋಪಾದಾನಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯ-
ಬೇಕು “ಇತ್ಯೇತದ್” - ನ ದ್ವೀತಿಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ
ಎರಡನೆಯ ಸ್ವರದ ಮೇಲಣದೊಳಣವು, (ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣಾಭೇದ ಸ್ವರದ

असद्यत्कार्यरूपेण कारणात्मतयाऽस्ति हि ॥

उपादानेन कार्यस्य द्वयं भेदाभेदौ प्रमितौ । ततोऽस्मिन्नपि पक्षे
बाधितविषयत्वमिति । कथं कार्यं कारणेन भिन्नाभिन्नं प्रमितमित्यत
आह ॥ असदिति ॥ यद्धटादिकं सृदादिकारणात्मतया प्रागुत्पत्तेर-
स्तीति प्रमितं परेणाङ्गीकृतं च तदेव पृथुबुधनोदराकारादिना कार्य-

ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಇರುವವುಗಳೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಾದ ಹಾಗೂ ಪರನಿಂದ ಅಂಗೀ-
ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘಟ ಮುಂತಾದುದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಕಾರ್ಯ (ಪ್ರಥಮ
ಬುಧ್ನೋದರಾಕಾರ ಮುಂತಾದ) ರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲ) ವಾದುದರಿಂದ
ಉಪಾದಾನದಿಂದ (ಕಾರ್ಯವು) ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೇ, ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತ, ಬೇರೆ ದೂಷಣವನ್ನು
“ಉಪಾದಾನೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಹಿ” ಎಂಬುದು ಅನು-
ವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಭೇದ-ಅಭೇದಗಳೆ-
ರಡೂ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ
ಬಾಧವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನ
ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ದವು ? ಈ ಅಪ್ಪೇಕ್ಷವನ್ನು “ಅಸದ್ಯತ್ ಕಾರ್ಯ
ರೂಪೇಣ” ಈ ವಚನದಿಂದ ವರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಘಟವು ಮೃತ್ತು
ಮುಂತಾದ ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ, ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇರುವುದೆಂದು ಪರನಿಗೆ
ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಘಟವೇ ಪೃಥು
ಬುಧ್ನೋದರಾಕಾರ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಮೊದಲು “ಅಸತ್ಯ” (ಇಲ್ಲದ್ದು)

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೇಲಿನ ದೂಷಣವು) “ಉಕ್ತಪ್ರಾಯಂ” ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ದೂಷಣಾಂತರಂ” ಪ್ರಕೃತಾನುಸಾರೋಗವೆಂಬುದೊಂದು ದೋಷ ಭಾಧಿತ
ವಿಷಯ (ಸಾಧ್ಯವು ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರುದ್ಧ) ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು
ದೂಷಣ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಹೀತ್ಯನುವರ್ತತೇ” - “ಹಿ” ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
“ಪ್ರಮಿತೌ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರಸದ್ವಿ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾದುಪಾದಾನೇನ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಯತೇ ।

ಉತ್ತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಪರೌ ಹಿ ಘಟಾದೇ: ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇ: ಸತ್ವ-
ಮಭ್ಯುಪಗच्छತಿ । ತರ್ಹಿ ಪೃಥಗೇವೌತ ಸೃದಾದಿಕಾರಣಾತ್ಮತಯೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ ।
ನಾಥ: । ಅನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । ಅನುಪಲಕ್ಷ್ಯೇಶ್ಚ । ದ್ವಿನೀಯೇ ತು ಕಾರ್ಪಸ್ಯೋಪಾದಾ-
ನಾಭೇದಸ್ತಾವದ್ಭಿಕ್ಕೃತ: । ನ ಚಾತ್ಯಂತಾಭೇದ: । ಘಟಾದೇ: ಕಾರ್ಯಾಕಾರೇಣ ಪ್ರಾಗು-
ತ್ಪತ್ತೇರಸತ್ವಾತ್ । ಯದಾ ಹಿ ಘಟಾದಿಕಂ ಸೃದಾದಿನಾಽತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಂ ಸ್ಯಾತ್ ।
ತದಾ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರ್ಘಟಾದಿರೂಪೇಣ ಸತ್ಸ್ಯಾತ್ । ಸೃದಾದೇಸ್ತದಾ ಸತ್ವಾತ್ । ನ
ಚೈವಮ್ । ತೇನ ಜಾನೀಮೌ ಘಟಾದಿಕಂ ಸೃದಾದಿನಾ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಮಿತಿ । ಅತ್ಯಂತಾ-

— ಸಮಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆಗಿದೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನ
ನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಇದು-“ಘಟ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪರಮ ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ ಆ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ವೃದ್ಧಕ್ಕಾಗಿಯೇ
(ಬೇರೆಯದೇ) ಇರುವುದೋ? ಇಲ್ಲವೆ ಕಾರಣ ರೂಪದಿಂದಿರುವುದೋ? ಎಂಬ
ದನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವುಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ
ಅದು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ
ದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನಂತೂ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಅತ್ಯಂತಾ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ, ಕಾರ್ಯಕಾರದಿಂದ (ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ) ಹುಟ್ಟು
ವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅಸತ್ಯತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ
ಘಟಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ) ಯಾವಾಗ ಘಟ ಮುಂತಾದುದು ಮೃತ್ತು
ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿದೆಯೋ ಆಗ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವ
ದಲ್ಲಿ ಆ ಘಟಾದಿರೂಪದಿಂದ ಸತ್ಯವಾಗಲಿ ಏಕೆಂದರೆ ಮೃತ್ತು ಮುಂತಾದುದು
ಆಗ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಘಟಾದಿರೂಪದಿಂದ ಆಗ ಅಸ್ತಿ
ತ್ವವಿಲ್ಲ) ಇದರಿಂದ, ಘಟ ಮುಂತಾದುದು ಮೃದಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನಾ ಭಿನ್ನ
ವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ” ಅತ್ಯಂತ ಅಸತ್ಕಾರವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಪ್ರಘಟ್ಟಿಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಿನಂ ಪ್ರತಿ ಭೇದಾಭೇದಸಮರ್ಥನಂ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಶ್ಚೋತ್ತರತ್ರ ವಿಧಾ-
ಸ್ಯತ ಇತಿ ।

ಯच्च ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಃ ಸತ್ವಮುಕ್ತಂ ತದಪಿ ನೋಪಪನ್ನಮಿತ್ಯಾಹ ॥
ಅಸದಿತಿ । ಯದ್ವದಾದಿಕಂ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರಸ್ತೀತ್ಯಾವಯೋಃ ಸಮ್ಮತಮ್ । ತದೇವ
ತದಾ ಸच्च ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ಸದಸದೇವೇತಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದೋಽನುಪಪನ್ನ ಏವ । ತಸ್ಯೇವ
ತದೇವ ತತ್ರೈವ ಸತ್ವಮೇಸತ್ವಂ ಚ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ चेನ್ನ । ರೂಪಭೇದೇನಾವಿರೋಧಾ-
ದಿತ್ಯಾಶಯೇನೋಕ್ತಂ ಕಾರಣಾತ್ಮತಯಾ ಕಾರ್ಯರೂಪೇಣೇತಿ । ನನ್ವೇವಂ ಸತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರೇತಸ್ಯ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಭೇದಾ ಭೇದಸಮರ್ಥನೆಯೂ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವೂ ಮುಂದೆ ಮಾಡಲ
ಡಲಾಗುವದು ” ಎಂಬುದು (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು)

ಇನ್ನು- ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ಯು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಷ್ಟೇ ! ಅದು ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದೆಂಬುದನ್ನು “ ಅಸತ್ ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಯಾವ ಘಟಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವ
ದಲ್ಲಿ ಇವೆಯೆಂಬುದು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಘಟೆ ಮುಂತಾ
ದುದೇ ಆಗ ಅಸತ್ಯವೂ ಆಗಿಡ ಅದುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯವು ಸದಸತ್ಯವಾಗಿದೆ-
ಯಾದುದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದವು ಅಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಇನ್ನು- ಒಂದಕ್ಕೇ
ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸತ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಅಸತ್ಯತೆ, ಇವುಗಳೆ
ರಡೂ ವಿರುದ್ಧಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ರೂಪಭೇದದಿಂದ ವಿರೋಧ
ವಿಲ್ಲ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ ಕಾರಣಾತ್ಮತಯಾ ಕಾರ್ಯರೂಪೇಣ ” ಎಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದಿನಂ ” = ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ಯು
ಸಂಬಂಧವು ಜನನವೆಂದು ಹೇಳುವ ತಾರ್ಕಿಕನನ್ನು ಕುರಿತು ! “ ಭೇದಾ ಭೇದ
ಸಮರ್ಥನಂ ” ಉಪಾದಾನ ಉಪಾದೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭೇದವೆಂದು ಅರ್ಥ
“ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಃ ” ಭೇದ ಅಭೇದಗಳಿಗೆ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು
ವಿರುದ್ಧವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವು “ ಉತ್ತರತ್ರ ” = ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಸಮವಾಯ, ನಿರಾಕರಣದ ಪ್ರಸ್ತಾಪದಲ್ಲಿ

“ ಅಸತ್ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ ಚಕಾ ” ರಡ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ ಅಸತ್ಯ ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ ಹಿ ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ‘ ಯಸ್ಮಾತ್ ’ ಎಂಬುದಾಗಿ,

ಅನವಸ್ಥಾಽನ್ಯಥಾ ಹಿ ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವತ್ರೋತ್ತಮಾಶಯೋಃ ॥

ದೇವ ಕಿಂಚಿದಸದೇವ ಸದಸತ್ತು ನ ಕಿಮಪಿ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಸ್ಯಾತ್ । ತಯೋರಪಿ
ರೂಪಯೋರತ್ಯಂತಭೇದಾಭಾವಾದಿತಿ ।

ಸ್ಯಾದೇತದ್ವುಕ್ತಮ್ । ಯದ್ವಸತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಃ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ತದೇವ ಕೃತಃ ।
ತಥಾ ಚಾತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಂ ಕಾರ್ಯಮುಪಾದಾನೇನೇತ್ಯತೋ ವಿಪಕ್ಷೋ ಬಾಧಕಪ್ರದರ್ಶನೇನ
ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರಸತ್ತ್ವಮುಪಾದಾನಾದ್ಭೇದಂ ಚೋಪಪಾದಯತಿ ॥ ಅನವಸ್ಥೇತಿ ॥
ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರಾತ್ಯಂತಿಕೇ ಸತ್ತ್ವೇ ಕಾರಣೇನಾತ್ಯಂತಾಭೇದೇ ಚಾಙ್ಗೀಕೃತೇ

ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ- (ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತಿಕ
ಸತ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ) ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯವಸ್ಥೆಯುಂಟಾದೀತು !

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಾಗಿ ಹೇಳಿದಾರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಸತ್ಯವೇ ಆದೀತು ! ಇನ್ನು ಕಾರ್ಯವು
ಅಸತ್ಯವೇ ಆದೀತು ! ಸದಸತ್ಯವು ಯಾವದೂ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು,
ಎಂದರೆ ಆಗದಿರಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ- ಆ ರೂಪಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವಿರುವು
ದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಸಂಗತಿಯು, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ಅಸತ್ಯತೆಯು ಇದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದು ಅದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ಅಸತ್ತ್ವವೆಂಬುದೇಕೆ ? (ಇರುವದಿಲ್ಲ) ಆದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಉಪಾದಾನ
ಕಾರಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು, ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಭೇದವನ್ನೂ “ಅನವಸ್ಥಾ”
ಈ ವಚನದಿಂದ ಉಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯಥಾ”= ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ಯತೆಯೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವೂ
ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕಿಂಚಿತ್”=ಕಾರಣವು ಇನ್ನೊಂದು “ಕಿಂಚಿತ್” “ಕಾರ್ಯ” ವೆಂದು ಅರ್ಥ
ನಿರಾಕರಣವನ್ನು “ನ ಸ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವस्थाऽव्यवस्था स्यात् । तथा हि । पटस्तत्त्वा-
त्मकः प्रागपि सन्नेव । तथा तन्तवोऽपि स्वकारणात्मकाः सन्त
एवेत्यनेन क्रमेण सर्वस्य मूलकारणात्मकत्वेनात्यन्तिकं सत्त्वं स्यात् ।
न च मूलकारणमुत्पद्यते विनश्यति चेति पटादीनामप्युत्पत्तिविनाशौ
न स्याताम् । तथा च पटादय उत्पत्तिविनाशवन्त आत्मादयस्तद्रहिता
इति लोकवेदप्रसिद्धोत्पत्तिनाशव्यवस्था न स्यादिति । उपलक्षणं
चैतत् । पटादीनामुत्पत्तिविनाशाभावे तत्कारकव्यापारवैफल्यं स्यादि-
त्यपि द्रष्टव्यम् ।

यद्वೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶशब्दाभ्यां सत्त्वमसत्त्वं चोपलक्ष्यते । ततश्चा-
यमर्थः । यदि पटस्तत्ತ್वात्मकः प्रागुत्पತ್ತೇरपि सन्नेव ತದಾಽ(ತದಾ)

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಅನವಸ್ಥೆಯು” (ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು) ಉಂಟಾದೀತು ! ಹೇಗೆಂದರೆ “ತಂತು
ರೂಪದಿಂದ ಪಟವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯವೇ! (ಇರುವಂತಹದೇ)
ಹಾಗೂ ತಂತುಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕಾರಣರೂಪಗಳೇ ಆಗಿದ್ದು ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ
ಇರುವವುಗಳೇ ಸರಿ! ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಮೂಲಕಾರಣ ರೂಪವಾದುದು
ದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಹಾಗೂ ಮೂಲಕಾರಣವು
ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಸಾಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಹೀಗಾಗಿ ಪಟ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೂ
ಸಹ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಆಗದಿರಲಿ! ಆದುದರಿಂದ, ಪಟಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿ
ವಿನಾಶಗಳುಳ್ಳವುಗಳು ಆತ್ಮಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದವುಗಳು, ಎಂಬ
ದಾಗಿರುವ ಲೋಕ ವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾ
ಗುವದು,” ಹೀಗೆ ಇದು, ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಷಯದ ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾಗಿದೆ
“ಪಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದಾದರೆ — ಅವುಗಳನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವ ಕಾರಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ವೈಫಲ್ಯವು (ವಿಫಲತೆಯು) ಬರುವದೆಂಬ
ದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಅಧವಾ—“ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶ” ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವ, ಅಸತ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥ
ವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ
ಅರ್ಥವಿದು—‘ಪಟವು ತಂತುರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ
ಸತ್ಯವೇ (ಇರುವಂತಹದೇ) ಆಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗಲೂ (ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ

ಪ್ಯುಪಲಭ್ಯೇತ ತನ್ತುವತ್ । यदि चानुपलभ्यमानोऽपि सन्नभ्युपेयते । तदा सर्वत्रोत्पत्तिनाशयोस्सदसत्त्वयोरनवस्था स्यात् । उपलभ्यमानं घटादिकमस्त्यनुपलभ्यमानं खरविषाणादिकं नास्तीति सर्वजनसम्मतಾ व्यवस्था न स्यात् ।

ಅಥವೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತದ್‌ಪಪಾದನಸ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ತಥಾ ಚೈವ ಯೋಜನಾ । ಆಸ್ತಾಂ ತಾವದನ್ಯತ್ । ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದೇ ಸರ್ವತ್ರ ಶಿಷ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ವಾದಿನಂ ವಾ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರ್ನಾಸದ್‌ಉತ್ಪದ್ಯತೇ ನ ಸದ್ವಿನಶ್ಯತೀತ್ಯೆವಂರೂಪೋ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯೂ) ತಂತುಗಳ ಹಾಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಲಿ (ದೊರೆಯಲಿ) ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಸತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ- ಆಗ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ “ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಯೋಃ” = ಸತ್ಯತ್ವ ಅಸತ್ಯತ್ವ ಇವುಗಳ, “ಅನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್”-ಉಪಲಬ್ಧವಾದ ವಾದ ಘಟಿ ಮುಂತಾದುದು ಇರುವುದೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ ಖರ ವಿಷಾಣ (ಕತ್ತಿಯ ಕೋಡು) ಮುಂತಾದುದು (ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ಅಸತ್ಯವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಜನಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಲಿ

ಅಥವಾ- ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳ ಉಪವಾದನವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆಯು ಹೀಗೆ- ಇನ್ನೊಂದು ಒಂದು ಬದಿಗಿರಲಿ ! ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಲ್ಲವೆ ವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, “ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಯೋಃ” = “ಅಸತ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಸತ್ಯವು ಅಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

“ಅನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್”-ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜನಸಮ್ಮತವಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗದಿರಲಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ

ಆಸ್ತಾಂ ತಾವದನ್ಯತ್”-ಬಾಧಕಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದು ಬದಿಗಿರಲಿ ! ನೀವು ಯಾವುದುಕ್ಕೋಸುಗ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವಿರೋ ಆ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಆಗದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ “ಸರ್ವತ್ರ”-ನಿಮಗೆ ಒಪ್ಪಿತವಾದ ಎಲ್ಲಪ್ರಮೇಯ(ವಿಷಯ)ಗಳಬಗ್ಗೆ ಅದುದರಿಂದ, ಯಾವದೇ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧನಮಾಡುವುದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಪಪಾದನಸ್ಯಾಪ್ಯನವಸ್ಯಾಽವಸ್ಯಾನಾಭಾವಃ ಸ್ಯಾನ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಇದಮುಪಪಾದನಂ
 ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಶಿಷ್ಯಾದೇವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಯೇಽವಿಧಾನಾಶಾಯ ವಾದೇ
 ಜಲ್ಪಪಾದೌ ತು ಖ್ಯಾತ್ಯಾಚ್ಛುತ್ಪಾದಯೇತಿ चेತ್ । ತದ್ವಿಧಾದಿಕಂ ಸಚ್ಚೆನ್ನೋತ್ಪಾದ್ಯಮ್ ।
 ಸತ್ತ್ವಾದಾತ್ಮವನ್ । ಅಸಚ್ಚೆನ್ನೋತ್ಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದ-
 ಭङ್ಗಪ್ರಸङ್ಗಾತ್ । ಏವಮವಿಧಾ ಸತೀ चेನ್ನ ವಿನಾಶ್ಯಾ । ಅನ್ಯಥಾಽಪಸಿದ್ಧಾ-
 ನ್ತಾಪತ್ತೇಃ । ಅಸತೀ चेನ್ನಿತರಾಮ್ । ನಿಯತನಿವೃತ್ತತ್ವಾನ್ । ತತಃ ಸರ್ವಥಾ
 ಪ್ರತಿಪಾದನಾಸಂಭವ ಏವೇತಿ ।

ಯದಿ ವೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರಿತಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ತಥಾ ಹಿ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಉಪಪಾದನಕ್ಕೆ “ಅನವಸ್ಥಾ” = ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೇ ಆದೀತು !
 ಹೇಗೆಂದರೆ- ಈ ಉಪಪಾದನವು ಏಕೆ ? ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ವಾದ
 ದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ
 ಹಾಗೂ ಜಲ್ಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿಮುಂತಾದುದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂದು
 ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳು ಸತ್ಯವಾದದ್ದಾದರೆ ಆತ್ಮನ ಹಾಗೆ
 ಉತ್ಪಾದ್ಯಗಳು (ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು) ಆಗಲಾರವು ಅಸತ್ಯವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ-
 ಸಲು ಅದು ಯೋಗ್ಯವೇ (ಶಕ್ಯವೇ) ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಸತ್ಯವೂ ಹುಟ್ಟಲರ್ಹ
 ವೆಂದರೆ ಸತ್ತ್ವಾರ್ಯವಾದದ ಭಂಗವೇ ಉಂಟಾದೀತು ! ಇದರಂತೆ ಅವಿದ್ಯೆಯು
 ಸತ್ಯ (ಇರುವಂತಹದು) ವಾಗಿದ್ದರೆ ನಾಶಹೊಂದಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ನಾಶ
 ಹೊಂದುವುದಾದರೆ- ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗುವದು ಇನ್ನು ಅಸತ್ಯವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
 ಯಂತೂ ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದು ಶಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
 ಅದು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಯಾವದೇ ತರಹದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿ-
 ಪಾದನೆಯ ಅಸಂಭವವೇ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಅಥವಾ-ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸು-
 ವುದಾದರೆ- ಹೇಗೆಂದರೆ- ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಉಪಪಾದನ ಕಾರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅವಸ್ಥಾ ನಾಭಾವಃ” = ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರತಿಪಾ-
 ದನಾಸಂಭವ ಏವ” ಎಂಬುದು.

यदि कार्यमुपादानात्मकमेव सदेव च प्रागुत्पत्तेः स्यात् । तदोत्पत्ति-
विनाशादिधर्माणामनवस्था स्यात् । तन्तवः प्रागेव सन्तो नेदानी-
मुत्पद्यन्ते । पटस्तूत्पद्यते । तन्तुष्वविनष्टेष्वेव पटो विनश्यति । तन्तवो
बहवः पटस्त्वेकः । एवमाकाराभिधानबुद्धिकार्यभेदोऽपि द्रष्टव्यः ।
सैषा व्यवस्था न स्यादिति ।

नन्वेतत्सकलमपि पटवच्च यथा प्राणादिरिति व्यक्त्यव्यक्त्य-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರೂಪವೇ ಹಾಗೂ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೇ ಆದುದಾದರೆ= ಆಗ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ವಿನಾಶ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಉಂಟಾದೀತು ! ತಂತುಗಳು
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವುಗಳು, ಈಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಪಟವು
ಹುಟ್ಟುತ್ತದ ತಂತುಗಳು ನಾಶಹೊಂದದೇ ಪಟವು ನಾಶ ಹೊಂದಬಹುದು
ತಂತುಗಳು ಬಹಳ (ಅನೇಕ) ನಾಗಿರುತ್ತವೆ ಆದರೆ ಪಟವು ಒಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆ, ಆಕಾರಭೇದ ಹಾಗೂ ಅಭಿಧಾನಗಳ (ಹೆಸರು) ಭೇದವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಭೇದ
ವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಭೇದವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೀಗೆ, ಆಗ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲ
ವಾಗಲಿ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಇದೆಲ್ಲವೂ “ಪಟವಚ್ಛ, ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ,
ವ್ಯಕ್ತಿ, ಅವ್ಯಕ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಅಭಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಎವಮಾಕಾರ”- ಹುಟ್ಟಿರುವುದು, ಹುಟ್ಟಿರುವುದು ನಷ್ಟತ್ವ, ಅನಷ್ಟತ್ವ,
ಬಹುತ್ವಏಕತ್ವ, ಮುಂತಾದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳ (ಧರ್ಮಗಳಭೇದದ) ಹಾಗೆ ಆಕಾರ
ಭೇದವನ್ನೂ,) ತಂತುಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನ (ಹೆಸರಿನ) ಭೇದವನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿಭೇದ
ವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ತಂತುಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘ ಆಕಾರವು, ಪಟಕ್ಕೆ
‘ಉದ್ದ ಅಗಲಳತೆಯುಳ್ಳ ಆಕಾರವು ಹೀಗೆ ಆಕಾರಭೇದ “ಇವು ತಂತುಗಳು”
ಎಂಬ ಹೆಸರು ತಂತುಗಳಿಗೆ “ಇದು ಪಟ” ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಟಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ
ಅಭಿಧಾನಭೇದ ತಂತುತ್ವಪ್ರಕಾರಕ ಬುದ್ಧಿಯು ಬೇರೆ ಪಟತ್ವಪ್ರಕಾರಕ
ಬುದ್ಧಿಯು ಬೇರೆ ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಭೇದ ತಂತುವಿನಿಂದ ಪಟವೆಂಬ ಕಾರ್ಯ
ವಾದರೆ ಪಟದಿಂದ ಶೀತನಿವಾರಣೆಯೆಂಬ ಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯ
ಭೇದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ತಿಳಿಯಬೇಕು

ವಶ್ಯಮೇನ ಪರಿಹೃತಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । ವ್ಯಕ್ತಯಪೇಕ್ಷಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಪಟಾದಿನಾಮ-
ವ್ಯಕ್ತಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಚ ವಿನಾಶೋ ಯುಜ್ಯತೇ । ವ್ಯಕ್ತಯವ್ಯಕ್ತಯರ್ಥಮೇವ ಚ ಕಾರಕಾ-
ಣ್ಯುಪಯುಜ್ಯಂತೇ । ವ್ಯಕ್ತಯವ್ಯಕ್ತಿಭ್ಯಾಮೇವೋಪಲಬ್ಧಯನುಪಲಬ್ಧಿ ಭವತಃ । ಅತ್
ಏವ ಪ್ರತಿಪಾದನಂ ಸಙ್ಗಙ್ಗತೇ । ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತರೂಪಣೈವ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾ ವ್ಯವತಿ-
ಷ್ಠಂತೇ । ಯಥಾ ಹಿ ಸಂವೇಶಿತಃ ಪಟೋ ನ ಸ್ಫುಟಂ ಪಟ ಇತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ । ನ
ಪ್ರಾವ್ರಿಯತೇ ನ ಶೀತಮಪನುದಾನಿ । ನ ಬಹುದೇಶವ್ಯಾಪಿ ಭವತಿ । ಪ್ರಸಾರಿತಸ್ತು
ಸ್ಫುಟಪ್ರತೀತ್ಯಾದಿಮಾನ್ । ನ ಚೈತಾವತಾ ಭೇದಃ । ನಾಪಿ ಪ್ರಸಾರಿತಃ ಪ್ರಾಗಸನ್ ।
ಯಥಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮೇನ ನಿರುದ್ಧಃ ಶಾರೀರೋ ವಾಯುಜೀವನಮಾತ್ರಂ ಕರೋತಿ ನೋತ್ಕೇ-
ಪಣಾದಿ । ನಿರೋಧಾಪಗಮೇ ತ್ವಾಸಾದಿತವ್ಯಕ್ತಿಸ್ತದಪಿ ಕರೋತಿ । ನ ತಾವ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಭಿವ್ರಾಯದಿಂದ ಪಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ, ಅವ್ಯಕ್ತಿಯ (ವ್ಯಕ್ತ-
ಯಾಗದಿರುವುದೆಂಬ) ಅಭಿವ್ರಾಯದಿಂದ ನಾಶವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯಕ್ತಿ-
ಅವ್ಯಕ್ತಿ, ಇವುಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಕಾರಕಗಳು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ವ್ಯಕ್ತಿ-
ಅವ್ಯಕ್ತಿ, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಉಪಲಬ್ಧಿ, ಅನುಪಲಬ್ಧಿಗಳೂ ಅಗು-
ತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿನಾದನವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಅವ್ಯಕ್ತಿ-
ರೂಪಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ ಹೇಗೆಂದರೆ-
ಉದಾ- ಸಂವೇಷ್ಟಿತ ಪಟವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಟವೆಂದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಅದನ್ನು
ಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅದು ಶೀತವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅದು
ಬಹಳ ದೇಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹಾಸಿದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಸಾರ-
ಮಾಡಿದಾಗ) ಇದು ಪಟವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದು ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳದ್ದು-
ಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆ ಪಟದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟ ಪಟವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಲ್ಲ ಉದಾ- ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ-
ದಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ ವಾಯುವು ಜೀವನವನ್ನಷ್ಟೇ ಧಾರಣ-
ಮಾಡುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಉತ್ಕ್ಲೇಷಣ ಮುಂತಾದ ಜೀವ್ಯಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವು-
ದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಸರೋಧವು ಹೋದ (ಮುಗಿದ) ಮೇಲೆ ವ್ಯಕ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಏತತ್ ಸಕಲಮಸಿ” - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬಾಧಕಗಳು

ನ್ಮಾತ್ರೇಣ ಭಿद्यತೇ । ಪ್ರಾಗಸನ್ವಾ । ತಥೈವೈತದಪಿ ವ್ಯಕ್ತ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ
ಸಮಂಜಸಮಿತಿ । ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ । ಕೇಯಂ ಪಟಸ್ಯ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರ್ಧ್ವಂ ಚ
ವಿನಾಶಾದವ್ಯಕ್ತಿರ್ಮಧ್ಯೇ ಚ ವ್ಯಕ್ತಿಃ । ಅನುಪಲಬ್ಧಿರವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಲಬ್ಧಿರವ್ಯಕ್ತಿ
ಃ । ಚೇತ್ತತ್ರಾಹ ॥ ಅನವಸ್ಥೇತಿ । ಯದ್ವಿಪಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಃ ಏವೋತ್ಪತ್ತಿ-
ವಿನಾಶೌ ತದಾ ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್ । ಯದ್ವಿಪಲಬ್ಧಂ
ತತ್ತದೈವೋತ್ಪತ್ತಿನಮನುಪಲಬ್ಧಂ ಚ ವಿನಿಶ್ಚಯಮಿತಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಯಾವತ್ ।

ಕಿಂ ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಸ್ಸತ್ವೇ ಪಟಸ್ಯ ಕಸ್ಮಾನ್ನೋಪಲಬ್ಧಿಃ । ಕಥಂ ಚೋರ್ಧ್ವ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಾಯುವು (ಗಾಳಿಯು) ಉತ್ಕ್ಲೇಷಣ
ಮುಂತಾದುದನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಭೇದ
ವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಅವ್ಯಕ್ತಿ, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ
ವಾಗಿ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಬರುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರ
ವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ವಿನಾಶದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ
ಇರುವ ಪಟದ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೇನು ? ಹಾಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಇರುವ ಪಟದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೇನು ? ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯು ಉಪ-
ಲಬ್ಧಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ದೂಷಣವನ್ನು
“ಅನವಸ್ಥಾ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪ-
ಲಬ್ಧಿ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೆ— ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ
ಅವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ! (ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರಲಿ) ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವದು
ಯಾವಾಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವದೋ ಯಾವಾಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ
(ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಆಗೇ ಅದು ಉತ್ಪನ್ನವು ಹಾಗೂ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದುದು, ಎಂಬ
ವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಮತ್ತು ಪಟಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವ (ಸತ್ಯತೆ) ವಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಅದು ಉಪಲಬ್ಧವೇಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ? ಹಾಗೂ ಅನಂತರ ಉಪಲಬ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ?

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂಬರೇನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಉತ್ತರವನ್ನು
“ಅನುಪಲಬ್ಧಿರವ್ಯಕ್ತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮುಪಲಬ್ಧಿರिति प्रश्नस्यानुपलब्ध्युपलब्धिभ्यामेवेति परिहारं वदन् देवानां प्रियः श्लाघनीयप्रज्ञः स्यात् । अपि च प्रागूर्ध्वं च तन्तूपलब्धौ कथं तन्मात्रस्य सनः पटस्यानुपलब्धिः । अन्यथा तन्तूनामपि सा स्यात् । अथ पटधर्मावेव व्यक्त्यव्यक्ती । तदा तावपि तन्तूनां विद्येते न वा । न चेन्न कार्यकारणयोरत्यन्ताभेदः । विद्येते चेत्तत्राह ॥ अनवस्थेति । उत्पत्तिनागव्यवहारहेतु व्यक्त्यव्यक्ती यदि तन्तुष्वपि विद्येते तदा

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

೯ ಸ್ತಶ್ಚೈಗೆ- “ಅನುಪಲಬ್ಧಿ, ಉಪಲಬ್ಧಿಗಳಿಂದಲೇ” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯನೂ ಶ್ಲಾಘನೀಯ ವ್ರಜ್ಞೆಯವನೂ ಆದಾನು! ಹಾಗು ಪಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ ಹಾಗು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ತಂತುಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ತಂತುವಿನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿ ಇರುವ ಪಟಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಹಾಗೆ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಂತುಗಳಿಗೂ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರಲಿ ಇನ್ನು- ವ್ಯಕ್ತಿ, ಅವ್ಯಕ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಪಟದ ಧರ್ಮಗಳೇ! ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ಪ್ರಶ್ನೆ- ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ತಂತುಗಳಿಗೆ ಆಗ ಇರುವವೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವು ಬರಲಾರದು. ಇದೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು “ಅನವಸ್ಥಾ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಂತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಆಗ ಸರ್ವತ್ರ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳ ಅನವಸ್ಥೆಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಃ=ಅನಭಿಜ್ಞ, ಮೂರ್ಖನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅಲುಕ್ ಸಮಾಸವಾಗಿದೆ “ಶ್ಲಾಘನೀಯ ಪ್ರಜ್ಞಃ” ಎಂಬುದು ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಬಳಸಿದ ಶಬ್ದ. ಏಕೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ “ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆತ್ಮಾಶ್ರಯ ದೋಷವು ಬರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ಪಟಧರ್ಮಾವೇವ” - ಇಲ್ಲಿ - “ವ್ಯಕ್ತಿ-ಅವ್ಯಕ್ತಿ” (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದು) ಇವೆರಡು ಪಟದ ಧರ್ಮಗಳೇ! (ಆದರೆ ಉಪಲಬ್ಧಿ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ) ಅವು ತಂತುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಅಸ್ವಯಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ “ಏವ” ಶಬ್ದದ ಭಾವ.

ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್ । ತಂತ್ರವೋ ನೋತ್ಪತ್ತಿಃ ನ ನಶ್ತಾಃ ।
 ಕಿಂತು ಪಠ ಏವೈತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವ್ಯವಸ್ಥಾ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ।

ಕಿಂಚೇಯಮಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪತ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರಕಾರಣನಯೋಪಾದೀಯತೇ । ಸಾ
 ಕಿಂ ಚಕ್ರವೀರಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಾಗಸತ್ಯೇವೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಮುಕ್ತಗಾಭಿಧಾತಾದಿನಾ ಚ
 ಜ್ಞಾಪಯತಿ । ತನ್ ಪ್ರಾಗಪಿ ಸತ್ಯೇವಾವಿನಾಶಿನಿ ಚ । ಏವಮವ್ಯಕ್ತಿರಪಿ ಕಿಂ
 ಪ್ರಾಗಸತಿ ಮುಕ್ತಗಾಭಿಧಾತಾದಿನೋತ್ಪದ್ಯತೇ । ಕಿಂ ವಾ ಪ್ರಾಗಪಿ ಸತಿ । ತುಭಯ-
 ತ್ರಾದೌ ದೃಢಯತಿ ॥ ಅನವಸ್ಥೇತಿ । ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತಯೋರೂತ್ಪತ್ತಿನಾಶವತ್ವೇ ಸರ್ವತ್ರೋ-
 ತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾ ವ್ಯವಸ್ಥಾಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಕಿಂಚಿತ್ಸದ್ವಿನಶ್ಯತಿ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಬರಲಿ! ಅಂದರೆ “ತಂತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾಗಿಲ್ಲ, ನಷ್ಟಗಳೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಆದರೆ
 ಹುಟ್ಟುವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳುಳ್ಳದ್ದು”, ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು
 ಆಗದಿರಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದರೇನು ? ಅದು ಚಕ್ರಚೇವರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
 ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ? ಮತ್ತು ಮುದ್ರರಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ
 ‘ನಷ್ಟವಾಗುವದೋ ಹೇಗೆ ? ಇಲ್ಲವೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು ಮುದ್ರರ
 ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹೇಗೆ ? ಇದರಂತೆ, ಅವ್ಯಕ್ತಿ
 ಯೆಂಬುದಾದರೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದು ಮುದ್ರರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ
 ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು, ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೋ ?
 ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎರಡೂ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಎರಡೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ
 ನೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು “ಅನವಸ್ಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ
 ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿರುವುದಾದರ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ
 ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳ “ಅನವಸ್ಥೆ” ಎಂದರೆ- ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ‘ಯಾವದೇ ಅಸತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಉಭಯತ್ರ” -ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ “ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಚಕ್ರಚೇವರಾದಿಗ
 ಳಿಂದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ ಸತ್ಯತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ,
 ಮುದ್ರರಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ,” ಎಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಹಾನಿ: ಸ್ಯಾದಿತೀರ್ಥ: । ದ್ವಿತೀಯೌ ದೂಷಯತಿ ॥ ಅನವಸ್ಯೇತಿ ।
ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತಯೋ: ಸದಾ ಸತ್ವೇ ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾಽವ್ಯವಸ್ಥಿತಿ:
ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಏತಾವಂತಂ ಕಾಲಮನುತ್ಪನ್ನೋ ಘಟ ಇದಾನೀಮುತ್ಪನ್ನ ಇತಿ
ತಾವನ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಉತ್ಪತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಹೇತೋರಭಿವ್ಯಕ್ತೇ: ಪ್ರಾಗಪಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ।
ತಥಾ ಮುಕ್ತರಾಭಿಧಾತಾಽಛುತ್ತರಕಾಲಮಪಿ ಘಟಸತ್ತ್ವವ್ಯವಹಾರ: ಸ್ಯಾತ್ । ತದ್ವೇತೋ-
ರಭಿವ್ಯಕ್ತೇರವಿನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ । ತಥೇದಾನೀಮೇವ ನಶ್ತೌ ಘಟ ಇತ್ಯಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್ ।
ವಿನಾಶವ್ಯವಹಾರಕಾರಣಾನಭಿವ್ಯಕ್ತೇ: ಪ್ರಾಗಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯಾನದೇ ಸತ್ಯವು ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ” ವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಹಾನಿಯಾಗಲಿ !
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಎರಡನೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು “ಅನವಸ್ಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನ
ದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವುಗಳಾದಲ್ಲಿ
ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ “ಅನವಸ್ಥೆ” ಯೆಂದರೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು
ಬರಲಿ ! ಹೀಗೆಂದರೆ- ಇದುವರೆಗೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಘಟವು ಈಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು;
ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಮುಂದೂ ಪ್ರಹಾರದ
ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ “ಘಟವಿದೆ” ಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ
ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾರಣವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಾಶವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ
ಹಾಗೂ ಈಗಲೇ ಘಟವು ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ !
ಏಕೆಂದರೆ ವಿನಾಶದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಿ (ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ)ಯು
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪ “ಅವ್ಯಕ್ತಿಯು(ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆಯು)ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಿ
ದ್ದು ಮುಂದೂ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ,” ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಕ್ತಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪ ಇವೆರಡೂ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ
ಅರ್ಥ! “ದ್ವಿತೀಯಾ” ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿದ್ದು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು
ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿದ್ದು ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುತ್ತದೆ.
ಈ ಎರಡು (ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದ) ಕಲ್ಪಗಳನ್ನು

ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರವೈಫಲ್ಯತಾದವಸ್ಥಯ ಸ್ಫುಟಮೇವ । ಅಶೈತದೋಷಪರಿಹಾರಾಯ
ವ್ಯಕ್ತವ್ಯವ್ಯಕ್ತೋರಪಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವೀಕ್ರಿಯೇತೇ । ತದಾ ತಯೋರ್ಪ್ಯುಕ್ತವಿಕಲ್ಪ-
ಕೌಶಾನುಷ್ಠಾಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಥ ತತ್ರಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯವ್ಯಕ್ತಯಂತರಾಙ್ಗೀಕಾರಸ್ತದಾಽನ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ವೈಫಲ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗಿ
ಹಾಗೇ ಉಳಿಯುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನು “ಈ ದೋಷದ ಪರಿಹಾರ
ರಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಹ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು
ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ,” ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ವಸ್ತುವು- ಅವುಗಳಿಗೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಕಲ್ಪ
ಲ್ಪಗಳಾಗಿ ಆಯಾ ವಿಕಲ್ಪಗಳ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಹತ್ತಿಯೇ ಹತ್ತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವೀಕ್ರಿಯೇತೇ’= “ವಿನಾಶಉತ್ಪತ್ತಿಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣವಾಗಿ” ಎಂಬುದನ್ನು
ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಘಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ
ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ “ಈಗ ಘಟವು ಹುಟ್ಟಿತು”
ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಚಕ್ರ
ಚೇವರ ಮುಂತಾದ ಕಾರಕ(ಸಾಧನ)ಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ
ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ “ಘಟವಿದೆ” ಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರ
ಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯ (ತೋರದಿರುವುದರ) ಸಲುವಾ
ಗಿಯೇ ಮುದ್ದರ ಪ್ರಹಾರಾದಿ ಸಾಧನಗಳು ಬೇಕೆನಿಸುವವು ಇದರಂತೆ ಅನಭಿ
ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ “ಈಗ ಘಟವು ನಷ್ಟ
ವಾಯಿತು” ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂಚೆ
ಇರುವ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈಗ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
ಯಿಲ್ಲದಾಗ “ನಷ್ಟ”ವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಉಕ್ತವಿಕಲ್ಪದೋಷಾನುಷಂಗೀ” - ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಹ,
ಉತ್ಪತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಕಾರಣವಾಗಿ, ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರಗಳ ವಿಫಲತೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ, “ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು ಉತ್ಪನ್ನ
ವಾಗುತ್ತದೆ, ಮುದ್ದರಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾ
ಯವೋ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದೇ ಆಗಿ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ” ಇದರಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿನಾಶದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರ

वस्था स्यादित्याह ॥ अनवस्थेति । उत्पत्तिनाशयोरिति विषयसप्तमी ।
सन्त्वनन्ता व्यक्तयोऽव्यक्तयश्च । मूलक्षयाभावान्नानवस्थादोष इत्यन्त

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ತವೆ- ಇನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು, ಎಂಬುದಾಗಿ “ಅನವಸ್ಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಯೋಃ” ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಇದೆ ಅನಂತ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿರಲಿ! ಮೂಲ ಕ್ಷಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ದೋಷವಾಗಲಾರದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅನವಸ್ಥಾ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸಹ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು ಮುದ್ದರ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಅಥವಾ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಈ ಪಕ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ “ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತೀರುತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ವೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುವವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ನಾಶಹೊಂದುವುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದೇ ಆಗಿದ್ದು ಮುದ್ದರ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗಿರುವ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ-ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಸತ್ಯಗಳಾದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ “ಯಾವುದೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ, ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಹಾನಿಯೆಂಬ ದೋಷವು ಒರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಡಕಣ್ಣಾಪಾರಗಳ ವೈಫಲ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

“ತತ್ರಾಪಿ” - ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ; ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ

“ವಿಷಯಸಪ್ತಮೀ” - ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಮೂಲಕ್ಷಯಾಭಾವಾತ್” = “ಮೂಲಕ್ಷಯಕರೀಂ ಪ್ರಾಹುರನವಸ್ಥಾಂ ಹಿ ದೂಷಣಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಮೂಲಕ್ಷಯಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವವನು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮೂಲದ ಕ್ಷಯವೆಂದರೇನು? ಕಲ್ಪಕ (ಕಾರಣ) ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವೋ?

ಛಾಹ ॥ ಅನವಸ್ಥೇತಿ । ಅನ್ಯಥಾಽನವಚ್ಛಿನ್ನವ್ಯಕ್ತಿಯ್ಯಕ್ತಿಪರಂಪರಾಙ್ಗೀಕಾರೇ
 ಸರ್ವತ್ರ ಘಟಾದ್ಬುತ್ಪತ್ತಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾಽನವಕ್ರುಪ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । उत्तरोत्तर-
 व्यक्त्यव्यक्तिसिद्धौ हि पूर्वपूर्वव्यक्त्यव्यक्तीनामुत्पत्तिनाशव्यवहारनि-
 दानत्वम् । ततः प्रयोजनपरिक्षयहेतुत्वादनवस्था दूषणमेव ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯಥಾ”=ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
 ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, “ಸರ್ವತ್ರ”- ಘಟೆ ಮುಂತಾದ
 ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ “ಅನವಸ್ಥಾ”= ಕ್ಷೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರು
 ವಿಕೆಯು (ಅಸಿದ್ಧಿಯು) ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
 ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಾದರೇ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ
 ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾರಣತ್ವವು । ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಯೋಜನದ
 ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯ (ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕ) ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲಿ
 ದೂಷಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯೋಜನದ ವಿನಾಶವೆಂದರ್ಥವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂ
 ದರೆ-ಘಟದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ರೂಪ
 ಗಳೆಂಬುದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ-ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿ
 ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
 ರೂಪತ್ವದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು ಆದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
 ಘಟದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಗ
 ಳೆಂಬುದು ಅವ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಕಲ್ಪಕ
 (ಪ್ರಮಾಣ)ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ದೂಷಣವೇ! ಆದೋಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ
 ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳದೆ ಪ್ರಯೋಜನದ ಪರಿಕ್ಷಯವೆಂಬ ಎರ
 ಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು “ಉತ್ತರೋತ್ತರ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ
 ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗ
 ಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿರುವ ಅಭಿ
 ವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು
 ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಘಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣವಾಗಿ
 ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಘಟದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದು

ನನ್ವಿದಂ ಭವತಾಮಪಿ ಸಮಾನಮ್ । ಪ್ರಾಗಸತಃ ಸತ್ತಾಸಮವಾಯೋ ಹಿ
ಜನಿರೀಷ್ಯತೇ । ಸತ್ತಾಸಮವಾಯೌ ಚ ಸದಾ ಸಂತಾವಿನಿ ಪ್ರಾಗ್ವಿನಾಶೋತ್ತರಮಪಿ
ಜನಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿನಾಶಶ್ಚ ನ ಸ್ಯಾದಿನ್ಯತ ಆಹ ॥ ಅನವಸ್ಥೇನಿ । ಓಂ
ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾಽವ್ಯವಸ್ಥಿನಿರನ್ಯಥಾ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಜನಿ-
ತ್ವಾಙ್ಗೀಕೃತಾವೇವ ಹಿ ಸ್ಯಾತ್ । ನಾಮ್ನ-ಮೇನೇ । ಪ್ರಕಾರಾನೇರಣ ಜನೇರ್ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಈ ದೋಷವು ನಿಮಗೂ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೂ) ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ
ಹೇಗಂದರ-ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಸತ್ತೆಯ (ಅಸ್ತಿತ್ವ-ದೇಶ ಕಾಲಸಂಬಂಧ)
ಸಂಬಂಧ ವಿಶೇಷ (ಸಮವಾಯ) ವು ಉಂಟಾಗುವದೇ “ಜನಿ” -ಜನನವೆನಿಸು
ತ್ತದೆ ಸತ್ತಾ ಸಮವಾಯಗಳು ಯಾತಾಗಲೂ ಇರುವವುಗಳು ಅದುದರಿಂದ
ವಿನಾಶದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿಯೂ ಜನನವಾಗಲಿ ! ವಿನಾಶವು
ಆಗದೇ ಇರಲಿ! ಈ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ ‘ಅನವಸ್ಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚ
ನವು ಹೊರಟಿದೆ ಈ “ಸರ್ವತ್ರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ಅನವಸ್ಥೆಯೆಂದರೆ ಅವ್ಯ
ವಸ್ಥೆಯೆಂಬ ದೋಷವು “ಅನ್ಯಥಾ”= ಸಮವಾಯವೇ ಜನಿ-ಜನನವೆಂದು ಅಂಗೀ
ಕರಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವದು ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಬರಲಾರದು ಏಕೆಂದರ
ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಜನನವನ್ನು ಮುಂದ ಹೇಳುವೆವು ” ಹೀಗೆ ಈಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದರಿಂದ, ಘಟದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನ ಪ್ರತಿಬಂಧ
ಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅನವಸ್ಥೆಯು ದೋಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ನಾಸ್ಮನ್ಮತೇ- “ಎವಮೇವಾಸತಃ ಸತ್ತಾಸಮವಾಯೋ ಜನಿರ್ಮತಾ ॥
ತತ್ತಾಪಿ ಹ್ಯುಕ್ತದೋಷಾಣಾಂ ನೈವ ಕಿಂಚಿನ್ನಿವಾರಕಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
“ಪ್ರಾಕ್ ಅಸತಃ ಸತ್ತಾಸಮವಾಯೋ ಜನಿಃ” ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ದೂಷಿಸಲಾಗಿದೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣತ್ವಾತ್”-ಮಹದಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಜಾಯಂತೇ ಪರಾ
ಧೀನವಿಶೇಷತಃ ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಿಯತ್ಪತ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣಪತ್ರ
ಹೇಳಲಾಗುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ “ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷತಾಪ್ತಿ”
ಯೆಂಬ ಜನನವನ್ನು ಘೋಷಲಾಗಿದೆ “ಮೃದಾದಿಗಳಿಗೆ ಘಟಾದ್ಯಾಕಾರದಿಂದ
ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದೇ ಘಟದ ಜನನ ಹೊರತು ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ತಾ ಸಂಬಂಧವೆಂದಲ್ಲಿ”
ಈ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ

ಜಾಯತೇ ಘಟಜನ್ಮ ಜಾಯತ ಇತ್ಯನಯೋರ್ಕಾರ್ಥನೈವ ಹಿ ಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕಸಮ್ಮತಾ ।
ನ ಚ ವ್ಯಕ್ತಯವ್ಯಕ್ತಯೋರ್ವ್ಯವಮಜ್ಞೀಕರ್ತುಮುಚಿತಮ್ । ಜನ್ಮವಿನಾಶಾವುಪಲಬ್ಧಿ-
ನುಪಲಬ್ಧಿ ವಾ ವಿಹಾಯ ವ್ಯಕ್ತಯವ್ಯಕ್ತಯೋರ್ವಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾದिति ।

ನನು ಯದ್ವಸದ್ಉತ್ಪದ್ವೇತ ಸಞ್ಚ ವಿನಶ್ಯೇನ; ತದಾ ಸರ್ವತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿನಾಶ-
ಯೋರನವಸ್ಥೇವ ಸ್ಯಾನ್ । ಁವಂ ಸತಿ ಹಿ ಖರವಿಷಾಣಮಪ್ಯುತ್ಪದ್ವೇತ । ಆತ್ಮಾ
ಚ ನಶ್ಯೇದಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಅನವಸ್ಥೇತಿ । ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರಣಗತ್ಯನಾದರಣೇ
ಹೀಯಮುತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಯೋರನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಞೈವಂ ಕಿನ್ತು ಯಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ-
ಕಾರಣಮಸ್ತಿ ತದಸದಪ್ಯುತ್ಪದ್ವೇತೇ । ಯಸ್ಯ ಚ ವಿನಾಶಕಾರಣಂ ವಿಧ್ಯತೇ
ತತ್ಸದಪಿ ನಿರೂಧ್ಯತೇ । ನ ಚ ಖರವಿಷಾಣಜನ್ಮನ್ಯಾತ್ಮವಿನಾಶೇ ವಾ ಕಾರಣ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಜನೇಜನಿರ್ಜನ್ಯಾ ತಸ್ಯಾ ವಸ್ತುಜನಿರ್ಜನಃ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಿಕರು ಹೇಳಿ-
ದ್ದಾರೆ "ಘಟವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಘಟದ ಜನನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ" ಇವೆರಡೂ
ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿದೆಯೆಂಬುದು ಲೌಕಿಕ ಪರೀಕ್ಷಕರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ-
ತನಾದುದು ಆದರೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲು
ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಜನ್ಮವಿನಾಶಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಉಪಲಬ್ಧಿ "ನುಪಲಬ್ಧಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ
ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಅಪ್ರಾಣಿಕ-
ವಾಗಿವೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಹಾಗಾದರೆ— "ಅಸತ್ತು (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದು) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ,
ಹಾಗು ಸತ್ಯವು ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದಾದರೆ— ಆಗ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳ ಅನವಸ್ಥೆಯೇ ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ— ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ಖರ
ವಿಷಾಣವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ ಹಾಗು ಆತ್ಮನೂ ನಾಶಹೊಂದಲಿ," ಈ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು "ಅನವಸ್ಥಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ 'ಅನ್ಯಥಾ'—
ಕಾರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು (ಸ್ವಭಾವವನ್ನು) ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಈ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ವಿನಾಶಗಳ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಹಾಗೆ ನಾವು ಅದನ್ನು ಅನಾ-
ದರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವಿದೆಯೋ ಅದು
ಅಸತ್ತು (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದದ್ದು) ಆದರೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುತ್ತದೆ ಹಾಗು
ಯಾವುದಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಕಾರಣವಿದೆಯೋ ಅದು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ನಾಶಹೊಂದು-
ವದು ಆದರೆ ಖರವಿಷಾಣದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಆತ್ಮನ ನಾಶದಲ್ಲಿ

ಮಸ್ತೀತಿ ತಯೋರ್ಜನನವಿನಾಶಾಭಾವಃ । ಕಾರಣಸ್ವಭಾವಾನುಗಮೇ ತು ಸತ್ಕಾರ್ಯ-
ವಾದಿನೋಽಪ್ಯನಿಪ್ರಸಕ್ತಃ ಏವೇತಿ । ಅಥವಾ ಸ್ವಾಧೀಯಮನವಸ್ಥಾ । ಯದ್ವತ್ಯಂತಾ-
ಸದೇವೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಸನ್ಮಾತ್ರಂ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ । ಸದಸದೇವೋತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ
ಚೋಕ್ತಂ ವಿನಾಶಕಾರಣವದೇವ ಚ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ ।

ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಭಾವೇ ಚೋಪಲಙ್ಘೇರೀತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇನ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ಯವ್ಯಾಪಕಭಾವೇ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯಾಗಲೀ ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅವೆರಡಕ್ಕೂ (ಕ್ರಮವಾಗಿ)
ಜನನ ವಿನಾಶಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಾರಣದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದಿಗೂ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ತಪ್ಪಿದುದಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಧವಾ-
“ಅತ್ಯಂತ ಅಸತ್ತಾದುದೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಕೇವಲ ಸತ್ಯವಾದುದೇ ನಾಶ
ಹೊಂದುತ್ತದೆ,” ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳುವವರಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಈ ಅನವಸ್ಥೆಯು
ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಬರಲಿ! ಆದರೆ ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ ಸತ್ಯ, ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ಯ
(ಸದಸತ್ಯ)ವಾದುದೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ ಹಾಗೂ ವಿನಾಶದ
ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದೇ ವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇನ್ನು -“ಭಾವೇ ಚೋಪಲಙ್ಘೇ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ರೂಪವಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಏವ- ಆತ್ಮನ ಹಾಗೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತೆಯಿರುವುದ
ರಿಂದ ಜನನವಾಗದಿರಲಿ! ಹಾಗೂ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಜನನವಾಗಲಿ!
ಹೀಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಕಾರಣ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಇದ್ದರೂ
ಬಾಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಸತ್ಯತೆಯೆಂದು ಸ್ವಪ್ನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ
ಸರಿಯಾದೀತು? ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತ
ದೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು “ಅಧವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ
“ಅತ್ಯಂತಾಸದೇವ”- ಯಾವದೇ ರೂಪದಿಂದ (ಆಕಾರದಿಂದ)ಲೂ ಅಸ್ತಿತ್ವ (ಸತ್ತ್ವ)
ವಿಲ್ಲದ್ದು “ಸನ್ಮಾತ್ರಂ”- ಯಾವದೇ ರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ಯವಾಗದಂತಹದು
ವಿನಾಶ ಕಾರಣದಿಂದ ರಹಿತವಾದುದು

ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳ ಅರ್ಜವ ಅನಾರ್ಜವದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೇ ಮಾಡ
ಲೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅರ್ಜವ ವಿಚಾರವು

ನೈವೋಪಪನ್ನಂ ನಾತ್ಯಂತಾಢೇದಸಾಧಕಢ್ಢ । ಅಥ ಕಾರಣೋಪರೋಕ್ತಬುದ್ಧಿಃ ಸಾಢಾನಾಫಿ-
ಕರಣ್ಯಬುದ್ಧಿರ್ವಾಽತ್ರಾಢಿಢತೇತಿ ಢತಢ್ಢ । ಸಾಽಪ್ಯಢೇದಢಾತ್ರೇಣ ಫರಿತಾರ್ಥಾ
ನಾತ್ಯಂತಾಢೇದಸಾಧನಾಢಾಲಢ್ಢ । ಕಿಞ್ಞೈತತ್ ಯುಕ್ತೇಶ್ವೇತ್ಯನೇವ ಶಕ್ಯಸಙ್ಗ್ರಹಂ ನ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದುದು, ವ್ಯಾಪ್ಯ ವ್ಯಾವಕ ಭಾವದಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ
ಅಭೇದದ(ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ) ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು ಇನ್ನು ಕಾರಣ ಸಂಭವ
ವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗಲೇ ಕಾರಣದ ಸಢಾನಾಢಿಕರಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬ
ಬುದ್ಧಿಯಾಗಲೀ(ಅನುಭವವಾಗಲೀ) ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದ
ಸಾಧಕವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ- ಅಭೇದವನ್ನಷ್ಟೇ
ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರತೀತಿಗಳು ಚರಿತಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ, ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇ
ದದ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು ಢತ್ತು ಆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ‘ಯುಕ್ತೇಶ್ವ’ ಎಂಬೀ
ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಂಗ್ರಹ ಢಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಭಾವೇಚೋವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಿಂದೆಯೇ ಢಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಢುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅರ್ಜವ ವಿಚಾರ
ವನ್ನು “ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಢಾಡುತ್ತಾರೆ ಢೃದಾದಿ
ಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೇ ಕಾರ್ಯದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ
ಅಭೇದವೇ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಅಲೋಕ
(ಬೆಳಕು) ವಿದ್ದರೇ ರೂಪದ ಉಪಲಬ್ಧಿ (ಕಾಣುವಿಕೆ) ಯು, ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ”
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕಾರಣದೊಡನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಿನಾಭಾವ (ವ್ಯಾಪ್ತಿ-
ಸಿಯತ ಸಂಬಂಧ) ವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂಬುದು
ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರ ಢೇಲೆ ಭಾವಢತೀಕಾರನು ಹೇಳಿದು
ದನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು “ಢೃತ್ತು
ಘಟಿವು” ಎಂಬುದಾಗಿ, ಕಾರಣದ ಅನುವೇಧದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಅಥವಾ ಸಢಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಿಸಿಕೊಂಡದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೆಂದು ಸೂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅಶಂಕಿಸಿ ಅದನ್ನು
“ಅಥ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಶಕ್ಯಸಂಗ್ರಹಂ”-“ಅಸದಕರಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಹಾಗು
ಸೌಗತೋಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು;
ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ, ಕಾರಣಾನುವೇಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ

ಪುನರभिधातव्यम् । अथानेन प्रत्यक्षमुपन्यस्यते तदपि नात्यन्ताभेद-
साधकम् । अत एव भावाच्चोपलब्धेरिति सूत्रविपरिणामोऽपि
निरस्तः । सत्त्वाच्चावरस्येति युक्तिश्चेत् युक्तेश्चेत्येतन्नैव गतार्थता । श्रुति-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಲಬ್ಧೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು- ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಾಭೇದದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದೆಂದರೆ ಆಗಲೂ
ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದದ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು ಅದುದರಿಂದಲೇ “ಭಾವಾ
ಚ್ಛೋಪಲಬ್ಧೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ-
“ ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಛಾವರಸ್ಯ ” ಎಂಬುದು “ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೆಂದೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ, “ಭಾವೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಯಾದ ಸೂತ್ರವು ಬೇಕಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪುನ
ರುಕ್ತಿದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವವು ಇನ್ನು “ಭಾವಾಚ್ಛೋಪಲಬ್ಧೇ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾರಭೇದವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ, ಆತಾನವಿತಾನವುಳ್ಳ-ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾ
ಗಿರುವ ತಂತುಗಳೇ ಪಟವೆಂಬುದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ
ಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು “ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅಥಾನೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಭೇದಾಭೇದವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂಥ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಚರಿತಾರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ
ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ “ಅತಃವ”- ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದದ ಸಾಧಕವಾಗದಿರುವುದ
ರಿಂದಲೇ! “ ಘಟವು ಮಣ್ಣು ” ಎಂಬುದಾಗಿ, ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ
ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಸ್ವಭಾವದ ಸಂಬಂಧವನ್ನಾಗಲೀ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯ
ಕ್ಷವು ಅಭೇದವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವನ್ನು
ಮಾತ್ರವೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ
ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ “ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಛಾವರಸ್ಯ” ಇಲ್ಲಿ-
ಕಡಮೆಯ ಕಾಲವುಳ್ಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ (ಅವರಸ್ಯ) ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ “ಸದೇವ
ಸೋಮ್ಯೇದ ಮಗ್ರೇ ಆಸೀತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ವನ್ನು ನಿರ್ಣ
ಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೆಂದು ಪರರ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನ.
ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವಧಾರಣ (ಸತ್ತ್ವದ ನಿರ್ಣಯ) ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಭಿಪ್ರೇತವೋ ?

ಶ್ವೇಚ್ಛಾದ್ವಾಂತರಾಚ್ಛೇದನೇನ । ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತಿ ತು ಪರಿಚೋದನೈವಾಸಙ್ಗತಾ ।
 ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತಾಪರತ್ವೇನಾಪಾತತಸ್ತು ಶೂನ್ಯಮ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ವಾ ಕಾರಣ-
 ಭಾವಪ್ರತಿಪಾದಕತಾಪ್ರತಿಭಾಸೇನ ಕಾರ್ಯಾಸತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತಾವಪ್ರತಿತಿಃ । ಯುಕ್ತೇ-
 ರಿತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಿ ತುತರತ್ರಾಪಾಕರೀಷ್ಯಾಮಃ । ಶಬ್ದಾದ್ವಾಂತರಂ ತ್ವಾಚಾರ್ಯೇಣೈವಾನ್ಯತ್ರಾನ್ಯ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗತಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛೇದ” ಎಂಬ
 ಅಂಶದಿಂದ ಅದು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ “ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪರಿಚೋದನೆಯೇ ಸಂಗತವು ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾ
 ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಪಾತವಾಗಿ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ
 ಅರ್ಥವಾ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂಬುದಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ
 ಕಾರ್ಯದ ಅಸತ್ತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ “ಯುಕ್ತೇತಿ,” ಎಂಬಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛೇದ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲವೆ, ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಭಿವ್ರೇತವೋ? ಇವೆರಡೂ
 ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ‘ಯುಕ್ತಿತ್ವೇತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸು
 ತ್ತಾರೆ “ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಛೇದನೇನೈವ” ಇಲ್ಲಿ “ಗತಾರ್ಥತಾ” ಎಂಬುದನ್ನು
 ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಶಬ್ದಾಂತರಾತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ- “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದ
 ಮಗ್ರ ಅಸೀತ್” ಎಂಬ ಶಬ್ದಾಂತರ (ಬೇರೆ ಶ್ರುತಿಯು) ವಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬು
 ದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತಾಪರತ್ವೇನ”- “ಅಸದೇವ ಸನ್ಮನೋಽಕುರುತ” ಈ
 ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ
 ದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ “ಅಸತ್” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಸನ್ಮ
 ನೋಽಕುರುತ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದುದ
 ರಿಂದ, “ಅಸತ್” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ತುಚ್ಛ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ
 ಆದರೂ “ಶೂನ್ಯ, ಅಭಾವ,” ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಭವಿಸ
 ಬಹುದು ಅದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಸ್ಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಕಾರಣ
 ಭಾವ” ವೆಂದರೆ “ಕಾರಣತ್ವ” ಐದನೆಯ ಸೂತ್ರದ ವರರ ಅರ್ಥವನ್ನು
 “ಯುಕ್ತೇರಿತ್ಯುಕ್ತ ಯುಕ್ತಿಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಸದ
 ಕರಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಗು ಬೌದ್ಧ (ಸೌಗತ) ನು

ಶೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ । ಪಠೇ ಪ್ರಾಣಾದೌ ಚ ನಾತ್ಯಂತಾನುಪಸಂಜಾತವಿಶೇಷತ್ವ-
ಮಿತ್ಯನುದಾಹರಣಮೇವೇತ್ಯಲಂ ಪ್ರಪಂಚೇನ ॥ ೬ ॥

ಯದುಕ್ತಂ ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಹೀತಿ ಯಚ್ಚ ನಿಯಮದ್ ಇತಿ । ತದ್ಭುಯಃ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ “ಶಬ್ದಾಂತರ”ವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪಟದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಉದಾಹರಣಗಳೇ ಆಗಲಾರವು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಸ್ತರವು ಸಾಕು

ಇನ್ನು- “ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಹಿ, ನಿತ್ಯಭೇದಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಎರಡೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದ “ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾನೃಧಾನುಪಪತ್ತಿ” ಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಉತ್ತರತ್ರ-
ಸಾಂಖ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಅಸದಕರಣಾತ್” ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ವೈಭಾಷಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧನು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸುವರು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅನ್ಯತ್ರ”- ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಭಾಂವೋಗ್ಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಆ ಶ್ರುತಿಯ ಕಾರ್ಯದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತೋಕ್ತಿಪರನಾದ ಪರರ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳ ಮೇಲಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಟ ಪ್ರಾಣಾದೌ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನುಪಸಂಜಾತವಿಶೇಷತ್ವಂ”= ಅನುಪಸಂಜಾತಃ-ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, “ವಿಶೇಷಃ”= ಭೇದವು ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಅದು ಅನುಪಸಂಜಾತವಿಶೇಷಃ, ಅಂದರೆ ಅಭೇದವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವು, ಎರಡೂ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ) ಅತ್ಯಂತ ಉಪಸಂಜಾತವಿಶೇಷವು (ಭೇದವು) ಇರುತ್ತದೆ. ಪಟ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ (ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸಗಳಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾಹರಣವಾಗಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ. ಪಟ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪಸ್ಥಾಂತರವಾಗುವುದೆಂಬ ವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದದ ಬಗ್ಗೆ ಉದಾಹರಣಗಳಾಗಲಾರವು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾ

ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಕರ್ತು ಕರ್ತುಮನ್ಯಥಾ ॥
 ಸ್ವಮಿಚ್ಛಂ ಕಾರಣಾಮಿಚ್ಛ ಮಿಚ್ಛ ವಿಶ್ವಂ ಕರೋತ್ಯಜಃ ॥

ಶ್ರುತ್ಯಾಽಪಿ ಸಾಧಯತಿ ॥ ಶಕ್ತೋಽಪಿತಿ । ಅಕರ್ತು ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಕರೋತಿ ।
 ಅನ್ಯಥಾ ಇವಾ ಕಾರಣೈಸ್ತದ್ವಿತ್ಯಾಸೇನ ಚ ಕರ್ತು ಶಕ್ತೋಽಪಿ ನಿಯತೈಃ ಕಾರಣೈಃ
 ಕರೋತಿ-ಚ್ಛಯೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಸ್ವಸ್ಮಾನ್ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಾದ್ವಿಚ್ಛಮ್ । ಉಪಾದಾನ-
 ಕಾರಣೇನಾಮಿಚ್ಛಂ ಮಿಚ್ಛ ಚ । ಸಂಸಾರಿಣೋ ಹಿ ವಿಷ್ಣಿಗೃಹೀತಾ ಇವೇಶ್ವರಪ್ರೇರಿತಾ

ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನಾದ ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣನು, ಮಾಡದೇ ಇರಲು ಹಾಗೂ
 ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅಥವಾ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂದಿಯೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಮಾಡಲು, ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಉಪಾ-
 ದಾನಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವನ್ನಾಗಿಯೂ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು, ಸೃಷ್ಟ್ಯನ್ನು ಸಾರನಿಡು-
 ವುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾದ ಸತ್ತ-ಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಕ್ಷುಪ್ತ ಕಾರಣಗಳಿಂದ

— ಸಮರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು “ಶಕ್ತೋಽಸಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಸಾಧನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ,
 ಮಾಡದಿರಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. “ಅನ್ಯಥಾ- ಕಾರಣಗಳಿ-
 ಲ್ಲದೆ ಹಾಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಿದ್ದರೂ “ನಿಯತೈಃ”=
 ಕ್ಷುಪ್ತ ಕಾರಣಗಳಿಂದ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ
 ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು “ಸ್ವಭಿನ್ನಂ”= ತನ್ನಿಂದ- (ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣದಿಂದ) ಭಿನ್ನ
 ವಾದುದು “ಕಾರಣಾಭಿನ್ನಂ”- ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೂ ಭಿನ್ನವೂ
 ಆದುದು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವವರು ವೇತನ ಭಾಗಿಗಳಾದ ಸೇವಕರ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದೂರದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು
 “ಅಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತೋಽಸಿ ಕರೋತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯಥಾ”
 ಎಂಬುದು ಮೂಲಾನುವಾದ. “ನಿನಾ ಕಾರಣೈಃ ತದ್ವ್ಯತ್ಯಾಸೇನ ಚ” ಎಂಬುದು
 ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. “ತದ್ವ್ಯತ್ಯಾಸೇನ ಚ” — ಕಾರಣದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ.
 “ಶಕ್ತೋಽಸಿ ಹಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂವಾದವು ಹೊರ-
 ಡುವ ಹಾಗೆ ಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯೋಜನವನ್ನು “ನಿಯತೈಃ ಕಾರಣೈಃ ಕರೋತಿ
 ಇಚ್ಛಯಾ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಮಾಡ-
 ದಿರಲು (ಅಕರ್ತುಂ) ಶಕ್ತಿಯು ಎಂಥ ಮಹಿಮೆಯು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು

इति श्रुतेरवसित उक्तोऽर्थोऽयमशेषत ॥ २-१-६ ॥

अनिष्टमपि धारकप्रयत्नेनाकृत्वा न स्थातुमीशते । न च भगवास्तथे-
त्यकर्तुं शक्तोऽपीत्युक्तम् । अशेषतः प्रागिदानीं चोक्तो न तु सन्नि-
हित एवेत्यर्थः ॥ २-१ ६ ॥

॥ ॐ इतरव्यपदेशाद्धिताकरणादिदोषप्रसक्तिः ॐ ॥ अस्मिन्न-

ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ (ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ) ವೇದಗಳಿಂದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ
ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ವಿಷಯವು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ೨-೧-೬

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಸ್ವಾಮಿ-ಒಡೆಯ) ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ, ಅನಿಷ್ಟವಾದುದನ್ನೂ ಸಹ ಧಾರಕನ
'ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮಾಡದೆ ಇರಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ
ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಇರಲು ಅಸಮರ್ಥನಲ್ಲ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ "ಅಕರ್ತುಂ
ಶಕ್ತೋಽಸಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ "ಅಶೇಷತಃ" = ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಗ್ಯಾ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಕೇವಲ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ॥೨, ೧, ೬॥
॥ ಓಂ ॥ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ॥ ಓಂ ॥
" ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ ಪಕ್ಷವು ವಿಸ್ತರದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

"ಸಂಸಾರಿಣೋ ಹಿ" ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ "ವಿಷ್ಟಿಗೃಹೀತಾಃ" =
ವೇತನವನ್ನು ಕೊಡದೆಯೇ ರಾಜಭಟರು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಎಳೆದು ಕೆಲಸಕ್ಕ
ಯಾರನ್ನು ಹಚ್ಚಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರು "ಧಾರಣಪ್ರಯತ್ನೇನ" - ಮಾಡದಿರಲು
ಅನುಕೂಲವಾದ ದಾರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮಾಡದೆ
ಇರುವವನಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ "ಧಾರಕ" ಎಂಬ ವಾರದಲ್ಲಿ-ಸುಮ್ಮನಿರುವಂತೆ
ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ "ಅಶೇಷತಃ"
ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು "ಪ್ರಾಗಿದಾನೀಂ ಚ" ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
"ಶಕ್ತೋಽಸಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥ ಹಾಗೂ "ನಿತ್ಯಭೇದೇ"
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥ, ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ೨-೧-೬

‘ ಸ್ವಯಂ ಕೃತಾಽಸಿ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ಪಷ್ಟತಾರ್ಥತಃ’ ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಈ (ಮುಂದೆ ಹೊರಡಲಿರುವ) ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
ಭಾಷ್ಯದ ವಿವರಣ ಪರವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯ

ಧಿಕರಣೇ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷಃ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತೌ ವಿಸ್ತರಾನ್ನಿರಾಕ್ರಿಯತ ಇತಿ भाष्यम् ।
 अत्र वक्तव्यम् । किमत्र जीवस्य सर्वथा कर्तृत्वं निराक्रियते ।
 उनेश्वराधीनं तदङ्गीकृत्य स्वानन्त्यमात्रम् । नाद्यः । तथा सति कर्ता
 शास्त्रार्थवत्त्वादित्यादिवक्ष्यमाणविरोधापत्तेः । स्वतःकर्तृत्वानुपपत्ति-
 रित्यादिविशेषणवैयर्थ्यप्रसङ्गाच्च । न द्वितीयः । हिताकरणादिदोष-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ
 ಯಾವದೇ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವದೋ?
 ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಕೇವಲ ಜೀವ
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವದೋ? ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು
 ನೊದಲನೆಯ ಸ್ತಂಭವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ “ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ
 ವತ್ತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ ವಿಷಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು
 ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು “ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಣ
 ಗಳಿಗೆ ವ್ಯರ್ಥತೆಯೂ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸ್ತಂಭವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ
 “ಹಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಜೀವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು ಓದಿ ಅದರ ವಿವರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು “ಅಸ್ಮಿನ್”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಇತ್ಯಾದಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ ವಿರೋಧಾಪತ್ತೇಃ” - ಅದಿಪದದಿಂದ “ವಿಹಾ
 ರೋಪದೇಶಾತ್” ಈ ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ
 ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು

“ವಿಶೇಷಣವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಾತ್” - “ಅಶ್ಮಾದಿವಚ್ಚ ತದನುಪಪತ್ತಿಃ
 ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಜೇತನತ್ವೇಽಪಿ ಅಶ್ಮಾದಿವತ್ ಅಸ್ವ
 ತಂತ್ರತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಜೀವಸ್ಯ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾ
 ಗಿದೆ ಅಲ್ಲಿ “ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಜೀವಸ್ಯ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಸ್ವತಃ” ಎಂಬ
 ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವ್ಯರ್ಥತೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ
 ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅದಿ”ಪದದಿಂದ “ಜೀವೇ ದೃಶ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ಕಾರ್ಯೋಪ
 ಸಂಹಾರೋ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರಾತ್ ಪರಕೃತ ಏವ” (ಜೀವನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ

ಪ್ರಸಕ್ತೀರಿಯಾದಿಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯನಿರಾಕರಣಪರತ್ವೇನ ಶಕ್ಯಯೋಜನತ್ವೇಽಪಿ
 ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ನಿರವಯವಶಬ್ದಕೋಪೋ ವೇತ್ಯಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾಶಕ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನ-
 ತ್ವಾತ್ । ಇದಂ ಹಿ ಸೂತ್ರಂ ಸರ್ವಥಾ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಿರಾಕುರ್ವದುದುಪಲಭ್ಯತೇ । ತಥಾ ಹಿ ।
 ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕೃತ್ಸೈಕದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಾವನುಭವವಿರೋಧಃ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಿರಾಕರಣ ಪರವಾಗಿ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿದ್ದರೂ
 “ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ನಿರವಯವಶಬ್ದಕೋಪೋ ಎಂಬೀ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
 ಖ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಜೀವ
 ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಧಾ ನಿರ್ವೇಧಿಸುವುದಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ-
 “ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹಾಗೂ ಏಕದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ
 (ನಿಯತ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ) ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತ
 ನಾದರೆ (ತೃಣೋದ್ಧಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೊಡಗಿಸು
 ವನೆಂದರೆ) ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕದೇಶಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಉಪಸಂಹಾರವು (ಅವನಾನ-ಮುಕ್ತಾಯವು) ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರ
 ಮಾತ್ಮನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ ಆಗಿದೆ) ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ
 ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಕರ್ತೃವೇಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿದ್ದರೆ
 “ಅಶ್ವಾದಿವತ್ ಅಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದರ ಬದಲಾಗಿ “ಅಶ್ವಾದಿವತ್ ಅಕ
 ರ್ತೃತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಭಾವವು “ಶಕ್ಯಯೋಜನತ್ವೇಽಪಿ
 “ಯದಿ ಜೀವಃ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ತರ್ಹಿ ಹಿತಾಕರಣಂ ಅಹಿತಕರಣಂ
 ಚ ನನ್ಯಾತ್ ನ ಹಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಾನ್ ಸ್ವಹಿತಂ ನ ಕರೋತಿ ಸ್ವಾಹಿತಂ ಚ ಕರೋತಿ
 ಇತಿ ಸಂಭವತಿ ತಥಾಚ ಸಕಲಸ್ಯಾಪಿ ಜನಸ್ಯ ನಿಜನಿರ್ದುಖಃಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ
 ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ!! ಇತ್ಯತೋ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ” (ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃವೆಂದು
 ಹೇಳಿದರೆ “ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು, ಅಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವುದೆಂಬ ಎಂಬೀ
 ಸಂಗತಿಯು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು
 ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬುದು ಸಂಭವಿಸು
 ವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ತಮ್ಮ ನಿರ್ದುಖ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿರ
 ಲೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ)
 ಹೀಗೆ ಯೋಜನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

एकदेशाङ्गीकारे चाथ यः स जीवः स नित्यो निरवयव इत्यनंशत्व-
श्रुतिव्याकोपः स्यात् । न हि सामर्थ्यापरपर्यायं प्रयत्नादिरूप कर्तृत्व-
मस्माकं जीवाङ्घ्रिन्नम् । येन तस्य विचित्रत्वेऽपि जीवस्य निरंशत्वं न
व्याहन्येत । ततो व्यापकनिवृत्त्या व्याप्यं कर्तृत्वमपि निवर्तत इति
खल्वत्र तात्पर्यं प्रतीयते । प्रसङ्गस्य विपर्यये पर्यवसानावश्यमभावात् ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತೊಡಗಿಸುವದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ “ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ ಸ ನಿತ್ಯಃ ನಿರವಯವಃ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಅಂಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು (ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪವು) ಬಂದೀತು! ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವೆಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನಾದಿ ರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವನ ನಿರಂಶತ್ವವು ಅಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪಕದ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯನಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಈ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ವಿಪರ್ಯಯ ಪರ್ಯವಸಾನವೆಂಬ ಅಂಗವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಲೇಬೇಕು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ತೃಣೋದ್ಧಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯೇ” (ಹುಲ್ಲು ಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು “ಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂಪಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಅದಿ” ಪದದಿಂದ, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬುಡ್ಧಿ ಇಚ್ಛಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು

‘ವ್ಯಾಪಕನಿವೃತ್ಯಾ’ - ಕೃತ್ಸ್ನ-ಏಕದೇಶ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವ್ಯಾಪಕದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದ “ಅತ್ರ”= “ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ತೃಣೋದ್ಧಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿ! ಏಕದೇಶಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಿರವಯವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶಬ್ದ(ಶ್ರುತಿ) ವಿಕೋಪವು ಬರಲಿ! ಹೀಗೆ ಆಪಾದ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರಸಂಗಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವಿಪರ್ಯಯ

ಅನಶಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ಕಿञ्चित्सಾಮರ್ಥ್ಯಯोजनाಂ ||
ಕಾರ್ಯೇಷು ಯ ಕರೋತ್ಯದ್ವಾ ನಮಸ್ತಸ್ಮೇ ಸ್ವಯಂಭುವೇ ||

ವಿರೋಧಃ । ಅಥ ವಸ್ತುತೋ ನಾಸ್ತೀವ ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾಭಿಮಾನಿಕಂ ತು
ತದ್ವಿನ್ಯವಿರೋಧಃ । ಮೈವಮ್ । ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾದಿತ्याದಿನಾ ವಾಸ್ತವಸ್ಯೈವ ತಸ್ಯ
ಸಾಧಯಿಷ್ಯमाणತ್ವಾನ್ । ಅತೋ ದುರ್ಘಟಮೇತದಧಿಕರಣಮಿತ್ಯತೋ ದ್ವಿतीयಪಕ್ಷ-
ಮङ್ಗೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರಮಙ್ಗೌ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರಗಾಢೀನತಾನಙ್ಗೀಕಾರವಿಪಯೌ ವ್ಯಾಕರ್ಷಿ-
ಷ್ಯನ್ನಾದೌ ತಾವದೀಶ್ವರಗಾಢೀನತಾಙ್ಗೀಕಾರ ಪ್ರಮಙ್ಗನಿವೃತ್ತಿಪ್ರಕಾರಮಾಗಮವಾಕ್ಯೋದಾ-
ಹರಣೇನ ದರ್ಶಯತಿ || ಅನಶಸ್ಯಾಪಿತಿ || ಕಿञ्चित्सಾಮರ್ಥ್ಯಯोजनाಂ ಕಾರ್ಯಾನು-

ಅಂಶವಿಲ್ಲದವನಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವ್ಯ-
ವಸ್ಥೆಯಾಗುವನ್ನು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂಥ
ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಈ ವಚನದಿಂದ ಈ ಅಭಿ-
ಪ್ರೇತವಾದ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿದೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ ವಿಷಯ
ದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಆದರೆ ಆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಭಿಮಾನಿಕವಾದುದು ಆದುದರಿಂದ
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ “ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್”
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಾಸ್ತವವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧನಮಾಡಲಾಗುವದು
ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ದುರ್ಘಟವು ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುವುದ
ರಿಂದ, ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ತರ್ಕಗಳು ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು
ಈಶ್ವರಾಧೀನವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಮೇಲೆ ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾ-
ನಿಸುತ್ತ, ಮೊದಲು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದುದು ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬುದನ್ನು
ಒಪ್ಪಿದರೆ, ತರ್ಕದ ಪರಿಹಾರ (ಸಮಾಧಾನ) ವಾಗುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು “ಅನಂಶ
ಪ್ರಾಪ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾಮ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವಾಸ್ತವಸ್ಯೈವ”- ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು “ವಿಹಾರೋ-
ಪದೇಶಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಕರ್ತೃತ್ವವು ವಾಸ್ತವವಾದುದು

॥ ॐ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ವಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ॐ ॥

ರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರಯೋಗಮ್ । ಸ್ವಯಮ್ಭುವೇ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಯ । ಇತಿ ವಚನಾದವಸಿತಃ
ಅಯಮಭಿಪ್ರೇತೋಽर्थ ಇತ್ಯನುವರ್ತತೇ ।

ತತಶ್ಚೈತದ್ಭುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಯದಿ ಜೀವಃ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನತಯಾ ಕರ್ತಾ
ಅಭ್ಯೀಕೃತಃ । ತದೋಪಪದ್ಯತೇ ಏವ ತಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ಪ್ರಸङ್ಗಯೋಃ ಸಮಾಧಾತುಂ
ಶಕ್ಯತವಾತ್ । ಅನಂಶತ್ವಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇ (ನ) ಹಿ ನ ನಿರವಯವಶಬ್ದಕೋಪಃ ।
ಅನಂಶಸ್ಯಾಪಿ ಪರಮೇಶ್ವರಾಚಿನ್ಯಶಕ್ತಿವಶೇನ ಕಾರ್ಯಾನುರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರಯೋಗ-
ಸಮ್ಮಭಾವಾನ್ ಕೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿರिति । ಏತಚ್ಚಾನುಪದಂ ಸ್ಫುಟಿಭವಿಷ್ಯತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಧ್ಯಾಯೋಜನಾಂ”- ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು
“ಸ್ವಯಂಭುವೇ”- ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನಿಗೆ. “ಇತಿ ವಚನಾದವಸಿತೋಽಯಮಭಿ
ಪ್ರೇತೋಽರ್ಥಃ” (ಹೀಗೆ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಈ ಅರ್ಥವು
ಹೊರಡುತ್ತದೆ) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ - “ಜೀವನು ಪರಮೇಶ್ವರನ
ಆಧೀನವಾಗಿ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಿದೆ
ಅಂಶವಿಲ್ಲ (ಜೀವನಿಗೆ) ವೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಿರವಯವತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿ
ಪಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯು (ಶಬ್ದದ) ವ್ಯಾಕೋಪವಿಲ್ಲ ಅಂಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವನಿಗೆ
ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಚಿಂತ್ಯ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯ ವಶದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಾದ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ, ಕೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಸಂಗನಿವೃತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರಂ” ಕೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಬಾಧ
ವೆಂಬ ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನ(ಪ್ರಸಂಗ) ದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು
“ಪ್ರಸಂಗಯೋಃ”- ಕೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿ, ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪಗಳೆಂಬ
ಪ್ರಸಂಗಗಳು “ಅನುಪದಂ”-ಸೈವಪೋಷ ಹಿ ಜೀತನಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾ
ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದುದರಿಂದ, “ಪ್ರತಿರೋಧೋ ಗಂಧವತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲಾಗುವ ಜೀವ ಸಾಂಶತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು.

यदि भागेन कार्येषु जीवशक्तिं न योजयेत् ॥

हरिस्तदा हि सर्वत्र कृत्स्नयत्नोऽशिताऽपि वा ॥

एवमुपोद्धानप्रक्रियया विपर्ययपर्यवसानोपपत्तिमुक्तवेदानीं विव-
क्षितार्थे सूत्रं योजयति ॥ यदीति । भागेन कार्यानुगुणांगेन । अत्र
यदीश्वराधीनतया कर्ता न स्यादिति वक्तव्ये यदि भागेनेत्यादिवचनं
प्रसङ्गस्फुटीकरणार्थम् । ईश्वराधीनत्वप्रकारप्रपञ्चनार्थं च । सर्वत्र
तृणादानादावपि कृत्स्नयत्नोऽशिता वा प्रसज्येत । तथा चानुभव-

ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹರಿಯು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಅನುಗುಣವಾದ
ಅಂಶದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಯೋಜನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದರೆ- ಆಗ ತೃಣಾದಾನ
ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಗ್ರ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನೂ ಇಲ್ಲನೆ
ಏಕದೇಶ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಿಯೂ(ಅಂಶವುಳ್ಳವನು) ಆಗಬೇಕಾಗುವದು (ಅದರ
ಇದು ಶ್ರುತಿಅನುಭವಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವು, ಅದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾಧೀನನಾಗಿಯೇ
ಜೀವನು ಕರ್ತೃವು)

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಇದು ಮುಂದೆ ಕೂಡಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ
ಹೀಗೆ ಉಮೋದ್ಭೂತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ವಿನಯವನವಸಾನವು
ಯುಕ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ (ಹೇಳಬೇಕಾದ) ಅರ್ಥದ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು “ಯದಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಯೋಜಿಸುತ್ತಾರೆ.
“ಭಾಗೇನ” - ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅಂಶದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ “ಯದೀಶ್ವರಾಧೀ
ನತಯಾ ಕರ್ತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್” (ಈಶ್ವರಾಧೀನನಾಗಿ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗದಿದ್ದರೆ)
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದರ ಬದಲಾಗಿ “ಯದಿ ಭಾಗೇನ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಹೇಳಿದುದು, ತರ್ಕವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನ
ತೆಯು ಹೇಗೆಂಬ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ “ಸರ್ವತ್ರ” -
ತೃಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ‘ಕೃತ್ಸು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸರ್ವತ್ರ” ಎಂಬುದು ಮೂಲಾನುವಾದ “ತೃಣಾದಾನಾದಾವಪಿ” ಎಂಬುದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ಅಂತಿತಾ” - ಇಲ್ಲಿ “ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ”
ಎಂಬದನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಸಾಂಶತಿಯು ಬರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು

ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಮಾತ್ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನ ಏವ ಜೀವಃ ಕರ್ತೇತಿ ಶೇಷಃ । ನ
 ತ್ರಾಪಾಧಿಕೃತಾಶಕಲ್ಪನಯಾ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾವಿಶ್ವಕತ್ವೇನ ವೋಪಪತ್ತಿಃ । ಅನಂಶಸ್ಯಾ-
 ಪೀತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧೋಪಪನ್ನೋಪಪಾದಕಪರಿತ್ಯಾಗೇನಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕಾನುಪಪನ್ನಸ್ವೀಕಾರ-
 ಸ್ಯಾನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।

ನನು ಜೀವಶಕ್ತಯೈವೇದಂ ಘಟಾಮ್ । ಮೈವಮ್ । ತಸ್ಯಾಘಟಿನಘಟಕಾ-
 ಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಭಾವಾನ್ । ಭಾವೇ ವಾ ಹಿತಾಕರಣಾದಿಶೋಪಸಂಕ್ತಿಃ । ನ ಹ್ಯತ್ರಾ-

— ಸಮಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯತ್ಕುಃ”= ಸಂಸಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ಪ್ರಯತ್ನರೂಪ) ವುಳ್ಳವನಾಗುವ
 ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಂಶಿತಾ”= ಅಂಶವುಳ್ಳವನಾಗುವ “ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ”= ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವ
 ತದ್ವೇ ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ಅನುಭವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ “ತಸ್ಮಾತ್
 ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನ ಏವ ಜೀವಃ ಕರ್ತಾ” (ಅದುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀ-
 ನನಾಗಿಯೇ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೇಷವು ಉಪಾಧಿಮೂಲಕ
 ವಾಗಿ ಅಂಶಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದಾಗಲೀ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅವಿದ್ಯಾಮೂಲಕವೆಂಬ
 ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದಾಗಲೀ ಇದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- “ಅನಂ-
 ಶಸ್ಯಾಪಿ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸ್ವಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ
 ಉಪಪಾದಕವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಅಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನು
 ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೊಪ್ಪಿತವಾಗಲಾರದು

ಇನ್ನು- “ಜೀವನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ (ಕರ್ತೃತ್ವವು) ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು
 ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನು ಘಟನಮಾಡುವ
 ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇರುವುದಾದರೆ ಹಿತಾಕರಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನುಭವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ” - ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಅನುಭವ
 ದಿಂದ, ಸಾಂಶತ್ವವು ನಿರವಯವತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ವಿರೋಧವನ್ನು
 ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಹಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” - ಹಿತಾಕರಣ ಅಹಿತಕರಣಗಳು
 ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ
 ಏಕೆಂದರೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹಿತಾಕರಣ ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
 ವೆಂದು ಭಾವ

ಧಿಕರಣೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣಾ ಮಹದಾದಿಸಕಲಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯಾಶङ್ಕಿತಮ್ ।
 ಕಿಂತು ಘಟಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ತತ್ತಾವದನುಭವಸಿದ್ಧವಾತ್ಕುಲಾಲಾದೀನಾಂ ನ ತ್ಯಕ್ತುಂ
 ಶಕ್ಯಮ್ । ತತ್ರೇಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೇ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವ ಸ್ಯಾದಿತೃತೋ
 ನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ । ತಥಾ ಚ ಕಥಮಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ।

ನನು ಚ ವ್ಯತಿರೇಕೋಗಂಧವಾದಿನಿ ಜೀವಾನಾಮನೇಕರೂಪನಾಂ ಸೂತ್ರಕಾರಃ

— ವದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಕೆಂದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು “ಮಹದಾದಿ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀವನು ಕರ್ತೃನು” ಎಂಬ
 ದಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಘಟಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂಬ
 ದನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದ್ದಾನೆ ಆ ಕರ್ತೃತ್ವವಂತೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಕುಲಾಲಾದಿ
 ಗಳಿಗೆ ಅದನ್ನು (ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು) ಬಿಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವ
 ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವದೋಷವು ಬರುವದು ಈ ಕಾರಣ
 ದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಸ
 ಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ?

ಇನ್ನು— ‘ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದಿಂದ, ಜೀವನಿಗೆ
 ಅನೇಕರೂಪಗಳಿವೆಯೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮಹದಾದಿಸಕಲಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗೆ ಇದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ
 ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವವಾದಿಯು ಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು
 ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
 ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು “ದೇವಾದಿವದಪಿ ಲೋಕೇ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ,
 ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದುದರಿಂದ, ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರ ವಿರೋಧವು ಹಾಗು
 ಟೀಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಜೀವಕರ್ತೃಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ
 ಆ ಟೀಕಾವಿರೋಧವು; ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು- ಎಕೆಂದರೆ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥ
 ದಲ್ಲಿ “ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನುಭವ ವಿರೋ
 ವೆಂಬ ಪಕ್ಷದ ಬಗ್ಗೆ ಅಸಂತೋಷವೇ ವಿನಾ ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
 ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ ಪಕ್ಷವು ಸರ್ವಧಾ ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ
 ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

अंशिनो हि पटाद्या ये भिन्नैरेव परस्परम् ॥
अंशैरंशिन उच्यन्ते नैवमेव हि चेतना ॥

एव वक्ष्यति । उत्क्रान्तिगत्यागतीनामित्यणुत्वं च । न चाणोर्युग-
पदनेकरूपत्वं विना सांशतयोपपद्यत इति सांगताऽपि तत एव
सिद्धा । तत्कथमत्र निरवयवत्वशब्दकोपो वेत्यवादीदिति गूढाभि-
सन्धेराशङ्कामविदिताभिप्राय इव परिहरति ॥ अंशिनो हीत्यादिना

ಪಟ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಶಿಗಳು ಯಾವವೋ ಅವುಗಳು ಪರ
ಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಅಂತಿಯಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಗಳೇ ಆದ (ತಂತ್ವಾದಿ) ಅಂಶಗಳಿಂದ,
ಅಂಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆದರೆ ಜೀವನರೂ, ಪಟಾದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಹಿಂಡೆ
ಹೇಳಿದ (ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನ) ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅಂಶಿಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ,

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳುವರು ಆದರೆ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು
ಅವನಿಗೆ ಅಂಶಗಳಿರಲಾರದೆ (ಸಾಂಶತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ) ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರವು
ಆದುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಂಶತೆಯೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ,
ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಮೋ ನಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು
ಹೇಗೆ? ಹೀಗಿರುವ ಗೂಢಾಭಿಪ್ರಾಯ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
ತಿಳಿಯದವನ ಹಾಗೆ “ಅಂಶಿನೋ ಹಿ” ಇಲ್ಲಿಂದಾರಂಭಿಸಿದ ಎರಡನೆಯ
ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಲ್ಲಿ “ಬಹುರೂಪತಾಖ್ಯಾ” ಎಂಬೀ ಪಚನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಗೂಢಾಭಿಪ್ರೇ” -ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಬಹುರೂಪತ್ವ
ಅಣುತ್ವ, ಇವೆರಡರ ಅನ್ಯಥಾಅನುಪಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ
ಸಾಂಶತೆ, ಭಿನ್ನಾಂಶರಹಿತತ್ವ (ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಈ ಧರ್ಮ
ಗಳಿಂದ, “ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿ, ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಪ”ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ದೋಷ
ಗಳ ಪರಿಹಾರವು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವೇ
ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಈಶ್ವರಾರ್ಥೀನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಗೂಢವಾದುದು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅವಿದಿತಾಭಿಪ್ರಾಯ
ಇವ” - ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದರೆ, ಬಹುತ್ವೇನಾವಿನಾಭಾವಾತ್

ಅತೋಽನೃಶಿನ ಇತ್ಯೇವ ಶ್ರುತಿರೇತೇಷು ವರ್ತತೆ ॥
ಅಪ್ಯನೇಕಸ್ವರೂಪೇಷು ವಿಶೇಷಾದೇವ ಕೇವಲಮ್ ॥

ಸಾರ್ಥೇನ ಶ್ಲೋಕದ್ವಯೇನ । ತತ್ರ ಬಹುಸ್ವರೂಪತಾಖ್ಯೇತೃನೇನ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಭ್ಯುಪೇತಿ ।
ಬಹಿಷ್ಕೃತೇನೇಕತ್ವೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಬಹುಸ್ವರೂಪತಯಾ ಗ್ವಾಯತ ಇತಿ ಬಹುಸ್ವರೂಪ-
ತಾಖ್ಯಾ । ತುಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿನಿಷೇಧ್ಯಾಯಾ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ್ವಿತೀಯಃ । ತೇಷು ಚೇತನೇಷು ।
ಹಿಶಬ್ದಃ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ದೃಶಯತಿ । ಅತಃ ಉಪಾಸ್ಯೇವೈತವ್ಯವಾಚಾರಣಮ್ ।

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಂತಿ (ಪಟಾದಿ) ಗಳಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ
ಭೇದ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯೂ ಭೇದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೂ ಆದ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಬಹು
ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ (ಸಾಂಶರಾದ) ಈ ಚೇತನರುಗಳಲ್ಲಿ, “ಅನಂತಿನ್ಯ” (ಅಂಶವಿಲ್ಲದ
ವರು) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ, ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ‘ಬಹು’ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು “ಅನೇಕ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ ‘ಬಹು ಸ್ವರೂಪ
ತಯಾ ಖ್ಯಾಯತೇ’ (ಬಹು ಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಈ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ಯಿಂದ “ಬಹು ಸ್ವರೂಪತಾಖ್ಯಾ” ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ “ತು” ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ
ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಾಂಶತೆಗೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತಹದು “ತೇಷು”-
ಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ “ಹಿ” ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಅದು
ದರಿಂದಲೇ “ಅಸ್ತೀವ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವಧಾರಣವು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವಿದು—

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಮುಂತಾದುದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು ಈ ಸಾರ್ಥಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳತ
ಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ” ಅಣುತ್ತ, ಬಹುರೂಪತ್ವ, ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ
ಸಾಂಶತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನು ಎರಡುರೂಪಗಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ‘ಬಹುತ್ವನೇಕತ್ವೋಪ
ಲಕ್ಷಣಂ’ ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ‘ಅನೇ
ಕಸ್ವರೂಪೇಷು’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

“ಬಹುಸ್ವರೂಪತಾಖ್ಯಾ” ಇಲ್ಲಿ “ಬಹುಸ್ವರೂಪತಯಾ ಖ್ಯಾಯತೇ ಇತಿ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಗ್ರಹ “ಖ್ಯಾಯತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣ್ಯವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇದರಿಂದ,
“ಬಹುಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಚನದ ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿ

ಭಿನ್ನೇವ ನ ತ್ವತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನೇಸ್ತನ್ವಾದಿಭಿರಂಶೈರಂಶಿನಿ ಉಚ್ಯಂತೇ । ಚೇತನಾಸ್ತೇವ-
ಮೇವ ಪಟಾದಿವದ್ಧುಕ್ತರೂಪೈರಂಶೈರಂಶಿನೋ ನ ಭವಂತಿ । ಕಿಂತು ಪರಸ್ಪರಮಂಶಿನಾ
ಚಾತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಃ । ಯಸ್ಮಾದೇವಮನಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂಶಿವೈಧರ್ಮ್ಯಾದೇವಾನೇಕಸ್ವರೂಪೇಷು
ತತಃ ಏವ ಸಾಂಶೇಷವ್ಯಯೇಷು ಚೇತನೇಷ್ವನಂಶಿನಿ ಇತಿ ಶ್ರುತಿರ್ವರ್ತತೇ । ನ ತು ಸರ್ವಥಾ
ಅಂಶರಾಹಿತ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ । ಅತಃ ನ ವಿರೋಧ ಇತಿ ।

ನನು ಯದಿ ಭೇದೋ ನಾಸ್ತಿ ಕಥಂ ತದ್ಭೇದೇಕತ್ವ ತಸ್ಯ ಭೇದವ್ಯಾಪ್ತ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಗಳೇ ಅದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅಂಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವವೇ ವಿನಾ
ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನವಾದ ತಂತು ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅಂಶಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪ
ಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೇತನರು ಮಾತ್ರ ಇದರಂತೆಯೇ ಸಟಾದಿಗಳ ಹಾಗೆ
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂಥ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅಂಶಗಳೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾ
ಗಿಯೂ ಅಂತಿಯಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿನ್ನಗಳಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅಂಶಗಳಾಗು
ತ್ತಾರೆ ಹೀಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಟಾದಿ ಅಂಶಗಳಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾ
ಸವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅನೇಕ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಾಂಶರಾದ ಈ
ಜೇತನಗಳ ಬಗ್ಗೆ “ಅನಂತಿನಃ” (ಅಂಶವುಳ್ಳವರಲ್ಲ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿ
ರುತ್ತದೆ ಹೊರತಾಗಿ ಸರ್ವಧಾ ಅಂಶಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ
ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಏಕೆಂದರೆ ಅನೇಕತ್ವವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಡದ “ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನೈಃ” ಎಂಬುದನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ವಕ್ಷ್ಯ
ಮಾಣಪ್ರಕಾರೇಣ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಂತಿನೋಽಂಶೈರ-
ಭೇದೋಽಯಂ ಅಂಶೇನ ತು ಭಿದಾ ಭಿದಾ|| ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯಃ ಕಥಮೇವ
'ಹೃದೋದ್ಯತೇ,' ಎಂಬ, ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯು ನಿರಾಸವಸ್ತುವದಲ್ಲಿ
ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಹಸ್ತವಿತ್ಸ್ತಿ” ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ
ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ, “ತಂತ್ವಾದಿಭಿಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಅನಂತಿನಃ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ”= ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿರವಯತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನಾದ
“ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ ಸ ನಿತ್ಯಃ ನಿರವಯವಃ” ಎಂಬುದು

ಬಹುಸ್ವರೂಪತಾಽಖ್ಯಾ ಹಿ ತೇವಸ್ತೇವ ಹಿ ಸಾಂಶತಾ ॥

ತ್ವಾನ್ । ಕಥಂ ಚಾಂಶಿತ್ವಮ್ । ಮತ್ವರ್ಥಸ್ಯ ಭೇದೇನ ವಿನ್ಯಾಸನುಪಪತ್ತೇರೀತ್ಯತ
 ಉಕ್ತಂ ವಿಶೇಷಾದೇವೇತಿ । ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಕೇವಲಂ ತತ್ಪ್ರತಿನಿಧಿವಿಶೇಷಾದೇವಾನ-
 ಕಸ್ವರೂಪೇಷ್ವಿತಿ ಯೋಜನಾ । ಯದ್ವಾಽಪ್ಯನೇಕಸ್ವರೂಪೇಷ್ವಿತ್ಯನೇನೈವ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ-
 ಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯಾಂಶಿನ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿರೋಧಃ ಪರಿಹೃತಃ । ತತ್ರ ಭೇದಾಭಾವೇ
 ಕಥಮನೇಕತ್ವಮಂಶಿತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ವಿಶೇಷಾದೇವೇತ್ಯಾದಿಪಾದತ್ರಯೇಣ ಪರಿಹರತಿ ।
 ಕೇವಲಮೇವ ಭೇದೇನ ವಿನೈವ ತेषು ಬಹುಸ್ವರೂಪತಾ ತಯಾ ಖ್ಯಾಯಮಾನಾ ಸಾಂಶತಾ
 ಚಾಸ್ತಿ । ಕಥಮ್ । ವಿಶೇಷಾದೇವೇತಿ । ಕುತ ಏತತ್ಕಲ್ಪಯತೇ । ಶ್ರುತಿರ್ದ್ವಯ-
 ವಿರೋಧಾದೇವೇತಿ ಹಿಶಬ್ದೇನಾಹ । ಅತ್ರ ಜೀವಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಕೃತೇಽಪಿ ಯಚ್ಚೇತನಾ

ಅನೇಕ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೆಂಬ ಉಕ್ತಿಯ ಅನ್ಯಥಾಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು
 ಬಂದ ಸಾಂಶತೆಯೂ ಆ ಜೀವನರಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಇದು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ

ಭೇದವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅಂಶಿತ್ವವಾದರೋ ಹೇಗೆ? ಏಕೆಂದರೆ-ಮತ್ತು
 ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವು (ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು) ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಯುಕ್ತ
 ವಾಗಲಾರದು ಈ ಅಂಶಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ವಿಶೇಷಾದೇವ' ಎಂಬ
 ದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ "ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ, ಭೇದದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ
 ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅನೇಕ ಸ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳ" (ವಿಶೇಷಾದೇವಾನೇಕಸ್ವರೂ
 ಪೇಷು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಅರ್ಥಹೇಳಬೇಕು)
 ಅಥವಾ- "ಅನೇಕಸ್ವರೂಪೇಷು" ಎಂಬೀ ವಚನದಿಂದಲೇ, ಮುಂದೆ ಹೇಳ
 ಲಾಗುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, "ಅಂಶಿನಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿರೋಧವು
 ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹೀಗಿರಲು, (ಆದರಲ್ಲಿ) ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂಶಿತ್ವವು
 (ಅಂಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರೋಣ) ಹೇಗೆ? ಈ ಅಂಶಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುಪಾದಗಳಿಂದ
 ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೇವಲವೇ ಆದೆ ಅಂದರೆ, ಭೇದವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಆ ಜೀವನ
 ರಲ್ಲಿ ಒಹುರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು (ಇರುತ್ತದೆ) ಇದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ
 ಸಾಂಶತೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ- 'ವಿಶೇಷಾದೇವ'- ವಿಶೇಷದ
 ಬಲದಿಂದಲೇ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಉತ್ತರ. ಇದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇಕೆ? ಎಂದರೆ-
 ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದಲೇ! ಎಂಬುದನ್ನು "ಹಿ" ಶಬ್ದ

ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಮ್ । ತೇನ ಚೇತನಮಾತ್ರೇಽಪ್ಯಯಂ ನ್ಯಾಯ ಇತಿ ಸೂಚಯತಿ ।
ಅಥವಾ ಯದೃಂಶಿನೋ ಜೀವಾಸ್ತಾಹಿಂ ಪಟಾದಿವದೇವ ಸ್ಥುರೀತ್ಯಸ್ಯಾಚೇತನತ್ವಮುಪಾ-
ಧಿಮನೆನ ಛೋತಯತಿ ।

ನನ್ವೇವಂ ತರ್ಹಿ ಕಿಂ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಕಲ್ಪನಯಾ । ತದ್-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ಜೀವಸ್ಯ” (ಜೀವನಿಗೆ) ಎಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ,
“ಜೇತನಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು ಇದರಿಂದ ಜೇತ
ನರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ನ್ಯಾಯವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ
ಜೀವರು ಅಂತಿಗಳಾದರೆ ಪಟಾದಿಗಳ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿರಲಿ! ಎಂಬುದಾಗಿರುವ
ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅಜೇತನತ್ವವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಇದರಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ
ಇನ್ನು - ಹೀಗಾದರೆ - ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ
ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು? ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರಾಧೀನತೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವತಃ (ಸ್ವತಂತ್ರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಶ್ರುತಿಧ್ವಯವಿರೋಧಾದೇವ”- “ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ, ಸ ನಿತ್ಯಃ ನಿರವ-
ಯವಃ ” ಎಂಬುದೊಂದು ನಿರಂಶತ್ವಪ್ರತಿನಾದಕ ಶ್ರುತಿ “ಅಂತಿಮೋ
ಜೀವಾದಂಶಾಃ ಸ್ವಧಕ್ ಗಚ್ಛಂತಿ” ಎಂಬುದು, ಸಾಂಶತ್ವ ಪ್ರತಿನಾದಕ ಶ್ರುತಿ.
ಇವೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದಲೇ! “ಅಯಂ ನ್ಯಾಯಃ”
ವಿಶೇಷದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುದೆಂಬುದರ ಉಪಪಾದನವು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಜೇತನಮಾತ್ರೇಽಸಿ” - ಪರಮಾತ್ಮ ಶ್ರೀತತ್ವ (ಲಕ್ಷ್ಮೀ) ಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ “ ಪಟಾದಿವದೇವ
ಸ್ಯುಃ= ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವುಳ್ಳವರಾಗಲೀ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ ಸ್ಯುಃ ” ಭಿನ್ನಾಂಶ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಲಿ, ಹೀಗೆಯೂ ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ, “ಜೀವರು
ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಂಶರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಇದ
ರಲ್ಲಿ ಪಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ” ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗು
ತ್ತದೆ “ಅನೇನ”=“ಜೇತನಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಭಿನ್ನ ಹಾಗೂ
ಅಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಜೇತನತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ
ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವೂ, ಸಾಂಶತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧನವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷೇಭೂತರಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿ
ಅಜೇತನತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನದ ಅವ್ಯಾಪಕವೂ ಆಗಿದೆ ಅದು
ದರಿಂದ, ಅಜೇತನತ್ವವು ಉಪಾಧಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವವು

ಬಹುವೇನಾವಿನಾಭಾವಾದ್ವಿವಿಧತಾ ನಿಯಮಾನ್ವೇತ ॥

यदि नैवं नियमकृद्भगवान्पुरुषोत्तम ॥ ೨-೧-೭ ॥

भावेऽपि स्वतो बहुरूपत्वसद्भावेनैकदेशतः क्रियोपपत्तौ कृत्स्नप्रसक्तेर-
भावात् । विभिन्नांगाभावेन निरवयवत्वशब्दकोपम्यापि परिहारात् ।
एतदतिरिक्तस्य चेश्वरकृत्यस्यादर्शनादिति पूर्वपक्षिणा स्वाभिसन्धा-
बुद्धादिते सत्याह ॥ बहुत्वेनेति ॥ यदि भगवान्पुरुषोत्तम एवं न
नियमकृत् बहुत्वेऽपि भेदो जीवेषु मा भूदिति व्यवस्थायाः कर्ता न

ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ನಾರಾಯಣನು “ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಇದ್ದರೂ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರಲಿ” ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಭಿನ್ನತೆಯೊಡನೆ (ಭೇದದಿಂದ) ನಿಯತವಾದ ಸಂಬಂಧ ಏರುವುದರಿಂದ ಬಹುತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವದು.

॥ ೨-೧-೭ ॥

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿ- ಈಶ್ವರನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿ) ಬಹುರೂಪತೆಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತಿರಲು ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಕೋಪದ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯಾದ ಈಶ್ವರನ ಕೃತ್ಯ (ಕೆಲಸ) ವೇನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಗೂಢವಾದ ಅಭಿಸಂಧಿಯನ್ನು ಉದ್ಭಾವನ ಮಾಡಲು (ತೋರಿಸಲು) ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಬಹುತ್ವೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಾನ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು “ಏವಂ ನ ನಿಯಮಕೃತ್” - ಹೀಗೆ ನಿಯಮವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ- ಬಹುತ್ವವಿದ್ದರೂ ಭೇದವು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಆಗ ಬಹುತ್ವವಿರುವದೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಏತದತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ”= ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿ, ನಿರವಯವತ್ವ ಶಬ್ದವ್ಯಾಕೋಪ, ಇವೆರಡರ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಏವಂ ನ ನಿಯಮಕೃತ್” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು. “ಬಹುತ್ವೇನಿ ಭೇದೋ ಜೀವೇಷು ಮಾಭೂತ್, ಇತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಃ ಕರ್ತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್”

ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾ ಬಹುವ್ರೇಣ ಹೇತುನಾ ಜೀವೇಷ್ವಪಿ ಭಿನ್ನತಾ ಭವೇತ್ । ಬಹುವ್ರ-
ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಭಿನ್ನತ್ವೇನಾಭಿವಾಚನಾನ್ವಿತಮಾತ್ । ಯಥೋಕ್ತಮ್ । ತದನು-
ವಿಧಾನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಮಿತಿ ।

ಏತದ್ವುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಪರಮೇಶ್ವರಾನುಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೇ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಭೇದವೂ ಬರಲಿ! ಏಕೆಂದರೆ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಗೆ
ಭೇದದೊಡನೆ ಅವಿನಾಭಾವವೆಂಬ ನಿಯತ ಸಂಬಂಧರೂಪ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಿಯಮ)
ಇರುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು 'ತದನುವಿಧಾನಾತ್ ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ-
ದ್ದಾರೆ (ತಾರ್ಕಿಕರು)

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದು— ಈಶ್ವರನ ನಿರವೇಕ್ಷನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃ-
ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತರ್ಕಗಳೆರಡಕ್ಕೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ಯಥೋಕ್ತಂ” = ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿದ್ದಾ-
ರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ತದನುವಿಧಾನಾದೇಕ ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ವೈಶೇಷಿಕ ಸೂತ್ರವು ಅನೇಕ ಅಧ್ಯಾಯವು ಅನೇಕ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
“ತದನುವಿಧಾನಾತ್” = ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಧಾನದಿಂದ “ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ” =
ಭೇದವು; ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಂದರೆ ಬಹುತ್ವವು ಪೃಥಕ್ತ್ವದಿಂದ (ಭೇದದಿಂದ)
ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವವು

ಪರಮಾತ್ಮನಿರವೇಕ್ಷನಾದ ಜೀವನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ—ಬಹು-
ತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಭಿನ್ನತೆ(ಭೇದ)ಯಷ್ಟೇ ಆಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದರ ಕೃತ್ಸ್ಮಪ್ರ-
ಸಕ್ತಿಮುಂತಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದ ಮೇಲಿನ
ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಈ ವಚನವು ಹೇಗೆ ಉಪಪಾದಿಸುವುದು? ಇನ್ನು “ಭಿನ್ನ-
ತೆಯನ್ನು ಆಪಾದಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ-
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ, ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದ ಮೇಲೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಉಪಪಾ-
ದಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ—ಅದರೂ ಇದರಿಂದ ಕೃತ್ಸ್ಮಪ್ರಸಕ್ತಿಯು
ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ, ಎರಡೂ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದನಮಾಡುವು-
ದೆಂಬುದು ಸರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಿ-
ಹರಿಸಲು “ಏತದ್ವುಕ್ತಂ ಭವತಿ.” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, ಪ್ರಸಂಗಗಳ (ತರ್ಕಗಳೆ-
ರೆಡರ) ಉಪಪಾದಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ಸರ್ವಥೋಕ್ತಪ್ರಸङ್ಗದ್ವಯಪರಿಹಾರಃ । ತಥಾ ಹಿ । ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿस्ताವತ್ಕಥಂ
ಪರಿಹರಣೀಯಾ । बहुत्वसद्भावेनेति चेत् । तर्हि बहुत्वस्य लोके भेदा-
विनाभूतत्वेन जीवस्य बहुत्वे भिन्नत्वमप्यापद्येत । तथा च दुरात्मा
निरवयवत्वशब्दकोपो दुष्परिहरः । अथ तत्परिहारार्थं भेदो नेष्यते ।
तदा व्यापकनिवृत्त्या व्याप्यनिवृत्तेरावश्यकत्वाद्वहुत्वसङ्ख्याऽपि त्याज्या
स्यात् । तथा च पुनः सैव कृत्या कृत्सप್ರसक्तिरास्कन्देत । अथ
अडेष्वेव यत्र बहुत्वं तत्र भेद इति नियमो न चेतनेष्विति चेत् ।
कुत एतत् । तथा दर्शनादिति चेन्न । यतः कारकप्रश्नोऽयं न

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

‘ಸರಿಹಾರವು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಕೃತ್ಸ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಸರಿಹರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಇರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ- ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಭೇದದೊಡನೆ ನಿಯತಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಬಹುತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯೂ (ಭೇದವು) ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ, ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದವ್ಯಾಕೋಶವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಇನ್ನು- ಈ ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದ (ಶ್ರುತಿ) ವ್ಯಾಕೋಪವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಆಗ ವ್ಯಾಪಕದ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಭೇದದ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೂ ತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ಆ ಕೃತ್ಸ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂಬ ಕೃತ್ಯೆಯು ಮತ್ತೆ ಬೆನ್ನುಹತ್ತುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಬಹುತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಭೇದವಿರುವುದೆಂಬ ನಿಯಮವು ಜಡಗಳಲ್ಲಿಯೇ ! ಜೀತನಗಳಲ್ಲಿ ಆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ಹೀಗೆ ಏಕೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೆ ಕಂಡಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಇದು ಕಾರಕದ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಹೊರತು ಪ್ರಮಾಣ ವಿಷಯಕ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಯತಃ ಕಾರಕಪ್ರಶ್ನೋಽಯಂ”=“ಕುತಃ ಏತತ್”-ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ‘ಕುತೋ ಜ್ಞಾನಕಾತ್’=ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ (ಪ್ರಮಾಣ)ದಿಂದ? ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾದಲ್ಲಿ “ತಥಾದರ್ಶನಾತ್” (ಹಾಗೆ ಕಂಡಿದೆ)ಯೆಂಬ ಸಮಾಧಾನವು

ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಶ್ನ: । ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ಪದಾರ್ಥಾನಾಮಿತಿ चेन्न । अनीश्वरवादपाद-
प्रसारिकापानात् । किञ्च विरुद्धश्च स्वभावश्चेति कथम् । न हि
स्वयमेव स्वेन सद्धितीय इति युक्तम् । प्रमितत्वाच्च विरोध इति तु
प्रत्युक्तम् । चैतन्यसामर्थ्यादिदं घटत इति चेत् । धूमवानपि कश्चित्

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲ ಇದು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
ಎಕೆಂದರೆ ನಿರೀಶ್ವರವಾದವು ಕಾಲನ್ನಿಡಬೇಕಾಗುವ ವ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.
ಮತ್ತು ನಿರುದ್ಧವಾದುದು ಸ್ವಭಾವವಾದುದೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಎಕೆಂದರೆ--
ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಸದ್ವಿತೀಯ (ಅನೇಕ) ನಾಗುವದೆಂಬುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ.
ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮಿತವಾದುದರಿಂದ ನಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನಾದರೋ ಈ
ಮುಂಚೆಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಯಿತು ಇನ್ನು ಚೈತನ್ಯದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ
ಇದು (ನಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಸ್ವಭಾವವಾಗುವದು) ಸಂಘಟನವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ--

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

ಸರಿಹೊಂದುತ್ತಿತ್ತು! ಆದರೆ “ಕುತಃ ಕಾರಣಾತ್ —(ಕಥಂ ಏತತ್) ಜಡಯೋ
ರೇತದ್ವೈಷಮ್ಯಂ” (ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತ(ಕಾರಣ)ದಿಂದ ಜಡಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬಹುತ್ವವಿ
ದ್ದಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಂಬ ನಿಯಮವು,, ಜೇತನರಲ್ಲಿಲ್ಲ,” ಎಂಬ ವೈಷಮ್ಯವು?) ಈ ಅರ್ಥ
ಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಇರುವಾಗ ‘ಏತಸ್ಯಾನಿಮಿತ್ತಾತ್” (ಈಕಾರಣದಿಂದ)
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತಾಗಿ “ತಥಾದರ್ಶನಾತ್” ಎಂಬ ಉತ್ತರವು
ಸರಿಯಾಗಲಾರದು. ಇನ್ನು ಈ ವೈಷಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪಸ್ತು ಸ್ವಭಾವವೇ ಕಾರ
ಣವೆಂಬ ಸ್ವಭಾವವಾದವನ್ನು ಅಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು “ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ”
ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ” = “ಯತಃ ಕಾರಕಪ್ರಶೋಽಯಂ ನ ಪ್ರಮಾಣವಶಃ”
ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂಡು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಿರುದ್ಧವಾದುದು
ದನ್ನೂ ಸ್ವಭಾವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಅವರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾಧೀನತೆಯನ್ನು
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿರಪೇಕ್ಷ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇನ್ನು -ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮದ ಕಾರಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬೇರೆ
ಯಾದುದು ಇರಬಹುದು ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದು ಯಾವದು? ಚೈತನ್ಯದ
(ಜೀವನ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೋ? ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯೋ? ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯ ವಿಚಿತ್ರತೆಯೋ

ನಿರಗ್ನಿಕೋ ಘಟತಾಮ್ । ಅಥ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಯೇದಮುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ चेन् । घटेऽप्यु
 पपद्यताम् । न हि तत्र विशेषो नास्ति । विशेषवैचित्र्यान्नेति चेन् ।
 तदेव कुतः । तस्माद्भगवानेव स्वरूपस्वभावविशेषाणां नियामकः
 श्रुतन्यमवच्छेदकं विधाय विशेषं निमित्तीकृत्य विरुद्धे अप्यभेदबहुत्वे
 समावेश्याभेदेन निरवयवत्वशब्दकोपमपाम्य बहुत्वेन कृत्स्नप्रसक्तिं
 न्यक्कृत्य कार्यान्तरूपं सामर्थ्यविशेषं योजयन् जीवेन कारप्रतीत्यङ्गी-
 कर्तव्यमिति ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಧೂಮವುಳ್ಳ ಒಂದು ವರ್ವತವೂ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿ ಸಂಘಟಿಸಲಿ ! ಇನ್ನು
 ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಇನು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಾದರೆ- ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಯುಕ್ತ
 ವೆನಿಸಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ಘಟದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು
 ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ, ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನಿಂದ ತನಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪ
 ತ್ವವೆಂಬ ಸ ದ್ವಿತೀಯತ್ವವು ಬರಲೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ
 ಆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇ ಏಕೆ (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ಬಂದಿತೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಅದುದ
 ರಿಂದ, ಭಗವಾನ್ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಸ್ವರೂಪ, ಸ್ವಭಾವ- ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ನಿಯಾ
 ಮಕನಾಗಿದ್ದು, ಜ್ಯೋತನ್ಯವನ್ನು ಅವಚ್ಛೇದಕ (ಸ್ಥಾನ) ವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದ
 ರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭೇದ-ಬಹುತ್ವ
 ಇವೆರಡನ್ನೂ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ, ಅಭೇದದಿಂದ ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿಯ
 ವಿರೋಧವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಬಹುತ್ವಧರ್ಮದಿಂದ ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂಬುದನ್ನೂ
 ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಕಾರ್ಯಾನುರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಚೇತನರಲ್ಲಿ
 ಯೋಜನಮಾಡುತ್ತ, ಜೀವನಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪತ
 ಕ್ಕದ್ದು.” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು “ಧೂಮವಾನ್” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರ
 ಿಸುತ್ತಾರೆ “ವರ್ವತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯತ್” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಅನೇಪಕ್ಷವನ್ನು
 “ಅಥ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅನೇಪಕ್ಷವನ್ನು
 “ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯತ್” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ನನ್ವೇತತ್ಸರ್ವ ಜೀವಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿನಾಽಶಕ್ಯಸಂಪಾದನಂ ಕಥಂ ಭಗವಾನಪಿ
ಸಂಪಾದಯೇದित್ಯತ ಆಹ || ತಸ್ಯ ತ್ವಿತಿ ||* ತದೇವಮಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯೈವ ತಾತ್ಪರ್ಯ-
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ನ ಕಾಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಮ್ || ೨-೧-೭ ||

|| ಒಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಒಂ || ನನ್ವೀಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ
ಯುಜ್ಯತೇ | ಜೀವವತ್ಕೃಷ್ಣಪ್ರಸಕ್ತೇಃ | ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಪಿಪಿಲಿಕಾಣ್ಡನಿರ್ಮಾಣಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದಲ್ಲ ಜೀವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂವಾದಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದುದು.
ಇದನ್ನು ವರಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಹೇಗೆ ಸಂವಾದಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯ ಉತ್ಪ-
ನ್ನವಾಗಿ 'ತಸ್ಯ ತ್ವಿತಿ' ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ-
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ||೨||೧||೭||

ಓಂ|| ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ||ಓಂ|| ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಯುಕ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು
ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಪಿಪಿಲಿಕಾಂಡ (ಇರುವೆಯ ತತ್ತಿ) ಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ” ಇಲ್ಲಿರುವ “ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ” ಎಂಬ
ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ” = “ಕೃತ್ಸ್ನ ಪ್ರಸಕ್ತಿ
ನಿಗಮಯವತ್ಪ ಶಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ “ಏವಂ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ” =
“ಯದಿ ಭಾಗೇನ” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ‘ನ
ಕಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧಃ’- ಕರ್ತಾಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ವಾತ್, ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ೨-೧-೭

“ತಸ್ಯ ತ್ವೇಷಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯು ಯಾವದು? ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು, ಈ
ವಚನದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗ-
ಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದುದನ್ನು
“ಜೀವವತ್” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ
ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯ(ಯುಕ್ತಿ)ದಿಂದ ವ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದ-
ರಿಂದ ಅಪವಾದಕೀಸಂಗತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

* ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಶ್ಲೋಕ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ-
ವುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು

ಸಮಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಪ್ರಯುಜಾನಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಾನ್ಭವತಿ । ಗತ್ಯಂತರಾಭಾವಾನ್ ದೋಷ
 ಛತಿ ಚೇನ್ । ಇಶ್ವರತ್ವವ್ಯಾಧಾನಾನ್ । ಅಥೈತತ್ಪರಿಹಾರಾರ್ಥಮೇಕದೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-
 ರङ್ಗೀಕರಣೇನ । ತದಾ ನೇಹ ನಾನೇತ್ಯಾದಿನಿರವಯವಶಬ್ದಕೋಪಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಶರೀ-
 ರೇಂದ್ರಿಯಾದಿವಿಕಲತ್ವಾಚ್ಚ ತ ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿच्छರೀಗಾದಿವಿಕಲಃ
 ಕರ್ತೃಪಲಬ್ಧಃ । ಭೂಮ್ಯಾಘಾತಾರವಿಧುರತ್ವಾಚ್ಚ । एवं ದೌರ್ಬಲ್ಯೇಽಪಿ यदि
 ಕರ್ತೃತ್ವಮಿಶ್ವರಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಕಿನ್ನ ಸ್ಯಾನ್ । विशेषादर्शनान् ।

— ಪದಾರ್ಥವೀಕ್ಷಿಕಾ —

ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು ಜಾಣನೆನಿಸು
 ವುದಿಲ್ಲ ಬೇರೆ ಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು
 ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಬರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಈ ಕೃತ್ವ
 ಪ್ರಸಕ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವು
 ದಾದರೆ—“ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ, ನಿರವಯವತ್ವ ಪ್ರತಿವಾದಕ ಶ್ರುತಿ
 ಗಳ ಕೋಪವು (ವಿರೋಧವು) ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶರೀರ-ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಲ್ಲದವ
 ನಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
 ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಮತ್ತು
 ಛೂಮಿ ಮುಂತಾದ ಅಪಾರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ
 ಕರ್ತೃತ್ವವು ದುರ್ಘಟೆ (ಅಸಂಭಾವಿತ) ವಾದರೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಜೀವನಿ
 ಗಾದರೂ ಅದು ಏಕೆ ಇರಬಾರದು ? ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವದೇ ವಿಶೇಷವು ಕಂಡು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಜೀವನ ಹಾಗೆ ಕೃತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಇರಲಿ, ದೋಷವೇನೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
 “ನ ಹಿ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಏಕದೇಶೇನ”=ಇಲ್ಲಿ ‘ ಪಿಸೀಲಿಕಾಂಡನಿರ್ಮಾಣಾದೌ’ ಎಂಬುದನ್ನು
 ಸೇರಿಸಿ “ಪಿಸೀಲಿಕಾಂಡನಿರ್ಮಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು
 ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವನು” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು

“ವಿಕರಣತ್ವಾನೈತಿ ಚೇತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ ಆಶಂಕೆ
 ಯನ್ನು “ಶರೀರಾದಿವಿಕಲಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಿಸುತ್ತಾರೆ “ಆತ್ಮನಿ
 ಚೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ”ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವಾರಿತವಾಗುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಏವಂ
 ದೌರ್ಘಟೈಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

॥ ॐ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ॐ ॥

ತಸ್ಯ ತ್ವಗ್ವೇಷಶಕ್ತಿಸ್ತತ್ವಾಚ್ಛುಜ್ಯತೇ ಸರ್ವೇಮೇವ ಚ ॥

एवञ्च सर्वकर्तृत्वं दूग्निरस्तमित्ययं पूर्वपक्षोऽत्राधिकरणे निरस्यते ।
तस्य तात्पर्यमाह ॥ तस्य त्विति । तुशब्दो जीवाद्विशेषं द्योतयति ।
चशब्दो हेतुसमुच्चये । ईश्वरस्यालौकिकत्वश्रुतेरागमैकगम्यत्वेन युक्ति-

ಜೀವನಿಂದ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳ ಆ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಕ ಸಮಾಧಿಗವ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಚಿತ್ರಾನೇಕ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುವವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವಂತೂ ದೂರದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ” ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು “ ತಸ್ಯ ತು ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ ತು ” ಶಬ್ದವು ಜೀವನಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷ (ವ್ಯತ್ಯಾಸ) ವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ “ ಚ ” ಶಬ್ದವು ಹೇತುಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ “ ಈಶ್ವರನು ಅಲೌಕಿಕನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆಗಮದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

“ಚಶಬ್ದಃ ಹೇತು ಸಮುಚ್ಚಯೇ” — “ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ “ವಿಚಿತ್ರಾಶೇಷಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬ ಹೇತುವಿನೊಡನೆ, “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅಲೌಕಿಕತ್ವಶ್ರವಣ, “ಆಗಮೈಕಗಮ್ಯತ್ವ” ಎಂಬ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಶಬ್ದವಿದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ ಇದನ್ನೇ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತ “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತ ಹೇತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಈಶ್ವರಸ್ಯಾಲೌಕಿಕತ್ವಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಯೋಸೌ ವಿರುದ್ಧೋವಿರುದ್ಧೋ ಮನುರಮನುರವಾಗ್ನಾಗ್ನಿಂದ್ರೋನಿಂದ್ರಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ ಪರಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕತ್ವವು ಶ್ರುತ(ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು)ವಾಗುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಆಗಮೈಕಗಮ್ಯ-

ವಿರೋಧಾನವಕಾಶಾದ್ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಸರ್ವೈರುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿರ್ದೇವತಾ ಸೇत्याದಿ-
 ಶ್ರುತಿಭಿರ್ವಿಚಿತ್ರಾಶೇಷಶಕ್ತಿವಾವಗಮಾಚ್ಚ । ಸರ್ವಂ ಭಿನ್ನಾಂಶರಹಿತಸ್ಯಾಪಿ
 ಕಾರ್ಯೇಷು ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಯಭಾವಃ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಬಾಹುಲ್ಯೇಽಪಿ ಭೇದಾಭಾವೋಽಶತಃ
 ಕಾರ್ಯಕರಣೇಽಪಿ ನಿರವಯತ್ವಶಬ್ದಕೋಪಾಭಾವೋ ದೇಹಾದಿರಹಿತಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವ-
 ನಿರ್ವಾಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥವೀರೋಪಿಕಾ —

ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ “ವಿಚಿತ್ರ ಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ, ಸರ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿಭಿರ್ದೇವತಾ ಸಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, “ಸರ್ವಂ”- ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು. ಸ್ವರೂಪ (ಅಭಿನ್ನ) ಅಂಶಗಳು ಬಹಳವಿರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಂಶದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿಯ ವ್ಯಾಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ದೇಹಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವದ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶ್ವೇನ” ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ‘ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾನವಕಾಶಾತ್’ -- “ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಲೌಕಿಕ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಧಕತ್ವವು ಇಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಯುಕ್ತಿಯು ವಿರೋಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಗತಾರ್ಥತೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಅತ್ಯನಿ ಜೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ, ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ವರ್ತನಾತ್” ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿ(ಹೇತು)ಯನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ “ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ” ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣೋ ನ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ ಶಕ್ತಯಸ್ತಾದೃಶಾಃ ಸ್ಯುಃ || ಏಕೋ ವಶೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ ಸರ್ವಾನ್ ದೇವಾನೇಕ ಏವಾನುವಿಷ್ವಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಿಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಸರ್ವಂ” ಎಂಬುದು ಮೂಲಾನುವಾದ “ಭಿನ್ನ” ಎಂಬುದರಿಂದ

ನನು ದುರ್ಯದಮಪಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಮಿಶ್ವರಶಕ್ತಿಯಾ ಘಟತ ಇತ್ಯತಿತಾಧಿ-
ಕರಣೇಽಭಿಹಿತಮ್ । ತಥಾ ಚ ಕಥಮತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾವಕಾಶಃ । ಯೋ ಹಿ ಪರತ್ರ
ಪ್ರಮಿತಂ ಘಟಯಿತುಮಿಷ್ಟೇ । ಸಃ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನೇಷ್ಠೇ ಇತ್ಯಸಮ್ಮಾವಿತಮ್ । ಉಚ್ಯತೇ ।
ನೈಷೋಽರ್ಥಃ ಸೂತ್ರಕೃತಾಽತಿತಾಧಿಕರಣೇಽಭಿಹಿತಃ । ಕಿಂತ್ವಾಗಾಮಿನಮರ್ಥಂ ಮನಸಿ
ನಿಧಾಯ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವಾದನಿರಾಸ ಏವ ವಿಹಿತಃ । ಭಾಷ್ಯಕಾರೇಣ ತು ಗ್ರಾಹ್ಯ -
ಹಿತೈಷಿಣಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಪ್ಯರ್ಥಮಾಕೃಷ್ಯ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವಿರೋಧಃ ಪರಿಹೃತ ಇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- “ದುರ್ಘಟವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಚಿಂತ್ಯ
ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಹೇಗೆ ?
ಏಕೆಂದರೆ- ಎರಡನೆಯವರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು
ಯಾವನೋ ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರ್ಯ ಘಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥ
ನಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ” (ಸಮರ್ಥನೇ) ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಅದರ ಉತ್ತರವನ್ನು
“ಈ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ ಆದರೆ,
ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವ
ತ್ವದ ವಾದವಷ್ಟೇ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತ
ಯಸುವವರಾದುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಎಳೆದು ಹೇಳಿ,
ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

ಆರಂಭಿಸಿ, “ಇತ್ಯಾದಿ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥವು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
“ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ” = “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವ “ಪೂರ್ವೋತ್ತರ
ವಿರೋಧಃ” - “ಕೃತ್ಸುಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಮಾಡಿದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅನಂತರ ಹೇಳುವ - ಕರ್ತಾ
ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಇರುವ
ವಿರೋಧವು ಅಂಚಿತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ “ಕರ್ತಾ”
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಾವ್ವರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಮೊಲೆ
ಅಕ್ಷೇಪವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು, ಹೀಗೆ ಭಾವ
ಪರಮತದಲ್ಲಿ - “ಕೃತ್ಸುಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಪರಿಣಾಮವಾದಿನೋ ವಿವರ್ತವಾದಿನಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗದುಪಾदानತ್ವಂ ಕ್ಷು-
 ಪ್ರಸಕ್ತಿರित್ಯನೇನಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಶ್ರುತೇಸ್ವಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸಮಾಶ್ರೀಯತ ಇತಿ ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ |
 ತಥಾ ಹಿ | ನ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಗದುಪಾदानಮ್ | ಯತಸ್ತಥಾತ್ವೇ ಕ್ಷುಪ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
 ಕಾರ್ಯಾಕಾರತಾಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಸ್ಥಿತೌ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಾವೇ ತದ್ಭೂತೋಪದೇಶಾನರ್ಥ-
 ಕ್ಯಾದಿ ಸ್ಯಾತ್ | ಅಥೈತದ್ವೇಷಪರಿಜಿಹೀರ್ಷಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಏಕದೇಶಂ ಪರಿಣಮತೇ |
 ಏಕದೇಶೇನ ಚಾವತಿष्ठತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದಾ ನಿಷ್ಕಲಂ ಶಾಂತಮಿತ್ಯಾದಿನಿರ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಣಾಮವಾದಿಗಳೂ ವಿವರ್ತವಾದಿಗಳೂ “ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದುವಾದಾನ
 ಕಾರಣವೆಂಬುದನ್ನು “ಕೃತ್ಸ್ನವ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ, “ಶ್ರುತೇಷ್ಟು” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವು
 ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಹೇಗೆಂದರೆ-
 ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಗ್ರವಾದ
 ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕಾರ್ಯಾಕಾರಪರಿಣಾಮದ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ
 ಅನಿತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಬ್ರಹ್ಮವು ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ, ಉಪದೇಶ, ಇವು
 ಗಳಿಗೆ ಆನರ್ಥಕವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಈ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ
 ಅನೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, “ಬ್ರಹ್ಮವು ತನ್ನ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ
 ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ,” ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ- ಆಗ “ನಿಷ್ಕಲಂ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸೂತ್ರವು “ಶ್ರುತೇಷ್ಟು” ಈ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂ-
 ತ್ರಗಳು “ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳು ಸೇರಿ
 ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ-ಬೇರೆ-ಅಧಿಕರಣವು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರ-
 ಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು “ಪರಿಣಾಮವಾದಿನೋ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು “ನ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
 ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ “ತದ್ವರ್ತನೋಪದೇಶಾನರ್ಥಕ್ಯಾದಿ” — “ಆತ್ಮಾ-
 ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ,” ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ
 ಉಪದೇಶವೂ, “ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂ-
 ಪದ ಉಪದೇಶವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ,
 “ಬ್ರಹ್ಮಭಾವಾಪತ್ತಿಯೆಂಬ ಮೋಕ್ಷದ ಅಭಾವ” ಮುಂತಾದುದರ ಸಂಗ್ರಹವಿದೆ

ವಯವಶಬ್ದಕೋಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ । ನಾಥಂ ದೋಷಃ । ತದಾತ್ಮಾನಂ
 ಸ್ವಯಮಕುರತೇत्याದಿಶ್ರುತೇಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗದ್ವಿರೋಧಾನವಕಾಶಾಃ । ಅಪಿ ಚ ಸರ್ವ-
 ಶಕ್ತಿಯುಪೇತಾ ಚ ಪರದೇವತಾ ಶ್ರೂಯತೇ । ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಸರ್ವಕಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ । ತತಃ
 ನಿರವಯವವ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕೃತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಯಭಾವೇನೈವ ಜಗದ್ವಿರೋಧಾನವಮುಪಪನ್ನ-
 ಮಿತ್ಯಾದಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಶಾಂತಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುವ, ನಿರವಯವತ್ವ(ಅವಯವ(ಅಂಶ)ಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬ
 ದನ್ನು) ವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ.” ಹೀಗೆ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ- ಇದರ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ‘ಇದು
 ದೋಷವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- “ತದಾತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಯಮಕುರುತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ
 ಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ
 ಕೃತ್ವ (ಸಮಗ್ರ) ಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.
 ಮತ್ತು ಶಬ್ದ (ವೇದ) ಗಳೇ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
 ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೆಂಬ
 ದಾಗಿ ಪರದೇವತೆಯು “ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಸರ್ವಕಾಮ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ನಿರವಯವವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮಗ್ರ ಪರಿ-
 ಣಾಮ (ಪ್ರಸಂಗ) ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣತ್ವವು
 ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ— ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರಲು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಳ-
 ಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು ಪರರ ರೀತಿಯಿಂದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರ
 ಪಡಿಸಿ, ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು “ನಾಯಂ ದೋಷಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ
 ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ಅಪಿ ಚ”-ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ
 ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ, ಈಗ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ “ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ
 ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ

ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಯಾವದು? ಈ ಅಶಂಕೆ

ವಿರೋಧಃ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ಯೋ ದ್ವಿತೀಯೇ ನಿರಸ್ಯತೇ ||
ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ತ್ವಧ್ಯಾಯೇ

ತದೇತದ್ರಾಖ್ಯಾನಮನುಪಪನ್ನಮ್ । एवं ಸತ್ಯೇಷಾಂ ಸೂತ್ರಾಣಾಮೇತದಧ್ಯಾ-
ಯಾಂತರ್ಮಾವಲಕ್ಷಣಸङ್ಗತ್ಯಭಾವಪ್ರಸङ್ಗಾತ್ । ತತ್ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ || ವಿರೋಧ
ಇತಿ || ತುಗಬ್ದೋಽವಧಾರಣೇ । ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಮಾಚ್ಚೇತನಾದ-
ಚೇತನಾಚ್ಚ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯೇ ಪರಮೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವೇಽಪ್ಯಂತರ್ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವೇ ಚ ಯೋ
ಯುಕ್ತಾದಿವಿರೋಧಃ ಸ ಏವಾತ್ರ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯೇ ನಿರಸ್ಯತೇ । ನ ತು ಸಕಲ-

ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ, ಚೇತನಾಚೇತನರೂಪ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಮುಂತಾದ ರೂಪ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯುಕ್ತಾದಿ ವಿರೋಧವೋ ಅದೇ ಈ (೨ನೇ) ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇವರ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ- ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವರೂಪ ಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಉತ್ತರಿಸಲು “ವಿರೋಧಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತು” ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ “ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ”= ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್- ಎಲ್ಲ ಚೇತನಾಚೇತನರೂಪ ವಿಶ್ವದಿಂದ “ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ”= ಪರಮೋತ್ಕರ್ಷವೆಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯುಕ್ತಾವಿರೋಧವೋ ಅದೇ “ಅತ್ರ” — ಈ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯನ್ನು “ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ನಾರಾಯಣಸದೋದಿತಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವವು

“ಪಂಚಮೀ ಭಯೇನ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋಗವಿಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದ, ಸಮಾಸವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯೇ” — ಜಗಜ್ಜನಕತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಲಕ್ಷಣತ್ವವಿರಲು ಅಥವಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಲೌಕಿಕನಾಗಿರಲು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಜಗದ್‌ಉಪಾಧಾನತ್ವಮ್ । ಸಕಲಜಗದ್‌ಉಪಾಧಾನತ್ವೇನ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಂ ತು ನ ಸರ್ವ-
ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಮ್ । ನಾಪಿ ತದ್‌ಉಪಯುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರತ್ಯುತ ವಿರುದ್ಧಮೇವ । ತತ್‌ಕಥಂ ತತ್ರ
ವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋಽತ್ರಾಂತರ್ಮಾವಿಮಾಸಾದಯೇತ್ ।

ನತು ಜಗದ್‌ಉಪಾಧಾನತ್ವಾದೇವ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ । ನ ಹಿ ಜಗಜ್ಜಗ-
ದ್‌ಉಪಾಧಾನಮಿತಿ चेತ್ । ತತ್‌ಕಿಮುಪಾಧಾನೋಪಾಡಯಯೋರ್ಮೇಧಂ ಮನ್ಯಸೇ । ತಥಾ
ಚ ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತವಿರೋಧಃ । ಜಗತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನ ಭಿद्यತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ತು ಜಗತೋ
ಭಿद्यತೇ ಇತಿ चेತ್ । ನ । ಉಕ್ತೋತ್ತರತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಾಗ್‌ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಧಾನತ್ವಸ್ಯಾನುಕ್ತ-

— ಸರ್ವಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹೊರತಾಗಿ ಜಗದುಪಾಧಾನತ್ವವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಜಗದುಪಾಧಾನವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಬರುವ ಸರ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವಾದರೋ ಸರ್ವದಿಂದ (ವಿಶ್ವದಿಂದ) ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದು ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆದುದು ಆದುದರಿಂದ ಜಗದುಪಾಧಾನಕಾರಣತ್ವದ ಬಗೆಗಿನ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ?

ಇನ್ನು- “ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾಧಾನಕಾರಣವಾದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತು, ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾಧಾನವಾಗಲಾರದು ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ- ಉಪಾಧಾನ-ಉಪಾಧೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಂದು ತಿಳಿಯುವಿರೋ ? ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ “ತದನನ್ಯತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅಧಿಕರಣವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಈ ಮಾತಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹಿಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾಧಾನವೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತು” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ “ಸ ಏವ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
“ವಿರುದ್ಧಮೇವ” - ಸರ್ವರಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ, ‘ಸರ್ವರಿಂದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಲಾರದು ಈ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು “ನನು ಜಗದುಪಾಧಾನತ್ವಾದೇವ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಉಕ್ತೋತ್ತರತ್ವಾತ್” - “ಭೋಕ್ತೃಪತ್ನೀಃ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
“ನಾನ್ಯದನ್ಯತ್ವಮಾಪನ್ನಂ ಕ್ವಚಿದ್ ದೃಷ್ಟಂಕಥಂಚನ ” ಎಂಬ ಅನುವಾಕ್ಯ

ತ್ವಾತ್ಕೃತ್ಪ್ರಸಕ್ತಾದಿಪರಿಚೋದನೈವಾನವಕಾಶಾ । परिणामप्रतिपादकश्रुतेर-
भावेन गगनादिप्रपञ्चात्मकस्य तदसम्भवि शब्दमूलत्वसर्वशक्तित्वाद्य-
सम्भवेन च समाधानमप्ययुक्तम् ।

विवर्तवादे तु सर्वथाऽपि नैषा शङ्काऽवकाशमश्रुते । श्रुत्या-
दिकमिव रजताद्यारोपस्य ब्रह्म आविद्यकप्रपञ्चारोपस्याधिष्ठानमिति स्पष्ट-
मारम्भणाधिकरणेऽभिहितम् । तत्र कथं कृत्स्नैकदेशविचारः । उक्ता-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, “ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪರಿ-
ಚೋದನೆಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರತಿಸಾದಕ ಶ್ರುತಿಯು
ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಗಗನಾದಿ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ
ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಸಂಭವಿಸು-
ವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಅವರು ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

ವಿವರ್ತವಾದದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಈ ಶಂಕೆಯು ಸರ್ವಥಾ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ-
ಯುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-ರಜತ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಶುಕ್ತಿಮುಂತಾದುದು ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೃತ್ಸ್ನ
ಹಾಗೂ ಏಕದೇಶದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವು ಹೇಗೆ ಹೊರಡುವುದು? ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಖ್ಯಾನದ ವಿವರಣಸಮಯದಲ್ಲಿ “ಯಃ ಕದಾಚಿತ್ ಯತೋಽತ್ಯಂತಂ ಭಿದ್ಯತೇ
ನಾಸೌ ಕದಾಚಿತ್ ತದೈಕೈವಮಾಪದ್ಯತೇ ಯಥಾ ಘಟಃ ಪಟೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್” ಪ್ರಕೃತಿ
ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಸರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಜಗದುಪಾಡಾನತ್ರವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ
ಭಾವ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಪರಿಣಾಮಪ್ರತಿಸಾದಕಶ್ರುತೇರಭಾವೇನ” - “ತದಾ
ತ್ಮಾನಂ ಸ್ವಯಮಕುರುತ”ಎಂಬ, ಪರಿಣಾಮಪ್ರತಿಸಾದಕವೆಂದು ಪರಮ ಗ್ರಹಿಸಿದ
ಶ್ರುತಿಯನ್ನು “ಆತ್ಮಕೃತೇಃ ಪರಿಣಾಮಾತ್”ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಸರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ-
ನಿಸಲಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರತಿಸಾದಕ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

ವಿವರ್ತವಾದದಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು “ಶುಕ್ತ್ಯಾದಿಕಮಿವ

ನವಧಾನಾಚ್ಛಡ್ಧೇತಿ चेत् । तर्ह्युक्तं स्मरेति वक्तव्यम् । स्पष्टं चारोपितत्वं प्रपञ्चस्य ब्रह्मण्युपपादनीयम् । श्रुतेस्त्वित्यादेस्तु का सङ्गतिः ।

कश्चित्परिहारादर्शनसम्भ्रान्तचित्त आह । अविद्यासंवलितं खलु ब्रह्म जगदुपादानम् । तत्राविद्योपादानत्वस्यायमाश्लेषः परिहारश्चेति । तदनीवमन्दम् । न ह्यविद्याया उपादानत्वमपि वास्तवम् । तस्याविचारितरमणीयतयैव शङ्काविषयत्वात् । किञ्चकृत्स्नप्रसक्तिः सावयवत्वं चाविद्यायां किं करिष्यति । समाधानं तु सर्वथाऽप्य-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ- ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಹಾಗೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಗತಿಯು (ಸಂಬಂಧವು) ಯಾವದು ?

“ಇನ್ನು-ಅವಿದ್ಯಾಸಂಬಲಿತ(ಅವಿದ್ಯಾಸಂಬಂಧಯುಕ್ತ)ವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾಧಾನಕಾರಣವಾದುದು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾಧಾನವೆಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷೇಪವು ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನವು.” ಹೀಗೆ, ಒಬ್ಬನು, ಪರಿಹಾರವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಮಂಜಸವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾಧಾನಕಾರಣವೆಂಬುದೂ ವಾಸ್ತವವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಿಚಾರಿಸದಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರವೇ ಅದರ ರಮಣೀಯತೆಯು ತೋರುವುದು ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶಂಕೆಯ ವಿಷಯವಾಗದು. ಮತ್ತು ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತಿಯೆಂಬುದಾಗಲೀ ಸಾವಯವತ್ವವಾಗಲೀ ಅವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ ? ಸಮಾಧಾನವಂತೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಗತವೇ ಆದುದು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣೇ”- “ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ.

“ಶಂಕಾವಿಷಯತ್ವಾತ್”-“ಶಂಕಾಯಾಃ ಅವಿಷಯತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಗ್ರಹ “ಕಿಂ ಕರಿಸ್ಯತಿ”-ಕೃತ್ಸ್ನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ “ತದ್ವರ್ತನೋಪದೇಶಾಭಾವೇನಾನರ್ಥಕ್ಯಂ” ಎಂಬ ದೋಷದ ಭಯವಿಲ್ಲ ನಿರವಯವತ್ವ

ಸದ್ಭೂತಮೇವ । एतेन विकरणत्वादित्याक्षेपपरिहारावप्यसङ्गौ वेदि-
तव्यौ । न हि भ्रमाधिष्ठानता शरीरादिकमपेक्षते । ईश्वराविषयं
तदिति चेन्न । तस्य विकरणत्वाभावेनाक्षेपानुदयादित्यादिकं स्वयमेव
शिष्यैरवगन्तव्यमित्यसङ्गतिरेवाचार्येणोक्ता । स्यादेवमसङ्गतिर्यदि

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದರಿಂದ, “ವಿಕರಣತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಅದರ
ಪರಿಹಾರ, ಇವೆರಡೂ ಅಸಂಗತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಭ್ರಮದ
ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿರುವದಕ್ಕೆ ಶರೀರ ಮುಂತಾದುದಿರಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ ಮಾಯಾ
ಶಬಲ (ವಿಶಿಷ್ಟ) ಬ್ರಹ್ಮರೂಪ ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ
ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆ - ಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಕರಣತ್ವವಿಲ್ಲವಾದುದ
ರಿಂದ, ಅಕ್ಷೇಪವು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುವ ದೂಷಣಗಳನ್ನು
ಶಿಷ್ಯರು ತಾವೇ (ಸ್ವತಃ) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು
ಕೇವಲ ಅಸಂಗತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ದೂಷಣ ರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
ಇನ್ನು ಈ ಅಸಂಗತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವ(ವಿಶ್ವ) ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ಮೇಲಿನ ವಿರೋಧ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶ್ರುತಿಯು (ಅವಿದ್ಯೆಗೆ) ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿರವಯವತ್ವಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪವೂಇಲ್ಲ
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಸರ್ವಧಾಪ್ರಸಂಗತಮೇವ”-ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವ
(ಆಗಮೈಕಗಮ್ಯತ್ವ)ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ “ಔಪನಿಷದಃ ಪುರುಷಃ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭಾವ

ವಿವರ್ತವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
“ಏತೇನ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದರ ವಿಶದೀಕರಣವನ್ನು
“ನಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ತತ್” - “ವಿಕರಣತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು, ಮಾಯಾಶಬಲ-ವಿಶಿಷ್ಟ
ಬ್ರಹ್ಮರೂಪ ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯವಾಗಿಲ್ಲ ಭ್ರಮದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಉದಾಸೀನವಾದ
ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯವೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅಕ್ಷೇಪಪರಿಹಾರಗಳೆರಡೂ ಅಸಂಗತ
ಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ “ವಿಕರಣತ್ವಾಭಾವೇನ”- ಐಚ್ಛಿಕಮಾಯಾವಿಗ್ರಹ
ವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣತ್ವವು (ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಇಲ್ಲ,
ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಇತ್ಯಾದಿಕಂ” ಇಲ್ಲಿಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾ
ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು

ತದನ್ಯೇ ತತ್ರ ತತ್ರಗಾ: ||

ಬ್ರಹ್ಮಣ: ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋಽಧ್ಯಾಯಾರ್ಥ: ಸ್ಯಾತ್ತದೇವ ಕುನ ಇತ್ಯನ
ಆಹ || ತದನ್ಯ ಇತಿ ॥ ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿಷಯಾದನ್ಯೇ ವಿರೋಧಾಸ್ತತ್ರ
ತತ್ರೈವಾಧಿಕರಣೇಷು ಗತಾ ಪರಿಹೃತಾ: ।

ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಅವಿರೋಧಲಕ್ಷಣೋ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯ ಇತಿ ತಾವನ್
ಸಮ್ಮತಮ್ । ನ ಚಾನುಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರ: ಸ್ಫುಟತ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಾರ್ಥೇ
ಅವಿರೋಧೋ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾರ್ಥ: । ಪ್ರಥಮೇ ಚಾದಿಸೂತ್ರೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನ-
ಪ್ರದರ್ಶನಮುಖೇನ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಃ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತತ್ ಚತುರಧ್ಯಾಯೀಪರಿ-
ಸಮಾಪ್ಯಂ ನೈಕತ್ರ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ । ತನ: ಕಿಂ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ । ಕಿಂ ಜೀವೋಽಥ

ಅ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದ ವಿರೋಧದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ
ವಿರೋಧಗಳು ಆಯಾಯ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹಾರವೇ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥ(ಪ್ರಯೋಜನ)ವೆಂದು ಆದರೆ ಮಾತ್ರ
ಬರಬಹುದು ಆದರೆ ಅದೇ ಏಕೆ? ಈ ಅಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ
ಸಮಾಧಾನವನ್ನು “ತದನ್ಯೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತದನ್ಯೇ”-
“ತಸ್ಮಾತ್ ಅನ್ಯೇ”=ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದ ವಿರೋಧದಿಂದ ಬೇರೆ
ಯಾಗಿರುವ ವಿರೋಧಗಳು, “ತತ್ರ ತತ್ರ ಹಿ”=ಆಯಾಯ ಅಧಿಕರಣಗಳ
ಲ್ಲಿಯೇ “ಗತಾಃ”= ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಇದು-“ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಅವಿರೋಧವನ್ನು
ಹೇಳುವಂತಹದೆಂಬುದಂತೂ ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾದುದು ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳ
ಲ್ಪಡದ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಸಂಗತವಲ್ಲ ಈ
ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯದ ಮೇಲಿನ ವಿರೋ
ಧಪರಿಹಾರವೇ (ಅವಿರೋಧ) ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.
ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದ
ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು
ಕರ್ತವ್ಯವೆಂಬ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾ
ಯರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಗಿಯಬೇಕಾದುದು, ಹೊರತು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಾ
ಯದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುವಂತಹದಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಯಾವುದು ?

ಜಡಮಿತಿ ಸ್ವರೂಪಜಿಜ್ಞಾಸಾयां शृङ्खलप्राहिकया प्रदर्शयितुमशक्यत्वात्,
 द्वितीयसूत्रे सर्वतो वैलक्षण्यप्रदर्शनेन सर्वोत्कृष्टं सर्वस्माद्व्यावृत्तं चेति
 प्रतिपादितम् । सजातीयविजातीयासम्भावितधर्मस्य लक्षणत्वात् ।
 सकलेतरव्यावृत्तेश्च तत्प्रयोजनत्वात् । तृतीयसूत्रे शास्त्रं तत्र प्रमाण-
 मभिधाय तस्योत्तरप्रबन्धेन सामान्यतो विशेषतश्च सकलजीवजड-
 व्यावृत्तवस्तुविषयता समर्थिता । एवञ्च द्वये विरोधाः परिहरणीया

— ಹದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀವವೋ ? ಜಡವೋ ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ವಿಷಯಕವಾದ
 ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು, ಕೋಡನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ವಶುಗಳನ್ನು ತೋರಿ
 ಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಎರಡ
 ನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ ಸರ್ವವಿಶ್ವದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿ
 ಸುವುದರಿಂದ “ಅದು ಸರ್ವೋತ್ತಮವು, ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣವು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳ
 ಲಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ (ಅಸಂ
 ಭಾವಿತವಾದ) ಲಕ್ಷ್ಯದ ಧರ್ಮವೇ ಲಕ್ಷಣವೆನಿಸಿದುದು ಹಾಗೂ ಇತರ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತು
 ಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂಬ) ಜ್ಞಾನವು ಲಕ್ಷಣದ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ
 ರುತ್ತದೆ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ- ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು
 ಹೇಳಿ, ಉತ್ತರ ಪ್ರಬಂಧದಿಂದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ ಸಕಲ
 ಜೀವಜಡಗಳಿಂದ, ಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತು (ಬ್ರಹ್ಮ) ವಿಷಯವು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷ
 ಯವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
 ಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿರೋಧ ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ
 ಸ್ಥೆಯಾದ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿರೋಧಗಳು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ತರಹದ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ಶೃಂಗಗ್ರಾಹಿಕಯಾ’ - ಶೃಂಗಗ್ರಹಣದಿಂದ

“ಸರ್ವತೋ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಪ್ರದರ್ಶನೇನ”- ಇತರರಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ
 ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದರಿಂದ “ಸಾಮಾನ್ಯತೇ” - “ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್”
 ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, “ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್” “ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೂ
 ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ

ಸೃಷ್ಟಿಸಹಾರ್ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಜೀವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿನಾಮ್ ॥
ಅಪ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾವಿರೋಧಸ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಗೋಚರ. ॥

ಭವಂತಿ । ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಸಿದ್ಧಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿಷಯಾಃ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮನ್ವಯವಿಷಯಶ್ಚ ।
ತತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕಾರಶಬ್ದಾದ್ವಿತೀಯಾದಿನಾ ತತ್ರ ತತ್ರೈವಾಧಿಕರಣೇ ಪರಿಹೃತಾ ಇತಿ
ಪರಿಶೇಷಾತ್ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿಷಯವಿರೋಧಪರಿಹಾರ ಏವ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ।

ನನು ಚ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧೋಽಪಿ ದ್ವಿತೀಯೇಽಧ್ಯಾಯೇ ನ ವಿಯದ-
ಶ್ರುತೇರಿದ್ಯಾದಿನಾ ಪರಿಹೃತಃ । ತತ್ಕಥಮುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯೇ ವಿರೋಧೋ
ದ್ವಿತೀಯೇ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ರಾಹ ॥ ಸೃಷ್ಟೀತಿ ॥ ಜೀವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿನಾಂ

ಇಲ್ಲಿ- ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿ
ಸಂಹಾರಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯ
ವಾದ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು ಸಹ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪರಿಹಾರವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ತರಹದ ವಿರೋಧಗಳು
“ವಿಕಾರ ಶಬ್ದಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ
ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಆದುದರಿಂದ, ಪರಿಶೇಷದಿಂದ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ
ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೊರಟ ವಿರೋಧಗಳ ಪರಿಹಾರವೇ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ
ಅರ್ಥವೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು

ಇನ್ನು- ಶ್ರುತಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವೂ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
“ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದುದರಿಂದ,
ಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರೋಧವು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಸೃಷ್ಟಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಜೀವರೂಪಾಭಿಧಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ದ್ವಯೇ” ಎಂಬುದು ಬಹುವಚನಾಂತವಿದ್ದು,
“ವಿರೋಧಾಃ” ಎಂಬುದರ ವಿಶೇಷಣವು “ದ್ವಿರೂಪಾಃ” (ಎರಡುತರಹವುಳ್ಳ
ವುಗಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು “ದ್ವಯೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದನ್ನೇ
“ದ್ವಿತೀಯಾಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ

ವಾಕ್ಯಾನಾಮ್ । उपलक्षणमेतन् । प्राणादिविषयाणां चैयपि द्रष्टव्यम् ।
 सृष्ट्यादिविशेषणमुपपत्तिसूचनार्थम् । तुल्यं विधेयार्थः । यो द्विती-
 याध्यायगोचरो वाक्यानामन्योन्याविरोधः सोऽपि पारमेश्वरसर्व-
 वैशिष्ट्यविरोधपरिहार एव । किन्तु प्रथमद्वितीयपादयोः साक्षान् तृतीय-
 चतुर्थयोस्तु व्यवधानेनेति शेषः । तथा हि । श्रुतीनां परस्परविरोध-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುನಾಂ” ಈ ವಚನವು ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಾಣಾದಿವಿಷಯಕಾಣಾಂ ಚ
 ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ವಿಷಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು) ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು
 ಸೃಷ್ಟಾದಿ ವಿಶೇಷಣವು ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹೊರಟಿದೆ “ತು”
 ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷದ್ಯೋತಕವು ವಾಕ್ಯಗಳ ವರಸ್ವರ ಅವಿರೋಧವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯವಾದ ಅವಿರೋಧವೂ ಸರಮೇಶ್ವರನ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ
 ವಿಷಯಕವಾದ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರರೂಪವೇ ಸರಿ! “ಕಿಂತು ಪ್ರಥಮ
 ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಯೋಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್, ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥಯೋಸ್ತು ವ್ಯವಧಾನೇನ”
 (ಆದರೆ ಒಂದನೆಯ ಹಾಗು ಎರಡನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೂ
 ಮೂರನೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೋ ವರಂಪರೆಯಿಂದ (ವ್ಯವಧಾ-
 ನದಿಂದ)ಲೂ ಆ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವೇ ಸೂಚಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ
 ಶೇಷವಾಗಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸರಸ್ವರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೇವಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರವಾಕ್ಯಾನಾಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ “ವಾಕ್ಯಾನಾಂ
 ಎಂಬ ಪದವನ್ನು, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿವೇಚಿಸಿ, “ಜೀವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿನಾಂ”
 ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಅನ್ವಯವು ವಿಶೇಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
 ದಿಂದ “ಜೀವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ಉಪಪತ್ತಿಸೂಚನಾರ್ಥಂ” = ಆ ಉಪಪತ್ತಿಯೇ “ಕಿಂಚೈವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸುಧಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗುವದು “ವಿಶೇ-
 ಷಾರ್ಥಃ”- “ತು” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾದ ಈ ವಿಶೇಷವಾದರೂ “ಕಿಂ ತು ಪ್ರಥಮ
 ದ್ವಿತೀಯಪಾದಯೋಃ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸುಧಾವಚನಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿಶದ
 ವಾಗುವದು. ವಾಕ್ಯದ ಯೋಜನವನ್ನು “ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಗೋಚರೋ”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅವಿರೋಧ” ಪದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ

ಪರಿಹಾರಃ ಕಿಂ ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿರ್ಣಯಮಾತ್ರಫಲಃ । ಕಿಂವಾ ಪ್ರಮೇಯನಿರ್ಣಯಫಲಃ ।
ನಾಥಃ । ಸಾಮಾನ್ಯಾ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವಾಪತ್ತೇಃ । ಕಿಂಶ್ಚೈವ ಸತಿ ವಿಯದಾದಿ-
ಸೃಷ್ಟಾದಿವಿಪಯವಾಕ್ಯವಿರೋಧಪರಿಹಾರ ಏವ ಕಮ್ಮಾತ್ಕಿಯತೇ । ಉದಿತಹೋಮಾದಿ-
ವಾಕ್ಯಾನಾಮಪಿ ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ ಐವೋಪಾದಾನೋಪಪತ್ತೇಃ । ಆಕಾಶವಾಯ್ವಾದಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣ್ಯದ ನಿರ್ಣಯವಷ್ಟೇ ಫಲವೋ ? ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಮೇಯ(ಅರ್ಥ)ದ ನಿರ್ಣಯವು ಫಲವೋ ? ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮೀಮಾಂಸೆಯು ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ- ವಿಯದಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಏಕೆ (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ನ್ಯಾಯ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಉದಿತ ಹೋಮಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ) ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ್ಯ ನಿರ್ಣಯವಷ್ಟೇ ಫಲವೆಂದಾದರೆ, ಆಕಾಶ ವಾಯು, ಈ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಮವಂತೂ ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಸೋಪಿ” ಎಂಬ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ವ್ಯವಧಾನೇನ” — ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರ ಮುಖಾಂತರದಿಂದ “ಸೋಪಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು “ತಥಾಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಮೀಮಾಂಸಾಯಾ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರತ್ವಾಪತ್ತೇಃ” — ಇಲ್ಲಿ “ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ”ವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವೆಂದು ಅರ್ಥ ಅಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಆಗಲಿ; ಪ್ರಮೇಯಶಾಸ್ತ್ರವಾಗದಿರಲೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ “ಏವಂ ಸತಿ” — ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಮಾಣ್ಯದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನಷ್ಟೇ ತಂದುಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮೀಮಾಂಸೆಯು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವಾಗುವುದು ಇಷ್ಟವೆಂದಾದರೆ, “ಉದಿತ ಹೋಮಾದಿವಾಕ್ಯಾ ನಾಮಪಿ- “ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತರನ್ಯತಂ ತೇ ವದಂತಿ, ಪುರೋದಯಾಚ್ಚ ಜುಹ್ವತಿ ಯೇಷಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ, ದಿವಾಕೀರ್ತ್ಯಮದಿನಾ ಕೀರ್ತಯಂತೀ” ಹಾಗೂ, “ಯಥಾತಿಥಯೇ ಪ್ರದ್ರುತಾಯಾನ್ನಂ ಹರೀಯುಃ ತಾದ್ಯಕ್ ತದ್ಯದ್ಯದಿತೇ ಜುಹೋತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ನಿಂದೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬರುವ, ಉದಿತಹೋಮ ಅನುದಿತ ಹೋಮಪ್ರತಿಸಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧದ

ಕ್ರಮಶ್ಚಾತ್ರ ನಾತ್ಯಂತಸ್ತುಪಯುಜ್ಯತೇ । ದ್ವಿತೀಯೇಽಪಿ ಕಿಂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಮೇವ ಪ್ರಮೇಯಮುತ
ತದ್ಭಿಭೂತಮನ್ಯತ್ । ನಾಥಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತೋಽಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾನ್ । ಪ್ರಥಮಾ
ಪ್ರತಿಪಾಢ್ಯತ್ವಾನ್ಚ । ಅನ್ಯಥಾ ಪುನರುದಿತಹೋಮಾದಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋಽಪಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದುದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾ
ದುದೇ ಪ್ರಮೇಯವೋ? ಅಥವಾ ಅದರ ಅಂಗಿಯಾದ ಬೇರೊಂದು ವಿಷಯವು
ಪ್ರಮೇಯವೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುದು, ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ, (ಅದರ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ
ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ) ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸೃತಿನಾದ್ಯವೂ ಅಗಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲ
ಮತ್ತೆ ಉದಿತ ಹೋಮಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧ ವರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಇಂಥ ವಾಕ್ಯಾಂತರಗ
ಳನ್ನೂ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗುವುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಆಕಾಶವಾಯ್ವಾದಿಕ್ರಮಶ್ಚ” — “ನನಿಯದಶ್ರುತೇಃ, ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ, ತೇಜೋಽತಸ್ತಧಾಹ್ಯಾಹ, ಆಪಃ, ವೃಧಿವೃಧಿಕಾರರೂಪ ಶಬ್ದಾಂತ-
ರಾದಿಭ್ಯಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿ ಪ್ರತಿನಾದಕ ವಾಕ್ಯ
ಗಳ ವಿರೋಧವಷ್ಟೇ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಈ ಕ್ರಮವು, ಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಕೇವಲ
ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ನಿರ್ಣಯವಷ್ಟೇ ಫಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಪಯೋಗಿಯು (ಉಪ
ಯೋಗವಿಲ್ಲದ್ದು) ಆಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಮೇಯದ ನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಫಲವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ
ದರೆ, ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ವರಮಾತ್ರನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮುಂತಾ
ದಗುಣಗಳ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದೆಂಬ ಫಲವು ದೊರೆಯುವದರಿಂದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಪ
ಯೋಗವು ಇದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ತದಂಗಿಭೂತಂ” — ಸೃಷ್ಟಿಮುಂತಾದ ಪ್ರಮೇಯ (ವಿಷಯ)ಗಳನ್ನು ಅಂಗ
ವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವಿರುವುದೋ ಅದು- “ಸ್ವರೂ
ಪತೋಽಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್” — ಸೃಷ್ಟಿಲಯ ಮುಂತಾದುದರ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂ
ಪನಿರ್ಣಯವು ಮುಕ್ತಿಯ ಉಪಾಯವಾಗಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಪ್ರಥಮಾಪ್ರತಿ
ಪಾಢ್ಯತ್ವಾತ್” — ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳ ಬಗೆಗಿನ ನಿರ್ಣ
ಯವೇ, ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧನಿರಸನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾ
ದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಅನ್ಯಥಾ” — ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ

ಕಾರ್ಯಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿವಿಷಯನಿಷ್ಕರ್ಷೋಽಪಿ ನಿರ್ಹೇತುಕಃ । ಅತಃ ದ್ವಿतीय
 ಏವ ಪರಿಗಣ್ಯತೇ । ನ ಚಾನ್ಯದಂತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿಪ್ರಮೇಯಸ್ಯಾಙ್ಗಿ ಪ್ರಥಮೋಕ್ತಂ
 ದ್ವಿतीयಸೂತ್ರಾಭಿಹಿತಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಾನ್ । ಅತಃ ಯುಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ ।
 ತದೇವ ಪರೋಕ್ತಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಯಾನ್ತರ್ಮಾತ್ರಲಕ್ಷಣಸಂಗ್ರಹಭಾವಾಙ್ಗಿರೋ-
 ಧಾಚ್ಛೋಕ್ತ ಏವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾದೀತು । ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿವಿಷಯಗಳ ನಿಷ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಎರಡನೆಯದೇ ಪರಿಶೇಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯದ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆಯಾದ ಸ್ಪಷ್ಟಾದಿ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಅಂಗಿಯಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು (ಪ್ರಮೇಯವು) ಇನ್ನಾವದೂ ಇಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದುದೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಮೇಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೋಧದ ನಿರಾಸವು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ದ್ವಿತೀಯ ಏವ=“ಅಂಗಿಯಾದುದೊಂದು ಬೇರೆ ಇದೆ” ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೇ!

ಅಂಗಿಯಾದ(ಪ್ರಧಾನ)ವಿಷಯವು ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂಬುದೇ ಏಕೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ‘ನಚ’ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಂಗಿಯಾದ (ಪ್ರಧಾನ) ವಿಷಯವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇ! ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವವು

“ವಿಶೋಧಾಚ್ಛ” - ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು (ಸರ್ವಭೇದವು) ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೋತ್ತಮವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರ್ವವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಕ್ಕೆ ವಿಶೋಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ವಿವರ್ತವಾದದಿಂದ ವಿಶೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ವಿವರ್ತವಾದದಲ್ಲಿ

ಅತ್ರೇಶ್ವರಸ್ಯ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಕರಣರಹಿತತ್ವಾತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನೊಪಪದ್ಯತೇ
 ಇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಾನಾರ್ಥ ಸೂತ್ರಮ್ ॥ ೐ಂ ವಿಕರಣವಾನ್ತೇತಿ ಚೇತದ್ಭೂತಮ್ ೐ಂ ॥
 ಇತಿ । ಏತದನಾರಮ್ಭಣೀಯಮ್ । ಪುನರುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಗರ್ಭಮೂಲತ್ವಾನ್ ।
 ಆತ್ಮನಿ ಚೈವ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ । ಸರ್ವೋಪೇನಾ ಚ ತದ್ದರ್ಶನಾದಿತಿ ಸೂತ್ರೇವಾ-
 ಲೌಕಿಕತ್ವಶಬ್ದೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವವಿಚಿತ್ರಾನಂತಶಕ್ತಿತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿभिಃ ಸರ್ವ-
 ಸ್ಯಾಪಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಹೃತತ್ವಾತ್ । ಯೋ ಹಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕಾಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯ ನೇಶ್ಠೇ
 ಸ ಶರೀರವ್ಯವಧಾನಮಪೇಕ್ಷತೇ । ಯಸ್ಯ ಚಾಗಂತುಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸ ತದ್ವಿಧಿಮಿन्द्रಿ-
 ಯಾಣಿ । ಯಶ್ಚ ಗುರುಗುರೋ ನಾವಸ್ಥಾಂತು ಶಕ್ನೋತಿ ಸ ಕ್ಷಿಪ್ಯಾದಿಕಮಾಧಾರಮ್ ।

— ಸಮಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ- ಈಶ್ವರನಿಗೆ, ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಕರಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
 ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ “ॐ ಓಂ ॥
 ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ಮೇತಿ ಚೇತದ್ಭೂತಮ್ ॥ ಓಂ ॥” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ ಇದು
 ಅನಾರಂಭಣೀಯವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ “ಶ್ರುತೇಸ್ತು
 ಸಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್, ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ, ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ
 ತದ್ವರ್ತನಾತ್” ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ, ಅಲೌಕಿಕತ್ವ ಶಬ್ದೈಕ ಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವ
 ವಿಚಿತ್ರಾನಂತ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ದೌರ್ಭಲ್ಯವನ್ನು
 ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಚಕ್ರದಂಡಾಧಿಕಾರಕಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿ
 ಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲವೋ ಅವನು ಶರೀರವೆಂಬ ಮಧ್ಯಂತರ
 (ವ್ಯವಧಾನ ದ್ವಾರ)ವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಯಾವನ ಜ್ಞಾನವು
 ಅಗಂತುಕವೋ ಅವನು ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ
 ನಿಲ್ಲಲು ಸ್ವತಃ ಸಮರ್ಥನಾಗದ ಭಾರ(ಗುರು)ವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ಯಾವನೋ
 ಅವನು ಕ್ಷಿತಿ ಮುಂತಾದ ಆಧಾರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದರಿಂದ ಪರಮಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯಂತೂ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಜೋದನೆ (ಆಕ್ಷೇಪ-ಆಪಾದನೆ)ಗಳಿಗೆ
 ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಅತ್ರ” - “ಶ್ರುತೇಸ್ತು” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಸೂತ್ರಂ”- ಈ ಅಧಿಕ
 ರಣದ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಸಕಲ ದೌರ್ಭಲ್ಯಗಳ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆ
 ಆಯಿತೆಂಬುದನ್ನು “ಯೋ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

॥ ೭^೦ ವಿಕರಣತ್ವಾನಿತಿ ಚೇತದುಕ್ತಮ್ ೐ ॥

ಮಾನಮೇಯವಿಶೇಷಣ ಪುನರುಕ್ತಿರ್ನ ಜಾಯತೇ ॥ ೨-೯-೮ ॥

ಭಗವಾಸ್ತು ಸರ್ವಗತಿಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಕಿಮರ್ಥಮಪೇಕ್ಷೇತೇನಿ । ನ ಚ ಕಾಚಿದ್ಭಯ-
ಧಿಕಾ ಶುಕ್ಲಾಽಸ್ತಿ । ಯೇನ ನ ಪುನರಾರಮ್ಭಃ ಸ್ಯಾದಿನ್ಯನ ಆಹ ॥ ಮಾನೇನಿ ।
ಯಥಾ ಅನ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಇನ್ಯಾದೌ ಮಾನೇಕ್ಯೇಽಪಿ ಮೇಯವಿಶೇಷಣ ನ ಪುನರುಕ್ತಿ
ದೋಷಸ್ತಥಾಽತ್ರ ಮೇಯೇಕ್ಯೇಽಪಿ ಮಾನವಿಶೇಷಣ ನ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷಃ ।

“ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ, ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ
ಪದಾರ್ಥಗಳ (ಪ್ರಮೇಯ) ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರದಿರುವ
ಹಾಗೆ ಪ್ರಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ (ಏಕತ್ಯ) ವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ (ಭೇದ-
ಅನೇಕತೆ) ವಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ॥೨-೧-೫॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ಮನು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಅವನೇಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿ
ಸುತ್ತಾನೆ” ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯು
ಯಾವದೂ ಬಂದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಬಂದಿದ್ದರ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಆರಂಭಣೀಯತ್ವವು
ಬರಬಹುದಿತ್ತು (ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ) ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೇಪವು ಬರಲು ಸಮಾ
ಧಾನವನ್ನು “ಮಾನಮೇಯ ವಿಶೇಷೇಣ” ಇತ್ಯಾದಿ ವದ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಒಂದೇ ಆದರೂ
ಪ್ರಮೇಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವು ಬರುವು
ದಿಲ್ಲವೋ ಅದರ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳು
ಬೇರೆಬೇರೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ಮೇಯವಿಶೇಷೇಣ’ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಚನಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋ
ಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಹೇಳಿಕೆಗಾಗಿ ಅದರ ಉಪಯೋಗವೆಂಬುದಾಗಿ
“ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಇತ್ಯಾದೌ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯು
“ಆದಿ” ವದದಿಂದ, “ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್, ಛಂದೋಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ
ತಥಾ ಚೇತೋಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ (ಅಧಿಕರ
ಣ)ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ‘ಮಾನೈಕೈಃಪಿ’— ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್,

एतदुक्तं भवति । किमुक्तार्थोक्तिमात्रं दोषः । किं वोक्तानति-
रिक्तोक्तिः । नाद्यः । उक्तपरिहारातिदेशोक्तेरपि दोषत्वानुषङ्गात् ।
द्वितीयस्तु प्रकृते न सिद्धः । प्रमेयैक्येऽपि प्रमाणभेदस्य सत्त्वात् ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದಾಗಿದೆ— ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ದೋಷವೋ? ಅಥವಾ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಕ್ತ (ಬೇರೆ) ವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ದೋಷವೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಹಾರದ ಅತಿರೇಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ದೋಷವೆನಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವಾದರೋ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮೇಯವು ಒಂದೇ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್, ಎಂಬುದಾಗಿ. ಅಂತಸ್ಥಾಧಿಕರಣ ಅಕಾಶಾಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗವೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದ ಹಾಗೂ “ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿದೈವ, ಅಧಿಭೂತಗತ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹದು, ಹಾಗೂ ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆ ಅಧಿದೈವ ಅಧಿಭೂತಗತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ “ಅತಏವ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಜೀವನಕಾರಣತ್ವ ಮುಂತಾದ ರೂಪವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾದಿಗತವಾದ ಪ್ರಾಣಾಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತಹದು, ಇತರರಲ್ಲಿ ತದಧೀನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಗಳೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಮೇಯೈಕ್ಯೇಣ” ವಿಷಯವು (ಪ್ರಮೇಯ) ಒಂದೇ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ, ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು “ಯೋ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ “ಮಾನವಿಶೇಷೇಣ”— “ಘಪಾಣಿ ಪಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗುವುದು

ಇಹ ಹಿ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕದಿವ್ಯಮङ್ಗಲವಿಗ್ರಹವತಾ ಮಹಾಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತ-
ಶರೀರಾद्यಭಾವೇಽಪಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವಮಪಾಣಿಪಾದ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಮಾಶ್ರಿತ್ಯುಕ್ತ-
ಮಿತಿ । ಯದ್ವಾ ಮಾನಮೇಯಯೋರ್ವಿಗೋಷೇಣೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ತಥಾ ಚಾಯಮರ್ಥಃ ।
ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೈಃ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಪ್ರಮಾಣಾನ್ಯಾಶ್ರಿತ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯತ ಎವ ಸರ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ-
ಪರಿಹಾರೋ ವಿಹಿತಃ । ಇಹ ತು ವಿಶೇಷವಿಷಯೇಣೈವ ಪ್ರಮಾಣೇನ ವಿಶೇಷಾನುಪಪತ್ತಿ-
ಪರಿಹಾರಃ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಕಥಂ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷಾವಕಾಶ ಇತಿ । ತಥಾಽಪ್ಯಾಕ್ಷೇಪೋ
ನೋಪಪದ್ಯತ ಇತಿ चेन्न । ವಿಶೇಷಜಿಜ್ಞಾಸಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥ ೨-೧-೮ ॥

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಳ್ಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಚಿದಾನಂದ ಮುಂತಾದ ರೂಪ
ವಾದ ದಿವ್ಯಮಂಗಲ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ರಾಕೃತಶರೀರಾದಿಗಳೆಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು “ಅವಾಣಿ ವಾದಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು
ಅವಲಂಬಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ” ಅದವಾ- “ಮಾನಮೇಯೋಃ ವಿಶೇಷೇಣ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಅರ್ಥವಿದು- “ಪೂರ್ವ
ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಸಾಮಾ-
ನ್ಯವಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳ ಪರಿಹಾರವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ
ಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವದು ; ಅದರಿಂದ, ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು
ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ ? ಹೀಗೆ ಭಾವ ಅದರೂ ಅಕ್ಷೇಪವು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ
ಅದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ೧೧೮

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಮಾಣಭೇದಗಳನ್ನು “ ಇಹ ಹಿ ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದ
ಪಡಿಸುವರು “ಮೇಯವಿಶೇಷೇಣ” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವಚನಕ್ಕೆ, ಪ್ರಕೃತ
ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಹಾಗೆ (ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕಥನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನ
ಪರತ್ವವಿಲ್ಲದೆಯೇ) ಯೋಜನೆವನ್ನು “ಯದ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳು-
ತ್ತಾರೆ “ವಿಶೇಷವಿಷಯೇಣ” — ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷ
ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, “ದೇಹಹೀನನಾದವನಿಗೆ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲ”
ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

॥ ಒಂ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ ಒಂ ॥ ॥ ಒಂ ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವ-
 ಲ್ಯಮ್ ಒಂ ॥ ಯತ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಸೃಷ್ಟಾದಿಸ್ತದ್ವಾದಪೂರ್ಣತೇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಪರಿಹಾರಾ-
 ಯದಮಧಿಕರಣಮಾರಭ್ಯತೇ । ತದೇತದನುಪಪನ್ನಮಿವಾಭಾತಿ । ತಥಾ ಹಿ । ಯತ್ರ
 ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಂ ಪ್ರಸಾಧ್ಯಾಪೂರ್ಣತ್ವಸಾಧನಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣೋ ವಿವಕ್ಷಿತಂ
 ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರಮಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾನ್ । ಅಪೂರ್ಣತಾಸಾಧಕಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

॥ಓಂ॥ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ ॥ಓಂ॥ ಲೋಕವತ್ತ್ವ ಲೀಲಾ ಕೈವಲ್ಯಂ
 ॥ಓಂ॥ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳೋ ಅದರಿಂದ ಕಡಿಮೆಯವನಾದುದರಿಂದ
 ಅಪೂರ್ಣತೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
 ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇದು ಆಯುಕ್ತವೆಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ
 ಹೇಗೆಂದರೆ— ಒಂದು ವೇಳೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು
 ಸಾಧನಮಾಡಿ, ಅಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ
 ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರವು ಆಯುಕ್ತವಾದೀತು
 ಏಕೆಂದರೆ ಅಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವವನನ್ನು ಕುರಿತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಸಿ” — ಪುನರುಕ್ತಿಯಿದ್ದಿದ್ದರೂ, ಎಲ್ಲ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದುದರಿಂದ,
 “ವಿಕರಣತ್ವಾನೈತಿ ಚೇತ್” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪವು
 ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವು “ವಿಶೇಷಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ”-ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷವನ್ನೇ
 ವಿಶೇಷಭುಕ್ತಿಯಿಂದ (ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ) ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು
 ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವ. ೨ ೧.೮.

“ಸ್ವಯಂ ಕೃತಾಸಿ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ಪಷ್ಟತಾರ್ಥತಃ” ಎಂಬ ತಮ್ಮ
 ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, “ಸದಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೀಶಸ್ಯ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಚನಗಳಿಂದ,
 ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ
 ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಆ ವಿವರಣದ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು,
 ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ಪಠನದೊಂದಿಗೆ
 “ಯತ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ” ಇಲ್ಲೆಂದಾರಂಭಿಸಿ. “ಮೈವಂ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ
 ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಟೀಕಾಕಾರರು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಹೇತೋರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್” — ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಸೃಷ್ಟಿಮುಂ

ಹೇತೋರಸಿಢ್ಢತ್ವಾನ್ । ಅಥ ಕರ್ತಾ ಚೇಪ್ರಯೋಜನವಾನ್ ಸ್ಯಾನ್ । ತಥಾ ಛಾಪೂರ್ಣಃ ಸ್ಯಾದಿನ್ಯಾಪಾಢನಂ ವಿವಕ್ಷಿನ್ಮ । ತಢಾ ವ್ಯರ್ಥಮೇವೇಢ್ ಸೂತ್ರಮ್ । ನ ಛಾಪೂರ್ಣಸ್ತತೋ ನ ಪ್ರಯೋಜನವಾನಿನ್ ಪರೇಣೈವಾಙ್ಗೀಕೃತತ್ವಾನ್ । ಅನ್ಯಥಾ ವಿಪರ್ಯಯಾಪರ್ಯವ- ಸಾನಾನ್ । ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಮಿನ್ ದ್ವಿತ್ಯಸೂತ್ರಂ ತು ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪ್ಯ- ಯುಕ್ತಮ್ । ಸಾತ್ರನಾಪಾಢನದೂಷಪಸ್ಯಾನ್ಯುಢ್ಢಾವನಾದಿನ್ । ಮೈವಮ್ । ಇಶ್ವರಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿನ್ ಪ್ರಯೋಜನಮಸ್ತಿ ನ ವಾ । ಆಢ್ಯೇಽಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯತ । ದ್ವಿತ್ಯೇ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

‘ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಂಸಿದ್ಧವಾದುದು ಇನ್ನು ಕರ್ತೃವಾದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಂದರಿಂದ ಂಪೂರ್ಣನಾದಾನು ! ಹೀಗೆ ಂವಾದನವು ಂಭಿಪ್ರೇತವಾದ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಂ ಸೂತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ! ಂಕಂದರೆ ಂಪೂರ್ಣನೂ ಂಲ್ಲ, ಂದರಿಂದ, ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನೂ ಂಲ್ಲ ಹೀಗೆ ವರನೇ ಂಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿನಯಯ ವರ್ಯವನಾನವಾಗುವದಿಲ್ಲ “ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ” ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವಾದರೂ ಎರಡೂ ವಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಂಯುಕ್ತವು ಂಕಂದರೆ- ಸಾಧನ -ಂವಾದನ, ಇವರಡೂ ವಕ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ದೂಷಣವನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಂಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಂದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ ಂಕೆಂದರೆ- ಕಶ್ಚರಸಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲಯ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಂಪೂರ್ಣತೆಯು ಬರ ಬೇಕಾದೀತು ! ಎರಡನೆಯ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಂಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು, ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮುಂಚೆಯೇ ಸಿದ್ಧವೇ ಂಗಿರುವುದೆಂಬ ಂರ್ಥವನ್ನು “ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವಾತ್ ನ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಸೃಷ್ಟಿಃ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವ” ಯುಕ್ತಿಯು ಕಶ್ಚರನಲ್ಲಿ ಂಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ, ನಸಮಾನವಿದ್ದು, ಂದೇ ಪದ ವೆಂಬ ಂಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, “ಸೃಷ್ಟಿಮಂತಾದುದರಿಂದ ಂಭಿಪುವ ಪ್ರಯೋಜ ನವು ಯಾವುದೋ ಂಂಧ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ, ಭಾಷ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮತ್ತೊಂದು ಂರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಂನುವವತ್ತಿಯನ್ನು ವಕ್ಷಭೇ ದದಿಂದ ‘ಂಧ’ ತ್ವಾದಿ, ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ತು ಕರ್ತೃವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವ್ಯಾಪ್ತವಾದ್ವಿಶ್ವಾಸಃ ಪೀಶ್ವರಸ್ಯ
ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃವಾನುಪಪತ್ತಿರित्यತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಣೋ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ । ತತ್ರ
ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರೇಣ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಪಕ್ಷಂ ಸಯುಕ್ತಿಕಮುಪಾದತ್ತೇ । ತತ್ರೋಕ್ತದೋಷಪರಿ-
ಹಾರಾರ್ಥ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂತ್ರಮ್ । ಯದ್ವಾ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯ ತೇನ ಚಾಪೂರ್ಣತ್ವ-
ಸ್ಯೇದಂ ಸಾಧನಂ ವಿವಕ್ಷಿತಮುತಾಪಾದನಮिति ಸಿದ್ಧಾಂತೀ ವಿಕಲ್ಪವ್ಯಾಧಿಮಾಧೇನ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ- ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೆಂಬುದರಿಂದ ನಿಯತ ಸಂಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು
ಕೊಂಡಿದೆ ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ರೀತಿಗಳಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ
ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾ-
ಯವುಂಟು- ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು
ಸಯುಕ್ತಿಕ (ಯುಕ್ತಿ ವೋಪ್ಪಿತ) ವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳ ಸರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
ಅದುವಾ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಅದರಿಂದ
ಅಪೂರ್ಣತೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವದೋ ಅದುವಾ
ಅಪಾದನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆಯೋ? ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ, ಮೊದ-
ಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೂಲಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ, ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು
ಎರಡು ರೀತಿಗಳಿಂಥ “ಈಶ್ವರಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ, “ನಿರಾಕರೋತಿ” ಇಲ್ಲಿಯ
ವರಿಗಿರುವ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, “ಸೃಷ್ಟಿಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಬಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆಯೇ
ಅವನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು, “ಅಪ್ತಕಾಮನು” ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ
ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು “ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಪಕ್ಷಂ
ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಉಪಾದತ್ತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

“ತತ್ತ್ವೋಕ್ತದೋಷಪರಿಹಾರಾರ್ಥಂ” = ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ, “ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ದೋಷದ ಸರಿಹಾರದ
ಸಲುವಾಗಿ ಆ ಸರಿಹಾರವು ಮೂಲದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಶದ
ವಾಗುವುದು.

ನಿರಾಚಢ್ಢೆ । ನ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಂ ಸಾಧಯಮ್ । ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಸ್ಯೈವ ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾಸಿಢ್ಢೋ ಹೇತುಃ । ಅಥೈಷ ಁವ ಪರಮ ಆನಂದೋ ನಿರನಿಢ್ಢೋ ನಿರವಘ ಇತಿ ಶ್ರುತಃ । ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವೇನಾಪೂರ್ಣತಾನುಮಾನಂ ತು ಗರ್ಭಸ್ರಾವಣೈವ ಗತಮಿತಿ । ಆಘಸ್ಯ ಢ್ಢೂಷಣಾಂತರಂ ವಢ್ಢಿಢ್ಢಿತಿ ಯಂ ಢ್ಢಿತಿ ಯೇನ ನಿರಾಕರೂತಿತಿ ।

— ಪಢಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯೋಜನವಿಢ್ಢೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಮಾಡುವಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವನಾದುದರಿಂದ (ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ಮತ್ತು ಹೇತುವು ಅಸಿಢ್ಢವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಅಧೈಷ ಏವ ಪರಮ ಆನಂದೋನಿರನಿಷ್ಠೋ ನಿರವಢ್ಢಿದ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಢ್ಢೆಯೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಂತೂ ಗರ್ಭಸ್ರಾವದಿಂದಲೇ ಹೋಯಿತು,” ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನಿರಾಚಷ್ಟೇ” (ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಎಂಬುದನ್ನು, ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ “ನ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದ ಪಢಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇ “ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವೇನ” ಎಂಬುದು “ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಸ್ಯೈವ” ಎಂಬುದು (ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೆಂಬುದೇ) ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು ಅಥವಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ “ನ” ಎಂಬೀಪದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದೂ, ಸೇರದಿದ್ದುದೂ ಆಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿ “ಸೇರದಿದ್ದುದು” ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು “ನ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಸ್ಯ ನಿಸ್ಪಯಾತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆಯೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯು ‘ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವೇನ’ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅನುಮಾನವು ಬಾಧಿತವಾದುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ ಅಧೈಷ ಪರಮಃ ಆನಂದಃ ನಿರನಿಷ್ಠೋ ನಿರವಢ್ಢಿಃ — ‘ಏಷಃ’ = ಈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ‘ಪರಮಾನಂದಃ (ಪರಮಃ ಆನಂದಃ) ಪೂರ್ಣಾನಂದನು (ಬೃ ೬ ೩-೩೩) ಅನಿಷ್ಠರಹಿತನು, ಧೋಷರಹಿತನು” ಅಪೂರ್ಣತೆಯು ಸಾಧನದ ನಿರಾಸವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ‘ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವೇನ’ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಹೇತುವು ಅಸಿಢ್ಢವೇ ಎಂದು ಭಾವ

॥ ॐ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ ॐ ॥

ಸದಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೀಶಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಾಽದೇವ ಕೇವಲಮ್ ॥

ನನುಕ್ತಮತ್ರ ಲೋಕವದಿತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಸಾಧನಸ್ಯಾಪಾದನಸ್ಯ ವಾ ನ
'ಕಿञ್ಚಿತ್ ದೂಷಣಮುಢ್ಢಾವ್ಯತ ಇತಿ । ಮೈವಮ್ । ಬಾಧಾದೇರುಢ್ಢಾವನಾದಿತ್ಯಾಶಯ-
ವಾನ್ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ ॥ ಸದೇತಿ । 'ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಜ್ವಲನಪವ-

ಅಗ್ನಿ ವಾಯ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಉರ್ಧ್ವಗಮನಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ, ಈಶ್ವರನಿಗೂ
ಯಾನಾಗಲೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾದುದು.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಎರಡನೆಯದರಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ "ಲೋಕವತ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೆ
ಆವಾದನಕ್ಕೆ ಯಾವದೇ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲ! ಎಂದು
ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಬಾಧಮುಂತಾದುದನ್ನು ಉದ್ಘಾತಿಸಲಾಗಿದೆ
ಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪ
ರ್ಯವನ್ನು "ಸದಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

'ಆದ್ಯನ್ಯ' - ಮೊದಲನೆಯದಾದ, ಕರ್ತೃತ್ವಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ
ಸಮರ್ಥನವೆಂಬ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾದ 'ಅನ್ಯೈಕಾಂತಿಕತ್ವ' (ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವದ್ದೂ ಬಿಟ್ಟೂ ಇರು
ತ್ತದೆ) ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಎರಡನೆಯದಾದ
ಆವಾದನವೆಂಬ ವಕ್ಷವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವರು ಆ
ನಿರಾಕರಣಪ್ರಕಾರವು ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗುವದು

"ಜ್ವಲನವನಾದೀನಾಂ" - ಅಗ್ನಿ, ಗಾಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಉರ್ಧ್ವ
ಗಮನ, ತೀರ್ಯಗ್ಗಮನ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
"ಪ್ರಮಿತೇತಿ ಶೇಷಃ" - 'ದೇವಸ್ಯೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ಆಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ ಕಾ
ಸ್ಪೃಹಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

॥ ॐ ಲೋಕವತ್ಸು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಮ್ ॐ ॥

ನಾದೀನಾಂ ತಯೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಸದಾ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಯೋಜನೇನ ವಿನಾ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಮಿತೇತಿ ಶೇಷಃ । ತದನೇನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಸಾಧನ-
ಮನೈಕಾಂತಿಕಂ ಬಾಧಿತವಿಷಯಂ ಚ । ಪ್ರಸಜ್ಞಸ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಕಲೋ ವಿಪರ್ಯಯಾ-
ಪರ್ಯವಸಾಯಿ ಚೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।

ಅಥ ಮನ್ಯೇತ । ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ ಪ್ರಯೋಜನೇನ ವಿನಾ ದೃಶಾ । ಅತಃ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗಾಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಈಶನಿಗಾದರೂ ಸದಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ “ಕೇವಲಂ”= ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, “ಪ್ರಮಿತಾ” ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವೆಂದು ಶೇಷವು ಇದರಿಂದ, “ಈಶ್ವರನಿಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅನೈಕಾಂತ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವೂ, ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವೆಂಬ ದೋಷವೂ, ಬರುತ್ತದೆ ತರ್ಕವಾದರೋ ನ್ಯಾಸ್ತಿರಹಿತವಾದುದು ಅದರಿಂದ ವಿಪರ್ಯಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಯವಸಾನಹೊಂದಲಾರದು ” ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
ಇನ್ನು- ಈಶನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ (ಉಂಟಾಗುವುದು)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅನೈಕಾಂತಿಕಂ” - ಅಗ್ನಿನಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಯುಕ್ತಿಯು “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವ” ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ “ಬಾಧಿತವಿಷಯಂ ಚ” - ಸೃಷ್ಟಿಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು “ದೇವಸ್ಮೈಷ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಿತವಾದುದರಿಂದ, “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವ” ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗುವದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಪ್ರಸಂಗಸ್ತು” - “ಕರ್ತೃವಾದರೇ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ, ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವು ಆಗಲಾರದು”, ಎಂಬ ತರ್ಕವು “ನ್ಯಾಸ್ತಿವಿಕಲಃ” - ಅಗ್ನಿಮುಂತಾದವುಗಳ ಉರ್ಧ್ವಗಮನಾದಿ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಹೇತುವಿಗೆ ನ್ಯಾಸ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾದುದರಿಂದ, “ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃವಾಗಲಾರ”ನೆಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಸಾದಿ ಸಲು - ವಿಪರ್ಯಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಯವಸಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಅಙ್ಗವೇಷಾ ಯಥಾ ಪುನಃ ಕಾಶ್ಚಿದುದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾ ||

ನಾನೈಕಾಂತ್ಯಾದೀತಿ । ತದಪಿ ನಾಸ್ತಿ । ಮತ್ತಸ್ಯ ಸುಖಾದ್ರೇಕಾದೇವ ನೃತ್ತಗಾನಾದಿ-
ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್ । ನನು ಚ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನಿ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶೇನ ವಿನೋಪಲಬ್ಧೇಯಂ
ಚ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ । ಅತಃ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವತೀ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸಾಧ್ಯಮಾಪಾಥ್ಯಂ
ಚೈತಯತ ಆಹ || ಅಙ್ಗೇತಿ । ಕಾಶ್ಚಿದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಾವಙ್ಗುಲಿಚಾಲನಾದಿಕಾಃ ।
ಉದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾಃ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾಃ । ತಥೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿರिति ಪೂರ್ವಣಾ-
ನ್ವಯಃ । ತಥಾಽಪ್ಯನಕಾಂತ್ಯಾದಿನಿವಾರಿತಾ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಯದುಕ್ತಮಿಶ್ವರಸ್ಯ

ಮರುಷನ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವನ) ಅಂಗುಲಿಚಾಲನ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಗಳು (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದವುಗಳಾಗಿರುವಂತೆ, ಈಶ್ವ-
ರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ್ದು

— ವದಾರ್ಥವೀಪಿಕಾ —

ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅನೈಕಾಂತ್ಯದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುವ
ಹಿಂದರೆ- ಅದುವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಮತ್ತನಿಗೆ ಸುಖೋದ್ರೇಕದಿಂದಲೇ ನೃತ್ಯ
ಗಾನ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು- ಜ್ಞಾನಿಗಳ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಈ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ-
ದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದರೋ ಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ? ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನದ
ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಲಿ. ಹೀಗೆ ಸಾಧ್ಯವೂ ಅಸಾಧ್ಯವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ
ಬರುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅಂಗಚೇಷ್ಟಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಪರಿ-
ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾಶ್ಚಿತ್”- ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಂಗುಲಿ-
ಚಾಲನ (ಬೆರಳು ನಡುಗಿಸೋಣ) ಮುಂತಾದವುಗಳು “ಉದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾಃ”-
ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದವುಗಳು. “ತಥಾ ಈಶಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ” (ಅದ-
ರಿಂತೆ ಈಶನಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು) ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಪದ್ಯದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ
ಆದರೂ ಅನೈಕಾಂತ್ಯಮುಂತಾದುದು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ ಇನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನೃತ್ಯಗಾನಾದಿಕಾ ಸುಖಾತ್”-ಎಂಬ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದ ಅನು-
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಂಡು, “ಮತ್ತಸ್ಯ” ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತನು ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲವೆಂದು “ನನು ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ

ದೇವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಿತ್ಯಾಹ ಶ್ರುತಿರಜ್ಞಸಾ ॥

ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಯೋಜನೇನ ವಿನಾ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ಪ್ರಮಿತೇತಿ । ತತ್ಪ್ರಮಾಣಮಿದಾನಿ-
ಮಾಹ ॥ ದೇವಸ್ಯೇತಿ । ದೇವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಾತ್ರಕಾಮಸ್ಯ ಕಾ ಸ್ಪೃಹೇತಿ ಶ್ರುತಿ-
ರಜ್ಞಸಾ ಸ್ಫುರ್ಮುಕ್ತಮರ್ಥಮಾಹ । ದೇವಸ್ಯಾಯಂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯ ಏಷ ಇಚ್ಛಾ ।
ತತ್ಪೂರ್ವಿಕಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೀತಿ ಯಾವತ್ । ಸ್ವಭಾವ ಏವ । ನ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ । ಕುತಃ ।
ಆತ್ರಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಪೃಹಾಽಸಮಭವಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

“ ದೇವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮ್ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನೋಡಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ
ಪ್ರಮಿತವಾದುದೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿತ್ತು ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೀಗ “ದೇವಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ದೇವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಾತ್ರಕಾಮಸ್ಯ ಕಾ
ಸ್ಪೃಹಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತದೆ “ದೇವಸ್ಯ” = ದೇವನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ “ಅಯಂ” - ಸೃಷ್ಟಿ
ಮುಂತಾದದರ ವಿಷಯಕವಾದ “ವಿಷಃ” ಇಚ್ಛೆಯು ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕ
ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವ ಅದು ಸ್ವಭಾವವೇ, ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ.
ಏಕೆ ? ಆಪ್ತಕಾಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನದ ವಿಷಯಕವಾದ
ಇಚ್ಛೆಯು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಪಿ” - “ಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯೋಜನ
ಜನಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಚೇಷ್ಟಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಅನೈಕಾಂತ್ಯವೂ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಧವೂ, ತರ್ಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಪಾಢ್ಯ
ಆಪಾದಕಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ, ವಿಸರ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನಪಾ
ಗದಿರುವುದೂ, ಈ ದೋಷಗಳು ಅಪರಿಹಾರ್ಯಗಳಾಗುವವು, ಹೀಗೆ ಭಾವ.
“ದೇವಸ್ಯ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು “ದೇವಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿ
ತ್ತಾರೆ. “ವಿಷಃ” ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು, “ಇಚ್ಛಾ” ಎಂಬುದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
ನವು. ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ “ಅಯಂ” ಎಂಬ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ “ವಿಷಃ”
ಎಂಬುದು ಪುನರುಕ್ತವಾಗುವದು ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಕ्रीಡಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೃಷ್ಟಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಿನಿ ॥
ಇತಿ ಕೇವಲಲೀಲೈವ ನಿರ್ಣೀತಾ ಪ್ರಭುಣಾ ಸ್ವಯಮ್ ॥

ಕೇಚಿದಿದಂ ಸೂತ್ರಮನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ಯಥಾಲೋಕೇ ಸಮದ್ವೀಪಾಂ
ಮೇದಿನೀಮಾಶ್ರಿತಿಸ್ತುತಃ ಸಮ್ಪೂರ್ಣಶೌರ್ಯವೀರ್ಯಪರಾಕ್ರಮಸ್ಯಾಪಿ ಮಹಾರಾಜಸ್ಯ ಕೇವಲ-
ಲೀಲೈಕಪ್ರಯೋಜನಾಃ ಕನ್ದುಕಾಘಾರಃ ಭಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ । ತಥೈವ ಪರಸ್ಯಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ
ಸ್ವಸಂಕ್ಷಲ್ಪಮಾತ್ರಾವಕ್ರಮಜಗಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿದ್ಭವಂ ಸಾದರೀಲೈವ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ತದೇತ-
ನ್ನಿರಾಕರೋತಿ ॥ ಕ್ರೀಡಾಮಿತಿ ।^೧ ಭೋಗಾರ್ಥ ಸೃಷ್ಟಿರೀತನ್ಯೇ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಮಿತಿ
ಚಾಪರೇ ಇತಿ ಕ್ರೀಡಾಪ್ರಯೋಜನಾ ಭಗವತಃ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ವದತಃ ಪೂರ್ವ-

ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋ-
ಧಿಯಾದುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ
ಸಂಕ್ಷಲ್ಪವಾಗಿ ಕೇವಲ ಲೀಲೆಯೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು “ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಂ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬೇರೆ ಕೆಲವರು— “ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ
ಹೇಗೆಂದರೆ— ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತದ್ವೀಪವುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳುವ ಸಂಪೂರ್ಣ
ಶೌರ್ಯ ವೀರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ ಕೇವಲ ಲೀಲೆಯೇ
ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ಕಂದುಕಕ್ರೀಡಾದಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಇದು
ಹೇಗೋ, ಇದರ ಹಾಗೆ ವರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ
ದಿಂದಲೇ ಕ್ಷೌಸ್ತವಾಗುವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಲೀಲೆಯೇ
ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವು ” ಹೀಗೆ ಇರುವ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ಕ್ರೀಡಾಂ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವದ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ಭೋಗಾರ್ಥಂ ಸೃಷ್ಟಿರತ್ಯನ್ಯೇ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥ
ಮಿತಿ ತಾಪರೇ (ಸೃಷ್ಟಿಯು ಭೋಗಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಬೇರೆ ಕೆಲವರು
ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಹೀಗೆ, ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು
ಭೋಗಾದಿ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳುವವರನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಕೇಚಿತ್” — ಮಾಯಾನಾದಿಗಳು ಹಾಗೂ ರಾಮಾನುಜೀಯರು “ಸಯು-
ಕ್ತಿಕಂ=” “ಆಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ ಕಾ ಸ್ಪೃಹಾ” (ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಯೋಜನನಾದವನಿಗೆ ಪ್ರಯೋ-
ಜನೇಚ್ಛೆಯು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ-

ಪಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ದೇವಸ್ಯೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮಿತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕಂ ಪ್ರಯೋಜನಲೇಶಾಭಾವಃ
ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಃ । ಅತಃ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮವೇತನ್ ।
ಸೂತ್ರಕ್ಷರಾಽನನುಗುಣಂ ಚೈತನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಿತ್ಯಾಹ ॥ ಇತಿತಿತಿ । ಯತ ಏವ ಕ್ರೀಡಾಂ
ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೃಷ್ಟಿಃ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಿನಿ । ಇತಿ ತಸ್ಮಾच्छ್ರೂತಾನುಸಾರಿಣಾ
ಪ್ರಭುಣಾ ಸ್ವಯಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಪೃಶಂ ಕೇವಲಲೀಲೈವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನಿರ್ಣೀತಾ ಲೀಲಾ-
ಕೈವಲ್ಯಮಿತಿ । ನ ತು ಲೀಲಾರ್ಥೇತಿ ತತೋಽಪ್ಯಯುಕ್ತಮಿದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಿತಿ ।
ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತೋ ಹೇತುರಯಂ ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶಃ । ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಿಲಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕೃತ್ವಾ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾಡಿ, “ ದೈವಸೃಷ್ಟೃಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ
ಪ್ರಯೋಜನದ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
ಆದುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾದುದೆಂದರಿಂದ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೇ
ಆದುದು ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಅನನುಗುಣವೂ ಆಗಿದೆ
ಯೆಂದು “ಇತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ
ಹೀಗೆ ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನಾಗಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂಬುದು
ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೋ “ಇತಿ”- ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾಗಿರುವ
ವ್ಯಭುವಾದ ಬಾದರಾಯಣರಿಂದ “ ಸ್ವಯಂ ”- ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿ,
“ಕೇವಲ ಲೀಲಾರೂಪವೇ ಆದುದು ಸೃಷ್ಟಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯು,” ಎಂದು “ಲೀಲಾ
ಕೈವಲ್ಯಂ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದರೆ ಲೀಲಾರ್ಥಕ
ವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಈ ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
ಅಯುಕ್ತವಾದುದು ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಥವಾ- ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದುದು ಹೇತುವು. ಇದು ಸಾಧ್ಯನಿರ್ದೇಶವು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಲೀಲೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

“ಇತಿ” ಶಬ್ದವು “ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ” ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, “ಇತಿ- ಯಸ್ಮಾತ್”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

“ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತೋ ಹೇತುಃ- “ಕ್ರೀಡಾಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸೃಷ್ಟಿಃ
ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಿನೀ ” ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯವು. “ ಲೀಲಾರೂಪ ಪ್ರಯೋಜ
ನವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಶ್ರುತಿ
ವಿರೋಧಿಯಾದುದು”ಹೀಗೆ ಇದರ ಅರ್ಥ ಇದು ಯುಕ್ತಿಯು (ಹೇತುವು) ಅಯಂ

ಸೃಷ್ಟಿ: ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಿನಿ ತಸ್ಮಾದೇತತ್ಸೂತ್ರೇ ಕೇವಲಲೀಲೈವ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ನಿರ್ಣಿತಾ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ನ ಪುನರಲೀಲಾರ್ಥೇತಿ ।

ಕಿञ್ಚ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತಾಂ ಸಾಧಯನ್ನಾಪಾದಯನ್ವಾ ಪ್ರಶ್ನವ್ಯ: ।
ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಸ್ವಸಮ್ಬಂಧಿ ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ । ತು ಪರಸಮ್ಬಂಧಿ । ಅಥ
ಸಾಧಾರಣಮ್ । ಆಥ ಸಾಧನೇಽನೈಕಾಂತ್ಯಮ್ । ಆಪಾದನೇ ವ್ಯಾಪ್ತಭಾವ: ।

— ವದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರುತಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೋ
ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕೇವಲ ಲೀಲೆಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರ
ಕಾರರಿಂದ "ನಿರ್ಣೀತಾ" ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹಾಗೂ "ಲೀಲಾರ್ಥಾ"
(ಲೀಲೆಗಾಗಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಮತ್ತು- ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನ
ಮಾಡುವವನನ್ನಾಗಲೀ ಅವಾದಿಸುವವನನ್ನಾಗಲೀ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆ
ಪ್ರಯೋಜನವು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಎರಡನೆಯ
ವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಅಥವಾ ಸಾಧಾರಣವೋ?
ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ-ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಅನೈಕಾಂತ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಅವಾದನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

'ಇತಿ' ಕೇವಲಲೀಲೈವ ನಿರ್ಣೀತಾ" ಎಂಬೀ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೇವಲ
ಲೀಲಾರೂಪವೆಂಬುದಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು,
ಇದು ಸಾಧ್ಯವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

"ಯದ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದುದನ್ನು "ಯಸ್ಮಾತ್" ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ "ಕೃತ್ವಾ ಸೃಷ್ಟಿಃ" ಇದರ ಮುಂದೆ
"ಪ್ರವರ್ತತೇ" ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಇದರಿಂದ, 'ಕೃತ್ವಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯ 'ಕ್ತ್ವಾ'
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದು

'ಅಂಗಜೇಷ್ಠಾ ಯಥಾ ಪುಂಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ "ದೇವಾ
ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರವೃತ್ತಯಃ" (ದೇವಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು) ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ
"ಉದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾಃ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ "ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ ವರ್ಜಿತಾಃ"- ತನ್ನ
ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶರಹಿತವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿ,
ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು "ಕಿಂಚ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ

ವಿಪರ್ಯಯವಸ್ಥಾನೇ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಏವ । ದೃಶ್ಯಂತೇ ಹಿ ಕೃಪಾಲವಃ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನ-
ಮನುದೃಶ್ಯ ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮೇವ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ । ನ ಚಾನ್ವಿಷ್ಠಾರ್ಥಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।
ಪಶೂನಾಂ ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಾಣಾಂ ಚಾಪತ್ಯಪಾಲನಾದೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಯೋಜನೋ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವು ವಿಸರ್ಯವು ಸರ್ಯವನಾನ ಮಾಡಿದರ
ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ! ಏಕೆಂದರೆ ಕೃಪಾಲವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶ
ಮಾಡದೆ, ವರರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವುದು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.
ಅವರು ಅದೃಷ್ಟದ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವರೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ
ವಶುಗಳಿಗೂ ಪಶುಗಳಂತಿರುವವರಿಗೂ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ವಾಲನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಧಾರಣಂ” — ಉಭಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು (ಸ್ವ-ವರ-ಉಭಯತ
ರರಿಗೂ ಆಗುವಂತಹದು) “ಆದ್ಯೇ” — ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಯೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ಸಾಧನೇ’
ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವ (ಪ್ರವೃತ್ತಿ) ರೂಪ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವವನ್ನು
ಸಾಧನಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಅನೈಕಾಂತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ದೋಷಗಳನ್ನು “ದೃಶ್ಯಂತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರ- ಕೃಪಾಲವನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ
ಸ್ವಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸಾಧನಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು ಆವಾದನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೃಪಾಲವನ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವವೆಂಬ ಆವಾದಕವಿದ್ದರೂ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಪ್ರಯೋಜ
ನವತ್ವವೆಂಬ ಆಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಆಸಾದ್ವ್ಯಾಪಾದಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಯಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ ದೋಷವು ಮತ್ತು “ನ ಭವತಿ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನ
ವಾನ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಸ್ಯಾತ್” (ಸ್ವಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವ
ನಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗದಿರಲಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಸರ್ಯವು
‘ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕೃಪಾಲವಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಹೀಗೆ
ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಇನ್ನು ಕೃಪಾಲವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟರೂಪ ಸ್ವಪ್ರಯೋ
ಜನವತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ
ಪಶುಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂತಾನಪೋಷಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಯೋ
ಜನವತ್ವ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬಂದೇ ಬರುವುದೆಂಬ

ದೇಶಿತಾ ಕೃಪಾಲ್ಪಾ ಚೇತಿ ಸಮ್ಭವತಿ । ದ್ವಿತೀಯೇಽಪ್ಯನೈಕಾಂತ್ಯಾದಿಕಮೇವ ।
ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಬಹುಲಮುಪಲಮ್ಭಾತ್ । ಭಗವತೋಽಪಿ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕೃಪಾಲ್ಪವಾಗಿರುವುದೂ ಇನ್ನೆರಡೂ ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೈಕಾಂತ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದೋಷವನ್ನು “ಸಶೂನ್ಯಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕೃಪಾಲ್ಪ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು “ನ.ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಪರರ ದುಃಖನಿವಾರಣೆಯ ಇಚ್ಛೆಯೇ “ಕೃಪಾಲ್ಪತೆ”ಯು ಹೀಗೆ ಭವ

“ದ್ವಿತೀಯೇಽಪಿ”- ಪರಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ಸವೆಂಬ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ. ಅನೈಕಾಂತ್ಯಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಲಗಳೊಂದಿಗೆ “ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪರಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧನ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ) ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಆಪಾದನಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವವಿದ್ದರೂ (ಆಪಾದಕ) ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವತ್ಸ(ಆಪಾದ್ಯ)ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆಪಾದ್ಯ ಪಾದಕಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಪರಸಂಬಂಧಿಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳವನಾಗದಿರಲಿ, ಹೀಗೆ ವಿಪರ್ಯಯಪರ್ಯವ ಸಾನುಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ “ಕಾಶ್ಚಿದಂಗಚೇಷ್ಟಾಃ - ಕೇವಲ ಸ್ವಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, “ಉದ್ದೇಶವರ್ಜಿತಾಃ” ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದವುಗಳು, ಹೀಗೆ ಮೂಲದ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

“ಭೂತ್ಯೈ ನಿಜಾಶ್ರಿತಃ ಜನಸ್ಯ ಹಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಸೃಷ್ಟ್ಯಾವೀಕ್ಷಾಃ ಬಭೂವು”
(ತಾ. ನಿ. ಅ. ೧.) ಎಂಬ ವಚನಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ, ಈಶಸ್ಯ ಸದಾಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಾದೇವ” (ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವಪ್ರ

ಭಾವೇಽಪಿ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶಿತಾಕ್ಷೀಕಾರಣ ಕ್ರಮೇಣ ಸಿದ್ಧಸಾಧನೇಷಾಪಾದನಾ-
ಸಿದ್ಧತ್ವಪ್ರಸಂಗ (ಙ್ಗಾ) ಆದಿ । ಅತಃ ಏವ ನ ತೃತೀಯೋಽಪಿ । ಅತಃ ಏವ
(ಯೇನ) ಕೇನಚಿತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿಶೇಷಣಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ಸದಾ ಪ್ರವರ್ತೇತೀತಿ-
ಪ್ರಸಂಜ್ಞನಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನ,
ಇಷ್ಟಾವಾದನ, ಅಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ
ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು
ಹೇಳುವ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ವಭಾವನಾ
ಗದ್ದರ ಸದಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಾಗಲೆಂಬ ಆವಾದನವೂ ನಿರಾಕೃತವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ- ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ) ಎಂಬ
ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನು ಭಾವಿಸಿ 'ಭಗವತೋಽಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ "ಕ್ರಮೇಣ"-ಸಾದನನಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವರಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದುದರಿಂದ
ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು ಆವಾದನನಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯು, ವಿಸರ್ಯಯಸರ್ಯವನಾ
ನದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

"ಅತಃ ಏವ"- ಸ್ವ-ಪರ-ಅನ್ಯತರ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವಿರುವುದ
ರಿಂದ, ಕೃಪಾಲು ಹಾಗೂ ಮೂರ್ಖರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೈಕಾಂತ್ಯ ಮುಂತಾದ
ದೋಷಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದಲೇ!

"ಅತಃ ಏವ" - ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರೂ ವ್ಯಭಿಚಾರಾ
ದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ! 'ಅಗ್ನಿ' ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವ
ವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವ (ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು) ಹೇತುವು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ
ದೋಷವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು "ಜೇತನತ್ವೇ ಸತಿ" ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ
ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ "ಜೇತನತ್ವೇ ಸತಿ ಕರ್ತೃತ್ವ" ಈ ಯುಕ್ತಿಯು ನೃತ್ಯಸಾನಾ
ದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ 'ಪ್ರೇಕ್ಷಾಪತ್ವೇ ಸತಿ'
(ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿದ್ದು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೂ, ಅಂಗುಲಿಚಲನಾದಿಗ
ಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿನಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು.
"ದಯಾಲತೃತ್ವೇ ಸತಿ" ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ ರಹಿತ

ಆತ್ಮಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಾಽಪಿ ಸ್ಪೃಹಾಂ ಶ್ರುತಿರವಾಗ್ಯತ್ ||
ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವೇನೇತ್ಯತ ಆಹ ಜಗದ್ಗುಹ: ||

ಸ್ಯಾಂತದೇವಮ್ । ಯದೀಶ್ವರಪ್ರವೃತ್ತೌ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶಃ ಸ್ಯಾನ್ ಚಾಸಾ
ವೃದ್ಧೀಕರ್ತುಮುಚಿತಃ । ಕಾ ಸ್ಪೃಹಾ ನ ಕಾಽಪಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ನೇತಿ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ಚ
ಸಮವಾಕ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶಸ್ಯ ನಿವಾರಿತತ್ವಾದೀತ್ಯತ ಆಹ || ಆತ್ಮೇತಿ । ಶ್ರುತಿ-
ಗತಿ ಸೂತ್ರಕೃತೋಽಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥತಾಂ ತ್ವದ್ವೈಕುರತ ಏವೇತಿ

“ಆತ್ಮ ಕಾಮಸ್ಯ ಕಾಸ್ಪೃಹಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು ತನ್ನ
ಪ್ರಯೋಜನ ಸಲುವಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ-
ಸ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ “ನಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುವನ್ನು
ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ
ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದು- ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದರೆ
ಹೀಗಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು
ಅಪ್ಪುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ “ಕಾ ಸ್ಪೃಹಾ” (ಯಾವ ಇಚ್ಛೆಯು)
“ನ ಕಾಪಿ” (ಯಾವದೇ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಹಾಗೂ
“ನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದಲೂ ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋ-
ಜನದ ಉದ್ದೇಶವಿದೆಯೆಂಬುದು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಅಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾ-
ರವನು “ಆತ್ಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಶ್ರುತಿಃ” ಎಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ರಾದವರೂ ದಯೆಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವವರೂ ಆದ ಲೌಕಿಕರಲ್ಲಿಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯ
ವನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ವ-ಪರ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ತರ
ಲಾರದೆ, ಕೇವಲ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನ
ಮುಂತಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಚೇತನತ್ವ
ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವವನ ಮತವೂ

ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಜ್ವಲನ(ಅಗ್ನಿ)ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ
ಸ್ವಭಾವವಿದ್ದರೂ ಸದಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, “ಸದಾಪ್ರವೃತ್ತೇತ” ಎಂಬ
ಅವಾದನವೂ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಶೇಷ: । ಕುನ ಏನದವಗಮ್ಯನ ಇಸ್ಯತ ಆಹ ॥ ನೇತಿ । ಯತ: ಪರಪ್ರಯೋಜನ-
ಮಜ್ಞೀಕೃತ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥತಾಮೇವ ನೇತಿ ನ್ಯವಾರಯನ್ । ಅತ ಏವ ಹಿ ಪ್ರಯೋ-
ಜನವತ್ವಾದಿತಿ ತತ್ರ ಹೇತುಮಾಹ । ಅನ್ಯಥಾ ನೇತಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ । ಏತದ್ಭುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।
ಯದಿ ನೇತಿ ಸೌತೃತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಸ್ವಪರಪ್ರಯೋಜನವಿಷಯಾ ಸ್ಯಾನ್ । ತದಾ ಪ್ರಯೋಜನ-
ವತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುರನೈಕಾಂತಿಕಃ । ಸ್ಯಾನ್ । ಸ್ವಯಂ ವ್ಯಾಪಾರಸಾಧ್ಯಪ್ರಯೋಜನ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಚನವು ಸೂತ್ರಕಾರರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತಹದು ಇಲ್ಲಿ 'ಪರಪ್ರಯೋಜನಾ
ರ್ಥತಾಂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತೇ' (ಪರಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ)ಯೆಂಬು
ದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತದೆ) ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಇದು ಯಾವ
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪರಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ
ಯೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವು, "ನ" ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ (ಕಾರಣದಿಂದಲೇ)
“ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು— “ನ” ಎಂಬ,
ಸೂತ್ರದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು, ಸ್ವಸಂಬಂಧಿ, ಪರಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆರಡನ್ನು
ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತುವು ಅನ್ಯೈ
ಕಾಂತಿಕ(ಸಾಧ್ಯದ ವ್ಯಭಿಚಾರ)ವಾಗುತ್ತದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತು(ಯುಕ್ತಿ)ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇ
ಶಪೂರ್ವಕವೆಂಬ ವಿಷಯದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಏತದ್ಭುಕ್ತಂ'
ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಇತಿಹೇತುರನ್ಯೈಕಾಂತಿಕಃ” - “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾ
ಖ್ಯಾನವಚನಕ್ಕೆ “ಆಪ್ತಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್”(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ
ಪ್ರಯೋಜನಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವಿದೆ ಅದಾದರಿಂದ, ಈಶ್ವ
ರನು ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರ(ಪ್ರವೃತ್ತಿ)ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದಿಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಒಂದುವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ

ವತೋಽಪಿ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶೇನ ವ್ಯಾಪಾರದರ್ಶನಾನ್ । ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಮಾತ್ರವಿಷಯತ್ವೇ
ತು ನಾಶ್ಯ ದೋಷಃ । ಯೋಽವಾಪ್ತಯತ್ಪ್ರಯೋಜನಃ ಸ ಸ್ವಾರ್ಥ ನ ತದುದ್ದಿಗತೀತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತೇನವದ್ವತ್ವಾನ್ । ಅತಃ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುಂ ಬ್ರುವಾಣಃ ಸೂತ್ರಕೃತಾತ್ಮ-
ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಗಮೇವ ನೇತಿ ನಿವಾರಿತವಾನ್ । ನ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಗಮಪಿ ।
ತಥಾತ್ವೇ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಮೇವ ಕಮಪಿ ಹೇತುಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ । ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾನಿಪೇಧಂ ಕುರ್ವಾಣೋ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಆಗಬಹುದು ಕೇವಲ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಕ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವನು ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನೋ ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಲಾರನಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಈ ಶ್ವರನ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಷ್ಟೇ “ನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಅದನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಯಾವದೋ ಇನ್ನೊಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನನಿಷೇಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಕಾರರು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

(ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ) ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನೂ ಮುಂಚೆಯೇ ಪಡೆದಿರುವವನು, ಆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತುವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗುವದು ವ್ಯಭಿಚಾರಸ್ಥವನ್ನು ‘ಸ್ವಯಂ’— ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಸ್ವಯಂ”— ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ತನಗೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥ

“ಇತಿ ಹೇತುಂ”—ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ (ಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ “ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್” ಎಂಬಹೇತುವಾಕ್ಯವನ್ನು

“ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಮಪಿ”—ಸ್ವಭಾವವತ್ಪ್ರಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸ್ವ-ಪರ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆಲ್ಲದರ ನಿಷೇಧ(ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ)ದೊಡನೆ ನಿಯತಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಆನಂದೋದ್ದೇಶಕಮುಂತಾದರೂಪ ಹೇತುವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು; ಹೊರತಾಗಿ ಕೇವಲ

ವಿಶೇಷನಿಪೇಧಸ್ಯ ಶೋಭ್ಯನುಜ್ಞಾಪಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಯೋಜನಮನುಜಾನಾತೀತ್ಯಪಿ
ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ । उपलक्षणमेतत् । श्रुतिरप्याप्तकामस्येति हेतुगर्भविशेषणं
प्रयुज्यानाऽऽत्मप्रयोजनस्पृಹामेवाक्षिपति पम्प्रयोजनस्पृಹामभ्युपैतीति
ಜ್ಞಾಯತ ಇತ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ॥

इह हि बुद्धिरेवेश्वरस्याव्याहता क्रियाशक्तिस्तथैव सर्वस्योपपत्तौ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರರು, ವಿಶೇಷ ನಿಪೇಧವು, ಶೇಷ(ಉಳಿದುದರ)ದ ಬಗ್ಗೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು
ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ, ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಅನುಮತಿಸುತ್ತಾ
ರೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ” (ಹೀಗೆ ಭಾವ) ಇದು ಸಂಗ್ರಹಕವು ‘ಆತ್ಮ
ಕಾಮಸ್ಯ’ ಎಂಬುವಾಗಿ ಹೇತುಗರ್ಭ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ
ಶ್ರುತಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನದ ವಿಷಯಕವಾದ ಸ್ವತಃ
(ಕಾಮನೆ)ಯನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಪೇಧಿಸುತ್ತದೆ, ಪರಪ್ರಯೋಜನದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಅಂಗೀ
ಕರಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿ-- ‘ಈಶ್ವರನ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವ್ಯಾಹತವು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ
ಆಗಿದ್ದು, ಅವರಿಂದಲೇ ಸರ್ವವೂ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನಷ್ಟೇ ನಿಪೇಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು, ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ ಇಷ್ಟರಿಂದ, ಪರಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವತ್ವವು ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಬರುವದೆಂಬ
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನನಿಪೇಧಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ
ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಸಂಗತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ‘ಉಪಲಕ್ಷಣಂ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅವತಾರಿಕೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯ ಮೇಲಿನ
ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ “ಇಹ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನಗಳಿಂದ ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ ‘ಇತಿ ಮನ್ವಾನಾಃ ಕೇಚಿತ್ ಇತಿ ವ್ಯಾಚ
ಕ್ಷತೇ’ ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವು “ಇಹ ಹಿ”- ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇಚ್ಛಾ, ಕೃತಿ,
ಇವೆರಡೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಪಲಾಪದ ರೀತಿಯನ್ನು “ಬುದ್ಧಿರೇವ” ಈ ವಚನ
ದಿಂದಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಃ” -ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯು “ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ”ಯೆಂ
ಬಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು

ಕೇವಲ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವವನ ಮತವನ್ನು ‘ಯದ್ವಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ

ಕಿಮಿच्छಾಪ್ರಯತ್ನಕल्पನಯಾ । यद्वा प्रयत्नः कर्तृत्वम् । तस्यैवाख्या-
तार्थतया निर्णीतत्वात् । स च द्वेधा बुद्धिमपेक्षते । उत्पत्त्यर्थं
विषयनियमार्थं च । तत्रेश्वरप्रयत्नो यद्यपि नित्यत्वान्नोत्पत्तावपेक्षे
बुद्धिम् । तथाऽपि विषयनियमार्थं तामपेक्षन् एव । न हि निर्विषय
एवासौ । व्यर्थत्वप्रसङ्गात् । (न च स्वभावन एवार्थप्रवणः । बुद्धित्व-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇಕೆ? ಅಥವಾ- ಪ್ರಯತ್ನವು (ಕರ್ತೃತ್ವವು)- ಏಕೆಂ
ದರೆ ಅದೇ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ ಆ ಪ್ರಯ
ತ್ನವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ, ಹಾಗೂ ವಿಷಯದ ನಿಯಮನಡೆ ಸಲುವಾಗಿ,
ಹೀಗೆ ಎರಡು ತರಹಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ
ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಇದು ನಿಜ ಆದರೂ ವಿಷಯದ ನಿಯಮನಡೆ ಸಲುವಾಗಿ
ಆ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಪ್ರಯತ್ನವು
ನಿರ್ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ (ಆ ಪ್ರಯತ್ನವಾದರೋ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥ(ವಿಷಯ) ವನ್ನು
ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಬುದ್ಧಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ತಸ್ಯೈವ”- ಪ್ರಯತ್ನವೆಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೇ! “ತಿಜ್ಞಾ”
ಎನಿಸಿದ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯತ್ನದೊಪಕರ್ತೃತ್ವ
ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ “ಭಾವನೈವ ಪ್ರಯತ್ನಾತ್ಮಾ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ, ಪ್ರಯ
ತ್ನರೂಪವಾದ ಭಾವನೆಯೇ ತಿಜ್ಞಾರ್ಥ (ಆಖ್ಯಾತಾರ್ಥ)ವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪ
ಟ್ಟಿದೆ “ರಥೋ ಗಚ್ಛತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೌಣ (ಅಮುಖ್ಯ) ಆಖ್ಯಾತವು; ಹೀಗೆ
ತಳಿಯಬೇಕು “ವಿಷಯ ನಿಯಮಾರ್ಥಂ” - ಯಾವದು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯ
ವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯತ್ನವು,” ಹೀಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ
ವಿಷಯದ ನೈಯತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಘಟ ಮುಂತಾದುದರ ಹಾಗೆ
ನಿರ್ವಿಷಯವೆಂದಾಗಲೀ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ವಿಷಯಪ್ರವಣತೆಯು (ಸವಿಷಯ
ಕತ್ವವು) ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ವಿಷಯನಿಯಮವಾಗುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
“ನಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವ್ಯರ್ಥತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್”

ಪ್ರಸಜ್ಞಾನ್) ಬುದ್ಧಿರೇವ ಹಿ ಸ್ವಭಾವತೋಽರ್ಥಪ್ರವಣಾ । ಅತಃ ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನಾಭ್ಯಾಮೇವ
ಸರ್ವನಿರ್ವಿಹಾನ್ತೇಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಾಽಸ್ತಿ । ನ ಚೇಚ್ಛಯಾ ಪ್ರಯತ್ನಸ್ಯ ವಿಷಯನಿಯಮಃ ।
ತಸ್ಯಾಂ ಅಪಿ ಸ್ವತಃ ವಿಷಯಪ್ರವರ್ಣತಾಭಾವಾನ್ । ತದರ್ಥೈ ಬುದ್ಧವ್ಯङ್ಗಿಕಾರೈ
ತಯೇವ ಪ್ರಯತ್ನಸ್ಯ ವಿಷಯನಿಯಮಾಪಂಪಸೇ: ಕಿಮಂತರ್ಗದ್ವೇನೇಚ್ಛಯೇತಿ ಮನ್ವೀ
(ನ್ಯಮಿ) ನಾ: ಕೇचित್ ಕಾ ಸ್ಫುಹೇತಿ ಶ್ರುತಿನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರನಿಷೇಧ-
ಪರಾ । ಕಿಂತ್ವಿಚ್ಛಾಲಕ್ಷಣಂ ಗುಣಮೇವ ನಿಷೇಧತೀತಿ ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ । ತನ್ನಿರಾ-
ಕರೋತಿ ॥ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಮಿತಿ ॥

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಬರುತ್ತದೆ) ಏಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವು
ಳ್ಳದ್ದು ಅದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನ (ಬುದ್ಧಿ) ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆರಡರಿಂದಲೇ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹ
ಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲವೆ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ
ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ವಿಷಯದ ನಿಯಮನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಇಚ್ಛೆ ಸ್ವಭಾವತಃ
ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಸಲುವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಂಗೀ
ಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ವಿಷಯದ ನಿಯಮವು ಸಂಭವಿಸು
ವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಹೀಗೆ ಬಗೆ
ಯುವ ಕೆಲವರು, “ಕಾ ಸ್ಫುಹಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜ
ನೇಚ್ಛೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಹೊರಟಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಇಚ್ಛಾರೂಪವಾದ ಗುಣ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯತ್ನವು ತನ್ನ ವಿಷಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದುದರ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡ
ಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ನಿಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ ಆ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಿರ್ವಿಷಯ (ಅದಕ್ಕೆ
ವಿಷಯವಿಲ್ಲ)ವೆಂದೇ ಅದರ ಅದರಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇಲ್ಲ
ವಾಗುವುದರಿಂದ ವೈಧರ್ವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗಾದರೆ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೇ
(ಈಶ್ವರನಿಗೆ) ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಬುದ್ಧಿಯಾದರೂ ಏಕೆ ಬೇಕು? ಈ ಅಶಂ
ಕೆಯನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ನ ಜ್ಞಾನೇನ
ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೇಷವಿದೆ. “ತಸ್ಯಾ ಅಪಿ”= ಇಚ್ಛೆಗೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೂ
ಸ್ವತಃವಿಷಯಪ್ರಾವಣ್ಯವು ಇದ್ದುದಾದರೆ ಅದೂ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಆಗಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ.
“ತದರ್ಥಂ”- ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿಷಯದನಿಯಮಕ್ಕಾಗಿ (ನಿಯತವಿಷಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ)

ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಭೋ ಸೃಷ್ಟಿರिति ಸೃಷ್ಟೌ ವಿनिಶ್ಚಿತಾ ||

ಕಾ ಸೃಹೇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ನೇಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ ನಿಷೇಧ್ಯತೇ । ಕುತಃ । ಇಚ್ಛಾ-
ವತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣತಃ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ । ವಿಭೃತಿಂ ಪ್ರಸವಂ ತ್ವನ್ಯೇ
ಮನ್ಯಂತೇ ಸೃಷ್ಟಿಚಿಂತಕಾಃ । ಸ್ವಪ್ರಮಾಪ್ತಾಸರೂಪೇತಿ ಸೃಷ್ಟಿರನ್ಯಥೈಕಕಲ್ಪಿತಾ ।
ಕಾಲಾತ್ಪ್ರಸೃತಿಂ ಭೂನಾಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಾಲಚಿಂತಕಾ ಇತಿ ಪರಿಣಾಮವಾದಂ
ವಿವರ್ದವಾದಂ ಕಾಲಾದಿನಿಮಿತ್ತವಾದಂ ಚಾನ್ಯಮತತ್ವೇನೋಕ್ತವಾ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಮिति ಶ್ರುತ್ಯಾ

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳವರು “ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ
ಧೀನವಾದುದು ಸೃಷ್ಟಿಯು” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ” ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ಅದನ್ನು “ಇಚ್ಛಾ-
ಮಾತ್ರಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಕಾ ಸೃಷ್ಟಿಹಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾವದೇ ಇಚ್ಛೆಯೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆ? ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟೆಂದು ಪ್ರಮಾಣ
ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- ‘ವಿಭೂತಿಂ ಪ್ರಸವಂ ತ್ವನ್ಯೇ ಮನ್ಯಂತೇ ಸೃಷ್ಟಿ-
ಚಿಂತಕಾಃ || ಸ್ವಪ್ರಮಾಪ್ತಾಸರೂಪೇತಿ ಸೃಷ್ಟಿರನ್ಯಥೈಕಕಲ್ಪಿತಾ || ಕಾಲಾತ್
ಪ್ರಸೂತಿಂ ಭೂತಾನಾಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಕಾಲ ಚಿಂತಕಾಃ || ” ಈ ವಚನಗಳಿಂದ
ಸುರಿಣಾಮವಾದ, ವಿವರ್ತವಾದ ಕಾಲಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ, ಈ ಮತಗಳನ್ನು
ಅನ್ಯಮತ ರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿ, “ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸ್ವಮತವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತನ್ನಿರಾಕರೋತಿ” — ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು
ಆರ್ಥ ಶೇಷವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವನ್ನು “ಕಾಸೃಷ್ಟಿಹಾ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ನೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ ನಿಷಿಧ್ಯತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿ
ರೂಪಾರ್ಥಬರುವಹಾಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಐದು ಪಾದಗಳನ್ನು “ಕುತಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚ-
ನಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಸವಂ”= ಜಗತ್ತಿನ ಜನನ (ಸೃಷ್ಟಿ)ವನ್ನು
“ವಿಭೂತಿಂ” ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಯದಾದಿ (ಆಕಾಶಾದಿ) ರೂಪಗಳಿಂದ ವಿವಿಧವಾಗಿ
ಆಗುವಿಕೆಯೆಂದು “ಮನ್ಯಂತೇ” ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ “ಸ್ವಪ್ರಮಾಪ್ತಾಸರೂಪಾ”
ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯ ಜಾಗೃತ್ವ (ಜಾಗೃತಕಾಲೀನತ್ವ)

इति प्रशसया कामश्रुतिभ्यश्चैव युक्ति ॥

स्वमतमुच्यते । ये सृष्टिविषये विनिश्चिनिश्चयवन्तस्तं प्रभोरिच्छा-
मात्राधीना सृष्टिर्न ब्रह्मपरिणामो न च तद्विवर्तो नापि कालादिनि-
मित्तेति मन्यन्त इति । अनया प्रभोरिच्छामात्रायत्ततां सृष्टर्मन्य-

ಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ, ಕಾಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುವ
ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರವು
ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದು ಹೀಗೆ “ಯಾರು ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ
ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರೋ ಅವರು “ಪ್ರಭುವಿನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಾಧೀನವಾದುದು
ಸೃಷ್ಟಿಯು ಹೊರತಾಗಿ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮವರಿಣಾಮವಲ್ಲ, ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ತವೂ
ಅಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ ಕಾಲಮುಂತಾದುದೂ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ” ಎಂದು ಪ್ರಭುವಿನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದ ಅಧೀನವಾದುದೆಂದು
ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವದರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿರುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರು ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಬಾಹ್ಯ (ಹೊರಗಿರುವ) ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು:
ಈ ಮುಂತಾದುದು ಹೇಗೆ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದೋ ಮತ್ತು “ಮಾಯಾ”=ಮಾಯಾ
ವಿಯು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಗಂಧವನಗರ ಮುಂತಾದುದು ಹೇಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾ
ದುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ವಿಶ್ವವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತ
(ಸುಳ್ಳು) ವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥ “ವಿವರ್ತವಾದಂ”=
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾದವನ್ನು “ಕಾಲಾತ್”=ಇಲ್ಲಿ
ಕರ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು “ಕಾಲಾದಿನಿ
ಮಿತ್ತತವಾದಂ”ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ವಿವಿಚ್ಛಿತಾಃ” ಕರ್ತೃಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ(ತೆ)
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದು ಅಥವಾ ಭಾವಾರ್ಥಕ ನಿಷ್ಕಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವೂ ಆದುದು
“ಸೃಷ್ಟಾಃ” ಎಂಬ ಮೂಲಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪದದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು
ವಿಷಯಸಪ್ತಮಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯೇ” ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ರಾಜಾ ರಾಷ್ಟ್ರಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಗೋ ಹಾಗೆ ಅಭೇದವು
ಘೋಷಚಾರಿಕ(ಅಮುಖ್ಯ)ವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ “ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಾಧೀನಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ

ಮಾನಾನಾಂ ವಿನಿಶ್ಚಿತಾ ಇತಿ ಪ್ರಶಂಸಯಾ ತಸ್ಯೇಚ್ಛಾವತ್ವಮವಗಮ್ಯತೇ । ಯದೀ-
 ಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾ ತದಾಯತ್ತತಾಂ ಸೃಷ್ಟಿರ್ಮನ್ಯಮಾನಾ ವಿಪರ್ಯಸ್ತಾಃ
 ಸ್ಯುಃ । ನ ವಿಶಿಷ್ಟನಿಶ್ಚಯವಂತ ಇತ್ಯೇವಾ ಪ್ರಶಂಸಾಽನುಪಪನ್ನಾ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ
 ಪ್ರಶಂಸಾತ್ವಾದೇವಾರ್ಥಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಾವಧಾರಣಪ್ರಸಕ್ತೇ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾ ಅಪಿ
 ಯಾಥಾರ್ಥಾವಶ್ಯಮಭಾವಾತ್ । अन्यथा परिणामादिवादा अपि प्रशंस्येह

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು
 ಬರುತ್ತದೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನ
 ವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವರು ವಿಸರೀತ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರಾಗುವರು ಹೊಗಳತು, ವಿಶಿಷ್ಟ
 ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರಾಗಲಾರರು ಆದುದರಿಂದ, ಅವರ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ವ್ಯರ್ಥ
 ಹಾಗೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾಗಿರುವ ಮಾತ್ರ
 ದಿಂದ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಯಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ
 ಪಕ್ಷಗಳ ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಸಹ ಯಥಾರ್ಥತೆಯು
 ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವರಿಣಾಮಾದಿನಾದಗಳೂ ಪ್ರಶಂಸೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. “ಇತಿ” ಪದಕ್ಕೆ “ಸ್ವನುತಮ್ಪ್ರಚ್ಯುತೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ.
 ಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರಶಂಸಾತ್ವಾದೇವ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ
 ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ, “ಅರ್ಥವಾದ(ಪ್ರಶಂಸಾಪರ)ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
 (ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಬಗ್ಗೆ) ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ
 ಆದುದರಿಂದ “ನ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಃ” ಎಂದು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ಅಶಂಕೆಯ ಪರಿ
 ಹಾರವನ್ನು “ಪೂರ್ವೋತ್ತರ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಿಭೂ
 ತಿಪ್ರಸವಂ” ಮುಂತಾದ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಗಳು ಸರಿ (ನಿರ್ದುಷ್ಟ)
 ಯಾದವುಗಳೋ? ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಾಧೀನತ್ವಪಕ್ಷವು ಸದ್ವಿಮಾ
 ದುದೋ? ಹೀಗೆ ವಿಚಾರವು ಬರಲು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಪಕ್ಷವಾಗಿ ಹೊರಟ
 ನಾಲ್ಕು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ “ಇದು ಸಮೀಚೀನವಾದುದು” ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಬೇಕಾದ
 ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಅರ್ಥವತ್ವವು (ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ
 ವುಳ್ಳವು) ಇರುತ್ತದೆ “ಅನ್ಯಥಾ” - ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ
 ವುಳ್ಳದ್ದಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಅಭಿಮತವೆಂ
 ದಾಗದಿದ್ದರೆ- ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಯಾರ್ಥಾಭ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು

ನ ಕೇವಲಂ ಶ್ರುತಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಯಾ । ಅಪಿ ತರ್ಹಿ ಕಾಮಸ್ತದಗ್ರೇ ಸಮವರ್ತತಾಥಿ
ಸೋಽಕಾಮಯತೇತ್ಯಾದಿಭ್ಯೋ ಭಗವತಃ ಕಾಮಪ್ರತಿಪಾದಕಶ್ರುತಿಭ್ಯಶ್ಚೇಚ್ಛಾಽವ-
ಗಮ್ಯತೇ । ಏವಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತೀನಾಮರ್ಥಾಪತ್ತಿತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಸೂಚಕಃ । ಇಚ್ಛಾಕಾಮ-
ಶಬ್ದಯೋರ್ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಸ್ಯ ಸಮ್ಮವಾನ್ತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಮಿಚ್ಛಾ-
ಸಿದ್ಧಿರिति चेन्न । ಮುಖ್ಯೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ । ಮಾ ವಾಽಸೇತ್ಸೀದಿಚ್ಛಾ ಅರ್ಥಾ-
ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಿನಸ್ತಾವತ್ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ । ತಥಾ ಹಿ । ಇಶ್ವರ ಇಚ್ಛಾವಾನ್ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಲ್ಪಡಲಿ! ಕೇವಲ ಶ್ರುತಾರ್ಥದ ಅನುವವತ್ತಿಯಿಂದಲ್ಲ ಆದರೆ “ಕಾಮಸ್ತದಗ್ರೇ
ಸಮವರ್ತತಾಥಿ, ಸೋಽಕಾಮಯತ” ಈ ಮುಂತಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ
ಕಾಮವನ್ನು ಪ್ರತೀವಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಅವನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇರುವುದೆಂದು
ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ “ಏವ” ಶಬ್ದವು, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಿಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಲಬ್ಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಇಚ್ಛಾಕಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ
ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗು
ವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಯುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ
ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಇಚ್ಛೆಯು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಇರಲಿ !
ಆದರೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ- “ಈಶ್ವರನು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ
ವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದತ್ತನು ದೃಷ್ಟಾಂತನು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮಾಡುವದಾದರೆ, ಅಯಧಾರ್ಥ (ಅಪ್ರಮಾಣ)ಗಳಾದ ಪರಿಣಾಮ ಮುಂತಾದ
ವಾದಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಬಾರದು? ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸದೆ, “ವಿನಿಶ್ಚಿತಾಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಾರ್ಥನಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದರಿಂದ, ಈ
ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಡಿಯೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಶ್ರುತಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಯಾ” ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, “ಕಾಮಶ್ರುತಿಭ್ಯಶ್ಚ”
ಈ ಮೂಲವಚನವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಶಂಸೆಯು
“ಅನ್ಯಥಾ” ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ “ಅನುಪಪತ್ತಯಾ” ಸರಿಹೊಂದು
ವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿತಃ” — ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಿಂತ
“ಮುಖ್ಯೇ”= ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ “ಇಚ್ಛಾ” ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ

ಆತ್ಮತ್ವಾತ್ । ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್ । ನ ಚ ಸುಕ್ತಾದೌ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ । ತತ್ರಾಪಿ
ತಸ್ಯಾಃ ಸಾಧಯಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ । ಜ್ಞಾನವತ್ತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಯತ್ನವತ್ತ್ವಾತ್ । ಕರ್ತೃ-
ತ್ವಾದ್ವಾ । ಇಶ್ವರಜ್ಞಾನಂ ವಾ ಇಚ್ಛಾಸಮಾನಾಶ್ರಯಂ ಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿಸದಾಜ್ಞಾನವತ್ । एवं
ತತ್ಪ್ರಯತ್ನಮಪಿ ಪಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಯದ್ವಾ ಶ್ರಿತ్యాದಿಕಮಿಚ್ಛಾವಜ್ಞಾನ್ಯಂ
ಕಾರ್ಯತ್ವಾದ್ಭವತ್ । ನನ್ವೇವಂ ದುಃಖಾದಿಕಮಪಿ ಸಾಧಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಮिति चेನ್
ತತ್ಕಿಮತಿಪ್ರಸಜ್ಞಾಭೀರುಣಾ ಕ್ಷಿತ్యాದಿಬುದ್ಧಿಮಿತ್ಕಾರಣಕವಾನುಮಾನಮಪಿ ತ್ಯಕ್ಯತೇ ।

— ಸಾಧಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ಮುಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ-ಅಲ್ಲಿಯೂ
ಆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಲಾಗುವದು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವ
ನಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃತ್ವವುಳ್ಳವನಾದು
ರಿಂದ, ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನವು ಇಚ್ಛೆಯ ಸಮಾನಾಶ್ರ
ವುಳ್ಳದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು
ಉದಾಹರಣವು ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತ
ಕ್ಕಿದ್ದು ಅಥವಾ- ಸ್ವೀತಿ ಮುಂತಾದುದು, ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತ
ಹದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟಿ ಮುಂತಾದುದು ದೃಷ್ಟಾಂತ
ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನ ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಾಧನಮಾಡುವುದು
ಶಕ್ಯವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ- ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಭಯವುಳ್ಳ ನೀನು ಸ್ವೀತಿ-ಮುಂತಾದುದು
ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕಾರಣ(ಚೇತನ)ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವಿರೋ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಧಯಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್” “ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಃ ತತ್ರ
ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧಿ ಇತಿ ಯಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಮುಕ್ತೇ ಶ್ರುತಿರಾಹ ಬಲೀಯಸೀ”
ಈ ಮುಂತಾದ ವಚನಗಳಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಪಾದ
ದಲ್ಲಿಯೂ, “ಅವ್ಯಕ್ತಿರೇವ” ಕಾಮಾನಾಂ ನ ನಾಶೋ ಮೋಹಸುಪ್ತಯೋಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಷುಪ್ತಿ-ಮೂರ್ಛೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮವನ್ನು
(ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ) ಸಮರ್ಥನಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಏವಂ ಪ್ರಯತ್ನಮಪಿ” - ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನವು ಇಚ್ಛೆಯ ಸಮಾನ
ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳ
ಪ್ರಯತ್ನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗ. “ಸಾಧಯಿತುಂ

ದುಃಖಾದಿಸಾಧನೆ ಬಾಧೋಽಸ್ತಿ ನ-ಬುದ್ಧಿಸಾಧನ ಇತಿ चेत् । समं प्रकृतेऽपि ।
नन्वीश्वरेच्छाभावे बाधकाभावादप्रयोजकत्वमनुमानानामिति । मैवम् ।
महातात्पर्ययुक्तेश्च । यदीश्वरेच्छा न स्यात् । तदा तस्मिन्सर्ववेदानां
महातात्पर्यं न स्यादिति बाधकसद्भावात् । । इच्छा निष्प्रयोजनेति

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಗೆ? ದುಃಖ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಬಾಧವಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ ಇನ್ನು ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನ(ಯುಕ್ತಿ)ಗಳು ಸಾಧ್ಯಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕಗಳಾಗಲಾರವು ಹೀಗೆ ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಯುಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವೇದಗಳ ಮಹಾ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರಲಿಂಬ ಬಾಧಕವಿರುತ್ತದೆ. ಇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರಯೋಜಕವು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶಕ್ಯಂ” — ಸ್ತಿತಿಮುಂತಾದುದು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟಮುಂತಾದುದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧನಮಾಡುವುದು ಶಕ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ “ತೃಷ್ಣಾತೇ” — ಸ್ತಿತಿಮುಂತಾದುದು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ” ಈ ಮುಂತಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನೂ “ಸ್ತಿತಿಮುಂತಾದುದು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು, ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗದ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದೋ? “ಸಮಂ”=“ದುಃಖಾದಿ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಬಾಧವು, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಬಾಧವಿಲ್ಲ,” ಇದು ಹೀಗೆ ಸಮಾನವು

“ಯದೀಶ್ವರೇಚ್ಛಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ತಸ್ಮಿನ್ ವೇದಾನಾಂ ಮಹಾ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನ-ಸ್ಯಾತ್” ಈ ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾಪಾದಕಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಮುಂತಾದುದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುವೆವು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆ” ಎಂಬುದರ ಅಂಗೀಕಾರವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಇಚ್ಛಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವಾದುದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಪ್ರಮೇಯದ ಅಂಗೀಕಾರವು ಪ್ರಯೋಜನದ ಅನುಗುಣ

ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ನೇಚ್ಛಾಮಾತ್ರಂ ನಿಷಿದ್ಧಯತೇ ॥

ಚೇತ । ಸ್ಯಾದೇವಂ ಯದಿ ಪ್ರಯೋಜನಮನುರೂಪಂ ಕಲ್ಪಯತೇ । ಅನ್ಯಥಾ: ಸಿದ್ಧೇಽರ್ಥೇ
ಕ್ವಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಗವೇಷಣಯಾ ।

ಕಿಂಚಿದೇವಂ ಸತಿ ಬುದ್ಧಿರಪಿ ನಾಭಿವ್ಯಕ್ತೀಕರಣೀಯಾ । ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೈವ-
ಶ್ವರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಪತ್ತೇ: । ಲೋಕವೈರೂಪ್ಯಮಿತಿ ಚೇತ । ತತ್ಕಿಮುದಾಸೀನಸ್ಯ
ಬೋಧು: ಕರ್ತೃತ್ವಮುಪಲಬ್ಧಂ ಲೋಕೇ । ಯೇನಾನಿಚ್ಛತೋಽಪಿ ತದೀಶ್ವರಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತೀಕೃತೇ ।
ಪ್ರಯತ್ನವತ್ ಆವ ವಾ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ತಸ್ಯ ವಿಷಯನಿಯಮಾರ್ಥಂ ಬುದ್ಧಿ-

ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯೇ
(ಯಾವದೇ ಇಚ್ಛೆಯು) ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನವಿಲ್ಲದ್ದು, ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ — ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸರಿಸಿ ಕಲ್ಪಿಸುವುದಾದರೆ ಹೀಗಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದೇಕೆ ? ಅದರಿಂದರೇನು ? ಎಂದು

ಮತ್ತು ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನನ್ಯಗುಣವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ-ಪ್ರಶ್ನೆ-ಉದಾಸೀನನಾದ (ವನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದ) ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯೋ ಹೇಗೆ ? ಎಂದು ಹಾಗೆ ಕಂಡಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತು ಅಥವಾ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷಯದ ನಿಯಮಕ್ಕಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ-ಅದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಆದರೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

‘ಉದಾಸೀನಸ್ಯ’ - ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ

ನಿಷ್ಫಲವೆಂಟೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಯತ್ನಗಳೆರಡೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾನಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈಗ,

ೇಷ್ಯೇತಿ चेन्न । बुद्धिवत्स्वतो विषयप्रवणनोपपत्तेः । तथात्वे बुद्धितो भेदो न स्यादिति चेन्न । बुद्धिर्वादिनैव तदुपपत्तेः । अन्यथा परो-
राधिकविषयप्रवणत्वयोरिच्छाप्रयत्नयोरपि भेदो न स्यात् । (इति चेत्)
विषयनियमार्थमिति च कोऽर्थः । किं विषयविशेषसम्बद्धतयोत्पाद-
नार्थम् । उनोत्पन्नस्य स्थितस्यैव वा तत्सम्बन्धार्थम् । अथ तज्ज्ञा-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬುದ್ಧಿಯ ಹಾಗೆ ಸ್ವತಃ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಬಹುದು ಹಾಗಾದರೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಲೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿತ್ವ ಮುಂತಾದುದರಿಂದಲೇ ಭೇದವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರಲಿ ! ಮತ್ತು “ವಿಷಯದ ನಿಯಮಾರ್ಥವಾಗಿ” ಎಂದರೇನು ಅರ್ಥ ? ವಿಷಯವಿಶೇಷದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವೋ ? ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ಥಿತವೇ ಆಗಿರುವ ಈಶ್ವರ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷದ ಸಂಬಂಧವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ” ಎಂದು ಅರ್ಥವೋ ? ಅಥವಾ ಪ್ರಯತ್ನದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷದ ಸಂಬಂಧದ ಜ್ಞಾನದ ಸಲುವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೋ ?

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ‘ಪ್ರಯತ್ನವತೆ’ ಈ ನಾಕೃದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಪರೋಪಾಧಿಕವಿಷಯಪ್ರವಣತ್ವಯೋಃ” — ‘ಪರೋಪಾಧಿಕಂ ವಿಷಯ ಪ್ರವಣತ್ವಂ ಯಯೋಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಹುಪ್ರೀತಿ ಸಮಾಸವು “ಪರ” — ಜ್ಞಾನವು ಅವಲೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಧೀನವಾದ ವಿಷಯ ವಿಷಯೀಕರಣವುಳ್ಳವುಗಳು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಬುಧ್ಯಧೀನವಾದ ವಿಷಯದ ವಿಷಯೀಕರಣ ಮಾಡುವುದೆಂಬುದು ಸಮಾನವಿದ್ದರೂ ಇಚ್ಛಾತ್ವಾತಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭೇದವಿದೆ ಅದರಂತೆ “ಬುದ್ಧಿತ್ವ” ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಭೇದವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾಷೆ

“ತಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ” — ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, “ಅನಾದಿತ್ಯಾತ್” — ಈಶ್ವರ ಪ್ರಯತ್ನವು ಅನಾದಿಯಾದುದು

ನಾರ್ಥಮ್ । ನಾಥಃ । ಅನಾದಿತ್ವಾತ್ । ಸಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷತಯಾ
ಬುದ್ಧೇರಪಿ ಪರತೋ ವಿಷಯಪ್ರವಣತಾಪತ್ತೇಃ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಾಭಾವಾತ್ ।
ನ ಹಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಉತ್ಪದ್ಯ ಸ್ಥಿತವಾ ವಾ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಪಯೇಣ ಸಮ್ಬಂಧ್ಯತೇ । ನ ತೃತೀಯಃ ।
ಸ್ವರೂಪಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣೇನೈವ ತದ್ಗ್ರಹಣಾತ್ । ಬುದ್ಧೇರಪಿ ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಛೇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅನಾದಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸಾದಿ
ಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಗೂ ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ವಿಷ
ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಬರಬೇಕಾಗುವದು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ— ವಾರ್ತಾಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನವು ಮೊದಲು
ಹುಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದು
ವುದಿಲ್ಲ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗ್ರಹಿ
ಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಅದರ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗೂ
ಪರಾಪೇಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯೇ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ,
ಅದರ ಸಲುವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಬೇಕಿಲ್ಲ “ಸಾದಿತ್ವೇಪಿ” —ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನವು
“ಸಾದಿ”ಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಸಾದಿಯಾದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದರಿಂದ,
ವಿಷಯವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ
ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವದು, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ— ಈಶ್ವರನ ಗುಣವಾಗಿರು
ವುದೆಂಬುದು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ, ಬುದ್ಧಿಯು ಸಾದಿಯಾಗಲಿ! ಸಾದಿಯಾದ
ಆ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷಯವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ
ಹುಟ್ಟಲು, ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸನ್ನಿಹಿತ ಮುಂತಾದ ಯಾವದೋ ಒಂದು
ಕಾರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವದು ಅದುವರಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನದ ಹಾಗೆ
ಬುದ್ಧಿಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಾಧಿಯ ಮೂಲಕ ವಿಷಯಪ್ರವಣತೆಯು ಬರಲಿ!
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ನದ್ವಿತೀಯಃ” —ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಯತ್ನ ಹಾಗೂ ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ ಅದನ್ನು “ನಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

“ಸ್ವರೂಪಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣೇನೈವ ತದ್ಗ್ರಹಣಾತ್”=ಪ್ರಯತ್ನದ ಸ್ವರೂಪ

ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತೇಶ್ವೇತಿ ಯದ್ವುಕ್ತಂ ತದಸನ್ | ಯದೀಶ್ವರೋ ನೇಚ್ಛಾವಾನ್ಸ್ಯಾನ್
ತದಾ ಶ್ರುತಿಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತೃತ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತೃಭಾವಾತ್ | ಇಚ್ಛಾ-
ರಹಿತಸ್ಯಾಪಿ ಧರ್ಮಾದೇಸ್ತತ್ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯತ್ವದರ್ಶನಾತ್ | ಆಪಾಘ-
ಸ್ಯಾನಿಷ್ಠತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚೇನೃತಂ ಉಕ್ತಂ ವಿವೃಣೋತಿ || ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಾ ಇತಿ | ಯಸ್ಮಾನ್ಕಾ-
ರಣಾತ್ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಶ್ರುತಯೋ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಾ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಯೋಜನಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತದಭಾವೇ ಪರ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಯುಕ್ತೆ ಇರುವುದರಿಂದ” ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಯು-
ಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ- ಈಶ್ವರನು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಶ್ರುತಿಯ ಮಹಾತಾ-
ತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಲಾರನೆಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ-
ಯಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಹಾ-
ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯತ್ವವು ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಪಾದ್ಯವು ಅನಿಷ್ಠವಾಗಿರು-
ವುದಿಲ್ಲ, ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ‘ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಾಃ’
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ವ್ರಯ-
ತ್ವದ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಬೇಕೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ
ಹೀಗೆ ಭಾವ, ವಿಷಯಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನದ ಜ್ಞಾನವಾಗಲು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯ ಜ್ಞಾನವಾಗಲು ಇನ್ನೊಂದರ
ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಆಗಲಿ! ಇನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
(ಸಾಕ್ಷಿ) ವಿಷಯವಿಶೇಷಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದೆಂದು
ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಮಾತು ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವು; ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ
ವಿಷಯಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನದ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯು
ಬೇಕೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು “ಬುದ್ಧೇರಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯತ್ವದರ್ಶನಾತ್”- ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ
ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯತ್ವವು ಯೋಗಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯತ್ವವು
ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯತ್ವವು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಃ ಶ್ರುತಯೋ ಯಸ್ಮಾತ್ಸ ಚ ತಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದತಃ ॥
 ತನ್ನಿನಿಷತಿವಾಕ್ಯಾಚ್ಚ ಲೋಕವಿಶ್ವಾನುಸಾರತಃ ॥

ಮೇಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಾಭಾವೇ ತತಃ ಏವ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥತಾಭಾವೇ ಶ್ರುತಿಃ ತತ್ರ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ-
 ರಹಿತಾ ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ಗಮಿಷ್ಯಮಿತಿ ಯೋಜನಾ ।
 ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥತ್ವೇ ಕಿಮಿಶ್ವರಸ್ಯೇಚ್ಛಯೇತದ್ ಉಕ್ತಂ ಸ ಚೇತಿ । ಸ ಚ ಮೋಕ್ಷಸ್ತಸ್ಯೇ-
 ಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದತಃ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ತದಭಾವ ಇತಿ ಸಂಭವ್ಯಃ । ತಥಾಽಪಿಶ್ವರಸ್ಯ

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟಿವೆಯೋ, ಹಾಗೂ ಮೋಕ್ಷವಾದರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದೋ ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರಸಾದವಾದರೋ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನೂ ಯುಕ್ತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಃ”= ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವುಗಳೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ
 “ತದಭಾವೇ”= ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ಅದರಿಂದಲೇ
 ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥತೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಷ-
 ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಲಿ ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಮಾ-
 ಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು ? (ಕಥಂ ಪ್ರಮಾಣತಾಂ ಗಚ್ಛೇತ್) ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯ-
 ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ
 ಇಚ್ಛೆಯು ಏಕೆ ? (ಅದರಿಂದೇನು) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಲು
 “ಸ ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಸ ಚ”= ಆ ಮೋಕ್ಷವಾದರೋ, “ತಸ್ಯ”=
 ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ “ಪ್ರಸಾದತಃ”= ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ
 “ತದಭಾವೇ”= (ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜ-
 ನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆದರೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದವು ಬೇಕು ಅದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತದಭಾವೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ತತ್” ಪದವು ವ್ಯಸ್ತವೂ ಸಮಸ್ತವೂ
 ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಇಲ್ಲವೆ ಯತ್, ತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಿರು-
 ವುದರಿಂದ, “ತಸ್ಮಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ತದಭಾವೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
 ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು “ಪರಮೇಶ್ವರೇಚ್ಛಾಭಾವೇ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
 ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇच्छಾನಿमित्तಕೋ यस्मात्तदभावे कुतः श्रुतिः ॥
महातात्पर्यरहिता प्रमाणत्वं गमिष्यति ॥

ಪ್ರಸಾದೇನ भाव्यं किमिच्छयेत्यनः प्रसादन इत्येनद्वयारूपायामिच्छा-
निमित्तक इति । ईश्वरज्ञानादेव मोक्षसिद्धेः किं तत्प्रसादेनेत्यत उक्तं
लोकेति । विमतो बन्धमोक्षः प्रभुप्रसादसाध्यो मोक्षत्वात् । शृङ्खला-
मोक्षवदित्यादिलोकदृष्टव्याप्युपेतानुमानानुसारत इत्यर्थः । न केवल-
मनुमानात्किन्त्वागमादपीत्युक्तमुन्निनीषतीति । एष ह्येव साधुकर्म कार-
यति । तं यमेभ्यो लोकेभ्य उन्निनीषत इति वाक्याच्च । अत्र कर्म

ಯಿ೦ದಲೂ, “ಉನ್ನಿನೀಷತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳಿ೦ದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಆ ಇಚ್ಛೆಯು
ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆ-
ಯುತ್ತದೆ ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಚ್ಛೆಯು ಏಕೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಉತ್ತರಿಸಲು “ಪ್ರಸಾದತಃ” ಎಂಬುದನ್ನು
‘ಇಚ್ಛಾನಿಮಿತ್ತತಃ’ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈಶ್ವರನ
ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇನು ಪ್ರಯೋ-
ಜನವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು ‘ಲೋಕ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ-
ದ್ದಾರೆ “ಲೋಕದೃಷ್ಟಾನುಸಾರತಃ”- “ವಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಸಾದ-
ದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಹದು ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಖಲಾ-
(ಸಗಡ-ಬೇಡಿ) ಮೋಕ್ಷವು ದೃಷ್ಟಾಂಶವು ” ಈ ಮಂತಾಗಿರುವ ಲೋಕ-
ದೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳುಳ್ಳ ಅನುಮಾನದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ” ಎಂದು ಅರ್ಥ
“ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದಲ್ಲ ಆಗಮದಿಂದಲೂ, ” ಎಂಬುದನ್ನು “ಉನ್ನಿ-
ನೀಷತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರ-
ಯತಿ ತಂ ಯಮೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯೋ ಉನ್ನಿನೀಷತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ ಕರ್ಮೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ ’ — “ಪ್ರಬೋಧಯತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನ-
ನಕ್ಕೂ ಸಂಗ್ರಹಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ
ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ.

ತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । उन्निनीषते ऊर्ध्वं नेतुमिच्छति । यद्वा प्रसादशब्देने-
च्छोव्यत इत्यत्र वाक्यमेनज्ज्ञापकम् । लोकदृष्यनुसारत इत्येतदप्य-
स्यैवार्थस्य ज्ञापकमुक्तम् । श्रुतय इत्युपक्रम्य श्रुतिरित्येकवचनं
कैमुत्ಪार्थम् । एकमपि वाक्यं न तत्र सहातात्पर्यवत्स्यात् । किमुत
सर्वाः श्रुयत इति ।

एतदुक्तं भवति । शास्त्रं हि साध्यसाधनभाववद्विषयप्रयोजन-
वत्तया व्याप्तम् । तत्र श्रुतीनां मोक्ष एव प्रयोजनम् । तेषां
दुःखप्रहाणाय श्रुतिरेषा प्रवर्तत इति वचनात् । मोक्षादन्यत्रात्यन्तिक-
दुःखप्रहाणायोगात् । स्वर्गादिप्रयोजनं भवदप्यवान्तरमेव न प्रधानम् ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ “ಕರ್ಮ” ಎಂಬುದು ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿದೆ ಉನ್ನಿನೀ
ಷತೇ”= ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ- “ಪ್ರಸಾದ” ಶಬ್ದದಿಂದ
ಇಚ್ಛೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂಬಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆ
ಲೋಕದೃಷ್ಟಾನ್ತುಸಾರತಃ” ಎಂಬೀ ವಚನವೂ ಇದೇ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ “ಶ್ರುತಯಃ” ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಅನಂತರ “ಶ್ರುತಿಃ” ಎಂದು
ಏಕವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದುದು “ಒಂದೂ ವಾಕ್ಯವು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ
ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಗಳು ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳವು
ಗಳಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೇನು ಹೇಳಬೇಕು” ಎಂಬ ಕೈಮುತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಲು

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಡುದು ಇದು-“ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾಧ್ಯಸಾಧನ ಭಾವವುಳ್ಳ ವಿಷಯ
ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ
ಮೋಕ್ಷವೇ ಪ್ರಯೋಜನವು ಏಕೆಂದರೆ “ತೇಷಾಂ ಡುಃಖ ಪ್ರಹಾಣಾಯ ಶ್ರುತಿ
ರೇಷಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖ ನಿಸೃತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವರ್ಗಾ-
ದಿಗಳು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಾದರೂ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೇ ಹೊರತು

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಲಕ್ಷಣಾ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವೆಂದು ಬಗೆದು “ಯದ್ವಾ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ
ಸಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷಯಸ್ತು ಪರಮೇಶ್ವರ ಏವ । ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಸಾಮನಂತೀತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ ।
 ಧರ್ಮಾದಿಕಂ ತ್ವವಾಂತರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮ್ । ಅಭಿಪ್ರೇತಪ್ರಯೋಜನಸಾಧನಂ ಚ ವಿಷಯತಾ-
 ಮಶ್ರುತೇ । ನ ಚ ಧರ್ಮಾದಿಕಂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಮ್ । ಪುಣ್ಯಜಿತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷೀಯತ
 ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ಅತಃ ಭಗವತ್ಯೇವ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವಾತ್ಸರ್ವಶ್ರುತೀನಾಂ ಮಹಾತಾ-
 ತ್ಪರ್ಯಮ್ । ನ ಚಾವ್ಯಾಪೃನಾತ್ಸಾಧನಾತ್ಫಲಮಿಹಿಃ । ವ್ಯಾಪಾರಶ್ಚ ಪ್ರಸಾದ ಏವ ।
 ನ ತು ಶ್ರುತಿಜನಿತಂ ತಜ್ಞಾನಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೋ ವಾ । ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಿ-
 ವಾಕ್ಯಾದುಕ್ತಾನುಮಾನಾಃ । ಜ್ಞಾನಂ ತು ಪ್ರಸಾದಸಾಧನಮಿತಿ ನ ಸಮ್ಬಂಧಾನು-

— ವದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದರೋ ವರಮೇಶ್ವರನೇ !
 “ಏಕೇಂದರೆ “ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಯತ್ಪದಮಾನಂತಿ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಚನ
 ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುದಂತೂ ಅವಂತರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ- ವಿಷ
 ಯವು ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ಪ್ರಯೋಜನದ ಸಾಧನವಾದುದೇ ವಿಷಯ
 ವಾಗುತ್ತದೆ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುದಾದರೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-
 ‘ಪುಣ್ಯಜಿತೋ ಲೋಕಃ ಕ್ಷೀಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಅದ
 ದರಿಂದ, ಭಗವಂತನಲ್ಲದೇ- ಅವನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಶ್ರುತಿ
 ಗಳಿಗೆ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರರಹಿತವಾದ ಸಾಧನ
 ದಿಂದ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅವನ ವ್ಯಾಪಾರವಾದರೋ ಪ್ರಸಾದವೇ !
 ಹೊರತು, ಶ್ರುತಿಯಿಂದಂಟಾದ ಭಗವಜ್ಞಾನವಾಗಲೀ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಲೀ
 ಪಾಪಾಶವಲ್ಲ ಏಕೇಂದರೆ “ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಹಿಂದೆ
 ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ ಜ್ಞಾನವಾದರೋ ಪ್ರಸಾದದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಭಾವ” ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲ ಯಥಾ
 ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ (ತಕ್ಕಂತೆ) ಅನ್ವಯವಿದೆ

“ಉಕ್ತಾನುಮಾನಾಚ್ಚ” — “ವಿಮತಃ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಃ, ಪ್ರಭುಪ್ರಸಾದ
 ಸಾಧ್ಯಃ ಮೋಕ್ಷತ್ವಾತ್, ತೃಣಿಲಾಮೋಕ್ಷವತ್” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದ

ಪ್ರಸಾದವು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಜನ (ಮುಕ್ತಿ)ದ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರ
 ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವು ಬಲವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
 “ಜ್ಞಾನಂ ತು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಛೇದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪತ್ತಿ: । ಪ್ರಸಾದೋ ನಾಮೇಚ್ಛಾವಿಶೇಷ: । ತಥಾ ಸತ್ಯುನ್ನಿವಿಪತೇ, ತದಿಚ್ಛಯಾ
ಯತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾವಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾದಿತಿ
ಶ್ರುತರೈಕಾರ್ಥ್ಯಲಾಭಾತ್ । ಪ್ರಸನ್ನೋಽಸ್ಮೀನಿ ಪ್ರಣೀತೌ ಪರೋಪಚಿಕೀರ್ಷಯಾ ಎವ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾ
ದವೆಂದರೆ ಅದೊಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷವು ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ
“ ಉನ್ನಿನೀಷತೇ, ತದಿಚ್ಛಯಾ ಯತೋ ಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ “ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ಏಕಾರ್ಥತೆಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮುಖ್ಯಪ್ರಸನ್ನತಾದಿರೂಪ ಪ್ರಸಾದವು ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ
“ಪ್ರಸಾದೋನಾಮ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ಉನ್ನಿನೀಷತೇ” — “ಯಮೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯ ಉನ್ನಿನೀಷತೇ”
ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ

“ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮಕಾರಯತಿ ತಂ ಯಮೇಭ್ಯೋ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ
ಉನ್ನಿನೀಷತೇ| ಏಷ ಉ ಏವಾಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ತಂ ಯಮಧೋನ್ನಿನೀ
ಷತೇ” ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣಶ್ರುತಿ ಈ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಯಾವ ಜೀವನನ್ನು
ಭೂರಾದಿಲೋಕಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ
ಅವನಿಗೆ(ಅವನಕಡೆಯಿಂದ) ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ
ಈ ವಿಷ್ಣುವೇ ಯಾವನನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಒಯ್ಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾ
ಜ್ಞಾನಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸಂಪಾದನಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ಮ ತಿರೋಹಿತಂ ತತೋಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧವಿಪರ್ಯಯಾ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು “ತದಿಚ್ಛಯಾ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಪ್ನಾದಿಬುದ್ಧಿಕರ್ತಾ ಚ ತಿರಸ್ಕರ್ತಾ ಸ ಏವ ಚ|| ತದಿಚ್ಛಯಾ ಯತೋ
ಹ್ಯಸ್ಯ ಬಂಧಮೋಕ್ಷೌ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ| ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಕ್ಯ. ಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥ
ಜಾಗ್ರತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ಬುದ್ಧಿ
ಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸು (ಬಾರದಂತೆಮಾಡು)ವವನೂ ಆ ಹರಿಯೇ! ಏಕೆಂದರೆ, ಈ
ಜೀವನಿಗೆ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು ಆಗುವವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತ
ವಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಸ್ಫುರಣಾನ್ । ತಥಾ ಚ ಯದೀಶ್ವರೋ ನೇಚ್ಛಾವಾನ್ತದಾ ನ ಪ್ರಸೀದೇದ್ಭವತ್ ।
ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವೇ ವಿಶೇಷಾಭಾವನಿಯಮಾನ್ । ಪ್ರಸಾದರಹಿತಶ್ಚ ನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಂ
ಸ್ಯಾತ್ । ಯದ್ವತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತಾವಾನ್ತರವ್ಯಾಪಾರರಹಿತಂ ನ ತತ್ತತ್ರ ಸಾಧನಮಿತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತೇಃ । ಮೋಕ್ಷಂ ಪ್ರತ್ಯಸಾಧನಂ ಚ ನ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ।
ತಥಾ ಚ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಯೋಜನತಾ ಶ್ರುತೀನಾ ಹೀಯೇತ । ನ ಚ ವಿಷಯಾನ್ತರಂ
ಪ್ರಯೋಜನಾನ್ತರಂ ಚಾಸ್ತೀತಿ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಶೂನ್ಯತ್ವಾದ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಾಪದ್ಯತೇ ।
ನ ಚ ತದಪೌರೂಪೇಯತಯಾಽನಾಶङ್ಕಿತದೋಷಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅतो
ಅವಶ್ಯಮುಕ್ತೇನ ಕ್ರಮೇಣೇಚ್ಛಾವತ್ವಂ ಭಗವತೋಽङ್ಗೀಕರಣೀಯಮिति ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬರುತ್ತದೆ “ಪ್ರಸನ್ನೋಸ್ಥಿ” ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರೋಪಕಾರವೇ ಎದ್ದು
ಕಾಣು ತ್ತು ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗದಿದ್ದರೆ ಘಟಾದಿಗಳ
ಹಾಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಲಾರನು ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂಬ
ನಿಯಮವಿದೆ ಪ್ರಸಾದರಹಿತನಾದರೋ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನನಾಗಲಾರನು ಏಕೆಂದರೆ
ಯಾವುದು ಯಾವುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತ ಅವಾಂತರ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ್ದೋ ಅದು
ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಧನವಾಗದೆಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗ
ದಿದ್ದುದು ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಲಾರದು ಆದುದರಿಂದ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯ
ವಾಗಲೀ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ
ದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ
ಅಪಾರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ದೋಷಶಂಕಾರಹಿತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾ
ಣ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ
ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ” ಹೀಗೆ—
(ಹೇಳಿದುದಾಯಿತು)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಆಪಾದ್ಯ ಆಪಾದಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು “ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಂಗೀಕರಣೀಯಮಿತಿ” ಇಲ್ಲಿರುವ ‘ಇತಿ’
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಏತದ್ವಕ್ತುಂ” ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವು

ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಮೇವ ಮಾನವಮಪಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ ||
ಮಾನವಮೇತಿ

ನನು ವಿಷಯಾಭಾವೇ ಸ್ಯಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ । ಫಲಾಭಾವೇ ತು ಕಥಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾ-
ಪಾದನಮ್ । ನ ಹಿ ಫಲವತ್ವಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್ । ಕಿಂತು ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಮೇವೈತುಕ್ತಮ್ ।
ನಾಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಕಮ್ । ತೃಣಾದಿರ್ದರ್ಶನಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವೇಽಪಿ
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತ್ಯತ ಆಹ || ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಮೇವೈತಿ । ಯಥಾಪಿ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ-
ಮೇವ ಮಾನವಂ ನ ಫಲವತ್ವಮ್ । ನಾಪಿ ತೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ವಾಕ್ಯಂ
ಪ್ರಯೋಜಕಮೇವ ಮಾನವಮೇತಿತಿ ಶ್ರುತಮಾಪಾದನಮ್ । ಏತದ್ವುಕ್ತಂ ಭವತಿ ।
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವೇನ ವ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ತದ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾಕ್ಯ-
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ । ಪದಾನಾಮಿಷ್ಟಸಾಧನಂ ಏವ ಗೃಹೀತಸದ್ಭೂತಿಕತ್ವಾತ್ ।
ಪದಸದ್ಭೂತಿಗ್ರಹಣಸವ್ಯಪೇಕ್ಷಸ್ಯೈವ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಬೋಧಕತ್ವಾತ್ । ಫಲಸ್ಯ ವಿಷಯ-

ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಜ್ಞೇಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು.
ಆದರೂ ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೇ ಆದ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು “ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲಿ! ಆದರೆ ಪ್ರಯೋ-
ಜನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಆಸಾದಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಏಕೆಂದರೆ
ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಲ್ಲ ಆದರೆ ಯಥಾರ್ಥ್ಯವೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
ವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ ಅದು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ವ್ಯಾಪಕವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ತೃಣ ಮುಂತಾದುದರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.” ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಯಥಾರ್ಥ್ಯಮೇವ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಯಥಾರ್ಥ್ಯವೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. ಫಲವು
ಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಅದು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ವ್ಯಾಪಕವೂ
ಅಲ್ಲ ಇದು ನಿಜ. ಆದರೂ “ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದು”
ಎಂಬ ಆಸಾದನವು ಯುಕ್ತವೇ! ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ
ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವದೊಡನೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅದರ ವಿಶೇ-
ಷವಾದ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಏಕೆಂದರೆ
ಪದಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟಸಾಧನದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗತಿ ಜ್ಞಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪದಗಳ ಸಂಗತಿ

ವಿಶೇಷೇ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿರ್ಣಯಹೇತುತ್ವಾच्च । अनो व्यापकाभावे व्याप्य-
वाक्यप्रामाण्याभावापादनमुपपन्नमेवेति ।

ननु च महातात्पर्यगोचरस्य विषयस्य परमप्रयोजनस्य
चाभावेऽप्यवान्नरविषयेण धर्मादिनाऽप्रधानप्रयोजनेन च स्वर्गादिना

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಜ್ಞಾನ (ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಸಂಬಂಧಜ್ಞಾನ) ಸಾಪೇಕ್ಷವೇ ಆದ ವಾಕ್ಯವೇ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಫಲವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಫಲದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಅಭಾವವನ್ನು ಅವಾದಿ ಸುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು- ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಿಷಯವು ಹಾಗೆ ವರಮ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇವೆರಡೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅವಾಂತರ ವಿಷಯ ದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಅಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

“ಫಲಸ್ಯ” ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ಅರ್ಥವ್ರತವಾದಕತ್ವವೆಂಬ ಫಲಕ್ಕೆ “ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಾವಭ್ಯಾಸೋಽಪೂರ್ವತಾ ಫಲಂ॥ ಅರ್ಥವಾದೋಪಪತ್ತೀ ಚ ಲಿಂಗಂ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೇ” ಎಂಬ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಭೇದ ಪರವಾಗಿ ತೋರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯನೋ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯನೋ, ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತ ವಾಗಲು ‘ಘಾತಯಂತಿ ಹಿ ರಾಜಾನ್ಮೋ ರಾಜಾಹಮಿತಿ ವದಂತಂ॥ ದದತಿ ಚ ಸರ್ವಮಭಿಪ್ರೇತಂ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಂ ವದತಃ’ (ನಾನೇ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುವವನನ್ನು ರಾಜರು ಕೊಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಗುಣಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಗಳುವವರಿಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನೆಲ್ಲ ರಾಜರು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.) ಎಂಬ ಸಫಲ ವಾದ ಭಗವಂತನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ ಪ್ರತಿನಿಧನದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದರ ನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವು ಫಲವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಇದೆಯೆಂಬುದು ತದ್ವಿವಿಧಾರ್ಥಾಧಿಕರಣ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ “ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಅಸತಃ ಸದ್ವಚನತಃ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ, ನಿಷ್ಫಲಭಗವದ್ವತ್ವತೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಫಲವಾಯ್ತುತ್ವಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿ ದೆಯೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ರಾಪಿ ಯತ್ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಯೋಜನಮ್ ॥ ೨-೧-೯ ॥

ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನವತೀ ಶ್ರುತಿ: ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತ್ಯನ ಆಹ ॥ ತತ್ರಾಪಿತಿ ।
ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ನಿರ್ಧಾರಣೆ ಸಸಮೀ । ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವೇಽಪಿತಿ ವಾ । ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ
ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಯೋಜನಂ ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನಮ್ । ಉಪಲಕ್ಷಣಂ ಚೈತನ್ । ಪ್ರಧಾನವಿಷಯಂ
ಚೈತ್ಯಪಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ಯದಿತಿ ಶ್ರವಣಾಂತದಿತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಯೋಜನ-
ಮಿತಿ ಚಾವರ್ತನೀಯಮ್ ಮಾನವಮೇತೀತ್ಯನುವರ್ತನೀಯಮ್ । ತಥಾ ಚಾಯಮರ್ಥ: ।

ಅ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಾಕ್ಯವು ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನ-ಪ್ರಧಾನ
ವಿಷಯಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು (ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ) ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ॥೯-೧-೯॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದೆಂಬ ಅಶಂಕೆ
ಯನ್ನು “ ತತ್ರಾಪಿ ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ “ ತತ್ರಾಪಿ ” ವಾಕ್ಯದ
ಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿದೆ ಅಥವಾ “ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವವಿದ್ದರೂ, ” ಎಂದು ಅರ್ಥ “ ಯತ್ ”- ವಾಕ್ಯವು
“ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನಂ ”= ಮಹಾ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು ಇದು ಸಂಗ್ರಹ
ಕವು ಪ್ರಧಾನವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು, “ ಯತ್ ”
ಪದವು ಇದ್ದುದರಿಂದ, “ ತತ್ ” ಪದವೂ ಅರ್ಥಾಹಾರದಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ
ಮತ್ತು “ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನಂ ” ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು
“ ಮಾನವತ್ವಮೇತಿ ” ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವರ್ತಿಸಬೇಕು ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವಿದು—

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹಿಂದೆ “ ವಾಕ್ಯಂ ” ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ “ ವಾಕ್ಯೇಽಪಿ ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನಾಂತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ “ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ ಯತ್ಚ ನಿರ್ಧಾರಣಂ ” - ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧಾರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡ
ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅವಧಿಯೆನಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀ ಇಲ್ಲವೇ ಷಷ್ಠೀ
ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಉದಾ— “ ಗವಾಂ ಗೋಷು ವಾ ಕೃಷ್ಣಾ ಗೌಃ
ಬಹುಕ್ಷೇರಾ ” (ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಗೋವು ಬಹಳ ಹಾಲುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂಬುದು
ನಿರ್ಧಾರಣೆ ‘ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ, “ ಪ್ರಯೋಜನ
ವತ್ವೇಽಪಿ ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ನಾವಾಂತರವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸಮ್ಭವತಿ । ಕಿನ್ನಾಮ
ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ಯನ್ಮಹನ್ಪ್ರಯೋಜನಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಯಂ ಪ್ರಧಾನಂ ವಿಷಯಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಂ
ಪ್ರವೃತ್ತಮ್ । ತತ್ತಾಭ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರಯೋಜನವಿಷಯಾಭ್ಯಾಮುಪೇತಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಶ್ನುತೇ ।
ತದ್ಭಾವೇಽವಾಂತರಪ್ರಯೋಜನಾದೀರಪ್ಯಸಿದ್ಧೇಃ । ಸಿದ್ಧೌ ವಾ ತಸ್ಯೇವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ-
ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ । ವೇದವಾಕ್ಯಂ ಚ ಮೋಕ್ಷೋದ್ದೇಶೇನ ಪರಮೇಶ್ವರೇ ಮಾಹಾತಾಪಯೋಪೇತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।
ತತ್ತಯೋರೇವ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಯೋರೂಪಪತ್ತೌ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸ್ಯಾನ್ನಾನ್ಯಥೇತಿ ॥ ೨-೧-೯ ॥

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅವಾಂತರ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಂಭವಿಸು
ವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಯಾವ ವಾಕ್ಯವು ಯಾವ ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ
ಯಾವ ಪ್ರಧಾನವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಹೊರಟಿದೆಯೋ ಆ ವಾಕ್ಯವು
ಅವೇ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತವಾದುದಾಗಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸು
ವುದಿಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೂ ಅವುಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ವೇದವಾಕ್ಯ
ವಾದರೋ ಮೋಕ್ಷವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮಹಾತಾಪರ್ಪವುಳ್ಳ
ದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅವೇ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಾದರೇ
ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವದು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ॥ ೨-೧-೯ ॥

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಮಾನತ್ವಮೇತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವೃತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದರ ಅರ್ಥವು
“ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಶ್ನುತೇ” ಎಂಬುದು

“ತಯೋಃ”= ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಮೋಕ್ಷ, ಇವುಗಳಿಗೇ, ವಿಷಯ
ಪ್ರಯೋಜನತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಇಲ್ಲದಿ
ದ್ದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಅಯಂ
ಮರ್ಥಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ ೨-೧-೯

“ಸ್ವಯಂ ಕೃತಾಪಿ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ಪಷ್ಟತಾರ್ಥತಃ” ಎಂಬ
ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಉಪಲಭ್ಯತೇಚ” ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರಾಂಶದ
ತಾತ್ಪರ್ಯದ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಯಾವುದು, ಎಂಬ ಆಶಂ
ಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು
ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಮೊದಲು ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯ

॥ ೐ ವೈಷಮ್ಯನೈವೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ೐ ॥
ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಿವಿಧಾನ್ದೇಹೈಂದ್ರಿಯವಿವಿಧಾಂಸ್ತತ್ಫಲಂ ಚ ಸುಖದುಃಖಲಕ್ಷಣಮುತ್ಪಾದ-
ಯತ್ತೀಶ್ವರಃ ಕಿಂ ತದೀಯಂ ಭರ್ಮಾಭರ್ಮರೂಪಂ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತೇ ನ ವಾ । ಆದ್ಯೇ ತಸ್ಯ
ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಪ್ರಚ್ಯುತಿಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಕಾಂಶ್ಚಿತಸುಖಯನ್ವಿಷಮಃ ಸ್ಯಾತ್ ।
ಕಾಂಶ್ಚಿತ್ ದುಃಖಯನ್ನಿವೃಣಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಇತ್ಯುಭಯಥಾ ನ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯೇವ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಽತ್ರಾಧಿಕರಣೇ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ । ತತ್ರ ತಾವದಾದ್ಯೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ಕರ್ಮಾದಿ-
ಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ವೈಷಮ್ಯನೈವೃಣ್ಯೇ ಪರಿಹೃತೇ । ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಂ ಕರ್ಮ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಓ॥ ವೈಷಮ್ಯನೈವೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓ॥
ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿವಿಧವಾದ ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸುಖದುಃಖ
ರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಈಶ್ವರನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮರೂಪವಾದ ಅವರ
ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದೆ
ಕೆಲವರನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ವಿಷಮನಾಗಬೇಕಾದೀತು ಕೆಲ
ವರನ್ನು ದುಃಖಿಸುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಭೃಣನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಎರಡೂ
ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಲಾರದು. ಇದೇ ಪೂರ್ವ
ಪಕ್ಷವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು “ಪ್ರಾಣಿನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಉಭಯ
ಥಾಽಪಿ”- ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದ
ರಿಂದ, ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯ ದೋಷಗಳು ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆ
ಕರ್ಮನಿರಪೇಕ್ಷತೆ, ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ”-
ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ದೋಷಿಯಾದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಅವನಿಗೆ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ)
ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಇತ್ಯೇವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ” - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ
ವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವದೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬ
ಫಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾ
ಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯು ಹಾಗು
ಪಾದಸಂಗತಿಯು, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಿರುತ್ತವೆ

ದೀಶ್ವರಾಯತಂ ನ ವಾ । ನೇತಿ ಪಕ್ಷೇ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಹಾನಿಃ । ಆದ್ಯೇ ನಿರ್ಮಿತಂ ವಿಷಮಾಣಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕಾರಯಿತುರ್ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯೇ ಸ್ಯಾತಾಮಿತ్యాಕ್ಷಿಪ್ಯ ಕರ್ಮಾ-
ದೀನಾಮನಾದಿತಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಸಮಾಧಾನಮುಕ್ತಂ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೇತ್ತಾ-
ನಾದಿತ್ವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರೇಣ । एवं ತರ್ಹಿ ಕರ್ಮಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ನ
ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶङ್ಕಯೋಕ್ತಮುಪಪದ್ಯತೇ चेತಿ । ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯ-
ಮುಪಪದ್ಯತೇ । ಕರ್ಮಾದಿಸತ್ತಾದೀರಪಿ ತದ್ಧೀನತ್ವಸ್ಯಾರಮ್ಭಣಾಧಿಕರಣೇ ಸಮರ್ಥಿ-
ತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಸ್ವಾಧೀನಸತ್ತಾದಿಕಮಪೇಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಪ್ರಚ್ಯುತಿಃ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಸಾವೇಕ್ಷವಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ವೈಷಮ್ಯ
ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಗಳು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನ
ಅಧೀನಗಳೋ ಅಲ್ಲವೋ ? ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ
ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಷಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುವವನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ
ಯೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಸಮಾ-
ಧಾನವನ್ನು “ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಜೇನ್ನಾನಾದಿತ್ವಾತ್ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರ-
ದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹಾಗಾದರೆ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸಿ ಉತ್ತರವಾಗಿ “ ಉಪಪದ್ಯತೇಚ್ಚ ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು “ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಈಶ್ವರ-
ನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ-
ಮುಂತಾದುದೂ ಸಹ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೆಂದು ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿ-
ಸಿದ್ಧಾಗಿದೆ. “ ಸ್ವಾಧೀನ ಸತ್ತಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣೇ ”— ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮಚ್ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚೇತನಾ
ಧೃತಿಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇದರಿಂದ
ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಸಂಗತಿಯು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಯಿತು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತ-
ರ್ಭಾವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ “ ಕರ್ಮಾದಿ ” ಇಲ್ಲಿ “ ಆದಿ ” ಪದದಿಂದ,
ಅವನ ಪ್ರಯತ್ನ ಕರ್ಮಸಂಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ

ಯುಕ್ತೇತಿ । एवं तर्हि तदपेक्षा नामानपेक्षैव । तथा च पुनर्वैषम्याद्या-
पत्तिरित्याशङ्क्योक्तमुपलभ्यते चेति । उपलभ्यते हीश्वरस्येदृशं वैषम्यं
निर्घृणत्वं च प्रमाणैः । अतो नेदमनिष्टमिति । तदिदमयुक्तम् ।
वैषम्यनैघृण्ये हि वस्तुनो दूषणे न वा । आद्ये कथमन्नोऽप्यङ्गी-
क्रियेते । द्वितीये प्रथममेवाङ्गीकार्ये । किं सापेक्षतापक्षं कक्षीकृत्य
तत्र दूषणपरिहारक्लेशेन । तथा च बकबन्धकरीतिरित्यतोऽभिप्राय-
माह ॥ वैषम्यमिति ॥

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಅವೇಕ್ಷೆಯೆಂ
ಬುದೇನಿಲ್ಲ ಕರ್ಮನಿರವೇಕ್ಷತೆಯೇ ಸರಿ ಆದುದರಿಂದ, ಮತ್ತೆ ವೈಷಮ್ಯಾ
ದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸಿ, ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಉಪಲಭ್ಯತೇಚ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಇಂಥ ವೈಷಮ್ಯನೈಘೃ
ಣ್ಯಗಳು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲವೆಂದು ಇದರ
ಆರ್ಥ ಆದರೆ ಇದು ಅಯುಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ— ವೈಷಮ್ಯನೈಘೃಣ್ಯಗಳು
ನಿಜವಾಗಿ ದೂಷಣಗಳು ಅಹುದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ (ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೋ) ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು
ಹೇಗೆ ? ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ— ಅವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ
ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಸಾವೇಕ್ಷತ್ವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಸುಷ್ಟೀಕರಿಸಿ) ಅದರಲ್ಲಿ
ದೂಷಣಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಕ್ಲೇಶದಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಆದುದರಿಂದ
ಇದು ಬಕಬಂಧರೀತಿಯು ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಪರಿಹರ
ಿಸಲು ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ವೈಷಮ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರಮಾಣೈಃ” - “ನಿಷಕೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ, ಸ ಕಾರಯೇತ್
ಪುಣ್ಯಮಧಾಪಿ ಪಾವಮ್ ನ ತಾವತಾ ದೋಷವಾನೀಶಿತಾಪಿ || ಈಶೋಯತೋ
ಗುಣದೋಷಾದಿ ಸತ್ತ್ವೇ ಸ್ವಯಂ ಪರೋಽನಾದಿರಾದಿಃ ಪ್ರಜಾನಾಮ್” ಈ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ಆ ವಿಷ್ಣುವು, ತನ್ನ ಆಧೀನನಾದ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನು
ಸಾರವಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವನ್ನೂ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನೂ ಜೀವರಿಂದ ಮಾಡಿಸು
ತ್ತಾನೆ ಇದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷವುಳ್ಳವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—

॥ ॐ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ॐ ॥

ವೈಷಮ್ಯಂ ಚೈವ ನೈರ್ವೃಣ್ಯ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣಮ್ ॥

ನಾಜ್ಞೀಕಾರ್ಯಮತೋಽನ್ಯತ್ಚು ನ ವೈಷಮ್ಯಾಽಪಿ ನಾಮಕಮ್ ॥ ೨-೧-೨೦ ॥

ದ್ವಿವಿಧಂ ಖಲ್ವಿದಂ ವೈಷಮ್ಯಂ ನಿರ್ವಿಣತ್ಯಂ ಚ । ಏಕಂ ಕರ್ಮಾಧಿನಪೇಕ್ಷತಾ-
ಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ । ಅಪರಂ ತು ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇಽಪಿ ಕರ್ಮಾದಿಸತ್ತಾಡೇರಪಿಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಪ್ರಯು-
ಕ್ತಮ್ । ತತ್ರಾಥಂ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣತ್ವೇನ ದ್ವಿವಿಧತ್ವಾನ್ನೇಶ್ವರಸ್ಯಾಜ್ಞೀಕರ್ತು-
ಮುಚಿತಮ್ । ವೇದೋ ಹಿ ವರ್ಮ ಸುಖಸಾಧನಮಧರ್ಮ ಚ ದುಃಖಸಾಧನಮಾಹ ॥ ತತ್ರ
ಯದೇಶ್ವರೋ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾವಿನಪೇಕ್ಷಯ ವಿಷಮೋ ನಿರ್ವಿಣಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾ ವೇದೋದಿತಂ
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಯೋಃ ಸುಖದುಃಖಸಾಧನತ್ವಮಸತ್ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತಸ್ಯ ಕಥಂ

ನೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣವಾದ ವೈಷಮ್ಯವೂ ನಿರ್ವಿಣತ್ಯವೂ ಈಶ್ವರ
ನಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಇಂಥ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜೇರೆಯಾದುದು,
ವೈಷಮ್ಯದಿನಾಮವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ದೂಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ೨-೧-೨೦

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯಗಳೆರಡು ವಿಧವುಳ್ಳವುಗಳು ಒಂದು ಕರ್ಮಾದಿ
ಗಳನ್ನವೇಕ್ಷಿಸದ ಮೂಲಕವಾದುದು ಇನ್ನೊಂದು ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನವೇಕ್ಷಿಸಿ
ದೂ ಅ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಸ್ತಿತ್ವ ಮುಂತಾದುದು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದ
ಕಾರಣದಿಂದ ಇವೆರಡು ವೈಷಮ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ನೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾ
ಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಈಶ್ವ
ರಿಗೆ ಇದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದುಚಿತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ—ನೇದವು, ಧರ್ಮವು
ಸುಖಸಾಧನವೆಂದೂ ಅಧರ್ಮವು ದುಃಖಸಾಧನವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ ಹೀಗಿರು
ವಾಗ, ಈಶ್ವರನು ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸದೆ ವಿಷಮನೂ
ನಿರ್ವಿಣನೂ ಆಗುವುದಾದರೆ ನೇದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅವನು (ನರಮಾತೃನು) ಸ್ವತಂತ್ರನೂ, ಈಶನೂ, ಅನಾದಿಯೂ, ಸರ್ವಕರ್ತೃವೂ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ನೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು
“ನೇದೋ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ । ಅತಃ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣ ಕರ್ಮಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷತಾಪಕ್ಷಮುರರಿಕ್ರಿಯಾ
 ತತ್ಪರಿಹತಮ್ । ಅತಃಽನ್ಯನ್ತು ದ್ವಿತೀಯಂ ವೈಷಮ್ಯಂ ನೈವೃಣ್ಯಂ ಚ ನ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ-
 ನಾಮಕಂ ದೂಷಣರೂಪಂ ನ ಭವತೀತಿ ಯಾವನ್ । ತಥಾ ಹಿ । ವೈಷಮ್ಯಾದಿಕಂ ತಾವನ್ನ
 ಸ್ವರೂಪೇಣ ದೋಷಃ ಕಿಂತು ದೋಷಹೇತುತಯಾ । ನ ಚೇದಂ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣಮ್ ।
 ಕರ್ಮಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರಾತ್ । ನಾಪಿ ಜೀವಾನಾಮಿವೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಹೇತುಃ ।
 ತದಭಾವಾತ್ । ಅತಃಽದೂಷಣತ್ವಾದಙ್ಗೀಕೃತಂ ಸೂತ್ರಕೃತೇತಿ ನ ಕश्ಚಿದೋಷಃ । ತಥಾ
 ಚ ಭಾಷ್ಯಮ್ । ನ ಚ ಪುನರ್ವೈಷಮ್ಯಾಘಾಪಾತೇನ ದೋಷ ಇತಿ ॥ ೨-೧-೨೦ ॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸುಖದುಃಖ ಸಾಧನತ್ವವು ಅಸತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ
 ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಲ್ಲಿತು? ಅದುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಕರ್ಮಾದಿ
 ಸಾಪೇಕ್ಷತಾ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವೈಷಮ್ಯ ನೈವೃಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ
 ಲಾಗಿದ “ಅನ್ಯತ್ವ” ಇದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಎರಡನೆಯ ತರಹದ ವೈಷಮ್ಯ
 ನೈವೃಣ್ಯವು “ವೈಷಮ್ಯಾದಿನಾಮವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ” — ದೂಷಣರೂಪವಲ್ಲವೆಂದು
 ತಾತ್ಪರ್ಯ ಹೇಗೆಂದರೆ—ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಂತೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ದೋಷಗಳಲ್ಲ
 ಆದರೆ ದೋಷದ ಕಾರಣಗಳಾದುದರಿಂದ ದೋಷಗಳು ಈ ತರಹದ ವೈಷಮ್ಯ
 ನೈವೃಣ್ಯವು ವೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಮಾದಿ ಸಾಪೇ
 ಕ್ಷತೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಜೀವರಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ
 ಕಾರಣವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ದೂಷಣವಲ್ಲ
 ವಾದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವದೇ ದೋಷ
 ವಿಲ್ಲ ಇದರಂತೆಯೇ “ನ ಚ ಪುನರ್ವೈಷಮ್ಯಾದ್ಯಾವಾತೇನ ದೋಷಃ” ಎಂಬು
 ದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ ॥೨೧೧೦॥

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನ್ಯತ್ವ” — ಎಂಬುದು ಅನುವಾದವು ಆದರೆ ಅರ್ಥ “ದ್ವಿತೀಯಂ”
 ಎಂಬುದು

“ತದಭಾವಾತ್” — ವಿಧಿವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದವನು ಈಶ್ವರನು, ಈ
 ಕಾರಣದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಏವಂತರ್ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಾರೂಢ
 ವೆಂದು “ತಥಾಚ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಈ ಅನುಮಾನವು

॥ ಒಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ಒಂ ॥ ಸರ್ವೇ ಚೇತನಾ ಅಪೂರ್ಣಗುಣಾ ದೋಷಿಣಶ್ಚ
ದೃಷ್ಟಾಸ್ತದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಚೇತನತ್ವಾದೀಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಸಮಾಸವ್ಯಾಸಾಭ್ಯಾಮಪರಿಪೂರ್ಣಗುಣತ್ವಂ
ದೋಷಿತ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋಽತ್ರಾಧಿಕರಣೇ ನಿರಸ್ಯತೇ । ನದಿದಮಸ್ಪೃಶಂ
ಭಾಷ್ಯೇ । ಚಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಿತಾಯಾಃ ಶ್ರುತಗೇವೋದಾಹೃತತ್ವಾತ್ ; ಯುಕ್ತೇವ್ಯುತ್ಪಾದನಾತ್ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಒಂ ॥ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ಒಂ ॥ ಸಕಲ ಚೇತನಗಳು ಅಪೂರ್ಣ
ಗುಣ ಹಾಗೂ ದೋಷವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಅವುಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ,
ಚೇತನತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನೂ, ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತರಗಳಿಂದ, ಅಪೂರ್ಣ ಗುಣಗ
ಳುಳ್ಳವನೂ ದೋಷಿಯೂ ಆಗಲಿ ! ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ‘ ಚ ’
ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭಾಷ್ಯದ ವಿವರಣವೆಂಬುದಾಗಿ, ಇಲ್ಲವೆ “ವೈಷಮ್ಯ ಮುಂತಾದುದು ಸ್ವಯಂ
ದೋಷವಲ್ಲ ಆದರೆ ದೋಷ (ವಾಸದ) ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ದೋಷವು ”
ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂವಾದಕ್ಕಾಗಿ = ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು
ಹೇಳಬಹುದು

ಪುನರ್ವೈಷಮ್ಯ ಮುಂತಾದುದು ಒರುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈಶ್ವರ
ನಿಗ ದೋಷವು (ದೋಷಿತ್ವವು) ಬರುವುದಿಲ್ಲ “ದೋಷಃ” — ವೇದದ
ಆಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಇಲ್ಲವೆ ಜೀವರಿಗೆ ಇರುವ ವ್ರತವಾಯ (ವಾಸ)
ರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ೨-೧-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ, ವಾದಾದ್ಯಂತರ್ಭಾವಸಂಗತಿಗಳನ್ನು
ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ “ಸರ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ, ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸಮಾಸವ್ಯಾಸಾಭ್ಯಾಂ” — “ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣ
ನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನು ದೋಷದೂರನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತ
ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ,” ಹೀಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವು ‘ಈಶ್ವರನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸಕಲವಸ್ತು
ಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಪೂರ್ಣಆನಂದವುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲ,
ನಿಃಶೇಷಶ್ರಮಹೀನನಲ್ಲ, ನಿಃಶೇಷದುಃಖರಹಿತನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನನಾಗಿ
ದ್ದಾನೆ” ಹೀಗೆ ವಿಸ್ತಾರ ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿಸ್ತರಗಳಿಂದ

‘ಯುಕ್ತೇಃ’=“ಉಪಪತ್ತಿ” ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು

॥ ॐ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥

ಯದಧೀನಾ ಗುಣಾಶ್ಚೈವ ದೋಷಾ ಅಪಿ ಹಿ ಸರ್ವಶಃ ॥

ಗುಣಾಸ್ತಸ್ಯ ಕಥಂ ನ ಸ್ಯುಃ ಸ್ಯುದೋಷಾಶ್ಚ ಕಥಂ ಪುನಃ ॥

ಅತಃ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ವ್ಯಾಚರಣಂ ॥ ಯದಧೀನಾ ಇತಿ ॥ ಚಾಪಿಗಂಧಾವನ್ಯೋನ್ಯಸಮುಚ್ಚಯೇ ।
 ಏವಶಬ್ದಸ್ಯ ಯದಧೀನಾ ಏವೇತನ್ವಯಃ । ಹಿಗಂಧಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭಗವದಧೀನತಾಯಾಂ
 ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ದೃಶ್ಯತೇ । ಕಥಮಿತ್ಯಾಶೇಪೇ । ದ್ವೇಷಾ ಹಿ ವಸ್ತು ನ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ।
 ತತ್ರ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಾಭಾವಾದ್ವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಭಾವಾದ್ವಾ । ದ್ವೇಷಾ ಚ ನ ಹೀಯತೇ ।
 ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಾಭಾವಾದ್ವಾ । ಜಿಹಾಸಾಭಾವಾದ್ವಾ । ಅಸ್ತಿ ತಾವದೀಶ್ವರಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರ

ಸಮಸ್ತಗುಣಾದ ಗುಣಗಳೂ ದೋಷಗಳೂ ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಂ ಅಧೀನಗಳೇ
 ಆಗಿವೆಯೋ ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೋ ಅಂಥ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣ
 ಗಳು ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ? (ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ.) ದೋಷಗಳು ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತವೆ?
 (ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ)

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ಯದಧೀನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ
 ಸಂಜನದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ "ಚ, ಅಪಿ," ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಮುಚ್ಚಯ
 ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿವೆ 'ಎವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಯದಧೀನಾ ಎವ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯ
 ವಿದೆ "ಹಿ" ಶಬ್ದವು, ಎಲ್ಲವು ಭಗವದಧೀನವೆಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು
 ತೋರಿಸುತ್ತದೆ "ಕಥಂ" ಎಂಬುದು ಅಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ
 ವಸ್ತುವು, ಮೂರನೆಯದಿಲ್ಲ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ
 ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅದುಂಥ ಎರಡು ಕಾರಣ
 (ರೀತಿ)ಗಳಿಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವು
 ದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಬಿಡಲು ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಶ್ವರನಿಗಂತೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ

ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿಯ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯದೊಡನೆ
 ಇರಬೇಕಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು 'ದ್ವೇಷಾ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶದಪ
 ಡಿಸುತ್ತಾರೆ "ತತ್ರ" = ವಸ್ತುವಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ
 "ನ ಹೀಯತೇ" - ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ

ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮ್ । ಅಸ್ತಿ ಚ ಮಯಾ ಸರ್ವದಾನಂದಾದಿಗುಣವತಾ ದುಃಖಾದಿದೋಷ-
ವರ್ಜಿತೇನ ಭಾವ್ಯಮಿತಿಚ್ಛಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ವಾತ್ । ಅತಃ ಕಥಂ ತಸ್ಯಾನಂದಾದಿಗುಣ-
ಪೂರ್ಣತ್ವಂ ದುಃಖಾದಿಸರ್ವದೋಷದೂರತ್ವಂ ನ ಭವತಿ । ಅತ್ರೇತೇ ಪ್ರಯೋಗಾಃ । ಇಶ್ವರಃ
ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣಃ ಸರ್ವದೋಷದೂರಶ್ಚ । ಸ್ವತನ್ತ್ರ್ಯತ್ವಾನ್ । ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್ ।
ಇಶ್ವರೋ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಗುಣವಾನ್ । ತತ್ರ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರ್ಯತ್ವಾನ್ । ಯೋ
ಯತ್ರ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರ್ಯಃ ಸ ತದ್ವಾನ್ ಯಥಾ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಃ । ಇಶ್ವರೋ ನ

— ಸದಾರ್ಥೋದೇಶಿಕಾ —

ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ “ ಸರ್ವದಾ ಆನಂದಾದಿ
ಗುಣವುಳ್ಳವನೂ ದುಃಖಾದಿದೋಷವಿಲ್ಲದವನೂ ಇರಬೇಕೆಂಬ? ಇಚ್ಛೆಯು ಇಷ್ಟೇ
ಇದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಮಹಾ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ,
ಆನಂದಾದಿ ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯೂ ದುಃಖಾದಿದೋಷದೂರತೆಯೂ
ಅವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬರಲಾರದು? ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳು (೧) ಈಶ್ವರನು
ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣನೂ ಸರ್ವದೋಷದೂರನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಏಕೆಂದರ-
ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದತ್ತನು ವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತನು (೨)
ಈಶ್ವರನು ವಿಪ್ರತಿವನ್ನು ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಏಕೆಂದರ- ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು
ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಯಾವ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಪಡೆಯುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರನಿರುತ್ತಾನೋ
ಅವನು ಅದನ್ನುಳ್ಳವನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನನು ದೃಷ್ಟಾಂತನು. (೩)

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೇಶಿಕಾ —

“ಆಸ್ತಿ ಚ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ”-ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಆತ್ಮನಿಚ್ಛವಂ
ವಿಚಿತ್ಯಾಶ್ಚಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ “ಸರ್ವತ್ರ ಈಶ್ವರನ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯವಿದ”
ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಅನುಮಾನ
ವನ್ನು “ಈಶ್ವರಃ ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದಲೂ, ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ
ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಅನುಮಾನವನ್ನು “ಈಶ್ವರಃ ವಿಪ್ರತಿವನ್ನು ಗುಣ
ವಾನ್” ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ‘ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವಾನ್,
ಸಂಪೂರ್ಣಸುಖವಾನ್,” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ
ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ “ದುಃಖರೂಪದೋ

ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಸ್ತದ್ವಾಕ್ಯೈಃಪಿ ಹಿ ತಾತ್ಪರೈಃ ॥

ನಿರ್ದೋಷಾರ್ಥಗುಣಕೋ ನಿರ್ಣಯೋ ಭಗವಾನ್ಹರಿಃ ॥ ೨೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನು-
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ॥ ೨-೧ ॥ ಛ ॥

ವಿಮತದೋಷವಾನ್ । ತಜ್ಞಿಹಾಸುತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರತ್ವಾನ್ । ಯೋ ಯತ್ರ ಜಿಹಾಸಾ-
ವತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಃ ಸ ತದಭಾವವಾನ್ । ಯಥಾ ಸಮ್ಮತ ಇತಿ । ತದೇವ-
ಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ದೋಷಾಭಾವಾನಾಂ ಚ ಸಮ್ಬಂಧಿ-
ನ್ಯಾಸ್ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಿಕಾಯಾ ಉಪಪತ್ತೇಸ್ತಾತ್ಪರೈಃ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ವಾದಿರೂಪಪಾದಕೈಃ ।
ಹಿಂಸಾಪದ್ಧೇಷಾಂ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾಂ ಸೂಚಯತಿ । ತದನೇನ

ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸಮಸ್ತಗುಣ
ಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣನು,
ಯಾವದೇ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಸಮಸ್ತಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ
ಉಪಪತ್ತಿಸಿದನು. ಇದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ೨-೧-೧೦

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈಶ್ವರನು ವಿವಾದಾಸ್ಪದ ದೋಷವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಬಿಡುವ
ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು, ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಯಾವನು ಯಾವುದರ ಬಗ್ಗೆ
ಬಿಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರನೋ ಅವನು ಅದರಿಂದ ರಹಿತನಿ
ರುತ್ತಾನೆ. ಸಮ್ಯಕ್ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣವು ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ರೀತಿಯಿಂದ, ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳ ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ಹಾಗೂ ದೋಷದ
ಪ್ರಭಾವಗಳ, “ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ” ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಉಪಪತ್ತಿಯು
(ಯುಕ್ತಿಯು) ಇರುವುದರಿಂದ, “ತಾತ್ಪರ್ಯಃ”= ಸಕಲಗುಣ ಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿಗಳ
ಉಪಪಾದಕಗಳಾದ “ ಹಿ ” ಶಬ್ದವು, “ ಗುಣಾಃಶ್ರುತಾಃ ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಿ
ದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪವಾನ್ ನ, ಶ್ರಮರೂಪದೋಷವಾನ್ ನ” ಇತ್ಯಾದಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಮೂಲವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೇಷದಯೋಜನೆಯನ್ನು “ತದೇವಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನ
ದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಣಾಂಉಪಪತ್ತೇಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಕ್ಷೀ
ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ, ಪಕ್ಷೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾಃ” ಎಂಬ ವಚನ

ಸ್ವಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಮಾಣಮಭಿಧೃತೈವ ಪರಕೀಯಯುಕ್ತಿನಾಂ ಕಾಲಾನ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟವ್ ಸ್ವಾನ-
ನ್ಯಾಭಾವೋಪಾಧಿದುಷ್ಟವ್ ಚೋಕ್ತಂ ಭವತೀತಿ ॥ ೨-೧-೧೧ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ - ।

ಉನ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗುಣಜಯನೀರ್ಥಾಖ್ಯಯತಿನಾ ॥

ಕೃತಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಪನವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವೃತೌ ।

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ಯಾಸುಧಾಪಾದಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಚರಣಃ

ಸಮಾಪ್ತಃ ॥ ೨-೧ ॥ ಛ ॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದಲೇ ಪರಕೀಯ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ
ಭಾವ ಉಪಾದಿಯಿಂದ ದುಷ್ಟತ್ವವೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮತಿ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಸುಕೃತಿಯಾದ ಅನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅವರ ಪ್ರಗುಣರಾದ ಜಯತೀರ್ಥರೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಯತಿಗಳು
ಮಾಡಿದ ವಿಷಮ ಪದವ್ಯಾಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಚರಣವು ಮುಗಿದುದು ॥೨-೧-೧೧॥

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ 'ತೇಷಾಂ' ಎಂಬುದರ ವಿವರಣವೇ 'ಗುಣಾಶ್ರುತಾಃ'
ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ' ಎಂಬುದು ಆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಗೆ, ಹೀಗೆಭಾವ

"ಪರಕೀಯಯುಕ್ತಿನಾಂ" — ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ

"ಕಾಲಾತ್ಯಯಾವದಿಷ್ಟತ್ವಂ" — ಸ್ವಮಾಣಬಾಧವು ಅಪೂರ್ಣಗುಣವತ್ವ
ಮುಂತಾದ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯ
ವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ ಚೇತನತ್ವ ಹೇತುವುಳ್ಳ ಕುಶ್ವರ(ಪಕ್ಷ)ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವವು
ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಾಧನದ ಅವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ ಬರುವುದರಿಂದ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಈ ಉಪಾಧಿಯು ಬರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು ೨-೧-೧೧

೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ೧ನೇ ವಾದವು ಮುಗಿದುದು

ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣೇ ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣೇ ಸಮಸ್ತಾವದ್ಯಗಂಧವಿಧುರೇ ಪರೇ
 ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮಸ್ತಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯೋ ಯಃ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯೇಽಭಿಹಿತಸ್ತಸ್ಯ
 ಸಾಕ್ಷ್ಯಾದಿಸಮಯವಿರೋಧೇನಾನ್ಯಥಾತ್ವಶಕ್ತ್ಯಾಂ ತನ್ನಿರೀಕರಣಾರ್ಥಮಯಂ ದ್ವಿತೀಯಃ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನಾದ ಸಕಲ ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ನಿಖಿಲ ದೋಷ
 ಗಳ ಲೇಶದಿಂದ ರಹಿತನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ
 ಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವು ಯಾವದೋ ಆ
 ಸಮನ್ವಯವು ಸಾಂಖ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಮಯ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ,
 ಬೇರೆಯವರನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿರಬಹುದು, ವಿಷ್ಣುವಿನನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಲ್ಲ
 ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರಲು ಅದರ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಎರಡನೆಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೂಲವನ್ನು ಅಪಾರಿಸಲು (ಕೆಳಗಿಳಿಸಲು-ಗ್ರಹಣಮಾಡಲು) ಶಂಕೆ
 ಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಲ್ಲವೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಭಾವವನ್ನು
 ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ವರಮತಗಳು ದೋಷದುಷ್ಟಗಳೆಂದು ಹೇಳು
 ವುದು ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು “ಜಗಜ್ಜ
 ನ್ಮಾದಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ವಾದದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣೇ” ಎಂಬುದು “ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ” ಎಂಬ
 ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶೇಷಣವು ಇದರಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,
 ಯೋಗಿಕವಾದ ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶೇಷಣವು “ಸಕಲಗುಣ
 ಪರಿಪೂರ್ಣೇ” ಎಂಬುದು ಇದನ್ನು “ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳ ಮತದ ವಿರೋಧಕ್ಕಾಗಿ
 ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯದ
 ಸಂಘಟನೆಗಾಗಿಯಾದರೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸರ್ವಜ್ಞತೆ, ಪೂರ್ಣಾ
 ನಂದ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಲಭಿಸಿದ,
 ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಅಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ದೋಷರಾಹಿತ್ಯ (ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ)
 ಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು “ಸಮಸ್ತಾವದ್ಯಗಂಧವಿಧುರೇ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ
 ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ “ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾ
 ರಣೇ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮುಂಚೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಶೈವ ಮತದ
 ಮತಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕಾಗಿ “ಬ್ರಹ್ಮಣಿ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ವಿಷ್ಣೌ” ಎಂಬುದಾಗಿ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಈ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತ

ಪಾಢ ಆರಂಭಯತೆ । ನನ್ವನಾರಂಭಯೀಯ ಏವಾಯಂ ಪಾಢ: । ತಥಾ ಹಿ ।
ಸಾಡ್ಘ್ಯಾಡಿಮತಾನಿ ಕಿಂ ಸ್ಮೃತೀವೇನೋಕ್ತಾರ್ಥಮನ್ಯಥಯಂತೀತಿ ಶಾಙ್ಕಯತೆ ।
ಕಿಂ ವಾ ಯುಕ್ತಯುಪೇತತಯಾ । ಅಥವಾ ಶ್ರುತಯುಪೇತತಯಾ । ಯದ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪೇತತಯಾ ।
ನಾಥ: । ಪ್ರತಿರ್ಮೃತಿಪರಾಹಂತವೇನಾಪಿನಿಶ್ಚಾಯಕಾಭಾವೇನ ಚ ತೇಷಾಮಪರ್ಮೃತಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾದವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಈ ವಾದವು ಅನಾರಂಭಣಿಯವೇ !
ಏಕಂದರೆ- ಸಾಂಖ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮತಗಳು ಸ್ಮೃತಿರೂಪದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
“ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಶ್ರುತಿ ಸಮನ್ವಯ ” ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬದಲಿಸುವ
ದೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದೋ ? ಅಥವಾ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಬದಲಿ
ಸುವದೆಂದೋ ? ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಬದಲಿಸುವುದೆಂದೋ ?
ಇಲ್ಲವೆ ವ್ರತೃಕ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಬದಲಿಸುವದೆಂದೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ
ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕಂದರೆ- ವಿರುದ್ಧವಾದ
ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಪರಾಹತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಿಯ ನಿಶ್ಚಯಕವಿಲ್ಲ
ದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅವಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಥಮ

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

ಗಳೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ “ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಎಂಬ
ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದು “ ಸಮನ್ವಯ: ” ಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ: ನಿಶ್ಚಯವು.

“ ತನ್ನಿರಾಕರಣಾರ್ಥಂ ” - ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವೆಂಬ (ಅನ್ಯಥಾ
ತ್ವದ) ಶಂಕೆಯ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಮ
ನ್ವಯ ವಿರೋಧದ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯ ಉಪಪತ್ತಿಗಾಗಿ (ಅದರ ಯುಕ್ತಿ
ಯುಕ್ತತೆ - ಸಂಭಾವಿತತೆಗಾಗಿ) ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವೆಂಬ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಈ ವಾದದ ಆರಂಭದ ಬಗ್ಗೆ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ ನನು ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ ಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗುಣ ” ಎಂಬ ಮೂಲವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮ
ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ‘ ಕಿಂ ಸ್ಮೃತಿತ್ವೇನ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

“ ಅವಶಿಷ್ಟವಾದುದದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ “ ಯದ್ವಾ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪೇತಯಾ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಸಮರ್ಥಿತತ್ವಾನ್ । ಅತ एव न चतुर्थः । न द्वितीयः ।
 उक्तार्थविरुद्धानां सकलयुक्तीनामाभासत्वस्य तत्रैव व्युत्पादितत्वात् ।
 प्रबलयुक्तिविरोधोऽत्र निरस्यत इति चेन्न । प्राबल्यं हि युक्तीनां
 श्रुत्यादिप्रमाणಮೂಲತ್ವೇನ ತತ್ಸಂವಾದಿತ್ವೇನ ವಾ ಬಹುತ್ವೇನ ವಾ ಸ್ಯಾನ್ । ಸರ್ವ-
 ಥಾಽಪಿ ನಾಧಿಕಾಶಙ್ಕಾವಕಾಶಃ । ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಂವಾದಿನೀನಾಂ ತನ್ಮೂಲಾನಾಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಕ್ಷವೂ ಸರಿ
 ಯಾದುದಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ವಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
 ಸಮಸ್ತಯವೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಿಗಳು
 ಅಭಾಸ (ದುಷ್ಟ) ಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಆ ಪ್ರಧಾನ ವಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
 ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿ
 ಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಯುಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು, ಶ್ರುತಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣ
 ಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದಲೋ, ಆ ಪ್ರಮಾಣ ಸಂವಾದಿಯಾದುದರಿಂದಲೋ ಇಲ್ಲವೆ
 ಬಹುತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೋ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ
 (ಸರ್ವವಿಧಗಳಿಂದಲೂ) ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಶ್ರುತಿ
 ಸಂವಾದಿಗಳಾದ, ಇಲ್ಲವೆ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕಗಳಾದ ಹಾಗು ಬಹುಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ಪ್ರತಿಸ್ಮೃತಿಪರಾಹತ್ವೇನ’ ಎಂಬುದು, “ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ಯಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯ ‘ಅನ್ಯಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷವ್ರಸಂಗಾತ್’ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂ
 ತಾಂಶದ ಅರ್ಥ = “ಅತಃನ” = ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೂಲಕವಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಾ
 ಹತ(ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು) ವಾದುದರಿಂದಲೇ!

“ಉಕ್ತಾರ್ಥವಿರುದ್ಧಾನಾಂ” - ಪ್ರಧಮಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ
 ವಾದವುಗಳ “ತತ್ತ್ವೇನ” = ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಒಂದನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ನವಿಲಕ್ಷ
 ಣತ್ವಾತ್, ಅಭಿಮಾನಿ,” ಈ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ “ಶ್ರುತಿಗುಣ” ಎಂಬ
 ದನ್ನು, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದೊಡನೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಬಲಯಾ” ಈ
 ಪದದಿಂದ. “ಶ್ರುತಿಗುಣ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ‘ಗುಣ’ ಪದಕ್ಕೆ “ಮೂಲ”(ಆಧಾರ) ಹಾಗು
 “ಸಂವಾದಿ,” ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಈ ಭಾವದಿಂದ “ತನ್ಮೂಲ
 ತ್ವೇನ - ತತ್ಸಂವಾದಿತ್ವೇನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಶ್ರುತಿ” ಪದವು “ಉಪ
 ಲಕ್ಷಣ - ಇತರ ಸಂಗ್ರಹಕವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ

ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಪಾರ್ಥಮಯಂ ಪಾದ್ ಆರಭ್ಯತ ಇತಿ । ತದ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಪರಪಕ್ಷಪ್ರತೀಕ್ಷೆಪೋ
 ಹಿ ತದ್ವಿಜಸಾಧನನಿರಾಸಾದನ್ಯೋ ನಾಸ್ತಿ । ಸಾಧನಾನಿ ಚ ಸ್ಮೃತ್ಯಾದೀನ್ಯೇವ ।
 ನಿರಸ್ತಾನಿ ಸಮಸ್ತಾನಿ ತಾನಿ ಪ್ರಥಮಪಾದ್ ಇತಿ ಕಿಮಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಮ್ । ಕಿಷ್ಕೇವಂ
 ಸತಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರೋಽಧ್ಯಾಯಾರ್ಥೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಅಪಗ್ ಆಹ । ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ
 ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಸ್ಥಾಪಿತೇಽಪ್ಯಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಮನ್ವಯಾಭಾವಶಙ್ಕಾ ।
 ಕಥಮ್ । ಯದ್ವಾಪ್ಯನುಮಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಪಬಾಧಿತುಂ ನಾಲ್ಮಮ್ ।
 ತಯಾಽಪಿ ಕಾರಣಾಂತರಂ ಜಗತೋಽವಗಮಯಿತುಮಲ್ಮಮ್ । ತತಶ್ಚ ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಾ-
 ನುಪಪತ್ತೇರನ್ಯತರಪರಿಗ್ರಹೇ ಹೇತ್ವಭಾವಾನ್ , ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತಿ ನ ನಿಶ್ಚೇತುಂ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹೀಗೆ
 (ಎರಡು ವಾದಗಳಿಂದ) ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಸ್ಥಾವರವಾದವುಗಳೂ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣಾ
 ರ್ಥವಾಗಿ ಈ ವಾದವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಇದು ಸರಿಯಾದುದು
 ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪರಕೀಯರು ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಗಳ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ ಬೇರೆ
 ಯಾದ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಸ್ಮೃತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೇ ಪರ
 ಪಕ್ಷದ ಸಾಧನಗಳು ಆ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರಥಮ ವಾದದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಸ
 ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಎರಡನೆಯ ವಾದದ ಕೆಲಸವೇನು ?
 ಮತ್ತು ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವಾಗಿ
 ದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು- “ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿ
 ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮೇಲೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಿಲ್ಲ
 ವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ— ಅನುಮಾನ
 (ಯುಕ್ತಿ)ವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಲ್ಲ
 ವೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜ ಆದರೂ ಬೇರೆ ಕಾರಣವೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು
 ತಿಳಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೈರೂಪ್ಯ
 ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಎರಡರಲ್ಲೊಂದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಣಮಾಡಲು ಕಾರಣ (ವಿಶೇಷ
 ಪ್ರಮಾಣ) ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸ್ಮೃತ್ಯಾದೀನ್ಯೇವ” -ಸ್ಮೃತಿ, ಅದರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿ
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳೇ !

ಶಕ್ಯತೆ । ಪ್ರತ್ಯುತ ಸರ್ವಜ್ಞಪ್ರಣೇತೃಕತ್ವೇನಾನುಮಾನಸ್ಯೋಪವೃದ್ಧಿತತ್ವಾನ್ , ಪ್ರಧಾನಾ-
ಯೇವ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಅನೌ ನ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಪವಾಧಿತುಮನುಮಾನಂ ನೋತ್ಸಹತೆ । ಕಿಂತು ಕಾರಣಾಂತರಮಪ್ಯ-
ವಗಮಯಿತುಂ ನಾಲಮಿತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾಠ ಆರಂಭಯತ ಇತಿ । ಏತದಪ್ಯ-
ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಕಿಮನೇನೋಕ್ತಂ ಸ್ಯಾನ್ । ಯದಿ ಪ್ರಾಕ್ ಸ್ವಾಮಿಮತಾರ್ಥೇ
ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಪರಿಹಾರೇಣ ಸ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಪನಾ ವಿಹಿತಾ । ಇದಾನಿಂ ಪರಪಕ್ಷಪ್ರತಿ-
ಕ್ಷೇಪೋ ವಿಧೀಯತ ಇತಿ । ತದೋಕ್ತಮೇವೋತ್ತರಮ್ । ಅಥ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಪರಿಹಾರ
ಏವ ಪಾಠದ್ವಯಾರ್ಥಃ । ಕಿಂತು ಸ್ವಪಕ್ಷವಿರೋಧಿಯುಕ್ತಿನಿರಾಕರಣ ಪ್ರಥಮೇ ।
ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಪರಪಕ್ಷಸ್ಥಾಪಕಯುಕ್ತಿನಿರಾಕರಣಮಿತಿ । ತನ್ನ । ನ್ಯಾಯಸಾಮ್ಯೇನ

— ಸಮರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಮಾಡಿದವರಾದುದರಿಂದ ಅನು-
ಮಾನವೇ ಉಪೋದ್ಭವಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೇ ಜಗ-
ತ್ಕಾರಣಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ ” ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ
ಆದುದರಿಂದ, ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಷ್ಟೇ ಅನು-
ಮಾನವು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಬೇರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲೂ
ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಎರಡನೆಯ ಪಾಠ ಪ್ರಾರಂಭಿ-
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ” ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅವನ ಈ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ಅಯುಕ್ತ
ವಾದುದು ಹೇಗೆಂದರೆ- ಇದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇನು ? ಹಿಂದೆ ತಮ್ಮ ಅಭಿ-
ಮತ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಸ್ಥಾಪ-
ನೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಈಗ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ”
ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದರೆ- ಹಿಂದೆ ಇದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ
ಇನ್ನು — ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವೇ ಎರಡೂ ಪಾಠಗಳ ಅರ್ಥ ಆದರೆ
ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಮೇಲಣ ಯುಕ್ತಿಗಳ ನಿರಾಕರಣವು ಪ್ರಥಮ ಪಾಠದಲ್ಲಿ, ಎರಡ-
ನೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪರಪಕ್ಷ ಸಾಧಕ ಯುಕ್ತಿಗಳ ನಿರಾಕರಣವು ಮಾಡ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಪೀಠಿಕಾ —

“ಉಕ್ತಮೇವೋತ್ತರಂ” — “ಪರಪಕ್ಷಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪೋಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವಾ-
ಖ್ಯಾನದಿಂದ, ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ

ಸ್ಮृतಿಯುಕ್ತಿಶ್ರುತಿಗುಣಯುಕ್ತಯೋ ಬಹುಯುಕ್ತಯ ॥
ಎವಂ ಚತುರ್ವಿಧಾ ನೈವ ವಿರುದ್ಧಯಂತೇಽನ್ವಯಂ ಪ್ರತಿ ॥

ತಾಸಾಮಪಿ ಶಕ್ಯನಿರಾಕರಣತ್ವಾತ್ । ಸಾರ್ವತ್ಯಂ (ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ) ಚ ಪ್ರಣೇತೃಣಾಂ ಪ್ರಾಗೇವ
ನಿರಸ್ತಮ್ । ಅನೌ ನಾಯಂ ಪಾದ್ ಆರಮ್ಭಣೀಯ ಇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಸ್ಮೃತೀತಿ ॥

ಶ್ರುತಯೋ ಗುಣಾ ಉಪಸರ್ಜನಾ (ನಿ) ಯಾಸಾ ತಾಸ್ತಥೋಕ್ತಾಃ । ಚತು-
ರ್ವಿಧಾ ವಿರೋಧಿಪ್ರತಿತಯಃ । ಅನ್ವಯಂ ಪ್ರತಿ ನ ವಿರುದ್ಧಯಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯ-

ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಪಸರ್ಜನವುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಬಹುಯುಕ್ತಿಗಳು.
ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ತರಹವುಳ್ಳ ವಿರೋಧಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳು, ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವನ್ನು
ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಿಂದ ನಿರ್ಣ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಛಿಡುತ್ಪದೇಂಬ ಅಭಿವ್ರಾಯವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನ್ಯಾಯ (ಯುಕ್ತಿ)ವು
ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ
ಮತ್ತು ಆಯಾಯ ಅಗಮಗಳ ಪ್ರಣೇತರು ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು
ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪಾದವು ಆರಂ-
ಭಣೀಯವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ವೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು “ಸ್ಮೃತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಪದ್ಯದಿಂದ ವರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

‘ಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗುಣ ಯುಕ್ತಯಃ = ಇಲ್ಲಿ “ಶ್ರುತಯಃ ಗುಣಾಃ
ಉಪಸರ್ಜನಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ” (ಶ್ರುತಿಗಳು ಗುಣಗಳೆಂದರೆ ಉಪಸರ್ಜನಗಳು
ಯಾವವುಗಳಿಗೋ ಅವುಗಳು) ಹೀಗೆ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ ವಿರೋಧಿ ಪ್ರತೀತಿ (ವಿಪ್ರತಿ
ಪತ್ತಿ)ಗಳು ನಾಲ್ಕು ತರಹದವುಗಳು ಅನ್ವಯಂ ಪ್ರತಿ ನ ವಿರುದ್ಧಂತೇ ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರತ್ಯುತ ಸರ್ವಜ್ಞಪ್ರಣೇತೃಕತ್ವೇನ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅಭಿವ್ರಾ-
ಯವನ್ನು “ಸಾರ್ವಜ್ಞಂ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನವಿಂದನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಾಗೇವ”
—“ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆಹೊರಟ “ನ ಚಾಸ್ತಿ
ನಿಶ್ಚಯಸ್ತತ್ರ ಶಕ್ಯತೇ ವ್ಯಭಿಚಾರತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನವಚನಗಳಿಂದ
ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿಯೇ!

ಮೂಲವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂವಾದಿಯಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪಸರ್ಜನ
ವಾಗುವುದೆಂದು “ಉಪಸರ್ಜನಾಸಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಎವಂ ಚತುರ್ವಿಧಾಃ”

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಪಾದೇನ ನಿರ್ಣೀತೇಽಪ್ಯಭಿಯೋಗತಃ ॥

ದರ್ಶನಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾನ್ಮಂದ ಆಶङ್ಕತೇ ಪುನಃ ॥

ಸಿದ್ಧಮರ್ಥಂ ನಾನ್ಯಥಾಯತುಂ ಶಕ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಭಿಯೋಗ ಆಗ್ರಹಃ । ದೃಶ್ಯತೇ ಪ್ರಮೇಯಮಭಿರಿತಿ ದರ್ಶನಾನಿ ಸಾಡ್‌ಖ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ । ಏತದ್ಭುತಂ ಭವತಿ । ಯಥಾಪಿ ಪರಮತಸಾಧಕಾನಾಮಸ್ಮಿನ್ಮತಬಾಧಕಾನಾಂ ಚ ಸ್ಮೃತ್ಯಾದೀನಾಮಾಭಾಸತ್ವ-
ವ್ಯುತ್ಪಾದನೇನ ಸ್ವಪರಪಕ್ಷಸಾಧನೋಪಾಲಮ್ಬೌ ಕೃತಾವೇವೇತಿ ಪರಮಾರ್ಥಃ । ತಥಾಽ-
ಪ್ಯುಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ಪುನಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾಶङ್ಕಾ ಭವತ್ಯೇವ । ಕಿಮೇತದೇವಮನ್ಯಥಾ ವೇತಿ ।
ಕಸ್ಮಾತ್ । ಅಭಿಯೋಗತೋ ದರ್ಶನಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾತ್ತದ್ಭುತಲಮ್ಬಾದಿತಿ ।

ಯಿಸಲ್ಪ ಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ದರ್ಶನಗಳು ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ
ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತೂ ಅಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬದಲು ಮಾಡಲು
(ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸಲು) ಸಮರ್ಥಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ “ಅಭಿಯೋಗ”- ಆಗ್ರಹ
“ದರ್ಶನಾನಿ”- ಯಾವವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಮೇಯದ ದರ್ಶನವಾಗುವದೋ ಅವು
ದರ್ಶನಗಳು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಇದು — “ಪರಮತದ ಸಾಧಕ
ಗಳೂ ನಮ್ಮ ಮತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಗಳೂ ಆದ ಸ್ಮೃತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಭಾಸ
(ದುಷ್ಟ)ಗಳೆಂದು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಸಾಧನ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣ
ಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮಾಡಿದುದೇ ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದು, ನಿಜಸಂಗತಿ, ಆದರೂ ಉಕ್ತವಾದ
ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಶಂಕೆಯು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ ಇದು ಹೀಗೆಯೋ
ಇಲ್ಲವೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿದೆಯೋ ? ಎಂದು ಏಕೆ ? ಆಗ್ರಹದಿಂದ ದರ್ಶನಗಳು
ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದ್ದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ, ಈಕಾರಣದಿಂದ. ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಬೇಕಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನು “ವಿರೋಧಿಪ್ರತೀತಯಃ” ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪೂರೈಸಿದ್ದಾರೆ

ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಶಂಕಾನಿರಾಸವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು “ಏತದುಕ್ತಂ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪರಮಾರ್ಥಃ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ವಚನವು,
“ನಿರ್ಣೀತೇಽಸಿ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ಮೂಲದ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ಅನುವಾ

ಅನಾದಿಕಾಲತೋ ವೃತ್ತಾ ಸಮಯಾ ಹಿ ಪ್ರಾಹತ. ||
ನ ಚೋಚ್ಛೇದೋಽಸ್ತಿ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಸಮಯಸ್ಯೇತ್ಯತೋ ವಿಭು: ||

ನನು ಚ ಶ್ರುತಯಸ್ತಾವದಪೌರೂಪೇಯತಯಾಽನಾಗಾಹಿತದೋಷಾಃ ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿ-
ಮಿಶ್ರಾನುಸಂಹಿತಾರ್ಥಾ ನಿರಸ್ತಸಮಸ್ತಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾಶ್ಚ । ತನ್ಮತಂ ಸಮನ್ವಯ-
ಸಿದ್ಧೇಽರ್ಥೇಽಭಿಯೋಗಪ್ರವೃತ್ತದರ್ಶನೋಪಲಬ್ಧಮಾತ್ರೇಣಾನ್ಯಥಾತ್ವಗಾಢಾ ಸ್ಯಾತ್ ।
ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ನನ್ವತ ಏವೋಕ್ತಂ ಮಂದ ಇತಿ । ಮೈವಮ್ । ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಮನಾಲೋಚ್ಯ
ಶಾಸ್ತ್ರಮಾನಸ್ಯಾಚಿಕಿತ್ಸಿತಗಾಢಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೇಽನಾಧಿಕಾರಾದಿತ್ಯನೋಽಭಿಯೋಗತೋ
ದರ್ಶನಾನಾ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರಾಕಾರಣಂ ವಿವೃಣೋತಿ || ಅನಾದೀತಿ ||

ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ, ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಸಮಯಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರ
ಗಳು) ಇದ್ದೇ ಇರುವವುಗಳು ಮತ್ತು ಯಾವದೇ ಸಮಯಕ್ಕೂ ಸಹ ನಾಶ
ವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಂದನು ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ.)

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳಂತೂ ಅವಾರುಷೇಯಗಳಾದುದರಿಂದ ದೋಷ ಶಂಕೆಗೆ
ಒಳಪಡದವುಗಳು, ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು
ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ವ್ರತವಸ್ತದ ಸರಾಸವುಳ್ಳವುಗಳು ಆದುದರಿಂದ, ಸಮನ್ವ
ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ, ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊರಟ ದರ್ಶನಗಳ
ಉಪಲಂಭ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅದು ವಿಸರೀತವಾಿರುವುದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಹೇಗೆ
ಬರುತ್ತದೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೇಪವು ಇದರ
ಮೇಲೆ “ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮಂದಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾಗಿದೆ”ಯೆಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವ್ರಾಪ್ತಿ (ಸಂಶಯ
ಬೀಜವನ್ನು) ಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸದೆ ಶಂಕಿಸುವವನಿಗೂ ವರಿಹಾರವಿಲ್ಲದ ಶಂಕೆ
ಯುಳ್ಳವನಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, “ಆಗ್ರಹದಿಂದ
ದರ್ಶನಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಶಂಕಾಕಾರಣವನ್ನು
‘ಅನಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದವು “ಅಭಿಯೋಗತಃ” ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವು “ಉಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ಪುನ
ರಾಶಂಕಾಭವತ್ಯೇವ” ಎಂಬುದು

“ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್” — ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಯಾವದೇ ವಿಸ

ಕಪಿಲಕಣಾಡಾದಿನಾಂ ಪ್ರಣೇತುಣಾಂ ಸರಣಾತ್ಕಥಮನಾದಿತ್ವಮಿನ್ಯತ ಉಕ್ತಂ ಪ್ರವಾಹತ
ಇತಿ । ಕಪಿಲಾದಯೋ ಹಿ ಪೂರ್ವೈಃ ಪ್ರಣೀತಾನ್ಯೇವ ಶಾಸ್ತ್ರಾಪಿ ಕಾಲಬಲಾದುತ್ಸನ್ನಾನಿ
ತಪಃಪ್ರಭಾವಾದಿನಾಽವಗಮ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಾಂತರರಚನಯಾ ಪ್ರವರ್ತಯಂತಿ । एवं ಪೂರ್ವೇಽಪಿ
ಪೂರ್ವತರೈರನೀವಂ ಪ್ರವಾಹನೋಽನಾದಿತ್ವಾದ್ತೋಷಃ । ತಥೈವ ಚ ಸರಣಾನೀತಿ ।
ಇತಿ ಹೇತೋರಾಶಕ್ತುತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಣ ಸಮ್ಬಂಧಃ ।

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಕರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯವಶಾದೇವ ಹ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
ಕಲ್ಪನೀಯಮ್ । ಅನ್ಯಥಾಽನಿಪ್ರಕ್ಷಾನ್ । ತತ್ರ ಯಥಾ ಶ್ರುತೀನಾಮನಾದಿತ್ವಾನ್ಕರಣ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವರಾದ ಕಪಿಲಕಣಾದ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸಮ
ಯಗಳು ಅನಾದಿಗಳೆಂಬುದುಹೇಗೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಉತ್ತರಿಸಲು, “ಪ್ರವಾಹತಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಕಪಿಲ ಮುಂತಾದವರು, ಪೂರ್ವದವರಿಂದ ವಿರಚಿ
ತಗಳೇ ಆದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ಕಾಲ ಒಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ (ತೀರೋಹಿತ)ಗಳಾದುದರಿಂದ
ತಪಃಪ್ರಭಾವ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಪ್ರಬಂಧಾಂತರಗಳ
ರಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ ಇದರಂತೆ ಪೂರ್ವದವರೂ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವದ
ವರಿಂದ ಬಂದವುಗಳನ್ನೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಸಮಯಗಳು ಪ್ರವಾಹ
ರೂಪದಿಂದ ಅನಾದಿಗಳಾಗಿವೆ ಆದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಇದರಂತೆಯೇ
ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಹ; ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ (ಇತಿ ಹೇತೋಃ ಅಶಂಕತೇ)
ಅಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದು — “ಕರಣಗಳ ದೋಷ, ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ,
ಇವುಗಳ ವಶವಾಗಿಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಕೆಂದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೆ ಅತಿವ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ, ಹೇಗೆ ಅನಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಧಾತ್ವಸಂಶಯವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
ಆದುದರಿಂದ ನಿಶಂಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆಗದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.

“ಸ್ಮರಣಾನಿ” — ಕಪಿಲ ಕಣಾದಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು,
“ತಥೈವ” — ಇದರಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆ

ಇದರಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅಶಂಕೆಯ ಬೀಜವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು “ಇದಮುಕ್ತಂ
ಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಶದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ

ದೋಷಾಭಾವಸ್ತಥಾ ಸಮಾನಾಮಪಿ । ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವಂ ಪ್ರವಾಹಾನಾದಿತ್ವಮಿತಿ
ತು ವೈಷಮ್ಯಮಾತ್ರಮ್ । ಪುರುಷದೋಷಸಂಚಾರಾಭಾವಸ್ಯೋಭಯತ್ರಾಪಿ ಸಾಮ್ಯಾತ್ । ಯಥಾ
ಚಾನುಚ್ಛೇದನಾನುತ್ಪತ್ತೇ: ಶ್ರುತೀನಾ ಬಾಧಕಾಭಾವ: । एवं ಸಮಾನಾಮಪಿ । ಯದಿ
ಕರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯೋಪೇತಾ: ಸ್ಯು: ತದೋನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯವಾದಿದಿಮ್ಪ್ರಥಮಾ: ಸಮುಚ್ಛೇ-
ದವಂತಶ್ಚ ಸ್ಯು: । ನ ಚೈವಮ್ । ಅತ: ಕಥಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಶ್ರುವತೇ । ಯಥಾ ಚ
ಶ್ರುನಯೋ ಬಲವದ್ಯುಕ್ತಯನುಸಂಹಿತಾರ್ಥಾ ಎವಂ ಸಮಯಾ ಅಪಿ । ನ ಚ ತಾಸಾಮಾ-
ಭಾಸಾತ್ವಮುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸರ್ವೇಷಾಂ ತದನುವರ್ತಿತಾನಾಮಸ್ಮಾಭಿರನವಗತತ್ವೇನ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಯಾದುದರಿಂದ ಕರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಮಯಗಳಿಗೂ ಸಹ
ಕರಣದೋಷವಿಲ್ಲ ಅದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವುದು, ಪ್ರವಾಹತಃ
ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವುದು, ಈ ನೈಷಮ್ಯವಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ
ಇರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಪುರುಷದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಿದೆ
ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ(ಸಂಪ್ರದಾಯ ವ್ರಾಪ್ತತೆ)ಯು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದ
ರಿಂದ ಹೇಗೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಕರಣದೋಷ
ಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯವುಳ್ಳವುಗಳಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉನ್ಮತ್ತ ನಾಕೃಗಳ ಹಾಗೆ ಇದಂ
ಪ್ರಥಮತೆ(ಉತ್ಪತ್ತಿ)ಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ವಿಚ್ಛೇದವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವವು
ಅದರೆ ಹಾಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚ್ಛೇದವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಅಪ್ರಾ
ಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುತ್ತವೆ? ಬಲವುಳ್ಳ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನದಿಂದ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸಮಯಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ಆ
ಬಲವದ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಾಸತೆಯು (ದೃಷ್ಟತೆಯು) ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅನ್ಯಥಾ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್” -- ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುವುದರಿಂದ ವ್ರಾಪ್ತಾಣ್ಯದ ಅಪವಾದಕವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರು
ವುದಾದರೆ ಯಾವದೇ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ
ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಲೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಮುಂದೆ “ತೇಕೈಃ ದೃಢತೈಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದ
ರಿಂದ ನಿವಾರಿತವಾಗುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು “ಯಥಾ ಚ ಶ್ರುತಯಃ” ಎಂಬ ಪಚ
ನದಿಂದ ತಾವೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ತತ್ಪರಿಹಾರಸಮ್ಮಾವನಾತ್ । एवमेवाप्रतिपक्षत्वं श्रुतीनामिव समयानां सम्भावितम् । कथमन्यथा सूत्रकृदेकधुरीणाः गौडोदनिप्रभृतयोऽभियोगतस्तान् प्रवर्तयेयुः । कथं च प्रेक्षावन्तोऽनेकेऽभियोगेनैवोपाददीरन् । तदेवं श्रुतिसमानयोगक्षेमतां समयानां सन्यमानस्य स्यादेवोक्तार्थ-सन्देह इति ।

ನನ್ವೇವ ಸತಿ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾನಾಮನೇಕೇಷಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಾವನ್ನ ಸಮ್ಮ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಟೈದಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಆಯಾಯ ಸಮಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸುವ ವರನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ವರರು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಭಾಸವೆಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷದ ಪರಿಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಭಾವನೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಸಮಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಸಂಭಾವಿತವಾದುದೂ ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ಕೃದೇಕ ಧುರೀಣರಾದ ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದವರು ಅಭಿಯೋಗದಿಂದ ಆಯಾಯ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿಯಾರು ? ವಾಗು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಜ್ಞನರು ಅಭಿಯೋಗದಿಂದಲೇ ಆ ವಚನಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯಾರು ? ಅದುದರಿಂದ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನಯೋಗ ಕ್ಷೇಮಗಳುಂಟೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನಿಗೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹವು ಎಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ " ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು— ಒಂದನ್ನೊಂದು ವಿರೋಧಿಸುವ ಅನೇಕ ಸಮಯಗಳಿಗಂತೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ. —

ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳ ಹಾಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು "ಕಥಮನ್ಯಥಾ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ "ಸೂತ್ರಕೃದೇಕಧುರೀಣಾಃ" - (೧) ಸೂತ್ರಕಾರರ ಮುಖ್ಯಭಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರು, (೨) ಸೂತ್ರಕಾರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಏಕ (ಮುಖ್ಯ) ಧುರೀಣರಾದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ 'ಶಾಸ್ತ್ರೋದನಿಪ್ರಭೃತ್ಯಯಃ' = ಜನ ಮುಂತಾದವರು,

ಸಂದೇಹ ಇತಿ" ಇಲ್ಲಿಯ 'ಇತಿ' || ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಇದಮುಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದೇಹವೇ ಅನ್ವಯವು

ವತಿ । ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಾಪತ್ತೇ: । ತಥಾ ಚಾವಶ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯೇ ಕಸ್ಯಾಚಿದೇವ ಪ್ರಾಮಾ-
 ಣ್ಯೇಽನಾದಿಕಾಲನೋ ವೃತ್ತತ್ವಾದೇರನ್ಯೇಷ್ವನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧೌ ಸರ್ವಥಾ ಕಲ್ಪನೀಯಾಃ-
 ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರित್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾದಿಸಮಯಾನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಕಲ್ಪ-
 ಯಿತುಂ ಗಮ್ಯತ ಏವ । ತತ್ಕಥಂ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧೇಽರ್ಥೇ ಪುನಃ ಶङ್ಕೇತಿ ।
 ಉಚ್ಯತೇ । ಯೋ ಹಿತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರिति ಸಕ್ಷೇಪೇಣಾದಿತನ್ಯಾಯಂ ಪರಪರಿ-
 ಕಲ್ಪಿತೇಷು ಪ್ರಮೇಯವಿಶೇಷಪ್ರೇಕ್ಷಿತುಂ ಕ್ಷಮತೇ ತಂ ಪ್ರತ್ಯೇವಮೇತ್ । ಯಸ್ತ್ವೇವಂ ನ
 ಕ್ಷಮಃ ಸ ಯಾವದಯಂ ಸತ್ಕ್ಷೇಪೋ ನ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತೇ ತಾವದನ್ಯಪರित್ಯಾಗನೈಕಗ್ರಹಣ-
 ಸ್ಯಾನಿಶಾನಃ ಶೃಂಙ್ಖಲೈವ । ನ ಚೈವಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ನಾಧಿಕ್ರಿಯೇತ । ಸತ್ಸಂಹಪ್ರಪಂಚೋಚ್ಛೇದ-
 ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ತದಿದಮುಕ್ತಂ ಮಂದ ಆಗತ್ಕುನ ಇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧ
 ಸ್ವಭಾವಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ, ಯಾವದೋ ಒಂದು
 ಸಮಯಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಿರುವಾಗ, ಅನಾದಿ
 ಕಾಲದಿಂದ ಅನುಪಮಾನವಾಗಿರುವುದು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಇತರ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ
 ಅನುಪಮಾನವೆಂದು ಸರ್ವಧಾ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ, “ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನು-
 ಪಲಬ್ಧೇಃ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ, ಸಾಂಖ್ಯ ಮುಂತಾದ
 ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದ-
 ರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಆಶಂಕೆಯು
 ಹೇಗೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವು— “ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ” ಎಂಬ
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಮ ಪರಿಕಲ್ಪಿಸಿದ ಅನೇಕ
 ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅನ್ವಯಿಸಲು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯಾವನು ಸಮರ್ಥನೋ
 ಅವನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬಾರದಿರಬಹುದು ಆದರೆ ಯಾವನು ಅಸಮ-
 ರ್ಥನೋ ಅವನು, ಈ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ
 ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ (ವಿವರಿಸುವವರೆಗೂ) ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಇದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ನ್ಯಾಯಂ” — ಅವನು ಹೇಳಿದ “ಫಲದ ವಿಸಂವಾದಿಯಾದುದು,” ಇದು
 ನ್ಯಾಯವು ಅಥವಾ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವ ಮುಂತಾದ ನ್ಯಾಯ

ಆಂತಿಮಮೂಲವೈಮೇತೇಷಾಂ ಪೃಥಗ್ದರ್ಶಯತಿ ಸ್ಕುಟಮ್ ॥

ಕಿಮನೌ ಯಥೇವಮಿತ್ಯನ ಆಹ ॥ ಅತಃ ಇತಿ । ಆಂತಿಮಪದಂ ವಿಪ್ರ-
ಲಮ್ಬಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಪೃಥಗ್ವಿವಿಕ್ತೇಣ ಸ್ಕುಟಂ ಸುವಿಧಮ್ । ತತ್ತತ್ಸಮಯೋ-
ಕ್ತಾರ್ಥಾನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕೃತ್ವಂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಾಕ್ ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣಾಸ್ಕುಟಂ ಚೋಕ್ತ-
ಮತ್ರ ವಿವಿಕ್ತೇಣ ಸ್ಕುಟಂ ದರ್ಶಯತೀತಿ । ಆಂತಿಮಾದಿಮೂಲತ್ವಂ ಜ್ಞಾಪಯತೀತಿರ್ಥಃ ।
ಏತೇನ ಪೂರ್ವಪಾದೇನಾಸ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಪ್ರಪಂಚಕರ್ಮಲಕ್ಷಣಾ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಣಿ ಪ್ರಪಂಚೇನ ಪ್ರಯೋ-
ಜನಂ ಚೋಕ್ತಂ ಭವತಿ । ತದಿದಮುಕ್ತಮಿತಿರೇವಾಮಿತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೇ ।

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಆಗಮವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಈ ಸಂಖ್ಯೆ
ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕವಾದವುಗಳೆಂಬುದನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ರಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಹೀಗೆ ಶಂಕೆಯೇ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ಅವನು
ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆಯಲಾರನೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಕ್ಷೇಪ
ವಿಸ್ತರಗಳಿಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಇದನ್ನು “ ಮಂಡಃ
ಅಶಂಕತೇ ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಹೀಗಾದರೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ‘ ಅತಃ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ “ ಭ್ರಾಂತಿ ’ ಪದವು ‘ ವಿಸ್ತರ-ವಂಚನ ’ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ “ ವೃಥಾ ”- ವಿಸ್ತರದಿಂದ “ ಸ್ಫುಟಂ ’ ಸುಬೋಧವಾಗಿ
ಆಯಾಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳು ಅವ್ಯವಾಹಿಕಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣ
ವಿರುದ್ಧಗಳೂ ಆಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹಾಗೂ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಸುವ
ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಆ ಸಮಯಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕಗಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ
ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದೊಡನೆ = ನಾದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟ
ಪ್ರಸಂಚಕಭಾವ ಸಂಗತಿಯೂ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ದೀಪಿಕಾ —

ಬೌದ್ಧಾದಿಮತಗಳ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ “ ಭ್ರಾಂತಿಪದಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನಾರಂಭಣೀಯತ್ವಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರ
ವು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು “ ತತ್ತ್ವಮಯೋಕ್ತಾನ್ತಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

ತರ್ಕೇದಂತಮೇವ ವಾಕ್ಯೇಶ್ವಾಗಮವಾದಿನಾಮ್ ॥

ನನ್ವೇತದಶಕಯಂ ತೈಃ ಸ್ವಪ್ರಮೇಯಾಣಾಂ ದೃಢತರ್ಕಾಗಮಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ಪರಕೀಯ-
ತರ್ಕಾದೇನಿರಸ್ತತ್ವಾದಿನ್ಯತ ಆಹ ॥ ತರ್ಕೇರಿತಿ । ತರ್ಕಶಬ್ದಃ ಸೋಪಸ್ಕರಾನು-
ಮಾನಾರ್ಥಃ । ದೃಢತಮೈಃ ಪರಕೀಯತರ್ಕವಾಧಕೈಸ್ತದವಾಧ್ಯೈಶ್ಚ । ವಾಕ್ಯೈಶ್ಚ ದೃಢತ-

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ದೃಢತಮಗಳೇ ಆದ ತರ್ಕ ಹಾಗೂ ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು “ಇತರೇಷಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಇನ್ನು— ಇದು ಅಶಕ್ಯವು ಏಕೆಂದರೆ ಆಯಾಯ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರು
ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ದೃಢವಾದ ತರ್ಕ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಸಾಧನಮಾಡಿ
ದ್ದಾರೆ ಹಾಗೂ ಪರರ ತರ್ಕ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ”
ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ತರ್ಕೈಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ತರ್ಕ’
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ನ್ಯಾಸ್ತಿ, ಸಮುಚಿತ ದೇಶವರ್ತಿತ್ವ, ಅನುಕೂಲ ತರ್ಕ ಮುಂತಾದ
ಪರಿಕರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನುಮಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ “ದೃಢತಮೈಃ”—
ಪರಕೀಯರ ತರ್ಕಗಳ ಬಾಧಕಗಳೂ ಅವರ ತರ್ಕಗಳಿಂದ ಅಬಾಧ್ಯಗಳೂ ಆದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪ್ರಾಕ್” ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ “ವಿತೇನ” — “ಅತೋ
ವಿಭುಃ, ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲತ್ವಮೇತೇಷಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ಈ ಪಾದವು ಪ್ರಧಮಪಾದಾರ್ಥದ ವಿವರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ “ಪೂರ್ವ
ಪಾದೇನ” — ಸಮನ್ವಯದ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಸಕಲ ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು
ಹಿಂದಿನ (ಪ್ರಧಮ)ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ವಿವರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಪಾದದೊಡನೆ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಸಂಚ್ಯಪ್ರಸಂಚಕಭಾವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು. “ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ” - ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೂ, ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವೇ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸುದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ
ದೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು, ಮಂದಶಂಕಾನಿವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿಸ್ತಾರಭಾವದ ಉಪಪಾದನಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಭಾಷ್ಯ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ “ತದಿದಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಮೇರಿತಿ ಸಮ್ಬಂಧ್ಯತೆ । ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ । ವೇದಾದಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನ-
ಭ್ಯುಪಗच्छन्ತं ಪ್ರತಿ ಕಥಂ ತದ್ವುಪನ್ಯಾಸ ಇತ್ಯನು ಉಕ್ತಮಾಗಮವಾದಿನಾಮಿತಿ ।
ಆಗಮಸ್ಯ ವೇದಾದಿಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಭ್ಯುಪಗच्छಂತಾಂ ಪುಂಸಾಂ ಸಮಯಾನಾಮಿತಿ
ಸಮ್ಬಂಧಃ । ಯದ್ವಾ ಸ್ವಾಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿನಾಮಿನ್ಯರ್ಥಃ । ತತಶ್ಚ ಸ್ವಾಗಮ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತರ್ಕಗಳಿಂದ 'ವಾಕ್ಯೈಃ' = ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ದೃಢತಮೈಃ' = ಎಂಬುದು ಅನ್ವಯ
ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವಾನ್ವಯವಿದೆ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಒಪ್ಪದವನನ್ನು ಕುರಿತು, ಆ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು 'ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ?' ಎಂಬ
ವೃತ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ 'ಆಗಮವಾದಿನಾಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
"ವೇದ ಮುಂತಾದ ಆಗಮಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷರ
ಸಮಯಗಳ" ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯ, ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಗಮಗಳ ಪ್ರಾಮಾ
ಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರಿಗೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದ, "ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಗಮಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

'ಪರಕೀಯತರ್ಕಾದೇಃ' - ಆಯಾಯ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಬೇರೆ
ಬೇರೆ ವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ತರ್ಕಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ (ನಿರಾಸವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ
ದುದರಿಂದ) ಸಿದ್ಧಾಂತೀಯ ತರ್ಕಗಳಿಗೂ ನಿರಾಸವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
ಇನ್ನು - "ಆಗಮವಾದಿನಾಂ" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ವೇದಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳುವವರ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಸದೃಢತರ್ಕಆಗಮಗಳಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿ
ಮೂಲತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ ಸ್ವದಲ್ಲಿ-
"ವಿಸ್ತೃತೀಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಂ" ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಕೊನೆಯ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದಲೂ, 'ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನವೇಕ್ಷಾ' ಎಂಬ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ
ಅಂತಿಮಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, "ವಿಸ್ತೃತೀಧಾಚ್ಛಾ" ಎಂಬ ಶಕ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಕೊನೆಯ
ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಆದರೂ 'ಸರ್ವಧಾನುಸಪತ್ನೀಶ್ಚ' ಎಂಬ
ಬೌದ್ಧಾಧಿಕರಣದ ಅಂತಿಮ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ
ಅಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಛ ನೈತೇ ಪಕ್ಷಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ' ಎಂಬ
ದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಕುರಿತು, ಅವರ ಮತವಿರೋಧಿಶ್ರುತಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು
(ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧವನ್ನು) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ಬರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಲು (ಆಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ) ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು "ಯದ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಮಾण्याಭ್ಯುಪಗಮನ್ಯಾಯೇನ ವೇದಾದೇರಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತೈರङ್ಗೀಕಾರಯಿತ್ವೇತಿ
(ಯೇತಿ) ಭಾವಃ । ಅಥವಾಽಽಗಮಸ್ಯ ವೇದಾದೇಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿನಾ ಶಿಷ್ಯಾಣಾ
ವ್ಯಪಕ್ಷಯೇತಿ ಶೇಷಃ । ತಥಾ ಚ ಬೌದ್ಧಾಧಿಕರಣಾಂತೇನ ನ ವಿರೋಧಃ ।
ಯದ್ವಪ್ಯೇತದನುಪದಮೇವ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯತೇ । ತಥಾಽಪಿ ಶ್ರುತಮನ-ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥ-
ಮುಕ್ತಮಿತಿ ।

ನನು ಚಾನಾಥನಂತಕಾಲೇಽನುಚ್ಛೇದೇನ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಸಮಯಾನಾಂ ನ
ಭ್ರಾನ್ತ್ಯಾದಿಮೂಲವುಚಿತಮ್ । ನ ಹಿ ತಥಾವಿಧಸ್ಯೋನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯಾದೇರನಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವೇದಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೂ
ಅವರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ, ಅಥವಾ ವೇದಾದಿ
ಆಗಮಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಶಿಷ್ಯರ, ಅವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ (ಅಭಿಪ್ರಾ-
ಯದಿಂದ) “ಅವೇಕ್ಷೆಯಾ” ಹೀಗೆ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಬೇಕು ಅದುದರಿಂದ,
ಬೌದ್ಧಾಧಿ ಕರಣಾಂತೈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ ತೋರಿಸುವರು ಅದರೂ ಶ್ರೋತೃಗಳ ಮನಃ
ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಅನಾದ್ಯನಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಹೊರಟಿರುವ ಸಮ-
ಯಗಳು ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಮೂಲಕಗಳೆಂಬುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಅಂಥ
ಉನ್ನತವಾಕ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಅನಾದ್ಯನಂತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಅನು-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಮಾಧಾನಾಂತರವನ್ನು “ಅಥವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಫಲವನ್ನು “ತಥಾಚ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಏತತ್”- “ತಕ್ಕೈಃ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯೋಕ್ತಿ ವಿಷಯವನ್ನು “ಅನುಪದಮೇವ”- “ತಥಾಽಪಿ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧೀನಾಂ”
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ “ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ
ಪದ್ಯಗಳಿಂದ, ಎಂದೂ ಅರ್ಥ

ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಮುಂತಾದುದನ್ನು “ನನು ಚಾನಾದ್ಯನಂತಕಾಲೇ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿ-
ಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧ್ಯ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು “ತಥಾವಿಧಸ್ಯ”

ಛನಂತಕಾಲೇಽನುವೃತ್ತಿರಸ್ತಿ । ತದ್ವಯಂ ಪ್ರಯೋಗಃ । ಸಾಕ್ಷ್ಯಾದಿಸಮಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣ-
ಭೂತಾ ನ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಾ ವಾ । ಸರ್ವದಾಽನುವರ್ತಮಾನತ್ವಾನ್ಮಹಾಜನಪರಿಗೃಹೀತತ್ವಾದ್ವಾ
ವೇದವದಿತಿ । ತಥಾ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತರ್ಕಾದಿರ್ಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವಮಿತಿ । ಮೈವಮ್ ।
ಕಿಮತ್ರ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಮಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಕಂ ಸಾಧ್ಯಮುತೈಕಸ್ಯ । ನಾಥಃ ।
ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾನಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಸಾಧನೇ ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪಾಪತ್ಯಾ ಬಾಧಿತವಿಷಯ-
ತ್ವಾತ್ । ಪರಸ್ಪರಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪರೂಪತ್ವೇನ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಾच्च । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದು—“ಸಾಂಖ್ಯ
ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ । ಭ್ರಾಂತಿ ಮೂಲಕಗಳಲ್ಲ ಏಕೆಂ
ದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಅದ್ವಂತ ಮಹಾಜನ ಪರಿಗೃಹೀತಗಳಾ
ಗಿವೆ ವೇದವು ಇದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು,” ಹೀಗೆ ಅದುದರಿಂದ, ಮುಂದೆ ಹೇಳ
ಲಿರುವ ತರ್ಕಗಳು ಬಾಧಿತ ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ ” ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿ
ಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಇಲ್ಲಿ- ಎಲ್ಲ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮುಂತಾದುದನ್ನು
ಸಾಧನಮಾಡುವುದೋ? ಇಲ್ಲವೆ ಒಂದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧನ
ಮಾಡುವುದೋ? ಒಂದನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಪರಸ್ಪರ
ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ
ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಸ್ವರೂಪವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, ಅನುಮಾನದ ವಿಷ
ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ
ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಪಕ್ಷೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದಿ ಮೂಲಕವಾದುದಕ್ಕೆ
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ತತ್” = ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ

“ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತರ್ಕಾದೀಃ” — “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇ, ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತರ್ಕ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ

“ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಕಂ” ಇಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ “ಅಭ್ರಾಂತಿಮೂಲತ್ವ”
(ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕವಾಗದಿರುವುದು) ಸಂಗ್ರಹೀತವಾಗಿದೆ

ಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವಾತ್” — ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಸಮಯದಿಂದ, ಇನ್ನೊಂದು
(ವಿರುದ್ಧಮತ) ಸಮಯದ ವಿಷಯದ ನಿರಾಕರಣವಾಗುವುದರಿಂದ, ಅದರ

ಪಕ್ಷಿಕ್ರಿತಾದನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾण्याದಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೋಷಾನುಷ್ಠಾತ್ । ಅನಭ್ಯುಪಗಮೇ ತತ್ರೈವ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ । ವೇದಪ್ರಾಮಾण्याದಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ (ತಾ) ಥಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಅನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಚ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷಃ ।

ಅವೇದೇವಂ ಭ್ರಾನ್ತ್ಯಾದಿಮೂಲತ್ವೇ ಸಮಾನೇ ಸತ್ಯುನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯೇಽವಿಧಮಾನಾ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಒಪ್ಪಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನುಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಾರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಅದರಿಂದ (ಪ್ರಮಾಣಭೂತ ಸಮಯದಿಂದ) ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪರೂಪತ್ವೇನ” - ಇಲ್ಲಿ “ಹೇತುನಾ” (ಹೇತುವಿನಿಂದ) ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು “ಸರ್ವಸಮಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲ ಅಥವಾ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲಕಗಳೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ನಿಷೇಧರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ನಿಷೇಧರೂಪಗಳಾದ “ಘಟೋಽಸ್ತಿ, ಘಟೋ ನಾಸ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ದೋಷಾನುಷಂಗಾತ್” — ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಾಧಿತ ವಿಷಯತ್ವವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ “ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್” ಇಲ್ಲಿ “ಸರ್ವದಾನು ವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾನುವರ್ತಮಾನತ್ವ ಹೇತುವು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾವ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ದೋಷವನ್ನು ‘ವೇದ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪರನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿದ ಸಮಯಕ್ಕೆ, ಅದರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ವೇದದಿಂದ ಬಾಧೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಭಾವವು

“ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷಃ” - ವೇದದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಂತಾದುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರ

ದೌರ್ಲಭ್ಯಾಚ್ಛುಬ್ಧಬುಜ್ಜಿನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಾದ್ಯವೇದಿನಾಮ್ ॥

ಅನಾಥನಂತಕಾಲಾನುವೃತ್ತಿರೇತೇಪಾಮೇವ ತರ್ಹಿ ಕಿಂನಿಮಿತ್ತೇತಿ ಸುಹೃದ್ಭಾವೇನ ಪೃಚ್ಛಂತಂ ಪ್ರತ್ಯಾಹ ॥ ದೌರ್ಲಭ್ಯಾದಿತಿ । ಸಮಯಪ್ರವರ್ತಕಾನಾಂ ಪುಂಸಾಂ ದುರಾಗ್ರಹಗೃಹೀತವಾ-
ದ್ವರ್ತಂತೇ ಸಮಯಾಃ ಸದಾ । ನೈವಮುನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯೇ ವಿವೃತೇ । ನನ್ವಾಗ್ರಹೇಽಪಿ ಕಿಂ
ಕಾರಣಮಿತ್ಯನುಕ್ತಂ ವಿವೇಚಾದಿತಿ । ತರ್ಹಿ ದ್ವೇಷೋತ್ಪತ್ತಿನಂತರಂ ಪ್ರವರ್ತತಾಂ ಕಥಂ
ಸದೇಶ್ಯತ ಉಕ್ತಮನಿಗಮಿತಿ । ನನು ಪುರುಷಾರ್ಥಕಾಮಾಃ ಕಥಂ ವಿವೇಚನಿಮಿತ್ತಾದಾ-

ವಿಶುದ್ಧ ಮತಿಯುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರು ಮೂರ್ಛಾ (ವಿರಳ) ರಾದುದರಿಂದಲೂ,
ಭ್ರಮದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿಳಿದಿರುವವರು ಬಹಳ ಜನರಿರುವುದು

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಮೂಲಕತ್ವವು ಸಮಾನವಿದ್ದರೂ ಉನ್ಮತ್ತತ್ವ
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅನಾದ್ಯಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಹೊರಟಿ-
ರುವುದೆಂಬ ಅನುವೃತ್ತಿಯು, ಈ ಸಮಯಗಳಿಗೇ ಇರುವುದಾದರೆ- ತರ್ಕವು
ದುಷ್ಟವಾಗುವದು ಆಗಲಿ, ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಯಾವದು ? ಹೀಗೆ
ಸುಹೃದ್ಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವವನನ್ನು ಕುರಿತು, “ ಮೂರ್ಛಾಭ್ಯಾತ್ ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸಮಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಮರಾಗ್ರಹ ಗೃಹೀತರಾಗಿ
ರುತ್ತಾರೆ, ಅದರಿಂದ, ಸಮಯಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತವೆ ಅದರ
ಉನ್ಮತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮರಾಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುವೃತ್ತಿಯು
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ್ರಹದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣವಾವುದೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ- “ವಿದ್ವೇ-
ಷಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಾಂತವೆನಿಸಿದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿ-
ರುವುದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆಭಾವ

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದ ಯೋಜನವನ್ನು “ಸಮಯ
ಪ್ರವರ್ತಕಾನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ
ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಯೋಜನೆಯನ್ನು “ನನ್ನಾಗ್ರಹೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾಮಸತ್ವಾच्च लोकस्य मिथ्याज्ञानप्रसक्तिः ॥
विद्वेषात्परमे तत्त्वे तत्त्ववेदिषु चानिशम् ॥

ग्रहादन्यायं प्रवर्तयन्तीत्यत उक्तमनादीति । वासनावशात्तेभ्यस्तदेव
रोचत इति भावः । नन्वनाದಿವಾಸನಾಽಪಿ ಬಲವತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕುನೋ ನ ನಿವರ್ತತ
इत्यत उक्तमसुराणामिति । विपरीतप्रयत्नादिप्रेरकाणां बुद्ध्याद्यभिमानि-
नामिति शेषः । ननु साधूनां विदुषां निवारणात्कुतो न निवर्तन्त
इत्यत उक्तं दौर्लभ्यादिति । अल्पवेदिनां भ्रमाधिष्ठानस्वरूपमात्रविदां

ರಿಂದಲೂ ರಾಜರು ಮುಂತಾದ ಲೋಕವು ತನೋಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದಲೂ
ಆದುದರಿಂದಲೇ ಕುಹಂಕಿತರ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಾಗುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಮೇಲೆಯೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳ
ಮೇಲೆಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವೇಷವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವ ವಾಸನಾ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮೇಲೆ ಸಮಯಗಳು ಹೊರಡಲಿ ! ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಸದಾ ಹೇಗೆ ಹೊರ
ಟಿರುವವು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಅನಿಶಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ ಇನ್ನು— ಮರುಷಾರ್ಥವೇಕ್ಷೆಗಳು ದ್ವೇಷಮೂಲಕವಾದ ಅಗ್ರಹದಿಂದ
ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉತ್ತರವನ್ನು
“ಅನಾದಿ ವಾಸನಾಯೋಗಾತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ವಾಸನಾ
ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಅದೇ ವಿಷಯವೇ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವವು
ಇನ್ನು ಅನಾದಿಯಾದ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಬಲವತ್ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಳಿಯಬಾರದೇಕೆ ?
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಅಸುರಾಣಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ
ವಿಪರೀತವಾದ ಪ್ರಯತ್ನಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಕರಾದ, ಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅಭಿ
ಮಾನಿಗಳಾದ ಅಸುರರು ಬಹಳ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಬುದ್ಧ್ಯಾ
ದ್ಯಭಿಮಾನಿನಾಂ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ನಾಥುಗಳಾದ ವಿದ್ವಜ್ಞನರು ಅವು
ಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಳಿಯುವುದಿಲ್ಲದೆಂಬುದೇಕೆ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
“ದೌರ್ಲಭ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಲ್ಪವೇದಿನಾಂ”—

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಾಧೂನಾಂ ವಿದುಷಾಂ” ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃರ್ಧಕ ಸ್ಪಷ್ಟೀವಿಭಕ್ತಿಯು
“ಸಾಧುವಿದ್ವಾಂಸರು ಮಾಡುವ ನಿವಾರಣೆಯಿಂದ” “ಅಧಿಷ್ಠಾನಸ್ವರೂಪಮಾತ್ಮ

ಅನಾದಿವಾಸನಾಯೋಗಾದಿಸುರಾಣಾಂ ಬಹುತ್ವತಃ ॥

ದುರಾಗ್ರಹಗೃಹಿತತ್ವಾದ್ವರ್ತಂತಃ ಸಮಯಾ ಸದಾ ॥

ಸಮಯಪ್ರವರ್ತಕಾನಾಮ್ । ತರ್ಹಿ ರಾಜಾದಿಲೋಕೋ ನಿವಾರಯಿಷ್ಯತೀತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ
ತಾಮಸತ್ವಾದಿತಿ । ತತಃ ಏವ ಕುಪಣ್ಡಿತನಿಮಿತ್ತಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಪ್ರಸಕ್ತಿಸ್ಥಿತಿಃ ।
ನ ಚೈತಾನಿ ಕಾರಣಾನಿ ಸ್ವರೂಪತೋಽಪ್ಯನಾದೌ ವೇದೇ ಸಂಭವಂತೀತಿ ।
ಯದಪ್ಯೇತದ್ವಾದಂತಃ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಂಗಾದಾಗತಂ ಬುದ್ಧಿಸಮಾಧಾನಾ
ಯೋಕ್ತಮಿತಿ ।

ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಪರೀತವಾದ ಪ್ರಯತ್ನಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಕವಾದ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದ ಅಸುರರು ಬಹಳ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರು ದುರಾಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಯಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ.

— ಸದಾರ್ಥವೇದಿಕಾ —

ಭ್ರಮದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ತಿಳಿದ ಸಮಯ ಪ್ರವರ್ತಕರುಗಳಿಗೆ ಹಾಗಾದರೆ—
ರಾಜರು ಮುಂತಾದ ಲೋಕವೇ ಅವರ ಸಮಯವನ್ನು ತಡೆಯುವದೆಂದರೆ—
“ತಾಮಸತ್ವಾಚ್ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ—ಕುಪಂಚಿತರ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಬಂದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ, ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಈ ಕಾರಣಗಳು, ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಯಾದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಈ ಪಾದದ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಅದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಬಂದುದರಿಂದ, ಬುದ್ಧಿಯ ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರವೇಶಿಕಾ —

ವಿದಾಂ” — “ಮಾತ್ರ”ವಾದಿಂದ, ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

“ವೇದಾದಿವತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವೇದಸಾಮ್ಯವನ್ನು “ನ ಚೈತಾನಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಸಮಯ (ಮತ) ಗಳಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಮೂಲತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನಮಾಡಿದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ, “ಹಾಗಾದರೆ ಉನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ, “ಸದಾ ಇರುವುದು ಮುಂತಾದುದು” ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಈ ಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಯದ್ಯ

ತಥಾಽಪಿ ಶುಭ್ರಬುದ್ಧಿನಾಮಿಶಾನುಗ್ರಹಯೋಗಿನಾಮ್ ॥

ಸುಯುಕ್ತಯಸ್ತಮೋ ಹನ್ಯುರಾಗಮಾನುಗತಾ. ಸದಾ ॥

ಯಥೇವಂ ತರ್ಹೇತೇಷಾಂ ಸುಹೃದನಿರೂಢಾನಾಂ ಸಮಯಾನಾಂ ಸರ್ವಥೋತ್ಸಾದನಸ್ಯಾ-
ಶಕ್ಯತ್ವಾದ್ವಿಶೇಷಂ ನಿರಾಕೃತಿರೀತ್ಯತ ಆಹ ॥ ತಥಾಽಪಿ ॥ ಯಥಾಪಿ
ಕ್ರಿಸಮಯಾ ನ ಸರ್ವಥಾ ಸಮುಚ್ಛೇದಾಸ್ತಥಾಽಪಿ । ತಮೋಽಜ್ಞಾನಮ್ । ಸುಯುಕ್ತಿವಸ್ಯ
ವಿವರಣಂ ಸದಾಽಽಗಮಾನುಗತಾ ಇತಿ । ಪ್ರಮಾಣಗೃಹೀತವ್ಯಾಪ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಾಸ್ತ-
ತ್ಸಂವಾದಯುಕ್ತಾಶ್ಚ । ಇತಿತ್ವೈವಮರ್ಥಮ್ । ಏತದ್ಭುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ನ ಸಾಙ್ಗತ್ಯಾದಿ-

ಅದರೂ ನಿರ್ಮಲ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ ವರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ
ಸಂಜನರಿಗೆ ಆಗಮ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾ
ದುದುಳ್ಳ ಸುಯುಕ್ತಿಗಳು, ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಯಾವು-ನಾಶಮಾಡಲಿ ಈ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಸುದೃಢ ನಿರೂಢಗಳಾದ ಈ ಮತಗಳನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ
ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಈ ನಿರಾಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರ
ಉತ್ತರವನ್ನು “ತಥಾಽಪಿ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ತಥಾಽಪಿ”—
ದುಷ್ಟ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಇದು
ನಿಜ, ಅದರೂ ತಮಃ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು “ಸುಯುಕ್ತಯಃ” ಎಂಬುದರ ವಿವರಣವು,
“ಸದಾಗಮಾನುಗತಾಃ” ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
ಮುಂತಾದುದುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸಂವಾದಯುಕ್ತಗಳಾದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಇತಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಏವಂ” (ಹೀಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ) ಎಂದು ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರೇತತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಏತತ್” — ಸಮಯಗಳಿಗೆ
ಉನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಕಾರಣವು ಎಲ್ಲ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಮೂ
ಲತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಮೇಲೆಯೇ, “ಹೀಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲತ್ವವು ಸಮಾನವಿದ್ದರೂ
ಉನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ “ಅನಾವೃತ್ತಾಂತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿರುವುದೆಂಬ
ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಯಾವನ್ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಬಂದುದು” ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಈಗಲೇ ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ
ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವವು “ಪ್ರಸಂಗಾತ್” — “ಭ್ರಾಂತಿಮೂಲತ್ವಮೇತೇಷಾಂ” ಎಂಬ
ವಚನದಪ್ರಸಂಗವಿರುವುದರಿಂದ

ಇತಿ ವಿಧಾಪತಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಮಯಾನಾಂ ನಿಗಾಹತಿಮ್ ॥
 ಚಕಾರ ನಿಜಭಕ್ತಾನಾಂ ಬುದ್ಧಿಶಾಣತ್ವಸಿದ್ಧಯೇ ॥

ಸಮಯಸಮುಚ್ಛೇದಾರ್ಥೋಽಯಂ ಪ್ರಯತ್ನೋ ಯೇನೋಕ್ತದೋಷಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಕಿನ್ನಾಮ ಕೇವಲಾಶ್ಚಿತ್ಪುಂಸ-
 ತೈಸ್ತೈಃ ಸಮಯೇರಾಹಿತಾನಜ್ಞಾನಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಯಾನಾಗಮಸಹಿತಾಭಿರ್ಯುಕ್ತಿभिस्तತ್ವ-
 ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪಾದ್ಯಾಪನೆತುಮಿತಿ । ನನ್ವೇತದ್ವಯುಕ್ತಮ್ ಅತಿನಿರೂಢನಿಬಿಡವಾಸನಾನು-
 ಬದ್ಧಮನಾದ್ಯಜ್ಞಾನಮಿದಾನಿಮೇವೋತ್ಪನ್ನೇನ ತತ್ವಜ್ಞಾನೇನಾಪನೀಯತ ಇತಿ । ಕಿಂತು
 ತತ್ವಜ್ಞಾನಂ ಪರಿಭೂಯ ಸ್ವವಾಸನಾವಶಾತ್ಪುನರುದ್ಭವತಿ । ಪ್ರವರ್ತಯತಿ ಚ ಸ್ವಾಚಿಂತಂ

ವ್ಯಾಕರ (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ) ನೇದವ್ಯಾಸರು, ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರುಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ
 ಬುದ್ಧಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯು ಶಾಣವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಜ್ಞಾನಾಸಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯೆಂಬ
 ಸಾಣೆಯಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುಗೆ) ಚನ್ನಾಗಿ ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ
 ನನ್ನು ಮಾಡಿದರು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದುದು ಇದು— ಸಾಂಖ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ
 ಪ್ರಯತ್ನವಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು
 ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಆದರೆ ಕೆಲವು ಜನರುಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಸಮಯಗಳೆಂದುಂಟಾದ
 ಅಜ್ಞಾನ-ಸಂಶಯ-ವಿಪರೀತ ನಿಶ್ಚಯಗಳನ್ನು ಆಗಮಸಹಿತಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ
 ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ” ಎಂಬುದು ಇನ್ನು ಅತಿ
 ನಿರೂಢವಾದ ನಿಬಿಡವಾದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಅನಾನಿಯಾದೆ
 ಅಜ್ಞಾನವು ಈಗಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂಬ
 ಈ ವಿಷಯವು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಅದೇ ಅಜ್ಞಾನವೇ ತತ್ತ್ವ-
 ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ತನ್ನ ವಾಸನಾಮೂಲಕವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಉದ್ಭವಿಸಿ-
 ತದೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಉಚಿತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಆಶಂಕೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಜ್ಞಾನದ ಸೆವಾರಣವು ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಕರಣದ ಫಲವೆಂಬುದು, ಮೂಲ-
 ದಲ್ಲಿ ಅರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಹಾಗೆ “ಇತಿ” ಶಬ್ದವನ್ನು “ಇತಿತ್ವೇನ
 ಮರ್ಥಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ

ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯತ ಉಕ್ತ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿನಾಮಿತಿ । ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸ್ವಭಾವಾನಾಂ ಮೋಕ್ಷ-
ಯೋಗ್ಯಾನಾಮ್ ।

ಅಯಂ ಭಾವಃ । ವಕ್ಷ್ಯತೇ ಹಿ ಕೇವನ ಚೇತನಾ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯಾಃ ಕೇವನ
ನೆತಿ । ತತ್ರ ನಾಯೋಗ್ಯಾನಾಮಜ್ಞಾನಮಪನೇತುಮಯಮಾರಮ್ಭಃ । ಕಿಂತು ಯೋಗ್ಯಮೇವ ।
ತೇ ಚ ವಿಶುದ್ಧವಿಜ್ಞಾನಸ್ವಭಾವಾಃ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಮಾಣೈರಿದಾನಿಮಿವೋತ್ಪನ್ನಮಪಿಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು “ಶುದ್ಧಬುದ್ಧೀನಾಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಯಥಾರ್ಥ
ಜ್ಞಾನರೂಪ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರ

ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ— “ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ, ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವುದು ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಅಯೋಗ್ಯರ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಈ ಉದ್ಯೋಗವಲ್ಲ ಯೋಗ್ಯರ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನೇ ಕಳೆಯಲು ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು ಆ ಯೋಗ್ಯರಾದರೋ ವಿಶುದ್ಧ ವಿಜ್ಞಾನ ಸ್ವಭಾವದವರು ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈಗಲೇ (ಅದೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವಕ್ಷ್ಯತೇ” —“ಅನಿಷ್ಟಾದಿಕಾರಣಾಮಪಿ ಶ್ರುತಂ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ,
‘ ಸಂಯಮನೇತ್ವನುಭೂಯೇತರೇಷಾಮಾರೋಹಾವರೋಹಾ ’ ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯಸಾದದಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದ ಚೇತನರುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಜ್ಞಾನವಾದದಲ್ಲಿಯೂ “ಅನಾರ್ವತ್ರಿಕೇ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಮುಕ್ತಿಯ
ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೇ ಅಧಿಕಾರವು, ಎಲ್ಲಚೇತನರಿಗಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಕೆಲವರೇ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ಇನ್ನುಳಿದವರು
ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ,
‘ ಸರ್ವಧಾಸಿ ತು ತ ವಿನೋಭಯಲಿಂಗಾತ್ ನಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಸತನಾನು
ಮಾನಾತ್ತದಯೋಗಾತ್ ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ
ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಚೇತನರುಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ ಈ ಎರಡೂ
ಅಧಿಕರಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಹೊರಟೆ, “ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಂ
ಜ್ಞಾನ ಕಲಿವಾಣೀಶ್ವರಾವಧಿಂ” ಇಲ್ಲಿಂದಾರಂಭಿಸಿ, ‘ಅದೃಷ್ಟಾಚ್ಚೇದ್ವಿಶೇಷೋಽಯಂ
ಅನಾದಿತ್ವಂ ಕುತೋ ನ ತತ್’ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆ
ಯಲ್ಲಿ ಭೇದ(ತಾರತಮ್ಯ)ವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ

ಢನೂತೃತ್ತಿರೂಪಂ ತತ್ತವಜ್ಞಾನಢಢ್ತರಙ್ಗಭೂತೇನ ವಿಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನೇನೂಪೂಢ್ಢಿಲಿತಂ ಸಢ್ಢ
ಹಿರಙ್ಗಢನಾಥಪಿ ಸವಾಸನಢಜ್ಞಾನಂ ಸಢೂಲಧಾನ್ ಹಢ್ತಿ । ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ
ಸರ್ವತೂಽಪಿ ಬಲವತ್ವಾತ್ ॥ ನ ಒೈವಂ ಪ್ರಢಾಣವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯಢ್ । ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯ-
ಪ್ರಯತ್ನಸಚಿವಸ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವಾತ್ । ಯಥೂಕ್ತಢ್ । ವಿಢಾ ಯತ್ನಂ ನ ಹಢೂ
ನಾಪಿ ಕಢ್ತೇತಿ । ಕಿಶ್ಚ ಸರ್ವತೂಽಪಿ ಬಲಿಢಾನಿಶ್ವರಾಢುಗ್ರಹ ಇತಿ ತಾವತ್ಸುಪ್ರ-
ಸಿಢ್ಢಢ್ । ಅಸಿತಿ ಒಾಸೂ ಢೂಕ್ಷಯೂಗ್ಯೇಶು ಜಿವಿಶ್ವವನಾಢಿನ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತಾಢೇ) ಉತ್ಪನ್ನವಾಢರೂ ಒ ಢಢಃಸರಿಣಾಢುರೂಪ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು, ಅಂತೆ
ರಂಗವಾಢ ವಿಶುದ್ಧ ವಿಜ್ಞಾನಢ ಬಲಢಿಢ್ಢ ಬಲಗೂಂಡಢ್ಢಾಗಿ, ಅಢಾಢಿಯಾ
ಢರೂ ಬಹಿರಂಗವಾಢ ವಾಸನಾಸಹಿತವಾಢ ಅಜ್ಞಾನವಢ್ಢು ಸಢೂಲಘಾತ
ವಾಗಿ ನಾಶಢಾಡುತ್ತಢ್ಢೆ ಏಕೆಢ್ಢರೆ ಸ್ವಭಾವವು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲವುಳ್ಳಢ್ಢಾ
ಗಿಢ್ಢೆ ಹೀಗಾಢಲ್ಲಿ ಪ್ರಢಾಣಗಲಿಗೆ ವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಢ್ಢರೆ ಸ್ವಭಾವವು
ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಲ ಸಹಾಯ ಯುಕ್ತವಾಢರೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುತ್ತಢ್ಢ
“ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲಢ್ಢೆ ಸ್ವಭಾವ(ಯೂಗ್ಯತೆ, ಹಟ)ವಾಗಲೀ ಕಢ್ತವಾಗಲೀ
ತಢ್ಢ ಕಾರ್ಯವಢ್ಢು ಢಾಡಲಾರಢು,” ಹೀಗೆ ಢಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯ
ನಿರ್ಣಯಢಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಢತ್ತು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಢುಢು
ಈಶ್ವರಢ ಅಢುಗ್ರಹವೆಂಬುಢಂತೂ ಸುಪ್ರಸಿಢ್ಢವೇ! ಈಶ್ವರಾಢುಗ್ರಹವು ಢುಕ್ತಿ
ಯೂಗ್ಯ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಢಾಢಿ ಕಾಲಢಿಢ್ಢಲೂ ಇಢ್ಢೇ ಇರುತ್ತಢೆಯೆಂಬುಢಢ್ಢು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸಢೂಲಘಾತಂ ಹಂತಿ”—ಢೂಲಸಹಿತವಾಗಿ ನಾಶಢಾಡುತ್ತಢ್ಢೆ. ಹೀಗೆ
ಅರ್ಥ

“ಯಥೂೀಕ್ತಂ”—ಢಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಢಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡಢೆಯೂ
ಅಧ್ಯಾಯಢಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿಢ್ಢೆ

“ಇತಿವಕ್ಷ್ಯತೇ” — “ಸರ್ವಥಾಢಸಿ ತು ತ ಏವೂೀಭಯಲಿಂಗಾತ್” ಎಂಬ,
ಜ್ಞಾನಪಾಢಢ ಅಧಿಕರಣಢಲ್ಲಿ “ವಿಶೇಷಾಢುಗ್ರಹಂಚ” ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರಢಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗುವುಢೆಢ್ಢು ಭಾವ

“ಶೃಣ್ವೇವೀರಢುಗ್ರ ಢುಗ್ರಂ ಢಢಾಯಢ್ ಅಢ್ಯಢಢ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾಢಿ ಅಢು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಚಢಗಲಿಢ್ಢೆ ಹೇಳುವರು

ತಥಾ ಚ ತತ್ಸರ್ವವಿವರಿಸಿದಂ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಮಜ್ಞಾನಮತಿ ನಿರೂಢನಿವಿಡವಾಸನಾನುಬದ್ಧ-
ಮನಾಽಪಿ ಸಮೂಲಕಾಂಕ್ಷಕೃಷ್ಣಾಂತೇವಾತೋ ನ ವ್ಯರ್ಥೇಯಂ ಸಮಯಾನಾಂ ನಿರಾಕ್ರಿಯೇತಿ
ಮಾನೇನೋಕ್ತಮಿಗಾನ್ತುಗ್ರಹಯೋಗಿನಾಮಿನಿ । ನ ಚೈವ ತತ ಏವಾವಿಧಾನಿವೃತ್ತಿರ್ಮ-
ವಿಷ್ಯತಿ ಕಿಂ ತತ್ವಜ್ಞಾನೇನೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಇಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಸ್ಯ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಾನು-
ಸಾರಣೈವ ಫಲಜನನಮ್ಭಾವಾವ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚೋಕ್ತಮ್ । ಫಲಪ್ರದೋ ವಾಸುದೇವೋ
ಅಖಿಲಸ್ಯೇತಿ । ಅಖಿಲಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯತಾಕರ್ಮಪ್ರಯತ್ನಸಾಕಲಯಸ್ಯ ನ ಪುನರೇಕ-
ಕಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಯಥೇವ ಸಾಧುನಾಂ ಕುಸಮಯಾಹಿತಮಜ್ಞಾನಮಪೇತುಂ ಭಗವಾನ್ಸಮಯಾನಾಂ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವುದು ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಲಗೊಂಡಿ-
ರುವ, ಈ ಮನಃಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು, ಅತಿ ನಿರೂಢನಿಬಿಡ
ವಾಸನಾನುಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಮೂಲ
ವಾಗಿ ಉನ್ಮೂಲನ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಸಮಯ
ಸಿರಾಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದಲ್ಲ ” ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹ
ಯೋಗಿನಾಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹ
ದಿಂದಲೇ ಅವಿದ್ಯೆಯ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೇಕೆ? ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪುರುಷನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಫಲವ
ನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹದ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ “ ಫಲಪ್ರದೋ
ವಾಸುದೇವೋಽಖಿಲಸ್ಯ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅಖಿಲಸ್ಯ”-
ಯೋಗ್ಯತೆ, ಕರ್ಮ, ಪ್ರಯತ್ನ ಇವುಗಳೆಲ್ಲದಕ್ಕೂ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಒಂದೊಂದ
ಕ್ಕಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ಸಾಧು ಜನರಿಗೆ ಕುಸಮಯಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಚೋಕ್ತಂ” -ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ
ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಅಖಿಲಸ್ಯ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಸರ್ವಜನಸ್ಯ” (ಸರ್ವಜನರಿಗೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದ
ಭ್ರಮವು ಬರಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, “ಅಖಿಲಸ್ಯ” ಎಂಬುದನ್ನು
“ಯೋಗ್ಯತಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ

निराकृतिं चकार तदेयं ब्रह्मादिभिरनादनेव्या स्यात् । तेषु कुसमयैर-
ज्ञानस्यानाहितत्वेन प्रयोजनाभावान् । तथा चैवंविधानि सूत्राणि
कृत्वेत्यागमविरोध इत्यत आह ॥ निजेति ॥ कुसमयैरनाहिताज्ञानानां
ब्रह्मादीनां बुद्धिं प्रति युक्तीनां शाणत्वसिद्धय युक्तिशाणेन ज्ञानासेरति-
नैशित्यसिद्ध्यर्थमिति यावत् । पूर्वैणैव सम्बन्धः । कुसमयाहिताज्ञान-
निरसनप्रयोजनाभावोऽपि ज्ञानवैशिष्ट्यप्रयोजनस्य विद्यमानत्वात्तैरिद-
मादरणीयमिति भावः ।

— ಜವಾಬ್ದಾರೀಹೀನ —

ಕಳೆಯಲು ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣನು ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿದುದಾದರೆ- ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಈ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು ಆದರಿಸದಿರಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ- ಕುಸಮಯಗಳಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ “ ಏವಂವಿಧಾಸಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಕೃತ್ವಾ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಆಗಮ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ೨ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ ನಿಜ ಭಕ್ತಾನಾಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವರಿಹರಿಸುತ್ತಾರ ಕುಸಮಯಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಯುಕ್ತಿಗಳ ಶಾಣತ್ವದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ- ಅಂದರ ಯುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಸಾಣಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅಸಿಗೆ ನಿಶಿತತೆಯ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ, ಮಾಡಿದನು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಅನ್ವಯವಿದೆ ಕುಸಮಯಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ನಿರಸನವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನದ ವೈಶದ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರೂ ಇದನ್ನು (ಸಮಯನಿರಾಕರಣವನ್ನು) ಆದರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಭಾವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯಾಗಮವಿರೋಧ” - ಇಲ್ಲಿ- ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ವಾಕ್ಯತೀತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ
ರುದ್ರಾದಿದೇವೇಷು ಮನುಷ್ಯ ಪಿತೃವಕ್ಷೀಷು|| ಜ್ಞಾನಂ ಸಂಸ್ಥಾಪ್ಯ ಭಗವಾನ್
ಕ್ರೀಡತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ|| ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವ-ಮುಷಿ-ಪಿತೃ-ವ (ಚಕ್ರವರ್ತಿ)
ಕ್ಷ-ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಜರಿತಯಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು
ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಆ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಆಗಮವಿರೋಧ
ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಚೇತನಾಚೇತನಂ ತತ್ವದ್ವಯಮೇವ ನಿರೀಶ್ವರಾ ||

॥ ೐ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ೐ ॥ ತದೇವಂ ಸಮರ್ಥಿತಃ
ಪಾದಾರम्ಭಃ । ತತ್ರಾद्याधिकರಣೇ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತಂ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ । ನ ಚ
ತತ್ಸ್ಮರೂಪಾಜ್ಞಾನೇ ದ್ವುಷಣಂ ಸುಬೋಧಂ ಭವತೀತ್ಯತಸ್ತನ್ಮತಸ್ಥಿತಿಂ ತಾವದ್ದರ್ಶಯತಿ ॥
ಚೇತನೇತಿ ॥ ಚೇತನಮಚೇತನಂ ಚೇತಿ ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವಃ । ಆಹುಃ - ಸಾಕ್ಷ್ಯಾ ಇತಿ
ಶೇಷಃ । ನನು ಚ ವಿಧಾಂತರಾಸಮ್ಮಭವಾತ್ಪ್ರಾಮಾಣಿಕೈಸ್ತತ್ವದ್ವಯಮೇವ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ ।

ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಸಾಂಖ್ಯರು “ಜೀವ-ಜಡ”ವೆಂಬ ಎರಡೇ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ ವಾದಾರಂಭವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಈ ವಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆ ಮತದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ದೂಷಣವು ಸುಬೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೊದಲು ಆ ಮತದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು (ಸ್ವರೂಪವನ್ನು) “ಚೇತನಾಚೇತನಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಚೇತನಾಚೇತನಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವವು (ಚೇತನಂ ಚ ಚೇತನಂ ಚ) ಇರುತ್ತದೆ “ಆಹುಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಸಾಂಖ್ಯಾಃ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ವ್ರಾತನಾಣಿಕರೂ ಎರಡೇ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

॥ಓಂ॥ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ॥ಓಂ॥

“ದ್ವಂದ್ವೈಕವದ್ಭಾವಃ” — “ಸರ್ವೋ ದ್ವಂದ್ವೋ ವಿಭಾಸಯಾ ಏಕವದ್ಭವತಿ” — ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಏಕವದ್ಭಾವವು ಬಂದುದರಿಂದ “ಚೇತನಾಚೇತನಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಏಕವಚನವು ಯುಕ್ತವೇ!

“ವಿಧಾಂತರಾಸಂಭವಾತ್” — ಅನೇಕ(ಎರಡಕ್ಕಿಂತಹೆಚ್ಚು)ವಿಧಗಳಿರುವುದಾಗಲಿ, ಒಂದೇ ವಿಧವಿರುವುದಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ “ತತ್ತ್ವದ್ವಯಮೇವವಕ್ತವ್ಯಂ” — ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ “ದ್ವಿವಿಧಂ ತತ್ತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ತತ್ಕಿ ತೇಷಾಂ ವೈಷಮ್ಯಮುಚ್ಯತ ಇತ್ಯನ ಉಕ್ತಂ ನಿಗಿಶ್ವರಾ ಇತಿ । ಇಶ್ವರಮನುಭುಪ-
ಗಮ್ಯ ಜೀವಜಡಾತ್ಮಕಂ ತತ್ವದ್ವಯಮೆವಾಹುರೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ನನು ಸಾಡ್ಘ್ಯಾ ಮನ್ಯಂತೇ । ಸಂಕ್ಷೇಪನಸ್ತತ್ವಸ್ಯ ಚತುರ್ದಶೋ ವಿಧಾಃ ।
ಕಶ್ಚಿದ್ಧರ್ಯಃ ಪ್ರಕೃತಿರೇವ । ಕಶ್ಚಿದ್ಧರ್ಯಃ ವಿಕೃತಿರೇವ । ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿಃ ।
ಕಶ್ಚಿದ್ನುಭಯಃ । ತತ್ರ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮಸಾಂ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಾ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಕೃತಿರೇವ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಅದುದರಿಂದ, ಅವರಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳ
ತಕ್ಕದ್ದು ? ಈ ಅಪ್ಪೇಷದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ “ನಿರೀಶ್ವರಾಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ = ಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಜೀವ ಜಡಾತ್ಮಕವೆಂದು ತತ್ತ್ವಗಳೆರಡನ್ನೇ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೀಗೆ ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ- “ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ
ನಾಲ್ಕು ತರಹಗಳು (೧) ಕೆಲವೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪ
ವಾದುದು (೨) ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿರೂಪವೇ ಆದುದು- ಇನ್ನೊಂದು ಪದಾ
ರ್ಥವು (೩) ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿರೂಪವಾದುದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೊಂದು ವಸ್ತುವು
(೪) ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ವಿಕೃತಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವದೂ ಆಗದಿರುವ ಕೆಲವೊಂದು
ವಸ್ತುವು ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ತರಹಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ, ರಜ, ತಮ, ಈ
ಮೂರು ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಾದ ಸ್ವಧಾನವು ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪವೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಶ್ರುದೀಪಿಕಾ —

ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅವತಾರಿಕೆಯ ಸಲುವಾಗಿ “ನನುಸಾಂಖ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾ
ದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಚತುರ್ದಶಃ” — ಮುಂದಿನ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವೋಕ್ತದಲ್ಲಿ ಚಾತು
ರ್ವಿಧ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ “ಪ್ರಕೃತಿರೇವ” — “ಪ್ರಕ
ರೋತಿ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವೆಂದು ಅರ್ಥ
ಬೇರೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವದು ಪರಿಣಾಮಿಯಾದ ಕಾರಣವೋ ಅದು
ಪ್ರಕೃತಿಯು “ವಿಕೃತಿರೇವ” — “ವಿಕ್ರಿಯತೇ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ “ವಿಕೃತಿ”
ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯವು — ಅಂದರೆ ಯಾವದೇ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾದಾನಕಾ
ರಣವಾಗದಿರುವಂತಹದು ಹೀಗೆ ಭಾವ-

ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು “ತತ್ರ ಸತ್ತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಾ” — ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಸ್ವರೂಪದಿಂದ
ಗುಣತ್ರಯಗಳ ಇರುವಿಕೆಯು ಅಂದರೆ ಗುಣಸ್ವಧಾನಭಾವವಿಲ್ಲದೆಯೇ,

ಸಾ ಹಿ विश्वस्य कार्यस्य मूलम् । न त्वस्या मूलान्नरमस्ति ।
 महदहङ्कारतन्मात्राः सप्त प्रकृतिविकृतयः । प्रकृतयो कृतयश्चेति ।
 तथा हि । महत्तत्त्वमहङ्कारस्य प्रकृतिविकृतिश्च मूलप्रकृतेः । एव-
 महङ्कारतत्त्वं तन्मात्राणामिन्द्रियाणां च प्रकृतिविकृतिश्च महतः । एवं
 पञ्च तन्मात्राणि तत्त्वानि भूतानामाकाशादीनां प्रकृतयो विकृतयश्चा-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆದುದು ಏಕೆಂದರೆ— ಅದು ಕಾರ್ಯವಾದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮೂಲಭೂತವಾದುದು
 ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದು ಮತ್ತೊಂದಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಮಹತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ,
 ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಇವು ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿಗಳು— ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪ
 ಗಳೂ ವಿಕೃತಿರೂಪಗಳೂ (ಉಭಯರೂಪಗಳು) ಆಗಿವೆಯೆಂದರ್ಥ ಹೇಗೆಂದರೆ—
 ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕೃತಿ (ವಿಕಾರಹೊಂದಿದುದು) ಯಾದ ಮಹತ್ತ್ವವು
 ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದುದು ಹೀಗೆಯೇ ಮಹತ್ತ್ವತ್ವದ ವಿಕೃತಿ
 ಯಾದ ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವವು ಶಬ್ದದಿ ಸಂಚಿತನ್ಮಾತ್ರಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯ
 ಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿದೆ ಇದರಂತೆ, ಅಹಂಕಾರದ ವಿಕೃತಿಗಳೆನಿಸಿದ ವಂಚ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನತ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿಯು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಸೃಷ್ಟಿ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ, ರಜ, ತಮ, ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿ
 ಯಾವದು ಹುಟ್ಟುವುದೋ ಅದು ಅಂಗಿಯು. ಅದರಿಂದ ಪರಾಭವಹೊಂದಿ
 ದುದು, ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಇರುವಂತಹದು ಯಾವದೋ
 ಅದು ಅಂಗವು ಹೀಗೆ ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾವವಿರುತ್ತಿರಲು, ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು (ಸತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ) ಆಗುತ್ತದೆ ಇದೇ “ಗುಣವೈಷಮ್ಯವು ಪ್ರಲ
 ಯದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಪ್ರಧಾನ
 ಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಪ್ರಧಾನತ್ವವೇ ಎಲ್ಲಗುಣಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಅಂ
 ದರೆ ಸತ್ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗುವವು, ಯಾವದೂ ಅಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲ,
 ಹೀಗೆ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು, ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದ
 ರಿಂದಲೇ ಪ್ರಧಾನವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಹೀಗೆ ಅವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು.

“ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ “ಮೂಲ” ಪದದ
 ಅರ್ಥವನ್ನು “ಸಾ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಹಙ್ಕಾರಸ್ಯೇನಿ । ಪತ್ರ ಭೂತಾನ್ಯೇಕಾದ್ವಂದ್ವಿಯಾಣೀನಿ ಷೋಡಶಕೋ ಗಣೋ
ವಿಕೃತಿರೇವ । ಯದ್ವಾಪಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಗೋಷ್ಠವೃಕ್ಷಾದಯೋ ವಿಕಾರಾಃ ।
ಏವಂ ತದ್ವಿಕಾರಭೇದಾಃ ಪಯೋಬೀಜಾದಯಃ । ತೇಷಾಂ ದ್ವಂದ್ವಿಹಙ್ಕರಾದಯಃ । ತತ್ಯಾಽಪಿ
ಗವಾದೃಶೋ ಬೀಜಾದಯೋ ವಾ ನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭ್ಯಸ್ತತ್ವಾಂತರಮ್ । ಸ್ಥೂಲತೇಂದ್ರಿ-
ಗ್ರಾಹ್ಯತಾಸಾಮ್ಯಾನ್ । ತತ್ತ್ವೋಪಾಧಾನತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತಮಿಹ ವಿವಕ್ಷಿತಮಿತಿ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತನ್ಮಾತ್ರಾಗಳೆಂಬ ತತ್ತ್ವಗಳು ಆಕಾಶಾದಿ ಸಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ
ಯೆನಿಸಿರುತ್ತವೆ ಸಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೂ ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸೇರಿ
ಆದ ಈ ಹದಿನಾರರ ಗುಂಪು ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಯೇ ! (ವಿನಾ ಬೇರೆ
ಯಾಗಲಾರವು !, ಇನ್ನು ಸೃಧಿವೀ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ಗೋ, ಘಟ, ವೃಕ್ಷ
ಮುಂತಾದರೂವ ವಿಕಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎದರಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೂ ಹಾಲು ಬೀಜ
ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ ಈ ಹಾಲು ಬೀಜ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ
ಮೊಸರು ಅಂಕುರ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳೂ ಆಗುವವು ಆದರೂ ಗೋವು
ಮುಂತಾದವುಗಳಾಗಲೀ ಬೀಜ ಮುಂತಾದವುಗಳಾಗಲೀ ಸೃಧಿವೀ ಮುಂತಾದು
ದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ತತ್ತ್ವವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ಥೂಲತೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವ
ಇವುಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವದ ಉಪಾಧಾನ ಕಾರಣವಾಗಿರು
ವುದೇ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡೆ ಆದರೆ ಪುರುಷನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸದೀಪಿಕಾ —

“ಮೋಡಶಕಶ್ಚ ಏಕಾರಃ” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಸಂಚಭೂತಾನಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಾಕ್, ವಾಣಿ, ವಾದ, ಸಾಯು, ಉಪಸ್ಥ, (ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ) ಶ್ರೋತ್ರ, ತ್ವಕ್, ರಸನ, ಚಕ್ಷು, ಘ್ರಾಣ, (ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ)
ಮನಸ್ಸು, ಹೀಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು

“ಸ್ಥೂಲತೇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯತಾಸಾಮ್ಯಾತ್”-ಸೃಧಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸ್ಥೂಲ
ತೆಯೂ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯತೆಯೂ ಇದೆಯೋ ಅದರ ಹಾಗೆ ಗೋಘಟಮುಂತಾ
ದವುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥೂಲತೆಯೂ ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ ಸ್ಥೂಲತೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತತ್ತ್ವವೆಂಬುದರ
(ತತ್ತ್ವಾಂತರತ್ವದ) ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ(ಕಾರಣ)ವಾದುದರಿಂದ, ಆ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಧಾ
ನಮಹದಾದಿಗಳಿಂದ ಮಹದಹಂಕಾರಾದಿಗಳಿಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ

आहुस्तत्पञ्चपञ्चत्नविभागस्थमचेतनम् ॥

ಪುರುಷಸ್ತ್ವನುಭಯೋ ನ ಪ್ರಕೃತಿರ್ನಾಪಿ ವಿಕೃತಃ । ತದೇವ ವಿಸ್ತರತಃ ಪञ्चविंशति
तत्त्वानि । यथाक्तम् । मूलप्रकृतिरविकृतिमेहदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त । षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष इति ।
तत्कथमुच्यते तत्त्वद्वयमेवाहुरित्यत आह ॥ तदिति ॥ पञ्च च ते

ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಆ ಜಡ (ಅಚೇತನ) ವು ಹಾಗೂ
ಚೇತನವು, ಇವೆರಡು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೇ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಿಯಾಗಲೀ
ಯಾವದೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು.
“ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿರವಿಕೃತಿರ್ಮಹದಾದ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕೃತಯಃ ಸಪ್ತ ॥ ಷೋಡಶ
ಕಸ್ತು ವಿಕಾರೋ ನ ಪ್ರಕೃತೀರ್ನ ವಿಕೃತಿಃ ಪುರುಷಃ ॥ ” ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಎರಡೇ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳು
ವರೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ? ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚ
ನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪಂಚ ಚ ತೇ ಪಂಚತಶ್ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ಪಂಚ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತತ್ತ್ವಗಳಾದರೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಗೋಳುಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ತರಹದ ತಾರತ
ಮ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಗೋಳುಟಮುಂತಾದುದು ಬೇರೆ ತತ್ತ್ವವಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಅನುಭಯ”ವೆಂಬ ಕೊನೆಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು “ಪುರುಷಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಪಂಚ ಚ ತೇ ಪಂಚತಶ್ಚ” ಇಲ್ಲಿ “ಪಂಚಪರಿಮಾಣಮೇಷಾಂ ವರ್ಗಾಣಾಂ
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ವರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ತ” ಪ್ರತ್ಯಯದ ವಿಧಾನವಿರುವ
ದರಿಂದ, “ಪಂಚತಃ” ಎಂದರೆ “ಪಂಚವರ್ಗಗಳು” ಎಂದು ಅರ್ಥ ಅದುದ
ರಿಂದ, “ವಿಶೇಷಣಂ ವಿಶೇಷ್ಯಣ ಒಹುಲಂ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮದಂತೆ
ಸಮಾಸವಾಗಿದೆ ಇದರಿಂದ ಐದುವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪಂಚತ್ವಸಂಖ್ಯೆ
ಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ, “ಇಪ್ಪತ್ತೈದು” ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಈ ಪಂಚ
ಪಂಚತ್ವ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ವಿಭಾಗ (ವಿಧೇಯ)ದ

चेतनं तदसङ्ख्यात मिन्नमन्यद्विदोज्झितम् ॥

पञ्चतश्च पञ्चपञ्चतस्तेषा भावः पञ्चपञ्चत्वम् । स चासौ विभागश्च तेनोपलक्षित निष्ठनीनि पञ्चपञ्चत्वविभागस्थम् । तच्चेतनमचेतनं च । तत्त्वद्वयमेव सङ्क्षेपतश्चतुर्विधम् । विस्तरतः पञ्चविंशतिप्रभेदमाहुरित्यतो न विरोधः ।

ननु चेतनमचेतनं चासङ्ख्यातं प्रत्यक्षादिप्रमाणैरुपलभमानाः कथमेवमाहुरित्यत आह ॥ तदिति । तदित्युभयपरामर्शः । उपाधि-

ಅನೇಕರೂಪ ಅಸಂಖ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಚೇತನವನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಚೇತನದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಅಚೇತನವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪಂಚತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ “ಪಂಚಪಂಚತ್ವಂ” ಪಂಚ ಪಂಚತ್ವಶ್ಚಾನೌ ವಿಭಾಗಶ್ಚ “ಪಂಚಪಂಚತ್ವ ವಿಭಾಗಃ” ಪಂಚಪಂಚತ್ವವಿಭಾಗೇನ ಉಪಲಕ್ಷಿತಂ ತಿಷ್ಠತಿ ಪಂಚಪಂಚತ್ವರೂಪ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತ(ಸಂಗ್ರಹೀತ) ವಾಗಿ ಇರುವದು) ಇತಿ (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ) ಪಂಚಪಂಚತ್ವ ವಿಭಾಗಸ್ಥಂ ” ಹೀಗೆ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ “ತತ್”= ಚೇತನವು ಹಾಗೂ ಅಚೇತನವು ಈ ಎರಡೇ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೇ, ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತರಹವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದೂ ವಿಸ್ತರದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ನಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಇನ್ನು- ಚೇತನಗಳನ್ನೂ ಅಚೇತನಗಳನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯೆಗಳೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವವರು ಹೀಗೆ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ತತ್” ಎಂಬುದು ಎರಡನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ “ಸಃ” ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶವು ಯುಕ್ತವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಉಪಲಕ್ಷಿತಂ” - ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

‘ತತ್’ ಎಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಪದವು, “ಚೇತನಂಅಚೇತನಂ” ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ, “ತತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ, “ಚೇತ ನಮಚೇತನಂ ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ಕ್ರೋಡಿಕೀರಣ ಪञ್ಚವಿಂಶತಿಪ್ರಭೇದೈಃ ವದನ್ಮಾಽಪ್ಯವಾನ್ತರೋದೇನ ತತ್ತ್ವದ್ವಯಮಸಂಖ್ಯಾ-
ತಮಾಹುರೀತ್ಯर्थः । चेतनानामचेतनानां च प्रत्येकमाहुर्ख्यातत्वसाम्येऽपि
नोभयोभिन्नत्वेन साम्यम् । किं नहीन्यत आह ॥ भिन्नमिति ।
चेतनमिति शेषः । चेतनं परस्परतो भिन्नमाहुः । यथोक्तम् ।
जननमरणकरणानां प्रतिनियमाद्युगपत्प्रवृत्तेश्च । पुरुषबहुत्वं सिद्धं
त्रैगुण्यविपर्ययाच्चैवेति । अन्यचेतनादचेतनं भिदोऽज्ञितमाहुः ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ ಉವಾಧಿ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಇವೃತ್ತೈದು ತರಹಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವವರೂ ಅವಾಂತರ ಭೇದಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಎರಡೇ ತತ್ತ್ವಗಳೇ
ಅಸಂಖ್ಯಾತಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥ ಚೇತನಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇ
ಕವಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ
ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಏನು ? (ಹೇಗೆ
ಸಾಮ್ಯ) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಭಿನ್ನಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಚೇತನಂ” ಎಂಬುದರ ಶೇಷವಿದೆ ಚೇತನಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು
ಭಿನ್ನವಾದವುಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಜನನ ಮರಣ ಕರಣಾನಾಂ ಪ್ರತಿ
ನಿಯಮಾದಯುಗವತ್ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ || ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಂ ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಪರೈ
ಯಾತ್ ಜೈವ || “ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯು ಪ್ರಮಾಣವು “ಅನ್ಯತ್”=ಚೇತನ
ದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು, “ಚೇತನವು, ಭಿದೋಽಜ್ಞಿತಂ”- ಭೇದವಿಲ್ಲದುದನ್ನಾಗಿ,
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಭಿನ್ನತ್ವೇನ”- ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,
‘ಯಥೋಕ್ತಂ’ “ಜನನಮರಣಕರಣಾನಾಂ”- ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗ
ರೂಪಜನನ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ವಿಯೋಗರೂಪ ಮರಣ, ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು
ಇವುಗಳಿಗೆ, “ವ್ರತಿನಿಯಮಾತ್”- ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವುದರಿಂದ,
“ಅಯುಗಪತ್ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ”= ಹಾಗು (ಸರ್ವಪುರುಷರಿಗೆ) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯು ಸಂಭವಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ‘ತ್ವೈಗುಣ್ಯವಿಪರ್ಯಯಾಜೈವ’- ಕೆಲವರು
ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನಕರು, ಕೆಲವರು ರಜಪ್ರಧಾನಕರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಮುಂತಾದ
ಗುಣತ್ರಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ, “ಪುರುಷಬಹುತ್ವಂ”= ಪುರುಷರಲ್ಲಿ

ಅಚೇತನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸ್ವಾನಂದ್ಯೇಣ ನಿಗದ್ಯತೇ ||

ನನ್ವಿಶ್ವರಾನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಕಮ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತೇಃ । ಸರ್ಗಾಘಸಮ್ಮಭವಾದಿಶ್ಚ
ರಾಖ್ಯಂ ತೃತೀಯಂ ತತ್ವಮङ್ಗೀಕರಣೀಯಮ್ । ತತ್ಕಥಂ ನಾङ್ಗೀಕುರ್ವಂತೀನ್ಯತ ಆಹ ||
ಅಚೇತನಸ್ಯೇತಿ । ನಿಗದ್ಯತೇ ಸಾಡ್ಘುರೈರिति ಶೇಷಃ । ತಥಾ ಹಿ । ಚೇತನಃ
ಸಜ್ಜಗತಪರಾರ್ಥತ್ವಾದಿಹೇತುಸಿದ್ಧಃ । ಅಚೇತನಂ ಚ ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಭಾದಿಸಿದ್ಧಮನ್ಯಕ್ತಂ

ಅಜೇತನಕ್ಕೆ (ಪ್ರಕೃತಿಗೆ) ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಾಂಖ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು-ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದಲ್ಲಿ - ಯಾವನಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆಗದಿರಲಿ! ಸೃಷ್ಟಿಮುಂತಾದುದು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅಜೇತನಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ನಿಗದ್ಯತೇ” (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಇದಕ್ಕೆ “ಸಾಂಖ್ಯೈಃ” (ಸಾಂಖ್ಯರಿಂದ) ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಸಂಘಾತವು(ದೇಹ) ಪರಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಜೇತನನು ಇರುವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಜೇತನವು ವ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಬಹುತ್ವವು (ಭೇದವು ಅನೇಕ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪುರುಷರೆಂಬುದು) ಸಿದ್ಧಿಸಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥ ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷನಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿದರೆ, ಮೃತನಾದರೆ, ಅಧವಾ ಕುರುಡನಾದರೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುವರು ಹಾಗೂ ಒಬ್ಬನು ಜೇಷ್ಠ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಾಗಲಿ, ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಾತ್ವಿಕರೇ-ರಾಜಸರೇ-ಅಧವಾ ತಾಮಸಸ್ವಭಾವದವರೇ ಆಗಲಿ! ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಅನೇಕತೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷರನೇಕರಿರುವರೆಂದು ಭಾವ

“ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ” “ನಾನುಮಾನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಇತ್ಯತ ಆಹ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

च कारणकार्यविभागादिहेतुसिद्धम् । न चैवमनन्यथासिद्धमीश्वरे
प्रमाणमस्ति । अचेतनस्येव प्रधानस्य कर्तृत्वेन सर्गाद्युपपत्तेरदृष्टेश्वर-
कल्पनानुपपत्तेरिति मन्यन्त इति ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಮಾಣವೆಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಚೇತನವು, ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣ ವಿಭಾಗ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇದರಂತೆ ಅನ್ಯ ಧಾ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತರನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಅಚೇತನವೇ ಆದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೇ ಸರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅದೃಷ್ಟವಾದುದರ ಕಲ್ಪನೆಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ

— ನಿಶೇಷಾರ್ಥಸ್ತದೀಪಿಕಾ —

‘ಸಂಘಾತವರಾರ್ಥತ್ವಾದಿ ಹೇತುಸಿದ್ಧಃ’ - ಶಯನ ಆಸನ ಮುಂತಾದುದು ದೇಹದ ಸಲುವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆ, ಮಹದಹಂಕಾರ ಮುಂತಾದವು ಗಳ ಸಂಘಾತ (ಸಮೂಹ)ರೂಪವಾದ ದೇಹಮುಂತಾದುದೂ ಎರಡನೆಯದರ (ವರರ) ಸಲುವಾಗಿಯೇ! ದೇಹಕ್ಕೆ (ಸಂಘಾತಕ್ಕೆ) ಪರಾರ್ಥತೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಘಾತದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದವನೊಬ್ಬನು ಸಿದ್ಧಿ ಸುತ್ತಾನೆ ಅವನೇ ಚೇತನನು ಮತ್ತು ಸುಖದುಃಖಮುಂತಾದುದರ ಅಧಿಷ್ಠಾ ತೃವೊಂದಿರಲೇಬೇಕು ಅವನೇ ಚೇತನನು ಹಾ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನು ಕೂಲವೇದನೀಯತ್ವ, ದೃಶ್ಯತ್ವ ಮುಂತಾದುದನ್ನು “ಅದಿ”ಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾ ಗಿದೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳು ಅನುಕೂಲ ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳಾಗಿ ತೋರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಅವು ಯಾರಿಗ ಅನುಕೂಲ ಇಲ್ಲವೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ವೇದನೀಯತೆಗಳಿಲ್ಲದ ಬೇಕಾದವುಗಳೋ ಅವನೇ ಆತ್ಮ (ಚೇತನನು) ಆದರಂತೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವು ದ್ರಷ್ಟೃವು ಇಲ್ಲದೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಯಾದವನೊಬ್ಬನಾತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ವ್ಯಕ್ತಂ” - ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು

“ಅವ್ಯಕ್ತಂ” - ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗಲು ಅನರ್ಹವಾದುದು “ಕಾರ್ಯಕಾ ರಣವಿಭಾಗಾದಿಸಿದ್ಧಂ” - ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಭಾಗಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ವತಃ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಕರ್ತೃತ್ವೇನ” - ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮಮುಂತಾದರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಪರಸ್ಪರವಿಭೇದಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾಣಾಮಾಲಯಂ ಭವೇತ್ ॥

ನನ್ವಚೇತನಂ ಚೇತನಾನುಧಿಷ್ಟಿತಂ ಕ್ವಾಪಿ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮದ್ವುಪಲಬ್ಧಮ್ । ತತಃ
ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಧಿಷ್ಟಾತ್ರೇಶ್ವರೇಣ ಭಾವ್ಯಮಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣೇತಿ । ಚೇತನಾ-
ಧಿಷ್ಟಾನೇನ ವಿನೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಥೋಕ್ತಮ್ । ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ
ಯಥಾಪ್ರವೃತ್ತಿಗ್ಜಸ್ಯ । ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಮೋಕ್ಷಾನಿಮಿತ್ತಂ ತಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನ-
ಸ್ಯೇತಿ । ಅನ್ಯದ್ವಿದೋಜ್ಜಿತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತದಸನ್ । ಅಚೇತನಾನಾಮಪಿ
ಚೇತನವತ್ಪರಸ್ಪರತೋ ಭೇದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಪರಸ್ಪರೇತಿ ॥

ಮತ್ತು ಪ್ರಲಯದ ವರೆಗೆ ಕಾರ್ಯ (ಜನ್ಮ) ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ
ಭೇದವೂ ಆಗುತ್ತದೆ (ಇದೆ) ಯೆಂದೂ ಅವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ಅಚೇತನವು ಚೇತನದಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಮ
ವೆನಿಸಿದ ಈಶ್ವರನಿರಬೇಕು ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ವರಿಹರಿಸಲು ‘ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ”-ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಾನ ವಿಲ್ಲದೆ, ಎಂದು
ಅರ್ಥ ಇದನ್ನೇ “ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಜ್ಜಸ್ಯ॥
ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಮೋಕ್ಷನಿಮಿತ್ತಂ ತಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ॥” ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯ
ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ “ಅನ್ಯದ್ ಭಿದೋಜ್ಜಿತಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು
ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನಗಳಿಗೂ ಚೇತನಗಳ ಹಾಗೆ ಪರಸ್ಪರ
ಭೇದವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ವರಸ್ಪರ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ” - ‘ಅಜ್ಜಸ್ಯ’ = ಅಚೇತನವಾದ “ಕ್ಷೀರಸ್ಯ” =
ಹಾಲಿಗೆ, “ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ” = ವತ್ಸ (ಶಿಶು - ಕರು)ಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಾಗಿ “ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಃ” = ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು “ಯಥಾ” = ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ “ತಥಾ” = ಹಾಗೆ, “ಪುರುಷಸ್ಯ
ವಿಮೋಕ್ಷನಿಮಿತ್ತಂ” - ಪುರುಷನ ವಿಮೋಚನೆಯೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ,
“ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ” = ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ “ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ” = ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ
ಹೀಗೆ ಈ ಕಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥ

ಸಮ್ಮತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಸತ್ಪ್ರಾಯಂ” ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯ

ಆಲಯಂ ಪ್ರಲಯಪರ್ಯಂತಂ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರವಿಭೇದಶ್ಚ ಭವೇದಿತಿ ನಿಗದ್ಯತೇ ತೈಃ ।
 ಏತದ್ಭುತಂ ಭವತಿ । ಕಾರ್ಯ ತಾವತ್ಕಾರಣವ್ಯಾಪಾರಾತ್ಪ್ರಾಣಪಿ ಸನ್ । ಅಸದ್-
 ಕರಣಾತ್ । ಅಸತ್ತೇತ್ಯಾಕಾರಣವ್ಯಾಪಾರಾತ್ಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯ ನಾಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ ಶಕ್ಯಮ್ ಕರ್ತುಂ ।
 ನ ಹಿ ನೀಲಂ ಶಿಲಿಪಿಸಹಸ್ರೇಣಾಪಿ ಪೀತಂ ಶಕ್ಯಂ ಕರ್ತುಮ್ । ಕಿञ್ಚ ಕಾರ್ಯೇಣ
 'ಸಮ್ಬಂಧಂ ಕಾರಣಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಜನಕಮಸಮ್ಬಂಧಂ ವಾ । ಆಶ್ಚ ತ್ವಸನಾ ಸಮ್ಬಂಧಾ-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಆಲಯಂ”=ವ್ರಲಯ ಪರ್ಯಂತರ, ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ
 ಭೇದವು ಆಗು (ಇರು) ತ್ತದೇಯೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಇಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದುದು ಇದು — “ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣವ್ಯಾವಾರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆಯೂ
 ಇರುವಂತಹದೇ ! ಏಕೆಂದರೆ— “ಅಸದಕರಣಾತ್”— ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣ
 ವ್ಯಾವಾರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲದಿರುವಂತಹದು) ಆದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
 ವ್ಯಾವಾರದಿಂದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
 ನೀಲ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪೀತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಸಾವಿರ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೂ
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ಅದನ್ನು
 ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹದೋ ? ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದದೆಯೇ ಅದನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹದೋ ?
 ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲದಿರುವದು) ದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು ಯುಕ್ತ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭಾಗವನ್ನು ‘ಕಾರ್ಯಂ’ ಇತ್ಯಾದಿವಚನದಿಂದ ವಿಶದಿಸುತ್ತಾರೆ ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದದ
 ಬಗ್ಗೆ (“ಸತ್ಯವಾದುದು ಕಾರ್ಯ-ಹುಟ್ಟುವಂತಹದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ
 ಐದು ಹೇತು(ಯುಕ್ತಿ)ಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತ, ಮೊದಲನೆಯ ಯುಕ್ತಿ
 ಯನ್ನು ಮೊದಲು “ಅಸದಕರಣಾತ್” ಎಂಬವಚನದಿಂದ ವಿಶದವಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎರ
 ಡನೆಯ ಮೂರನೆಯ ಹೇತುಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಮುಂದೆ ತೋರಿಸುವ ಎರಡು ಕಲ್ಪ
 ಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ‘ಕಿಂಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೧) ಅಸದಕರಣಾತ್, (೨) ಉಪಾದಾನಗ್ರಹ
 ಣಾತ್ (೩) ಸರ್ವಸಂಭವಾಭಾವಾತ್, (೪) ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ಯಕರಣಾತ್, (೫) ಕಾರಣ-
 ಭಾವಾಚ್ಛ|| ಹೀಗೆ ಐದು ಯುಕ್ತಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ “ಉಪಾದಾನಗ್ರಹಣಾತ್”=
 “ಉಪಾದಾನಸ್ಯ”=ಕಾರಣದ “ಗ್ರಹಣಾತ್”=ಇದು ನನ್ನಕಾರ್ಯವು, ಎಂಬ
 ದಾಗಿ ಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ,
 ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ “ಅದ್ವೈ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. “ಸರ್ವ

ನುಪಪತ್ತೇ: ಸತ್ವಮಙ್ಗೀಕಾರ್ಯಮ್ । ನ ದ್ವಿತೀಯ: । ಅಸಮ್ಬದ್ಧತ್ವಾವಿಶೇಷಣ
ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಸಮಭವಾಪತ್ತೇ: । ಅಸಮ್ಬದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ ಕಾರಣಂ ತದೇವ ಕರಾತಿ ಯತ್ರ
ಗತಮನೌ ನಾತಿಪ್ರಸಕ್ತಃ ಇತಿ चेತ್ । ಸಾ ಗತಿ: ಶಕ್ಯವಿಪಯಾ ವಾ
ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ವಾ । ಸರ್ವತ್ರ ಚೇತ್ಸೇವಾವ್ಯವಸ್ಥಾ । ಆಥೇ ತ್ವಸತಿ ಶಕ್ಯೇ ಕಥಂ ತದ್ವಿ-
ಪಯಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸದೇವ ಕಾರ್ಯಮ್ । ನ ಚ ಕಾರಣಾದನ್ಯತ್ಕಾರ್ಯ ಸದ್ವಿಪಲಭ್ಯತ ಇತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಲಾರದು ಅದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು
ಎರಡನೆಯ ಸತ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ
ಎಂಬುದು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ “ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದದಿದ್ದರೂ ಕಾರಣವು ಎಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವೋ
ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ”, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ
“ಅ ಶಕ್ತಿಯು ಶಕ್ಯವಾದುದನ್ನಷ್ಟೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದೋ ? ಸರ್ವವನ್ನು
ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದೋ ! ಹೀಗೆ ವ್ರಶ್ಚಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸಿ
ದುದಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಮೊದಲ
ನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯವಾದುದು ಅಸತ್ಯ (ಇಲ್ಲವಾದುದು) ವಾದರೆ ಅದನ್ನು
ಶಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ವಿಷಯೀಕರಿಸಿತು ? ಅದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಸತ್ಯವೇ !
(ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಂತಹದೇ!) ಕಾರಣಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಭವಾಪತ್ತೇ: “= ಇದರಿಂದ “ಸರ್ವಸಂಭವಾಭಾವಾಚ್ಛ” ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪ
ಯವನ್ನು “ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಂಭವಃ ತಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್” (ಎಲ್ಲ
ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ) ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು “ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ಯಕರಣಾತ್” - ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರ ಘಟಿ
ನೆಗಾಗಿ “ಅಸಂಬಂಧತ್ವೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆ
ಕಾರಣವು, ತನ್ನ ಶಕ್ಯವಾದುದರ ಉತ್ಪಾದಕವಾಗುವುದರಿಂದ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ
ಹೇತುವಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವು

‘ಕಾರಣಭಾವಾತ್’ = ಕಾರಣಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ, (ಕಾರಣಾತ್ಮಕತ್ವವಿ
ದ್ದುದರಿಂದ) ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ಯುಕ್ತಿಯ ಅನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿ
ಸಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರಭೇದೋಽङ್ಗೀಕರणीयः । किञ्च न पटस्तन्तुभ्यो भिद्यते तन्तुधर्मत्वात् । यद्यतो भिद्यते तत्तस्य धर्मो न भवति । यथा गौरश्वस्य । उपादानोपादेयभावाच्च । ययोरर्थान्तरत्वं न तयोरुपादानो-
पादेयभावो यथा घटपटयोः । संयोगाप्राप्त्यभावाच्च । अर्थान्तरत्वे हि संयोगो दृष्टो यथा कुण्डबदरयोः । अप्राप्तिर्वा । यथा हिमवद्विन्ध्ययोः ।
न चेह संयोगाप्राप्ती । तस्मान्नार्थान्तरत्वम् । गुरुत्वान्तरकार्यस्यावनति-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇರುವುದಾಗಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅಲ್ಲದೆ— ಪಟವು ತಂತುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ತಂತು ಧರ್ಮವಾಗಿದ ಯಾವದು ಯಾವುದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುವದೋ ಅದು ಅದರ ಧರ್ಮವಲ್ಲ ಉದಾ- ಗೋವು ಅಶ್ವದ ಧರ್ಮವಾಗದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನ ಉಪಾದೇಯ ಭಾವವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಯಾವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆಯೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನ ಉಪಾದೇಯ ಭಾವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ-ಘಟನಟಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನೋಪಾದೇಯ ಭಾವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಉದಾಹರಣವು ಸಂಯೋಗವೂ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪಟತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆಯೇ ಸಂಯೋಗವು ಕಂಡಿದೆ ಉದಾ- ಕುಂಡಬದರಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಭೇದವಿದ್ದರೆಯೇ ಹಿಮಾಲಯ ಹಾಗು ವಿಂಧ್ಯ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ (ಪಟ-ತಂತು-ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಯೋಗ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಬೇರೆ ಗುರುತ್ವ(ಭಾರ)ದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಅವನಮನವಿಶೇಷವು ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ “ಕಿಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥನಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿಯ ಅಭೇದದ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ಗುರುತ್ವಾಂತರಕಾರ್ಯಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ತಂತು ಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದರೆ, ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗುರುತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಗುರುತ್ವವು ಪಟದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇರಲಿ! (ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ) ಎಂದು

ಭೇದಸ್ಯಾಗ್ರಹಣಾಚ್ಚ । ಏವಂಚ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಂ ಭೇದಽಪಿ ಸ್ವಸ್ವಕಾರಣೇ-
ಭೇದಾತ್ಕರ್ಮಣ ಮಹಾಪ್ರಲಯೇ ಮೂಲಕಾರಣಭಾವಂ ಗತಾನಾಮಭೇದ ಏವೈತನೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇ-
ಣಾನ್ಯದ್ವಿದೋಜ್ಜಿತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮ್ । ಅಸದಕರಣಾದುಪಾदान-
ಗ್ರಹಣಾತ್ಸರ್ವಸಮ್ಮವಾಭಾವಾತ್ ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ಯಕರಣಾತ್ಕಾರಣಭಾವಾಚ್ಚ ಸತ್ಕಾರ್ಯ-
ಮಿತಿ ।

ನೈವಾಪಿ ಸತಭೇದಃಸಾಹ ॥ ಭೋಕ್ತೃತಾಮಿತಿ ॥ ಸರ್ವಽಪಿ ಸಾಡ್ವ್ಯಾಃ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಅಂತೂ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿ-
ದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಹಾ-
ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ
ಅಭೇದವೇ! ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಅನ್ಯದ್ ಭೇದೋಜ್ಜಿತಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದುದು (ಯುಕ್ತವೇ!) ಇದನ್ನೇ “ಸದಕರಣಾದುಪಾदानಗ್ರಹಣಾತ್
ಸರ್ವಸಂಭವಾಭಾವಾತ್ ॥ ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ಯಕರಣಾತ್ ಕಾರಣಭಾವಾಚ್ಚ ಸತ್
ಕಾರ್ಯಮ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮತ ಭೇದವನ್ನು “ಭೋಕ್ತೃತಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ವುರುಷನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ಯದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಬರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ (ಪಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಮುಂಚೆ) ಪಟದ
ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ತಂತುಗಳನ್ನು ಪರಡಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗಿದಾಗ ಇರುವ
ತೂಕವೇ, ಅನಂತರ ಅವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಟವನ್ನು ತೂಗಿದಾಗಲೂ
ಇರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಬೇರೆ ಭಾರ (ಗುರುತ್ವ)ವಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಒಂದೇತೂಕವುಬರಲಾ-
ರದು, ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಗುರುತ್ವಕ್ಕೆತಕ್ಕಂತೆ ಪಟದಲ್ಲಿಹೆಚ್ಚುತೂಕವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ
ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡುಗುರುತ್ವವಿರುವವು ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ,
ಬೇರೆ ಗುರುತ್ವದ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪರಡಿಯ ಅವನವನವಿಶೇಷವು (ತೂಕದಲ್ಲಿ
ಹೆಚ್ಚಳವು)ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಒಂದೇ ಗುರುತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಣ್ಯ
ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವೇ! ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯಭಾವ “ಏವಂಚ”- ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರ-
ಣದಅಭೇದವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರಲು, ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವ್ಯಾಪಾ-
ರಕ್ಕಿಂತಮುಂಚೆಯೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಭೋಕ್ತೃತಾಂ ಚೇತನಸ್ಯಾಹು ಕೇचित್ತಾಮಪಿ ನಾಪರೇ ||

ಪುರುಷಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಾನುಮನ್ಯಂತೇ । ಕ್ರಿಯಾವೇಗೋ ಹಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ನ ಚಾತ್ಮನಃ ಪರಿ-
ಸ್ಪಂದಲಕ್ಷಣಾ ಕ್ರಿಯೋಪಪದ್ಯತೇ । ಸರ್ವಗತತ್ವಾನ್ । ನಾಪಿ ಪ್ರಯತ್ನಲಕ್ಷಣಾ । ತಸ್ಯಾ
ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿತ್ವಾನ್ । ನ ಚ ವಿಕ್ರಿಯಾಲಕ್ಷಣಾ । ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವಾನ್ । ಯಥೋಕ್ತಮ್ ।
ತಸ್ಮಾನ್ವಿವಿಧವಿಪರ್ಯಾಸಾತ್ಸಿದ್ಧಂ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಮಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ । ಕೈವಲ್ಯಂ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ್ಯಂ
ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮಕರ್ತೃಭಾವಶ್ಚೇತಿ । ತತ್ರ ಕೇವಿಚ್ಛೇತನಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃತಾಮಾಹುರ್ಯಥಾ ಭೋಕ್ತೃಭಾವಾ-

ಕೆಲವರು ಸಾಂಖ್ಯರು ಚೇತನನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನಿತರರು ಅದನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ

— ಪದಾರ್ಥವಿದೇಶಿಕಾ —

ದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯ ಅವೇಶವು ಕರ್ತೃತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಆತ್ಮನಿಗಾದರೂ
ವಂಸ್ಪಂದ ರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು
ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಪ್ರಯತ್ನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಅದು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹದು ಮತ್ತು ವಿಕಾರರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಯೂ
'ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ವಿಕಾರನು ಇದನ್ನೇ “ತಸ್ಮಾತ್ಚ ವಿಪರ್ಯಾ-
ಸಾತ್ ಸಿದ್ಧಂ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಮಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ || ಕೈವಲ್ಯಂ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ್ಯಂ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ-
ಮಕರ್ತೃಭಾವಶ್ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇವರಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿದೇಶಿಕಾ —

“ಕ್ರಿಯೆ”ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ, “ವಂಸ್ಪಂದ, ಪ್ರಯತ್ನ, ವರಿಣಾಮ” ಈ ಮೂರು
ಅರ್ಥಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ “ನಚಾತ್ಮನಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ
ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

‘ತಸ್ಮಾತ್’ — “ತಸ್ಮಾತ್” = ಗುಣತ್ರಯದಿಂದ (ಗುಣಮಯತ್ವದಿಂದ)
“ವಿಪರ್ಯಾಸಾತ್” = ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ, (ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು,
ವಿವೇಕಿಯಾಗಿರುವುದು, ವಿಷಯನಾಗದಿರುವುದು, ಅಸಾಧಾರಣನಾಗಿರುವುದು
ಚೇತನತ್ವ ಪ್ರಸವಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವನಾಗಿರುವುದು, ಈರಿತಿಯಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ-
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ) “ಅಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ” = ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ, “ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಂ”,
- ಸಾಕ್ಷಿತ್ವವು, ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವವು, ಕೈವಲ್ಯಂ” = ಆತ್ಮಂತಿಕನಾದ ದು ಖತ್ರಯದ ಅಭಾವವು
‘ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ್ಯಂ’ = ಟೆದಾಸೀನ್ಯವು, “ಅಕರ್ತೃಭಾವಶ್ಚ” = ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು

ದಿತಿ । ಅಪರೇ ತಾಮಪಿ ನಾಹುಃ । ಯಥಾ ತಸ್ಮಾನ್ನ ಬದ್ಯತೇ ನ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪಿ
ಸಂಸರತಿ ಕಶ್ಚಿನ್ । ಬದ್ಯತೇ ಸಂಸರತಿ ಮುಚ್ಯತೇ ಚ ನಾನಾಶ್ರಯಾ ಪ್ರಕೃತಿರೀತಿ ।
ನನು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವೇ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮಪಿ ಕಥಮ್ । ಅಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾವೇಶಾತ್ಮಕತ್ವಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕೆಲವರು ಚೇತನನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದನ್ನೇ “ಭೋಕ್ತೃ
ಭಾವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅದನ್ನೂ
ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ “ತಸ್ಮಾನ್ನ ಬದ್ಯತೇ ನ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪಿ ಸಂಸರತಿ
ಕಶ್ಚಿತ್ || ವದ್ಯತೇ ಸಂಸರತಿ ಮುಚ್ಯತೇ ಚ ನಾನಾಶ್ರಯಾ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಃ”
ಈ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಾ
ದರೂ ಹೇಗೆ? ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೂ ಕ್ರಿಯಾವೇಶರೂಪವಾಗಿದೆ ಈ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಚೇತನತ್ವದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಗಳು, ತ್ರಿಗುಣ
ಹೀನತೆಯಿಂದ ಕೈವಲ್ಯವುಪೇದಾಸೀನ್ಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಭಾವ, ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದಲೇ
ವಿವೇಕತ್ವದಿಂದ) ಕರ್ತೃತ್ವದ ಅಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ತಸ್ಮಾತ್” = “ತಸ್ಮಾತ್” = ತ್ರೈಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಪುರು
ಷನು, “ನಬದ್ಯತೇ” = ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ “ನ ಮುಚ್ಯತೇ” = ಬಿಡಿ
ಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ) “ಕಶ್ಚಿತ್” = ಯಾವನೂ “ನಾಪಿ ಸಂಸ
ರತಿ” = ಸುಖದು ಖಭಾಗಿ ಸಂಸಾರಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದರಿ “ನಾನಾಶ್ರಯಾ” =
ಅನೇಕ ಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ “ಪ್ರಕೃತಿ” = ಪ್ರಕೃತಿಯು, “ಬದ್ಯತೇ” =
ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, “ಸಂಸರತಿ” = ಸಂಸಾರಹೊಂದುತ್ತದೆ “ಮುಚ್ಯತೇಚ” =
ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ
ಸಂಸಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ ಅವು ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಇರುವವೆಂದು ಹೇಳ
ಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಭೃತ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಜಯಾಪಜಯಗಳು ಒಡೆಯನಾದ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಉಪ
ಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಭೃತ್ಯರು ಆಶ್ರಯಪಡೆದಿರುವುದ
ರಿಂದ, ಭೃತ್ಯರಿಗೂ ಅವಿಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಶೋಕಲಾಭಮುಂತಾದಫಲಗಳು
ರಾಜರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುತ್ತವೆ ಇದರಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಭೋಗ(ಸಂಸಾರ)
ಅಪವರ್ಗ(ಮುಕ್ತಿ)ಗಳೆರಡೂ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದರಿಂದ, ಆಶ್ರಯ
ನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತವೆ ಹೀಗೆಭಾವ

“ಕ್ರಿಯಾವೇಶಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್” = ಕ್ರಿಯಾವೇಶರೂಪವಾದ ಆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು-

स्वरूपचैतन्यबलात्स्वप्रकाशाच्च भोगिताम् ॥

ದಿತೃತ ಆಹ || ಸ್ವರೂಪೇತಿ || ಸುಖದುಃಖಾಢ್ಯನುಭವಿತೃತ್ವಂ ಹಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮ್ |
ತಚ್ಚಾತ್ಮನಃ ಕ್ರಿಯಾವೇಗಮನ್ತರೇಣ ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯೇನೈವೋಪಪದ್ಯತ ಇತ್ಯಾಹುಃ | ಕುತೋ
ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮಾಹುರೀತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾದೀತಿ | ಸುಖಾಢ್ಯನುಭವಿತೃತ್ವಸ್ಯ
ಸ್ವಪ್ರತೀತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಥಾಽಽಹ | ಭೋಕ್ತೃತ್ವಯೋಗ್ಯತಾ ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಚೈತನ್ಯಮಿತಿ | ನ ಚೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಮಪ್ಯಭಿಧೀಕರ್ತುಮುಚಿತಮ್ | ಉಪಪತ್ತಿವಾಢ್ಢಿತತ್ವೇನ

ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೆಂಬ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯದ ಒಲಿದಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುಖಾಢ್ಯನುಭವಿತೃತ್ವವು ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಸ್ವರೂಪ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದು ಕ್ರಿಯಾವೇಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸ್ವರೂಪ ಚೈತನ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾತ್ ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಭವವು ತಮ್ಮ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದನ್ನೇ “ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಯೋಗ್ಯತಾ ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ ಚೈತನ್ಯಂ ” ಎಂಬುದಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಸ್ಪಂದನಾದಿರೂಪವಾದುದು ಅದು ಸರ್ವಗತನಾಗಿರುವುದು, ಈ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯಭಾವ

“ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾಚ್ಚ ” = ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಇತಿಪ್ರಕಾಶಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಃ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಃ, ತಸ್ಮಾತ್, ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಹ ಇದು ಭಾವಸಾಧನವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ “ ಸ್ವಪ್ರತೀತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ ಸ್ವರೂಪಚೈತನ್ಯಬಲಾತ್ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರರ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು “ ಯಥಾಹ ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಯೋಗ್ಯತ್ವಂ ’ = ಸುಖದುಃಖ ಮುಂತಾದುದರ ಭೋಕ್ತೃತ್ವದ (ಭೋಗಮಾಡುವುದರ) ಯೋಗ್ಯತೆಯು, “ ಪುರುಷಸ್ಯ ಚೈತನ್ಯಂ ” - ಪುರುಷನ ಚೈತನ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ವಿವೇಕಗ್ರಹಮೇವ ತು ॥

ಆಮೋಗಾವಾದಿನೋ ಬೋಗಮಾಹುರೈದ್ರಹಾತ್ತಯೋ ॥

ಕೃತೃತ್ವಪ್ರತೀತೀರಧ್ಯಾಸರೂಪತ್ವಾನ್ । ನನ್ವೇವಂ ತರ್ಹಿ ಪ್ರತೀತಿಸಿದ್ಧಂ ಬೋಕ್ತೃತ್ವಮಪರೇ
ಕಥಂ ನಾಭ್ಯುಪಯನ್ತೀತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚೇತಿ ॥ ಬೋಗಂ ಬೋಗವ್ಯವಹಾರ-
ಕಾರಣಮ್ ।

ಅಯಂ ತೇಷಾಮಾಗಯಃ । ಬೋಕ್ತೃತ್ವಂ ಹಿ ನ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವಃ । ಅಪ-
ವರ್ಗಾಭಾವಪ್ರಸಜ್ಞಾನ್ । ಆಗಂತುಕಂ ತು ನಾಪಪದ್ಯತೆ । ಅಪರಿಣಾಮಿತವಾನ್ ।
ಅನಃ ಕೃತೃತ್ವಮಿವ ಬೋಕ್ತೃತ್ವಮಧ್ಯಾತ್ಮನೋ ನ ಶಕ್ಯಮಙ್ಗೀಕರತುಮ್ । ನ ಚ
ಪ್ರತೀತೀವಿರೋಧಃ । ಪ್ರತೀತೀರಭಾವಾನ್ । ವ್ಯವಹಾರ ಏವ ಹಿ ಕೇವಲಂ ಬೋಕ್ತಾಽಽ-
ತ್ಮೇತಿ । ಸ ಚ ಕೃತೃತ್ವವ್ಯವಹಾರವತ್ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಾಗ್ರಹಮಾತ್ರನಿಬಂಧನ

ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಆತ್ಮರೂಪಕ್ಕೂ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನೇ
ಭೋಗದ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾರಣವೆಂದು ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸದವರು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವದು ಉಚಿತವಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತನಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಪ್ರತೀತಿಯು
(ನಾನು ಕರ್ತೃವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು) ಭ್ರಮವಾಳುವದು ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ
ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಇನ್ನಿತರರು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ
ಉತ್ತರವನ್ನು “ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಭೋಗಂ”=
ಭೋಗದ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾರಣವನ್ನು

ಇಲ್ಲಿ, ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇದು— “ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಪುರುಷನ ಸ್ವಭಾವ
ವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಹಾಗಾದರೆ ಅಪವರ್ಗವಿಲ್ಲವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆಗಂತುಕ
ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಂತೂ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳವನಲ್ಲ
ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ
ಸುವದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಪ್ರತೀತಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು
ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತೀತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ “ಆತ್ಮನು ಭೋಕ್ತೃವು, ಕರ್ತೃ
ವು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಹೊರತು ಯಥಾರ್ಥನುಭವವಲ್ಲ
ಈ ವ್ಯವಹಾರವಾದರೋ ಕರ್ತೃತ್ವದ ವ್ಯವಹಾರದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ-ಪುರುಷರ

ಇತಿ । ಸ್ಯಾದೇತನ್ । ಯेषಾಂ ಪುರುಷೋ ಭೋಕ್ತಾ ತेषಾಂ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ।
 ಪ್ರಕೃತಿಸಂಯೋಗನಿಮಿತ್ತೋ ಹಿ ಪುರುಷಸ್ಯ ಭೋಗಸತ್ತೇಜೋಕ್ರಿಯತೇ । ಪುರುಷಸ್ಯ ದಶಿ-
 ನಾರ್ಥ ಕೈವಲ್ಯಾರ್ಥ ತಥಾ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ । ಪಙ್ಗವನ್ಧವದ್ಭಯೋರಪಿ ಸಂಯೋಗಸ್ತ-
 ತ್ಕೃತಃ ಸರ್ಗ ಇತಿ ವಚನಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಸಂಯೋಗಃ ಕದಾಽಪ್ಯಪೈತಿ
 ಯೇನ ಪುರುಷಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಭೇದಗ್ರಹಾದಿತಿ । ತಯೋಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
 ಪುರುಷಯೋರ್ಭೋಗಿನಾಂ ಪುರುಷಸ್ಯ ಭೋಗಮಭ್ಯುಪಗच्छತಾಂ ಮತೇ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿನೇಕದ (ಭೇದ) ಜ್ಞಾನವಾಗದ ಮೂಲಕವೇ ಆದುದು,” ಹೀಗೆ

ಇದು ಇರಲಿ ! ಯಾರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಭೋಕ್ತೃವೆನಿಸುವನೋ
 ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಆಗಬಹುದು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ
 ಸಂಯೋಗ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭೋಗವನ್ನು ಪುರುಷನಿಗೆ ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ
 ಏಕೆಂದರೆ—“ಪುರುಷಸ್ಯ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ ಕೈವಲ್ಯಾರ್ಥಂ ತಥಾ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ॥
 ಸಂಗ್ರಂಧವದ್ಭಯೋರಪಿ ಸಂಯೋಗಸ್ತತ್ಪ್ರತಃ ಸರ್ಗಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಅವರ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯ ವಚನವಿರುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಸಂಯೋಗ
 ವಂತೂ ವಿಭುವಾದುದರಿಂದ ಎಂದಿಗೂ ಅಳಿಯುವಂತಹದಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಆದು
 ಅಳಿಯುವುದಾಗಿದ್ದರೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು ! ಈ ಆಶಂಕೆ
 ಯನ್ನು “ಭೇದಾಗ್ರಹಾತ್” ಈ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ತಯೋಃ”-
 ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರುಗಳ ! “ಭೋಗಿನಾಂ”- ಪುರುಷನಿಗೆ ಭೋಗ (ಭೋಕ್ತೃತ್ವ)
 ವಿದೆಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪುರುಷಸ್ಯ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ”- “ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ”-ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ “ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ”-
 ತನ್ನ ವಿಷಯಕವಾದ (ಪುರುಷನಿಂದಾಗಬೇಕಾದ) ಜ್ಞಾನದ ಸಲುವಾಗಿ “ಪುರುಷಸ್ಯ”=
 ಪುರುಷನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು “ತಥಾ”=ಹಾಗೂ “ಪುರುಷಸ್ಯ”=ಪುರುಷನಿಗೆ,
 “ಕೈವಲ್ಯಾರ್ಥಂ”=ಅಪವರ್ಗದ ಸಲುವಾಗಿ, “ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ”=ಪ್ರಧಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು,
 ಹೀಗೆ, “ಉಭಯೋರಪಿ”=ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮೇಕ್ಷವಾದ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರುಗಳಿಗೂ,
 “ಸಂಗ್ರಂಧವತ್”= ಹೆಳವ ಕುರುಡರಿಗೆ ಆಗುವಹಾಗೆ “ಸಂಬಂಧ” ಸಂಯೋಗವು
 ಆಗುತ್ತದೆ “ಸರ್ಗ”=ಸೃಷ್ಟಿಯು “ತತ್ಪ್ರತಃ”=ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ಈ ಸಂಯೋಗದಿಂದ
 ಉಂಟಾದುದು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಕುರು

ಅಯಮಭಿಸಂಧಿಸ್ತೇಷಾಮ್ । ಪ್ರಕೃತಿಸಯೋಗೋ ಹಿ ಪುರುಷಸ್ಯ । ನ
ಕೇವಲಂ ಭೋಗಾರ್ಥಃ । ಕಿನ್ನಾಮಾಪವರ್ಗಾರ್ಥಶ್ಚ । ತತ್ರ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹಸಚಿವೋ ಭೋಗಾತ್
ಭವತಿ । ವಿವೇಕಾಗ್ರಹೇ ಚಾಪವರ್ಗಾಯ । ಕರೋತು ನಾಮ ಪೌನಃಪುನ್ಯೇನ ಶಬ್ದಾಣ್ಯುಪ-
ಭೋಗಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ । ಅನಯಾ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿರಕ್ತೇತಿ । ಕೃತವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿರಸ್ತು
ನ ಶಬ್ದಾಣ್ಯುಪಭೋಜಯತಿ । ಅವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿರಿವಂಧನೋ ಹಿ ತದ್ವಿಭೋಗೋ
ನಿವಂಧನಾಭಾವೇ ನ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿತಿ । ತತ್ತ್ವೋಕ್ತಮ್ । ದೃಷ್ಟಾ ಮಯತ್ಯುಪೇಕ್ಷಕ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು— “ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ
ಸಂಯೋಗವು ಕೇವಲ ಭೋಗಕ್ಕಲ್ಲ ಅವನರ್ಗಕ್ಕೋಸುಗವೂ ಆಗಿದೆ ಪ್ರಕೃತಿ
ಪುರುಷರ ವಿವೇಕದ ತಿಳಿವಾಗದಿರುವಿಕೆ(ಅಜ್ಞಾನ)ಯ ಸಹಾಯ ಪಡೆದು ಆ
ಪ್ರಕೃತಿಸಂಯೋಗವು ಪುರುಷನ ಭೋಗದ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ವಿವೇಕದ
ಜ್ಞಾನವಾಗಲು ಮುಕ್ತಿಗೆ (ಅವನರ್ಗಕ್ಕೆ) ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು
ಶಬ್ದಾದಿಗಳ ಉಪಭೋಗವನ್ನು ಎದೇ ಎದೇ ಮಾಡಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ
ಯಿಂದ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯು ಮಾಡ
ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅದು ಶಬ್ದಾದಿಗಳ ಉಪಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅವಿವೇಕ
ಖ್ಯಾತಿಯ ಮೂಲಕವಾದ ಆ ಶಬ್ದಾದಿಗಳ ಉಪಭೋಗವು ಆ ಅವಿವೇಕ
ಖ್ಯಾತಿಯೆಂಬ ಮೂಲಕಾರಣವಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಲ್ಲ ಸಂಭವಿಸಲಾರದು ಇದನ್ನೇ
“ ದೃಷ್ಟಾ ಮಯೇತ್ಯುಪೇಕ್ಷಕ ಏಕೋ ದೃಷ್ಟಾಹಮಿತ್ಯುಪರಮತ್ಯನ್ಯಾ|| ಸತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಡನಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಹೇಳವನಂತೆ ಪುರುಷನು(ಕ್ರಿಯಾರಹಿತನಾದದ್ದರಿಂದ) ಹೇಳ
ವನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕುರುಡನು ಹೇಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ
ಹಾಗೆ ಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ(ಪ್ರಧಾನ)ಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಕುರು
ಡನಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೇಳವನು ಅಭೀಷ್ಟದೇಶವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಲವುತ್ತಾನೆಯೋ
ಹಾಗೆ ಪುರುಷನು ಪ್ರಧಾನದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಭೀಷ್ಟವಾದ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ
ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ

“ದೃಷ್ಟಾ ಮಯೇತ್ಯುಪೇಕ್ಷಕ” = “ಏಕ” = ಪುರುಷನು “ಮಯಾ” =
ನನ್ನಿಂದ, “ದೃಷ್ಟಾ” ಪ್ರಕೃತಿಯು ಭಿನ್ನವಾದುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. “ಅನ್ಯಾ”
ಪ್ರಕೃತಿಯು, “ಅಹಂ” = ನಾನು, “ಅನೇನ” = ಇವನಿಂದ (ಪುರುಷನಿಂದ)

एको दृष्टाहमित्युपरमत्यन्या । सति संयोगेऽपि तयोः प्रयोजनं नास्ति
सर्गेऽस्या इति । तथा रङ्गस्य दर्शयित्वा निवर्तते नर्तकी यथा
नृत्तान् । पुरुषस्य तथाऽऽत्मानं प्रकाशय विनिवर्तते प्रकृतिरिति ।
न च निवृत्ताऽपि पुनः प्रवत्स्यतीति शङ्कनीयम् । प्रयोजनाभावात् ।
उक्तं च । प्रकृतेः सुकुमारतरं न किञ्चिदस्तीति मे मतिर्भवति । या

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಯೋಗೇಽಪಿ ತಯೋಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತಿ ಸರ್ಗೇಽಸ್ಯಾಃ ” ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲದೆ- “ರಂಗಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ನಿವರ್ತತೇ ನರ್ತಕೀ
ಯಥಾ ನೃತ್ತಾತ್||ಪುರುಷಸ್ಯ ತಥಾಽಽತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಕಾಶ್ಯ ವಿನಿವರ್ತತೇ ಪ್ರಕೃತಿಃ”
ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತವಾದರೂ ಮತ್ತೆ ಸ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗು
ವುದೆಂದು ಶಂಕಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ವಿಷ
ಯವನ್ನೂ “ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸುಕುಮಾರತರಂ ನ ಕಿಂಚಿದಸ್ತೀತಿ ಮೇ ಮತಿರ್ಭವತಿ||
ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾಽಸ್ತೀತಿ ಪುನರ್ನದರ್ಶನಮುಪೈತಿ ಪುರುಷಸ್ಯ” ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ದೃಷ್ಟ್ವಾ” = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ “ಇತಿಮತ್ವಾ” = ಹೀಗೆ ತಿಳಿದು, “ಉಪರಮತಿ” =
ಶಬ್ದದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಗಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ “ತಯೋ ಸಂಯೋಗೇ
ಸತ್ಯಸಿ” = ಅವರಿವರ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಸಹ, “ಸರ್ಗಸ್ಯ” = ಸೃಷ್ಟಿಯ (ಅದ
ರಿಂದಾಗಬೇಕಾದ) “ಪ್ರಯೋಜನಂ” = ಪ್ರಯೋಜನವು “ನ” = ಇಲ್ಲ ಭೋಗ
ಇಲ್ಲವೆ ವಿವೇಕದ ಸಲುವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಸೃಷ್ಟಿಯು, ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯುಂಟಾ
ದಮೇಲೆ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾ
ಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

“ರಂಗಸ್ಯ” = ರಂಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕ ಜನಕ್ಕೆ, “ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ” =
ನೃತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ನರ್ತಕೀ ಯಥಾನೃತ್ತಾತ್ ನಿವರ್ತತೇ” = ನರ್ತ
ಕಿಯು ನೃತ್ಯದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಳಾಗುವಳೋ ‘ತಥಾ’ ಹಾಗೆ, “ಪ್ರಕೃತಿಃ” =
ಪ್ರಧಾನವು, ‘ಪುರುಷಸ್ಯ’ = ಪುರುಷನಿಗೆ, “ಆತ್ಮಾನಂ” ತನ್ನ ಶಬ್ದದ್ಯಾತ್ಮಕ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪುರುಷನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ, “ವಿನಿವರ್ತತೇ” ಚೆನ್ನಾಗಿ
ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಯಾ” = ಯಾವದು (ಪ್ರಕೃತಿಯು) “ದೃಷ್ಟ್ವಾಽಸ್ತೀತಿ” = ಪುರುಷನಿಂದ

ಭೋಗಿನಾಂ ಮುಕ್ತಿರದಿಷ್ಟಾ ಸ ಏವಾಭೋಗವಾದಿನಾಮ್ ||

ದೃಷ್ಟಾಽಸ್ಮೀತಿ ಪುನರ್ನ ದರ್ಶನಮುಪೇತಿ ಪುರುಷಸ್ಯೇತಿ । ನ ಚ ಭೇದಗ್ರಹಸದ್ಭಾವಾತ್ಕೈ-
ವಲ್ಯಾಭಾವಃ । ತಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವೇನೈವ ನಿವೃತ್ತೇಃ । ನನು ಚ ಯेषಾಂ ಮತೇ ಪುರುಷಸ್ಯ
ಭೋಗ ಏವ ನಾಸ್ತಿ ತेषಾಂ ಕಥಂ ಮೋಕ್ಷಃ । ಬಂಧಾಭಾವಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಯೋಗಾನು-
ಶಾಸನವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯಾಮನ್ಯತ ಆಹ || ಸ ಏವೇತಿ- । ಸ ಭೇದಗ್ರಹ ಏವ ಮುಕ್ತಿ-
ರದಿಷ್ಟಾ । ಭೇದಾಗ್ರಹನಿಬಂಧನೋ ಭ್ರಮ ಏವ ಹಿ ಬಂಧಃ । ಸ ಚ ಭೇದಗ್ರಹೇ ಸತಿ
ನಿವರ್ತತೇ । ಸೈವ ಮುಕ್ತಿಃ । ನ ತ್ವಪರಾಽಸ್ತೀತ್ಯತಃ ಸ ಏವೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ನ ಪುನ-

ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ
ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ

೨. ಸ್ವದವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಕೈವಲ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಬಾರದು
ಏಕೆಂದರೆ- ಆ ಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಸಹ ತನ್ನಿಂದಲೇ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಪುರು-
ಷನಿಗೆ ಭೋಗವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗೆ? ಏಕೆಂದರೆ
ಬಂಧವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳು-
ವುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರವನ್ನು “ಸ ಏವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸ ಏವ”- ಆ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವೇ, ಉದ್ವಿಷ್ಟವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು
ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವಾದ ಭ್ರಮವೇ ಬಂಧವು ಈ
ಬಂಧವು ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಾದ ಮೇಲೆ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇದೇ ಮುಕ್ತಿಯು!

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನ, “ಇತಿ” ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, “ಪುರುಷಸ್ಯ”
ಪುರುಷನ “ಪುನರ್ವರ್ತನಂ” ಇನ್ನೊಂದು ದರ್ಶನ(ನೋಟ) ವನ್ನು “ನ ಉಪೈತಿ”
ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ ಪಡೆಯುವದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, “ಪ್ರಕೃತೇಃ” = ಪ್ರಕೃತಿ
ಗಿಂತ, “ಸುಕುಮಾರ ತರಂ” ಹೆಚ್ಚು ವೇಶಲ (ಮೃದು-ಸೂಕ್ಷ್ಮ)ವಾದುದು
“ಕಿಂಚಿತ್ ಯಾವದೂ “ನ ಅಸ್ತಿ” ಇರುವುದಿಲ್ಲ. “ಇತಿ ಮೇ ಮತಿರ್ಭವತಿ”
ಹೀಗೆ ನನಗೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು (ಬುದ್ಧಿಯು) ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆರ್ಥ

ಭೇದಗ್ರಹ ಏವ ಮೋಕ್ಷಃ । ತಸ್ಯಾಪಿ ನಿವರ್ತನೀಯತ್ವಾತ್ । ನಾಪಿ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿ-
ಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ॥ ೬ ॥

ಎವಮುಪನ್ಯಸ್ತಂ ಸತಮಧುನಾ ನಿರಸನೀಯಮ್ । ತತ್ರ ಸೂತ್ರಕೃತಾ ಕ್ರಮ-
ಮವಿವಕ್ಷಿತ್ವಾ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮಿತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಪರಪಕ್ಷೋಪಾಲಂಬಂ
ವಿಧಾಯಾನಂತರಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನಂ ವಿಹಿತಮ್ । ಭಾಷ್ಯಕಾರಸ್ತು
ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ತತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತಿಭಿರ್ದ್ವಂದ್ವೇನ ತದ್ವಿವೇಚನಾಸ್ಯ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಪರಪಕ್ಷ-
ನಿರಾಸಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರತೀತಿಹೇತೋರ್ಬಹಿರ್ದ್ವಂದ್ವೇನ ತದ್ವಿವೇಚನಾಸ್ಯಾನಂತರ್ಯಮಿತಿ । ಕ್ರಮ-
ಮಪಿ ಗ್ರಾಹಯಿಷ್ಯನ್ವಯತೀಯನ ವ್ಯಾಚಕ್ಷಾಣಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಪಾತನಿಕಾರ್ಥ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬೇರೆಯಾದ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ 'ನ ಏವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಈ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವೂ
ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ನಾಪಿ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಂ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ
ರುವ ವಚನವಿದೆ' ಹೀಗೆ

ಹೀಗೆ, ಈ ವರೆಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತವನ್ನೀಗ ನಿರಾಕರಿಸ
ತಕ್ಕದ್ದು ಹೀಗಿರುವಾಗ- ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ತಾರದೆ,
“ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲು ಪರಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾ-
ಕರಿಸಿ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ “ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಸಾಧನವನ್ನು
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದರೂ-ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವು ತತ್ತ್ವದ ತಿಳಿವಿನ
ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯತೆಯೂ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸ್ಥಿರೀಕ-
ರಣದ ಕಾರಣವಾದ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರತ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ ”
ಹೀಗೆ ಸ್ವಸಾಧನ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತ
ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಹೊರಟಿದ್ದು ‘ ಪರ್ಯಾಯವಚ್ಛೇತ್ತತ್ವಾಪಿ ”

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್” “ನಾಪಿ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಂ ಪ್ರಾಕೃತೀಂ ತತೋ ವಿವಿಕ್ತ
ಆತ್ಮಾ ಸ್ವಾರ್ಥಮಭಿಮಂತುಮರ್ಹತಿ” (ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯನ್ನೂ
ಸಹ ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನು, ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮುಕ್ತಿ) ವೆಂದು
ಅಭಿಮಾನ ಮಾಡಲಾರನು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ.
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಮುಗಿದುದು.

ईशस्यामङ्ग्रहादेव न युक्तौ तावुभावपि ॥
चेतनेच्छानुसारेण यदा दृष्ट. पटोद्भव ॥
एतादृशत्वमन्यस्य वस्तुत्वात्केन वार्यते ॥

माह ॥ ईशस्येति । असङ्ग्रहादनभ्युपगमात् । एवेत्यस्य दोषस्यो-
ल्लवणत्वं सूचयति । तावुभावपि पुरुषस्य भोक्तृत्वाभोक्तृत्वपक्षौ ।
नन्वप्रामाणिकस्येश्वरस्यानभ्युपगमे कथमयुक्तत्वमित्यतः प्रवृत्तेश्चेति
सूत्रार्थनयेश्वरे प्रमाणमाह ॥ चेतनेति । यदा यस्मान् । तस्मादिति

ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪುರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ
ವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಹಾಗೂ ಒಪ್ಪದಿರುವ ಈ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಯುಕ್ತಗಳಾಗಲಾರವು.
ಚೇತನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಂಡು
ಬಂದಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಇತರ ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೂ ವಸ್ತುತ್ವ (ಕಾರ್ಯತ್ವ)
ವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂಥ ಪಟಾದಿಗಳಂತೆ ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು,
ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಸಕ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ಈಶಸ್ಯ ಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ ಅಸಂಗ್ರಹಾತ್ ” ಒಪ್ಪದಿದ್ದರಿಂದ, “ ಏವ ” ಶಬ್ದದಿಂದ ದೋಷದ
ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ “ ತಾವುಭಾವಸಿ ”— ಪುರುಷನ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ
ಅಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಪಕ್ಷಗಳೆರಡು ಇನ್ನು ಅವ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಯುಕ್ತತೆಯು ಹೇಗೆ ? ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು
“ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ” ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥರೂಪವಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು
“ ಚೇತನ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ ಯದಾ ”= ಯಾವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಪಾತನಿಕಾರ್ಥಂ ” ಅನತಾರಿಕೆಯ ಹೊರಡುವಿಕೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಆ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಶಂಕೆಯ ಉತ್ಥಾಪನೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಮೊದಲು
ಒಂದು ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ ಸೂತ್ರಾರ್ಥತಯಾ ” — “ ವಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯು
ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ, ಮಹದಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಯುಕ್ತಿ
ಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ”, ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥರೂಪವಾಗಿ

ಲಭ್ಯತೇ । एतादृशत्वं पटवच्चेतनेच्छानुसारेणोद्भूतत्वम् । अन्यस्य
महदादेर्वस्तुत्वात्कार्यत्वादनुमीयमानमिति शेषः । केनेत्याक्षेपे । अय-
मत्र प्रयोगः । महदादिकं चेतनेच्छाधीनोत्पत्तिकं कार्यत्वात्पटवदिति ।
यद्वा महदाद्युद्भवश्चेतनेच्छाधीन उद्भवत्वात्पटोद्भववदिति प्रयोक्तव्यम् ।
प्रयोगद्वयसूचनाय पटोद्भवं दृष्टान्तमुक्त्वा वस्तुत्वादिति हेतुमाह ।
एवमुक्तावुपलक्षणत्वं ह्युभयत्र ज्ञायेत । उपलक्षणं चैतत् । महदाद्युपा-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾರಣದಿಂದ “ತಸ್ಮಾತ್” ಎಂಬುದು ಅಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ
“ಏತಾದೃಶತ್ವಂ” ಪಟದ ಹಾಗೆ ಚೇತನನ ಇಚ್ಛೆಯ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ-
ರೋಣವು । “ಅನ್ಯಸ್ಯ” ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ “ವಸ್ತುತ್ವಾತ್”- ಕಾರ್ಯತ್ವ-
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಅನುವಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಹೀಗೆ ಶೇಷ ಪೂರ್ವಪದೇಕು
“ಕೇನ” ಎಂಬುದು ಅರ್ಹವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು — “ಮಹದಾದಿಗಳು
ಚೇತನದ ಇಚ್ಛೆಯ ಅಧೀನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿವೆ
ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇಲ್ಲದೆ—ಮಹದಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಚೇತನನ
ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಪಟದ ಉತ್ಪ-
ತ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಎರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು
ಸೂಚಿಸಲು ಪಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿ, “ವಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಎಂಬು-
ದಾಗಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇತುವಚನಗಳೆರ-
ಡಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವು ತಿಳಿಯುವದು ಇದು ಸಂಗ್ರಹವು ಮಹದಾ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು “ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದು ಏಕೆಂ-
ದರೆ ವಸ್ತುತ್ವವು (ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದು) ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು, ಪರಿ-
ಣಾಮವೆಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದ-
ರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ “ವಸ್ತುತ್ವ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
“ಕಾರ್ಯತ್ವ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಹೇಳಿದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಲ್ಲ-
ವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ

“ಉಭಯತ್ರ”— ಅನುರೂಪವಾಗದಿರುವ ಹೇತು, ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ, ಅದರಿಂದ ಅನುರೂಪವಾದ ಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೆರಡಕ್ಕೂ

ಢಾನಂ ಚೆತನಾಧಿಷ್ಠಿತಢುಪಾಢಾನತ್ವಾತ್ತಢ್ತುಬದ್ಧಿನ್ಯಾಢ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಢ್ । ನ ಚಾನ್ಯ-
ಶ್ಚೇತನಸ್ತಥಾ ಢವಿತುಢ್ಹತೀತಿ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯೀ ಪುರುಷ ಇಶ್ವರ ಂವ ಸಿಂಧ್ಯತೀತಿ ।

— ಹೆದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದ್ಯುಪಾದಾನವು ಚೇತನಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಾದಾನವಾಗಿದೆ.
ಇದರಲ್ಲಿ ತಂತುವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಀ ಢುಂತಾದುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು
ಇನ್ನುಳಿದ ಚೇತನನು ಹಾಗೆ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವರನ್ನು
ಢೀರಿಸಿರುವ ಪುರುಷನಾದ ಕೃಷ್ಣರನೇ ಆ ಚೇತನನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಉಪಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವುದರಿಂದ, ಂರಡು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು
ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ “ಉದ್ಭವ” (ವರ್ತೋದ್ಭವ) ವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿ,
“ಉದ್ಭವ” ವನ್ನೇ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಢಾಡಲು ಶಕ್ತವಿದ್ದರೂ ಹಾಗೆ ಢಾಡದೇ,
“ವಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಢಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ,
“ಉದ್ಭವ” ಪದದಿಂದ ಹೇತುವನ್ನೂ (ಉದ್ಭವತ್ವನ್ನೂ) ಅಂತಹದೇ ಆದ
ಢಹದಾದ್ಯುದ್ಭವವನ್ನು ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಉಪಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಢಾಡಿ,
“ಢಹದಾದ್ಯುದ್ಭವಃ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಂರಡನೆಯ ಪ್ರಯೋಗವು, “ವಸ್ತು
ತ್ವಾತ್” ಂಬುದರಿಂದ, ವಟರೂಪವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ
ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಂತಹ (ಢಹದಾದಿಗಳನ್ನು) ಪಕ್ಷವನ್ನಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಲಕ್ಷಣಾ
ವೃತ್ತಿಯಿಂದ) “ಢಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪ್ರಧಢಪ್ರಯೋಗವು,
ಹೀಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸುವ
ಅನುಢಾನವನ್ನು ತಾವೇ ಸ್ವತಃ “ಉಪಲಕ್ಷಣಂಚೈತತ್” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗ
ಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಇತ್ಯಾದ್ಯಸಿ” = ಇಲ್ಲಿ “ಆದಿ” ಪದದಿಂದ “ಢಹದಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವು, ಚೇತನರೂಪವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾ
ಗಿರುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪಟದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು’ ಹೀಗಿರುವ
ಅನುಢಾನಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ

“ಕೃಷ್ಣರ ಂಪ ಸಿದ್ಧತಿ” = ಇನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ “ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್”
ಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವಸ್ತುವು
ಅನುಢಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬ್ಬಡಲಾರದಂದೂ ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ ಢತ್ತು ಅದೃಷ್ಟದ ಢುಖಾಂತರದಿಂದ ಜೀವರುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ,

ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಮಹಾದಿಕಂ ನ ತಾವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಮ್ । ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವಾತ್ ।
ಅನಃ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಚಾರ್ಯವಚನಾತ್ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾನುಮಾನಾದ್ವಾ ತದ್ವಗಮೋಽಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಃ ।
ತೈಶ್ಚಾನೇವಂವಿಧಮೇವ ತದ್ವಕ್ತಮನುಮಿತಂ चेति बाधः । अन्यथाऽऽश्रयासिद्धि-
रिति । मैवम् । वेदतस्तದ्वगमात् । उक्तं हीदमजामेकಾಮित्यादिश्रुतिः

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದು ಇರಲಿ ! ಮಹದಾದಿಗಳಂತೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಅವು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ ಆದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಚನದಿಂದ ಅಥವಾ
ಅವರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆ ಮಹದಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಆಗುತ್ತದೆ
ಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು ಆ ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಇದರ ವಿಪರೀತ
ವಾಗಿಯೇ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುವರು ಆದು
ದರಿಂದ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಕ್ಷದ (ಆಶ್ರಯದ) ಅಸ್ತಿತ್ವವು !
ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ - ವೇದದಿಂದ ಆ ಮಹದಾದಿವಕ್ಷದ
ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ ಅಜಾಮೇಕಾಂ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಶ್ರುತಿಯು

ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದ ಈ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಸರಿಯೆನಿಸುವವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಕೇವಲ (ಅಗಮೋಪಜೀವಿಯಾ
ಗದ ಸ್ವತಂತ್ರ) ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬು
ದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಶ್ರುತಿಸಹಾಯ
ಪಡೆದ) ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ
ಶ್ರುತಿಗಳಾದರೋ ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ
ದರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಹೇತುವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಆದಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುತ್ತದೆ

“ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾನುಮಾನಾದ್ವಾ” - “ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಭಾಗಾದಿಸಿದ್ಧಂ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ವಿಭಾಗ ಮುಂತಾದ ರೂಪಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ
‘ತತ್’ = ಮಹತ್ತತ್ವ ಮುಂತಾದುದು

ಜಗದುಪಾದಾನಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಪರರು ಅವಿದ್ಯಾದಿಪರವಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
ನಿಸಲಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಿಕ ಪಾದದಲ್ಲಿ
“ಅಜಾಮೇಕಾಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಕವಾಗಿ

ಪ್ರಧಾನಮಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿತಿ । ನನು ಪುರುಷಶ್ಚೇತನೋ ನಾಂತಃಕರಣಮ್ । ಇಚ್ಛಾ
ಚಾಂತಃಕರಣಧರ್ಮೋ ನ ಚೇತನಸ್ಯಾವಿಕಾರಸ್ಯ । ಅತೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತಾ
ಬಾಧೋ ವಾ । ಪಟಾದೇರಪ್ಯೇವಮ್ಭಾವಾಭಾವಾತ್ ದೃಶ್ಯಾಂತಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ ಚೇತಿ
ಚೇನ್ । ಆತ್ಮನ ಏವೇಚ್ಛಾವತ್ವಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ । ತಥಾಽಪ್ಯುಚ್ಛವೋ
ನಾಮೋಪತ್ತಿರಭಿವ್ಯಕ್ತಿರ್ವಾ । ನಾಥಃ । ಪ್ರಥಮಪ್ರಯೋಗೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಾನ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಯೇ ಆಗಿದೆ ಪುರುಷನು
ಚೇತನನು, ಹೊರತು ಅಂತಃಕರಣರೂಪನಲ್ಲ ಇಚ್ಛೆಯಾದರೂ ಅಂತಃಕರಣದ
ಧರ್ಮವೇ ವಿನಾನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಚೇತನನ ಧರ್ಮವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯದ
ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪಟ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ
ಇಂಥ ವರಿಸ್ಥಿತಿಯು (ಚೇತನನ ಇಚ್ಛೆಯು ಅಧೀನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು
ವುದು) ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವೂ ಬರು
ತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೇ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದು
ದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗುವದು

ಆದರೂ ಉದ್ಭವವೆಂದರೇನು ? ಉತ್ಪತ್ತಿಯೋ ? ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋ ?
ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ವೇದದಿಂದ ಆದರೆ
(ಪ್ರಕೃತಿಯು) ಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಉಕ್ತಂ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಇತಿ ವ್ರಾಹ ಶ್ರುತಿರೇತಾಂ
ಯದಾ ತದಾ|| ಕೋ ದೋಷಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು “ವೇದತಃ” ಎಂಬುದು “ಪಂಚಭಿಃ
ಪಂಚಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಈ ಮುಂತಾದ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ಮಹದಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯೂ
ಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ “ಮಹತಃ” ಪರಮವ್ಯಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಹದಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ವಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣತ್ವಾತ್” = “ಇಚ್ಛಾಮೃಹಮಿತಿ ಹೈವ” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥ
ದಿಂದ ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿ
ಶೇಷಣತ್ವಾತ್” - ಸತ್ಪ್ರಾಯವಾದಿಯು, ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ (ಇಲ್ಲದುದಕ್ಕೆ) ಸತ್ತಾಸಂಬಂಧ

ಹೃಷಾಂತಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲತ್ವಾच्च । ದ್ವಿತೀಯೇ ಚಾಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಮಯಾ ಸತ್ಕಾರ್ಯ-
ವಾದಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗತತ್ವಾತ್ । ದ್ವಿತೀಯೇಽಪ್ಯೇತ ಎವ ದೋಷಾಃ । ತ್ವಯಾ ವ್ಯಕ್ತಯ-
ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತಿ चेन्न । ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಸ್ಯ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದೇ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಧ್ಯವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯವಿಹೀನವೂ ಆಗು-
ತ್ತದೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಆಶ್ರಯದ (ಪಕ್ಷದ) ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗು-
ತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ನಾನು ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎರಡ-
ನೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೇ ದೋಷಗಳೇ ! ನೀನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀ-
ಕರಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ-
ದ್ದಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ “ಅಸದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

ನೆಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು,
“ದ್ವಿತೀಯೇ ಚ” ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರಯೋಗೇ” ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮಹ-
ದಾದಿಗಳ ಉದ್ಭವವನ್ನು ಪಕ್ಷವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊರಟ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋ-
ಗದಲ್ಲಿ ಮಹದಾದಿಗಳ ಉದ್ಭವವು, ಚೇತನನ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ -
ಉದ್ಭವವಾಗಿದ ಇದರಲ್ಲಿ ಪಟದ ಉದ್ಭವವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು “ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿಃ” =
ಪಕ್ಷದ ಅಸಿದ್ಧಿಯು, ಹಾಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಸಾಧ್ಯದ
ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪಕ್ಷದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಇವುಗಳ
ಕಾರಣವನ್ನು ಒಂದೇ ಸಲ “ಮಯಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರ-
ಾದುದರಿಂದ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಸತ್ತಾನೆಂಬಂಥವೆಂಬ ಅಧವಾ ಪರಿಣಾರೂಪವಾದ ಇಲ್ಲವೆ-
ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥಾಂತರವು ಬರುವುದೆಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೇ
ಇಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಈ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಭಾವವು

“ದ್ವಿತೀಯೇಽಪಿ” - ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ “ವ್ಯಕ್ತಿ-
ನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್” - ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಆದ ಕಾರ್ಯದ (ಘಟಾದಿಗಳ)
ಕುಲಾಲಮುಂತಾದವರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್” - “ಅಸದ್ ಯತ್ ಕಾರ್ಯ-
ರೂಪೇಣ ಕಾರಣಾತ್ಮತಯಾಸ್ತಿ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ-ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿ-
ಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದ ಬಗ್ಗೆ, “ಅಸದಕರಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ

ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾच्च । असदकरणादित्यादिभिश्च किं कार्यस्य प्राक्करणव्या-
पारात्सत्त्वमात्रं साध्यमुनात्यन्तसत्त्वम् । आद्ये सिद्धसाधनम् ।
सदसत्त्वाभ्युपगमात् । द्वितीये त्वसदकरणादितिवत्सदकरणादित्यपि
समानम् । न हि सन्नात्मा केनचित्क्रियते ✓

नन्वसतः कथं कर्मत्वम् । सतः कथं कार्यत्वमित्यापि समा-

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕರಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರಣವ್ಯವಾರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ
ಕೇವಲ ಸತ್ತ್ವ (ಅಸ್ತಿತ್ವ) ವೇ ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುವದೋ ? ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ
ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದೋ ? ಮಾದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು.
ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸದಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎರಡನೆಯ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯಾದರೂ “ಅಸದಕರಣಾತ್” ಎಂಬಂತೆ ‘ಸದಕರಣಾತ್’ ಎಂಬ
ದಾಗಿಯೂ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯನಾದ ಅತ್ಯನನ್ನು ಯಾರೂ
ಉಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ

ಇನ್ನು- ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ (ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ) “ಘಟಂ ಕರೋತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಕರ್ಮತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ- ಸತ್ಯಕ್ಕಾದರೂ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತಿಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅಸದಕರಣಾತ್”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

‘ಸದಸತ್ತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್’ — “ಅಸದ್ಯತ್ ಕಾರ್ಯರೂಪೇಣ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಗ್ರಂಥದಿಂದ, ಸದಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
‘ಸದಕರಣಾದಿತ್ಯ ಸಮಾನಮ್’ — ಇದರಿಂದ, “ಕಾರ್ಯವು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ಸತ್ಯ (ಇದ್ದದ್ದು) ಏಕೆಂದರೆ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆ(ಕರಣ,ಯಿಲ್ಲ)” ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ
“ಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯವು ಏಕೆಂದರೆ -ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲ” ಎಂಬ
ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು
“ನಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಕರ್ಮತ್ವಂ, = ಕರ್ತೃವಿನ ಯತ್ನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಇದ
ರಿಂದ ‘ಕಾರ್ಯತ್ವ’ದ ಅರ್ಥವೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ “ಘಟವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ” ಎಂಬ
ಪ್ರಯೋಗವು, ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥವಾದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ

ನಮ್ । ಅನೇನ ಘಟೋ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಪಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತರ್ಹಿ ಘಟಂ ಕರೋತಿತ್ಯಾಢೇ: ಕೋಽರ್ಥ: । ಸ್ಠುತಿಕಾಂ ಘಟೀ ಕರೋತಿತಿ । ಸ್ಠುತಿಕಾ ಘಟೀ ಭವತೀತಿ । ಅಸ-
ದ್ಉತ್ಪತ್ತೌ ಖರವಿಷಾಣಮಪಿ ಕುತೋ ನೋತ್ಪದತ ಇತಿ ಚೇತ್ । ತದಾತ್ಮಕಸ್ಯೋಪಾಧಾ-
ನಮ್ಯಾಭಾವಾದಿತಿ ಬ್ರೂಮ: । ಅನ್ಯಥಾ ಸತ ಉತ್ಪತ್ತಾಽವಾತ್ಮಾಽಪಿ ಕುತೋ ನೋತ್ಪದತ
ಇತಿ ಸಮಾನಮ್ । ಯದಪಿ ಕಾರ್ಯೇಣ ಕಾರಣಂ ಸಮ್ಬದ್ಧಂ ತದ್ಉಪಜನಯತ್ಯುತಾಸಮ್ಬ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ “ಘಟೋ ಜಾಯತೇ” ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ “ಘಟಂ ಕರೋತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೇನು? ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಘಟವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮೃತ್ತಿಕೆಯು ಘಟವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅರ್ಥ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದರೆ- ಖರವಿಷಾಣವೂ (ಕತ್ತಿಯ ಕೋಡು) ಏಕೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬಾರದು? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ- ಖರವಿಷಾಣರೂಪವರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವ ಉಪಾದಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೂ ಏಕೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಾರನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಇನ್ನು ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವದೋ? ಅಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವದೋ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿತ್ತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕ್ರಿಯೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಅತಿದೇಶದಿಂದ, ಅವರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ಅನೇನ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ “ಇತ್ಯಾದೇ” — “ಘಟಃ ಭವತಿ, ಜಾಯತೇ” (ಘಟವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಆಗುತ್ತದೆ) ಈ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ “ಘಟತ್ವರೂಪದಿಂದ ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದನ್ನು ಘಟತ್ವವುಳ್ಳದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ” ಹೀಗೆ “ಘಟಂ ಕರೋತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ “ಘಟವಾಗದಿದ್ದುದು, ಘಟವಾಗಿ ಸಂವನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂಬುದಾಗಿ “ಘಟೇಭವತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಯಾವದೋ ಒಂದು ಉಪಾದಾನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ “ತದಾತ್ಮಕಸ್ಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ಜನಯತೀತ್ಯೇವ ನೇಷ್ಯತೇ” — ಮೃತ್ತಿಕೆಗೆ, ಘಟಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ, ಶಕ್ತಿರೂಪ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ

ಹ್ಮಮೇವೇತಿ ಪೃಥಮ್ । ತತ್ರ ಕಾರಣಶಬ್ದೇನೋಪಾದಾನಂ ವಾ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ನಿಮಿತ್ತಂ ವಾ ।
ಆಥೇ ಜನಯತೀತ್ಯೇವ ನೇಷ್ಯತೇ । ಕಿಂತು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಾನಿ ತತ್ಕಾರ್ಯನಾಂ
ನಯಂತಿ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಕಾರ್ಯಾಕಾರಣಾಸಂಬಂಧಂ ಕಾರಣಾಕಾರಣ ಸಂಬಂಧಮಿತ್ಯು-
ತ್ತರಮ್ । ಅನಿ ಎವ ನಾನಿಪ್ರಸಕ್ತಃ । ಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಕಾರಣಾನಾಂ ಸದಸದ್ವಿಷಯಾ ।
ಅನ್ಯಥಾ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಾಪಾತಾತ್ । ನ ಹಿ ಸತ್ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಭವತಿ ।

— ಸದಾಭ್ಯಾಸದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಕಾರಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯೇತವೋ ?
ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯೇತವೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನೆಯ
ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ
ಗಳು, ಆ ಉಪಾದಾನವನ್ನು ಕಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಕಾರ್ಯಕಾರದಿಂದ ಸಂಬಂಧವೊಂದಿದೆಯೇ (ಅಸಂಬಂಧ
ವಾಗಿಯೂ) ಕಾರಣಕಾರದಿಂದ ಸಂಬಂಧವೊಂದಿದುದಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅತಿವ್ರಸಂಗ
ವಿಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳ ಶಕ್ತಿಯಾದರೋ ಸದಸತ್ಯವಾದುದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ
ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಶಕ್ತಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವದು ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯವನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕೊಡುವ ಅನನ್ಯಧಾಸಿದ್ಧ ನಿಯತಪೂರ್ವವೃತ್ತಿತ್ವವೂ ಇರುತ್ತದೆ, ಆದರೂ ಅವ
ಸ್ಥಾಂತರತೆಯ (ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರತ್ವ) ಬರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಜನನವನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಮೃತ್ತಿಕೆಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಘಟಾತ್ಮಕ ಅವಸ್ಥಾಂತರವನ್ನು
ಹೊಂದುವದರಿಂದ “ ಕರ್ಮತ್ವವು ಬರುವದು ಅದು ಕರ್ತೃವಾಗಲಾರದು
ಹೀಗೆ ಭಾವ “ ದ್ವಿತೀಯೇ ” = ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ “ ಅತವನ ” = ಕಾರಣಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿ
ಸುವುದೊಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ! ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವವು

“ ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಕ್ತಕರಣಾತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು
“ ಶಕ್ತಿತ್ವ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕಾರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ
ಇರುವ (ಸತ್ಯವಾದ) ಕಾರ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಸತ್ಯವಾದುದನ್ನು (ಇಲ್ಲದಿರುವಂತ
ಹವನ್ನು) ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದು ಏಕೆಂದರೆ “ ಅಸತ್ಯ

ಯच्च तन्तुपटयोरभेदानुमानं तत्राभेदमात्रसाधने सिद्धसाध
(नम् । भे) नत्वम् । भेदाभेदाङ्गीकारात् अत्यन्ताभेदसाधने तन्तु-
धर्मत्वं तावदसिद्धम् । न हि स्वयमेव स्वस्य धर्मो भवति । न ह्युप-
चारोऽनुमानप्रवृत्तेरङ्गम् । अतिप्रसङ्गात् । कथं च तन्तुधर्मत्वं पटस्य ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ತಂತು ಪಟಗಳ ಅಭೇದಾನುಮಾನವು ಯಾವುದೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಭೇದವನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧನಮಾಡಿದರೆ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನವು. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಂತುಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗುವದು ! ಏಕೆಂದರೆ ತಾನೇ ತನಗೆ ಧರ್ಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗು ಉಪಚಾರವು ಅನುಮಾನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಟವು ತಂತುವಿನ ಧರ್ಮವಾದರೂ ಹೇಗೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶಕ್ತಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸರನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ, ಸತ್ಯವು ಶಕ್ತಿಯ ವಿಷಯವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ “ಸತ್ ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂ ಭವತಿ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

“ಯಚ್ಚ ತಂತುಪಟಯೋರಭೇದಾನುಮಾನಂ” — ಪಟವು ತಂತುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ತಂತುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ” ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು “ಅತ್ಯಂತಾಭೇದಸಾಧನೇ ಹೇತೋರಸಿದ್ಧಿಃ” ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಅಭೇದವಿದ್ದವುಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವು, ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಅನ್ಯತರ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ ಅದನ್ನೇ “ನಹಿ ಸ್ವಯಮೇವ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಿಸುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು ಪಟವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಂತುವಿನ ಧರ್ಮವಾಗದಿದ್ದರೂ ಗೌಣವಾಗಿ ತಂತುವಿನ ಧರ್ಮವೆನಿಸಬಹುದು- ಆದುದರಿಂದ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ತಂತುಧರ್ಮತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ನ ಹ್ಯುಪಚಾರೋ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್” — “ಚೈತ್ರನು ಕೇಸರ (ಆಯಾಲು) ಗಳುಳ್ಳವನು, ಏಕೆಂದರೆ ಸಿಂಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ,” ಎಂಬ ಅನುಮಾನರೂಪ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು ಈ ಅನುಮಾನ

ತನ್ತುವಿಶೇಷಣತ್ವಮಿತಿ चेन्न । पुरुषादिविशेषणे दण्डादौ व्यभिचारात् । तदाश्रितत्वमिति चेन्न । अभेदेनासिद्धिप्रसङ्गात् । कुण्डबदरादौ व्यभिचाराच्च । तदात्मकत्वमिति चेन्न । साध्याविशिष्टत्वापत्तेः । अभेदेन भेदाभावः साध्यत इति चेन्न । भेदाभावातिरिक्तस्याभेदस्यानभ्युप-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಗುತ್ತದೆ ? ತಂತುವಿನ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ ಪುರುಷಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷಣವಾದ ದಂಡ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಯಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕುಂಡಬದರ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೂ ಅಗುತ್ತವೆ ತಂತು ರೂಪ(ತಂತ್ವಾತ್ಮಕ)ವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಅಭೇದದಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಲ್ಲಿ “ಸಿಂಹನಾಗಿರುವುದು” (ಸಿಂಹತ್ವ ಹೇತುವು) ಜ್ಯೋತನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಅಸಿದ್ಧ) ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ (ಗೌಣವಾದ—ಸಿಂಹ ಸದೃಶ ಪರಾಕ್ರಮಾದಿ ಗುಣಮೂಲಕವಾದ ಸಿಂಹತ್ವವು ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ

“ತಂತುಧರ್ಮತ್ವ” (ತಂತುಧರ್ಮವಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಆ ಅನುಮಾನವನ್ನು “ಕಥಂ ಜ್ಞ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ಕುಂಡಬದರಾದೌ” — ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಬದರಗಳು ಅಶ್ರಯ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ, ಅತ್ಯಂತ ಅಭೇದವಂತೂ ದೂರದಿಂದಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು

“ಅಭೇದೇನ” — “ತಂತುಧರ್ಮತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ತಂತುರೂಪ (ತಂತ್ವಾತ್ಮಕ)ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಡಬೇಕೆಂದರೆ, ತಂತುಗಳಿಂದ ಪಟಕ್ಕೆ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ “ಪಟವು ತಂತುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅಭೇದವಿದೆ” ಹೀಗೆ ಭೇದದ ಅಭಾವವು ಸಾಧ್ಯವೂ ಅಭೇದವು ಹೇತುವೂ ಅಗುವುದರಿಂದ ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

ಗಮಾತ್ (ಪರೇಣಿ ಶೇಷ:) । ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ವಾಧಾನ್ । ಉಪಾಧಾನೋ-
ಪಾಧೇಯಭಾವೋಽಪ್ಯಸಿದ್ಧ ಉಪಾಧೇಯಭಾವವೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ! ಏಕೆಂದರೆ
ಯುಕ್ತಮ್ । ಕರಣತ್ವಕರ್ಮತ್ವಯೋರ್ಭೇದನಿಯತತ್ವಾನ್ । ಸಂಯೋಗಾಪ್ರಾಪ್ತಭಾವಶ್ಚಾ-
ತ್ಯಂತಭೇದಭಾವಾದುಪಪತ್ಯತೇ । ಗುಣತ್ವಾಂತರಕಾರ್ಯಾದರ್ಶನಂ ಚಾಭೇದಾಙ್ಗೀಕಾರೇಣ

— ಸಮಾಧರ್ಷದೀಪಿಕಾ —

(ಭೇದಾಭಾವದಿಂದ) ಭೇದವಾದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಬಾಧವು
ಬರುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆ ಉಪಾಧಾನೋಪಾಧೇಯಭಾವವೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ! ಏಕೆಂದರೆ
ತನಗೆ ತಾನೇ ಉಪಾಧಾನವೂ ಉಪಾಧೇಯವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಕರಣತ್ವ ಕರ್ಮತ್ವಗಳು ಭೇದದಿಂದ ನಿಯತಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ
ವುಗಳು । ಸಿದ್ಧಿಯೇಗ, ಅವ್ರಾಪ್ತಿ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವಿ
ಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ) ಬೇರೆ ಗುರುತ್ವದ
ಕಾರ್ಯವಾದ ಅವನಮನನಿಶೇಷವು ಕಾಣಿಸದಿರುವುದಾದರೂ ಅಭೇದವನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಬಾಧಾತ್ ” — ತಂತುಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು “ ಹ್ಯುಪಾಧಾನೇನ
ತು ದ್ವಯಂ ’ ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ ಹಾಗೂ ಮುಂದೆಯೂ
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗ
ಳಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಕಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ ಭೇದಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನ
ಮಾಡಿದರೆ “ ಬಾಧ ” ವು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಉಪಾಧಾನೋಪಾಧೇಯಭಾವವಿವಿಧವಾದಿಂದ ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು
“ ಏವಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ‘ ಭೇದಸಿಯತ್ವೇನ ’ —
‘ ಉಪಾಧೇಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಉಪಾಧಾನಂ ’ (ಇದರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವದ
ರಿಂದ ಅದು ಉಪಾಧಾನವು) ಎಂಬುದಾಗಿ “ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ
“ ಉಪಾಧಾನ ” ಶಬ್ದದಿಂದ, ಉಪಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕರಣತ್ವವೂ “ ಉಪಾಧಾನಂ ಯೋಗ್ಯಂ ”
(ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯ) ಎಂಬ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಉಪಾಧೇಯ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವವೂ ಲಭಿಸುವದರಿಂದ “ ಕರ್ಮತ್ವಕರಣತ್ವಯೋಃ ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಭೇದವು ನಿಯಮದಿಂದ ಇದೆ
ಯೆಂದು ಭಾವ ಇದರಿಂದ, “ ಬಾಧಾತ್ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು
ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಭೇದಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಲು ಹೇಳಿದ “ ಸಂಯೋ

ಭವಿಷ್ಯತಿ । एनेन कार्यन्वयमभूत्वाभावित्वं चेदभिद्धमस्माकम् ।
अभिव्यक्तिधर्मकत्वं चेद्युष्माकमिति च निरस्तम् । तदिदमुक्तं केन
वार्यत इति ॥ छ ॥

ತದೇವ ಪಠ್ಯಾನ್ಪತ್ತೌ ಚೇನನಸ್ಯ ಕುವಿನ್ದಾದೇಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪಲಭ್ಯಾನ್
ತದ್ವಿಶ್ವಾಂತೇನ ಮಹದಾನ್ಪತ್ತೇರಪಿ ಚೇತನೇಚ್ಛಾಧೀನತ್ವಮಿತ್ಯೇವಂ ಸ್ವಪಕ್ಷಂ ಪ್ರಸಾಧ್ಯ
ಪರಪಕ್ಷಾನಿರಾಸಾರ್ಥಂ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮಿತಿ ಸೂತ್ರಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಂ

— ಸದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸರಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, ಅಭೂತ್ಪ್ರಾಭಾವಿತ್ಯ
(ಇಲ್ಲದಿದ್ದು ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು)ಕಾರ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ
ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂಬುದಾದರೆ
ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದುದು ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು ಈ
ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು “ಕೇನವಾಯತ್ಕೇ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಟಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಚೇತನರಾದ ಕುನಿಂದ
ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡುಬಂದುದರಿಂದ ಎದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ
ಮಹದಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಚೇತನನ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿರುವುದು ಹೀಗೆ
ಸ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡಿ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣಕ್ಕಾಗಿ “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಾಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ” ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ ಸಂಯೋಗಾ
ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ಗುರುತ್ವಾಂತರ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

‘ವಿಶೇಷ’ — ಸತ್ಕಾರ್ಯತ್ವಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ
ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ “ಉದ್ಭವವೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೋ? ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋ? ಹೀಗೆ
ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ದೂಷಿಸಿದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿ
ಸಿದುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಭೂತ್ಪ್ರಾ
ಭಾವಿತ್ವವೆಂಬ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸಿದುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯತ್ವದ ಅಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಸ
ಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇದಲ್ಲ ಅರ್ಥವು ಮೂಲಾರೂಢವೆಂಬುದನ್ನು
“ತದಿದಮುಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ನ ಚ ಕಾಚ್ಛಿತ್ರಮೋಕ್ತಂ ಶ್ರುತಿರೇವ ಪ್ರಮಾ ಹಿ ನ. ||

ಪೀಠಮಾರ್ಚಯತಿ || ನ ಚೇತಿ || ನ ಕೇವಲಮಸ್ಮನ್ಮನೆ ಪ್ರಮಾಣಸದ್ಭಾವಃ | ಕಿಂತು ಸಾಕ್ಷ್ಯೋಕ್ತಾರ್ಥೇ प्रधानस्य स्वातन्त्र्येण जगत्कारणत्वे किमपि प्रमाणं नास्ति | तथा हि | किमत्र प्रत्यक्षं प्रमाणं स्यादुत आगमोऽथवा अनुमानं वा | नाद्यः | तद्धि अस्मदादीनां वा योगिना वा | न प्रथमः | अम्यार्थस्यातीन्द्रियत्वात् | न द्वितीयः | असिद्धेः | न ह्येवं योगिनः पश्यन्तीत्यस्माकं प्रमाणमस्ति | नाप्यागमः | स ह्यपौरुषेयः पौरुषेयो

ಸಾಂಖ್ಯನು ಹೇಳಿದ, ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಯು ನಮ್ಮ ಮತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಾನುಮಾನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು “ನ ಚ ಕಾಚಿತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ, ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ- ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವದು? ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ? ಆಗಮವೋ? ಅನುಮಾನವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಅದು ಅಸ್ಮದಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ? ಯೋಗಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ? ಪ್ರಧಾನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕುವುದಿಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಯೋಗಿಗಳು ಹೀಗೆ ನೋಡುತ್ತಾರೆಂಬಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲ. ಆಗಮವೂ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಅಸೌರುಷೇಯವೋ? ಸೌರುಷೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ” - “ಇದಂ ನಾಚೇತನವಶಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು, “ಪೀಠಮಾರ್ಚಯತಿ” - ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಉಪೋದ್ಭೂತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. “ನ ಚ ಕಾಚಿತ್” ಎಂಬ ಮೂಲ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯ “ಚ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು “ನ ಕೇವಲಂ” ಈ ಮುಂತಾ

ಆಪ್ತತ್ವಮುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ವಕ್ತುನೈವೋಪಾಯತೇ ॥

ಚಾರ್ಯಪ್ರಣಿತಃ । ನಾಥಃ । ತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಮನ್ಮತಾನುಸಾರಿತ್ವಾನ್ । ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ
 ಚೈವ ಪ್ರವಿಷ್ಯ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ । ಕ್ಷೋಭಯಾಮಾಸ ಭಗವಾನ್ಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಜಗತೋ
 ವಿಭುರೀತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ । ನ ದ್ವಿतीयಃ । ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಮಂತಃ । ಆಪ್ತೋ-
 ಕ್ತತ್ವೇನ ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಿದ್ಧಿರिति चेತ್ತತ್ರಾಹ ॥ ಆಪ್ತತ್ವಮिति । ಉಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ
 ಶ್ರುತಿರೇವ ಪ್ರಮಾ ಹಿ ನ ಇತ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಭಾಷಿತಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ।
 ವಕ್ತುಃ ಸಾಡ್ಘೋಷಪ್ರಣೇತುಃ । ಯದ್ವೇತರೇಷಾ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರೀತ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ । ಸಾಡ್ಘ-

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ,
 ಸಾಂಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿರಚಿಸಿದವನಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಸ್ಮೃತೀತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ರೂಪವಾದ ಆಗಮವು
 ನಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ “ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಜೈವ
 ಪ್ರವಿಷ್ಯ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ” ಕ್ಷೋಭಯಾಮಾಸ ಭಗವಾನ್ ಸೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ
 “ಜಗತೋ ವಿಭುಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ
 ಏಕೆಂದರೆ- ಅದರ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತಿಯಿಲ್ಲ ಆಪ್ತೋಕ್ತವಾದುದ
 ರಿಂದ ಅದರ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯೆಂದರೆ- ಅದರ ಮೇಲೆ “ಅವಸ್ತುತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಉಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ”- ‘ಶ್ರುತಿರೇವ ಪ್ರಮಾ ಹಿ ನಃ’
 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ
 ಅರ್ಥ ‘ವಕ್ತುಃ’- ಸಾಂಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿರಚಿಸಿದವನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ “ಉಕ್ತ
 ಮಾರ್ಗೇಣ”- ‘ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ “ಶ್ರುತಿಃ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇತರ ಸಂಗ್ರಹಕವೆಂದು
 ಬಗೆದು, “ಶ್ರುತಿರೇವ ಪ್ರಮಾ ಹಿ ನಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಫಲಿತಾರ್ಥವನ್ನು
 “ತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಮನ್ಮತಾನುಸಾರಿತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

‘ಇತ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ’-ಪೂರ್ವಪಾದದ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದ “ಇತರೇಷಾಂ’
 ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಗುಣಸೂತ್ರದಿಂದ - “ನ ಚಾಸ್ತಿನಿಶ್ಚಯಸ್ತತ್ರ ಶಕ್ಯತೇ ವ್ಯಭಿ-
 ಚಾರತಃ” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಶಾಸ್ತ್ರೇಽಪಿ ಹ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಸು ಯೋಗ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಿವಾಧಿನಾ ಬಹವೋಽರ್ಥಾಃ ಪ್ರತಿ-
ಪಾದ್ಯಂತೇ । ಅಥವಾಽವಿಪ್ರಲಮ್ಭಸ್ತಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣಾಸ್ತತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕ-
ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಪಿಲೋ ವಾಸುದೇವಾನ್ಯಸ್ತನ್ತ್ರಂ ಸಾಡ್ಘ್ನಯಂ ಜಗಾದ ಹ ।
ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೃಗ್ವಾದಿಭ್ಯಸ್ತಥೈವ ಚ । ತಥೈವಾಸುರಯೇ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥ-
ಪರಿವೃಂಹಿತಮ್ । ಸರ್ವವೇದವಿರುದ್ಧಂ ಚ ಕಪಿಲೋಽನ್ಯೋ ಜಗಾದ ಹ । ಸಾಡ್ಘ್ನಯ-
ಮಾಸುರಯೇಽನ್ಯಸ್ಮೈ ಕುತರ್ಕಪರಿವೃಂಹಿನಮಿತಿ ಪುಣಾಣಾಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣೇತಿ ವಾ । ಋಷಿ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಂಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತ
ವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಸ್ತೃತಿಸಾದಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಅಥವಾ “ಅವಿಸ್ತ-
ಲಂಭಸ್ತಜ್ಞಾನಂ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅವಸ್ತ ನಿರ್ಣಾಯಕ
ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಥವಾ “ಕಪಿಲೋ ವಾಸು-
ದೇವಾನ್ಯಃ ತಂತ್ರಂ ಸಾಂಖ್ಯಂ ಜಗಾದ ಹ| ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಭೃಗ್ವಾ-
ದಿಭ್ಯಸ್ತಥೈವಚ || ತಥೈವಾಸುರಯೇ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಪರಿವೃಂಹಿತಂ || ಸರ್ವ-
ವೇದ ವಿರುದ್ಧಂ ಚ ಕಪಿಲೋಽನ್ಯೋ ಜಗಾದ ಹ|| ಸಾಂಖ್ಯಮಾಸುರಯೇನ್ಯಸ್ಮೈ
ಕುತರ್ಕಪರಿವೃಂಹಿತಮ್” ಎಂಬ ಪುರಾಣೋಕ್ತ ರೀತಿಯಿಂದ, ಎಂದು ಅರ್ಥ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ” = ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೇದದ ಅವಾರುಷೇಯ
ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, “ಅವಿಸ್ತಲಂಭಸ್ತಜ್ಞಾನಂ ತತ್ಕೃತತ್ವಾದ
ಯೋಽಪಿ ಚ|| ಕಲ್ಪಾನ್ಯ ಗೌರವದೋಷೇಣ ಪುನರ್ವಾಕ್ಯಂ ಏತ್ಯಾಪಕಂ ನ ತತ್”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಆಸುರಯೇ” = “ಆಸುರಿ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುನಿಗೆ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ಸಾಂಖ್ಯಮಾಸುರಯೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಆಸುರಿ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಸುರಿಯೆಂಬ ಅಯೋ-
ಗ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನೆಂದು ಅರ್ಥ

ವಾಸುದೇವನ ಅವತಾರರಾದ ಕಪಿಲದೇವರು, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವೇದಗಳಿಗೂ
ಭೃಗ್ವಾದಿಮುಷಿಗಳಿಗೂ ಆಸುರಿಯೆಂಬ ಮುನಿಗೂ ಸರ್ವವೇದಾರ್ಥಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಸಾಂಖ್ಯತಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವ-
ತಾರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕಪಿಲನೆಂಬ ಮತಾಚಾರ್ಯನು ಕುತರ್ಕಗ-
ಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಆಸುರಿಯೆಂಬ ಮುಕ್ತಯೋಗ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರಾದಪಿ ಮಾಯಿವತ್ ॥

ಪ್ರಸೂತಂ ಕಪಿಲಾಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯುದಾಹರಣಮಪ್ಯನೇನೈವ ನಿರಸ್ತಮ್ । ಏತನೈವಾಗ-
ಮಾಧ್ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವಗಮ ಇತ್ಯಪಾಕೃತಮ್ ।

ನ ಕೇವಲಮುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣಾಪ್ತವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಕಿಂಚಿದಾನುಪಪನ್ನಭಾಷಿತವಾದ-
ಪೀತ್ಯಾಹ ॥ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇತಿ । 'ಅಪಿಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವತಸ್ತ್ವಮಾಪಿ ಸಮುಚ್ಚಿ-

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವನಿಗೆ
ಅಪ್ಪತ್ತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಮಾಯೆಯ ಹಾಗೆ ತಾನು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲದಕ್ಕೆ ತಾನೇ ನಿಷೇ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದರಿಂದಲೇ 'ಋಷಿಂ ಪ್ರಸೂತಂ ಕಪಿಲಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಉದಾಹರಣವೂ
ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು ಇದರಿಂದಲೇ ಆಗಮದಿಂದ ಯೋಗಿಸ್ಪತ್ಯಕ್ಷವಿದೆಯೆಂಬ
ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ।

ಕೇವಲ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಪ್ಪತ್ತವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯನು ಆಯುಕ್ತ (ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧ) ವಾದ ಭಾಷಣವನ್ನು
ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ಪತ್ತವು ಅವನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅವ್ರಾ
ಮಾಣ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರ "ಆಪಿ" ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ

— ವಿಕೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದನು, ಹೀಗೆ ಪುರಾಣ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥ "ಇತಿ ಪುರಾಣೋಕ್ತಮಾ
ರ್ಗೀಣ" = ಭಾಗವತ ಸ್ಪೃಧಮಸ್ಪೃಧ ತ್ವತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ಪದ್ಯ ಪುರಾಣವೆಂದಿಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

"ಋಷಿಂ ಪ್ರಸೂತಂ" - "ಋಷಿಂ ಪ್ರಸೂತಂ ಕಪಿಲಂ ಯಸ್ತಮಗ್ರೇ
ಜ್ಞಾನೈರ್ಬಿಭರ್ತಿ ಜಾಯಮಾನಂ ಚ ಪಶ್ಯೇತ್ || ಸುಖಾದನಂತಾತ್ ವಾಲನಾ
ಲ್ಲಾಪನಾಚ್ಚ ಯಂ ವೈ ದೇವಂ ಕಪಿಲಮುದಾಹರಂತಿ" ಎಂಬುದು ಸಾಂಖ್ಯರು
ಉದಾಹರಿಸಿದ ಬಾಭ್ರವ್ಯಶ್ರುತಿ ಇದನ್ನು ಅರ್ಚಾರ್ಯರು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪದ್ಯ
ಪುರಾಣವಚನದಿಂದ, ಭಗವಂತನ ಕಪಿಲಾವತಾರಸರವೆಂದು ಉಪಪಾದನ
ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮತಾರ್ಚಾರ್ಯನಾದ ಕಪಿಲವರವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವ
ದಿಲ್ಲ, ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ವಿತೇನೈವ" - ವಕ್ತೃವಿನ ಅಪ್ಪತ್ತದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಶ್ಚಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ

ಸ್ವೋಕ್ತಾಖಿಲನಿಷೇಧಿ ಸ್ಯಾನ್ ಚ ಕಿञ್ಚಿತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ॥

ನೋತಿ । ಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಮಾತ್ರಾಧಿನೋತ್ಪತ್ತಿಕ-
ಮಿತಿ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಯಃ । ತತ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಮಿತ್ಯತೋಽಪ್ಯಸೌ ನಾಪ್ತಃ ।
ಕಥಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋಃ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಮನುಪಪತ್ತಿಮಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಮಾಯಿ-
ವದಿತಿ । ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋರ್ಜ್ಞಾನಕಾರಣಮಾತ್ರಜನ್ಯತ್ವೇ ಸಾಡ್ಘ್ಯಸ್ಯ
ವಚನೇನೋತ್ಪತ್ತಿಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪ್ರಮಾಣ್ಯಂ ಚೇತ್ಯುಭಯಾತ್ಮಕಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ । ಪರಸ್ಪರ-
ವಿರೋಧೇನೋಭಯವಿಕಲಂ ವಾ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಮುತ್ಪ (ಏತ) ಏತೇ । ನಿಃಸ್ವಭಾವಸ್ಯ
ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತಯಾ ನೋತ್ಪ (ಏತೇ) ಏತ ವಾ । ಆದೃಶ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ

ಧಿಸುವವನು ಅಗುವನು. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಯಾವದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವತಸ್ತ್ವ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವ) ವನ್ನೂ ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಜ್ಞಾನಗಳ
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಇವೆರಡು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಕರಣಗಳ ಅಧೀನವಾದ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾದುದು
ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಸಾಂಖ್ಯನು ಅಪ್ಪನಲ್ಲ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗಳೆರ
ಡರ ಸ್ವತಸ್ತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಮಾಯಿ
ವತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
ಗಳೆರಡೂ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಯಾದರೆ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗ
(ಸಾಂಖ್ಯನ) ವಚನದಿಂದ ಬಂದ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗಿ
ಉಭಯರೂಪವೂ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವುಂಟಾಗು
ವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆರಡರಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾದ ಕೇವಲ
ಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು ಅಥವಾ ನಿಃಸ್ವಭಾವವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ! ಹಿಂದಿರುವ, ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾದ “ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವ
ತಸ್ತ್ವಸ್ಯ” ಈ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ “ಅಪಿ” ಶಬ್ದದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ,
“ಅಪಿ ಶಬ್ದೇನ” ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಸ್ವತಸ್ತ್ವ” ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥವೇ “ಜ್ಞಾನಕಾರಣಮಾತ್ರಾಧಿನೋತ್ಪತ್ತಿಕಂ” ಎಂಬುದು

ವಿಶ್ವಂ ಮನ್ಯಮಾನೋ ಮಾಯಾವಾದೀ ಯಥಾ ಸ್ವೋಕ್ತನಿಷೇಧಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ
 ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಸತ್ತವಸ್ಯ ಸ್ವಯಮೇವ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ನಿಷೇಧಾನ್ । ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ-
 ಮಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಸತ್ತವಸ್ಯ ಸ್ವಯಮೇವ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ನಿಷೇಧಾನ್ ।
 ತಥಾ ಸಾಡ್ಋಯೋಽಪಿ ಸ್ವೋಕ್ತಾಖಿಲನಿಷೇಧಿ ಸ್ಯಾನ್ । ತದ್ವಾಕ್ಯಜನಿತಜ್ಞಾನಸ್ಯ
 ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯೇ ಹಿ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ్యాದಿಕೋಽರ್ಥೋ ಯೋ ಲಾಭಃ ಸ ಏವಾರ್ಥ-
 ಸ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯೇ ನಿಷಿದ್ಧಃ ಸ್ಯಾನ್ । ಅಪ್ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ವಿಷಯವಿपर्यासानತಿ-
 ರೇಕಾತ್ । ಉಭಯಸ್ವತಸ್ತ್ವೇ ವಸ್ತುನೋ ವಿರುದ್ಧಾಕಾರದ್ವಯಾಲಿङ್ಗಿತತ್ವಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತಿ
 ಭಾವಃ । ಮಾಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ ತ್ರಿವಿಧಾದಿತ್ವಾನ್ಮಾಯೀನಿ ಸಾಧು ।

— ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣದೀಪಿಕಾ —

ವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ವ್ರಶ್ಚ
 ಮೊದಲನೆಯ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು ವಿಶ್ವವೆಂದು ಎಗೆಯುವ ಮಾಯಾ
 ವಾದಿಯು, ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ತನ್ನ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅಸತ್ತವನನ್ನು
 ತಾನೇ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಅಸದ್ವಿ
 ಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹೇಳಿ
 ಕೆಯಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸುವುದರಿಂದ ತಾನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ತಾನೇ ಹೇಗೆ ನಿಷೇಧಿ
 ಸುತ್ತಾನೋ ಸಾಂಖ್ಯನೂ ಹಾಗೆ ತಾನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ತಾನೇ ನಿಷೇಧಿಸುವನು.
 ಏಕೆಂದರೆ- ಅವನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದಾದರೆ
 “ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವು” ಈ ಮುಂತಾದ ರೂಪ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಲಭಿ
 ಸುವದೋ ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಯಾರ್ಥ್ಯ (ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ)
 ವಿದ್ದರೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಅಯಾರ್ಥ್ಯವೂ ವಿನಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ
 ಯೆಂಬುದೂ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವ್ರಾಮಾಣ್ಯಗಳೆರಡೂ
 ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ ಆಕಾರಗಳೆರಡೂ
 ಇರಬೇಕಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೀಹ್ಯಾ
 ದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ “ಮಾಯೀ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸರಿಯಾದುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಜ್ಞಾನಗಳು ಎರಡೂ ರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳು ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ
 ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧವು
 (ಪರಸ್ಪರಽಭಾವರೂಪತ್ವವು) ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸಾಂಖ್ಯನು ತಾನು ಹೇಳಿ

ನನ್ವೇವಮಪಿ ಯಥಾರ್ಥೇನ ಪಕ್ವತಿರ್ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ್ಯಾದಿಕೋಽರ್ಥಸ್ತಾ-
ವತ್ಸಿದ್ಧಯತೀತನ ಆಹ ॥ ನ ಚೇತಿ । ನ ಹಿ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧೇ ಕಿಮಪಿ
ಸಿದ್ಧಯತೀತಿ ಭಾವಃ । ತರ್ಹಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರೀತಿ ಚೇನ್ । ಅಪ್ರಾಮಾ-
ಣ್ಯೇಽಪಿ ದ್ವೀಯಾ ದೃಷ್ಟಿಃ । ದ್ವಿತೀಯೇ ದೋಷಮಾಹ ॥ ನ ಚೇತಿ । ಜ್ಞಾನಂ ಹಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗಾದರೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವು
ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ದೋಷವನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಯಾವದೇ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧಿ
ಸಲಾರದೆಂದು ಭಾವ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಗತಿ ಯಾವದು ? ಎಂದು
ಕೇಳಿದರೆ- ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಮೇಲೂ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.
ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ದೋಷವನ್ನು “ನ ಚ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದುರ್ದೇಶವನ್ನು ನಿವೇದಿಸುವವನು” ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು ಹೇಗೆಸರಿ? ಈ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಲು, ಮೂಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ಉಭಯಸ್ವತಸ್ತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಇನ್ನು “ಮಾಯಾ” ಈ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ, “ಇನಿ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರು
ವುದೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರಲು “ಮಾಯಾವೀ” ಎಂಬ
ರೂಪವಾಗುವದು ಆದರೆ “ಮಾಯೀ” ಎಂಬ ರೂಪವು ಹೇಗೆ ಆಗಿದೆ? ಈ
ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಮಾಯಾಶಬ್ದಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ
“ಮಾಯಾ” ಶಬ್ದವು “ವ್ರೀಹಿ” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗುಂಪಿ
(ಗಣ)ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, “ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ
ಅನುಸಾರವಾಗಿ, “ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ
ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ “ಇನಿ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ “ಮಾಯಾ”
ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ “ಇನಿ” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು, “ಮಾಯೀ” ಎಂಬ ರೂಪವಾ
ಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ತರ್ಹಿ”- ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಯಥಾರ್ಥವು ನಿರ್ವಾಹಹೊಂದು
ವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರಣತ್ವವು ಇರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಬರಲಾರದು. ಹೀಗೆ

ಯಥಾವಸ್ಥಿತಮಯಥಾವಸ್ಥಿತಂ ವಾಽಥ ವಿಷಯೀಕುರ್ಯಾನ್ । ತೃತೀಯಪ್ರಕಾರಾನಿ-
 ರೂಪಣಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಕಲಂ ಜ್ಞಾನಮಯಃಶಲಾಕಾವದ-
 ವಿಷಯಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ । ಏವಂ ನ ಸಾಡ್ಘುಖವಚನಾತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಯತಿತಿ ।
 ತೃತೀಯೇ ತು ಜಗದ್ಗ್ರಾಹ್ಯಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತೀಹ ॥ ನ ಚೇತಿ ।

ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಯದಾ ಜ್ಞಾನಕರಣಂ ಗುಣೋಪೇತಂ ತದಾ ತದೀಯಾಯಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ -

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ತಾರ ಜ್ಞಾನವು ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿಯೋ ಅಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿಯೋ ಪದಾ-
 ರ್ಥವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಕಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ
 ಅದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾದ
 ಜ್ಞಾನವು ಅಯಃ ಶಲಾಕೆಯಂತೆ ನಿರ್ವಿಷಯವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವದು ಇದರಿಂದ
 ಸಾಂಖ್ಯನ ವಚನದಿಂದ ಯಾವದೇ ವಿಷಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಿ ಸು-
 ತ್ತದೆ ಮೂರನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಂಧತನವೇ ಪ್ರಾಪ್ತ-
 ವಾಗುವದು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
 “ಇದು ಇರಲಿ! ಜ್ಞಾನದ ಕರಣವು ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿಯ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ “ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಽಪಿ” — ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ಪಾರಣವೆಂದಾದಲ್ಲಿ
 “ಪ್ರಕೃತಿಃ ಜಗತ್ಪಾರಣಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು
 ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಬರಲಾರದು, ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಯಾವುದೆಂಬ
 ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡಬೇಕು “ಜಗತ್ತಿನಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ” ವೆಂಬ ಸಂಗತಿ
 ಯನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ “ಪ್ರಕೃತಿಃ ಜಗತ್ಪಾರಣಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಅವನ
 ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾದಾರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದರ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಆ
 ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಲಾರದೆಂಬುದು ಸಮವಾಗುತ್ತದೆ ಅವನ
 ವಾಕ್ಯದಿಂದಂತಾದ ಜ್ಞಾನದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಸಾರ್ಥಕತೆಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
 ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ

“ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾದ; ಕೇವಲ
 ಜ್ಞಾನವು,” (ಅವನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ) ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ನಿರಾಸಕವಾಗಿ ಅದೇ
 ಭಾಷ್ಯದ ಯೋಜನವನ್ನು “ದ್ವಿತೀಯೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ
 “ತೃತೀಯೇ ತ್ವ” - “ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಜನನಗತೌ ಗುಣೇನ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಾयां ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನಸೇವೋತ್ಪದ್ಯತೇ । ಯದಾ ತು
ದೋಷೋಪೇತಂ ತಗ್ಗಾ ದೋಷೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜನನಗತೌ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಾಯಾಮಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನಸೇವೋ-
ತ್ಪದ್ಯತೇ । ನ ಹಿ ಕಿಮಪಿ ಕರಣ ಯುಗಪದ್ಬುಭಯೋಪೇತಮುಭಯವಿಕಲಂ ವಾ ಸಮ್ಭವತಿ ।
ಯೇನೋಕ್ತದೋಷಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಉಚ್ಯತೇ । ಕಿಮರ್ಥಮಿತ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯತೇ । ಜ್ಞಾನಸ್ಯೋ-
ಭಯಾಕಾರತ್ವಪ್ರಸಕ್ತೇರಿತಿ ಚೇತ್ । ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿರಪಿ ಕುನಾ ನಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತಾ ।
ವಿರೋಧಭಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ । ಕರಣೇಽಪ್ಯುಭಯಗತ್ಯವಿರೋಧಾತ್ಕುನಾ ನ ವಿಭೇಷಿ ।
ಯದಪಿ ವಿರುದ್ಧಕಾರ್ಯದ್ವಯಜನಕಂ ಕರಣಂ ತತ್ಸಹಕಾರಿಸಾಹಿನ್ಯಾಹಿತಗತ್ಯಿಕಮೇವ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ ಜನನಶಕ್ತಿಯು ಗುಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಲು ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪ
ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದಾಗ ದೋಷದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣ್ಯ
ಜನನಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದಾಗ ಅಪ್ರಮಾಣರೂಪಜ್ಞಾನವೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು
ತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವದೇ ಕರಣವು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದು
ದಾಗಿಯಾಗಲೀ ರಹಿತವಾದುದಾಗಲೀ ಇರುವುದು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ
ಆಗಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರಬಹುದಿತ್ತು । ಹೀಗೆ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು
ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ- ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇಕೆ ? ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಭಯ
ಅಕಾರಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿ
ದರೆ- ಆ ಉಭಯಾಕಾರಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರನೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ
ವಿರೋಧದ ಹದರಿಕೆಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ ಕರಣ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡೂ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಏಕೆ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ ?
ವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ ಇನ್ನು- ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೆರಡರ ಜನಕವಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು ವೇತ್ರ (ಬಿದುರು) ಬೀಜಕ್ಕೆ ಬಿದುರು ಅಂಕುರಜನನ ಶಕ್ತಿಯೂ
ಕದಲೀಕಾಂಡದ (ಬಾಳೆಯಕಾಂಡ) ಜನನ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಮತ್ತು
ಅಭಿಜ್ಞಾ ಜನನಶಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಜನನಶಕ್ತಿಯೂ, ಇವರಡೂ ಚಕ್ಷುರಿದ್ರಿ
ಯಕ್ಕೆ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ ಹಾಗೆ- ಒಂದೇ ಚಕ್ಷುರಿದ್ರಿಯವು ಪ್ರಮೆ
ಭ್ರಮೆ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುವದೂ ಕಂಡಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, “ಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ
ಉಭಯಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸ
ವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಯದಸಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ ವಿರು

प्रकृते च तथाऽभ्युपगमे द्वयोरपि परतस्त्वापत्तिः । किञ्च वचने कौ
गुणद्वौ । आत्मानामप्रणीतत्वे इति चेत् । तर्ह्युभयाभावाद्देवाक्ये-
नोभयात्मकमनुभयात्मकं वा ज्ञानमुत्पद्येत । नोत्पद्येत वा । अनात्मा

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕರಣವು ಆಯಾಯ ಸಹಕಾರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ಅಗಲಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ- ಎರಡಕ್ಕೂ ವರತಸ್ತವು ಬರಬೇಕಾಗುವದು ಮತ್ತು ವಚನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಣದೋಷಗಳಾವವು ? ಅವು ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು, ಅನಾಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು, ಇವುಗಳೇ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ವೇದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲಾವದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ವೇದದಿಂದ ಉಭಯರೂಪವಾದ ಇಲ್ಲವೆ ಉಭಯದಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ಇಲ್ಲವಿಧವಾಗದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಿ ! ಇಲ್ಲವ ಯಾವದೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದಿರಲಿ ! ಅನಾಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾಗದಿರುವುದು ಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

ದೈಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಕರಣವು ಯಾವದೋ ಅದುವೂ ಸಹ ತನ್ನ ಸಹಜ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-ಒಡನಹುಟ್ಟಿದ)ವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಸಹಕಾರಿಯ ಸಹಾಯ-ಬಲದಿಂದ, ಆಹಿತ (ತಂದಿಡಲ್ಪಟ್ಟ-ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ)ವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಅದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎರಡೂ ಶಕ್ತಿಗಳು ಸಹಜವಾಗಲಾರವು ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಲಿಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರಕೃತೇ ಚ”-ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ತಥಾಽಭ್ಯುಪಗಮೇ”-“ಗುಣದಿಂದ ಆಹಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಚಕ್ಷುರಿದ್ರಿಯ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು (ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ದೋಷದಿಂದ ಆಹಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಿದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಭ್ರಮವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ,” ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯು ಸಹಜ, ಇನ್ನೊಂದು ಶಕ್ತಿಯು ಆಹಿತವು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸ್ವತಸ್ತವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ.

“ಉಭಯಾತ್ಮಕಂ”-ಪ್ರಮಾಣ ಅಪ್ರಮಾಣ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ “ಅನುಭಯಾತ್ಮಕಂ”=ಸರಸ್ವರವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗದೆ,

ಪ್ರಣೀತತ್ವಂ ಗುಣ ಇತಿ चेನ್ । ತರ್ಹ್ಯಾಪಿಪ್ರಣೀತತ್ವಂ ದೋಷಽಪಿ ಕಿನ್ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಸ ಏವ ಪ್ರಸಕ್ತಃ । ಏನೇನ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಚಾರ್ಯವಚನಂ ಸ್ವತಃ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಂ ಕಿಮಾಪಿ-
ನಿಶ್ಚಯೇನೇತ್ಯಪಿ ಪರಾಸ್ತಮ್ । ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವತಃ ತೇನೋಕ್ತಸಕಲದೋಷಾಪತ್ತೇಃ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗದಿರುವುದು ದೋಷವೂ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು ? ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ, ನಾನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಚನವು ಸ್ವತಃ
ಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಿಯ ನಿಶ್ಚಯವೇಕೆ ? ಎಂದು ವಾದಿಸುವುದೂ ನಿರಾ-
ಕರಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಏಕೆಂದರೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವತಃ ಸ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ಸಕಲದೋಷಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಇನ್ನು ಮಹಾಜನರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ನೋತ್ಪದ್ಯೇತ” -ಯಾವದೇ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಾರದಾ
ದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟದಿರಲಿ, ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಅನಾಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವಂ ಗುಣಃ” -ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ವೇದವಾಕ್ಯ
ದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂಬ ಭಾವವು
ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು “ತರ್ಹಿ” -ವೇದವು ಅವಿರೋಧವಾದುದರಿಂದ ಅನಾಪ್ತ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾಗದಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ
ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರ (ಅನೋಕ್ತತ್ವಗುಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ)
ವೇದವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರ) ಅಪ್ತ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾಗದಿರುವುದು ದೋಷವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಈ ದೋಷಮೂಲಕ
ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನವು ಅಪ್ರಮಾಣವೇಕೆ ಆಗಬಾರದೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ವಿವಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ

“ಸ ಏವ ಪ್ರಸಂಗಃ” — ಅನಾಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾಗದಿರುವುದೆಂಬ ಗುಣವು
ವೇದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಅಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾಗದಿರುವುದೆಂಬ ದೋಷವೂ
ಇರುವುದರಿಂದ, ವೇದದಿಂದ ಉಭಯಾತ್ಮಕ (ಪ್ರಮಾಣ ಅಪ್ರಮಾಣ) ಜ್ಞಾನವು
ಹುಟ್ಟುವದೋ? ಉಭಯಾತ್ಮಕವೂ ಆಗದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವದೋ? ಇಲ್ಲವ
ಯಾವದೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರು
ಕಲ್ಪಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಉಕ್ತಸಕಲದೋಷಾಪತ್ತೇಃ” = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಕಲ್ಪಗಳ

ಅಥ ಮಹಾಜನಪರಿಗ್ರಹಾತ್ತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಶ್ಚಯ ಇತಿ चेन्न । पून्यार्थत्वेऽसिद्धेः ।
बह्वर्थत्वे सव्यभिचारत्वात्सन्दिग्धासिद्धेश्चेति ।

मा भूत्प्रकृतिकारणत्वे प्रपञ्चस्य प्रत्यक्षं प्रमाणम् । मा च

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಚನದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಪೂಜ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರ (ಮಹಾಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ “ಬಹು” ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೆ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾಗುವದು ಹಾಗೂ ಸಂದಿಗ್ಧಾಸಿದ್ಧವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ

ಇನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜತತ್ಕಾರಣವೆಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದಿರಲಿ, ಆಗಮವಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗದಿರಲಿ, ಆದರೆ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ.

ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಆಗಮದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಮಹಾಜನರಿಂದ ಗೃಹೀತವೆಂದು ಬಗೆದಲ್ಲಿ “ಮಹಾಜನ”ವೆಂಬಲ್ಲಿಯು “ಮಹತ್” ಶಬ್ದವು ಪೂಜ್ಯತಾ ವಾಚಕವೋ? ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವೋ? ಹೀಗೆ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು “ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಸಿದ್ಧೇಃ”=ಸಾಂಖ್ಯಾಗಮವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯತೆಯು ಪರನಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು “ಬಹುತ್ವಾರ್ಥತ್ವೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸವ್ಯಭಿಚಾರತ್ವಾತ್” - ಬೌದ್ಧಾದಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲದೇಶದ ಬಹುಜನರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವೆಂಬ ಹೇತುವು ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚರಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆ ಜನರಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯ ಬಹುಜನಗಳಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಾಧಕಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು “ಸಂದಿಗ್ಧಾಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಜನರು ಇಂತಿಷ್ಟು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಯತ್ತೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸುವದು ಅಶಕ್ಯವಾದುದರಿಂದ “ಸಾಂಖ್ಯಾಗಮವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವವರ - ಸಂಖ್ಯೆಯು ಬೌದ್ಧಾಗಮಪರಿಗ್ರಹಿಸುವವರಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು” (ಬಹುತಮವಾದುದು) ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧಾಸಿದ್ಧಿಯು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಭೂದಾಗಮ: । ಅನುಮಾನಂ ತು ಭವಿಷ್ಯತಿ । ಯುಕ್ತೋಕ್ತಮ್ । ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾ-
 ತಸಮನ್ವಯಾಚ್ಚಕ್ಷಿತ: ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ । ಕಾರಣಕಾರ್ಯವಿಭಾಗಾದವಿಭಾಗಾದ್ವೈಶ್ವರೂಪ್ಯ-
 ಸ್ಯೇತಿ । ಅಯಮರ್ಥ: । ಕಾರಣಕಾರ್ಯವಿಭಾಗಾದವಿಭಾಗಾದ್ವೈಶ್ವರೂಪ್ಯಸ್ಯ ಮೂಲ-
 ಕಾರಣಮಸ್ತ್ಯವ್ಯಕ್ತಮ್ । ಯಥಾ ಕೂರ್ಮಶರೀರೇ ಸತ್ಯೇವಾಕ್ಷಾಣಿ ತನೋ ವಿಭಜ್ಯಂತೇ
 ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾವ್ಯಕ್ತೀಭವಂತಿ । एवं ಕಾರಣಾನ್ಮೃತ್ಪಿಂಪಡಾದೇಮಪಿಂಪಡಾದ್ವಾ ಕಾರ್ಯಾಣಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನೇ “ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾತ್ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಶಕ್ತಿತಃ
 ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ಕಾರಣಕಾರ್ಯ ವಿಭಾಗಾತ್ ಅವಿಭಾಗಾದ್ ವೃಶ್ವರೂಪ್ಯಸ್ಯ ”
 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವಿದು- ಕಾರಣಕಾರ್ಯ ವಿಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದ,
 ಅವಿಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವರೂಪದ ಮೂಲ ಕಾರಣವು ಅವ್ಯಕ್ತ
 ವೆಂಬುದೊಂದಿದೆ ಹೇಗೆ ಕೂರ್ಮ (ಆಮೆ) ದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೇ
 ಅದ ಅಂಗಗಳು ಅದರಿಂದ ವಿಭಾಗ ಹೊಂದುತ್ತಿವೆಯೋ ಹಾಗು ಅದರಲ್ಲಿಯೇ
 ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕಾರಣವಾದ ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಒಲ್ಲವೆ
 ಬಂಗಾರದ ಗಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಪುಗಳಾದ ಘಟ ಮುಕ್ಕಟ ಮುಂತಾದವುಗಳು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಇದಂ” ಈ ಮುಂತಾದ ಮೂಲವನ್ನು ಅವತಾರಿಸಲು “ಮಾ ಭೂತ್”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಆ ಅನುಮಾನವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು
 “ಯದೋಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಈ ಕಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತ
 ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ, ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು “ಕಾರಣಂ”
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರೈಸುತ್ತಾರೆ ಇದರಿಂದ, ‘ಕಾರಣಮಸ್ತ್ಯವ್ಯಕ್ತಂ
 ಪ್ರವರ್ತತೇ । ತ್ರಿಗುಣಾತಃ ಸಮುದಾಯಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಕಾರಿಕೆಯ
 ಲ್ಲಿರುವ “ಕಾರಣಂ ಅಸ್ತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಂ” ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
 ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯವೆಂದಲ್ಲ ಪೂರ್ವದ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವಿದೆಯೆಂದು
 ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇದರಿಂದ, ಪೂರ್ವ (ಭೇದಾನಾಂ ಎಂಬ) ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ
 ವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂಬ ನ್ಯೂನತೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
 “ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯವಿಭಾಗಾತ್” ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು, “ಯಥಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
 ದಿಂದ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸಂತೈವ” - ಇರುವವುಗಳೇ ಅದ ಮುಂದೆಯೂ
 ಇದರಂತೆ ಅರ್ಥತಿಳಿಯಬೇಕು “ವಿಭಜ್ಯಂತೇ” - ವಿಭಕ್ತವಾಗಿತೋರುತ್ತವೆ -

ಘಟಮುಕುಟಾದಿನಿ ವಿಭಜ್ಯಂತೇ । ಸನ್ತ್ಯೇವ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿನಿ ಕಾರಣಾತ್ತನ್ಮಾ-
ತ್ರಾನ್ । ಸನ್ತ್ಯೇವ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಾಣ್ಯಹङ್ಕಾರಾತ್ । ಸನ್ನೇವ ಚಾಹङ್ಕಾರೋ ಮಹತಃ ।
ಸದೇವ ಚ ಮಹತ್ಪರಮಾವ್ಯಕ್ತಾದಿತಿ । ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕಾರಣಾತ್ಪರಮಾವ್ಯಕ್ತಾತ್ಪಾರ-
ಸ್ಪರ್ಯೇಣ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಗಃ । ಪ್ರತಿಸರ್ಗೇ ಸೃಷ್ಟಿಪಿಂಡಂ ಹೇಮಪಿಂಡಂ ವಾ
ಘಟಮುಕುಟಾದಯೋ ವಿಶಂತೋಽವ್ಯಕ್ತೀಭವಂತೀತಿ ತತ್ಕಾರಣರೂಪಮೇವಾನಭಿವ್ಯಕ್ತ-
ಘಟಮುಕುಟಾದಿಕಾರ್ಯಮಪೇಕ್ಷ್ಯಾವ್ಯಕ್ತಂ ಭವತಿ । एवं ಪೃಥಿವ್ಯಾದಯಸ್ತನ್ಮಾತ್ರಾಣಿ
ವಿಶಂತಃ ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತನ್ಮಾತ್ರಮವ್ಯಕ್ತಯಂತಿ । एवं ತನ್ಮಾತ್ರಾಣ್ಯಹङ್ಕಾರಂ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಭಾಗಹೊಂದಿ ಹೊರಬರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳೆಂಬ ಕಾರಣಗಳಿಂದ
ಸತ್ಯ (ಇರುವವುಗಳೇ) ವಾದ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಹಾಗೂ ಇದರಂತೆ
ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ಯಗಳೇ ಆದ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳೆಂಬ ಕಾರ್ಯಗಳು,
ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಸತ್ಯವೇ ಆದ ಅಹಂಕಾರವು, ಸತ್ಯವೇ ಆದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ
ವಾದರೂ ಅವ್ಯಕ್ತ ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹೀಗೆ ವಿಭಕ್ತವಾಗಿದೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ,
ನರಮ ಅವ್ಯಕ್ತವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಪರಂವರೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಭಾ
ಗವು ಆಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಪಿಂಡವನ್ನಾಗಲೀ ಬಂಗಾರದ ಗಟ್ಟಿ
ಯನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಘಟಮುಕುಟ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗು
ವವು ಹೀಗೆ ಆ ಕಾರಣರೂಪವೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗದ ಘಟಮುಕುಟ ಮುಂತಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಂತೆ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ
ನೇರುತ್ತಿರುವ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಧಿಗಳು ತನ್ಮಾತ್ರವೇ ಆದ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತ
ವಾಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಇದರ ಹಾಗೆ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ತನ್ಮಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಇದು ಕೂರ್ಮ ಶರೀರವು. ಇವು ಅದರ ಅಂಗಗಳು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೈಟ್ಟು
ತೋರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ತಪ್ಪಿನೇವ - ಇದರ ಮುಂದೆ, “ನಿವಿಶಮಾ
ನಾನಿ” ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಸೇರುತ್ತಿರುವವುಗಳಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತವಾ
ಗುತ್ತವೆ,” ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು “ಅವಿಭಾಗ”ಹೇತುವಿನ ಉಪಪಾದನ
ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗ ಹೊಂದುವದು. ಆದರೂ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಯಥಾ ಕೂರ್ಮಶರೀರೇ ತದಂಗಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತೀಭವಂತಿ ಏವಂ”
ಇಷ್ಟು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ತನ್ಮಾತ್ರಾಣಿ”- ಇದು

ವಿಶನ್ಯಹಿಂಸಾರಮವ್ಯಕ್ತಯಂತಿ । ಏವಮಹಿಂಸಾರೋ ಮಹಾಂತಮಾವಿಶನ್ಮಹಾಂತಮ-
ವ್ಯಕ್ತಯಂತಿ । ಮಹಾಂತಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವಕಾರಣಂ ವಿಶತಿ । ಪ್ರಕೃತೇಸ್ತು ನ ಕ್ವಚಿನ್ನಿವೇಶ:
ಇತಿ ಸಾ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಮವ್ಯಕ್ತಮೇವ । ಸೋಽಪ್ರಮವಿಭಾಗ: ಪ್ರಕೃತೌ ವೈಶ್ವರೂಪ್ಯಸ್ಯ
ನಾನಾರೂಪಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ । ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣೇ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸತ ಏವ ವಿಭಾಗಾಭ್ಯಾಸ-
ವ್ಯಕ್ತಂ ಕಾರಣಮಸ್ತಿತಿ । ಇತ್ಯಶ್ಚ ಶಕ್ತಿನ: ಪ್ರಕೃತೇ: । ಕಾರಣಗತಿಕಿತೋ ಹಿ
ಕಾರ್ಯ ಪ್ರವರ್ತತೇ । ಅಶಕ್ತಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇ: । ಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಕಾರಣಗತಾ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ರಾಗಳು ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುತ್ತವೆ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅಹಂಕಾರವು
ಮಹತ್ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದು ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಅವ್ಯಕ್ತವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ
ಮಹತ್ತತ್ವವಾದರೋ ತನ್ನ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃ-
ತಿಗಾದರೋ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿವೇಶವಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ
ಅದು ಅವ್ಯಕ್ತವೇ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಂಥ ಅವಿಭಾಗವು (ಲಯವು) 'ವೈಶ್ವ-
ರೂಪ್ಯಸ್ಯ'— ನಾನಾ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲೇ! ಅದುದರಿಂದ,
ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾರ್ಯದ ವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ಅವಿಭಾಗಗಳಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತ-
ವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ "ಶಕ್ತಿತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ" ಈ ಕಾರ-
ಣಗಳಿಂದಲೂ— ಹೇಗೆಂದರೆ ಕಾರಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗು-
ತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅಶಕ್ತ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಶಕ್ತಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಿದ್ದು, ಇದರಮುಂದೆ "ವಿಶಂತೋವ್ಯಕ್ತೀಭವಂತಿ" ಎಂಬುದನ್ನು
ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹಾಗೂ ಮುಂದೆಯೂ 'ಅವ್ಯಕ್ತೀಭವಂತಿ' ಎಂಬುದು
ಬಂದಾಗ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು "ಸ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ" — ತನ್ಮಾತ್ರಾಗಳು (ಶಬ್ದಮುಂ-
ತಾದುದು) ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಕಾರಣ-
ದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ "ಅವ್ಯಕ್ತ"ವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು
ತಿಳಿಯಬೇಕು "ವೈಶ್ವರೂಪ್ಯಸ್ಯ" ಎಂಬುದು ಅನುವಾದ 'ನಾನಾರೂಪಸ್ಯ'
ಎಂಬುದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು

'ಇತಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಶಕ್ತಿತಃ'
ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ" ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದರ ವಿವರಣವನ್ನು "ಕಾರಣಶ-
ಕ್ತಿತಃ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ನ ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಾದನ್ಯಾ । ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ಮಹತ ಏವ ಪರಮಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಮಿತ್ಯನ
 ಉಕ್ತಂ ಭೇದಾನಾ ಪರಿಮಾಣಾದಿತಿ । ಮಹದಾದೀನಾಮವ್ಯಾಪಕತ್ವಾದವ್ಯಕ್ತಕಾರಣಕತ್ವಂ
 ಷಡಾದಿವದಿತ್ಯर्थಃ । ಇತಶ್ಚ ಸಮನ್ವಯಾನ್ । ಸುಖದುಃಖಮೋಹಸಮನ್ವಿತಾನಿ ಹಿ
 ಕಾರ್ಯಾಣಿ । ಯಾನಿ ಚ ಯದ್ವಿಧಮನುಗತಾನಿ ತಾನಿ ತತ್ಸ್ವಭಾವಾವ್ಯಕ್ತಕಾನಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯಾದರೂ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವದು ಹಾಗು ಕಾರ್ಯದ ಅವ್ಯಕ್ತತೆಯಿಂದ (ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗರ್ಭಿತವಾಗಿರುವುದು) ಬೇರೆಯಾದುದಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ—
 ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವೇ ಪರಮ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಲೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು
 “ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮಹದಾದಿಗಳು
 ನ್ಯಾಪಕಗಳಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತ (ವ್ಯಕ್ತತೆಯೇ) ವೇ
 ಕಾರಣವಾಗಿಯುಳ್ಳವುಗಳು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಸಮನ್ವಯವೆಂಬ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ
 ದಲೂ ! ಕಾರ್ಯಗಳು ಸುಖದುಃಖ ಮೋಹಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವುಗಳು
 ಮತ್ತು ಅವು ಯಾವ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅನುಗತಗಳೋ ಅವುಗಳು ಆ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ
 ಕಾರಣ (ಅವ್ಯಕ್ತ)ವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು ಉದಾ — ಮಣ್ಣು ಬಂಗಾರದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಪರಿಮಿತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಅರ್ಥ
 ವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ “ಅನ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ವಿನಾದಾಸ್ಪದ
 ಕಾರ್ಯಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತ (ವೃಧಾನ)ಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ಪರಿಮಿತಗಳಾಗಿವೆ
 ಘಟಾದಿಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗವನ್ನು
 ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಸಮನ್ವಯಾತ್” ಎಂಬುದರ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ,
 ಅದನ್ನು “ಇತ್ಯು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸುಖದುಃಖಮೋಹ
 ಸಮನ್ವಿತಾನಿ — ಸುಖದುಃಖಮೋಹಜನಕಗಳು, ಅಥವಾ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಸ್ವ
 ಭಾವವವುಗಳು, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಯದ್ವಿಧಮ್” = ಅನುಗತಾನಿ — ಯಾವುದರ
 ಜನನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವೋ ಅದರ ಜನನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ
 ಅವ್ಯಕ್ತ (ಕಾರಣ)ವುಳ್ಳವುಗಳು ವನಿತಾಮುಂತಾದ ಯಾವದೊಂದು
 ವಸ್ತುವು, ತನ್ನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ
 ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು (ಅವರಲ್ಲಿ) ಸತ್ವಗುಣದ ಉದ್ರೇಕಮಾಡುತ್ತದೆ ಸವತಿ
 ಮುಂತಾದ ಇನ್ನಿತರ ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖಕಾರಣವಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣದ
 ಉದ್ರೇಕವಾಗುತ್ತದೆ ಬೇರೆ ಕಾಮುಕ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಮೋಹಕಾರಣವಾಗಿ

ಯಥಾ ಮೃದ್ಧೇಮರೂಪಮನುಗೌತಾ ಷಡ್‌ಮುಕ್ತುಡಾದೈಃ ಮೃದ್ಧೇಮಪಿಪಿಂಡಾವ್ಯಕ್ತಕಾಃ । ತಸ್ಮಾ-
ದಸ್ತಿ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮಸಾಂ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಾವ್ಯಕ್ತಂ ಭೇದಾ-
ನಾಮಿತಿ । ಯಥ್ಯಪೇನಾನ್ಯನುಮಾನಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಂ ಸಾಧಯಂತಿ । ತಥಾಽಪಿ
ಮಹಾದಾಡಿಕಾರಣತಯೈವ ತದೇತೈಃ ಸಿಧ್ಯತಿತಿತಿ ।

— ಸದಾರ್ಥ ದೀಪಿಕಾ —

ರೂಪವನ್ನು ಅನುಗತಿಸುವ ಘಟಮುಕುಟ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮೈತ್ರಿಂಡ ಹೇಮ
ಪಿಂಡಗಳೇ ಅವ್ಯಕ್ತ (ಕಾರಣ) ವಾಗಿಯುಳ್ಳವುಗಳು ಆಡುಡರಿಂದ ಸುಖದುಃಖ
ಮೋಹಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯೆಂಬುದು ಭೇದ
ಗಳ (ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ) ಅವ್ಯಕ್ತ (ಕಾರಣ) ವಾದುದೊಂದಿದೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.
ಇನ್ನು ಈ ಅನುಮಾನಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತವೆ ಇದು ನಿಜ
ಆದರೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಹದಾದಿಗಳ ಕಾರಣವಾಗಿಯೇ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಅವ್ಯಕ್ತ-
ವು) ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಸೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅವರಲ್ಲಿ ತನೋಗುಣೋದ್ರೇಕಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಗಳ
ಕಾರಣಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವರಜತಮಗಳೆಂಬ ಅನುರೂಪ ಕಾರಣ (ಅವ್ಯಕ್ತ) ಗಳುಳ್ಳವು
ಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, “ತಸ್ಮಾದಸ್ತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಾ” - ಪರಸ್ಪರ ಮಿತ್ರಣವಿಲ್ಲದೆಯೇ
ಇರುವ ಶುದ್ಧ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ವಾದಿಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತ ಎಂದರೆ ಮೂಲಕಾರಣವೇ
ನಿಸುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಕಾರಣತಯೈವ” - ಕಾರ್ಯಗಳ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಕಾರಣವೆಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ, ಮಹದಾದಿ ಕಾರಣರೂಪದಿಂದ - ಅವ್ಯಕ್ತವು ಸಿದ್ಧಿಸು-
ತ್ತದೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಭಾಗ ಅವಿಭಾಗಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತದ
ಸ್ವರೂಪವಷ್ಟೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಕೂರ್ಮಶರೀರದಂತೆ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಾ-
ವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ವಸ್ತುವಷ್ಟೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಅದು ಮಹದಾದಿಗಳ ಕಾರಣ-
ವೆಂಬುದು, ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅವ್ಯಕ್ತ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕ-
ರಿಸಿದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ-

ಇನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ,
ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ಶರೀರರೂಪಕ”

॥ ॐ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ॐ ॥

ಅತ್ರ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಕಿಮೇತೈರ್ನುಮಾನೈರ್ಜಗದ್ವಿಪಾದನತಾಮಾತ್ರೇಣಾವ್ಯಕ್ತಂ
ಸಿದ್ಧಯತಿ । ತುತ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾ (ಪೀತಿ) ಪಿ । ಆದೇ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಮ್ ।
ಅಸ್ಮಾಭಿರಪಿ ವಿಶ್ವೋಪಾದನಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗತತ್ವಾನ್ । ಶರೀರರೂಪಕೇತಿ
ಶ್ರುತಮ್ ।

ದ್ವಿತೀಯಂ ನಿರಾಕರ್ತು ಸೂತ್ರಮ್ ॥ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮಿತಿ ॥
ತದ್ವಾಚಶ್ಚ ॥ ಇದಮಿತಿ । ಮಹಾದಾಧಿಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅವೇನನವಶಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾ-

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಈ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ
ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನವೆಂಬ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಅವ್ಯಕ್ತವು (ವ್ಯಕ್ತಿಯು)
ಸಿದ್ಧಿಸುವದೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಸಿದ್ಧಿಸುವದೋ ?
ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು ಏಕೆಂದರೆ ನಾವೂ
ಸಹ ವಿಶ್ವದ ಉಪಾದಾನವಾದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ ಏಕೆಂದರೆ
“ಶರೀರರೂಪಕ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸಲು “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ
ಅದನ್ನು “ಇದಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಮಹಾದಾಧಿಕಾರ್ಯ
ವೆಂದು ಅರ್ಥ “ಅಚೇತನವಶಂ”- ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಚೇತನದ ಅಧೀನವಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ ಶರೀರಸ್ಯ ರೂಪಮಿವ ಭಗವತ್ತ್ವಂತ್ರಂ
ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ” ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, “ಶರೀರರೂಪಕೇ”=ಶರೀರದಂತೆ
ಇರುವ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ “ವಿನ್ಯಸ್ತಸ್ಯ”=ವಾಸಮಾಡಿದ ಹರಿಗೆ “ಗೃಹೀತೇಃ”
“ಅವ್ಯಕ್ತ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂಬುದಾಗಿ, ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿ
ಕರಣದಲ್ಲಿ “ಅವ್ಯಕ್ತ” ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪ್ರಧಾನವೂ ಆ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ
ಹರಿಯಸಂಬಂಧ (ಸನ್ನಿಧಿ)ವಿರುವುದರಿಂದ, ಗೃಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾ
ಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಏವ”ಕಾರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನು “ಅಸ್ಮಾಂ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಇತಿ ವಾ ಅವರ್ತನೀಯಂ” --ಇಲ್ಲಿ

ಇದಂ ನಾಚೇತನವಶಂ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್ ॥

इत्येव प्रतिषिद्धस्य केन मूलानुमा भवेत् ॥

चेतनाधीनोत्पत्तिकम् । प्रतिपन्नवत् । प्रधानवत् । आस्तां तावद्दूष-
णान्तरमिति प्रत्यनुमानेनैव प्रतिषिद्धस्य प्रधानस्वातन्त्र्यस्य मूलानुमा-
साधकानुमा केन सामर्थ्येन भवेत् प्रमाणमिति शेषः । मूलानुमेति
वाऽऽवर्तनीयम् । किमाक्षेपे । अकार्यत्वमत्रोपाधिरिति चेन्न । पटादौ

ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಚೇತನದ ಅಧೀನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು.
ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ
ಅನುಮಾನವು ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾದೀತು ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು “ವೃತಿಸನ್ನವತ್”— ಪ್ರಧಾನದ ಹಾಗೆ ಬೇರೆ ದೂಷಣವು
ಒಂದು ಕಡೆ ಇರಲಿ “ಇತ್ಯೇವ”— ಹೀಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನದಿಂದಲೇ,
ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವತಂತ್ರಕ್ಕೆ ‘ಮೂಲಾನುಮಾ’= ಸಾಧಕವಾದ
ಅನುಮಾನವು, ‘ಕೇನ’= ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ “ಭವೇತ್”= ಪ್ರಮಾಣ
ವಾದೀತು? ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರಮಾಣಂ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಅಥವಾ “ಮೂಲಾನುಮಾ”
ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು “ಕಿಂ” ಶಬ್ದವು ಅಕ್ಷೇಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ
ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವು (ಕಾರ್ಯವಾಗದಿರುವುದು) ಉಪಾಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಮೂಲಾನುಮಾ”=ಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನವು “ಕೇನ”=ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ದಿಂದ, “ಮೂಲಾನುಮಾ”=ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಮೂಲಕವಾದ ನಿರ್ದೋಷೋ
ಪಪತ್ತಿರೂಪ ಅನುಮಾನವು ಅಥವಾ ಮೂಲಭೂತ ಅನುಮಾನವು ಅಂದರೆ—
ಅವ್ಯಕ್ತ ಅನುಮಾನಸಿಕೆಯು, “ಭವೇತ್” —ಅದೀತು? ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

“ಆತ್ರ” —“ಮಹದಾದಿಕಂ ಸ್ವತಂತ್ರಾಚೇತನಾಧೀನೋತ್ಪತ್ತಿಕಂ ವಸ್ತು
ತ್ವಾತ್ ಪ್ರಧಾನಾವಿವತ್” ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ

“ಅಕಾರ್ಯತ್ವಂ ಉಪಾಧಿಃ” —“ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಚೇತನದ ಅಧೀನವಾದ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗದಿರುವುದು” ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅಕಾ
ರ್ಯತ್ವವು (ಕಾರ್ಯತ್ವದ ಅಭಾವವು — ಕಾರ್ಯವಾಗದಿರುವುದು) ಎಂಬ ಉಪಾ

ಸಾಧ್ಯಾವ್ಯಾಪ್ತೇ: । ಪಟಾದೇ: ಕುವಿನ್ದಾಘಾಞ್ಞಿತತನ್ವಾದಿಕಾರ್ಯತ್ವಸ್ಯಾನ್ವಯವ್ಯತಿ-
ರೇಕಾಭ್ಯಾಮುಪಲಮ್ಭಾತ್ ।

एवं प्रधानस्य रचनायाः स्वतन्त्रप्रवृत्तेरनुमानविरोधेनानुपपत्ते-
र्नानुमानं तत्र प्रमाणमिति सूत्राक्षरयोजनां मनसि निधाय सूत्रता-
त्पर्यमुक्तम् । इदानीं तामेव विवृण्वन्प्रतिपक्षान्तरमाह ॥ स्वतन्त्रेति ॥
चशब्दोऽनुमानान्तरसमुच्चये । कुत एवेत्यन्वयः । अयमत्र प्रयोगः ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ ಪಟ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಪಟ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಕುವಿಂದ (ನೇಕಾರ) ಮುಂತಾದ ಚೇತನರಿಂದ
ಅಧಿಸ್ಥಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಂತುಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕ
ದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ

ಹೀಗೆ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ “ರಚನಾಯಾಃ”= ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಒಗ್ಗು, ಅನು-
ಮಾನ (ಯುಕ್ತಿ) ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವದು ಅದು
ದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಯೋಜನ
ಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಈ ಗ
ಅದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತ ಬೇರೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವನ್ನು “ಸ್ವತಂತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಚ” ಶಬ್ದವು ಅನುಮಾನಾಂತರ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಧಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಸಾಧ್ಯದ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ ವಸ್ತುತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧನವು ಮಹದಾ
ದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಧನದ
ಅವ್ಯಾವಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿಯು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಪಟಾದಾ”=ಅಚೇತನದ ಅಧೀನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗದಿರುವುದೆಂಬ
ಸಾಧ್ಯವು ಪಟದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅಕಾರ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಪಾ-
ಧಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು “ಪಟಾದೇಃ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ” – ಅನ್ವಯ
ವ್ಯತಿರೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ದೃಢವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ

“ತಾಮೇವ” — ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳ ಯೋಜನೆಯನ್ನು, ಅಥವಾ ರಚನಾಸು-
ಕ್ಷಮತೆಯನ್ನು

ಸ್ವತನ್ವವೃತ್ತಿ ರಚನಾ ಸಾ ಷೈವಾಚೇತನೇ ಕುತ ॥
ಅಚೇತನತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ಯಮಿತಿ ಚಾತ್ಮಪ್ರಮಾಹತಮ್ ॥

ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತನ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿರಹಿತಮ್ । ಅಚೇತನತ್ವಾನ್ । ತನ್ವಾದಿವದಿತಿ ।
ನನ್ವಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಸ್ತು ಕೋ ವಿರೋಧಃ ।
ತಥಾ ಚ ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾದಪ್ರಯೋಜಕೋಽಯಂ ಹೇತುರೀತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಅಚೇ-
ತನತ್ವಮಿತಿ । ತಾವದೇವ ಹ್ಯನೇನಾಶङ್ಕನೀಯಮ್ । ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಶङ್ಕ್ಯಮಾನೇ ಸ್ವವ-
ಚನಸ್ವಕ್ರಿಯಾಸ್ವನ್ಯಾಯಪ್ರಮಾಣಾಂತರವಿರೋಧೋ ನ ಪ್ರಾಡುಷ್ಯಾನ್ । ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿದೇವಂ
ಶङ್ಕತೇ । ಸ್ವಕೋಽಪಿ ವಕ್ತಾ ಕಿನ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಗಂಧೋಽಪ್ರತಿಪಾದಕಃ ಕಿನ್ನ
ಭವೇತ್ । ಅನುಮಾನತ್ವಾದನುಮಾನಮಾತ್ರಮಪ್ರಮಾಣಂ ಕುತೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಗ್ನಿರನುಷ್ಣಃ
ಕುತೋ ನ ಭವೇಡತಿ । ನ ಹ್ಯೇಶಾ ಶङ್ಕಾಪಿಗಾಚೀ ಕದಾಚಿಚ್ಛಾಂತಿಮುಪಗच्छತಿ ।

ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇಚ್ಛನೆಯನ್ನಿರುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು
ದರೋ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅದೀತು? ಅಚೇತನವಾಗಿರುವುದು (ಅಚೇತನತ್ವ)
ಹಾಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರವು (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು) ಇವೆರಡೂ ಸ್ವವಚನ ವಿರುದ್ಧವೂ
ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಲ್ಲಿದೆ “ಕುತ ಏವ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಏವಕಾರದ ಅನ್ವಯವು ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಯೋ-
ಗವು ಇದು- “ವೃಧಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ- ಅಚೇತನ
ವಾಗಿದೆ ತಂತುಮುಂತಾದುದು ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು” ಹೀಗೆ ಇನ್ನು ಅಚೇ-
ತನವಾದರೂ ವೃಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರಲಿ, ದೋಷ
ವೇನು ? ಅದುದರಿಂದ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಅಪ್ರ-
ಯೋಜಕವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅಚೇತನತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿ-
ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಯಾವದನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ- “ಸ್ವವಚನವಿರೋಧ, ಸ್ವಕ್ರಿಯಾ
ವಿರೋಧ, ಸ್ವನ್ಯಾಯವಿರೋಧ, ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ವಿರೋಧಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ
ಅಷ್ಟೇ- ಅದನ್ನೇ ಅವನು ಇಲ್ಲಿ ಆಶಂಕಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ “ಮೂಕನು ಏಕೆ
ವಕ್ತೃವಾಗಿರಬಾರದು ?” ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿನಾದಕವಾಗದಿರುವಂತಹದು ಏಕೆ ಆಗ
ಬಾರದು ಅನುಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೇಕೆ
ಆಗಬಾರದು ? ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಷ್ಣ (ಶೀತ-ಬಿಸಿಯಿಲ್ಲದ್ದು) ವೇಕೆ ಆಗಬಾರದು ?
ಹೀಗೆ ಯಾವನೂ ಶಂಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಶಂಕಾಪಿಶಾಚವು ಎಂದಿಗೂ ಶಾಂತಿ

ತಸ್ಮಾದೇವಮಾಗ್ಧಮಾನೋ ನ ಲೌಕಿಕೋ ನಾಪಿ ಪರೀಕ್ಷಕ ಇತ್ಯುನ್ಮತ್ತವದ್ವುಪೇಕ್ಷಣೀಯಃ ।
 ಪ್ರಕೃತೇ ಚಾಚೇತನತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ಚಾತ್ಮಪ್ರಮಾಹತಮ್ । ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಂ
 ಚ । ತಸ್ಮಾದ್ಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿರಸ್ತು ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇತಿ ಶಿಕ್ಷೈವ
 ನೋತ್ಪತ್ತುಮರ್ಹತಿತಿ ಕಿಮತ್ರ ಬಾಧಕೋಪನ್ಯಾಸೇನೇತಿ ।

ನನ್ವಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಶಿಕ್ಷಾয়া ಕಥಂ ಸ್ವವ್ಯಾಹನಿಃ । ನ ಹಿ
 ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ನಾಮ ಚೈತನ್ಯಮ್ । ನಾಪ್ಯಚೇತನತ್ವಂ ನಾಮಾಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮ್ । ಕಥಂ
 ಚ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧ ಇತ್ಯತಃ ಸ್ವವ್ಯಾಹಾತಂ ತಾವದ್ವುಪಪಾದಯಿತುಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸುವವನು, ಲೌಕಿಕನೂ ಅಲ್ಲ
 ಪರೀಕ್ಷಕನೂ ಅಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನ ಹಾಗೆ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಲರ್ಹನು
 ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಅಚೇತನತ್ವವೂ ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವವೂ ಇದೆಯೆಂಬುದು
 “ಆತ್ಮಪ್ರಮಾಹತ” ವಾದುದು ಅಂದರೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತ (ಸ್ವವಿರುದ್ಧ) ವೂ ಪ್ರಮಾ
 ಣವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, “ಅಚೇತನವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರಲಿ”ಯೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯೇ ಹುಟ್ಟಲರ್ಹವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದು
 ದರಿಂದ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದೇನು ? ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರಲೆಂಬುದಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸಿದರೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹ
 ತಿಯು ಹೇಗೆ ? ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬುದು ಜ್ಯತನ್ಯ(ಜೇತನತ್ವ)ವನಿಸು
 ವುದಿಲ್ಲ ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನತ್ವವೆಂದರೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರತ್ವವೆಂದಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ
 ಸ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವಾದರೂ ಹೇಗೆ ? ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ,

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನು, ಸರರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ವಾಕ್ಯ
 ವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ, ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧವೆಂದು ತಿಳಿಯ
 ಬೇಕು “ಆತ್ಮಪ್ರಮಾಹತಂ” — ಇಲ್ಲಿ “ಆತ್ಮಹತ, ಪ್ರಮಾಹತ”ವೆಂಬ ಅರ್ಥ
 ಗಳನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು “ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
 “ಸ್ವವ್ಯಾಘಾತಂ ತಾವತ್” — “ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
 ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದ, “ತಾವತ್” ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು
 ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ “ಉಪಸಾದಯಿತುಂ” — “ಕುತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕ
 ದಿಂದ, ಉಪಸಾದಿಸುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿನಾಮೇವ ಸ್ಯಾತನ್ಯ ಹಿ ವಿದೋ ವಿदुಃ ॥

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ ॥ ಸ್ವೇಚ್ಛೇತಿ । ಪ್ರವೃತ್ತಾವಿತಿ ಶೇಷಃ । ವಿದೋ ವಿದುರೀತೀನೇನ ಸಕಲವಿದ್ವತ್ಸಮ್ಮತಮೇತದೀತ್ಯಾಹ । ಅತಃ ಏವ ಹಿ ಸ್ಯಾತನ್ಯಾಭಾವಾದ್ ವೃಕ್ಷ-
ಸ್ತಿಷ್ಠಿತೀತ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯವಹಾರೋ ಗೌಣಃ ಇತಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ । ತಥಾಽಪಿ ಕಥ್ಯ
ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಃ । ನ ಹ್ಯೇತೇನ ತ್ವಂ ನಾಮೇಚ್ಛಾವಿರಹಃ । ಕಿನ್ನಾಮ ಚೈತನ್ಯವಿರಹಃ

ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾಗಿರುವುದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದು ಸಕಲ
ವಿದ್ವಜ್ಞಾನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, ವ್ಯಾಪ್ತವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮುಂಚೆ
“ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ” ಎಂಬುದನ್ನು “ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ಪ್ರವೃತ್ತಾ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು “ವಿದೋ ವಿದುಃ”
ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ‘ಸಕಲ ವಿದ್ವತ್ಸಮ್ಮತ’ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅದುದ-
ರಿಂದಲೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, “ವೃಕ್ಷಸ್ತಿಷ್ಠತಿ” (ವೃಕ್ಷವು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ)
ಎಂಬ ವೃಕ್ಷದ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಬಗೆಗಿನ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಗೌಣ (ಅಮುಖ್ಯ ಔಪಚಾ-
ರಿಕ)ವೆಂದು ಸರ್ವರೂ ಬಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ ಅದರೂ ಸ್ವವ್ಯಾಹತವು ಹೇಗೆ ?
ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನತ್ವವೆಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದೆಂದಲ್ಲಿ, ಅದರ ಚೇತನತ್ವವಿ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಪ್ರವೃತ್ತಾವಿತಿ ಶೇಷಃ” — ‘ಇಚ್ಛಾವೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಬೇರೆ
ಹೆಸರಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿ-
ತ್ವವು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ.

ಇನ್ನು “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಃ ಕರ್ತಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಣಿನಿಯು ಹೇಳಿದಂತೆ,
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವವು ವೃಕ್ಷಮುಂತಾದ ಅಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದುದ-
ರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ “ತಿಜ್ಞ” ಪ್ರಯೋಗವು ಬಾರದಿರಲೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಅತಃಏವ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ತರ್ಕತಾಂಡವದಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತವಾದದಲ್ಲಿ
“ಮಣ್ಯುಕ್ತ ಆಖ್ಯಾತಕೃತ್ಯರ್ಥಭಂಗ” ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ “ರಥೋ ಗಚ್ಛತಿ”
ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಮುಖ್ಯವೇ, ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು, ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ-
ರುವುದೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅದುದರಿಂದ ವಿರೋಧ
ವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಕುತ ಇಚ್ಛಾ ಚೇತನಸ್ಯ ಸೇಚ್ಛಂ ಚೈತನ್ಯಮೇತನಮ್ ||

ಇತ್ಯತ ಆಹ || ಕುತ ಇತಿ || ಅಚೇತನಸ್ಯೇಚ್ಛಾ ಕುತ: ಕಾರಣಾಜ್ಞಾಯತೇ |
ನ ಕುತಶ್ಚಿತ್ | ಜ್ಞಾನಮೇವ ಹೀಚ್ಛಾಯಾ ಜನಕಮಿತ್ಯರ್ಥ: | ತಥಾಽಪಿ ಕಿಮಿತ್ಯತ
ಆಹ || ಸೇಚ್ಛಂ ಚೇದಿತಿ | ಸೇಚ್ಛಂ ಚೇದ್ಭಿಕ್ಕೃತಂ ತದಾ ತದೇತನಂ ಕಿಂ ಚೇತನ-
ಮೇಕೇತ್ಯರ್ಥ: | ಏತದ್ಭುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಅಚೇತನಮಪಿ ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಮದಸ್ತಿವತಿ ವದತಾಽಚೇತನಮಿಚ್ಛಾವದಸ್ತಿವತ್ಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಸ್ವೇಚ್ಛಾನು-
ಸಾರಿತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥತಯಾ ಸರ್ವಸಮ್ಮತತ್ವಾನ್ | ಅಚೇತನಸ್ಯೇಚ್ಛಾ-
ವತ್ವಮಭಿಕ್ಷುಕುರ್ವಾಣೇನ ಚೇತನತ್ವಮಪ್ಯಭಿಕ್ಷುಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾ-
ಭ್ಯಾಮಿಚ್ಛಾಯಾ: ಸ್ವಸಮಾನಾಶ್ರಯಚೈತನ್ಯಕಾರ್ಯತ್ವಾವಧಾರಣಾತ್ | ಕಾರ್ಯಾಭಿಕ್ಷುಕೇ

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ ? ಇಚ್ಛೆಯು
ಇರುವುದಾದರೆ ಅದು ಅಚೇತನವಾಗುವುದೇನು ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಹೀಗೆ ಬರುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಕುತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ
ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯು ‘ಕುತಃ’ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ
ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ? ಯಾವದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ
ಜ್ಞಾನವೇ ಇಚ್ಛೆಯ ಜನಕವು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಆದರೂ ಇದರಿಂದೇನು ? ಈ
ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸೇಚ್ಛಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ
“ಸೇಚ್ಛಂ” (ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಚೇತನವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅದು
ಅಚೇತನವೇಕೆ ? ಚೇತನವೇ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗ
ತದೆ — “ಅಚೇತನವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ-
ರಲಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವವನಿಂದ ‘ಅಚೇತನವು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ-
ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ— ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾಗಿರುವುದು
“ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂಬುದು ಸರ್ವತಮ್ಮತವಾಗಿದೆ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ
ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪುವವನಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಚೇತನತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸ
ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು, ತನ್ನ ಸಮಾನವಾದ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ
ಸಮಾನ ವಿಷಯವುಳ್ಳ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಅನ್ವಯ
ವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಕಾರಣ

ಕಾರಣಾನङ्ಗೀಕಾರस्याನುಚಿತತ್ವಾನ್ । ಅಚೇತನಂ ಚೇತನಮಿತಿ ಚ ಸ್ಫುಟಾ
ವ್ಯಾಹತೀರಿತಿ । ಏತೇನೈತದಪಿ ನಿರಸ್ತಮ್ । ಅಚೇತನತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಂ ಚ ಯದಿ
ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾಹತಂ ತದ್ವೇತನತ್ವೇನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿರಾಹಿತೃಯಸಾಧನೇ ಸಾಧ್ಯಾ-
ವಿಶಿಷ್ಟತಾದೋಷಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ನ ಹ್ಯಸ್ಮಾಭಿರಚೇತನತ್ವಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಯೋರ್ವಿನ್ಯಾಽಪ-
ತ್ಯವತೀತಿವತ್ಸಾಕ್ಷಾದಿರೋಧೋಽಭಿಹಿತಃ । ಕಿಂತು ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಬಲೇನ ಚೈತನ್ಯಂ
ಪರೇಣಾङ್ಗೀ (ಕಾರ್ಯಾನಿ) ಕಾರಯಿತ್ವಾ । ಅನೇನೈವ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಾङ್ಗೀಕಾರೇಽಚೇತನತ್ವಾ
ನುಪಪತ್ತಿರिति ಬಾಧಕಂ ಚೋಕ್ತಂ ಭವತಿ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ “ಅಚೇತನವು ಚೇತನವು” ಎಂಬಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಹತಿಯು (ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವು) ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಹೀಗೆ ಇದರಿಂದ, “ಅಚೇ
ತನತ್ವಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇವೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಹತಗಳಾದರೆ ಅಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತಿ
ಯಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನ ಮಾಡುವುದಾದರೆ- ಹೇತು
ಸಾಧ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಐಕ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ” ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗ
ತ್ತದ ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನತ್ವ, ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವ, ಇವೆರಡಕ್ಕೆ “ಬಂಜೆಯು ಮಕ್ಕ
ಳುಳ್ಳವಳು” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಹಾಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿಟ್ಟು ಅದರ
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಜ್ಯತನ್ಯವನ್ನು ಪರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು ವಿರೋಧ
ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ಅದರಿಂದಲೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಚೇತ
ನತ್ವವು ಸರಿಹೊಂದಲಾರದೆಂದು ಬಾಧಕವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸ್ವಸಮಾನಾಶ್ರಯ” ಇಲ್ಲಿ “ಸ್ವಸಮಾನವಿಷಯ”ವೆಂಬುದನ್ನೂ
ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನೇರಿಸಬೇಕು (ಜ್ಯತನ್ಯವೆಂದರೆ —ಜ್ಞಾನವು)

“ವಿತೇನ”-“ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತಾಮೇವ” ಈ ಮುಂತಾಗಿ ವ್ಯಾಹತಿಯನ್ನು
ಉಪಪಾದಿಸ ಹೊರಟ ಭಾಷ್ಯವಚನದಿಂದ

“ಸಾಧ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟತಾ” --ಅಚೇತನತ್ವ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ
ಅಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಐಕ್ಯವೆಂದು ಭಾವ “ಸಾಕ್ಷಾತ್ —
ಪರಸ್ಪರ ಅಭಾವರೂಪವಾಗಿ “ಅಂಗೀಕಾರಯಿತ್ವಾ ವಿರೋಧಃ ಅಭಿಹಿತಃ”
ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಪದದೊಡನೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ಅನೇನ್ಯವ”-ಅಚೇ
ತನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರಲೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯ

इच्छाम्यहमिति ह्येव निजानुभवरोधतः ॥
अचेतनेच्छापगता

एवमचेतनस्य स्वातन्त्र्याङ्गीकारे स्वव्याहृतिमुपपाद्य प्रमाण-
विरोधमप्युपपादयति ॥ इच्छामीति ॥ हि शब्देनास्यानुभवस्य विश्व-
जनप्रसिद्धत्वं सूचयति । एवशब्दस्यापगतैवेत्यन्वयः । निजानुभवः
साक्ष्यनुभवः । अहमिच्छामीति तावदिच्छा आत्मसम्बन्धिनी साक्षिणा
अनुभूयते । न च सा द्विकर्तृका सम्भवति । क्वाप्येकस्य व्यापारस्य

“ ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ ” ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷಿರೂಪ ಅನುಭವದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
ಅಜೇತನಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ !

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ, ಅಜೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯನ್ನು
ಉಪವಾದನಮಾಡಿ, ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವನ್ನೂ “ಇಚ್ಛಾಮ್ಯಹಮಿತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಉಪವಾದನಮಾಡುತ್ತಾರೆ “ಹಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ, ಈ ಅನುಭವವು
ಸಕಲಜನಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ “ಏವ” ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ಅಪಗತೈವ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿದೆ “ನಿಜಾನುಭವಃ”-ಸಾಕ್ಷಿರೂಪ ಅನುಭವವು “ಅಹಂ
ಇಚ್ಛಾಮಿ” (ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ, ಇಚ್ಛೆಯು ಆತ್ಮ ಸಂಬಂಧಿ
ಯಾಗಿ ಆ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಂತೂ ಅನುಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಆ ಇಚ್ಛೆಗೆ
ಕರ್ತೃಗಳು ಇಬ್ಬರು ಇರುವುದು ಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದೇ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

ಮೇಲೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಯನ್ನು ಪವಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥದಿದಲೇ “ಬಾಧಕಂ ಚ” -ಅಜೇ
ತನತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿನ ಉಚ್ಚಿತ್ತಿಯು (ಇಲ್ಲನಾಗುವುದು)ಎಂಬ ಬಾಧಕವೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹಾಗೆ, ಅಶಂಕೆಯು ಬರುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಈ ಬಾಧಕ
ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಂ ” - ಜೇತನದಲ್ಲಿಯೇ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು
ಈಸುವ ಸಾಕ್ಷಿರೂಪ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವನ್ನು

“ ದ್ವಿಕರ್ತೃ ಕಾ ” - ಆತ್ಮನೆಂಬ ಜೇತನ ಅಂತಃಕರಣವೆಂಬ ಅಜೇತನ;
ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕರ್ತೃಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು

ದ್ವಿಕರ್ತೃಕತ್ವಾನುಪಲಮ್ಭಾತ್ । ತತಶ್ಚಾಚೇತನಸ್ಯೇಚ್ಛಾಙ್ಗೀಕೃತಾ (ವೇತದ್) ಚೇ (ತ) ದನುಭವವಿರೋಧಾದೇತನಸ್ಯೇಚ್ಛಾ ಅಪಗತಾ ನಾಸ್ತೀತಿ ಯಾವತ್ । ಇಚ್ಛಾಭಾವೇ ಚ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ದೂರೋತ್ಸಾರಿತಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ನನು ನೈವಮಸ್ಯನುಭವಃ । ಕಿನ್ತ್ವಮೇಹಮಿಚ್ಛಾ (ಮೀಚ್ಛಾ) ಮೀತಿ ವ್ಯವಹಾರ-
ಮಾತ್ರಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ಭೇದಾಗ್ರಹಃ । ಆತ್ಮಾ ಹಿ ನಿಯೋ ನಿರ್ವಿಕಾರ-
ಶ್ಚೇತನಮಾತ್ರವಪುರ್ನ ತಸ್ಯೇಚ್ಛಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಮಾಗಂತುಂ ಸಮರ್ಥಮಿತಿ । ಕಿನ್ತ್ವಂತಃ-
ಕರಣಸ್ಯೈವ । ಪ್ರಸವಧರ್ಮತ್ವಾನ್ । ತಯೋಶ್ಚಾತ್ಮಾಂತಃಕರಣಯೋರ್ಭೇದಗ್ರಹಾದಿನೇತರ-
ಧರ್ಮವ್ಯವಹಾರಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ । ಭೇದಾಗ್ರಹೇ ಚ ನಿಮಿತ್ತಂ ಸನ್ನಿಧಾನಮ್ । ಯಥೋಕ್ತಮ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಬ್ಬರು ಕರ್ತೃಗಳಿರುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆ ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ, “ಇಚ್ಛಾ ಅವಗತಾ”-ಇಚ್ಛೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತ್ವವೆಂಬ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯವು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇನ್ನು- ಹೀಗೆ ಅನುಭವವಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಆದರೆ “ಅಹಂ ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವೇ । (ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೇ) ಇದಕ್ಕಾದರೋ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣ ಹೇಗಂದರೆ- ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯನೂ ನಿರ್ವಿಕಾರನೂ ಜೈತನ್ಯ ಮಾತ್ರ ಶರೀರನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಅವನಿಗೆ ಆಗಂತುಕವಾದ ಇಚ್ಛಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ ಇಚ್ಛಾಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೇ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಪರಿಣಾಮಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಆ ಅಂತಃಕರಣ, ಆತ್ಮರುಗಳ ಭೇದದ ತಿಳಿವು ಆಗದಿದ್ದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಧರ್ಮವ್ಯವಹಾರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಭೇದದ ತಿಳಿವು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ನಿಧಾನವು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

‘ನ ಚ ತಸ್ಯ ಇಚ್ಛಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಂ’ -ನಿತ್ಯತ್ವವು, ನಿರ್ವಿಕಾರತೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬರಲಾರದು, ಹೀಗಿರುವ, ನಿತ್ಯತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಪ್ರಸವಧರ್ಮತ್ವಾತ್” -ವಿಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗೆ-

ಯದಿ ಭೇದಾಗ್ರಹೋಽತ್ರ ಚ || ಕಥ ಸ ನ ಘಟಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ |

ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸಂಯೋಗಾದ್ವೇತನಂ ಚೇತನಾವದಿವ ಲಿङ್ಗಮ್ | ಗುಣಕರ್ತೃತ್ವೇ ಚ ತಥಾ ಕರ್ತೃವ ಭವತ್ಯುದಾಸೀನ ಇತಿ | ಅನೋಽನುಭವಬಲಾಚ್ಚೇತನಸ್ಯೈವೇಚ್ಛಾವತ್ವಂ ನಾಚೇತನಸ್ಯೇತ್ಯಯುಕ್ತಾಮಿತ್ಯತ ಆಹ || ಯದೀತಿ | ಯಥೇವಮನುಭವ ಏವ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಂತು ವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರಮ್ | ಅತ್ರ ಚ ವ್ಯವಹಾರೇ ಭೇದಾಗ್ರಹ ಏವ ನಿಮಿತ್ತಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತದಾ ಸ ಭೇದಾಗ್ರಹೋ ಘಟಸ್ಯ ಕಥಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ | ವ್ಯವಹಾರಹೇತುರिति ಶೇಷಃ |

ಇನ್ನು ಇಂಥ ಅನುಭವವೇ ಇಲ್ಲ ಅದು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರ. ಅದರಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಆ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟದ ವ್ಯವಹಾರಕಾರಣವು ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರದು ?

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

೮ದನ್ನೇ “ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸಂಯೋಗಾದ್ವೇತನಂ ಚೇತನಾವದಿವಲಿಂಗಂ || ಗುಣ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಚ ತಥಾ ಕರ್ತೃವ ಭವತ್ಯುದಾಸೀನಃ” ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಅನುಭವಬಲದಿಂದ ಚೇತನಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದು, ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ (ಅಚೇತನಕ್ಕೆ) ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತವು ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು “ಯದಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ- ಇಂಥ ಅನುಭವವೇ ಇಲ್ಲ, ಅದು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವಷ್ಟೇ ! ಆ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವೇ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ- ಆಗ, “ಸಃ”- ಆ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರದು ? ಇಲ್ಲಿ ‘ವ್ಯವಹಾರಹೇತುಃ’

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತಸ್ಮಾತ್” — “ಆತ್ಮಾಹಿ ನಿತ್ಯಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಚೈತನ್ಯವು ಆತ್ಮಧರ್ಮವಾದುದು ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಂತಃಕರಣಧರ್ಮವಾದುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, “ತತ್ಸಂಯೋಗಾತ್” — “ತಯೋಃ” = ಆತ್ಮ-ಅಂತಃಕರಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ “ಸನ್ನಿಧಾನಾತ್” - ಸನ್ನಿಧಾನ (ಸಂಬಂಧ)ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, “ಲಿಂಗಂ” = ಅಂತಃಕರಣವು ‘ಅಚೇತನಂ’ = ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ, “ಚೇತನಾವದಿವ” = ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ “ಗುಣಕರ್ತೃತ್ವೇ” “ಚ” = ಅಂತಃಕರಣ (ಗುಣ)ದ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ‘ಉದಾಸೀನಃ’ = ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದ, ಚೇತನನು “ಕರ್ತೃವ” ಕರ್ತೃವೆಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ” ಎಂಬುದು

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಾನುಭವಾನ್ಕಾಪದೌಪಸ್ತಾವತ್ । ವ್ಯವಹಾರಃ ಚ ನಿಮಿತ್ತಂ
ನಾಸ್ತಿ । ನ, ತ್ರ ಭೇದಗ್ರಹಃ । ತ್ರಿಗಿಣ್ಯವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯತಾ-
ನಿಯಮಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ವೃಷಪಟಾವಪಿನ್ಯೇತರಭೇದಃ ತ್ರ ಗೃಹ್ಣೀತ ಇತೀತೇತರರ್ಥಮ-
ಸಂಸರ್ಗವ್ಯವಹಾರಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । “

ನನು ಗೃಹ್ಯಮಾಣಯೋಽಭೇದಗ್ರಹೋ ವ್ಯವಹಾರಹೇತುಃ ತು ಭೇದಗ್ರಹಮಾತ್ರಮ್ ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದು ಶೇಷವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದು— ‘ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾದ ಅನುಭವಕ್ಕೆ
ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಬ ದೋಷವು ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ
ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂತಲೂ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ
ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯವಹಾರವು ಅಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬರುವಂತಹದೆಂಬ ನಿಯಮ
ವಿದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಘಟೆ ಪಟಗಳಿಗೂ ವರಪ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ
‘ಇತರೇತರಭೇದಮಂಸರ್ಗಗಳ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಲಿ!’ ಹೀಗೆ

ಇನ್ನು— ‘ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ ಸಹಿತವಾದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣವು
ಹೊರತಾಗಿ ಕೇವಲ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ವ್ಯವಹಾರ ಕಾರಣ

— ವಿಶೇಷ ಫಲವದೀಪಿಕಾ —

“ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅನುಭವದ ಅಪಲಾವವು ಅನುಭವಗೋಚರವಾದ ಅನುಭವದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ‘ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ’ವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ‘ಅನುಭವ’ದಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ

“ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ” — ‘ಇಚ್ಛಾಮಿ’ ಎಂಬ [ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷಣಕ) ಇಚ್ಛಾಪ್ರಕಾರಕ) ಅತ್ಯವಿಶೇಷ್ಯಕ] ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ, ‘ಇತರೇತರಭೇದಂ ನ ಗೃಹ್ಣೀತಃ’ — ಘಟೆವು ಪಟಭೇದವನ್ನು ತನಗೆ ಗ್ರಹಣಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಪಟವು ತನಗೆ ಘಟೆಭೇದವನ್ನೂ ಗ್ರಹಣಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಘಟೆವೂ “ನಾನು ಆತನವಿತಾನಾತ್ಮಕಃ (ಉದ್ದ ಅಗಲತೆಯುಳ್ಳವನು) ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿ ಹಾಗೂ ಪಟವೂ ಸಹ ನಾನು ವೃಥಾಬುದ್ಧೋದರಾದ್ರಾಕಾರವುಳ್ಳವನು” ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿ! ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಗೃಹ್ಯಮಾಣಯೋಃ” — ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳಾಗಿರುವವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೆಂದರೆ — ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯವಾದ

ನ ಚ ಘಟಪಟೌ ಸ್ವರೂಪಂ ಗೃಹ್ಣೀತಸ್ತತ್ಕಥಮತಿಪ್ರಸಕ್ತಃ ಇತಿ चेन् । ಕಿಮಯಂ ವಿಗಿಣಿಶೋ ಭೇದಾಗ್ರಹೋಽಂತಃಕರಣಯ । ಉನಾತ್ಮನಃ । ನಾಥಃ । ತಸ್ಯಾಚೇತನತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪಗ್ರಹಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ಉಪಪತ್ತೌ ವಾ ಸ ಕಥಂ ವಿಗಿಣಿಶೋ ಭೇದಾಗ್ರಹೋ ಘಟಸ್ಯ ನ ಸ್ಯಾನ್ । ತಥಾ ಚ ವ್ಯವಹಾರೋಽಪಿ ಸ್ಯಾನ್ । ನನ್ವಂತಃಕರಣೋಽಸ್ತಿ ಚೈತನ್ಯಾ-
ರೋಪೋ ನ ಘಟೋಽನೌ ನಾತಿಪ್ರಸಕ್ತಃ ಇತಿ चेನ್ । ಕಿಂ ತಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಮ್ । ಸನ್ನಿ-
ಧಾನಮಿತಿ चेನ್ । ತರ್ಹಿ ಸರ್ವಗನಾತ್ಮಸನ್ನಿಧಾನಂ ಘಟೋಽಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ಕಥಂ ಸ ನ
ಘಟಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ । ನನು ನ ಸಂಯೋಗಮಾತ್ರಂ ನಿಮಿತ್ತಮ್ । ಕಿನ್ತುಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕ-
ಭಾವೇ ಸತಿ । ಸ ಚಾಸ್ಯಾತ್ಮಾಂತಃಕರಣಯೋಃ । ಪುರುಷಸ್ಯ ದರ್ಶನಾರ್ಥಮಿತ್ಯುಕ್ತ-

— ಸದಾರ್ಥವಿದೀಪಿಕಾ —

ವಲ್ಲ ಘಟ ಪಟಗಳಾದರೂ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ
ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ - ವಿಶಿಷ್ಟ ಭೇದಾಗ್ರಹಣವು
ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೋ? ಇಲ್ಲವೆ ಆತ್ಮನಿಗೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ
ಎಕೆಂದರೆ ಅದು ಅಚೇತನವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಸಂಭವಿಸು
ವುದಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಾದರೆ ಆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾ
ನವು ಘಟಕ್ಕೆ ಎಕೆ ಬರಲಾರದು? ಅದುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವು ಆಗಲಿ! ಇನ್ನು
ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೈತನ್ಯದ ಆರೋಪವಿದೆ, ಘಟದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಅತಿ
ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ- ಅದರ ನಿಮಿತ್ತವಾವುದು? ಸನ್ನಿಧಾನ
ವೆಂದರೆ, ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವಗತನಾದ ಆತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನವು ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು
ದರಿಂದ ಘಟಕ್ಕೂ ಆ ಆರೋಪವು ಆಗಲಿ! ಇನ್ನು - ಸಂಯೋಗವಷ್ಟೇ ನಿಮಿತ್ತ
ವಲ್ಲ ಉಪಕಾರ್ಯ ಉಪಕಾರಕಭಾವವಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗು
ತ್ತದೆ ಇಂಥ ಸಂಯೋಗವು ಆತ್ಮ ಅಂತಃಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಇದರ
ಬಗ್ಗೆ “ಮರುಷಸ್ಯ ದರ್ಶನಾರ್ಥಂ” ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಹೇಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿದೀಪಿಕಾ —

ವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ವರಸ್ವರರ ಧರ್ಮಸಂಸರ್ಗದ
ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಭೇದಾಗ್ರಹಃ’ —
ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಭೇದಾಜ್ಞಾನವು “ವ್ಯವಹಾರೋಪಿ” —
ಪಟದ ಅತಾನವಿತಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಸಂಸರ್ಗ ವ್ಯವಹಾರವು
ಘಟಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ತ್ವಾಢಿತಢಿ ಢೇನ್ । ಢಾಹಿ ಘಟಾಢಪಿ ಪುಠಪಸ್ಯಾಢಿಕಾರಕ ಀತಿ ಕಥೆ ಸ ಢ
ಘಟಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ । ಢ್ವಿತೀಯೆ ವ್ಯವಹಾರಾಢಪಿ ಕಿಢಾತ್ಢಢ ಢಢಾಢಢಃಕರಣಸ್ಯ ।
ಢಾಘಃ । ತಸ್ಯ ಢಿರ್ವಿಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ರಿಯಾಢುಪಪತ್ತಃ । ಢುಪಪತ್ತೌ ವಾ ಕಿಢಿ-
ಢ್ಞಯಾಢಪರಾಢ್ಢಢ್ । ಢ್ವಿತೀಯೆಢ್ಢ್ಯಗತೆಢ್ ಢೇಢಾಢ್ರಹೇಢಾಢ್ಯ (ತ್ರ) ಸ್ಯ

— ಪಢಾರ್ಥಾಢೀಪಿಕಾ —

ಲಾಗಿಢೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾಢರೆ, ಘಟವೂ ಪುರುಷಢಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾಢುದ
ರಿಢ್ಢ ಂಢು ಘಟಕ್ಕೆ ಹೇಗ ಆಗಲಾರಢು ? ಂರಢನೆಯ ಪಕ್ಷಢಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ
ವಾಢರೂ ಂತಃಕರಣಕ್ಕೋ? ಆತ್ಢಢಿಗೋ? ಪೂಢಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತ
ವಲ್ಲ ಂಕೆಢ್ಢರೆ ಢಿರ್ವಿಕಾರಢಾಢ ಆತ್ಢಢಿಗೆ ವ ವಹಾರಕ್ರಿಯೆಯು ಸಲ್ಲುವು
ಢಿಲ್ಲ ಸಢಭವಿಸುವುದಾಢರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಢಾಢಿಢ ಂಪರಾಢವಾವುಢು ? ಂರಢ
ನೆಯ ವಕ್ಷಢಲ್ಲಿ— ಪೇರೆ ಕಢೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೇಢಾಜ್ಞಾಢಢಿಢ್ಢ ಪೇರಿಯಢರೆ ವ್ಯವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಢೀಪಿಕಾ —

“ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್”=ವುರುಷಸ್ಯ ಢರ್ಶಢಾರ್ಥಢ್ ಕೈವಲ್ಯಾರ್ಥಢ್ ತಢಾ ಪ್ರಢಾ
ಢಸ್ಯ” ಪಢ್ಢ್ಢ್ಢ್ಢವಢುಭಯೋರಪಿ ಸಂಯೋಗಸ್ತತ್ಪ್ರತಃ ಸರ್ಗ ” ಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿಢೆ, ಸತ್ತ್ವಗುಣಾತ್ಢ್ತಕವಾಢ ಂತಃಕರಣವು ಪ್ರಢಾಢರೂಪವಾಗಿಢೆಯೆಢ್ಢು
ಭಾವ (ಇಢರೆ ಆರ್ಥವಢ್ಢು ಹಿಢೆ ಬರೆಯಲಾಗಿಢೆ)

“ಢ್ವಿತೀಯೇ” — “ವಿಶಿಷ್ಟವಾಢ ಭೇಢಢ ಅಜ್ಞಾಢವು ಆತ್ಢಢಿಗೆ ಂಬ
ಪಕ್ಷಢಲ್ಲಿ ಹೀಗ ಆರ್ಥ

“ಕಿಢವರಾಢ್ಢಂ” — ವಿಕಾರಬರುವುಢೆಂಬ ಭಯಢಿಢ್ಢ ಇಚ್ಛೆಯಢ್ಢು ಢೀಢು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ ಆಢುಢರಿಢ್ಢ, ವ್ಯವಹಾರಕ್ರಿಯೆಯಿಢ್ಢ ವಿಕಾರವು ಬರುವುಢಿಲ್ಲ
ವಾಢರೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಢ್ಢಲೂ ವಿಕಾರವು ಬರುವುಢಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಢಾಢವು ಆಢು
ಢರಿಢ್ಢ, ಢಿರ್ವಿಕಾರತ್ತ್ವವಿರುವುಢರಿಢ್ಢ ಇಚ್ಛಾಕರ್ತೃತ್ವವಢ್ಢು ಢಿರಾಕರಿಸುವುಢು
(ಆತ್ಢಢು ಇಚ್ಛಿಸುವುಢಿಲ್ಲ— ಇಚ್ಛಢಾಢುವುಢಿಲ್ಲವಢ್ಢು ಹೇಳುವುಢು)ಯುಕ್ತವೆಢಿ
ಸುವುಢಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಢ್ವಿತೀಯೇ”=“ವ್ಯವಹಾರವು ಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ” ಂಬ ಪಕ್ಷಢಲ್ಲಿ “ಅಢ್ಯ
ಗತೇಢ್”=ಆತ್ಢಢಲ್ಲಿರುವ “ಅಢ್ಯತ್ರ”=ಅಂತಃಕರಣಢಲ್ಲಿ “ಸ”=ಆತ್ಢಢಲ್ಲಿರುವ
ಭೇಢಢ ಅಜ್ಞಾಢಢಿಢ್ಢ, ಘಟಢಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಢಢರ್ಮವಾಢ ಇಚ್ಛೆಯ ವ್ಯವಹಾರ
ವು, ಆಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಭಾವ.

ರಿತ್ಯಂತರಢಿಢ್ಢ ಯೋಜಢೆಯಢ್ಢು “ಕಿಂಚ” ಇತ್ಯಾಢಿವಾಕ್ಯಢಿಢ್ಢ ತೂೇರಿ

ವ್ಯವಹಾರಶ್ಚೈತಕಥಂ ಸ ನ ಘಟಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ । ಕಿञ್ಚ ಯದಿ ಭೇದಾಗ್ರಹಾದಂತಃಕರಣ-
 ಧರ್ಮ ಲೋಚನಾಽಽತಮನಿ ವ್ಯವಹಾರವನ ಉಚ್ಯತೇತಿತ್ಯಯಿ । ೧೧೧ ಘಟಸ್ಯಾಪ್ಯಾತ್ಮನಃ
 ಭೇದಾಗ್ರಹಾತ್ಪೃಥುಬುಧ್ನೋದರಾಕಾರೋಽಹಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರಃ ಕಥಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ
 ಗುಡಾಭಿಸಂಧೇರುತ್ತರಮ್ । ಯದ್ವಾಽತ್ರ ಚಾತ್ಮಾನಂತಃಕರಣಯೋಶ್ಚ ಸ್ಫುಟಂ ಪ್ರತಿಭಾ-
 ಸಮಾನಭೇದಯೋರಪಿತಿ ಹೃದಯಮ್ । ಯದಿ ಭೇದಾಗ್ರಹಃ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಕಥಂ ಸ ಭೇದಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹಾರವಾಗುವುದಾದರೆ ಅದು ಘಟಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರದು ? ಮತ್ತು ಭೇದದ
 ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಂತಃಕರಣದ ಧರ್ಮವೇ ಆದ ಇಚ್ಛೆಯು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ
 ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು- ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಘಟಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೊಡನೆ
 ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ 'ಸೃಷ್ಟಿ ಬುಧ್ಧಿ' - 'ಹಾಗಾರೋಹ' ಎಂಬ
 ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರದು ? ಹೀಗೆ ಗೂಢಾಭಿಸಂಧಿಯ ಉತ್ತರವು
 ಅಧನಾ- "ಆತ್ಮ ಚ"- ಆತ್ಮ ಅಂತಃಕರಣಗಳಿಗಾದ ೨, ೨ಂದರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
 ತೋರುವ ಭೇದವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೂ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು 'ಯದಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸುತ್ತಾರೆ - ವಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂಲವನ್ನು 'ಯದಿ' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯೋಚಿ
 ಸುತ್ತಾರೆ

ಗೂಢಾಭಿಸಂಧೀಃ"- ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ
 ದಲ್ಲಿ - ಘಟದಿಂದ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾವ್ಯವಹಾರ
 ವಾಗಲೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಅದರ ಮೇಲೆ - ಘಟದಿಂದ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನ
 ವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಸಿದ್ಧವು ಏಕೆಂದರೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಇದ ' ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ
 ದರೆ- "ಹಾಗಾದರೆ - ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವೇ ಆದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾ
 ನವು ಇಲ್ಲ" ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಗೂಢವಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಮನೋ ಮೇ' ಇತ್ಯಾದಿ
 ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗುವದು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಬೇರೆಯೇನು
 ನೆಯನ್ನು "ಯದ್ವಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ "ಆತ್ಮ ಚ"
 ಎಂಬುದು ಮೂಲ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು "ಆತ್ಮಮನಸೋಃ" ಎಂಬುದು

"ಚ"ಶಬ್ದವು "ಅಪಿ" (ಅದರೂ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದು, ವಿರೋಧದ್ಯೋ
 ತಕವೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು "ಸ್ಫುಟಂ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ
 ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮನೋ ಮ ಇತಿ ಭೇದತಃ ॥ ಮನಸೋಽಪಿ ಗೃಹೀತವ್ವಾತ್

ಅಹೋ ವಟಸ್ವಾತ್ಮನಶ್ಚ ನ ಸ್ಪಾದಿತೀತಿ ಯೋಜನಾ । ಅಯಮೇವ ವಟಸ್ಪದ್ಯಃ ।
ಭೇದಗ್ರಹಃ ಕಿಂ ಭೇದಾಗ್ರಹವಿರೋಧಿ ನ ವೇತಿ । ನೇನಿ ಪಕ್ಷೇ ಕಥಂ ಸ ವಟಸ್ವಾ
ತ್ಮನಾ ಪಟಾದಿನಾ ವಾ ನ ಸ್ಪಾದಿತೀತ್ಯುತ್ತರಮ್ ।

ನನು ಭೇದಗ್ರಹೋ ಭೇದಾಗ್ರಹವಿರೋಧಿ । ಸ ಚಾಸ್ತಿ ವಟ ಇತಿ ಕುತಸ್ತತ್ರ
ಭೇದಾಗ್ರಹಸ್ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಂ ವ್ಯವಹಾರೋ ವೇತಿ ಗೃಹಾಭಿಸಂಧಿಮಜಾನನೋ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷ-
ಮಾಶುಕ್ಯಾಹ ॥ ಮನ ಇತಿ ॥ ಭೇದತಃ ಇತಿ ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ ತಸಿಃ । ಯದಿ ಭೇದ-

ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಭೇದ
ಜ್ಞಾನವಿರುವಾಗ ಘಟದಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಕ್ತವಲ್ಲಿ- “ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ನನ್ನಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಂದ (ನನ್ನಿಂದ)
ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಭೇದಾಗ್ರಹಃ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಕಥಂ ಸ ಭೇದಾಗ್ರಹಃ ಘಟಸ್ಯಾತ್ಮನಶ್ಚ ನ ಸ್ಯಾತ್”
(ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ನಿಮಿತ್ತವಾದರೆ ಆಗ ಅದು ಘಟಕ್ಕೂ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಹೇಗೆ
ಆ, ಲಾರದು) ಹೀಗೆ ಯೋಜನೆಯು ಅಧವಾ- ಹೀಗೆ ಹೇಳುವವನನ್ನು
ಕುರಿತು ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನದ ವಿರೋಧಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ?
ಹೀಗೆ ಕ್ರೌಢತತ್ವದ್ದು ಅಲ್ಲವೆಂಬ ವಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಕ್ಕೆ
ಆತ್ಮನೂಡನ ಇಲ್ಲವ ಪಟಾದಿಗಳೂಡನೆ ಹೀಗೆ ಲಗಲಾರದು? ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವು

೨ನು- ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನದ ವಿರೋಧಿಯು ಅದು
ಘಟದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಅಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವೇಕೆ? ತನ್ಮೂಲಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರ
ವಾದರೂ ಏಕೆ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಗೂಢಾಭಿಸಂಧಿಯನ್ನು ಕರಿಯದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು
ಎರಡನೆಯ ವಕ್ತವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ‘ಮನಃ’ ಇತ್ಯುಕ್ತ ವಚನದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಗೂಢಾಭಿಸಂಧಿಂ” - “ಆತ್ಮಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾಗ್ರಹವಿಲ್ಲ”
ಎಂಬುದಾಗಿರುವ, “ಮನೋಮೇ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವದ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರ
ವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಯಾವ ಗೂಢವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಅದನ್ನು
“ಅಜಾನತಃ”=ತಿಳಿಯದ ಪೂರ್ವವಕ್ಷಿಯು

ಗ್ರಹೋ ಭೇದಾಗ್ರಹವಿರೋಧೀತಿ ಭೇದೇನ ಗೃಹ್ಯमाणೇ ಘಟೇ ನ ಭೇದಾಗ್ರಹ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ।
ತದಾ ಮೇ ಮನ ಇತಿ ಮನಸೋಽಪಿ ಭೇದೇನ ಗೃಹಿತವಾನ್ಮಾತ್ಮನಾ ಭೇದಾಗ್ರಹಃ
ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಭೇದಾಗ್ರಹನಿಮಿತ್ತೋಽಹಮಿच्छಾಮೀತಿ ವ್ಯವಹಾರ ಇತ್ಯಸತ್ ।
ಕಿಂತ್ವನುಭವನಿಮಿತ್ತ ಏವ । ಅತ ಏವ ನಾಂತಃಕರಣಧರ್ಮಸ್ಯಾತ್ಮನ್ಯಾರೋಪ
ಇತ್ಯಪಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಭೇದಾಗ್ರಹಸದ್ಭಾವೇನಾರೋಪಹೇತೋರ್ಭೇದಾಗ್ರಹಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ । ನ
ಹ್ಯವಿದಿತಭೇದಂ ಸಂಬಂಧಿತಯಾ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಆತ್ಮನಯಪಿ ಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ । ಕೇನ ಪುನಃ

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಭೇದತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ತಸಿ” ವೃತ್ತಯವು ತೃತೀಯಾ
ವಿಭಕ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿ
ಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಭೇದದಿಂದ ತೋರುವ ಘಟದಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ “ಮೇ ಮನಃ” (ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು) ಎಂಬುದಾಗಿ,
ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಭೇದದಿಂದ (ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು) ಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಮ
ನೋಡನೆ ಅಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಆಗದಿರಲಿ! ಆದುದರಿಂದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನ
ಮೂಲಕವಾದುದು “ಅಹಂ ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು, ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು
ಸರಿಯಾಗದು ಆದರೆ ಅದು ಅನುಭವಮೂಲಕವೇ ಆದುದು ಆದುದರಿಂದಲೇ
“ಅಂತಃಕರಣದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ (ಇಚ್ಛೆಗೆ) ಅತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪ”ವೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು
ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು ಏಕೆಂದರೆ- ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಆರೋ
ಪದ ಕಾರಣವಾದ ಭೇದಾಜ್ಞಾನವು ಬರಲಾರದು ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವಾಗ
ಸಂಬಂಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯುವು
ದಾದರೆ ಅತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ “ಮಮ ಅಹಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ (ಸಂಬಂಧಿಯೆಂಬ) ಜ್ಞಾನ
ವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮನಸ್ಸು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು—“ಮನೋ ಮೇ” ಎಂಬ ಅನುಭವದಿಂದ “ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅತ್ಮ
ನಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ”ವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
‘ನಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮನಸ್ಸು ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವಂತಹದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ,
“ಮೇ ಮನಃ” (ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು
ಬಗೆದು “ಕೇನ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರಮಾಣೇನ ಮನೋ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಸಾಕ್ಷಿಣೇತಿ ವದಾಮಃ । ತಥಾ ಹಿ । ನ ತಾವಚ್ಚಕ್ಷು-
ರಾದಿನಾ ತದ್ವಗಮಃ । ಅರೂಪಿದ್ರವ್ಯತ್ವಾನ್ । ಚಕ್ಷುಗಾಘ್ರವ್ಯಾಪಾರಽಪ್ಯುಪಲಬ್ಧೇಃ ।
ನ ಚಾನುಮಾಣೇನ । ಲಿङ್ಗಾಭಾವಾತ್ ।

ನನ್ವಸ್ತಿ ಯುಗಪಜ್ಞಾನಾನುತ್ಪತ್ತಿರ್ಮನಸೋ ಲಿङ್ಗಮ್ । ತಥಾ ಹಿ ।
ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯೇಷು ಸ್ವೈಃ ಸ್ವೈರ್ವಿಘೈರ್ಯುಗಪತ್ಸನ್ನಿವೃತ್ತೇಷ್ವಾತ್ಮನಾಽಧಿಷ್ಠಿತೇಷ್ವಪಿ ನ
ಯುಗಪಜ್ಞಾನಾನಿ ಜಾಯಂತೇ । ತೇನ ಜ್ಞಾಯತೇಽಸ್ಯತೇಭ್ಯೋಽನ್ಯತ್ಸಹಕಾರಿ ।
ಯತ್ಸಂಯೋಗಕ್ರಮವಶಾಜ್ಞಾನಕ್ರಮಃ ಪ್ರಕ್ರಮತ ಇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಗೃಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ-ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಹೇಗೆಂದರೆ
ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಂತೂ ಅದರ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ-
ಮನಸ್ಸು ರೂಪವಿಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರ
(ಸಂನಿಹರ್ಷ)ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದರ ತಿಳಿವಾಗುತ್ತದೆ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಅದರ
ಜ್ಞಾನವಾಗದು ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲ

ಇನ್ನು “ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದು” ಎಂಬ
ಯುಕ್ತಿಯು ಮನಸ್ಸಿನ ಜ್ಞಾನವಕ ಲಿಂಗವಾಗುವದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಬಾಹ್ಯ ಇಂದ್ರಿ-
ಯಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹರ್ಷ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ
ಅತ್ಯುನ್ನತ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಯುಗಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ
ಇದರಿಂದ, ಯಾವುದರ ಸಂಯೋಗದ ಕ್ರಮಮೂಲಕವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿಯ
ಕ್ರಮವು ಸ್ಥಿರುವಾಗುವುದೋ ಅಂಥ, ಇವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯದಾದ ಒಂದು ಸಹ-
ಕಾರಿಯು (ಮನಸ್ಸು) ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಗೃಹಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂಬುದು ಏಕೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು, “ಪರಿ-
ಶೇಷ” ಪ್ರಮಾಣವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ತಥಾಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿ-
ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ತಸ್ಮಾತ್ ಸಿದ್ಧಂ ಸಾಕ್ಷಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ಮನಸಃ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿರುವ
ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಪರಿಶೇಷ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ “ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿ”
ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ತಾರ್ಕಿಕಮತವನ್ನು “ಅತ್ರೋ-
ಚ್ಯತೇ” ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿರುವ “ನನು” ಇಲ್ಲಿಂದಾರಂಭಿಸಿದ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಅಶಂಕೆ
ಸುತ್ತಾರೆ ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ “ಯುಗಪತ್” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳ
ಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ

अत्र कश्चिदाह । आत्मन एवैवंविधसामर्थ्यकल्पनोपपत्तावन्य
न्यासिद्धमनुमानम् । मनसः प्रतीन्द्रियसंयोगव्यापारे क्रमवति कार-
णान्तरशून्येऽनैकान्तिकं च । फलस्य च वृक्षात्पतनः क्रमवतिन्या-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆತ್ಮನಿಗೇ ಇಂಥ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಇದಲ್ಲವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅನುಮಾನವು ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯದೊಡನೆ ಸಂಯೋಗವ್ಯಾಪಾರವು ಕ್ರಮಿಕವಾಗಿರುವಾಗ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಹಣ್ಣಿನ ಕ್ರಮವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

“ಎವಂವಿಧ” - ಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದೆಂಬ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ - ಅಂದರೆ - “ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು ಅನೇಕಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತನು,” ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಗಳ ಕ್ರಮಿಕತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬೇಕಾಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸು (ಹೇಳು)ವುದರಿಂದ ಯುಗವತ್ತಾಗಿ ಅನೇಕಜ್ಞಾನಗಳ ಹುಟ್ಟಿದಿರುವಿಕೆಯು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಸಹಕಾರಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅನುಮಾನಂ” = “ರೂಪಾದಿಗ್ರಹಣಾನಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿವೃತ್ತಿರೇಕೇಣ ಅಧಿಷ್ಠಾಪಕಾಂತರಾವೇಕ್ಷಾಣಿ ಅಯುಗವದುವೃತ್ತೀಃ” (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಿರುವುದರಿಂದ, ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಗಳು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ, ಆತ್ಮಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ, ಕ್ರಮಿಕಸಂಯೋಗವುಳ್ಳ, ಇನ್ನು ಒಂದು ಅಧಿಷ್ಠಾಪಕನ ಸಹಾಯವನ್ನು ವಡೆದು ಹುಟ್ಟುವವು) ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ಇದನ್ನು ನ್ಯಾಯವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಪೇಳಿದ್ದಾರೆ ಜ್ಞಾನಗಳ ಕ್ರಮೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಪ್ರಯೇಜಕವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಸಹಕಾರಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು (ಅಯುಗವದುವೃತ್ತಿಯು) ಯುಕ್ತವೆನಿಸುವುದರಿಂದ, ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯಪ್ರಯೋಜಕವೆಂಬುದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ “ಮನಸ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ “ಅಯು

ಕಾಶಸಂಯೋಗೇ । ಕುಠಾರಾದಿವ್ಯಾಪಾರೆ ಚ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪ್ರತಿವಿಷಯಸಂಯೋಗ
ವ್ಯಾಪಾರೆ ಚೇನಿ । ತದ್‌ಯುಕ್ತಮ್ । ದೃಷ್ಟಾಂತುಸಾಂಗಿಣಿ ಹಿ ಕಲ್ಪನಾ । ಕರ್ತಾ ಹ್ಯೇನೇಕ
ಕರಣಾಧಿಷ್ಟಾನೇನ ಯುಗಪನ್ನಾನಾಕಾರ್ಯಾಣಿ ಕುರ್ವಾಣೋ ದೃಢಃ । ತಥಾ ಹಿ । ಯುಗ-
ಪನ್ಮಾಣವಕೋ ಗಚ್ಛತಿ ಪಠತಿ ಪನ್ಥಾನಮೀಕ್ಷತೇ ವಹತಿ ಚ ಕಮಂಡಲಮ್ ।
ತಸ್ಮಾನ್ನೇಷ ಕರ್ತೃಧರ್ಮೋ ಯುಕ್ತಃ ಕಲ್ಪಯಿತುಮ್ । ಕಿಂತು ದೃಢತ್ವಾದ್ ದ್ರವ್ಯಾಂತರ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಠಾರಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಆಯಾಯ
ವಿಷಯ ಸಂಯೋಗ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ ”
ಹೀಗೆ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಆದರೆ ಇದು ಅಯುಕ್ತವು— ಹೇಗೆಂದರೆ
ಕಂಡದ್ದನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಕರ್ತೃವು ಅನೇಕ ಕರಣಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನನಾಗಿ
ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಏಕಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ
ಹೇಗೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು, ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಓದುತ್ತಾನೆ,
ದಾರಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಕಮಂಡಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ
ಆದುದರಿಂದ, ಕರ್ತೃಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಆದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಪದುತ್ತತ್ತಿ” (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಿರುವುದು) ಎಂಬ ಹೇತುವು ಇದೆ ಆದರೆ
ಅಲ್ಲಿ - ಮನಸ್ಸೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಬೇರೆ
ಸಹಕಾರಿಯೆಂಬ ಕಾರಣಾಂತರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಾಧ ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ
ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿ, ಅಸಿದ್ಧಿ, ಈ ಎರಡೂ
ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು “ಫಲಸ್ಕ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕ್ರಮದಿಂದಾಗಿರುವ ಬೀಳುವ ಫಲದ ಆಕಾಶ
ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕುಠಾರಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ
ತತ್ತ್ವವಿಷಯಸಂಯೋಗರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ, ಫಲ, ಕುಠಾರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಇವು
ಗಳೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿಯೂ ‘ಕ್ರಮಿಕಕಾರಣಾಂತರ ಸಾಪೇ ನ
ಹುಟ್ಟಿರುವುದು’ ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಯುಗದುತ್ತತ್ತಿಯೆಂಬ ಹೇತುವು
ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಹೀಗೆ ಭಾವ ತಾರ್ಕಿಕನ ಈ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು
“ತದಯುಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿ
ಯನ್ನು “ದೃಷ್ಟಾಂತುಸಾರಣೀ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ =
“ಎಷ” - ಸ್ವ(ತನ್ನ) ಸಂಯೋಗಕ್ರಮದಿಂದ ಕ್ರಮವುಳ್ಳದ್ದಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು

ಸೇವಾನ್ವಾಪಕಮ್ । ಅನೈಕಾನ್ಯಂ ತು ನಾಸ್ತೀವ । ತತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಾದೇನಿಮಿ-
ತ್ತಸ್ಯ ವಿद्यಮಾನತ್ವಾದಿತಿ । #

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅದರೆ ದೃಷ್ಟ(ಕಂಡದ್ದು)ವಾದುದರಿಂದ ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯವೇ ಅನ್ಯಾಪಕವಾದುದು ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬುದಂತೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯೆಯ ಕ್ರಮ ಮುಂತಾದ ನಿಮಿತ್ತವು ಇರುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹುಟ್ಟಿಸುವುದೆಂಬುದು ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ಒಂದುಸಲ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ ‘ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್’ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧವು ಹಾಗು ಆತ್ಮಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಯೋಗದ ಕ್ರಮ ದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವು ವ್ಯಾಸಂಗದಶೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ‘ಅನ್ಯಾಪಕಂ’=ಕ್ರಮಿಕಸಂಯೋಗವುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದು ದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪಕ (ವಿಭು)ವಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಮಿಕಸಂಯೋಗವತ್ವವು ಸರಿಯೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪಕವಾಗದೇ ಇರುವಂತಹದೇ ಕ್ರಮಿಕಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ, ಅದು ಆತ್ಮನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ದ್ರವ್ಯವೇ ಮನಸ್ಸೇ-ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಣುತ್ವವು ಧರ್ಮಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಅನೈಕಾಂತ್ಯಂ ತು”=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ, ಮನಸ್ಸಿನ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಹೇತುವಿನ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು “ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಾದೇಃ”=ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮ, ಪ್ರಯತ್ನಕ್ರಮ, ಈ ಮುಂತಾದುದರ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಇಂದ್ರಿಯಮನಃ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಮವು ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ, “ಕಾರಣಾಂತರಶೂನ್ಯತ್ವ”ವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಕಾರಣಾಂತರಸಾಪೇಕ್ಷತೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇನ್ನು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ-ಮನ ಆದಿ ಕಾರಣವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಅಯುಗಪದತ್ವತ್ರಿಯೆಂಬ ಹೇತುವು ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುವುದು;

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ । ಅಸ್ತಿ ತಾವದವಿವೇಕಿನಾಮಪಿ ಮನಃಪ್ರತಿತಿಃ । ಸಮ-
ಮನೋಽನ್ಯತ್ರ ಗತಮಿತ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರಾನ್ । ನ ಚ ತೇ ಯುಗಪಜ್ಞಾನಾನುತ್ಪತ್ತಿಂ ಜಾನಂತಿ ।
ಪ್ರತ್ಯುತ ಯುಗಪದೇವ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಂ ಮನ್ಯಂತೇ । ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಸಙ್ಗೇ ಕ್ರಮದರ್ಶನೇ-
ನಾನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಮಾನುಮಾನಂ ಪರಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಯಾನ್ । ತಸ್ಮಾಲ್ಲಿಙ್ಗದರ್ಶನಾತ್ಪ್ರಾಗೇವ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುವೆವು ಅವಿವೇಕಿಗಳಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟು ! ಏಕೆಂದರೆ
“ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದೆ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ
ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ತಿಳಿ-
ಯುವುದಿಲ್ಲ, ಬದಲಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು
ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ,
ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು ಸರಸಿಗೆ ವ್ಯರ್ಥವಾದೀತು !
ಇದುದರಿಂದ, ಲಿಂಗದರ್ಶನಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಈ ಮನೋ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟವೆಂಬ ಕಾರಣದಲ್ಲಿಯ
ಕ್ರಮವೆಂಬ ಕಾರಣಾಂತರವಿದ್ದು, ಆ ಕಾರಣಾಂತರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ
ಸಾಧ್ಯವೂ ಇದೆ ಇನ್ನು -ಆ ಅದೃಷ್ಟಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟದ
ಲ್ಲಿನ ಕ್ರಮವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದು, ಹೇತುವೂ
ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇದರಂತೆ- ಉದ್ಯಮನ
ನಿಪತನರೂಪವಾದ ಕುರಾರದಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ರಮವು ಕಾರಣ
ವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಕುರಾರದಲ್ಲಿನ, ಉದ್ಯಮೋದ್ಯಮ್ಯನಿಪತನವೆಂಬ ಕ್ರಮಿಕ
ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ, “ಅಯುಗಪದುತ್ಪತ್ತಿ” — (ಕ್ರಮಿಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ)ಯೆಂಬ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಬಗೆಯ
ಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಂಧಾನಮಾಡದಿದ್ದರೂ — ಅಪರ
ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಭಿವ್ರಾಯದಿಂದ ಸಮಾ-
ಧಾನವನ್ನು “ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

“ಅನ್ಯಥಾ” — ಸಾಮರಸಿಗೂ “ಯುಗಪತ್ ಜ್ಞಾನಾನುತ್ಪತ್ತಿ”ಯು (ಏಕ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದರ) ಜ್ಞಾನವಿರುವುದೆಂದರೆ-
“ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ” — ವೇರ್ಧಶಸ್ಕುಲೀಭಕ್ಷಣಾದಿ ದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಕ್ರಮದಿಂ

ಭವದಿದಂ ಮನೋಜ್ಞಾನಂ ನ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಕಮಿತಿ । ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾದೀನಾಮ-
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಸ್ಯ ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾಶ್ರಯತಯಾ ಮನಃಸಿದ್ಧಿಃ । ಮೈವಮ್ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-
ಜ್ಞಾನೇ ತಾವದಿन्द्रಿಯಾತ್ಮಸಂಯೋಗಸ್ಯೈವಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅನು-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು ಲಿಂಗದರ್ಶನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಂದಿಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಹಾಗಾದರೆ ಬುದ್ಧಿಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣದ ಸಂಯೋಗದ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿ ! ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮ ಸಂಯೋಗವೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ದಲೇ ಜ್ಞಾನಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ, ಆದುದರಿಂದ “ದೀರ್ಘ ಶಷ್ಟುಲೀಛಕ್ಷಣದಶೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ-ಜ್ಞಾನವಾಗುವೆ ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗಕಾಲದ ಜ್ಞಾನಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು” ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ — ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯದ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಬುಧ್ಯಾದೀನಾಂ” — ಬುದ್ಧಿ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಇಚ್ಛಾ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮ-ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವು ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಬುದ್ಧಿಮುಂತಾದುದು ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಏಕೆಂದರೆ- ಭಾವಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಘಟಾದಿಗಳಿದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು” ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಬುಧ್ಯಾದಿಗಳ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲು, ಆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಸಂಯೋಗವೇ ಆಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ - ನಿತ್ಯ (ಆತ್ಮ) ವಿಶೇಷಗುಣಗಳ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಭೇರಿ - ಆಕಾಶಸಂಯೋಗವು ಇದರಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅದು ಸಂಯೋಗ ರೂಪವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿ, ಪರಿಶೇಷ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ‘ಮನಸಂಯೋಗ’ವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು “ಬುಧ್ಯಾದಿಕಂ” ಇಲ್ಲಿರುವ ಬುದ್ಧಿ (ಜ್ಞಾನ)ಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತರಹಗಳು — ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಿತಿ, ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನ, ಸ್ಮೃತಿ (ಸ್ಮರಣ) ರೂಪಜ್ಞಾನ ಹೀಗೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ-ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗವೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ‘ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನೇ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆ ಸಂಯೋಗವು ಆತ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯೋಗರೂಪವೇ ಮನಸ್ಸಂಯೋಗವಲ್ಲ

ಮಿನ್ಯಾದೌ ಲಿಙ್ಗಜ್ಞಾನಾದೇಃ ಸ್ಮೃತೌ ಭಾವನಾಃ ಸುಖಾದಾವಿಷ್ಠಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧಾದೀರिति ।
ನಿನ್ಯವಿಶೇಷಗುಣಾನಾಂ ಸಂಯೋಗಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವನಿಯಮಾನೈವಮिति चेन्न ।

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅನುಮಿತಿ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಲಿಂಗಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದುದು, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯು, ಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥದ ಉಪಲಬ್ಧಿಯು, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ” ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವು ಇನ್ನು ನಿತ್ಯವಿಶೇಷಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದುದು ನಿಯಮದಿಂದ ಬಂದಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ವಿಭಾಗ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿಯು (ಪರಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ) ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಅನುಮಿತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಲಿಂಗಜ್ಞಾನವು, ಶಾಬ್ದಬೋಧವನ್ನು ಕುರಿತು ವದಜ್ಞಾನವು, ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಭಾವನೆಯು ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇಷ್ಟವದಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧಿಯು, ಇವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳು ಆದುದರಿಂದ, ಬುಧ್ಯಾದಿಗಳ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿ ಸಂಯೋಗವೂ ಆ ಸಂಯೋಗರೂಪವಾಗಿ ಮನಃಸಂಯೋಗವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆ ಅನುಮಾನಗಳು ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಬುದ್ಧಿಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದ - ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಸಂಪಂಧದಿಂದ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮಸಂಯೋಗವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂಬುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ

‘ನಿತ್ಯಾತ್ಮವಿಶೇಷಗುಣಾನಾಂ’ — ಇಲ್ಲಿ- ನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿನ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ಯಾವನೋ ಅವು ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳು (-ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು) ಹೀಗೆ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ, ಬುದ್ಧಿಮುಂತಾದುದು ಆತ್ಮನ ವಿಶೇಷಗುಣವಾದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಮನಸ್ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿರುವಾಧಿಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಭಗ್ನವಾಗಬೇಕಾದೀತು! ಹೀಗೆ ಭಾವ ಗುಣವಾದುದು ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವದೆಂಬುದಾಗಿ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ನಿಯಮವು ವಿಭಾಗದಿಂದಂಟಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವೈಭಿಚರಿತವಾಗುವದು ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ “ವಿಶೇಷಗುಣ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ವಿಶೇಷ

ವಿಭಾಗ (ಜ) ಶಬ್ದಜಶಬ್ದೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ । ಅಶ್ರಾವಣವತ್ವೇನ ಹೇತುವಿಶೇಷಾ-
ನ್ವೇತಿ चेत् । यथा तर्हि विभागादिजशब्दे कारणान्तरदर्शनात्तन्निरासार्थ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದುಂಟಾದ ಹಾಗು ಶಬ್ದದಿಂದುಂಟಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ “ಅಶ್ರಾವಣತ್ವೇ ಸತಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗಾದರೆ — ವಿಭಾಗಾದಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ, ಕಾರಣಾಂತರವು ಕಂಡು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗುಣವು ಸಂಯೋಗಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಕವೆಂಬ ನಿಯಮವೂ, ಘಟದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಘಟದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚರಿಸುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ನಿತ್ಯ” ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರ “ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಗುಣತ್ವಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಿಗ್ರಹ ಘಟದ ರೂಪವು, ಘಟವು ನಿತ್ಯವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಿಶೇಷಗುಣವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಈ ಸಮಗ್ರ ಯುಕ್ತಿಯೂ ನಿತ್ಯವಾದ ಜಲಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ನಿತ್ಯವಾದ ರೂಪ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ (ಹುಟ್ಟುವ) ವಿಶೇಷಗುಣವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಜಲಪರಮಾಣುವಿನ ನಿತ್ಯವಾದ ರೂಪವು ಕಾರ್ಯವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ವಿಭಾಗಶಬ್ದ ಜಶಬ್ದೇ” — ವಿಭಾಗಜ, (ವಿಭಾಗದಿಂದಹುಟ್ಟಿದ) ಶಬ್ದಜ (ಶಬ್ದದಿಂದುಂಟಾದ) ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ವಂಶ (ಬಿದಿರು)ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಲಗಳ ವಿಭಾಗ (ಸಂಯೋಗನಾಶ)ದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವು “ವಿಭಾಗಜ” ಶಬ್ದವು ಈ ಎರಡೂ ತರಹದ ಶಬ್ದವು ಕ್ರಮದಿಂದ, ವಿಭಾಗ ಹಾಗು ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ -ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆಶ್ರಯವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ --ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ದಲದ್ವಯವಿಭಾಗವೂ ಶಬ್ದವೂ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಆ ಶಬ್ದವು ಹಾಗು ವಿಭಾಗವು ಸಂಯೋಗರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ವಿಭಾಗಜ, ಶಬ್ದಜಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣವೇಲಾಢಾಂ ಪ್ರಯತ್ಯತೆ ತಥಾ ಸುಖಾಢಿನಿರಾಸಾಯ ಪ್ರಯತನೀಯಮ್ ।
ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಂತರಢರ್ಶನಸ್ಯ ತುಲ್ಯತ್ವಾತ್ । ನಿಮಿತ್ತಂ ತಢಿತಿ ಚೆನ್ನ ।

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

ಬಂಢುಢರಿಂಢ ಅಢರ ನಿರಾಸಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುಢೋ ಹಾಗೆ ಸುಖಾಢಿಗಲ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಢೆ ಏಕೆಂಢರೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಂತರಢ ಢರ್ಶನವು ಸಮಾನವಾಗಿಢೆ ಅಢು ನಿಮಿತ್ತವೆಂಢು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಢ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಗುಣವಾಗಿರುವುಢೆಂಬ ಹೇತುವಿಢೆ ಅಢುಢರಿಂಢ ವ್ಯಭಿಚಾರವು, ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಅಶ್ರಾವಣತ್ವೇನ”=“ಶ್ರವಣೇಂಢ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗಢಢ, ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಢಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಿಶೇಷಗುಣವಾಢುಢರಿಂಢ,” ಎಂಬುಢಾಗಿ ಹೇತುವು “ಯಾವಢು ಶ್ರವಣೇಂಢ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗಿಢ್ಢು, ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಢಲ್ಲಿರುವ ಜನ್ಯ (ಹುಟ್ಟುವ) ವಿಶೇಷಗುಣವೋ ಅಢು ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಢಿಂಢ ಹುಟ್ಟಿಢುಢು” ಹೀಗೆ ನಿಯಮವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಢ್ಢರೆ - ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಯಥಾ ತರ್ಹಿ” - ‘ಯಾವಢು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಢ ಜನ್ಯವಾಢ ವಿಶೇಷಗುಣವೋ ಅಢೆಲ್ಲವೂ ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಢಿಂಢ ಹುಟ್ಟಿರುವುಢು,” ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಕಾಲಢಲ್ಲಿ - ವಿಭಾಗಜಶಬ್ಢ - ಶಬ್ಢಜಶಬ್ಢಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು, ಆ ನಿಯಮಢಲ್ಲಿ “ಶ್ರವಣೇಂಢ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗಿಢ್ಢು ಯಾವಢು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಢ ಜನ್ಯವಿಶೇಷಗುಣವೋ” (ಅಢು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಢಿಂಢ ಹುಟ್ಟಿಢುಢು)ಎಂಬುಢಾಗಿ “ಅಶ್ರಾವಣತ್ವೇಸತಿ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಢಿಂಢ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವಿರೋ - ಅಂಢರೆ ಆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ “ಇಂಥ ವಿಭಾಗಜ ಶಬ್ಢಜಶಬ್ಢಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು” ಎಂಬುಢಾಗಿ ಸಂಕೋಚಮಾಡುವಿರೋ ಹಾಗೆ - ಪಕ್ಷೇಭೂತ ಸುಖ ಮುಂತಾಢವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ಅತ್ಯಂತಲ್ಲಿ ಇರಢ” (ಅನಾತ್ಮೀಯತ್ವೇಸತಿ)ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು ಅಂಢರೆ - “ಅತ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾಢ - ಅಂಥ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ಯಾವವೋ ಅವು ಸಂಯೋಗರೂಪ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಢಿಂಢ ಹುಟ್ಟಿರುವವುಗಳೆಂಢು ಸಂಕೋಚಮಾಡಬೇಕು ಹೀಗೆ ಭಾವ. ಸಂಕೋಚಢಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ‘ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಂತರಢರ್ಶನಸ್ಯ’ ಈ ವಾಕ್ಯಢಿಂಢ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸುಖಾಢಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಢ ಉಪಲಬ್ಢಿಯೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂಢು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿಢೆ ಅಢುಢರಿಂಢ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತೇರಿತಿ । ನ ಚ ಸುಖಾಶ್ರುಪಲಬ್ಧಿ-
ಕರಣತ್ವೇನ ಮನಸ್ಸಿವ್ಧಿಃ । ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧತಯಾನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಏವಮನು-
ಮಾಂತರಮಪಿ ನಿರಸನೀಯಮ್ । ನ ಚಾಗಮೋ ಮನಸಿ ಪ್ರಮಾಣಮ್ । ಜಾತಿ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇನ್ನು ಸುಖಾದಿಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಯ
ಕರಣವಾದುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.
ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾ
ನಾಂತರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು ಇನ್ನು ಆಗಮವೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಮಾ
ಣವಾಗದು ಏಕೆಂದರೆ ಹುಟ್ಟು ಕಿವುಡರಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನಿಯಮವನ್ನು “ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಲ್ಲದ - ಈ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ಸಂಯೋಗಾಸಮವಾಯಿ
ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಕೋಚಪಡಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಭಾವ
“ತತ್” - ಲಿಂಗಜ್ಞಾನಮುಂತಾದುದು ಇಷ್ಟಾರ್ಥದ ಉಪಲಬ್ಧಿಮುಂತಾ
ದುದು “ಲಕ್ಷಣಕ್ಕ” - ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರು
ವುದೆಂಬ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ, ‘ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ’ - ಇಷ್ಟಾರ್ಥದ ಉಪ
ಲಬ್ಧಿಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ - ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಏಕೆಂದರೆ ಸಮವಾಯಿ ಸಂಬಂಧ
ದಿಂದ ಸುಖದ ಆಶ್ರಯನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇಷ್ಟಾ
ರ್ಥೋಪಲಬ್ಧಿಮುಂತಾದುದು ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು, ಹೀಗೆ
ಭಾವ

“ನಚ ಸುಖಾದ್ಯುಪಲಬ್ಧಿಕರಣತ್ವೇನ” - “ಸುಖಾದಿಗಳ ಉಪಲಬ್ಧಿಗಳು,
ಕರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವುಗಳು ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಿವೆ ಭೇದನಕ್ರ
ಿಯೆಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವು’ ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕರಣವೊಂದು
ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ವರಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಆ ಕರಣವು ಮನಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿ
ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಶಂಕಾಭಿವ್ರಾತು

ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಭವವು ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ ಚಾಕ್ಷುಷಜ್ಞಾನವು ದೃಷ್ಟಾಂತವು “ಅಹಂ” ಈ ಮುಂತಾದ
ಅನುಭವವು ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯವಾಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪ ಅನುಭವವಾ
ಗಿದೆ ಈ ಮುಂತಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂದು

ಬಧಿರಾಣಾಮಪಿ ತತ್ಪ್ರತಿಯಾತ್ । ತಸ್ಮಾತ್ಸಿದ್ಧಂ ಸಾಕ್ಷಿಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಂ ಮನಸಃ । ತಸ್ಯ
ಚ ತೇನೈವಾತ್ಮನೋ ಮಿತ್ರತಯಾ ಗ್ರಹಣಾಽದ್ವೇದಾಗ್ರಹಾಸಮ್ಭವೇನೇಚ್ಛಾಮ್ಯಹಮಿತಿ ನ
ಭೇದಾಗ್ರನಿಬಂಧನೋ ವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ।

ನನು ಚ ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪೋ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶ್ರದ್ಧಾಽಶ್ರದ್ಧಾ ಧೃತಿರಧೃತಿ-
ರ್ಮಿಥಿಹೀನೀರೀತೀತತ್ಸರ್ವ ಮನ ಏವೇತಿ ಶ್ರುತೌ ಕಾಮಸ್ಯಾಂತಃಕರಣರೂಪತ್ವ ತಾವತ್ಪ್ರತಿ-
ಯತೇ । ನ ಚ ಶ್ರೋತೇನಾರ್ಥೇನಾನ್ಯಥಾ ಭವಿತುಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತಃ ಬಲವದ್ಬಾಧಕೋಪ-
ನಿಪಾತಾದಿಚ್ಛಾಮ್ಯಹಮಿತಿ ಭೇದಾಗ್ರನಿಮಿತ್ತಂ ವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರಮೇತದ್ವೈಕರಣಿ-
ಯಮ್ । ನ ತ್ವಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಾಸಮ್ಬಂಧಾನುಭವಃ । ನ ಚ ಮೇ ಮನ ಇತಿ ಭೇದಾಗ್ರಹಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಆದುದರಿಂದ, ಮನಸ್ಸು ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹದೆಂಬ ವಿಷಯವು
ಸಿದ್ಧಿಸಿತು ಅದರಿಂದಲೇ, ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಆತ್ಮನೊಡನೆ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಾಗುವ
ದರಿಂದ, ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ “ಇಚ್ಛಾಮ್ಯಹಂ”
ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಭೇದಾಜ್ಞಾನಸಮಿತ್ತಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು “ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಶ್ರದ್ಧಾ ಅಶ್ರದ್ಧಾ ಧೃತಿರಧೃತಿ-
ರ್ಭೀರ್ಭೀಶ್ಚೈತತ್ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಅಂತಃಕರಣ
ರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ವಿಪ-
ರೀತವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಬದಲು ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಆದುದರಿಂದ, ಬಲ
ವುಳ್ಳಬಾಧಕವು ಬಂದು ಬೀಳುವುದರಿಂದ “ಇಚ್ಛಾಮ್ಯಹಂ” ಎಂಬುದು, ಭೇದ-
ಗ್ರಹಣದ ಮೂಲಕವಾದ ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವಷ್ಟೇ? ಎಂತೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀ-
ಕರಿಸಬೇಕು, ಹೊರತಾಗಿ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯ ವಿಷಯಕವಾದ ಅನುಭವವೆಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು. ಇನ್ನು “ಮೇ ಮನಃ” ಎಂಬ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಇರುವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಿದರೆ- ಉತ್ತರವನ್ನು “ಏವಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸಾಕ್ಷಿ-
ಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗುವದು” (ಮನಸ್ಸು - ಸಂಯೋಗ)
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ
“ತಸ್ಮಾತ್”- ಪರಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ.

“ಬಲವದ್ಬಾಧಕೋಪನಿಪಾತಾತ್” — ಶ್ರುತಿಬಲವಬಾಧಕವು

ತದ್ಗ್ರಹಾಸಂಭವಃ । ಮೇ ಚೈತನ್ಯಮಿತಿವಜ್ರವಹಾರಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ । ನ ಚೋಕ್ತಾನುಪ-
ಪತ್ತಿಃ । ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸಾಮಾದಿಕಾರ್ಯ ಹಿ ಬುದ್ಧಿರित್ಯುಚ್ಯತೇ । ಸಾ ಚಾಂಶತ್ರಯ-
ವತೀ । ಪುರುಷೋಪರಾಗೋ ವಿಷಯೋಪರಾಗೋ ವ್ಯಾಪಾರವೇಶಶ್ಚೇತ್ಯಂಶಾಃ । ಭವತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದರಿಂದ, ಭೇದಾಗ್ರಹಣವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಎಕೆಂದರೆ-
ಅದು “ಮೇ ಚೈತನ್ಯಂ” (ನನ್ನ ಚೈತನ್ಯವು) ಎಂಬಂತೆ ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವು!
ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ- ಸತ್ತ್ವ, ರಜ,
ತಮಸ್ಸು, ಇವುಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವು ಬುದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗು-
ತ್ತದೆ ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಮೂರು ಅಂಶಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಮರುಷ ಸಂಬಂಧ, ವಿಷಯ
ಸಂಬಂಧ, ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧ, ಇವುಗಳೇ ಆ ಮೂರು ಅಂಶಗಳು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಜೋಕ್ತಾನುಪಪತ್ತಿಃ” -- “ಕಥಂ ಸ ನ ಘಟಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಯ
ದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಭೇದಾಗ್ರಹಣನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವೆಂಬ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಘಟಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ,
ಅಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಸಂಸರ್ಗ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರಲಿ; ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಪಪ-
ತ್ತಿಯು

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದದ ಅಗ್ರಹವು (ಜ್ಞಾನ
‘ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು’) ಇರುವುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯ ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಅಂಶವು, ಆತ್ಮ-
ಬುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅತಾತ್ಮಿಕ ಬುದ್ಧಿಯೇ!
ಅದು, ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದರಿಂದಲೇ ದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ಮುಖದ ಸಂಬಂಧದ ಹಾಗೆ ಸಂಭ-
ವಿಸುತ್ತದೆ ಅದರ ಘಟದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯೋಪರಾಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ
ಎಕೆಂದರೆ-ಅದರಲ್ಲಿ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದರೂ ಅದು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲವಾದು-
ದರಿಂದ, ಚೈತನ್ಯದ ಉಪರಾಗವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು, ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು “ಸತ್ತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.
‘ಆದಿಕಾರ್ಯಂ’ - ಆದಿಕಾರ್ಯವು (ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಮುಂಚೆ ಹುಟ್ಟಿ-
ದುದು) ಮಹತ್ತ್ವವು ಅದರೂ ಅದೇ ಬುದ್ಧಿಯು ಹಾಗೂ ಅಂತಃಕರಣವೆಂದು
ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವ್ಯಾಪಾರಾವೇಶ” - ಕೃತಿಮತ್ವಾದ್ಯಭಿಮಾನವು, (ಕರ್ತೃ-
ತ್ವಾದ್ಯಭಿಮಾನವು) “ಭವತಿಹಿ” = “ಇತ್ಯಾಕಾರೋಭವತಿ”, ಅಹಮಿದಂ ಕರೋಮಿ
ಎಂಬ ಆಕಾರವು ಆಗುವುದು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜನೆಯು “ಪರಿಣತಿಭೇದ.” =

ಹ್ಯಹಮಿದಂ ಕರೋಮಿತಿ । ತತ್ರಾಹಮಿತಿ ಚೇತನೋಪರಾಗೋ ದರ್ಪಣಸ್ಯೇವ ಮುಖೋಪರಾಗೋ
ಭೇದಾಗ್ರಹಾದತಾತ್ವಿಕಃ । ಇದಮಿತಿ ವಿಷಯೋಪರಾಗ ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರನಾಡಿಕಯಾ
ಪರಿಣತಿಭೇದೋ ದರ್ಪಣಸ್ಯೇವ ಮಲಸಮ್ಬಂಧಃ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸ್ತಥೋಭಯಾಯಂತೋ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಹಮಿದಂ ಕರೋಮಿ” ಎಂಬ ಆಕಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ
“ಅಹಂ” ಎಂಬುದು ಚೇತನ (ಮರುಷ) ಸಂಬಂಧವು ದರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಮುಖದ
ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಭೇದಾಗ್ರಹಮೂಲಕವಾದುದರಿಂದ ತಾತ್ವಿಕವಲ್ಲ.
“ಇದಂ” ಎಂಬುದು ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವು, ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಣಾಡಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿ
ಣಾಮ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು ದರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಮಲ (ಧೂಳಿ) ದ ಸಂಬಂಧದ ಹಾಗೆ
ವಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದುದು ಹಾಗು ಮರುಷ ಹಾಗು ವಿಷಯ ಇವೆರಡರ ಸಂಬಂಧ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷವು “ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರಣಾಡಿಕಯಾ” -ವಿಷಯಗಳ ಸನ್ನಿಹಿತ
ಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವಿಷಯಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದುತ್ತವೆ
ಅನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮನಸ್ಸು ಅನಂತರ ಬುದ್ಧಿಯು, ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಗೆ
ವಿಷಯಾಕಾರವಾದ ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷವು ಆಗುತ್ತದೆ “ಬುದ್ಧಿಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ
ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, “ಒಂದೇ” ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವು ಪುರುಷೋ
ಪರಾಗವು ನೀಲದೂಡನೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿಹಿತದಿಂದ ನೀಲಾಕಾರವಾದ
ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮವು -ವಿಷಯೋಪರಾಗವು, ಇದು ಪಾರವಾರ್ಥಿಕವು
ಹೀಗೆ ಪುರುಷೋಪರಾಗ, ವಿಷಯೋಪರಾಗಗಳೆರಡರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಷಯದ
ಪ್ರತಿಭಾಸವಾಗುವುದರಿಂದ, ಅದರ ಮೂಲಕವಾದ “ಕರೋಮಿ” ಎಂಬ ಅಧ್ಯವ
ಸಾಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ವ್ಯಾಪಾರಾವೇಶವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಚೇತನೋಪರಾಗ
ವೆಂದರೆ ಚೇತನಸಂಬಂಧವು ಅದು ಒಂದು ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷವು ಪರಿಣಾಮ
ವಿಲ್ಲದ ಚೇತನನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆಂದರೆ - “ದರ್ಪಣ-
ಸ್ಯೇವ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ದರ್ಪಣದಂತೆ ಇರುವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ದೂರ
ದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ - “ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರಣಾ
ಡಿಕಯಾ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಗ್ರಾಮಾಧ್ಯಕ್ಷನು ಕರವನ್ನು ವಸೂಲ
ಮಾಡಿ ಪ್ರದೇಶ (ತಾಲ್ಲೂಕು)ದ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ, ಅವನು ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ, (ಮಂಡ
ಲಾಧಿಪನಿಗೆ) ಅವನು ಭೂಪತಿಗೆ ಕೊಡುವಹಾಗೆ ಬಾಹ್ಯಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವಿಷ
ಯವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ (ಸಂಯೋಗದ್ವಾರಾ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ ಸಂಮುಗ್ಧ

उभयात्मकता यत. ॥ कामस्य तु मनः काम.

व्यापारावेशः। एषैव दिक् अहमिच्छामीत्यत्रापीत्यत आह ॥ उभयेति ।

ಅಂತಃಕರಣ ರೂಪವಾದ ಕಾಮಕ್ಕೆ ಮನೋಧರ್ಮತ್ವ, ಅತ್ಯಧರ್ಮತ್ವಗಳೆ ರೂಪ ಇರುವುದರಿಂದ “ಮನಃ ಕಾಮಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮೂಲಕವಾದುದು ವ್ಯಾಪಾರಾವೇಶವು ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯೇ “ಅಹಮಿಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ಉಭಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು, ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ವಿವೇಚನ ರೂಪವ್ಯಾಪಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ “ಅಹಂ ಜಾನಾಮಿ, ಅಹಂ ಕರೋಮಿ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಹಿತವಾದ ಅಹಂಕಾರವು “ಕರ್ತವ್ಯಮೇತನ್ಮಯಾ- ಇದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವು” ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಈ ರೀತಿಯಿಂದ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಂತಃಕರಣರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಸರ್ವವಿಷ ವನ್ನೂ ಅವಗಾಹನಮಾಡುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಭಾವ “ಉಭಯಾಯುತಃ” -ಚೇತ ನೋಪರಾಗ, ವಿಷಯೋಪರಾಗ, ಇವೆರಡರ ಅಧೀನವಾದುದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಂದುದೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಏಷೈವ ದಿಕಾ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ ಇಲ್ಲಿ “ಇದಂ” ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು “ಅಹಂ” ಎಂಬುದು ಚೇತನೋಪರಾಗವು “ಇದಂ” ವಿಷಯೋಪರಾಗವು “ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂಬುದು ಎರಡೂ ಉಪರಾಗಮೂಲಕವಾದ ಇಚ್ಛಾವತ್ಸವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರಾವೇಶವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕ್ರಮದಿಂದ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕೃತಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲು “ಕರೋಮಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ ವೃತ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲು “ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು ಅಂತಃಕರಣವಿಶೇಷತರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಸತ್ತ್ವಾದಿಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ದರ್ಶನದಂತೆ ನಿರ್ಮಲವಾದುದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಚೇತನ ಸಂಬಂಧವಾಗುವದು ಘಟದಲ್ಲಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ, ಅಸ್ವಚ್ಛವಾದುದರಿಂದ ಚೇತನ ಸಂಬಂಧವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರಣಾಡಿಕೆಯಿಂದ ಘಟಕ್ಕೆ ವಿಷಯಾಕಾರ ಪರಿಣಾಮವೂ ಇಲ್ಲ ಅದು

ತುಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣೆ । ತತ ಇತ್ಯುಪಸ್ಕರ್ತವ್ಯಮ್ । ಯತಃ ಕಾರಣಾತ್ಕಾಮಸ್ಯೋಭಯಾ-
ತ್ಮಕತಾಽಸ್ತಿ । ಆತ್ಮಧರ್ಮತಾ ಮನೋಧರ್ಮತಾ ಚ । ತತ ಏವ ಮನಃ ಕಾಮ ಇತಿ
ಶ್ರುತಿರೂಪಪದ್ಯತೆ । ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಭವೇದಿಧಂ ಭೇದಾಗ್ರಹಕಲ್ಪನಮ್ । ಯಥಾ-
ತ್ಮನಃ ಕಾಮವತ್ತ್ವಂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚೈತದಸ್ತಿ । ಬಾಧಕಾ-
ಭಾವಾತ್ । ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ಕಾಮೋಽಸ್ತಿ । ಏಕ ಆತ್ಮಧರ್ಮೋಽಪರೋಽಂತಃಕರಣ-
ಧರ್ಮಃ । ತತ್ರಾಂತಃಕರಣಧರ್ಮ ಕಾಮಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಶ್ರುತಿಃ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ನಾತ್ಮನ
ಕಾಮವತ್ತ್ವಂ ಬಾಧತೆ । ನ ಹಿ ದೇವದತ್ತೋ ಗೋಮಾನಿತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಯಜ್ಞದತ್ತಸ್ಯ
ಗೋಸಮ್ಬಂಧಂ ಬಾಧಿತುಂ ಶಕ್ನೋತಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ತು” ಶಬ್ದವು ಅನಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ “ತತಃ” ಎಂಬ
ದನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕಾಮಕ್ಕೆ ಉಭಯಸ್ವರೂಪವಿದೆಯೋ
ಹಾಗು ಅದು ಆತ್ಮಧರ್ಮವೂ ಮನೋಧರ್ಮವೂ ಆಗಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ
“ಕಾಮಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು-
“ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಕಾಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಈ ಭೇದಾಗ್ರಹದ
ಕಲ್ಪನೆಯು ಸರಿಯಾಗಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪಾರ-
ಮಾರ್ಥಿಕ ಕಾಮವು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇದೆಯೆಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಕಾಮವು ಎರಡು
ತರಹವುಳ್ಳದ್ದಿದೆ ಒಂದು ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮವಾದುದು ಇನ್ನೊಂದು ಅಂತಃಕರಣ
ಧರ್ಮ (ಪರಿಣಾಮ) ವಾದುದು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣದ ಧರ್ಮವಾದ
ಕಾಮವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ “ಕಾಮಃ” ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯು, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಮವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ “ದೇವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಶ್ರುದೀಪಿಕಾ —

ದರಿಂದ, ಉಭಯತರಮೂಲಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಾವೇಶವೂ ಘಟದಲ್ಲಿ ಆಗಲಾರೇಕು
ಆದುದರಿಂದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ; ಹೀಗೆಭಾವ “ಉಭಯಾ.
ತಕ್ಕತಯಾ ಯತಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಯತಃ” ಶಬ್ದವಿದ್ದುದರಿಂದ “ತತಃ” ಎಂಬ
ದನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾಹರಿಸಬೇಕೆಂದು “ಉಪಸೃತ್ಯಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

“ಮನಃ ಕಾಮ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ” = “ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ” ಇಲ್ಲಿಂದಾರಂಭಿಸಿ
“ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ” ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗಿನ ಶ್ರುತಿಯು.

ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯವಿವೇಕತಃ ॥ ದ್ವೈವಿಧ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾಸ್ಯ

ಸ್ಯಾದೇತದೇವಮ್ । ಯದಿ ಕಾಮದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಪ್ರಮಿತಂ ಸ್ಯಾದೇತದೇವ ಕುತ ಇತಿ
ಚೇತ್ । ಶ್ರುತ್ಯನುಭವಬಲಾಂತಾವತ್ । ಪ್ರಕಾರಸಹಸ್ರಾನುಸರಣೇಽಪ್ಯವಠನಾಢಾಂ ಖಲ್ವನು-
ಭವಾಪಲಾಪಸಾಹಸಮಭ್ಯುಪೇಯಮ್ । ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಂ ಚಾಹ ॥ ಪ್ರಿಯೇತಿ ॥ ಪ್ರಿಯ-
ಮಿತೀಯಾಂತಿಕೇಶ್ಚಮುಚ್ಯತೇಽಪ್ರಿಯಮಿತಿ ಚ ತಾತ್ಕಾಲಿಕೇಶ್ಚಮ್ । ವಿಷಯೇಣ ವಿಷಯಿಣ
ಉಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅಸ್ಯ ಕಾಮಸ್ಯ । ಅಯಮರ್ಥಃ । ಅಸ್ತಿ ತಾವದಾಸ್ತಿಕಕಾಮುಕಸ್ಯ

ಅತ್ಯಂತಿಕ ಇಷ್ಟ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಇಷ್ಟ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಈ ಕಾಮಕ್ಕೆ
(ಇಚ್ಛೆಗೆ) ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದತ್ತನು ಗೋವುಳ್ಳವನು” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು, ಯಜ್ಞದತ್ತನ ಗೋಸಂಬಂಧ
ವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ

ಇದು- ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಎರಡು ತರಹಗಳಿರುವುದು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಆಗ
ಬಹುದು ಆದರೆ ಕಾಮದಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ- ಶ್ರುತಿ, ಅನು-
ಭವಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಎಂದು ಉತ್ತರವು ಸಾವಿರ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿದರೂ
ಸಂಭವಿಸದಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಅನುಭವದ ಅಪಲಾಪದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಹಸವನ್ನು
ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನೂ ಸಹ “ಪ್ರಿಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನ
ದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅತ್ಯಂತಿಕ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಿಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ
ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಅಪ್ರಿಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಿಷಯದಿಂದ
ವಿಷಯಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತದೆ “ಅಸ್ಯ”= ಕಾಮದ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವಿದು-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಶ್ರುತ್ಯನುಭವಬಲಾತ್” — ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಕಾಮವು ಮನೋಧರ್ಮ
ವೆಂಬುದೂ “ಇಚ್ಛಾಮಿ” ಎಂಬ ಅನುಭವ ಬಲದಿಂದ ಆತ್ಮಧರ್ಮವೆಂಬುದೂ
ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಅನುಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರಕಾರ
ಸಹಸ್ರಾನುಸರಣೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

“ವಿಷಯಿಣಃ”- ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದ ಕಾಮಕ್ಕೆ ಯೌಗಪದ್ಯದ
ಅನುಭವವು ಭ್ರಮವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು “ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಪ್ರಿಯವಿಷಯಃ”-ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಕಾಚಂದನ
ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಮವು

ಪುರುಷಸ್ಯ ಸ್ವಕಚ್ಛಂದನವನಿತಾದಾವಿದಂ ಮೇ ಸ್ಯಾದಿತೀಕತಃ ಕಾಮಃ । ಅನ್ಯತಸ್ತತ್ಯ-
ಜೇಯಮಿತಿ । ನ ಚೈಕ ಉವಾಯಮ್ । ವಿರುದ್ಧರೂಪತ್ವಾನ್ । ನ ಚ ದ್ವಾವಪಿ
ಮನೋಧರ್ಮೋ । ಯೋಗಪದ್ಧಾತ್ । ಯುಗಪತ್ಸಜಾತೀಯಧರ್ಮಜನನಾಯೋಗಾತ್ । ನ ಚ
ಯೋಗಪದ್ಧಂ ನಾಸ್ತಿ । ಅನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ । ಬಾಧಕಾಭಾವಾच्च । ತತ್ರ
ಯೋಽಪ್ರಿಯವಿಷಯಃ ಸೋಽಂತಃಕರಣಧರ್ಮೋ ಯಸ್ತು ಪ್ರಿಯವಿಷಯಃ ಸ ಆತ್ಮಧರ್ಮ
ಇತಿ । ಯದ್ವಾ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಮುಕ್ತಿಸಂಸಾರಾವುಚ್ಯೇತೇ । ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಿ-
ವಿಭೇದನ ಕಾಮದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ । ಅಸ್ತಿ ತಾವತ್ಸಂಸಾರೇ ಪ್ರಚುರೋಽಯಮಂತಃ-
ಕರಣವೃತ್ತಿರೂಪಃ ಕಾಮಃ । ಅಸ್ತಿ ಚಾಸೌ ಮುಕ್ತೌ । ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ
ಭವತೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚೈಕ ಉವಾಯಮ್ । ಮುಕ್ತಾವಂತಃಕರಣವಿಲಯಾತ್ ।
ತಥಾ ಚಾಸಾವಾತ್ಮಧರ್ಮೋಽಭ್ಯುಪೇಯಃ । ನ ಚಾಗಂತುಕಧರ್ಮಸಮ್ಬಂಧೋ ಮುಕ್ತಾವಿತಿ
ಪ್ರಾಗಪಿ ಕಾಮದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಯತೀತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಸ್ತಿ ಕಾಮುಕ ಮರುಷನಿಗಂತೂ ಸ್ವಕ ಚಂದನವನಿತಾ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯ
ಗಳ ಬಗ್ಗೆ “ಇದು ನನಗಾಗಲಿ” ಎಂಬ ಕಾಮವು ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆ
ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಅದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಕಾಮವೂ ಇದೆ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ
ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಎರಡೂ ಕಾಮ
ಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಇನ್ನು- ಯುಗಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಇವೆ
ರಡರಲ್ಲಿ- ಅಪ್ರಿಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದ ಕಾಮವು ಅಂತಃಕರಣ ಪರಿಣಾಮ
ರೂಪವಾದುದು ಆದರೆ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ಯಾವುದು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿದೆಯೋ ಅದು
ಅತ್ಯಧರ್ಮವು ” ಹೀಗೆ ಅಧವಾ- ಪ್ರಿಯ ಅಪ್ರಿಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿ,
ಸಂಸಾರಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆ ಮುಕ್ತಿ ಸಂಸಾರ
ಗಳ ಸಂಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಕಾಮದಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಕಂಡಿರು
ತ್ತದೆ ಹೀಗೆಯೂ ಅರ್ಥ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಅಂತಃಕರಣ ಪರಿಣಾಮ
ರೂಪವಾದ ಕಾಮವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮವು ಇರುತ್ತದೆ.
ಏಕೆಂದರೆ “ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ ಇದು

ತಸ್ಮಾನ್ನೇದಾಗ್ರಹಃ ಕುತ ॥

ಶ್ರುತಿಬಾಧಪರಿಹಾರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮಾಹ ॥ ತಸ್ಮಾದಿತಿ । ಶ್ರುತಿವಿರೋ-
ಧಸ್ಯ ಪರಿಹೃತವಾನ್ನೇದಾಗ್ರಹಃ ಕುತಃ ಪ್ರಮಾಣಾತ್ಕಲ್ಪನೀಯಃ । ಕುತಶ್ಚಾನುಭವಾ-
ಪಲಾಪನ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ತನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮ್ । ನ ಕುತೋಽಪೀಸ್ಯರ್ಥಃ । ಅನೇನಾ-
ಚತನಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಸಾಧಯತಾಮನುಮಾನಾನಾ-

ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಿದುದರಿಂದ ಭೇದದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು
ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಒಂದೇ, ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣದ ಲಯವಾ
ಗಿರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯ) ಕಾಮವು ಆತ್ಮಧರ್ಮವೆಂದು ಅಂಗೀಕ
ರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆಗಂತುಕಧರ್ಮದ ಸಂಬಂಧವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾ
ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮದಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ”
ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾವ

ಶ್ರುತಿಬಾಧ ಪರಿಹಾರದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಿದುದರಿಂದ ಭೇದದ ಅಜ್ಞಾ
ನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇಕೆ ? ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ? ಅನುಭವದ
ಆಪ್ತಲಾವದಿಂದಾದರೋ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅದು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು
ಯಾವದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ, ಅಚೇತನ
ವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವ ಅನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಮುಕ್ತಾ ಇತಿ” ಇಲ್ಲಿಯ “ಇತಿ” ಶಬ್ದವು ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ‘ಶ್ರುತಿಬಾಧ
ಪರಿಹಾರಸ್ಯ’—”ಮನಃಕಾಮಃ” ಎಂಬ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸಂಗೃಹೀತವಾದ “ಕಾಮಃ
ಸಂಕಲ್ಪಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಬಾಧದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಬಗೆದು
“ಕುತಶ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅನೇನ” - “ಸ್ವತಂತ್ರ ವೃತ್ತಿ
ರಚನಾ ಸಾ ಚೈವಾಚೇತನೇ ಕುತಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನು
ಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯದ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸರಿಹರ
ಿಸಲು ಹೊರಟಿ “ಅಚೇತನತ್ವಂ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯಂ ಇತಿ ಚಾತ್ಮಪ್ರಮಾಹತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಗ್ರಂಥದಿದೆ. “ಅನುಮಾನಾನಾಂ”- “ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಸ್ತನ್ನ ಸರ್ವಜ್ಞಾನುಮಾಗತಮ್ ॥
ಅಚೇನನ ಜಗತ್ಕತು ॥

ಮಪಿ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧಃ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಶ್ಚೋಕ್ತೌ ಭವತಃ । ದೃಷ್ಟಾಂತಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯ-
ವಿಕಲಃ । ಅಚೇನನಸ್ವಾತನ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಾಪ್ಯಸಮ್ಮತೇರಿತಿ । ಸೂತ್ರಾರ್ಥಮುಪಸಂಹರ-
ನ್ನಾನುಮಾನಮಿತ್ಯೇನತ್ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ವ್ಯಾಚಢ್ರೇ ॥ ರಚನೇತಿ । ತತ್ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಅದುದರಿಂದ, ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಸಾಧಕಾನಾದ ಸಾಂಖ್ಯಾನುಮಾನದಿಂದ ಅನುಮಿತ
ನಾದ (•ಳಿದು ಬಂದ) ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವು, ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪ ರಚ-
ನೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಕರ್ತೃವಾಗಲಾರದು.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಮಾನಗಳಿಗೂ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧವು ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವು, ಇವೆರಡೂ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯವಿಕಲವೂ ಆಗುತ್ತದೆ
ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನದ ಸ್ವತಂತ್ರವು ಎಲ್ಲೆಯೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿಲ್ಲ ಸೂತ್ರದ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತ 'ನಾನುಮಾನಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ
ಯಿಂದ "ರಚನಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ "ತತ್" = ತಸ್ಮಾತ್ -

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಚನಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಅಚೇತನತ್ವ, ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಸ್ವತಂತ್ರವು, ಇವುಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ,
ಸ್ವವಚನ ವಿರೋಧವು ಮತ್ತು "ಅಹಂ ಇಚ್ಛಾಮಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ,
ಚೇತನನಿಗೇ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುಭವ ವಿರೋಧವು,
ಹೀಗೆ ಭಾವ "ದೃಷ್ಟಾಂತಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ" - ಅನುಮಾನಗಳ, ತಂತು
ಮುಂತಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯರಹಿತವೆಂದು ಅರ್ಥ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು
"ಅಚೇತನಸ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ "ಪ್ರಕಾಶಾಂತರೇಣ"-
"ಅನುಮಾನಂ" = ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾ
ದುದು ಹೀಗೆ ಭಾವ "ಅನುಮಾನ" ಪದಕ್ಕೆ "ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವ
ಜ್ಞತೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಅನುಮಾನದಿಂದ
ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಅನುಮಾನವೇ ಪ್ರಧಾನ
ವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯನ ವಾಕ್ಯ" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ
"ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದುದು

ಸರ್ವಜ್ಞಾನುಮಾನಮಾನುಮಾನಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಂ ಕಸ್ಯचित್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿತಿ
 ಸರ್ವಜ್ಞಸಾಧಕಾನುಮಯಾಽವಗತಮ್ । ಏತದನುಮಾನಸಿದ್ಧಸರ್ವಜ್ಞವಾಕ್ಯಾವಗತಮಿತಿ
 ಯಾವತ್ । ಯದ್ವಾಽನುಮಾನಸಿದ್ಧಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕರ್ತವೇನಾನುಮಾನಪ್ರಧಾನತ್ವೇನ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞಾ-
 ಭಿಮತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಮೇವ ಸರ್ವಜ್ಞಾನುಮೋಚ್ಯತೇ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನ್ತರಸ್ಯ चेदं
 ಪ್ರಯोजನಮ್ । ಯತ್ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ನ ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಸಾಕ್ಷ್ಯವಾಚಾರ್ಯವಚನೇನ ವಾಽಯ-

— ಸರ್ವಜ್ಞಾನುಮಾನ —

ಅದುದರಿಂದ “ ಸರ್ವಜ್ಞಾನುಮಾನಗತಂ ”— “ ಅನುಮಾನಿಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ
 ಮುಂತಾದುದು. ಯಾವನಿಗೊಬ್ಬನಿಗಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರವಾಗುವಂತಹದು
 ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿದೆ” ಎಂಬ ಸರ್ವಜ್ಞನ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅನು-
 ಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಅಂದರೆ ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾದ
 ಸರ್ವಜ್ಞನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದುದು, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಅಥವಾ— ಅನು-
 ಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ, ಹಾಗೂ ಅನುಮಾ-
 ನದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದಭಿಮತನಾದವನ ವಾಕ್ಯವೇ “ ಸರ್ವ-
 ಜ್ಞಾನುಮಾನ ” ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಯಾವ
 ದೆಂದರೆ— ಯೋಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಸಾಂಖ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಚನದಿಂದ ಈ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥ ” ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ “ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿ-
 ಸಿದ್ಧ ” ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ, “ ಪ್ರಕಾರಾಂತ-
 ರೇಣ ” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ

“ ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕರ್ತೇನ ”— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯ ಫಲದ ಸಂವಾದಿ
 ಯಾದ ಸಾಂಖ್ಯವಾಕ್ಯವೊಂದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವು-
 ದೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅವನ ಎಲ್ಲ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು,
 “ ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ, “ ಅನುಮಾನ-
 ಸಿದ್ಧ ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ ಅನುಮಾನಪ್ರಧಾನತ್ವೇನ ”— ಸಾಂಖ್ಯನು
 ಹೈತುಕ (ಯುಕ್ತವಾದಿ) ನಾದುದರಿಂದ, ತನ್ನ ಸಮ್ಮತವಾದ ಪ್ರಮೇಯದ ಬಗ್ಗೆ
 ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅದುದರಿಂದ
 ಅನುಮಾನ ಪ್ರಧಾನಕವಾದುದು ಅವನ ವಾಕ್ಯವು” ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವವು

ಮರ್ಯ: ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ತದಪಿ ಸೂತ್ರಸೂಚಿತಮೇವೇತಿ ಜ್ಞಾಪನಮ್ । ಯದಾ ತು ಸರ್ವಜ್ಞಾಭಿಮನೋಪ್ರೇಕ್ಷಿತಯಾ ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾದಿತ್ಯಾದಿಕಯಾಽನುಮಯಾಽವಗತ-
ಮಾನುಮಾನಮಿತಿ ಯೋಜನಾ । ತದಾ ವೈಚಿ (ತ್ರಯ) ತ್ರಿಪ್ರದರ್ಶನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ-
ಪ್ರಯೋಜನಮ್ । ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಸ್ವಾನಂದ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಕಾರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಯಾವದೋ ಅದುವು ಸೂತ್ರ ಸೂಚಿತವೇ, ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ । ಇನ್ನು- ಯಾವಾಗ ಸರ್ವಜ್ಞ ನೆಂದಭಿಮತನಾದವನು ಉತ್ತೇಷಿಸಿದ, “ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾದ “ಅನುಮಯಾ”- ಅನುಮಾನದಿಂದ “ಅವಗತಂ”- ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನು ಮಾನಿಕವೆಂದನಿಸಿದ ಪ್ರಧಾನವೆಂಬ ಯೋಜನೆಯು ಅಭಿಪ್ರೇಕವಾಗಿದೆಯೋ ಆಗ (ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರದ ಪ್ರಯೋ ಜನವು “ಜಗತ್ಕರ್ತೃ”- ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ತದಪಿ ಸೂತ್ರಸೂಚಿತಮೇವ”-“ನ ಅನುಮಾನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಭಾಗ ದಿಂದ, “ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಸಾಧಕ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯುಳ್ಳವನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಚೇತನವು “ನ”- ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಮಾಡ ಲ್ಪಡುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ನಿಷೇಧವು, ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರು ವುದೆಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನಹೊಂದುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ಅದು ಸರ್ವಜ್ಞ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿರುವುದೆಂಬ ಆ ವಿಶೇಷಣದ ನಿಷೇಧವು (ಸರ್ವಜ್ಞ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು) ವಿಶಿಷ್ಟ ನಿಷೇಧವಾದುದರಿಂದ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯು ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ನಿಷೇಧ ದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದುತ್ತದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯು ಅನುಮಾನ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂದು) ಅದುದರಿಂದ “ಸರ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ ದೆಂಬ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿ ಸುವುದರಿಂದ, “ನ ಯೋಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ತಸ್ಯಾಸ್ಮಾಕಮಸಿದ್ಧೀಃ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ದೂಷಣವು ಸೂತ್ರಸೂಚಿತವಾದುದು, ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಟೀಕಾಕಾರರ ಯೋಜನವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನ ವನ್ನು “ಯದಾ ತು ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ವೈಚಿತ್ರೀ ಪ್ರದ

ಸ್ಯಾದೇತನ್ । परिमाणादिहेतुभिस्नावन्महदादिकार्याणां किमपि
 मूलकारणमस्तीत्यवगम्यते । तस्यापि कारणान्नरकल्पने प्रमाणा-
 भावादनवस्थानाच्च । तस्य च स्वातन्त्र्यं कारकान्तगप्रयोज्यत्वमेव न
 तु स्वेच्छानुसारित्वम् । येनोक्तदोषः स्यात् । तच्च तत्प्रयोक्तुः कारकान्न-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇದು ಇರಲಿ ! ಪರಿಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮಹದಾದಿ
 ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೂಲಕಾರಣವೂಂದಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ ಆ ಮೂಲ
 ಕಾರಣಕ್ಕೂ (ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೂ) ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾ
 ಣವೂ ಇಲ್ಲ ಹಾಗೂ, ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥೆಯೂ ಬರುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರಧಾನದ
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಕದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾಗದಿರುವುದೇ! ಹೊರತಾಗಿ
 ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಸ್ವ(ಚ್ಛ)ನುಸಾರತೆಯು
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರಬಹುದಿತ್ತು! ಕಾರ
 ಕಾಂತರದ ಅಧೀನವಾಗದಿರುವುದೆಂಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾದರೋ, ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶ್ವನಂ”- “ನಾನುಮಾನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರಖಂಡಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ
 “ಅನುಮಾನಂ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಈಗಿನ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ “ಅಸುಮಾನಂ”
 ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಪದಚ್ಛೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ
 ದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಜಗತ್ಕರ್ತೃ” ಎಂಬುದು ಮೂಲದ ಅನುವಾದ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
 “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ” ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಚ್ಛಾಗರ್ಭಿತ
 ವಾದುದು. ಅದು ಅಜೇತನದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ “ಇತರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತ (ಪ್ರಯೋಜ್ಯ) ರಾಗದೆ ಜಗ
 ತ್ತಿನ ಕಾರಣವಾಗುವಿಕೆಯು,” ಎಂದು ಭಾವವು

“ಪಯೋಂಬುವಜ್ಜೇತ್ತತ್ತಾಸಿ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ
 ಯನ್ನು “ಸ್ಯಾದೇತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಪರಿಮಾ
 ಣಾದಿ ಯುಕ್ತಿಭಿಃ”- “ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
 ಉಂಟಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಮೂಲಕಾರಣವೆಂಬುದೇಕೆಂಬಲ್ಲಿ ಕಾರಣ
 ವನ್ನು “ತಸ್ಯಾಸಿ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯ “ಪಯೋಂಬು”

ರಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾದೇವ ಸಿದ್ಧಮ್ । ನ ಚಾಚೇತನಸ್ಯ ತದಸಮ್ಮಾವಿತಮ್ ।
ಅಚೇತನೇವಪಿ ಪಯೋಽಮ್ಬುಪ್ರಭೃತಿಷು ದರ್ಶನಾತ್ । ಅಚೇತನಮೇವ ಹಿ ಪಯೋಽನ್ಯಾ-
ನಧಿಷ್ಠಿತಮಪಿ ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಯಃ ಪ್ರವರ್ತನೇ । ದಧಿಭಾವಂ ಚಾಪಯತೇ । ಧನವಿ-
ನಿರ್ಮುಕ್ತಂ ಚಾಮ್ಬು ಜಮ್ಬೀರನಾರಿಕೇಲಾದಿಷ್ವನೇಕವಿಧಂ ವಿಕಾರಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ । ನಾಡ್ಯಂ
ಚಾಪಸರ್ಪತಿ । ತೃಣಂ ಚ ಗವಾ ಜಗ್ಧಂ ಕ್ಷೀರೀಭವತಿ । ಅಯಶ್ಚಾಯಸ್ಕಾಂತಮ-
ಭಿಸರ್ಪತಿ । ನ ಚೇದ್ ನಾಚೇತನವಶಮಿತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಃ । ತಸ್ಯೋಕ್ತಸ್ಯಾ
ನೇಷ್ವೇವಾನೈ ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾನ್ ನ ಚೇದ್ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಾ ಸಮ್ಮತಮ್ । ಯೇನ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಂ

— ವದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಂತರವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ- ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದರಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು
ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಅದು ಅಸಂಭಾವಿತವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನಗಳಾದ
ವಯಸ್ಸು (ಹಾಲು) ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಯೂ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಚೇ-
ತನವಾದರೂ ಹಾಲು, ಇನ್ನೂಬ್ಬರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಕರುವಿನ
(ವತ್ಸದ) ವೃದ್ಧಿಗೋಸುಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಮೊಸರಿನ ಸ್ವರೂಪ
ವನ್ನೊಡ್ಡುತ್ತದೆ ಮೇಳದಿಂದ ಸುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರು (ಮಳೆಯ ನೀರು) ಜಂಬೀರ,
ನಾರಿಕೇಲ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲ ತರತರಹದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ
ನದಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ ಅಕ್ಕಳವು ತಿಂದ ಹುಲ್ಲು ಹಾಲಾಗುತ್ತದೆ.
ಅಯಸ್ಸಾದರೂ ಅಯಸ್ಕಾಂತ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ (ಜುಂಬಿ
ಸುತ್ತದೆ) ಇನ್ನು- “ಇದಂ ನಾಚೇತನ ವಶಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ
ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗೆ
ಸಮ್ಮತವಾಗಿಲ್ಲ ಹಾಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧಸಾಧನ ದೋಷವು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶಬ್ದಗಳು ಇತರ ಸಂಗ್ರಹಕವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೂಲ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ
“ಸಯೋಽಂಬವದಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ “ಸಯೋಽಂಬು
ಪ್ರಭೃತಿಷು ದರ್ಶನಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು “ಅಚೇ-
ತನ ವೇವ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ “ಉಕ್ತಸ್ಥಾನೇಷು” =
ಸಯ (ಹಾಲು) ಅಂಬು (ನೀರು) ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ. ಅಲ್ಲ- ಅಚೇತನ
ವಶವಾಗಿರುವುದೇ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ನ ಅಚೇತನವಶಂ- (ಚೇತನ

॥ ॐ ಪಯೋಽಮ್ಬುವಚ್ಚೇತ್ತತ್ರಾಪಿ ॐ ॥

ಪಯೋಽಮ್ಬಾದಿ ಚ ನೋಪಮಾ ॥

ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಙ್ಕಾಪರಿಹಾರಾರ್ಥ ಸೂತ್ರಮ್ ॥ ॐ ಪಯೋಽಮ್ಬುವಚ್ಚೇತ್ತತ್ರಾಪಿ ॐ ॥
ಇತಿ । ತದ್ವಿಚಿತ್ತೇ ॥ ಪಯೋಽಮ್ಬಾದಿ ಚೇತಿ । 'ಉಪಮಾ ಸ್ವಾರ್ಥಸಮ್ಮಾಭಾವನಾಯಾಮ-
ಸದೀಯಹೇತುಃ'ವ್ಯಭಿಚಾರೇ ಚೇತಿ ಶೇಷಃ । ಯಥಾಽತ್ರ ಸಾಧ್ಯಂ ವ್ಯಭಿಚರತಿ ತಥಾ

ಚೇತನಾ ಚೇತನ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರೇರಕನೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಬರಬಹುದಿತ್ತು ! ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು “ ಓಂ ॥ ಪಯೋಽಂಬು, ವಚ್ಚೇತ್ತತ್ರಾಪಿ ॥ ಓಂ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು “ಪಯೋಽಂಬಾದಿ ಚ ನೋಪಮಾ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ “ಉಪಮಾ”= ಇಲ್ಲಿ “ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಂಭಾವನಾಯಾಂ ಅಸ್ಮದೀಯ ಹೇತುವ್ಯಭಿಚಾರೇ ಚ ” ಎಂಬುದು (ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸಂಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದು) ಶೇಷವು ಈ ಪಯಸ್ಸು ಅಂಬು (ಹಾಲು, ನೀರು) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಹೇತುವು ಹೇಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವದೋ ಅದರಂತೆ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವಶವೇ) ಎಂಬುದು ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವವು ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಸ್ವಾರ್ಥಸಂಭಾವನಾಯಾಂ” - ಸ್ಪರ್ಧಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜಗತ್ತಾರ ಣವು, ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಸಂಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವು “ಅಸ್ಮದೀಯ ಹೇತುವ್ಯಭಿಚಾರೇ ಚ” - “ಇದಂ ನಾಚೇತನವಶಂ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್,” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿನ ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು- ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಯೋಂಬುಗಳು ಉಪಮೆ (ದೃಷ್ಟಾಂತ)ಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥಸಂಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ - ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಸಾಧಮ್ಯ - (ಸಾಧ್ಯತ್ವ)ವಿದ್ದುದರಿಂದ “ಉಪಮಾ”ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಬರುವಂತೆ “ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪಯೋಽಂಬಾದಿಗಳು ಸ್ಥಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಅಲ್ಲಿ “ಉಪಮಾ” ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು

ಏತಪ್ರಶಾಸ್ತಿವಚನಾಚ್ಚೇತನಾಚೇತನಸ್ಯ ಚ ||

ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ವ್ಯಭಿಚರತು ಹೇತುರೀತೀವಮರ್ಥ ಹಿ ವ್ಯಭಿಚಾರೋದ್ಭಾವನಮ್ । ತದತ್ರ ನ ಯುಜ್ಯತೇ । ಚೇತನಾಚೇತನಸ್ಯೈತಪ್ರಶಾಸ್ತಿವಚನಾತ್ । ಪಾರಮೇಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾ-
ಪ್ರತಿಪಾದಕಶ್ರುತೇಃ । ಆದ್ಯಶ್ವಶಬ್ದೋ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರತಯಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನ-
ಮಪೀತೀಯೇ । ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ನ ಕೇವಲಮಚೇತನಸ್ಯ । ಕಿನ್ತುಭಯಸ್ಯಾಪೀತಿ ।

ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ಕಾರಕಾಂತರಾಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಲಕ್ಷಣಮಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯ-
ನ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೋಪಪದ್ಯತೇ । ಅಸಂಭಾವಿತತ್ವಾತ್ । ಉಕ್ತಾನುಮಾನವಿರುದ್ಧತ್ವಾच्च ।

ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರೇರ-ನೀರು ಮುಂತಾದುದು ಸ್ವಾರ್ಥಸಂಭಾವನೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ನಮ ಯುಕ್ತಿಯ ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಲಾರದು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಿ ! ಹೀಗಿರುವ ವಿಷಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸು-
ವುದು ! ಆದರೆ ಅದು (ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು) ಇಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೆನಿಸು-
ವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನ ಅಚೇತನಗಳಿಗಿಲ್ಲ, “ ಏತತ್ಪ್ರಶಾಸ್ತಿ ವಚನಾತ್ ”—
ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ ಮೊದ-
ಲನೆಯ “ ಚ ” ಶಬ್ದವು “ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ಸ್ವತಂತ್ರತಯಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಮಸಿ ”
ಲೌಕಿಕರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ
ಎರಡನೆಯ “ ಚ ” ಶಬ್ದವು “ ಕೇವಲ ಅಚೇತನಕ್ಕಲ್ಲ ಎರಡಕ್ಕೂ ”
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದು— “ ಕಾರಕಾಂತರದ ಅಧೀನ (ಅದರಿಂದ
ಪ್ರೇರಿತ (ಪ್ರಯುಕ್ತ) ವಾಗದಿರುವುದೆಂಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿ-
ಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನು-
ಮಾನಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “ಪಯೋಂಬುವತ್” ಎಂಬು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಯಥಾ ಅತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅತ್ರ” ಪಯೋಂಬುವಾ-
ದಿಗಳಲ್ಲಿ. “ಸಕ್ಷೇಽಸಿ” —“ಇದಂ ನಾಚೇತನವಶಂ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಏತ-
ತ್ಪ್ರಶಾಸ್ತಿವಚನಾತ್”—ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು “ಪಾರಮೇಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾಪ್ರತಿಸಾದಕ-
ಶ್ರುತೇಃ” ಎಂಬುದು

ಯದುಕ್ತಮತ್ರ ಪಯೋಮ್ಬಾದಿವಿದಿತಿ । ತದಸನ್ । ತತ್ರಾಪಿಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾಯಾ ಏತಸ್ಯ
ವಾಽಕ್ಷರಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುನಿಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ । ಅನ ಏವ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪರಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವೇ
ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವೋಽಪಿ ಪರಾಸ್ತ ಇತಿ । ಸೂತ್ರೇ ಪಯೋಮ್ಬುವದಿತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ನೋದಾಹರ-
ಣಮಾದರಣೀಯಮ್ । ಸ್ಥಲಾಂತರೇಽಸಮ್ಮಭಾವನಾವ್ಯಭಿಚಾರಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾ-
ಶಙ್ಕಾಪರಿಹಾರಾರ್ಥಸ್ಯ ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿತುತರಸೂತ್ರಸ್ಯಾಪಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಯಾದಿಪದಪ್ರಯೋಗಃ । ಯದ್ವಾ ಪಯೋಮ್ಬುಗ್ರಹಣಮುಪಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಾಗಿ ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯು
ಇದೆಯೆಂಬುದು “ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ” ಈ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ
ವಾದುದು ಆದುದರಿಂದಲೇ “ಪ್ರಧಾನದ ಪರಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವದ (ಎರಡನೆಯವರ
ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯು) ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯೂ
ನಿರಾಸಹೋದಿತು” ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ— “ಪಯೋಂಬುವತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದರೂ, ಅದರ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಆದರಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
ಸಂಭಾವನೆಯೂ ವ್ಯಭಿಚಾರವೂ ಒರುತ್ತವೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವು
ದೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ, “ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್” ಎಂಬ
ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೋಸುಗ “ಆದಿ” ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ
ದ್ದಾರೆ ಅಥವಾ “ಪಯೋಂಬುವ” ಪದಗಳ ಗ್ರಹಣವು ಇತರ ಸಂಗ್ರಾಹಕವೆಂಬ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

“ಏತವಿವ”=ವರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ “ಏತ
ಸ್ಯ ವಾಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ” ಇತ್ಯಾದಿ
ಯಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದಲೇ! “ಪಯೋಂಬಾದಿ ಚ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಆದಿ”
ಪದವು ಉತ್ಸಾಹಿತ್ವವಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ “ಸೂತ್ರೇ” ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ
“ಸ್ಥಲಾಂತರೇ” —ಅಯಸ್ಕಾಂತಶೀಲೆಯು ಸ್ಥಲಾಂತರವು “ಸಂಭಾವನಾ” —ಅಚೇತ
ನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸಂಭಾವನೆಯು ಅಯಸ್ಕಾಂತಶೀಲೆ,
ಗೋವು, ಹುಲ್ಲು, ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇನ್ನು
ಮುಂದಿನ “ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು “ಪಯೋಂಬಾದಿ ಚ” ಇಲ್ಲಿಯ “ಆದಿ” ಪದವು
ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ — “ಪಯೋಂಬಾದಿವಚ್ಛೇತ್ತತ್ವಾಪಿ” ಎಂಬುದಾ

ತ್ಯಾದಿಪದಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ । उत्तरसूत्रं तु कैमुत्यार्थम् । चेतनप्रवृत्तेरपीश्वर-
व्यनिरेकेणानवस्थितेरचेतनप्रवृत्तेस्तदधीनत्वं किमु वाच्यमिति । तद्व्या-
ख्यानाय चेतनाचेतनस्य चेत्युಕ್ತम् । किञ्च परिमाणादिति हेतुस्ता-
वदनैकान्तिकः । सत्त्वरजस्तमसा साम्यावस्था हि प्रकृतिरुच्यते ।
सत्त्वादयश्च परिमिता एव । यथोक्तम् । अवग्रीरनभोऽहङ्कृन्महत्तत्त्व-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಆದಿ” ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವಂತೂ ಕೈಮುತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು, ಹೊರಟಿದೆ “ಚೇತನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಈಶ್ವರ ನಿಲ್ಲದೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಚೇತನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂಬುದನ್ನೇನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ? ಹೀಗೆ ಆ ಕೈಮುತ್ಯವು ! ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ “ಚೇತನಾಚೇತನಸ್ಯ ಚ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಮತ್ತು - “ಪರಿಮಾಣಾತ್” ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಂತೂ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರಿಸುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಸತ್ತ್ವ, ರಜ, ತಮಸ್ಸು ಈ ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೆನಿಸುತ್ತದೆ ಸತ್ತ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳಾದರೂ ಪರಿಮಿತಗಳೇ ! (ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನುಳ್ಳವುಗಳೇ !) ‘ಅಬಗ್ನೀರನಭೋಅಹಂಕೃನ್ಮಹತ್ತ್ವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಗಿಯೇ ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರವು ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ “ಯದ್ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, “ಆದಿ” ಪದವು, “ಪ್ರಯೋಂಬುವದಿತಿ ಚೇತ್ತತ್ರಾಪಿ” ಎಂಬುದರ ವಿವರಣವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ “ಚ” ಶಬ್ದವು ‘ಅನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಾಯಕವೂ,’ ಎಂದು ಬಗೆದು, ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭೇದಾನಾಂ ಪರಿಮಾಣಾತ್, ಸಮನ್ವಯಾತ್, ಈ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ - ವಿಶೇಷವಾಗಿ “ಕಿಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನ್ಯೈಕಾಂತಿಕಃ” - ಸತ್ತ್ವ, ರಜ ತಮ ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಅನ್ಯೈಕಾಂತಿಕತೆಯು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ, “ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕೆಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇದ್ದರೂ ಅನ್ಯೈಕಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರ”ವೆಂಬ

ಗುಣತ್ರಯೈಃ ॥ ಕ್ರಮಾದ್‌ಶೋತ್ತರೈರिति । ನ च प्रकृतिरव्यक्तान्तरवतीति कथं
नानैकान्त्यम् । न च परिमितस्यापि मूलप्रकृतित्वे बाधकमस्ति ।
सार्वत्रिककार्यानुत्पत्तिरिति चेन्न । सर्वत्र कार्यसद्भावे प्रमाणाभावात् ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ತ್ವಗುಣತ್ರಯೈಃ॥ ಕ್ರಮಾದ್‌ಶೋತ್ತರೈಃ” ಎಂಬೀ ವಚನಗಳು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ
ಆಧಾರಗಳು ! ಪ್ರಕೃತಿಯಾದರೋ ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು— ಬೇರೆಯದು
ಅಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅನೈಕಾಂತ್ಯವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲ ? ಹಾಗು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದು
ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುವುದೆಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಕಾರ್ಯಾ
ನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಬಾಧಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ

— ನಿತೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಸಾಧ್ಯದ ಅಭಾವವನ್ನೂ ಹೇತುವಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಸಾಮ್ಯಾ
ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ “ಸತ್ತ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.
“ಪ್ರಕೃತಿರುಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಇದರ ಉಪಪಾದನವನ್ನು
“ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುವರು

“ಯಥೋಕ್ತಂ”— ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ ಅನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ. ಸತ್ತ್ವ
ಮುಂತಾದುದು ಪರಿಮಿತವಾದುದರಿಂದ, ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲಾರದು
ಆದುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅವ್ಯಕ್ತ(ಕಾರಣ)ವುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವೂ ಅಲ್ಲಿ
ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಬೇರೆ ಅವ್ಯಕ್ತವಿರುವುದಾದರೆ ಅದು ಮೂಲ
ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದೆನಿಸದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಗುಣತ್ರಯವು ಪರಿಮಿತವಾದುದರಿಂದಲೇ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಆದರೆ
ಅವ್ಯಕ್ತಾಂತರಳವೃದ್ಧೇ! ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ನ ಚ
ಪರಿಮಿತತ್ವಾದೇವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪರಿಮಿತತ್ವವಿರಲಿ,
ಅವ್ಯಕ್ತಾಂತರವತ್ತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಅಂದರೆ ಪರಿಮಿತವಾದುದೂ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃ
ತಿಯೇಕಾಗಬಾರದು, ಎಂಬ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವದ ಆಶಂಕೆಯ ಮೇಲೆ ಬಾಧಕವನ್ನು
“ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಂ
ಮೂಲೋಪಾದಾನಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಯದಿ ಪರಿಮಿತಾ ತರ್ಹಿ” (ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳ
ಮೂಲ ಉಪಾದಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ) ಎಂಬುದು

ಭಾವೇಽಪ್ಯನೇಕೈಸ್ತದ್ಉತ್ಪತ್ತಿಪಪತ್ತೇ: । ಯುಕ್ತಂ ಚ ಪರಿಮಿತಾನಾಮೇವ ಕಾರಣತ್ವಮ್ ।
ತನ್ವಾದಿಷ್ಠ ದರ್ಶನಾತ್ । ಅಪರಿಮಿತಸ್ಯ ಕೃತ್ವೈಕದೇಶವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ।
ಅಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವೀಶ್ವರಶಕ್ತಿಯೈವೋಪಪದ್ಯತೇ । ಸಮನ್ವಯಾದಿತ್ಯಪ್ಯಸತ್ । ಯತ್ಕಾರ್ಯ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಇದ್ದರೂ ಪರಿಮಿತಗಳಾದ ಅನೇಕಗಳಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೇ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ ಏಕೆಂದರೆ ತಂತು ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಪರಿಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೆ, ಕೃತ್ಸ್ಮ, ಏಕದೇಶ ಪರಿಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಯಾದರೋ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. “ಸಮನ್ವಯಾತ್” (ಸಮನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ) ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಶೇಷವು “ಅನೇಕೈಃ” ಇಲ್ಲಿ “ಪರಿಮಿತೈಃ” ಎಂಬುದು ಶೇಷವು

ಕೃತ್ಸ್ಮೈಕದೇಶವಿಕಲ್ಪಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ” — ಕೃತ್ಸ್ಮವಾಗಿ (ಸಮಗ್ರವಾಗಿ) ಪರಿಣಾಮವಾದರೆ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನದ ಸಮಗ್ರ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಅಪರಿಮಿತತ್ವವು (ಪರಿಮಾಣ ಶೂನ್ಯತೆಯು) ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ— ಅಪರಿಮಿತ (ಪರಿಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ್ದು) ನಾದುದಕ್ಕೆ ನಿರವಯವತ್ವದ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ, ಏಕದೇಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಏಕದೇಶವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ, ನಿರಂಶತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಕೃತ್ಸ್ಮವಾದ ಪರಿಣಾಮ, ಏಕದೇಶ ಪರಿಣಾಮ, ಇವೆರಡೂ ಕಲ್ಪಗಳ ಮೇಲೆ ದೂಷಣವು ಬರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಕಲ್ಪಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಜೇಳಿದ ಗುಣತ್ರಯವು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ ಅದು ಆದಿಕಾರ್ಯವೇ ಹಾಗೂ ಪರಿಮಿತವೇ ! ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪರಿಮಿತವೇ ! ಆದುದರಿಂದ ಆ ಗುಣತ್ರಯಕ್ಕೆ ಪರಿಮಿತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಕ್ತಾಂತರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮಹದಾದಿಗಳ ಕಾರಣವಾದ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಪರನ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು,

ಯದನುಗತಿಮತ್ತತ್ತಾದ್ವಿಚಾರಣೋಪೇತಮಿತ್ಯಸ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತೇರವ್ಯಕ್ತಾಽಪ್ಯಕ್ತಜನ್ಮಾಙ್ಗೀಕಾರೇಣೈವ
 ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ ಶಕ್ತಿಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚೇತದಪಿ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಸಾಧಕಮ್ । ಅಂತರ್ಮಾ-
 ವಿನಕಾರ್ಯತ್ವಮೇವ ಕಾರಣಸ್ಯ ಶಕ್ತೀರೀತ್ಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧೌ ಹಿ ತಥಾ ಸ್ಯಾತ್ । ತच्च
 ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದನಿರ್ವಾಚ್ಯಮಿತಿ । ಅತಃ ಏವ ವಿಭಾಗಾವಿಭಾಗಾವಪಿ ನಿರಸ್ತೌ ।

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

“ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದರ ಅನುಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಅಂಥ ಕಾರಣ
 ವುಳ್ಳದ್ದು” ಎಂಬೀ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು, ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತದ ಜನನವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಭಗವಾನಾಗಿರುತ್ತದೆ. “ಶಕ್ತಿತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದುದೂ, ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧನಮಾಡುವುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದೇ ಕಾರಣದ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಹಾಗೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಆದಾದರೂ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ ಹೀಗೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಿಭಾಗ ಅವಿಭಾಗಗಳೆರಡೂ ನಿರಾಸಹೊಂದಿದವು. ಏಕೆಂದರೆ-

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹಾಗಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಮಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪರಿಣಾಮವು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ‘ಅಸ್ಮಾಕಂ ತು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಸಾವಯವತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಏಕದೇಶದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ಯೆಂದು ಭಾವ ತಿಳಿಯಬೇಕು

“ಅಂತರ್ಭಾವಿತಕಾರ್ಯತ್ವಂ”= ಅವ್ಯಕ್ತ ಕಾರ್ಯರೂಪತೆಯು ಕಾರಣದ ಶಕ್ತಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ತಚ್ಚ”= “ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯರೂಪತೆಯೇ ಕಾರಣದಲ್ಲಿಯ ಶಕ್ತಿ” ಎಂಬ ವಿಷಯವಾದರೋ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯಂ”- ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವನ್ನು ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಕಾರ್ಯರೂಪತೆಯೇ ಕಾರಣಗತಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇಲ್ಲಿರುವ “ಇತಿ” ಶಬ್ದವು “ಕಿಂಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ದೂಷಣವು ಮುಗಿದುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

“ಅತವನ” ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು “ವಿಭಾಗಾವಿಭಾಗ ಧೋರೇವ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು “ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದ ಸಿದ್ಧ್ಯಧೀನಯೋಃ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ವಿಭಾಗಾವಿಭಾಗಯೋರೇವ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಿಸಿದ್ಧಿವಿಧಿನಯೋರಸತ್ವಾತ್ । ಸ್ವಪ್ರಕ್ರಿಯಾ-
ಮಾತ್ರೇಣಾರ್ಥಸಿದ್ಧೌ ಸ್ಥೂಲಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪಾದೇರಿತ್ಯಾದಿನಾ ತಾರ್ಕಿಕಪರಿಕಲ್ಪಿತಾಭ್ಯಾಂ
ವಿಭಾಗಾವಿಭಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಪರಮಾಣುಕಾರಣತ್ವಮಪಿ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಪ್ರಪಂಚ: ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ವಿಭಾಗ ಅವಿಭಾಗಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ತನ್ನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೇ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದಾದರೆ, “ಸ್ಥೂಲ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪಾದೇಃ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ವರಿಕಲ್ಪಿಸಿದ ವಿಭಾಗ ಅವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಷ್ತರವು ಸಾಕು ।

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸ್ಥೂಲಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪಾದೇಃ”— ಕಿರಣಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ಪರ ಮಾಣುಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ, ವಿಭಾಗ ಅವಿಭಾಗಗಳು ಹೇತು (ಯುಕ್ತಿ) ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಹೇಗೆಂದರೆ— “ಸ್ಥೂಲಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪಾದೇಃ ಅವಯವಕ್ರಿಯಾ ವಿಭಾಗನಾ ಯೇನ ವಿಭಜ್ಯಮಾನಾಲ್ಪತರತಮಾದಿಭಾವಾತ್ ಯತೋ ನಾಲ್ಪೀಯಃ ತಂ ಪರಮಾಣುಂ ಆಚಕ್ಷ್ಮಹೇ” (ಸ್ಥೂಲಕಾರ್ಯಗಳೆನಿಸಿದ ಲೋಪ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಅವಯವಕ್ರಿಯಾವಿಭಾಗ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದರೆ— ಅತ್ಯಲ್ಪ ತರನಾದುದು ಯಾವದೋ, ಮತ್ತು ಯಾವುದಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪತರವು ಇಲ್ಲವೋ ಅದು ಪರಮಾಣುವು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.) ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, ವಿಭಾಗವೆಂಬ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. “ವಿಷ ಹ್ಯವಯವಾನವಯವಿಪ್ರಸಂಗೋ ನ ತಾವನ್ನಿರವಧಿ ರೇವ ಅನಂತಾವಯವಾರಬ್ಧತ್ವಾವಿಶೇಷೇ ಮೇರುಸರ್ವಪಾದೀನಾಂ ಪರಿಮಾಣ ಭೇದಾನುಪಪತ್ತಿಃ! ನಚಾನ್ಯಃ ತದವಧಿಃ ಸಂಭವತಿ । ತಸ್ಮಾನ್ನಿರವಯವಾನವಧಿರವ ಯವಾನವಯವಿಪ್ರಸಂಗಃ” (ಈ ಅವಯವ ಅವಯವಿ ಪ್ರಸಂಗವು ನಿರವಧಿಯಾದುದಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ— “ಅನಂತ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು (ಕೂಡಿ ಆದುದು) ಎಂಬುದು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇರು-ಸರ್ವಪ (ಸಾಸ್ತಿ) ಗಳ ಪರಿಮಾಣ ಭೇದವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಆ ಅವಧಿ ಯಾಗದು ಆದುದರಿಂದ, ನಿರವಯವನಾದ ಅವಧಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಈ ಅವಯವ ಅವಯವಿ ಪ್ರಸಂಗವು) ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ “ಕಾರ್ಯದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಯವದಿಂದ ಅವಿಭಾಗ” ಎಂಬ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಯುಕ್ತಿ (ಹೇತು) ಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರಣವು ಪರಮಾಣುವು; ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ

ನನ್ವಿದಂ ಷಡ್ಕುಟಿಪ್ರಭಾತಮನುಸರತಿ । ಇಚ್ಛಾವತ್ವಮಾತ್ಮನ ಏವ ನ ತು
ಞ್ಞಸ್ಯೇತ್ಯತ್ರ ಹಿ ಪ್ರಥಮಮನುಭವಃ ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತಃ । ತತ್ರ ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇ
ಚೋದಿತೇಽಂತಃಕರಣಧರ್ಮ ಆತ್ಮಧರ್ಮಶ್ವೇತಿ ಕಾಮಸ್ಯ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಾನ್ನ ವಿಗೋಚ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- “ಇದು ಘಟ್ಟ ಕುಟೀ ಪ್ರಭಾತನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ
ಏಕೆಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಆತ್ಮನಿಗೇ ವಿನಾಃ ಜಡಕ್ಕಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅನುಭವವೇ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಅದರ ಮೇಲೆ ಶ್ರುತಿಯ
ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ, ಅಂತಃಕರಣಧರ್ಮ, ಆತ್ಮಧರ್ಮವೆಂಬುದಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಅವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು.
ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಸಾವಯವವಾದುದೆಂದು ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀ
ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ “ಅವಯವಾವಯವಿಪ್ರಸಂಗ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಇದೇ ಸಾವಯವತ್ವ
ವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಯಾವದು ಕಾರ್ಯವೋ ಅದು ಸಾವಯವವು ಯಾವದು
ಸಾವಯವವೋ ಅದು ಕಾರ್ಯದ್ರವ್ಯವು ಅದುದರಿಂದ, ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ
ತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ - ನಿವೃತ್ತವಾಗುವದೋ ಅದು ಪರಮಾಣುವು ಹೀಗೆ
ನಿರವಯವವಾದ ಪರಮಾಣುವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವ
ರನ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಗಾಗುವ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ದ್ವೈತವು
ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಅವು ಮೂರರುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ತ್ರೈತವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.
ಈ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಘಟ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟು
ತ್ತದೆ ಇದರಂತೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ- ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ವಿಭಾಗವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ,
ಪರಮಾಣುವಿನವರೆಗಿರುವ ವಿಭಾಗಕಾರ್ಯದ ನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ
ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೇ ಕಾರಣತ್ವವು, ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮ (ವೈಶೇಷಿಕ) ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ ಇದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ಘಟ್ಟಕುಟೀಪ್ರಭಾತ”- ಘಟ್ಟವೆಂದರೆ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಯುವವ
ರಿಗಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಮನೆಗೆ “ಕುಟೀ” ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಸುಂಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದ
ಕ್ಕೋಸುಗ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಂದ ಊರನ್ನು ಸೇರಬಯಸಿದ ಕೆಲವು ವರ್ತಕರು
ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಾಣದೆ ಹುಡುಕುತ್ತ-ಅಲೆದು ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ
ಹತ್ತಿರವೇ ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾತವಾಯಿತು ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ “ಘಟ್ಟ ಕುಟೀ
ಪ್ರಭಾತ ನ್ಯಾಯ” ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ

ಢೈವಿಢ್ಯೇಽಪಿ ತು ಕಾಢಾಢೇ: ಕುತ ಸ್ವಾಸಿತ್ವಢಾತ್ಢನ: ||
ಸಾಕ್ಷಾಢನುಢವಾರೂಢಂ ಶಕ್ಯತೇಽಪೂಢಿತುಂ ಕ಑್ಢಿತ್ ||

ಇತ್ಯುಕ್ತಢ್ | ಁವ಑್಑ಾತ್ಢನ ಁವೇ಑್಑ಾವತ್ವಂ ನ ತ್ವ಑ೇತನಸ್ಯೇತಿ ತ್ಯಕ್ತಢೇವತ್ಯಾ಑ಙ್ಕಾಢಿ
ಸಿಢಾವಲೂಕನನ್ಯಾಁನ ಪರಿಹರತಿ || ಢೈವಿಢ್ಯೇಽಪಿತಿ | ' ಕಾಢಾಢೇಢೈವಿಢ್ಯೇಽಪಿ
ಸಾಕ್ಷಾಢನುಢವಾರೂಢಢಾತ್ಢನ: ಕಾಢಾಢೇ: ಸ್ವಾಸಿತ್ವಂ ತು ಕುತ: ಪಢಾಣಾಢಪೂಢಿತುಂ
ಶಕ್ಯತೇ ನ ಕುತೋಽಪಿತಿ ಯೂಜನಾ | ಶ್ರುತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾಽಽಢಿಪಢಗ್ರಹಣಢ್ | ಅಪೂ-

ಕಾಢು ಢುಂತಾಢುಢಕ್ಕೆ ಢೈವಿಢ್ಯವಿಢ್ಢರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾಗಿರುವ ಅನುಭವ
ಢಿಂಢ ಸಿಢ್ಢವಾಢ ಅತ್ಢನ ಕಾಢಾಢಿಗಲ ಢೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಢಾ
ಣಢಿಂಢ ಁಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಗಲೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತಢೆ ? (ಯಾವುಢರಿಂಢಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ)

— ಪಢಾರ್ಥಢೀಪಿಕಾ —

ಕಾಢುಢಲ್ಲಿ ಢೈವಿಢ್ಯವಿರುವುಢರಿಂಢ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೂಁಢವಿಲ್ಲವೆಂಢು ಹೇಳಿಢ್ಢಾ
ಯಿತ್ | ಅಢುಢರಿಂಢ (ಅಂತೂ- ಹೀಗಂಢಢೇಲೆ) ಅತ್ಢನಿಗೆ ಇ಑್಑ಯುಳ್ಳಢ್ಢಾ
ಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಢ್ಢೇ ಅಯಿತ್ | ಀ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು
ಸಿಂಹಾವಲೂಕನ ನ್ಯಾಯಢಿಂಢ “ಢೈವಿಢ್ಯೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾಢಿ ವಚನಗಲಿಂಢ
ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾಢಾಢೇ:”= ಕಾಢು ಢುಂತಾಢುಢಕ್ಕೆ ಢೈವಿಢ್ಯ
ವಿಢ್ಢರೂ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾಗಿ ಅನುಭವಢಲ್ಲಿ ಬಂಢ, ಅತ್ಢನಿಗಿರುವ “ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ”—
ಕಾಢುಢುಂತಾಢುಢರ ಢೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನಾಢರೂ “ಕುತ:”— ಯಾವ
ಪ್ರಢಾಣಢಿಂಢ, “ಅಪೂಢಿತುಂ” ನಿರಾಕರಿಸಲು “ಶಕ್ಯತೇ - ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತಢೆ?
“ನ ಕುತೋಽಪಿ”— ಯಾವಢೇ ಪ್ರಢಾಣಢಿಂಢಲೂ ಸಾಢ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಯೂಜನೆ
ಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಶ್ರುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ “ಅಢಿ” ಪಢವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರಢೀಪಿಕಾ —

ಇ಑್಑ಾರೂಪ ಕಾಢುಢುಂಢೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಢುಢರಿಂಢ ‘ಅಢಿ’ ಪಢವನ್ನು
(ಕಾಢಾಢೇ: ಁಂಬಲ್ಲಿ) ಗ್ರಹಿಸಿಢುಢು ಹೇಗೆ? ಁಕೆ? ಁಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
“ಶ್ರುತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ” ಁಂಬ ವಚನಢಿಂಢ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾಢು: ಸಂಕಲ್ಪ:
ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ, ಶ್ರಢ್ಢಾಅಶ್ರಢ್ಢಾ ಧೃತಿರಧೃತಿ: ಹ್ರೀಃಭೀಃಫೀಃಸರ್ವಂ ಢನ ಁವ”
‘ಀ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಕಲ್ಪ ಢುಂತಾಢ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿಗಲ (ಢನ:
ಪರಿಣಾಢು ಪ್ರಭೇಢಗಲ) ಅಭಿಪ್ರಾಯಢಿಂಢ “ಅಢಿ” ಪಢವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಿ

ದಿತುಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಾಂದಸಮ್ । ಅಯಮತ್ರೋತ್ತರಕ್ರಮಃ । ಸತ್ಯಂ ಕಾಮೋ
 ದ್ವಿವಿಧ ಆತ್ಮಧರ್ಮೋ ಮನೋವೃತ್ತಿಶ್ಚೇತಿ । ತತ್ರ ಮನೋವೃತ್ತಿಮಪಿ ಕಾಮಂ ಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮನ
 ಏವ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ನ ಮನಸಃ । ಅಹಂ ಕಾಮಯ ಇತಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ।

— ಸದಾಭ್ಯಾಸದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ “ಅಪೋದಿತುಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಛಾಂದಸವು ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ
 ಉತ್ತರಕ್ರಮವು. ಆತ್ಮಧರ್ಮರೂಪ, ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪ, ಹೀಗೆ ಕಾಮವು ದ್ವಿವಿಧ
 ವಾದುದು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕಾಮದ ಮೇಲೆಯೂ
 ಆತ್ಮನಿಗೇ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವು, ಹೊರತಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅದು
 “ಅಹಂ ಕಾಮಯೇ” (ನಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷ್ಯರೂಪ ಅನುಭವ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ರುತ್ತಾರೆ ಅಂದರೆ “ಕಾಮಾದೇಃ”= ಕಾಮ ಸಂಕಲ್ಪ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ, ಹೀಗೆ
 ಅರ್ಥ ಪ್ರಕೃತವಾದವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ತಂದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಅಪ+ವದಿತುಂ” “ಅಪವದಿತುಂ” ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವುದರ ಬದ
 ಲಾಗಿ “ಅಪೋದಿತುಂ” ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
 ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಛಾಂದಸಂ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಿತಾ”
 (ಕಿತಾರೇತ್ಸಂಜ್ಞಕ) ಎನಿಸದಿದ್ದ “ತುಮನ್” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗ ಆದ
 ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಛಾಂದಸವು. “ಅಪ” ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ “ವದ”
 ಛಾತುವಿನ ಮುಂದೆ “ತುಮನ್” ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರಲು, ಇಡಾಗಮವಾಗಿ (ವಠ
 ಇದರ ಮುಂದೆ ಇಕಾರಾಗಮವಾಗಿ) ಅನಂತರ “ವದಿತುಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಕಾ
 ರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವೆಂಬ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಾಗಿ, ಗುಣವಾಗಿ “ಅಪೋದಿತುಂ” ಎಂಬು
 ಣಾಗಿ ರೂಪವಾಗಿದೆ “ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ,
 ಇದೂ ಭಂದಃ (ವೇದ) ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ, ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು
 ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಇನ್ನು ಅಂತಃಕರಣ, ಪರಿಣಾಮರೂಪ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ
 ಈ ಅನುಭವವಾವುದು ? ಕಾಮದ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸು ವ್ಯರ್ಥ
 ವಾಗುವದು ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಮದ
 ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ, ಈ ಮುಂತಾದ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ
 ಪರಿಹರಿಸುತ್ತ ಈ ಅಪ್ಪೇಕ್ಷ ಪರಿಹಾರಕವಾದ ಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮೂಲವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ
 “ಅಯಮತ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮನಸಸ್ತು ಕಾಮಂ ಪ್ರತ್ಯುಪಾಧಾನತ್ವಮೇವ । ಯಥಾ ಹಿ । ಕ್ಷೇತ್ರೋಪಾಧಾನಕಾನಾಮಪಿ ಸಸ್ಥಾನಾ ಕೃಪಿವಲ ಉ ಸ್ವಾಮಿ ನ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ತಥೈವ । ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ ಮನಸ ಉ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಹಂ ಕಾಮಯ ಇತ್ಯನುಭವಸ್ತು ಅಾನಿವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರಂ ವೇತಿ । ವಾಧಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ । ನ ಚ ಕೌಡಸ್ಥ್ಯಂ ವಾಧಕಮ್ । ಅಂತಃಕರಣಸ್ಯೈವ ಕಾಮೋಪಾಧಾನತ್ವೇನಾಕ್ಷಿಪ್ತತ್ವಾತ್ । ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ಚ ಕೌಡಸ್ಥ್ಯಾವಿವಾಹಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಕೃಪಣಧನಸ್ಯೇವಾತ್ಮನೋ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪತ್ತೇರಿತಿ । ತದಿದಮುಕ್ತಂ ಕ್ವಚಿದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ ಉದರೆ ಆ ಕಾಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ತ್ವವೇ । ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇತ್ರವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೃಷೀವಲನೇ ಸ್ವಾಮಿಯು ಪ್ರೇತ್ರವಲ್ಲ ಇದು ಹೇಗೋ ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನು— ಕಾಮದ ಮೇಲಣ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ । “ಅಹಂ ಕಾಮಯೇ” ಎಂಬ ಅನುಭವ ವಾದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಯೇ । ಹಾಗು ಇದು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವಷ್ಟೇ ಹೀಗೆ ಹೇಳ ಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ನಿರ್ವಿಕಾರತೆಯೇ ಬಾಧ ಕವೆಂದು ಬಗಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣವೇ ಕಾಮದ ಉಪಾದಾನ ವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ವಿಕಾರತೆಗೆ ಹಾನಿಯು ಇಲ್ಲ ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೃಪಣನ ಧನದ ಹಾಗೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ವೈಫಲ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು “ಕ್ಷಚಿತ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅದು ಭ್ರಾಂತಿ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವೇಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು “ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಬಾಧಕ ವಿದೆಯೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ನ ಚ ಕೌಟಿಷ್ಟ್ಯಂ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕೌಟಿಷ್ಟ್ಯಂ” - “ನಿರ್ವಿಕಾರೋಽಕ್ಷರಃ ಶುದ್ಧಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವು

“ತದಿದಂ” - ಮನಸ್ಸು ಕಾಮದ ಉಪಾದಾನವು, ಆತ್ಮನು ಕಾಮದ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಹಾಗು ಆತ್ಮನು ಕಾಮಸ್ವಾಮಿಯೆಂಬುದು ಭ್ರಮನಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಅಲ್ಲ” ಈ ಸಂಗತಿಯು, “ಕ್ಷಚಿತ್” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಮನಸು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂಬೀಮುಂತಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದ ರಿಂದ, ಮೂಲದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವದು

इच्छास्वामित्वमेवोक्तमिच्छावत्त्वं न चापरम् ॥

नन्वस्तु कामस्वामित्वमात्मन एव मा भूच्च मनसः । तथाऽपि पूर्वोक्तगविरोधस्तदवस्थ एव । इच्छास्वामित्वाभावेऽपि यादृशतादृशस्येच्छावत्त्वस्य मनस्यङ्गीकृतत्वादित्यत आह ॥ इच्छेति । अचेतनेच्छा अपगतेत्यादाविच्छास्वामित्वमेवेच्छावत्त्वमुक्तम् । न चापरमिच्छोपादानत्वलक्षणम् । एतदुक्तं भवति । स्यादत्र पूर्वापरविरोधः । यदि यदेवेच्छावत्त्वं प्राङ्मनसो निषिद्ध तदेवात्र पुनरङ्गीक्रियेत । न चैतदास्ति । पूर्वं हीच्छास्वामित्वलक्षणमिच्छावत्त्वमात्मन एव न त्वचेतनस्येत्युक्तम् । तस्यैव कर्तृत्वोपयोगात् । श्रुत्यर्थतया त्विच्छोपादानत्वलक्षणमिच्छावत्त्वमिदानीं मनसोऽभ्युपगम्यत इति कुतो विरोध इति ।

ಇಚ್ಛೆಯು ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೇ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೆಂಬುದರ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇನ್ನು- ಆತ್ಮನಿಗೇ ಕಾಮದ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿರಲಿ ! ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ ಆದರೂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎಂತಹದೋ ಒಂದು ತರಹದ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ” ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಇಚ್ಛಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅಜೇತನೇಚ್ಛಾಪಗತಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ “ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ”ವೇ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಿರುವಿಕೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾಧಾನವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಬೇರೆ ಇಚ್ಛಾವತ್ತ್ವವಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಇದು- “ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಚ್ಛಾವತ್ತ್ವವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರ ಈ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧವು ಬರಬಹುದಿತ್ತು, ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ (ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ) ಏಕೆಂದರೆ- ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ- ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂಬ ಇಚ್ಛಾವತ್ತ್ವವು ಆತ್ಮನಿಗೇ ಇದೆ ಹೊರತು ಅಜೇತನಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪ

ಯದ್ರಾ ಕಾಮಸ್ಯ ದ್ವಿವಿಧ್ಯೇನ ಮನಸೋಽಪಿ ಕಾಮವತ್ವಾತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮುಪಪತ್ಸ್ಯತ
ಇತ್ಯತ ಆಹ || ದ್ವಿವಿಧ್ಯೇಽಪಿತಿ | ದ್ವಯೋಃ ಕಾಮವತ್ವೇಽಪಿ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವ-
ಮಾತ್ಮನ ಏವ ನ ತು ಮನಸಃ | ನಿರಪವಾದಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ | ಮನಸಸ್ತು
ಕಾಮೋಪಾದಾನತ್ವಮೇವೇತಿ | ತತಃ ಕಿಮಿತ್ಯತ ಆಹ || ಇಚ್ಛೇತಿ | ಇಚ್ಛಾ-
ಸ್ವಾಮಿತ್ವಲಕ್ಷಣಮೇವಚ್ಛಾವತ್ವಂ ಪ್ರಾಕ್ ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಯುಕ್ತಮುಕ್ತಮ್ | ನ ಪುನರಿಚ್ಛೋ-
ಪಾದಾನತ್ವಲಕ್ಷಣಮ್ | ಯೋ ಹೀಚ್ಛತಿ ಸ ಪ್ರಯತತೇ ನ ತು ಯದಿಚ್ಛಾ ಭವತಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಯುಕ್ತವಾದುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದ, ಇಚ್ಛೆಯ ಉಪಾದಾನವಾಗಿ
ರುವುದೆಂಬ ಇಚ್ಛಾವತ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದೆ
ರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಲ್ಲಿಯದು? ಎಂಬುದು

ಅಧವಾ- ಕಾಮದಲ್ಲಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಕಾಮವತ್ವ
ವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವದು. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ದ್ವೈವಿ-
ಧ್ಯೇಽಪಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಕಾಮವತ್ವವಿದ್ದರೂ
ಕಾಮದ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಆತ್ಮನಿಗೇ ವಿನಾ ಮನಸ್ಸಿಗಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇದು
ನಿರಪವಾದವಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮನಸ್ಸಿಗಾದರೋ ಕಾಮ
ವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾದಾನತ್ವವೇ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಇದರಿಂದ ಅದುದೇನು?
ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಇಚ್ಛಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ತೃ-
ತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂಬ ಇಚ್ಛಾವತ್ವವೇ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಉಪಾದಾನವಾಗಿರುವುದೆಂಬ
ಇಚ್ಛಾವತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ನೇರ ಹಿಂದಿನಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸಂಗತವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಯೋಜನೆಯನ್ನು
“ಯದ್ವಾ ಕಾಮಸ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನು-
ಭವಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್” -ಅಹಂ ಕಾಮಯೇ” (ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬ ಸಾಕ್ಷ್ಯ
ಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ “ಇದು ಭ್ರಮವಲ್ಲ. ಏನು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರವಷ್ಟೇ
ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ” ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು “ನಿರಪವಾದ”
ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂಬ
ಇಚ್ಛೆಯು ಆತ್ಮನ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವವನ್ನು ವಿಘಾತಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿ-
ಕಾರತ್ವವು ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ

ತದಿತಿ । ತಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಾಚ್ಚೇತನಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಾಚೇತನಸ್ಯ ।
ತಸ್ಯೇಚ್ಛೋಪಾದಾನತ್ವೇಽಪಿಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ ।

ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಸ್ವಂ ನಾಮ ತದ್ಭವತಿ ಯಥೇಶ್ಠವಿನಿಯೋಗಯೋಗ್ಯಮ್ ।
ಯಥಾ ಗವಾದಿ । ಸ್ವಾಮಿ ಚ ಸ ಉಚ್ಯತ ಯೋ ಯಥೇಶ್ಠವಿನಿಯೋಕ್ತಾ । ನ
ಚೇಚ್ಛಾತ್ಮನೋರೇತದಸ್ತಿ । ಯಸ್ಮಾದಾಸ್ತಿಕಕಾಮುಕಸ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧೇಚ್ಛಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಃ
ಅಪಿ (ಇಚ್ಛಾ) ಸಾಽಽವಿರ್ಭವತಿ । ಪ್ರಯತಮಾನಸ್ಯಾಪಿ ವಿಹಿತೇಚ್ಛಾ
ನೋದಿತಿ । ತತ್ಕಥಮಿಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ಮನಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ । ಕಿಮಿಚ್ಛಾ

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತುತಾನೇ ಅದರೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಯಾವದು ಅಭಿನ್ನವಾದುದೋ ಅದು
ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಇಚ್ಛೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ)
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಆದುದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಚೇತ
ನಕ್ಕೇ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೊರತು ಅರ್ಚಿತನಕ್ಕಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಅರ್ಚಿತನಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ ಇಚ್ಛೆಯ
ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇದು ಇರಲಿ ಯಾವದು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೋ
ಅದೇ “ ಸ್ವ ” ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ ಉದಾ- ಗೋ ಮುಂತಾದುದು. ಮತ್ತು
ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವವನು ಯಾವನೋ ಅವನು “ ಸ್ವಾಮಿ ”ಯೆಂದೆ
ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದರೆ ಇಚ್ಛ-ಆತ್ಮ, ಇವರಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ವ-ಸ್ವಾಮಿ ಭಾವ ಸಂಬಂಧವು
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ನಿಸಿದ್ಧವಿಷಯದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ಆಸ್ತಿಕ
ಕಾಮುಕನಿಗೂ ಸಹ ಇಚ್ಛೆಯು ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವವನಿಗೂ
ಸಹ ವಿಹಿತವಾದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ,
ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಿದರೆ- ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂಬ ಇಚ್ಛಾವತ್ವವು ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯೆಂಬುದನ್ನು
ದನ್ನು “ಯೋ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಆತ್ಮ ಇಚ್ಛೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಸ್ಯಾದೇತತ್” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸಿ ಅದನ್ನು “ಕಿಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ವಿಷಯೀ

ಕಿಂಚಿದ್ವಶಗತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಲೋಕವದ್ಭವೇತ್ ||

ಆತ್ಮನಃ ಸರ್ವಥಾಽಪಿ ವಶಾ ನ ಭವತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ । ತು ಕಿಂಚಿದ್ವಶಗತ್ವಮङ್ಗೀ-
ಕಿಯತೇ । ನಾಥಃ । ಅನುಭವವಿಗೋಚಾತ್ । ಇಚ್ಛತಿ ದೇವದತ್ತ ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯವ-
ಹಾಗವಿರಹಪ್ರಸಂಗಾच्च । ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಸಿದ್ಧಂ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಿತ್ಯಾಹ || ಕಿಂಚಿದಿತಿ ।
ಪ್ರಬಲವಿರೋಧಿವಶಾದತ್ಯಂತವಶತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿಚ್ಛಾಃ ಕಿಂಚಿದಾತ್ಮವಶತ್ವಮಾತ್ರೇ-
ಣಾಪಿ ತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಭವೇದೇ (ವತ್ಯೇ) ವ । ಕಥಮ್ । ಯಥಾ
ಅತ್ಯಂತಮವಶಾಯಾಮಪಿ ಗಾವಿ ಕಿಂಚಿದ್ವಶಗತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ದೇವದತ್ತಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಲೋಕೇ
ದೃಶ್ಯಂ ತಥೈವ । ಅನ್ಯಥಾ ತದಪಿ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ।

ಕಿಂಚಿದಂಶದಿಂದ ಆವನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದರ . ಆ ಕಾನಾದಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿ
ತ್ವವು ರೋಪದಂತೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ

— ಸಮಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸರ್ವಥಾ ವಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಿರೋ ? ಇಲ್ಲವೆ ಸಲ್ಲ, ವಶವಾಗುವು
ವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವಿರೋ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲನಯ ಸಕ್ಷವು ಯುಕ್ತ
ವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು “ ದೇವದತ್ತನು
ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ ” ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರದ ಲೋಪವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ.
ಎರಡನೆಯ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂಬುದಾಗಿ ‘ ಕಿಂಚಿತ್ ’
ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಬಲವಿರೋಧಿಯ ವಶದಿಂದ, ಅತ್ಯಂತ
ವಶವಾಗದಿದ್ದರೂ ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಆತ್ಮವಶವಾಗಿದೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ
ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ
“ ಅತ್ಯಂತ ಆತ್ಮವಶವಾಗದಿದ್ದರೂ ಕಿಂಚಿತ್ತಾಗಿ ಆತ್ಮವಶವಾದುದರಿಂದ ದೇವದತ್ತ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಕರಿಸುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಭವದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವಾದ ಹೊಂದಿರುವವನ್ನು ಕುರಿತು
“ ಇಚ್ಛತಿ ದೇವದತ್ತಃ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
“ ಇಚ್ಛತಿ ” (ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬಲ್ಲಿ “ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಕರ್ತಾ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ, ಕರ್ತೃರ್ಧಕ ಲಕಾರ ವ್ಯವಹಾರವು-ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವದ ವ್ಯವಹಾರ
ರೂಪವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ, ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವ್ಯವಹಾರ
ವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಆ ಪ್ರಯೋಗಗಳಾಗದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ಭಾವ

ನನ್ವೇವಂ ಸತ್ಯೇಕಂ ಸಂಧಿ (ದಿ) ತ್ಸತೋಽ (ಪರಂ ಪ್ರಚ್ಯ) ನ್ಯಚ್ಚಯವತ
 ಔತ್ಯಾಪನ್ನಮ್ । ಅಚೇತನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಿರಾಕರ್ತುಮಾತ್ಮನ ಏವೇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ನ
 ತು ಮನಸ ಇತಿ ಸಮರ್ಥಿತಮ್ । ತಹಿಂಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಕುಲಾಲಾದಿಮನೋವೃತ್ತಿಚ್ಛಾಂ
 ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಘಟಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚೇತರವ್ಯಪದೇಶಾ-

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿಗೆ ಗೋವಿನ ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಹಾಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯೋ
 ಹೀಗೆ, ” ಎಂದು ಹೇಳುವೆವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದುಮೂ ಆಗದಿರಲಿ ! ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಇನ್ನು- ಒಂದನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ(ಜೋಡಿಸಿ)ಲು ಹೊರಟವನಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು
 ಚ್ಯುತವಾಗುವುದೆಂಬ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಏಕೆಂದರೆ ಅಜ್ಞೇತನದ
 ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು, 'ಆತ್ಮನಿಗೇ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು,
 ಅದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಲ್ಲ ” ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ
 ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಕುಂಬಾರ ಮುಂತಾದವರ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು
 ಕುರಿತು ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಘಟಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ! ಅದು
 ದರಿಂದ, “ ಇತರ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ” ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ವಿರೋಧವು, ಈ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ಲೋಕವತ್ ” ಎಂಬುದನ್ನು, ಪ್ರಶ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ “ಕಥಂ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶದಿಸುತ್ತಾರೆ 'ಅನ್ಯಥಾ"- ಕಿಂಚಿತ್ ವಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
 ಮಾತ್ರವೇ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ಗೋವಿನ ಮೇಲೆ
 ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ! ಹೀಗೆ ಭಾವ

ಇಚ್ಛೆಯು ಕಿಂಚಿತ್ತಾಗಿ ಆತ್ಮವಶವಾಗಿರುವುದು, ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮ
 ನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತವಾದ
 ಅಜ್ಞೇತನದ ಪರಿಹಾರವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ
 (ಸರ್ವ ರೀತಿಯಿಂದ) ಕಾಮಾದಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು
 ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ- “ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಘಟಾದಿಗಳ
 ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ ” ಎಂಬ ಉತ್ತ
 ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಮೂಲದ
 ಯೋಜನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಮೊದಲು ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಪತ್ತಿಯ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
 “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದವರ
 ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೇ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಇರು

ದ್ವಿತ್ಯಧಿಕರಣವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಆಹ || ಸರ್ವಾತ್ಮೇತಿ | ಯದಾ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ
ಕಾಮಾದಿಸ್ವಾಮ್ಯಂ ತದಾ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತನ್ತ್ರಮಧೀನಂ ಕಾಮಾದಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ತಥಾಕ್ತಃ |

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಸರ್ವಾತ್ಮ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಯಾವಾಗ
ಜೀವನಿಗೂ ಸಹ ಕಾಮಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೋ ಆಗ, ‘ಸರ್ವಾತ್ಮತಂತ್ರ
ಕಾಮಾದೇಃ’- ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿ (ಸರ್ವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ) ಸ್ವಾಧೀನವಾದ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ವುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು “ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ
ನಾಸ್ತಿ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾಗ
ಲೆಂಬುದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದವರಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಲಿ ! ಏಕೆಂ
ದರೆ- ಘಟ ಮುಂತಾದುದರ ಕೃತಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲಿನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೇ
ಘಟ ದಿಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿದೆ ಅದು ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ ಹೀಗ “ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾವ
ವಿದ ಇವೆರಡೂ ವಿಷಯಗಳು ಇಷ್ಟವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ತಥಾ ಚ”
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಘಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತೃನೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು
ಹೀಗ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಈಶ್ವರ
ನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬರಲು- ಅನುಭವವಿರೋ
ಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮಹದಾದಿ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೆನಿಸು
ವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೇ ಮಹದಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ
ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದವರಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ
ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಗೌರವವು ಬರುವದರಿಂದ, ಈಶ್ವರ
ನಿಗೆ ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಅಯು
ಕ್ತವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರಲು, ಜೀವನಿಗೇ ಘಟಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವತಂತ್ರ
ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಹಿತಾಕರಣ, ಅಹಿತಕರಣ, ಕೃತ್ಸ್ಮಪ್ರಸಕ್ತಿ
ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಭಗವಾನ್
ಈಶ್ವರನೇ ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅನನ್ಯಾಧೀನ (ಸ್ವತಂತ್ರ) ಕರ್ತೃವು,
ಜೀವನಲ್ಲ, ಅದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂ
ತವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಸರ್ವಾತ್ಮತನ್ತ್ರಕಾಮಾಢಿಃ ಕಿಮುತೈವ ಪರೇಶಿತುಃ ॥

ಸರ್ವೇಶಾಮಾತ್ಮನಾ ತನ್ತ್ರಂ ಸಾಧನಂ ತಃ ಕಾಮಸ್ತಸ್ಯಾಢಿಃ ಕಾರಣಂ ತಸ್ಯ ಪರೇಶಿತುಃ
ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಕಿಮುತೈವ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ಂತದ್ಭುತಂ ಭವತಿ । ಜೀವೇಶ್ವರೈ ದ್ವಾವಪಿ

ಜೀವನಿಗೂ ಕಾಮಾದಿಗಲ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿರುವಾಗ ಸರ್ವರೀತಿಗಲಿಂದಲೂ
ಕಾಮಾದಿಗಲನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೂಂಡ , ಸರ್ವಾತ್ಮರ ಸಾಧನವಾದ
ಕಾಮ (ಇಚ್ಛಾ) ಮುಂತಾದುದರ ಕಾರಣನಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಮಾದಿ
ಗಲ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೇನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕಾಮ ಮುಂತಾದುದನ್ನುಳ್ಳ -ಧವಾ 'ಸರ್ವೇಷಾಂ"- ಸರ್ವರ ಜೀವರುಗಲಿಗೆ
“ತಂತ್ರಂ” ಘಟಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕಾರಣನಾದ ಕಾಮವನ್ನು “ಅದೇಃ” ಕುರಿತು
ಕಾರಣನಾದ ಪರವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಏನಂದು
ಹೇಳಬೇಕು ? ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದು — ” ಜೀವೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವದೀಪಿಕಾ —

“ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ”-ಅನ್ಯ ನಿರವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ. (ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆ-ಅವಲಂಬನೆ
ಗಲಿಲ್ಲದೆ) ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರ ಅಧೀನವಾದ, ಘಟಾದಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು
ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
“ಸರ್ವೇಷಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ “ ಸಾಧನಂ ” - ಘಟಾದಿ
ಕಾರ್ಯಸಾಧನವಾದ ಕುಲಾಲ ಮುಂತಾದವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ
ಅವರ ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕಾಮಾದಿ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಅದುದರಿಂದ
ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಹೇಗೆ ? ಕುಲಾಲಾದಿಗಲ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ,
ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರಬಹುದಾದರೂ ಘಟಾದಿಗಲಲ್ಲಿ
ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಹೇಗೆ ? ಕುಲಾಲ, ಈಶ್ವರ-ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ
ಘಟಾದಿಗಲ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಮುಖ್ಯವು. ಏಕೆಂದರೆ- ಕಾಮ (ಇಚ್ಛಾ) ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು
ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಉಂಟು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ತನ್ನೂಲಕವಾದ ಕರ್ತೃ
ತ್ವವೂ ಸಹ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವುದೇ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ,
ಇತರವ್ಯಸದೇಶಾಧಿಕರಣವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿಲ್ಲ ಈ ಆಶಂಕೆಗಲ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ಏತದ್ಭುತಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗ
ಲಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು “ ಯದೋಕ್ತಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ

ಶರೀರಮಧಿತಿಷ್ಠತಃ । ತತ್ರೇಶ್ವರೋಽಂತಃಕರಣಂ ಸ್ಪೃಶ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ತತ್ರ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾ-
ಪ್ರಯತ್ನರೂಪಾ ವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನೈರುತ್ಪಾದ್ಯ ಬಾಹ್ಯಕರಣಾನಿ ಚಾಧಿಷ್ಠಾಯ
ಘಟಾಣ್ಡುತ್ಪಾದಯತಿ । ಜೀವಸ್ತು ತದ್ವತ್ಸ್ವಾಮ್ಯೋಽವತಿಷ್ಠತೇ । ಯಥೋಕ್ತಂ ಬುದ್ಧಿಜ್ಞಾನ-
ಮಿತ్యాದಿ । ತಸ್ಮಾದೀಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯಂ ಸ್ವಾಮ್ಯಂ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ । ಜೀವಸ್ಯ
ತ್ವಮುಖ್ಯಮೇವೇತಿ । ತಥಾ ಚೋಕ್ತಮ್ । ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವೋ ಭುವ ಏಷ ಯತ್ರ
ತಸ್ಮೈವ್ಯಂತಃಸಾವಿತಿ ಕೃತ್ಯಯೋಗ ಇತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಧಿಷ್ಠಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಲಿಂಗಕರಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
ನೋಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು, ತನ್ನ
ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಬಾಹ್ಯ (ಹೊರಗಿರುವ) ಸಾಧನಗಳನ್ನು
ಅಧಿಷ್ಠಿಸಿ, ಘಟ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ ಜೀವನಾದರೋ ಈಶ್ವರ
ನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ 'ಬುದ್ಧಿಜ್ಞಾನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಈ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೇ ಮುಖ್ಯವಾದ
ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗಾದರೋ ಅಮುಖ್ಯವೇ ಅದ
ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು" ಎಂಬುದು ಇದರಲ್ಲಿ "ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವೋ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "ಬುದ್ಧಿಜ್ಞಾನಮನುಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ ಕ್ಷಮಾ ಸತ್ಯಂ ದಮಃ ಶಮಃ ||
ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ಭವೋ ಭಾವೋ ಭಯಂ ಚಾಭಯಮೇವ ಚ || ಅಹಿಂಸಾ
ಸಮತಾ ತುಷ್ಟಿಃ ತಪೋ ದಾನಂ ಯಶೋಽಯಶಃ || ಭವಂತಿ ಭಾವಾ ಭೂತಾನಾಂ
ಮತ್ತ ಏವ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾಃ" ಎಂಬ ಭಗವದ್ವಿತ್ತಾ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ-
ಕಾಮ ಮುಂತಾದ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪ
ಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾವ, ಇಲ್ಲಿ "ಇಚ್ಛಾ-ಕೃತಿ" ಇವುಗಳಿಗೂ ಸಂಗ್ರಹಕವಾಗಿ
ಬುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ "ಭಾವಾಃ" ಎಂಬ ಸರ್ವ
ಸಂಗ್ರಹಕ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಇದರ
ಉದಾಹರಣವು ಸಂಗತವೆಂದು ಭಾವವು

"ಅಮುಖ್ಯಮೇವ"- ಇಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ, ಕರ್ತೃತ್ವಂ" ಇವೆರಡನ್ನು
ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು, "ಜೀವರಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾಮಿತ್ವವೂ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಅಮುಖ್ಯವೇ
ಆದುದು." ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತವನ್ನು ನೋಡು

ಯದ್ವುಕ್ತಂ ನಿರಪವಾದಾನುಭವಬಲಾದಾತ್ಮನ ಏವೇಚ್ಛಾಮ್ವಾಮಿತ್ವಮಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಧ್ರುವ ಏಷಯತ್ರ. ತರ್ಹ್ಯಚ್ಯುತೇನಾವಿತಿ ಕೃತ್ಯಯೋಗಃ” ಎಂಬ ವಚನವು ಪ್ರಮಾಣವು.

ಇನ್ನು— “ನಿರಪವಾದವಾದ ಅನುಭವ ಬಲದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೇ ಇಚ್ಛಾ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪದೀಪಿಕಾ —

“ತಥಾಚೋಕ್ತಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಂಚಮಸ್ತಂಭ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಹೂಗಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಬ್ರಹ್ಮಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಜಡಭರತನು— “ಏಷಃ” — ‘ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನನ್ನ ಶಾಸನವನ್ನು ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅನುವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ’ ವೆಂಬುದಾಗಿ ನನಗೆ ನೀನು ಹೇಳಿದ “ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವಃ”= ಸ್ವಾಮಿ ಭೃತ್ಯ ಸಂಬಂಧವು, “ಧ್ರುವಃ”— ಸ್ಥಿರ-ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅಳಿಯದಂತಹದು, ಆದುದರಿಂದಲೇ ‘ಮುಖ್ಯಃ’— ಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ‘ತರ್ಹಿ’— ಹಾಗಾದರೆ “ಅಸೌ”= ಈ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿ ಭಾವ ಸಂಬಂಧವು, ‘ಅಚ್ಯುತೇ’= ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ “ವರ್ತತೇ”= ಇರುತ್ತದೆ ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ! ಇತರರಾದ ನೀವು ನಾವು ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ನೇವಕತ್ವವೇ! “ಯತ್ರ”— ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು “ಅಚ್ಯುತೇ”=ಅಚ್ಯುತನ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ-ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ! ಆದುದರಿಂದ ಏಷಃ ಸ್ವಾಮಿ ಭೃತ್ಯಭಾವ ಸಂಬಂಧವು ಇತರರಲ್ಲಿ- ‘ಅಧ್ರುವಃ’- ಅಮುಖ್ಯವಾದುದು “ಇತಿ”— ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, “ಅನ್ಯತ್ರ”— ಇತರರಲ್ಲಿ “ಕೃತ್ಯಯೋಗಃ”= ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಈ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ನೀನು ಆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಭ್ರಮದಿಂದ “ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಶಾಸನವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ”ಯೆಂದು ನುಡಿದಿರುವ ಹೀಗೆ ಭಾವ. “ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ತು ಹರಾವೇನ ಮುಖ್ಯಮನ್ಯತ್ರ ಭೃತ್ಯತಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ಹೀಗೆ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂದು “ಮುಕ್ತಿಯ ಕಾರಣವಾದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಇವನೇ ವಿಷಯನಾದುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಅಶಯದಿಂದ “ಇತಿ ಕೃತ್ಯ ಯೋಗಃ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಇತಿ ಕೃತ್ಯಃ”= ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯ ಸಾಧನವಾದನನು ‘ಮೋಕ್ಷೇ’ (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಎಂಬುದನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು “ಯೋಗಃ”= ಧ್ಯಾನವು ಧ್ಯಾನ ವಿಷಯನಾದ ಪರಪವಾತ್ತನನ್ನು “ಯೋಗಃ” (ಧ್ಯಾನ)ಎಂಬುದಾಗಿರುವ ಅಭೇದ ವಚನವು ಔಪಚಾರಿಕವಾದುದು “ಮಮ ಸ್ವಾಮೀ ಹರಿಸಿತ್ಯಂ” ಎಂಬ, ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣವಾದ ಉನಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯನಾದುದರಿಂದ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ

ನ ಚಾನುಭವಗಂ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ವೇದವಾಗಪಿ ॥
ಶಕ್ತಾಽಪವದಿತುಂ

ತದಯುಕ್ತಮ್ । ಕಾಮಃ ಸತ್ಕಲ್ಪ ಇತಿ ಮನಸಃ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಾಭಿಧಾತ್ರಾಽಪೌರ-
ುಷಯತ್ವೇನ ಬಲವತ್ಯಾ ವೇದವಾಚೈವಾಪೊದಿತತ್ವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ ॥ ನ ಚೇತಿ ।
ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಮಾತ್ಮನ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಕಾಮಾಽನುಭವಾದಿನ ಖಲ್ವಿವಯಂ ವೇದವಾಗಾ-
ತ್ಮೋಪಾದಾನತ್ವಂ ವೈಗೇಷಿಕಾದಿಮತಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಾರಯಿತುಂ ತेषಾಂ ಮನೋರೂಪತ್ವಮಾಚಛೇ ।

ಅನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಆತ್ಮನ ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ವೇದ ಪಾಕೃಮಾ
ಸಹ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಸಮರ್ಥವಲ್ಲ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಆಯುಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ “ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ”
ಎಂಬುದಾಗಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಾಮ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಾರುಷೇಯ
ವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವೇದ ವಚನದಿಂದಲೇ - ಶ್ವರನ ಕಾಮ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು
ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ” ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು “ನ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಪರಿ-
ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಕಾಮ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ” ಇಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮನಃ’- (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಎಂಬುದು
ಶೇಷವು ಈ ವೇದ ವಚನವು, ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಮತ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಆತ್ಮನ
ಕಾಮೋಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಆ ಕಾಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಮನಃ ಪರಿಣಾಮ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಇತರರಲ್ಲಿ ಭೃತ್ಯ ಭಾವವೇ! ಹೀಗೆ
ತಾತ್ಪರ್ಯದ ಅರ್ಥವು

“ಕಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವಾಭಿಧಾತ್ರಾಃ”- “ಕಾಮಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ” ಇಲ್ಲಿಂದಾರಂಭಿಸಿ
“ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ” ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗಿನ ಶ್ರುತಿಯು ಕಾಮ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೂ
ಮನಸ್ಸಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವದು ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವಚನವು ಉಪಾ-
ದಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ “ರಾಜಾ ರಾಷ್ಟ್ರಂ” ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ
ವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು ಮನಸ್ಸು ಕಾಮದ ಉಪಾದಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವವರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳುವುದೇ ಸರಿಯಾದುದು; ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

“ಆತ್ಮೋಪಾದಾನತ್ವಂ”= ಆತ್ಮನೆಂಬ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು-
ವುದು “ಯಥಾಹುಃ”- ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು (ಬ್ರಹ್ಮ

ತಸ್ಮಾತ್ಸಾ ತದನ್ಯಾಭಿಧಾಯಿನಿ ||

ಕಾಮಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಚ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವೇನೈವ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ತಸ್ಯೋಪಜೀವ್ಯತ್ವಮ್ ।
ಸ ಚ ತಾನಾತ್ಮಸ್ವಾಮಿಕಾನೇವ ವಿಷಯೀಕರೋತಿ । ನ ಚೋಪಜೀವಕಮುಪಜೀವ್ಯ-
ಮಪವದಿತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ । ವೇದಸ್ಯೋತ್ಸರ್ಗತೋ ಬಲವತ್ತ್ವೇಽಪ್ಯುಪಜೀವ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದೌರ್ಬ-
ಹ್ಯಮೇವ । ಯಥಾಽಽಹುಃ । ಪ್ರಾವಹ್ಯಮಾಗಮಸ್ಯೈವ ಜಾತ್ಯಾ ತेषು ತ್ರಿಷು ಸ್ಮೃತಮ್ ।
ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧೇ ತು ನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಮುಷ್ಯ ಚೇತಿ । ಅನೌ ನ ಶ್ರುತೇರನುಭವಾ-
ಪವಾದಕತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ತರ್ಹಿ ಶ್ರುತೇಃ ಕಾ ಗತಿರೀತೀತ ಆಹ || ತಸ್ಮಾ-

ಆ ಶ್ರುತಿಯು, ಕಾಮ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದ ಜೀವಿಯಾದ ಕಾಮದ ಉಪಾಧಾನ
ನಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹದು.

— ಸದಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದ ಕಾಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದರೂ ಸಾಕ್ಷೀರೂಪ
ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಮ
ತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಅನುಭವವೂ ಆ ಕಾಮವನ್ನು ಆತ್ಮಸ್ವಾಮಿಕವನ್ನಾಗಿಯೇ
ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಉಪಜೀವಕವು ಉಪಜೀವ್ಯವನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು
ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೇದಕ್ಕೆ ಔತ್ಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಒಲವತ್ತವಿದ್ದರೂ ಉಪಜೀವ್ಯ
ಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೇ ! ಇದನ್ನೇ “ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮಾಗಮಸ್ಯೈವ ಜಾತ್ಯಾತೇಷು
ತ್ರಿಷುಸ್ಮೃತಮ್ || ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧೇ ತು ನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಮುಷ್ಯ ಚ ||”
ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಭವ ಬಾಧಕತ್ವವು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯ ಗತಿ ಏನೆಂಬುದರ ಉತ್ತ
ರವನ್ನು “ತಸ್ಮಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದುದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ತರ್ಕ) ವಿರಚಿಸಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ “ಜಾತ್ಯಾ”- ಉತ್ಸರ್ಗ
ದಿಂದ “ತ್ರಿಷು”- ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಅನುಭವ-ಆಗಮ, ಈ ಮೂರು
ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ “ಅಮುಷ್ಯ”- ಜಾತ್ಯಾ ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಗಮಕ್ಕೆ “ಅತಃ”-
ಆಗಮವು ಅನುಭವವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸುವುದರಿಂದ ಅನುಭವಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಬಲ
ವಾದುದರಿಂದ. “ತರ್ಹಿ”- ಅಪಾರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದ ದೋಷಶಂಕೆ
ಯಿಂದಲೂ ದೂರವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವವೆಂಬ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯುಕ್ತ

ನ್ಯಗತತ್ವೇ ಸಾಧನಾನುष्ठಾನಾಽಪ್ಯನ್ಯ ಏವೈತ್ಯङ್ಗೀಕರ್ಮವ್ಯಮ್ । ಫಲಕಾಮನಾ-
ಸ್ತಾಧನಾನುष्ठಾನಯೋರಿಕನಿಷ್ಠತ್ವದೃಷ್ಟಿಃ । ತಥಾ ಚಾಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಕೃತವಿಪ್ರಣಾಶ-
ಪ್ರಸङ್ಗಃ ।

ನನು ನಾಯ ದೋಷಃ । ಪುರುಷವಿಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

(ಕರಣದಲ್ಲಿ) ಇರುವುದಾದರೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವವನೂ ಬೇರೆ
ಯವನೇ ಆಗಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ ಫಲದ
ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಧನದ ಅನುಷ್ಠಾನ, ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡು
ಬಂದಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮ ಕೃತವಿಪ್ರಣಾಶಗಳ ಪ್ರಸಂಗವು
ಬರುತ್ತದೆ

ಇನ್ನು— “ಇದು ದೋಷವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪುರುಷರ (ಜೀತನರ) ಮುಕ್ತಿ
ಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಲೋಕ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಬೇರೆಯವನೇ ! ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ
ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಕಾಮಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರ
ಬಂದಿದೆ. “ಅನ್ಯ” ಎಂದರೆ ಮುಕ್ತನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಅರ್ಥ “ಏಕನಿಷ್ಠತ್ವ
ದೃಷ್ಟಿಃ”- “ಯೋಃಕಂ ಕಾಮಯೇ ಸೋಹಂ ಸಾಧನವನುತಿಷ್ಠಾಮಿ” (ಮುಕ್ತಿ
ಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾನು ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬ
ಹಾಗಿ ಫಲ ಕಾಮನೆಯೂ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು
ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ

“ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಕೃತ ವಿಪ್ರಣಾಶ ಪ್ರಸಂಗಃ”- ಆತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಅನು
ಷ್ಠಾನ ಮಾಡದ ಸಾಧನವು ದೊರೆಯಬೇಕಾಗುವದು ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧನವಿಲ್ಲ
ದಿದ್ದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಧನವಿಲ್ಲ
ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನಿಂದ (ತನ್ನಿಂದ) ಭಿನ್ನನಾದ
ಯಾವನಿಂದ ಸಾಧನವು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಹಾನಿಯು
ಆದೀತು ! ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಫಲವು ಸಾಧನಾನು
ಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದವನಲ್ಲಿ ಎಂದಿಗೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ,
ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಮೂರೂ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯು ಬರುವಂತೆ ಯೋಜನೆಯನ್ನು

ಸ್ವನಾಶಾಸ್ತೃಂ ಚ ಕೌ ಯತೇತ್ ॥

ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಜನಾನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರिति । ಅತ್ರೇದಮುಪತಿष्ठತೇ ॥
ಮೋಕ್ಷಕಾಮ ಇತಿ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾತೇತ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯವ್ಯಮ್ ।
ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ ಖಲು ಲೋಕೇ ದೃಷ್ಟಮದೃಷ್ಟಂ ವಾ ಕಿಮಪಿ ಪ್ರಯೋಜನ-
ಮನುಸಂದಧಾನಾಃ ಪ್ರಾಯೋಗೋಪಲಬ್ಧಾಃ । ತಥಾಽತ್ರಾಪಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪ್ರಯೋಜನೇನ
ಭಾವ್ಯಮ್ । ನ ಚ ತದಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಸ್ಯಾದೇತತ್ । ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಮನುಸಂದಧಾಯೈವ ಜೀವಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ ಪ್ರಕೃತೇಃ
ಪ್ರವೃತ್ತಿರೈತಥಾ ಕೃಪಾಲ್ಪತ್ವೇನ ಭವತಾಮೀಶ್ವರಸ್ಯೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ಸ್ವನಾಶಾಸ್ತೃಂ ಚೇತಿ ॥

ಮತ್ತು ತನ್ನ ನಾಶದ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾವನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿಯಾನು ?

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ದಲ್ಲಿ ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನದ ಸಲುವಾಗಿ ಜನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ” ಹೀಗೆ
ಆಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಆದರ ಉತ್ತರವನ್ನು ‘ಮೋಕ್ಷ ಕಾಮಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದು ಸಂಗ್ರಾಹಕ ವಚನವು “ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾತಾ”
(ಸಾಧನದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವವನೂ) ಬೇರೆಯಾಗಿರಲಿ ಎಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವವರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಮೋ
ಅದೃಷ್ಟಮೋ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು
ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವುದು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ ಆದರ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
ಏನಾದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿರಬೇಕು ಆದರೆ ಅದು ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ. ಇದು
ಇರಲಿ ! ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಕೃಪಾಲ್ಪವಾದ ಕಷ್ಟರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡದೇ ಜೀವರ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಹೇಳಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು “ನನು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ದಯಾಲು ಜನರನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಲು “ಪ್ರಾಯೋಗ” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಮೋಕ್ಷಕಾಮಸ್ಯ ಕಿಂ ತೇವ” (ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಗೆ-ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ)
ಆದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಕವಾದ “ಕಿಂ”
ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ನ ಚ ತದಸ್ತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವಿದೆ

ನ ಕೇವಲಂ ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಾ ಪ್ರಕೃತೇ: ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಯುಜ್ಯತೇ । ಪ್ರಕೃತೀಲಯೋ ಹಿ
 ಖೋಷೋ ನಾಮ । ನ ಹಿ ಕೋಽಪಿ ಕೃಪಾಲ್ಪರಾತ್ಮನಾಶಾರ್ಥಂ ಯತಮಾನೋ ದೃಷ್ಟ ಇತಿ ।
 ಯದ್ವಪ್ಯತ್ರಾನಾಥೇಯಾತಿಶಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಸ್ಯೋಪಕಾರ್ಯತ್ವಮಾಪಿ ಕ್ವಚಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಮಿತ್ಯೇವ
 ವಕ್ತವ್ಯಮ್ । ತಥಾಽಪಿ ತಚ್ಚಿತ್ತೈರೇವೋಹ್ಯತಾಮಿತಿ ತದಭ್ಯುಪಗಮೇನ ದ್ವಿ-
 ಣಾಂತರಮಿದಮುಕ್ತಮ್ । ನನ್ವಿದಮಯುಕ್ತಮ್ । ಚೇತನೋ ಹಿ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಮನು-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುತ್ತುದೆಂದಾಗಲಿ । ಈ ಅಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು 'ಸ್ವನಾ
 ಶಾರ್ಥಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕೇವಲ, ಪರರ ಪ್ರಯೋಜನ
 ಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು
 ವಿಲಯವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆದರೆ ಯಾವದೇ ಕೃಪಾಲ್ಪವು ತನ್ನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ
 ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನು ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇನ್ನು- ಇಲ್ಲಿ ಅನಾರ್ಥೇ
 ಯಾತಿಶಯವೂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವೂ ಆದುದಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರ್ಯತ್ವವೂ (ಉಪಕಾರ
 ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು) ಎಲ್ಲೆಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು
 ಇದರೂ ಅದನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೇ ಊಹಿಸಲೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಅದನ್ನು ಅಂಗೀ
 ಕರಿಸಿ ಈ ಬೇರೆ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಇನ್ನು- ಅದು ಅಯುಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ ಚೇತನವು ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಾ ”- ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲ
 ಪರಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಭಾವ ಇನ್ನು ಪುರುಷ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥ
 ವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸುವ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೆಂಬುದು
 ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಪ್ರಕೃತೀಲಯೋ ಹಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
 ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ “ಅನಾರ್ಥೇಯಾತಿಶಯಸ್ಯ” “ಆತ್ಮನಃ” ಎಂಬಶೇಷವಿದೆ ಅಂತಃಕ
 ರಣದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅತಿಶಯವು (ಹೆಚ್ಚಿನದು) ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ
 ಹೀಗೆ ಭಾವ ಅಂತಃಕರಣವು ಯಾವದೇ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಏಕೆ
 ಮಾಡಲಾರದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಸ್ಯ” ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸು
 ತ್ತಾರೆ ಆತ್ಮನು (ಪುರುಷನು) “ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನು ಹೀಗೆ ಭಾವ

“ತದಭ್ಯುಪಗಮೇನ”- ಆತ್ಮನು ಉಪಕಾರ್ಯ (ಉಪಕಾರ ಹೊಂದುವವ)
 ನೆಂಬುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಸಂದಧ್ಯಾತ್ । ಸ್ವನಾಶಾಚ್ಚ ವಿಶ್ವತ್ಪರಾವರ್ತೇತ । ಪ್ರಕೃತಿತ್ವೇತನಾ ಕಥ್ಯಮೇ
ಪರ್ಯನುಯೋಗಮಹಂತೀತಿ । ಏವ ತರ್ಹಿ ಕಥಮಾತ್ಮಮೋಕ್ಷಮಪ್ಯನುಸಂಧಾಯ ಪ್ರವರ್ತೇತ ।
ಸ್ವಭಾವೋಽಯಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇತಿ ಚೇತ್ । ತರ್ಹಿ ಕದಾಽಪಿ ಸಂಸಾರೋಽಸ್ಯ ನ
ಸ್ಯಾತ್ । ಭೋಗಾರ್ಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸ್ವಭಾವ ಇತಿ ಚೇತ್ । ತರ್ಹಿ
ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಃ । ಉಭಯಸ್ವಭಾವತ್ವೇ ತುಭಯಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ವಿರೋಧಾತ್ ।
ಅವಿರೋಧೇ ವಾ ಯುಗಪದ್ವಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಾಭಾವಾತ್ । ಭೋಗೋಪ-

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುತ್ತದೆ ತನ್ನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ತಾನು (ಅದು)
ಪರಾವೃತ್ತವಾಗುವದು ಅದರಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಜೇತನವು ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಥ
ಪರ್ಯನುಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ? ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆಂದು
ಹೇಳಿದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ ತನ್ನ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃ
ತ್ತವಾಗಲಿ ! ಇದು ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವಭಾವವೆಂದಾದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ
ಸಂಸಾರವು ಇದಕ್ಕಿಲ್ಲವಾಗಲಿ ! ಭೋಗದ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯ
ಸ್ವಭಾವವೆಂದರೆ- ಮೋಕ್ಷದ ಅಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡೂ ಅದರ
ಸ್ವಭಾವವೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಅದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವಾಗಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ವಿರೋಧವಿರುತ್ತದೆ.
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಎರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ! ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಆತ್ಮಮೋಕ್ಷಂ”= ಜೀವನಮೋಕ್ಷವನ್ನು

“ಕದಾಪಿ ಸಂಸಾರೋಽಸ್ಯ ನಸ್ಯಾತ್”-ಮೋಕ್ಷದ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃ
ತ್ತಿಯೆಂಬ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನವು ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಸಾರಬಂಧನವನ್ನು ಹಾಕ
ಲಾರದು ಅದುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರವು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬಾರದಿರಲಿ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ.
‘ತರ್ಹಿ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಃ’-ಜೀವರ ಭೋಗದ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಕೃ
ತಿಯ ಸ್ವಭಾವವಾದುದರಿಂದ (ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ
ಭಾವ್ಯ ಎರಡೂ ಸ್ವಭಾವಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರ ಮೋಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಸಂಭವಿ
ಸುವದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಉಭಯಸ್ವಭಾವವತ್ತೇ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿ
ಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ವಭಾವಗಳೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳೋ? ಅವಿರುದ್ಧ
ಗಳೋ? ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿರುದ್ಧವೆಂಬ ಒಂದನೆಯ ಕಲ್ಪವ ಮಾಡುವವನ್ನು
“ವಿರೋಧಾತ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು

ಭುಕ್ತೇಷು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥೇತಿ चेन्न । भोगानामानन्त्येनापरिसमाप्तेरिति । अयं
प्रसङ्गार्थः । यद्यात्मा न कामकर्ता स्यात्तदा मुमुक्षुरपि न स्यात् ।
ततश्च न तदर्थं प्रयतेत । तथा च न मुच्येत । परप्रवृत्ते: स्वप्रयो

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ವಿಲ್ಲ. ಭೋಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಉಪಭೋಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ-
ಭೋಗಗಳು ಅನಂತವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪರಿ ಸಮಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಹೀಗೆ
ಉತ್ತರ “ಆತ್ಮನು ಕಾಮಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃವಾಗದಿದ್ದರೆ- ಮುಮುಕ್ಷುವು ಆಗದಿರಲಿ!
ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸದಿರಲಿ! ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನೂ ಆಗಲಾರನು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಅವಿರೋಧೇಚ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ “ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕಾ
ಭಾವಾತ್” -ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇರುವ, ಸಂಸಾರ -ಮೋಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ತಂದುಕೊಡುವ
ಎರಡು ಸ್ವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ನರಸ್ಮರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ- ‘ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಒಂದೊಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಮೊದಲು ಸಂಸಾರ, ಅನಂತರವೇ ಮೋಕ್ಷ,”
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಅಂದರೆ ಇಂಥ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಭೋಗಾರ್ಥವೆಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಥಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವೆಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವದೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಮೋಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಆಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಭಾವವು

ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವಿದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ “ಭೋಗೇಷು” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಂಕೆ
ಸುತ್ತಾರೆ “ಉಪಭುಕ್ತೇಷು”=ಉಪಭೋಗದ ಅನಂತರ “ತದರ್ಥಂ”-
ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಾದುದು ಮೊದಲು ಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅನಂತರ ಮುಕ್ತಿ
ಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಿರುವುದೆಂಬ ಸ್ವಭಾವವೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವು
ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷವು ಭೋಗದ ನಿವೃ
ತ್ತಿರೂಪವಾದುದರಿಂದ, ಮೊದಲು ಭೋಗವು ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ನಿವರೀತವಾಗಿ
ಶಂಕಿಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸುವವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಭೋಗಾನಾಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅಪ್ಪಷ್ಟವಿರುವುದರಿಂದ “ಆಯಂ ಪ್ರಸಂಗಾರ್ಥಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಂಗ
ಪರವಾದ ಮೂಲವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಕ್ಷೇಪಲಭ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

“ಅಯುಕ್ತತ್ವಾತ್”=ವುರುಷನಲ್ಲಿ-ಮುಮುಕ್ಷು -ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆರಡೂ ಇಲ್ಲದಿ
ರಲೆಂಬ ಆಪಾದನವು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ ಇಷ್ಟವೇ! ಏಕೆಂದರೆ ವುರುಷರ ಮೋಕ್ಷ

ಜನಭಾವಾಭಾವಯೋರ್ಯುಕ್ತವಾದಿತಿ । ಬಹುಲಮೇತನ್ನಿರ್ದರ್ಶನಮಿತಿ ಸ್ಮರಣಾಶ್ರಿತೇದಿತಿ
ಪರಸ್ಮೈಪದಮ್ । ತಥಾ ಚಾಹ । ಚಂದ್ರಾದಯಸ್ತು ಮನ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸ್ಮಾದುಭಯಂ
ಪದಮಿತಿ ॥ ೬ ॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ ತನಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಇವೆರಡೂ ಕಲ್ಪಗಳೂ
ಅಯುಕ್ತಗಳು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ತರ್ಕದ ಅರ್ಥ “ಬಹುಲಮೇತನ್ನಿರ್ದರ್ಶನಂ”
ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಣಿನಿಯ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ “ಯತೇತ್” ಎಂಬ ಪರಸ್ಮೈಪದ
ಪ್ರಯೋಗವು ಅದರಂತೆಯೇ “ಚಂದ್ರಾದಯಸ್ತು ಮನ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸ್ಮಾದು
ಭಯಂ ಪದಂ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಇಚ್ಛೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂಬ
ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ “ಪರಪ್ರವೃತ್ತಿ” ಎಂದರೆ
ಪ್ರಧಾನದ ಪರಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಧಾನದ ಪರಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ
ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ - ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನೂ
ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಾರದೆಂಬ ದೋಷವನ್ನೂ
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಪರಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ
ಅಭಿಪ್ರಾಯ

“ಯತೇತ್” ಎಂಬ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ? ಈ ಆಶಂಕೆ
ಯನ್ನು “ಬಹುಲಂ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ವಾಣಿನಿಯು
ತಾನುಮಾಡಿದ ಧಾತುಗಣ ಸಾರದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮನೇ
ಪದಿಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ “ಬಹುಲಮೇತನ್ನಿರ್ದರ್ಶನಂ” - ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ “ಇದು
ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ಇದು ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು “ಬಹುಲಂ”
ಪ್ರಾಯಿಕವಾದುದು ಏಕೆಂದರೆ- ವ್ರೌಢರ (ವಿದ್ವಾಂಸರ) ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ
ಇವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಗಳಾಗಿರುವುದು
ಕಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರಯೋಗವು ಸರಿಯಾ
ದುದು, ಹೀಗೆ ಭಾವ. ಈ ಸಂಗತಿಯು “ಇಂದ್ರಃ ಚಂದ್ರಃ ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ಯಾ
ಪಿಶಲೀಶಾಕಟಾಯನಃ ॥ ಪಾಣಿನ್ಯಮರ ಜೈನೇಂದ್ರಾ ಏತೇಷ್ವಾನಾದಿಶಾಬ್ದಿಕಾಃ”
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇತರ ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವೆಂಬುದಾಗಿ “ಚಂದ್ರಾದ
ಯಸ್ತು” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಚಂದ್ರಮುಂತಾದವರು ಮಾಡಿದ

ಕರ್ತೃತ್ವಂ यस್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮುಪಲಭ್ಯತೇ ॥

ಎವಮನಿಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತಂ ಸಾಧಾರಣದೂಷಣೈರಪಾಕೃತ್ಯ ಯೇ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತೇ-
ರೇವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ತ್ವಾತ್ಮನ ಇತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ತನ್ಮತಂ ದೂಷಯತಿ ॥ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ।
ಯಾದ್ವೈವಮಾತ್ಮನಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮುಪಪಾಥ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮಪ್ಯನೇನೋಪಪಾದಯತಿ । ಯೇನ
ಮಯೇದಂ ಕೃತಂ ಸ ಎವಾಹಂ ತತ್ಪಲಂ ಭುಜ ಇತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವಯೋಃ ಸಾಮಾನಾಧಿ-
ಕರಣ್ಯಾನುಭವಾತ್ತದ್ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯಾङ್ಗೀಕಾರೇಽನುಭವವಿರೋಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಭ್ರಾಂತೋ

ಯಾವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೋ ಅವನಿಗೇ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಹೀಗೆ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸಾಧಾರಣ ದೂಷಣಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ “ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವು, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು,” ಹೀಗೆ ಯಾರು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಮತವನ್ನು “ಕರ್ತೃತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಹೀಗೆ “ಆತ್ಮನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಉಪವಾದನ ಮಾಡಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಇದರಿಂದಲೇ ಉಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ- ಏಕೆಂದರೆ “ಇದನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ನಾನೇ, ನಾನೇ ಇದರ ಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತೇನೆ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವುದು ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ಈ ಅನುಭವವು ಭ್ರಮವೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಇತರ ವ್ಯಾಕರಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧಾತುಗಳೂ ಉಭಯಪದಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ಈ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ. ಧಾತು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ “ಚಕ್ಷಿಜ್ಞಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ” ಎಂಬ “ಚಕ್ಷಿಜ್ಞಾ” ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನೇ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, “ಜಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, “ವ್ಯರ್ಥಂ ಸತ್ ಅನ್ಯತ್ ಜ್ಞಾಪಯತಿ” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಇಂಥ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದವು ಇರುವದೆಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪನ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಪಾಣಿನಿಗೂ ಇದು ಸಮ್ಮತವೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ

ವಿಭಾಗೇ ಚ ತಯೋರ್ಮಾನಿ ನೈವ ಕಿಂಚಿತ್ಕಚಿತ್ತವೇತ್ ॥

ಅಯಮನುಭವ ಇತಿ ಚೇನ್ ॥ ಬಾಧಕಾ ಗಾಢಾದಿತ್ಯಾಹ ॥ ವಿಭಾಗೇ ಚೇತಿ ॥
ತಯೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವಯೋರ್ವಿಭಾಗೇ ವ್ಯಪ್ತಿಹರಣತ್ವೇ ॥ ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಕೃತ-
ವಿನಾಶೌ ಚೈವ ಸತಿ ಸ್ಯಾತಾಮಿತಿ ॥

ಯದ್ಭೂತಮಾತ್ಮನೋ ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥ ತದಿಷ್ಟಾಪಾದನಮ್ ॥ ಪ್ರಕೃತೇ-
ರೇವ ಮೋಕ್ಷಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ॥ ನ ಚ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಯೋರ್ವೈಯ್ಯಧಿಕರಣ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಃ ॥

ಅ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳಿಗೆ ಒಂದೆದೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶವಿಲ್ಲವೆಂಬಲ್ಲಿ
ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಏಕೆಂದರೆ- ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು “ವಿಭಾಗೇ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ “ತಯೋಃ”- ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳಿಗೆ,
“ವಿಭಾಗೇ”- ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಿರುವುದಾದರೆ- “ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮ
ಕೃತವಿಪ್ರನಾಶ”ಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗದಿರಲಿ! ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯು. ಇಷ್ಟಾವಾದನವೇ!
ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತದೆ ಬಂಧ
ಮುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವೂ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಷ್ಟೇ ದೋಷ
ವಲ್ಲ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆಯೆಂಬುದಾಗಿ “ಅಕೃತಾಭ್ಯಾಗಮಕೃತ ವಿನಾಶೌಚ
ಸ್ಯಾತಾಂ” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಗಳು ಬೇರೆ
ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವುಗಳಾದರೆ- ಕರ್ತೃವಿಗೆ (ಮಾಡಿದವನಿಗೆ) ಫಲ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅವನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯದ ನಾಶವಾಗುವದು (ಮಾಡದ
ವನಿಗೆ) ಅಕರ್ತೃವಿಗೆ ಫಲವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಕೃತ (ಮಾಡಲ್ಪಡದ) ವಾದ
ಪುಣ್ಯದ ಬರುವಿಕೆಯು, ಹೀಗೆ ದೋಷವು. “ತಸ್ಮಾನ್ನ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ ನಾಪಿ
ಸಂಸರತಿ ಕಶ್ಚಿತ್ ॥ ಬಧ್ಯತೇ ಸಂಸರತಿ ಮುಚ್ಯತೇ ಚ ನಾನಾಶ್ರಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ”
ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು “ಪ್ರಕೃತೇರೇವ ಮೋಕ್ಷಾ
ಭ್ಯುಪಗಮಾತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವಮಾನವಿರೋಧೈಃ ಕುದುರ್ದೀಕ್ಷಾ ದೀಕ್ಷಾಃ ತ್ವಯಮ್ ॥
ಮಾಯಾವಾಚುಪಮಾಂ ಯಾಯಾತ್

ಬಂಧಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಗತತ್ವಾದಿತಿ चेन्न । सकलश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणा-
नुभवैर्बन्धमोक्षयोरಾत्मगतत्वावगमेन तद्विरोधादित्याशयवानुपसं-
हरति ॥ सर्वेति । सर्वमानविरोध एव या प्रधानदुर्दीक्षा दुष्टोऽनुष्ठान-
सङ्कल्पः । तथा दीक्षितोऽयं तु साङ्ख्यो मायावादिनामुपमात्वं
प्राप्नुयात् । तेऽपि हि कर्तृत्वभोक्तृत्वादिसकलधर्मविकलमसत्कल्पं
चैतन्यमात्रमङ्गीकृत्याविद्याया एवाचेतनायाः सर्वकारणत्वं बन्धमोक्षा-

ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಕಲ್ಪ
ವುಳ್ಳ ಈ ಸಾಂಖ್ಯನು ಮಾಯಾನಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಬಂಧವಾದರೋ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರು
ವಂತಹದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ- ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ
ಪುರಾಣ ಅನುಭವಗಳಿಂದ, ಬಂಧವೋಕ್ಷಗಳೆರಡೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವವುಗಳೆಂದು
ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ, ಅವುಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ದಿಂದ “ ಸರ್ವಮಾನವಿರೋಧೈಕ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ದುರ್ದೀ
ಕ್ಷೆಯು ಎಂದರೆ ದುಷ್ಟವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ (ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ) ಸಂಕಲ್ಪವು
ಯಾವದೋ ಅದರಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತನಾದ ಈ ಸಾಂಖ್ಯನಾದರೋ ಮಾಯಾನಾದಿ
ಯಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಯಾನು (ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ) ಅವರಾದರೋ ಕರ್ತೃತ್ವ
ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾದ ಅಸತ್ತಿನಂತಹ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಸರ್ವಮಾನವಿರೋಧ ಏವ” ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದೆಂಬ ದುರ್ದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತನಾದವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ
ಅರ್ಥ “ಭಸ್ಮಧಾರಣರೂಪದುರ್ದೀಕ್ಷಾದೀಕ್ಷಿತನ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧ
ಆರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವೆಂಬ ದುರ್ದೀಕ್ಷಾ ದೀಕ್ಷಿತನು ಈ ಸಾಂಖ್ಯನು,” ಹೀಗೆ ರೂಪಕ
ವಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ

ಧಿಕರಣತ್ವಂ ಚಾಭ್ಯುಪಗच्छಂತಿ । ತದೇತೇಷಾಂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಾङ्ಗೀಕಾರಿತ್ವೇ
ಸಾङ್ಖ್ಯೋಽಯಂ ದೃಶ್ಯಾಂತಭಾವಮಾಪದ್ಯತ ಇತಿ । ಯತ್ಪುರುಷಬಹುತ್ವಂ ಸಾङ್ಖ್ಯೇನಾङ್ಗೀ-
ಕೃತಂ ತದಪಿ ಮಾಯಾಾದಿಭಿರಭ್ಯುಪಗತಮೇವ । ಜನನಾದಿಪ್ರಕೃತಿಧರ್ಮೇವ ಹಿ

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಕೇವಲ ಜೈತನ್ಯವೊಂದನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅಚೇತನವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಸರ್ವ
ಕಾರಣವೆಂದೂ ಬಂಧ ವೋಕ್ಷಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಅವರು
ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರ ಬಗ್ಗೆ
ಈ ಸಾಂಖ್ಯನು ದೃಷ್ಟಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ, ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀ
ಕರಿಸಿದ ಪುರುಷರ ಬಹುತ್ವವೆಂಬ ವಾದವನ್ನಾದರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು
ಒಪ್ಪಿಯೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ ಏಕೆಂದರೆ ಜನನಮುಂತಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಧರ್ಮಗಳೆಂದಲೇ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಉಪಮಾ ಶ್ರುತ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಅದನ್ನು
“ಅವಿವಾ ಯಾ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು ಮಾಯಾ
ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಪಾದನವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗದ ಎರಡು
ಎಳೆಗಳ ಹಾಗೆ ಮಾಯಾ-ಬ್ರಹ್ಮ ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಪಾದನಗಳು
ಆದರೆ “ಚೇತನವೇ ಆದ ಕೇವಲ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಆದರೂ
“ಮಾಯೆಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಪಾದನವು ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಪಾದನವಾದ
ಮಾಯೆಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಷ್ಟೇ” ಎಂಬ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, “ಅವಿದ್ಯಾಯಾ
ಏವ ಸರ್ವಕಾರಣಂ ಅಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಂತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ
ಇವರ ಪಕ್ಷವು “ ಆ ಪ್ರಪಂಚದ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಯಾವುದರಿಂದ ಆಗುವವೋ
ಅದು ಮಾಯೆಯೇ, ಅದರ ಆಶ್ರಯವು ಬ್ರಹ್ಮವು” ಹೀಗೆ “ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ”
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ಪುರುಷ(ಆತ್ಮ)ರ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು, ಮಾಯಾ
ವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ
ಯೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು “ಯತ್ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.
“ಮಾಯಾವಾದಿಭಿರಭ್ಯುಪಗತಮೇವ”- ಏಕಜೀವ ವಾದಿಗಳು
ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಬಹುಜೀವವಾದಿಗಳು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅವರ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
ಸಾಂಖ್ಯರು ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವ ಪುರುಷ ಭೇದವನ್ನು

ತದ್ಭಾವಮ್ । ನ ತು ಸ್ವರೂಪೇ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತಿ ಪರಸ್ಪರತೋ ವಿಶೇಷ: । ಮಾಯಾ-
ದಿನೋಽಪ್ಯುಪಾಧಿನಿಬಂಧನಂ ಭೇದಮಗ್ನೀಕುರ್ವಂತ್ಯೇವ ನ ಚ ಪ್ರಪञ್ಚಸತ್ಯತ್ವಂ ವಿಶೇಷ: ।
ಕಾರಣಮಾತ್ರವಾನ್ಯುಪಗಮೇನ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯ ಸಾಡ್ಭವ್ಯೇನ ನಿರಸ್ತತ್ವಾದಿತಿ ।

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಪುರುಷರ ಬಹುತ್ವವು ಆದರೆ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ. ಯಾವದೇ ವಿಶೇಷ
ವಿಲ್ಲ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದರೋ ಉಪಾಧಿಗಳ ಭೇದದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ
ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಸತ್ಯತೆಯನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದು ಬಗೆಯಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ—
ಕೇವಲ ಕಾರಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವನ್ನು
ಸಾಂಖ್ಯನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕೃತಿಯ ಬಂಧನೋಕ್ತ ಅನುಗಳ

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೈದೀಪಿಕಾ —

ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುವುದರಿಂದ
ಆತ್ಮಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪುರುಷಬಹುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರರು
ಆದುದರಿಂದ ಉಭಯಮತದಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ—
ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು? ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪುರುಷಭೇದವನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಯು
ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಬಹುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ?
ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವವನ್ನು
ಒಪ್ಪಲಾರರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
ಏಕೆಂದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರ
ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪುರುಷ ಭೇದವೂ ಅಂಥ ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವವೂ
ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ
ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಭೇದವು ಔಪಾಧಿಕವೆಂಬುದನ್ನು
“ಜನನಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ” ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಎರಡನೆಯ
ವಕ್ಷ್ಯವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ
ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಔಪಾಧಿಕ ಪುರುಷ ಭೇದವೂ ಒಪ್ಪಿತವಿರುವುದರಿಂದ,
ಅದರಿಂದ ಪುರುಷ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವಿಲ್ಲ
ಎರಡೂ ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವೇ! ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು “ಮಾಯಾವಾದಿನೋಽಪಿ”
ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ

ಮೂಲದಲ್ಲಿ “ಸರ್ವಮಾನ ವಿರೋಧೈಕದುರ್ದೀಕ್ಷಾ ದೀಕ್ಷಿತಸ್ವಯಂ”

ತತ್ವಶಬ್ದಾನ್ವಿಗತ. ॥ ೨-೨-೧ ॥

ಯಾಽಪಿ ಸಾಂಖ್ಯಪರಿಕಲ್ಪಿತಾ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಲಯಬಂಧಮೋಕ್ಷತತ್ಸಾಧನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ
ಸಾಽಪಿ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವುಕ್ತಂ ಭವತಿ । ನ ಕೇವಲಂ ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಯ ಮಾಯಾ-
ವಾದಿಸದೃಶತ್ವಮಸ್ಮಾಭಿರೇವೋಚ್ಯತೇ । किन्तु सूत्रकृताऽपि सूचयन्मिथ्याह ॥
तदिति । तस्मान्मायावादिसदृशत्वादेव हि सांख्यो भोक्त्रापत्तेर-
विभागश्चेत्स्याल्लोकवदिति प्राक् पराकृतेन मायावादिना रचनानुप-
पत्तेश्च नानुमानमिति चशब्देन समुच्चित्य निराकृतः । यद्वा प्रमाण-

ಮಾಯಾವಾದಿ ಸದೃಶನಾಗುವನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ”
ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಚ” ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ೨-೨-೧

— ಸದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ಅರ್ಥವೆ, ಇವುಗಳ ಯಾವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸಾಂಖ್ಯನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾನೋ
ಅದಲ್ಲವೂ ಸಕಲವ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
ಕೇವಲ ನಾವು ಮಾತ್ರ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇ
ವೆಂದಲ್ಲ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು “ತತ್” ಇತ್ಯಾದಿ
ವಚನದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ, ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ ಸದೃಶನಾದು
ದರಿಂದ, “ಭೋಕ್ತೃಪತ್ನೀರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್” ಎಂಬುದಾಗಿ
ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಯಾವಾದಿಯೊಡನೆ “ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನು
ಮಾನಂ” ಇಲ್ಲಿರುವ “ಚ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸಿ ಸಾಂಖ್ಯನನ್ನು

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಚನವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು
“ಸಾಂಖ್ಯರು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಬೇರೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧಗಳೆಂಬುದರ
ಸೂಚನೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ” ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
“ಯಾಸಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮುಂದಿನ “ತಚ್ಚ” ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವ್ಯರ್ಥತೆಯನ್ನು ಪರಿಹ
ರಿಸಲು, ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ವ ಮಾಯಾದಿ ಸಾಧ್ಯಶ್ಯವನ್ನು
ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದೆವೆ ॥ ಸಮಾಧಾನಪರವಾಗಿ ಯೋಜನೆಯ
“ನ ಕೇವಲಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ

ವಿರೋಧೋऽपि नोत्सृजित. इत्यनेनाह । तस्मात्सर्वविरोधित्वादेव ।
चशब्दात्सर्वमानविरोधसमुच्चयार्थं चशब्दं प्रक्षिप्येत्यर्थः ॥ २-२-१ ॥

— ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ —

ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಧವಾ- ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ
ವೆಂದಲ್ಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ವಚನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಚಶಬ್ದಾತ್”=ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣ
ಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೇ! “ಚ ಶಬ್ದಾತ್”- ಸರ್ವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ
ವಿರೋಧವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸುವ ” ಚ ” ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷೇಪಿಸಿ;
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥ ॥ ೨-೨-೧ ॥

ರಚನಾನುಸಪತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿದುದು.

— ವಿಶೇಷಾರ್ಥಪ್ರದೀಪಿಕಾ —

“ಚಶಬ್ದಾತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು, ಲ್ಯಬಂತ ಅವ್ಯಯದ
ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ಅದರ ಅರ್ಥವು ಗಮ್ಯಮಾನವಾಗುವಾಗ (ತಿಳಿದು
ಬರುವಾಗ) ಅಧಿಕರಣ-ಕರ್ಮಕಾರಕಗಳ ಮುಂದೆ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರು
ತ್ತದೆಂಬ ನಿಯಮದ ಸ್ವಕಾರವಾಗಿ ಬಂದುದು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
“ಚಶಬ್ದಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಸರ್ವ
ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾದ ಚಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ”
ಎಂದು ಅದರ ವಿವರಣೆ. ॥ ೨-೨-೧ ॥

— ಶುದ್ಧಾಶುದ್ಧ ಸತ್ರಿಕೆ —

ಪುಟ	ಸಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
೩	೨೯	ಸ್ತೋತ್ರತ್ವಾದಿಕಂ	ಶ್ಲೋತ್ರತ್ವಾದಿಕಂ
೭	೩೦	ವಾಕ್ಯೇಃ	ವಾಕ್ಯೇಃ
೧೧	೬	ಕ. ರ್ಯಾಲ್ಪ್ಪೇನ	ಕ. ರ್ಯಾಲ್ಪ್ಪೇನ
೧೫	೧೭	ಮದಾದಿ	ಮೃದಾದಿ
೧೬	೭	ಕೇಷಾ ಛವ್ವೇನನಾನಾ	ಕೇಷಾಃಛವ್ವೇನಾನಾ
೧೯	೧೫	ಸೂತ್ರದಿಂದ	ಸೂತ್ರದಿಂದ
೧೯	೧೭	ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಪಿ	ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಪಿ
೨೧	೧೮	ಸಂಬಂಧ	ಸಂಬಂಧ
೨೨	೬	ಸೂಚಿತಾ	ಸೂಚಿತಾ
೨೭	೪	ಚತರಸ್ಯ	ಚ್ತರಸ್ಯ
೩೨	೫	ಯಥಾಪ	ಯಥಾಪಿ
೩೫	೧೨	ಹೀಗೆ	ಹೇಗೆ
೩೭	೩	ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತಾ	ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತಾ
೪೨	೮	ವಿರುದ್ಧತ್ವಾಬ್ರಹ್ಮ	ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ
೬೫	೧೫	ವೆಂದಿಂದಲ್ಲಿ	ವೆಂದಲ್ಲಿ
೬೮	೨೭	ನಪುಸಂಕ	ನಪುಂಸಕ
೭೧	೬	ಧಮೈಫ್ಯ	ಧಮೈಫ್ಯ
೮೫	೨	ಧರ್ಮಭದ	ಧರ್ಮಭೇದ
೮೮	೨೦	ವಿಷಯವುಳ್ಳ	ವಿಷಯವುಳ್ಳ
೯೨	೨೭	ತಾವಚ್	ತಾವತ್
೧೦೨	೧೯	ಆದಿಕಾ	ಆದಿಕಾಲ
೧೦೫	೩	ತತ್ಪುತ್ರಂ	ತತ್ಪುತ್ರಂ
೧೧೨	೨	ಪ್ರಯತ್ನ	ಪ್ರಯತ್ನ
೧೧೬	೨	ಪಕ್ಷಿಕಾರಿ	ಪಕ್ಷಿಕಾರಿ
೧೨೦	೧೭	ಸರ್ವ	ಸೂರ್ಯ
೧೨೧	೩೦	ಶೂನ್ಯಃ	ಶೂನ್ಯಃ
೧೨೨	೪	ಕ್ರಮೇಣಾಛೇದ	ಕ್ರಮೇಣಾಛೇದ
೧೨೪	೨೯	ತತ್ತ್ವೆ ವಾವ್ಯಕ್ತ	ತತ್ತ್ವೆವಾವ್ಯಕ್ತ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
೧೨೬	೪	ಚತನ	ಚೇತನ
೧೨೭	೬	ಪಟೋತ್ಪಾತ ತ್	ಪಟೋತ್ಪಾತ್ತಿ
೧೨೯	೨೭	ಮಾನು ಏಹೀತ	ಮಾನುಗೃಹೀತ
೧೩೧	೭	ಪ್ರಾಪ್ರಾಪ್ಯ	ಪ್ರಾಮಾಪ್ಯ
೧೩೮	೨೫	ವಿಲಕ್ಷಣಾತ್ವಾತ್	ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್
೧೪೦	೧೧	ತಾರ್ಕಿಕನ	ತಾರ್ಕಿಕನು
೧೪೧	೨೦	ಶಿಶು	ಶಿಶೌ
೧೪೨	೫	ನಾಮ್ಯುಪೇತಿ	ನಾಮ್ಯುಪೇತಿ
೧೫೭	೧೯	ಶ್ರುತ್ತಿಯ	ಶ್ರುತಿಯ
೧೫೭	೨೭	ಕಲ್ಪಿತ	ಕಲ್ಪಿತ
೧೫೯	೧೮	ವಾಸ	ವಾಸ
೧೬೪	೨೮	ಯಥೋಕ್ತದಕಂ	ಯಥೋದಕಂ
೧೭೨	೭	ರೀತ್ಯನೈವ	ರೀತ್ಯನೇನೈವ
೧೭೮	೯	ಕ್ಷೇಪ	ಕ್ಷೇಪೇ
೧೮೩	೨೬	ಬ್ರಹ್ಮೋ	ಬ್ರಹ್ಮೋ
೧೮೭	೭	ಕಥಾಙ್ಗಿದೀತ್ಯರ್ಥ	ಕಥಾಙ್ಗಿದೀತ್ಯರ್ಥ
೧೯೦	೧೧	ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು	ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು
೧೯೨	೪	ತದನನ್ಯೇತೇತಿ	ತದನನ್ಯತೇತಿ
೨೧೩	೧೨	ಅದ್ವೈತಃ	ಅದ್ವೈತಃ
೨೨೬	೧೮	ಅಭೇದವನ್ನಂತೂ	ಅಭೇದವನ್ನಂತೂ
೨೨೯	೭	ಪ್ರಸಿದ್ಧೋತ್ಪತ್ತಿ	ಪ್ರಸಿದ್ಧೋತ್ಪತ್ತಿ
೨೩೫	೨೭	ಉಪಲಬ್ಧಿ	ಉಪಲಬ್ಧಿ
೨೪೦	೮	ಅನಭಿಕ್ತಿ	ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
೨೪೦	೩೦	ಅನಭಿ	ಅನಭಿ
೨೪೩	೧೭	ಅಪ್ರಾಣಿಕ	ಅಪ್ರಾಣಿಕ
೨೫೩	೫	ಕರ್ತೃತ್ವ	ಕರ್ತೃತ್ವ
೨೭೦	೫	ಚೈತನ್ಯ	ಚೈತನ್ಯ
೨೭೪	೫	ನಿರವಯವ	ನಿರವಯವ
೨೭೬	೩	ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೆ	ವ್ಯಾಚಕ್ಷತೆ ।
೨೭೯	೬	ಋದಂ	ಋದಂ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
೨೮೦	೧೨	ಶಕ್ತಿಕ್ತವ	ಶಕ್ತಿಕ್ತತ್ವ
೨೮೫	೧೧	ಪ್ರ ವಾದಿ	ಪ್ರತೀವಾದಿ
೨೮೫	೨೬	ದ್ವಿತೀಯಾಃ	ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥಃ
೨೮೬	೨೭	ಶಾಖ	ಶೇಖ
೨೯೦	೯	ನಾವಸ್ತಾತು	ನಾವಸ್ಥಾತು
೨೯೩	೧೩	ಮೇಯೋಃ	ಮೇಯಯೋಃ
೨೯೪	೯	ಪ್ರಯೋನಕ್ಕೆ	ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ
೨೯೪	೨೦	ಬಭುತ್ಸೈ	ಬುಭುತ್ಸೈ
೨೯೫	೧೮	ಮೊದಲಯ	ಮೊದಲನೆಯ
೨೯೬	೧೭	ತ್ತಾರಿ	ತ್ತಾನ
೨೯೬	೨೪	ಕೊಂದು	ಕೊಂಡು
೨೯೭	೮	ಸಾಧಮಾಡು	ಸಾಧನಮಾಡು
೨೯೭	೧೧	ನಿರವನದ್ಯಃ	ನಿರವದ್ಯಃ
೩೦೦	೬	ವಯತ	ವೇಯತ
೩೦೦	೯	ವ್ಯನಕಾನ್ಯ	ವ್ಯನೈಕಾನ್ಯಾ
೩೦೧	೧೩	ಮಾಸ್ತ	ಮಾಸ್ತ
೩೦೩	೪	ಸೂತ್ರಕರಾ	ಸೂತ್ರಾಕರಾ
೩೦೩	೭	ತತೋಽಪ್ಯಯುಕ್ತ	ತತೋಽಪ್ಯಯುಕ್ತ
೩೦೩	೧೩	ಸೂತ್ರಾಕ್ಷಂಗಳಿಗೆ	ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ
೩೦೬	೩	ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನೋ-	ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾ
೩೦೬	೨೨	ವಾದಕ	ಆಪಾದಕ
೩೦೮	೧೦	ಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾತ್	ಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್
೩೧೩	೬	ಶ್ರುತನಿಶ್ಚಯ	ಶ್ರುತಿರೀಶ್ವರಸ್ಯ
೩೧೫	೧೯	ಮಾಯಾವಿಯ	ಮಾಯಾವಿಯು
೩೨೪	೨೬	ಸಂಬಂಧ	ಸಂಬಂಧ
೩೨೬	೬	ಶ್ರುತನ	ಶ್ರುತನ
೩೨೮	೪	ಶ್ರುತರೈಕಾರ್ಥ	ಶ್ರುತರೈಕಾರ್ಥ
೩೩೦	೧೩	ಕರಿಸುವು	ಕರಿಸುವುದೇ
೩೩೭	೫	ನಿರ್ವಿಣ್ಣತ್ವ	ನಿರ್ವಿಣ್ಣತ್ವ
೩೪೦	೨೧	ರಡು	ಎರಡು

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
೩೪೦	೨೩	ಶ್ವರ	ಈಶ್ವರ
೩೪೫	೨೦	ಯುಕ್ತಿನಾಂ	ಯುಕ್ತೀನಾಂ
೩೪೬	೧೭	ಹತ್ವೇನ	ಹತತ್ವೇನಾಂ
೩೪೯	೨೩	ಸಂಕ್ಷ	ಸ್ವಪಕ್ಷ
೩೫೦	೪	ಪ್ರಾಗವೇ	ಪ್ರಾಗವ
೩೫೩	೮	ಪ್ರಜ್ಞಾತ್	ಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್
೩೬೬	೮	ಇತೀತ್ವೇವ	ಇತೀತ್ಯೇ
೩೬೭	೧೧	ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು	ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯ
೩೬೮	೫	ಯೋಯಾಮೇವ ।	ಯೋಯಾನಾಮೇವ
೩೭೦	೬	ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್	ಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್
೩೭೧	೨೧	ಗಳಿಲ್ಲ	ಗಳಿಗಿಲ್ಲ
೩೭೮	೨	ಭೇದನ	ಭೇದನ
೩೮೧	೪	ಚತನಾ	ಚೇತನಾ
೩೮೭	೯	ವಧ್ಯತೇ	ಬಧ್ಯತೇ
೩೯೪	೯	ವ್ಯತ್ಯಯನ	ವ್ಯತ್ಯಯನ
೪೦೬	೧೫	ಹ್ಯುಪಾದಾನೇನ	ಹ್ಯುಪಾದಾನೇನ
೪೧೩	೭	ಪ್ರಾಮಾಣ	ಪ್ರಮಾಣ
೪೧೯	೪	ಸ್ವತತ್ವೇನ	ಸ್ವತಸ್ತ್ವೇನ
೪೨೨	೧೪	ವಿಭಕ್ತಿ	ವಿಭಕ್ತ
೪೩೫	೫	ತ್ವಮಹ	ತ್ವಹ
೪೩೬	೧೩	ಕರ್ತೃವ	ಕರ್ತೃವ
೪೫೬	೧೬	ವಿಷ	ವಿಷಯ
೪೬೦	೫	ಪೀಠಾರ್ಥ.	ಪೀಠಾರ್ಥ
೪೬೭	೨	ಪ್ರಶಾಸ್ತಿ	ಪ್ರಶಾಸ್ತಿ
೪೭೭	೧೦	ನಮ	ನಮ್ನ
೪೮೧	೧೩	ಸಲ	ಸ್ವಲ್ಪ
೪೮೩	೧೦	ಕರ್ತೃತ್ವವು	ಕರ್ತೃತ್ವವು
೪೯೩	೨	ವಿಭಿತ್ಯಪರಾವರ್ತತ	ವಿಭಿತ್ಯಪರಾವರ್ತತ
೪೯೬	೫	ಯದ್ವೈವ	ಯದ್ವೈವ

ಶ್ರೀ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಗ್ರಂಥದ ಪೋಷಕರು —

- 1) ಸರ್ವಶ್ರೀ T. R. ಆನಂದಮೂರ್ತಿ, ರಾಜಾಜಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರ
- 2) K. ಹನುಮಂತರಾವ , ,
- 3) K. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ , ,
- 4) P ವೇಣುಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ , ,
- 5) ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ , ,
- 6) C. S. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ , ,
- 7) K. R. ಅನಂತಮೂರ್ತಿ , ,
- 8) B M. ರಾಮರಾವ, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ, ,
- 9) K ಗೋಕುಲಚಂದ್ರ , ,
- 10) ಒಂಟೀಲೆ ಕಿಶನ್‌ರಾವ, ರಾಜಾಜಿನಗರ , ,
- 11) ನಾಗರಾಜರಾವ, ಶೇಷಾದ್ರಿಪುರಂ , ,
- 12) B. ಶೇಷಗಿರಿರಾವ ಮೈಸೂರ
- 13) B. N. ಬದ್ರಿನಾಥ, ರಾಮಾನುಜಕೊಂಡ , ,
- 14) D. ರಾಮಚಂದ್ರಯ್ಯ, ಗಾಂಧಿನಗರ, ತುಮಕೂರ
- 15) R V ಗುರುರಾಜ ,
- 16) B P ನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿ, ಗೋಕುಲ, , ,
- 17) L S ರಾಘವೇಂದ್ರ , ,
- 18) B ಜನಾರ್ದನ K. R ಎಕ್ಸ್ಟೆನ್ಸಿನ್ , ,
- 19) ಭೀಮಸೇನಾಚಾರ್ಯ ವಡವಿ, ಗುಲಬುರ್ಗಾ
- 20) K V ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರಾವ , ,
- 21) K V ದೇವಕಿ, K T O , ,
- 22) P S ಕುಲಕರ್ಣಿ, , ,
- 23) ಗುರ್ಜಾಲ ಹನುಮಂತಾಚಾರ್ಯ, , ,
- 24) K ಗುಂಡುರಾಮ ಹೈದರಾಬಾದ
- 25) ಮಾನ್ವಿ ನರಸಿಂಗರಾವ , ,
- 26) K ವಿಜಯರಾವ , ,
- 27) B G. ಚಿಮ್ಮಲಿಗಿ "ವಸಿಷ್ಠಾಶ್ರಮ" ರಾಮಕೋಟೆ , ,
- 28) P S ಹೊಂಬಾಳಿ ಗದಗ
- 29) H ಹನುಮೇಶ ಕಡಪ
- 30) C ರಂಗವಿಠಲರಾವ , ,
- 31) ಸಾಗರಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ , ,
- 32) ಕೋಲಾರ ರಾಮರಾವ, ಬಳ್ಳಾರಿ
- 33) ಹುದ್ದಾರ ನರಸಿಂಗರಾಯರು, ಧಾರವಾಡ

